

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Tria de llengües i rols sociolingüístics a la Franja des de la perspectiva de l'anàlisi de xarxes socials

Natxo Sorolla Vidal

Aquesta tesi doctoral està subjecta a la llicència **Reconeixement- NoComercial – SenseObraDerivada 3.0. Espanya de Creative Commons.**

Esta tesis doctoral está sujeta a la licencia **Reconocimiento - NoComercial – SinObraDerivada 3.0. España de Creative Commons.**

This doctoral thesis is licensed under the **Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0. Spain License.**

Doctorat en sociologia

Natxo Sorolla Vidal

Tria de llengües i rols sociolingüístics
a la Franja des de la perspectiva de
l'anàlisi de xarxes socials

Director:

F. Xavier Vila i Moreno

Tutor:

Josep Lluís C. Bosch

Tesi doctoral

Departament de Sociologia i Anàlisi de les organitzacions

Universitat de Barcelona

Programa de Doctorat en Sociologia (2015)

Resum

El treball planteja l'estudi dels processos de manteniment i substitució lingüística mitjançant l'anàlisi de les interaccions i les tries lingüístiques dels individus. El procés de modernització i homogeneïtzació política ha portat a la pèrdua de diversitat lingüística i cultural arreu d'Europa i el món. Des de la sociolingüística més preocupada per les interaccions socials se sol considerar que les xarxes denses i cohesionades tendeixen a formar espais en què els processos d'homogeneïtzació troben més dificultats per a la difusió de les llengües estatals o de varietats lingüístiques.

Els contextos socioeconòmics i polítics que poden causar els processos de substitució lingüística, activen els mecanismes socials que porten a la desaparició d'una llengua, tals com la bilingüïtzació, la distribució funcional de les llengües, el trencament de la transmissió lingüística intergeneracional i el desplaçament de la llengua en les relacions endogrups.

En la nostra recerca a la Franja detectem que, a diferència de la situació observada durant els anys 90, el català es troba minoritzat demogràficament. A més, en oposició al que sovint s'havia considerat en l'estudi de la substitució lingüística, la llengua sofreix un retrocés en l'àmbit familiar en les relacions horitzontals (tria de llengua entre progenitors o tria de llengua entre germans), més que no pas en les relacions verticals (transmissió lingüística de progenitors a fills). Estos resultats fan encara més rellevant l'estudi de les interaccions entre iguals.

Amb l'objectiu d'analitzar les interaccions i les tries lingüístiques es proposa el desenvolupament del concepte de *rol sociolingüístic*, que es considera la pauta de comportament sociolingüístic que cada individu efectua tant en relació a la seua posició sociolingüística com a les expectatives de comportament que el grup espera que seguisca en funció del seu estatus sociolingüístic. A partir d'esta proposta interaccional, s'analitza les tries lingüístiques, les normes socials i els rols sociolingüístics, mostrant que en la cohort d'alumnes estudiats al Baix Cinca i a la Llitera el desenvolupament dels rols sociolingüístics catalanoparlants només es produeix en alumnes que tenen esta llengua com a familiar, i que els qui no la tenen com a llengua familiar, desenvolupen rols castellanoparlants mantenidors, que no fan cap ús del català. A més, la recerca destaca que fins a una quarta part dels catalanoparlants familiars desenvolupen rols castellanoparlants, això és, tendeixen a usar el castellà entre ells, desplaçant l'ús d'esta llengua fins i tot en les interaccions endogrups, un mecanisme clau en el desenvolupament dels processos de substitució. A més, es desvela que la major part dels bilingües familiars desenvolupen rols castellanoparlants, i usen majoritàriament el castellà fins i tot amb els catalanoparlants familiars, encara que esta llengua no la compartisquen familiarment.

Així, la recerca fa diferents aportacions per a l'aplicació de l'anàlisi de xarxes socials en la recerca sociolingüística, tals com l'adaptació de l'anàlisi *blockmodeling* i l'aplicació de models ERGM, i fa diferents aportacions en el coneixement de la situació sociolingüística d'un territori que fins el moment s'havia mostrat com una excepció dels processos de substitució lingüística a nivell general.

1	INTRODUCCIÓ	11
	MARC TEÒRIC	15
2	LA SUBSTITUCIÓ LINGÜÍSTICA	16
2.1	Les llengües des d'una perspectiva sociològica	16
2.1.1	Individus, llengües, ètnies, grups, nacions, cultures	18
2.1.2	La sociologia del llenguatge	25
2.1.3	L'etnografia de la comunicació	26
2.2	La substitució lingüística: causes, mecanismes i resultats	28
2.3	Causes macrosocials	37
2.3.1	Dominació política	37
2.3.2	El procés de modernització	37
2.4	Causes psicològiques	42
2.4.1	Competència lingüística	42
2.4.2	Actituds lingüístiques	44
2.5	Mecanismes	45
2.5.1	Síntomes	45
2.5.2	Escales per a l'estudi del procés de substitució (i revernacularització)	46
2.5.3	Bilingüització	50
2.5.4	Distribució funcional de les llengües i diglòssia	51
2.5.5	El manteniment de la llengua endogrupal	55
2.5.6	Transmissió intergeneracional	56
I	Processos de revernacularització	58
2.6	Resultats	59
2.6.1	Alternança de codi	61
2.6.2	Patuesització	64
3	LLENGUA ENDOGRUPAL I EXOGRUPAL: TRIES DE LLENGÜES, NORMES, ROLS I LÍMITS ETNOLINGÜÍSTICS	66
3.1	Tria de llengües, alternança de codis i negociació lingüística	66
3.1.1	Tries lingüístiques als territoris de llengua catalana	66
3.1.2	Negociacions lingüístiques	67
3.1.3	Aproximació demolingüística a la tria de llengües	69
3.1.4	La convergència i la divergència lingüística	72
3.2	Normes sociolingüístiques	78
3.2.1	Normes socials i normes sociolingüístiques	78
I	L'origen i l'explicitació de les normes sociolingüístiques	81
II	Lligam entre tries i normes	82
III	Interiorització i interpretació de les normes sociolingüístiques	83
IV	Hegemonia, desviació i conflicte de les normes	84
3.2.2	Les normes sociolingüístiques als territoris de llengua catalana	86
I	Etapa preconstitucional (fins els anys 70): rigidesa	88
II	L'etapa autonòmica (a partir dels anys 80): obertura en l'adscripció	91
III	Sobre el trencament de la norma de convergència al castellà (anys 90 i 2000)	92
i	Sobre la norma bilingüe	99
ii	Trencament de la norma de manteniment del català en relacions endogrupsals 103	
3.3	Els rols sociolingüístics	106
3.3.1	Límits etnolingüístics, límits grupals	106
3.3.1	Rol sociolingüístic	110
I	Normes i Rols socials	110
II	El concepte de rol sociolingüístic	112
III	Llengua familiar i desenvolupament de rols	114

IV	Doble atribució de les tries lingüístiques.....	115
3.3.2	Els rols sociolingüístics als territoris de llengua catalana.....	118
4	L'ANÀLISI DE XARXES SOCIALS EN SOCIOLINGÜÍSTICA	125
4.1	Anàlisi primigènia de xarxes en sociolingüística (protoanàlisi).....	128
4.1.1	La llengua de les interaccions en la sociolingüística internacional clàssica	128
4.1.2	Sociolingüística catalana	130
4.2	L'assentament de l'anàlisi de xarxes en sociolingüística: Gal, Milroy i Li Wei	132
4.2.1	Les xarxes socials: entre la societat, l'individu i les tries lingüístiques	135
4.2.2	Modernització	136
4.2.3	Operacionalització de les xarxes socials. La densitat, els llaços dèbils i la homogeneïtat	138
4.2.4	Altres variables.....	144
I	El canvi generacional.....	144
II	El gènere i la família	145
III	La classe social.....	146
4.3	El matriu d'adjacència com a ferramenta d'anàlisi sociolingüística: Vila, Rosselló i Gallagher.....	147
4.3.1	La introducció de la matriu d'adjacència en la sociolingüística (Vila 1996)	148
4.3.2	El desenvolupament de la matriu d'adjacència (Rosselló 2010).....	149
4.3.3	Entre la demolingüística i l'anàlisi de xarxes (Galindo 2006)	154
4.3.4	De les interaccions personals a la xarxa egocèntrica (Wiklund i Smith 2002) ..	155
4.3.5	Els rols, les posicions socials i l'equivalència en sociolingüística (Gallagher 2012)	155
4.4	Els models per a explicar el comportament sociolingüístic: Txillardegi, Querol, Fabà i Grimaldo	159
4.4.1	La tradició basca de la sociolingüística matemàtica (Txillardegi).....	159
4.4.2	El balanç entre les xarxes socials i altres variables (Querol)	160
4.4.3	Albert Fabà: La síntesi dels models de Querol i Txillardegi.....	161
4.4.4	Les xarxes al model Abrams–Strogatz (Castelló 2008).....	162
4.5	Estudis crítics amb l'anàlisi de xarxes socials en sociolingüística: Marshall, les comunitats de pràctiques	163
4.5.1	El focus de la recerca: individu, interaccions o comunitat de pràctiques (Eckert 1989)	163
4.5.2	Causa estructural o actitudinal? (Marshall 2004)	166
4.6	Altres treballs d'anàlisi de xarxes en sociolingüística	170
4.6.1	L'etnicitat i les xarxes socials (Negrón 2009, Wimmer 2013, Boda 2015)	170
4.6.2	Altres treballs mitjançant xarxes socials des de la sociolingüística internacional	172
4.6.3	Altres treballs de la sociolingüística catalana	175
4.7	Síntesi: qüestions cabdals en el marc teòric de les xarxes socials en sociolingüística	176
5	LA FRANJA. EL CATALÀ EN UN CONTEXT DE MINORITZACIÓ.....	180
5.1	La Franja. Delimitació territorial i lingüística.....	180
5.1.1	La Franja: el nom del territori	180
5.1.2	Delimitació territorial i denominacions	183
5.1.3	Caracterització lingüística	185
5.2	Context sociodemogràfic	189
5.3	Política lingüística a Aragó	196
5.3.1	El lent reconeixement de la llengua catalana i les polítiques patrimonials (1982–2001)	197
I	Legislatura 1999-2003: inici de l'oficialització	200
5.3.2	Polarització conservadora i drets lingüístics (2001-2009).....	201
I	Legislatura 1999-2003: final de discrepància	201

II	Legislatura 2003-2007: conflicte fred.....	203
III	Legislatura 2007-2011: radicalització conservadora i primera llei de llengües	205
5.3.3	Ensenyament	207
5.4	La situació sociolingüística: del territori amb més parlants de català a l'inici de la substitució sociolingüística	209
5.4.1	La situació sociolingüística als anys 90: hegemonia social.....	210
I	El Cens de 1981. L'Oportunitat Perduda.....	210
II	El coneixement lingüístic.....	212
III	Llengua inicial, llengua familiar i transmissió intergeneracional de la llengua	213
IV	La denominació i la filiació de la llengua	216
V	Cens lingüístic a Montsó.....	217
VI	Estudis en població escolar: Martínez Ferrer	218
5.4.2	La Franja en el nou de mil·lenni: minorització demogràfica	221
I	EULF04.....	222
II	Cens 2011.....	223
III	EULF14.....	224
I	La situació de l'aragonès	225

RESULTATS 227

6	LA CONSTRUCCIÓ DEL MODEL D'ANÀLISI (HIPÒTESIS).....	228
6.1	Hipòtesi principal: les tries lingüístiques i les xarxes socials (Hipòtesi 1)	228
6.2	Transmissió lingüística familiar (Hipòtesi 2).....	229
6.3	Interaccions: homofília sociolingüística (Hipòtesi 3 i Hipòtesi 4).....	229
6.4	Tries lingüístiques (Hipòtesis 5–9).....	230
	La convergència lingüística (Hipòtesi 5 i Hipòtesi 6)	231
	Llengua de les relacions endogrups (Hipòtesi 7).....	231
	Llengua de les relacions exogrups (Hipòtesi 8)	231
	Sobre els bilingües familiars (Hipòtesi 9)	232
6.5	Rols sociolingüístics (Hipòtesi 10 i Hipòtesi 11)	232
6.1	Recapitulació de les hipòtesis	233
7	METODOLOGIA I OBSERVACIÓ	234
7.1	Introducció	234
7.2	Mètode d'estudi. Dades declarades.....	234
7.3	Selecció de l'àrea d'estudi i el grup d'edat.....	235
7.4	Treball de camp i qüestionari.....	238
7.5	Programari utilitzat	243
8	USOS LINGÜÍSTICS FAMILIARS.....	244
7.6	Llengua inicial: minorització demogràfica del català	244
7.7	Usos lingüístics familiars	246
7.7.1	Origen lingüístic dels progenitors	247
7.7.2	Llengua parlada entre els progenitors	247
7.7.3	Llengua parlada amb els progenitors.....	250
7.7.4	Llengua parlada amb els germans.....	251
7.8	Els usos lingüístics en la família nuclear.....	252
7.9	Els usos lingüístics en la família extensa	254
7.9.1	Les parelles d'origen heterogeni.....	258
7.9.2	Transmissió segons l'origen geogràfic	260
7.9.3	Transmissió segons el municipi.....	262
7.10	Conclusions (*hipòtesi 2)	263

8	XARXES SOCIALS. TRIES LINGÜÍSTIQUES AMB COMPANYS DE CLASSE.	266
8.1	Aproximació demolingüística a la tria de llengües a la Franja	267
8.2	Densitat, centralitat i reciprocitat de les xarxes i de les aules. El gènere i l'origen	268
8.2.1	Relacions segons el gènere	270
8.2.2	Relacions segons l'origen geogràfic (*hipòtesi 4)	271
8.3	Qui parla amb qui? Relacions segons la llengua familiar	272
8.3.1	Homofília segons la llengua familiar (*hipòtesi 3)	273
8.3.2	Homofília sociolingüística i per origen (ERGM) (*hipòtesis 3 i 4)	275
8.4	Què és parla amb qui? Tries lingüístiques en la xarxa social	277
8.4.1	La convergència lingüística (*hipòtesis 5 i 6)	281
8.4.2	La norma de convergència al castellà i les seues conseqüències	281
8.4.3	La minorització del català entre bilingües i catalanoparlants (*hipòtesis 7, 8 i 9)	283
9	ELS ROLS SOCIOLINGÜÍSTICS	287
9.1	Rols sociolingüístics: model teòric, prova empírica i tria del model	287
9.1.1	Model teòric de blockmodeling	287
9.1.2	Selecció del model	293
9.1.3	Model seleccionat: model bàsic alternatiu	293
9.1.4	Els quatre rols sociolingüístics	294
9.1.5	Les dinàmiques estructurals dels rols sociolingüístics: Interaccions entre rols	296
9.1.6	Ajustament del model i inconsistències (*hipòtesis 10 i 11)	297
9.2	Els factors relacionats amb els rols sociolingüístics	304
9.2.1	Llengua amb els germans	304
9.2.2	Transmissió lingüística familiar	305
9.2.3	L'impacte del context en l'adopció dels rols sociolingüístics: escoles i aules ...	306
9.2.4	Competència, autoconfiança i actituds lingüístiques	310
9.2.5	Gènere	312
9.2.6	Síntesi	312
9.3	Què s'associa amb el rol sociolingüístic desenvolupat	313
9.3.1	Els factors que expliquen la tria de rol sociolingüístic	313
9.3.2	Els factors que expliquen la tria de rol per part dels catalanoparlants i dels bilingües familiars	317
9.4	Conclusió	321
9.5	Síntesi	323
	CONCLUSIONS	326
10	CONCLUSIONS.....	326
10.1	Validació de les hipòtesis	326
10.2	Transmissió lingüística i usos en família	328
10.3	Tries lingüístiques i rols sociolingüístics en les relacions amb els companys	331
10.4	Aportacions de la tesi al camp de recerca	335
10.4	Línies de futur	337
10.4.1	Línies de futur en el camp de la recerca	337
10.4.2	Línies de futur en el camp de la política lingüística	340
11	REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES.....	344
	ANNEXOS	365
12	ANNEX: ORIGEN LINGÜÍSTIC DELS PROGENITORS	365

13	ANNEX: SELECCIÓ DEL MODEL	366
13.1	Model simplificat (2 blocs)	366
13.2	Model bàsic (4 blocs).....	367
13.3	Model complex (6 blocs)	369
13.4	Comparació i selecció del <i>blockmodeling</i> : model bàsic	370
14	ANNEX: ELS ROLS SOCIOLINGÜÍSTICS EN LES DIFERENTS AULES	372
14.1	Anàlisi de blocs per aules	376
14.2	Aules amb hegemonia de rols catalanoparlants	377
14.2.1	Torrent de Cinca: majoria catalanoparlant i convergència lingüística al castellà 377	
14.2.2	Albelda: majoria catalanoparlant i segregació.....	378
14.2.3	Miralsot	379
14.3	Aules amb domini de rols catalanoparlants:.....	380
14.3.1	Santa Ana B: diversitat de rols sociolingüístics i correspondència amb l'origen lingüístic familiar	380
14.3.2	Saidí: domini catalanoparlant i al·loglot.....	381
14.3.3	Vilella de Cinca	383
14.3.4	Alcampell.....	384
14.4	Aules amb domini de rols castellanoparlants:	385
14.4.1	Sant José de Calasanz B: supremacia dels rols castellanoparlants, catalanoparlants familiars amb rol castellanoparlant (convergent)	385
14.4.2	Miguel Servet A	387
14.5	Aules amb hegemonia de rols castellanoparlants	388
14.5.1	Tamarit de Llitera	388
14.5.2	Santa Ana A	390
14.5.3	Miguel Servet B	391
14.5.4	San Jose de Calasanz A.....	392
14.6	Aules monolingües castellanoparlants.....	393
14.6.1	Vencilló.....	393
14.6.2	Altorríco	394
14.6.3	Estopanyà.....	395
14.6.4	Barri de la Llitera	395
15	QÜESTIONARI	396

Agraïments

Un treball com el que presentem acaba sent una obstinació personal. Uns atributs personals concrets i una estructura social i acadèmica determinada acaben convertint-se en alguns casos en una inversió magna de temps que es finança de les hores i les passions personals. Però ni l'estructura ni l'individu són res si no atenem a les interaccions. Eixes interaccions sovint han sigut netament acadèmiques, altres netament personals, però la major part de les vegades no s'entendrien sense la convivència i la barreja d'ambdues. Igual que moltes vegades *s'ha de fer tesi* durant l'epicentre de la festa magna, i altres *s'ha de alimentar el capital social* mentre *s'hauria d'estar fent tesi*, tampoc s'entendria la tesi sense la interacció de la vida acadèmica i la vida personal.

A la Pilar i a Joaquin los haig de fer el més gran dels agraïments, perquè representen la *infraestructura* sobre la que qualsevol idealisme ha estat possible. Ancorats en la intuïció que a la vida cal fer allò pel que considerem que val la pena viure, mai han qüestionat si realment això de la sociologia tenie cap interès o cap futur. Espero que en este treball tinguem suficients pàgines i arguments per a donar resposta a una pregunta que mai ha existit. Tos estaré eternament agraït!

A Xavier Vila, per tot el que ha abocat en la tesi sense saber-ho. I per tot el que ha abocat en el doctorand sense voler. Ell ha estat la *superestructura* que ha guiat bona part del que este treball representa, i que de vegades ha estat capaç d'entendre la realitat millor que jo mateix. Ha estat el node que m'ha lligat amb la història de la sociolingüística i amb la més respectable definició del *coneixement*. En la *díada* que hem construït, caracteritzada per la paradoxa del suport constant i el dubte productiu, hem fet emergir un espai d'aprenentatge constant, que espero que haja estat mutu.

A l'Ana, que represente totes eixes coses noves que anem adquirint a la vida, i també els conflictes entre les actituds, l'estructura, les passions, los *habitus*... i sobretot, tantes coses per les que val la pena lluitar. Si hi ha algú que ha patit les meues decisions, especialment la barreja d'allò personal en allò professional, ella és l'Ana. Espero que haigut valgut la pena.

A Pena-roja, i a la gent de Pena-roja, per fer-me com sóc, i perquè representen la meua passió per un territori, una història, i una comunitat social que intento entendre en tanta força com intento que millorem. A Jano, que sense saber-ho, fa sociologia de la quotidianitat. I la Karol, que ha fet possible funcionar allò que les teories d'este treball diuen que no funcione. A la Doly, que represente l'anar i el venir. A Palau, que es fa voler sense tindre'n cap intenció. I a Carlos, Marc, Rubén i tants altres que no caben. A la Mariona, Albert, l'Abril i Marc, i la Sandra, Sisco, la Noemí, Daniel i Víctor, que expliquen lo nostre futur sense parlar.

A la Marina, que representa totes aquells ànims de les amistats que han estat a l'ombra a les quals haig recorregut per a pensar en més coses que la tesi, i la sociolingüística. A Chorche, que com José i la Luna, són llaços forts fins i tot en la distància. A les escoles estudiades, i especialment als alumnes, que mentre s'elaborava este treball han passat de ser uns preadolescents a ser el futur viu d'este territori nostre.

A la Vanessa Bretxa, col·lega de professió i de patiments, que representa tots aquells que mos ham anat trobant pel llarg camí, futurs sociòlegs, sociolingüistes i lingüistes com Imanol, Avel·lí, Guillem, Xavi, Marc, Glòria, Lili, Anna, Dani, Cristina, Llorenç, Josep, Montse, Deva... amb els qui mai hem sabut si era millor obrir un espai de reflexió o anar a fer una cervesa, o totes dues a la vegada. I sobretot, a Miquel, que si tinc dret a llençar un ram com les núvies, anirà a per tu.

A aquells caps que han entès que darrere el clatell sempre estava bufant la tesi, Vila i Pradilla, i al CUSC, al CRUSCAT, i a la URV, que sempre han posat a disposició meua una xarxa social acadèmica o una taula on posar el portàtil: Boix, Bastardas, María Martínez, Liviu... A Josep Lluís C. Bosch i Farràs, que han fet possible fer sociolingüística també des de la sociologia. A Fabà i a Querol, que em van obrir els ulls a les xarxes en la meua adolescència sociolingüística. I a la sociolingüística catalana en general, que sempre ha estat accessible: Torres, Melià, Montoya, Fabà, Strubell...

A tots aquells que han fet possible que el tractament de les dades no haja estat un mur insalvable, com Xavier Tenorio, Daniel Ponsico, Santi Vial i tants altres que han ajudat en les qüestions més elementals. I a aquells que han fet possible entendre la màgia dels números, com Jaume Llopis, Josep Ubalde, Colin Gallagher o Nathalie.

A tots aquells frangents que m'han explicat la seua Franja i m'han facilitat dades quan ha fet falta, especialistes en franjologia de guàrdia, i sobretot, que m'han inspirat per a reforçar, i sobretot millorar, la meua visió sobre esta societat tant propera i tant llunyana a la meua, com Ramon Sistac, Rosa Arqué, Pep Labat, Artur Quintana, Pep Espluga, Hugo Sorolla, Berta Menen, Ceci Lapresta, Marcel Pena, Marta Canales, Josep Messalles, i també als de la Franja de la Franja, que pareixen de la Franja, Alberto Gasquet i Chuan Carlos Bueno. A Chabier Gimeno en concret, al Seminari Aragonès de Sociolingüística en particular, i al moviment trilingüista de Saragossa i Aragó en general, perquè han sabut establir ponts entre el meu pensar localment i el treballar globalment aragonès. A Maite Moret i a Javier Giralt, perquè en sí mateix són pilars fonamentals d'eixe pont. A l'Associació de Jòvens de Pena-roja, als Draps, a Clarió, a ASCUMA, a l'IEBC, al CERIB i tants altres que fan territori construint xarxa.

A Mireya i Carlos en particular, perquè m'han ajudat a eixir del meu microclima pena-rogí i m'han acompanyat en la meua introducció a climes més extrems, i als favarols en general, perquè més vegades de les que haurien volgut m'han fet obrir mentalment un laboratori de *blockmodeling* d'emergència, ple d'emissors, receptors i normes sociolingüístics, per a encaixar nous models un *pujal* de complicats.

Last, but not least, a totes les institucions que granet a granet han ajudat a que l'obstinació personal no morira d'inanició: la Borsa d'Estudis de l'Institut d'Estudis Catalans (2003), el Premi Fundació Caixa Sabadell (2006), l'Ajut d'investigació de l'*Instituto de Estudios Altoaragoneses* (2012), la Beca d'Investigació Amanda Llebot de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca (2014), o els projectes que han permès estalviar-se molta logística, això és RESOL,¹ RESOLSEC² i RESOL3,³ els ajuts RecerCaixa de la Fundació La Caixa (2012 i 2014),⁴ i el Grup consolidat de recerca «Variació en el Llenguatge».

¹ «Resocialització i llengües: els efectes lingüístics del pas de l'educació primària a secundària (RESOL)». Projecte finançat pel Ministeri d'Educació i Ciència (HUM 2006-05860/FILO). Investigador principal: Dr. F. Xavier Vila i Moreno. D'octubre de 2006 a setembre de 2009.

² «Resocialització lingüística en educació secundària. Projecte finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació, Direcció General d'Investigació». (FFI2009-09968). Investigador principal: Dr. F. Xavier Vila i Moreno. Des de gener de 2010 fins desembre de 2012.

³ «Plurilingüisme social i educació secundària (no obligatòria)» (RESOL3). Projecte finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat, Direcció General d'Investigació i Gestió del Pla Nacional de I+D+I (FFI2012-39285-C02-01). Investigador principal: Dr. F. Xavier Vila i Moreno. Des de febrer de 2013 a desembre de 2015.

⁴ «Diversitat sociocultural i adquisició de l'autoconfiança lingüística en català i castellà». Investigador principal: F. Xavier Vila <<http://www.ub.edu/cusc/sleeducativa/projecte/recercaixa2012/>>

1 INTRODUCCIÓ

Un valencià es disposa a anar a Londres a buscar faena als anys 70. El neguiteja el fet de no saber parlar anglès. Li expliquen que és molt fàcil: “xe, si tu els parles poc a poc, en valencià, vos entendreu de seguida”.

Una vegada ha aterrat a Londres, entra al taxi i es dirigeix al taxista, parlant-li molt lentament:

–Per favor, em podria portar al Palau de Westminster?

–És clar que sí. Vol anar per Stanford Hill o per Mile End Road?– contesta el taxista, també parlant valencià molt lentament.

–No ho conec, no sóc d’ací. El camí més curt, per favor.

–No és vostè d’ací? D’on és? – continuen la conversa parlant extremadament lents.

–Sóc valencià. I vostè?

–Jo també sóc valencià.

–I si els dos som valencians, per què collons estem parlant en anglès?

L’acudit, que m’explicaven al Matarranya fa uns anys, segurament té tantes variacions com persones que l’expliquen. Però posa de relleu algunes qüestions relacionades amb les tries lingüístiques, que acaben per crear una situació còmica: un context territorial concret com el de Londres, amb unes normes sociolingüístiques compartides, (anglès hegemònic) unes competències lingüístiques (limitades), unes representacions esbiaixades (parlant valencià poc a poc, a Londres s’entén), uns usos lingüístics... I finalment, l’interlocutor. Els atributs d’un interlocutor, que acaben per reblar la paradoxa.

Un cas excepcional a Europa: la llengua catalana

Woolard (1992, p. 23) es preguntava «*per què la llengua catalana ha sobreviscut tant temps i tan bé [...] malgrat el poder i el prestigi institucionals del castellà*». La llengua catalana, en conjunt, era considerada, ja a finals dels anys 70, com un cas excepcional entre les llengües europees que no tenien un Estat propici. Es podia contraposar el cas del català a moltes altres llengües europees amenaçades, com ara el gal·lès, el gaèlic, l’occità, l’hongarès d’Àustria, o fins i tot, els catalanoparlants a la Catalunya del Nord.

La metodologia

El nostre propòsit és analitzar la situació sociolingüística a la Franja mitjançant una metodologia que se centre en l’estudi de les interaccions. El manteniment i la substitució de les llengües han estat estudiats des de diferents perspectives: l’anàlisi qualitativa s’ha ocupat

«Impacte del model escolar català en la integració sociocultural i lingüística de l’alumnat immigrant». Investigadors principals: Vanessa Bretxa i Llorenç Comajoan. Codi: 530895-LLP-1-2012-1-NL-KA2-KA2Nw <<http://www.ub.edu/cusc/sleducativa/projecte/impacte-del-model-escolar-catala/>>

especialment de les ideologies, les actituds, i els discursos dels parlants, en altres la visió quantitativa s'ha ocupat de les grans magnituds de parlants, de l'ús que fan de les llengües, altres han fet recerca diacrònica de les històries de vida... El nostre propòsit és l'anàlisi d'una comunitat lingüística de frontera, la del marge nordoccidental de poblacions catalanoparlants, a Aragó, partint de la metodologia i les tècniques tradicionals en la macrosociolingüística, incorporar-hi l'anàlisi de les interaccions socials, amb l'objectiu de fer una aproximació més acurada al coneixement dels mecanismes socials que afavoreixen (o dificulten) la substitució de les llengües.

Habitualment s'ha estudiat els processos de substitució considerant que en el punt de partida existeix una comunitat caracteritzada pel monolingüisme intracomunitari en la llengua A. En este punt inicial s'interposa una etapa intermèdia en què, habitualment el poder polític, introdueix una nova llengua B. Diferents processos paral·lels, entre els quals cal destacar el trencament de l'homogeneïtat ètnica i cultural, a més dels processos de modernització, fan que esta llengua B advinguda siga naturalitzada, fins al punt que es talla la transmissió lingüística intergeneracional de la llengua històrica A, que queda substituïda per la llengua B.

Pensem que este esquema amb què la sociolingüística contemporània ha descrit i explicat els processos de substitució lingüística hauria d'afegir alguns matisos. En primer lloc, a la Franja s'han trobat els majors índex de competència oral del català en comparació a qualsevol dels altres territoris de llengua catalana, i cap dada indica que la transmissió intergeneracional del català s'haja tallat de forma generalitzada. Segons estes premisses, seria previsible que, amb unes taxes molt importants de població autòctona, juntament amb uns índex ben considerables de catalanoparlants inicials, el català tinguera un espai preminent en les interaccions entre la població jove. I com veurem més endavant, això no és així. És per això que la nostra recerca incideix en l'aplicació de la metodologia d'anàlisi de xarxes socials en la recerca sociolingüística, tant pel seu potencial metodològic i empíric, com pel rerefons teòric en què se sustenta.

L'anàlisi de xarxes s'ha mostrat fructuosa en ciències socials i tants altres camps de recerca, tals com la genètica, l'ecologia, les noves tecnologies, l'economia, l'estudi del llenguatge o l'anàlisi neurològica. Una quantitat important d'estudis anteriors han mostrat la rellevància de les interaccions entre individus per a la sostenibilitat de les llengües. Fins i tot les perspectives teòriques amb reeixides han fixat el nucli de la seua recerca en l'ús interpersonal, sobretot el familiar o comunitari, i han emfatitzat la importància el concepte de *transmissió intergeneracional de les llengües*, que en el fons atén a les llengües de relació dintre del nucli familiar. Un dels principals objectius de la nostra recerca és, per tant, explorar l'ampliació de les possibilitats metodològiques de l'anàlisi de xarxes socials per a l'estudi dels processos de substitució i manteniment de les llengües.

L'objecte d'estudi

El nostre estudi se centra a analitzar poblacions de frontera lingüística, en el marge nordoccidental de l'àrea de llengua catalana. S'analitza una comunitat definida històricament per l'hegemonia de la llengua en la comunitat local, on s'introdueix gradualment la llengua expansiva, primer en la bilingüització dels parlants de la llengua minoritzada, i posteriorment en la presència d'autòctons monolingües en la llengua advinguda. Cada vegada són més difusos els límits més difusos entre llengua i identitat local. I la nostra recerca pretén avaluar la vitalitat dels usos lingüístics endogrups en la comunitat lingüística.

Estes poblacions compten amb algunes característiques importants per a la investigació, com la important extensió del coneixement oral del català en la majoria de poblacions, però també estan de costat amb focus territorials de substitució lingüística molt puntuals. En general, tot i la manca de recerques empíriques, són diversos els qui apunten que estos focus han iniciat el procés de substitució, però no l'han conclòs d'una manera evident. Es tracta, doncs, de processos contemporanis i dinàmics. El fet d'observar comunitats pròximes entre elles que difereixen en el procés de substitució lingüística dóna motiu a l'explicació detallada dels diferents factors en la substitució lingüística.

A nivell macro, un dels interessos de la comunitat estudiada resideix en la seua condició de comunitat de parla de frontera i la seua posició socioeconòmica perifèrica, depenent dels grans nuclis regionals. La comunitat es troba entre una frontera lingüística i una frontera administrativa. Cap de les dues fronteres solen mostrar-se de forma explícita en els fluxos socioeconòmics ni en els demogràfics entre localitats de diferent llengua o de diferent condició administrativa. Ben al contrari, algunes zones de la Franja, com l'àrea que estudiarem, formen un xicotet centre socioeconòmic, i reben cert flux econòmic i poblacional no catalanoparlant des de les poblacions enllà de la frontera lingüística, però en conjunt l'àrea creua la frontera administrativa en les relacions socioeconòmiques cap a Lleida. Altres zones de la Franja, per contra, fan el recorregut en direcció inversa. És evident que tant una frontera com l'altra han modelat les relacions amb els d'una banda o els de l'altra, i mentre l'Estat de les autonomies ha reforçat els efectes de la frontera administrativa, no hi ha encara prou evidències per a avaluar si la frontera lingüística s'està debilitant o s'està desplaçant. En part, la nostra recerca vol aprofundir en el coneixement d'esta realitat, i per això una de les preguntes inicials hi situa el seu punt de mira:

Quina és la situació sociolingüística de la població més jove de la Franja i les seues pautes de comportament sociolingüístic?

Un dels nostres interessos de recerca és l'estudi de la situació sociolingüística a la Franja. El procés de modernització, amb les seues subseqüents conseqüències econòmiques i amb l'eixamplament de l'Estat nació, ha portat a l'homogeneïtzació i la minorització cultural de bona part de les llengües europees. El nostre interès està a avaluar i aprofundir en el coneixement de la situació sociolingüística de la llengua catalana a un territori que, a pesar de portar-hi segles minoritzada, fins a finals del segle XX pareix mantenir la seua vitalitat.

D'una altra banda, la pregunta metodològica que hi ha en la base de la recerca és la següent:

L'anàlisi estructural de les interaccions aporta millores rellevants a la recerca convencional dels factors que expliquen les tries lingüístiques dels individus en societats plurilingües?

La pregunta incorpora diferents conceptes essencials de la nostra recerca. D'una banda, situa la **tria de llengües com a objecte d'estudi central**. En situacions de plurilingüisme, on les competències i els repertoris lingüístics són diversos, la tria d'una o altra llengua té una importància cabdal per a entendre bona part del comportament social i sociolingüístic. D'una altra, la pregunta contempla els diferents **nivells d'anàlisi**. Considerem la tria de llengües amb

interès en diferents perspectives de recerca (macro i micro) per tal d'avaluar la millora d'una perspectiva d'anàlisi estructural (meso), que les fa confluïr. Així, els fets sociolingüístics es poden considerar des d'una visió macrosocial, en què s'analitza el comportament dels individus en agregats socials, tenint en consideració que les persones s'insereixen en **societats plurilingües**, amb factors macrosocials que constreixen la seua acció, tals com el bilingüisme, el contacte de llengües, les relacions exogrups, les normes socials, les pautes de convergència i altres *habitus*, la segregació entre els diferents grups socials, etc. També s'ha de considerar que les qüestions relacionades amb l'**individu/parlant** són centrals des d'una perspectiva microsocia, en què la capacitat de tria dels individus té un paper essencial en la conformació de les estructures socials. És per això que en la nostra recerca conflueixen les dues perspectives mitjançant l'**anàlisi estructural de les xarxes socials** (Wellman, 1988), on les **relacions** entre parlants constitueixen l'objecte d'estudi central, i com hem vist, també el nucli de la nostra pregunta inicial de recerca. L'anàlisi de les xarxes socials habitualment s'ha desenvolupat en sociolingüística més com un recurs metafòric, o com un atribut personal, que no pas com un corpus metodològic i teòric per a l'anàlisi d'una realitat mesurable. La investigació que presentem considera les xarxes socials en l'ampli recorregut metodològic i teòric desenvolupat fins l'actualitat, i n'adapta alguns avenços a la recerca sociolingüística. La pregunta inicial també té en compte que la tria de llengües s'explica per múltiples **factors** de tipus **sociolingüístic**, com ara la llengua familiar o les competències, usos i representacions lingüístiques, factors **socials**, com l'edat, el gènere o l'àrea de residència, o factors **relacionals**, considerant la llengua de cadascuna de les relacions que l'individu manté i els atributs de les persones amb qui es relaciona. Estos factors són considerats com a variables independents que afecten la tria lingüística, que és l'objecte d'estudi.

MARC TEÒRIC

2 LA SUBSTITUCIÓ LINGÜÍSTICA

Una llengua no mor perquè no guanye nous parlants; només mor si la deixen de parlar aquells qui la parlen

Manuel Sanchis Guarner

2.1 LES LLENGÜES DES D'UNA PERSPECTIVA SOCIOLÒGICA

La lingüística i la sociolingüística

La lingüística té un origen molt més antic que la demografia i la sociologia, atès que ja durant el segle VIII abans de Crist s'estudiava el sànscrit i la seua gramàtica. Amb tot, Ferdinand de Saussure (1857-1913) és considerat el fundador de la lingüística moderna, als inicis del segle XX. En el seu programa, la lingüística era deliberadament asociològica. Diferenciava entre la llengua entesa com un sistema de signes, i la parla com una ocurrència concreta de la llengua quan un parlant es comunicava. El seu interès es dirigia únicament i exclusivament cap a este sistema independent de les ocurrències de la parla. No va ser fins mitjans del segle XX que va aparèixer la sociolingüística tal com la coneixem contemporàniament.

També la sociolingüística té uns prolegòmens antics. Boix i Vila (1998) mencionen la codificació del sànscrit per Panini (c. 400 aC), l'aprenentatge de segones llengües amb mètodes d'ensenyament bilingüe durant l'imperi assiri, la planificació de l'ús del quítxua com a llengua oficial per part de l'imperi inca, o fins i tot, les propostes de Ramon Llull per la revernacularització del llatí com a llengua col·loquial com a antecedents de la sociolingüística i la política lingüística. Però el terme *sociolingüística* va aparèixer per primer cop l'any 1952 de mans d'un filòsof i poeta, Haver C. Currie. La tesi doctoral *Languages in Contact* d'Uriel Weinreich (1953) es considera la primera obra de la sociolingüística moderna. Posteriorment arribaven altres publicacions, com *Diglossia* de Charles Ferguson (1959) que situava la distribució funcional de les llengües en el centre d'interès de la disciplina. Finalment, des del món anglosaxó se sol considerar la trobada de l'any 1964 al *Summer Linguistic Institute*, centrada en la relació entre llengua i societat, com el moment de consagració de la disciplina.

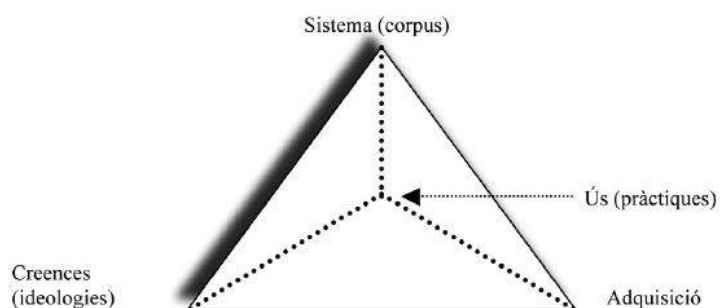
L'any 1966 William Labov publicava *The Social Stratification of English in New York City*, on analitzava l'ús diferenciat de la llengua segons l'estratificació social de la població de Nova York. Inaugurava la sociolingüística més atenta a la llengua com a estructura, el variacionisme, fonamentada, en bona part, en la necessitat de donar explicació a la presumpta «variació lliure» proposada per Bloomfield. Per a la sociolingüística,, qualsevol estudi lingüístic ha d'assumir que la variació lingüística és sistemàtica, perquè en cas contrari la lingüística no tindria raó de ser (Chambers, Trudgill, & Schilling-Estes, 2002). Va ser, doncs, des de la perspectiva del variacionisme que el concepte d'heterogeneïtat estructurada adquiria un significat complet: davant dels corrents estructuralistes i generativistes que preferien prescindir de la variació per centrar-se en l'estudi de la llengua com un sistema ideal i homogeni, la sociolingüística defensava que la variació era intrínseca al sistema, que es produïa de manera sistemàtica i no aleatòria, i que es podia estudiar gràcies a la seua aparició regular en el discurs de les persones (Boix-Fuster & Vila i Moreno, 1998, p. 30). Va ser l'any

1972 que Joshua Fishman, pare de la sociolingüista del contacte de llengües, publicava *The sociology of language*, i consolidava l'estudi de les llengües des de la branca més sociològica.

Les subdisciplines i l'objecte de recerca de la sociolingüística

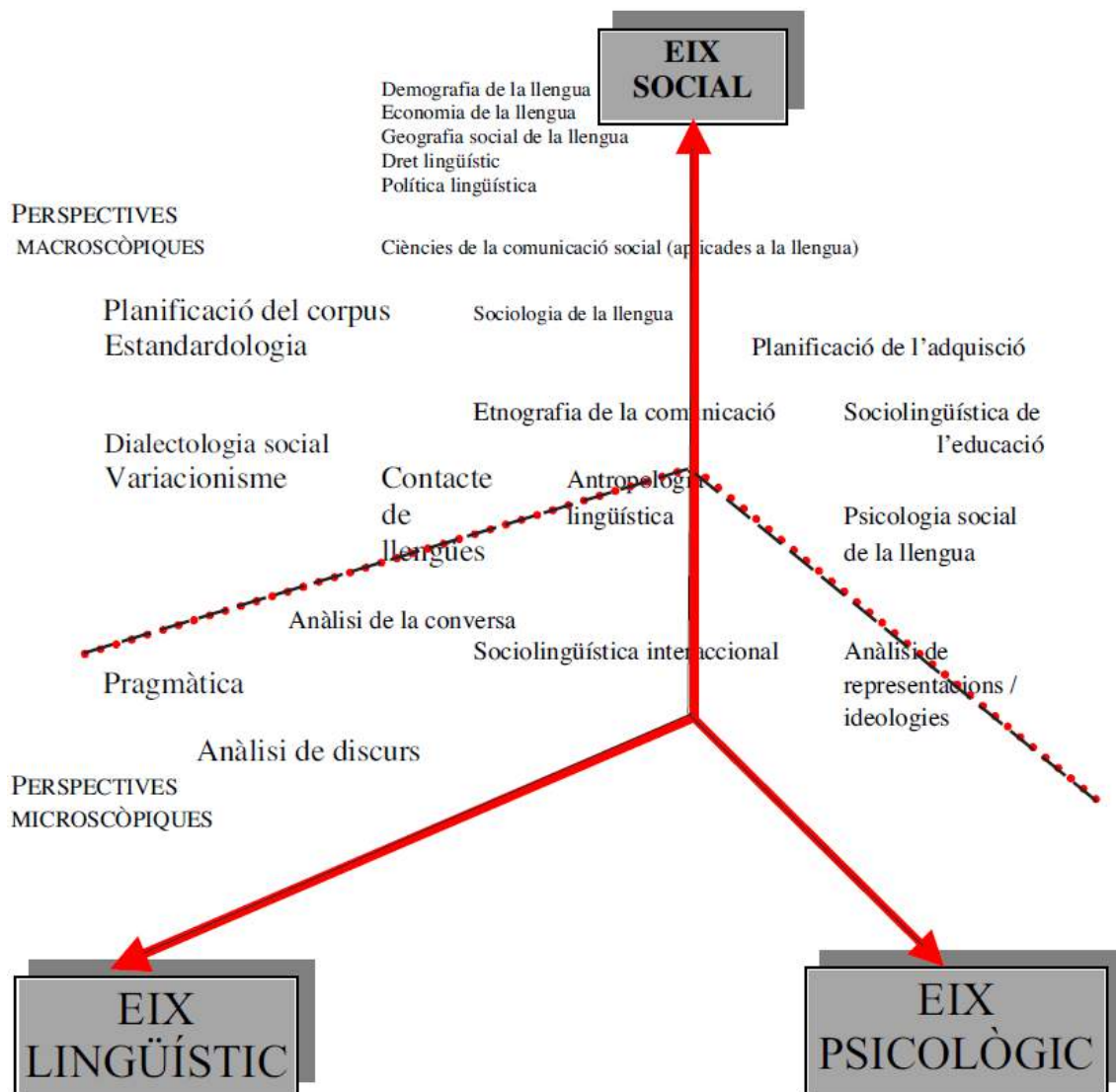
L'estudi de la relació entre llengua i societat ha estat sintetitzat per F. Xavier Vila (2004) en una piràmide de quatre vèrtexs. D'una banda hi ha l'**estructura** de la llengua, la llengua com a sistema autònom dels seus parlants. D'una altra, hi ha els tres vèrtexs que fan de la llengua un fet social, com són el **coneixement** (i l'adquisició) de la llengua, el seu **ús**, i les **representacions**, actituds i ideologies respecte les llengües.

Il·lustració 1 – La piràmide de la llengua (Francesc Xavier Vila i Moreno, 2012)

Pel que fa a les subdisciplines, s'apuntava a dues grans tradicions que havien marcat la recerca sociològica i sociolingüística. En les perspectives macrosocials es posava l'èmfasi en com la societat estructurava el comportament del individu a partir de normes, mentre que en les microsocials s'analitzava el comportament de l'individu i com aquest construïa, interpretava i transformava el seu entorn més immediat. Els dos paradigmes han tendit a convergir, per tal d'entendre com l'estructura impacta sobre el comportament dels individus, i com els individus impacten sobre l'estructura social. Així, es podia considerar que l'espai de recerca dels lligams entre llengua i societat aglutinava camps més concentrats en l'eix social, altres més centrats en l'eix psicològic dels individus, i altres més dirigits a l'estudi de l'estructura de la llengua (F. Xavier Vila i Moreno, 2004a, p. 97). En el nostre cas, ens concentrem sobretot en un punt que se situa entre l'eix social i l'eix individual, però força més allunyat de l'eix sobre l'estructura de la llengua.

Il·lustració 2 – L’espai de recerca de llengua–i–societat o sociolingüística en sentit lat (F. Xavier Vila i Moreno, 2004a).

2.1.1 INDIVIDUS, LLENGÜES, ÈTNIES, GRUPS, NACIONS, CULTURES

La humanitat se sol compondre d'individus agrupats per trets culturals, que solen cooperar, interactuar i competir pels recursos. La llengua és un d'aquests trets distintius, però la seva relació amb la configuració dels grups ha estat i és objecte de discussió acadèmica. La definició contemporània de l'ètnia, el grup ètnic i l'ètnicitat, de la raïl grega d'*ethnos* (poble), sol conjugar les qüestions culturals, especialment la lingüística, amb els grups humans i l'autoconsciència (Giner, Lamo de Espinosa, & Torres, 2006, p. 276-277). Amb ètnia ens referim a «grups humans caracteritzats perquè els seus integrants comparteixen un determinat nombre de trets culturals, una història, un origen –real o imaginat–, una ubicació geogràfica,

i/o una consciència d'identitat comuna» (Boix-Fuster & Vila i Moreno, 1998, p. 69-73). La tradició europea habitualment ha anat lligada amb el terme de *nació*,⁵ mentre que la nord-americana ha fet major ús del terme *ètnia*. Ambdós termes han acabat lligant-se a dues qüestions diferenciades: el terme *nació* s'associa a grups que tenen el desig d'esdevenir una entitat sobirana, mentre que els *grups ètnics* tenen personalitat sociocultural pròpia i s'hi autoreconeixen, però habitualment no aspiren a res més que el reconeixement de drets civils i la igualtat d'oportunitats. Kathryn Woolard (1992, p. 5) adaptava així el concepte d'ètnia a la sociolingüística catalana i europea: «L'ús de les paraules "etnicitat" i "grup ètnic" en aquest llibre segueix la ciència social anglòfona i la definició de l'antropòleg Fredrik Barth. Es refereix a grups socials en contacte en la societat moderna que s'autodefineixen per criteris culturals. No té cap implicació de trets genètics». Autors com Aracil o Querol (2000) van criticar les connotacions de grup minoritzat que comporta el mot "ètnia", especialment en el context de les llengües europees, i Baldaquí (2004, p. 15-16) va preferir parlar de grup lingüístic, més que no pas de grup etnolingüístic, encara que es referia a la vitalitat etnolingüística per tal de conservar els lligams amb el marc teòric que emprava.

La visió antropològica, de la qual veu la sociolingüística, ha tendit a considerar les comunitats ètniques en bona part com a imaginades i (re)construïdes, amb la selecció dels trets del passat que són rellevants socialment, donant així un valor central a les visions subjectivistes, que privilegien l'autodefinició del grup i el procés pel qual un tret cultural adopta significació social en la constitució del grup. En relació a esta qüestió, una de les qüestions cabdals en la recerca social sobre l'ètnia i llengua ha estat la confirmació que els dos conceptes estan íntimament relacionats, però que d'un no se'n desprèn l'altre. Tant en l'aspecte subjectivista de la conformació de les ètnies com en la seua relació indirecta amb les llengües es desprèn un distanciament de les visions objectivistes del llegat de Herder i el romanticisme alemany, que situaven l'etnicitat en termes objectius i exteriors a la comunitat, i feien indestruïbles la llengua i el *poble*.

Així, per a **Weber** (1922, p. 34), el fet de compartir una llengua, habitualment basat en la família i el veïnatge, facilitava un alt grau de comprensió recíproca i la creació de relacions socials, però en si mateix no implicava la creació del sentit de *comunitat*. La compartició d'una llengua era només un mitjà per a crear relacions socials amb *contingut de sentit*. La llengua podia fonamentar l'emergència de contrastos conscients respecte altres, creant homogeneïtat, sentiment de comunitat i formes de socialització comuns, però la relació entre llengua i comunitat no es despenia directament. Weber sí que considerava que la llengua era un dels definidors més clars dels *grups ètnics*, per damunt d'altres com els costums, els hàbits, la conducta de la vida diària, la forma de vestir o la religió (*ib.*, pp. 319-320).

Ètnia i límits ètnics (Barth)

La definició dels grups ètnics ha estat extensament tractada des de les ciències socials. Hi sol haver oposició entre propostes *primordialistes* i *instrumentalistes*, segons si es considerava que la pertinença a una comunitat ètnica era per naixement o per adscripció, *essencialistes* i *situacionalistes*, segons si consideraven que l'adscripció al grup variava depenent del context, *perennialistes* i *modernistes* segons si consideraven l'etnicitat com una model d'organització

⁵ I fins els anys 40 va fer ús del terme *raça* com a equivalent. El concepte de *raça* encara és vigent en bona part de la recerca nordamericana (Wimmer, 2013).

social mil·lenària o una conseqüència de l'emergència de l'Estat-nació els darreres segles, i entre aquells que consideraven que les identitats grupals tenien unes raïls psicològiques profundes i aquells que consideraven que l'etnicitat s'associava amb uns interessos individuals. Els anys 80 es van intentar construir models on confluien totes dues tendències, però a partir dels anys 90 ja es van imposar les posicions constructivistes (Wimmer, 2013).

Les teories substancialistes han tendit a interessar-se pels símbols socioculturals que caracteritzen els grups ètnics, mentre que les teories relativistes o subjectivistes consideren que l'organització sociocultural és un tret més rellevant que no pas la cultura compartida. Sobretot a partir de la proposta de Barth (1969), la vessant subjectivista que s'oposava a la visió essencialista de Herder, s'interessava més per la persistència dels límits entre grups (*boundaries*) que no pas pels trets culturals que podien definir un grup, ja que estos variaven. Si existia una identitat X, també existia uns límits que la diferenciaven amb els no-X, i es considerava que l'estudi d'estos límits era molt més clara en l'estudi de la formació i la dissolució del grup ètnic que no pas l'estudi dels símbols culturals que aparentment el definien.

En el camp de la recerca sociolingüística, per a **Weinreich** (1953, p. 207, 217-219) les fronteres lingüístiques no coincidien amb les fronteres culturals, ni la identitat ètnica s'associava sempre amb una llengua. Amb tot, apuntava que la manca de distincions culturals en les fronteres sociolingüístiques podia facilitar els processos de substitució lingüística. **Fishman** (1972, p. 121-139) apuntava que la llengua tenia una relació íntima amb el grup, la cultura o la identitat, però que esta relació no era gens clara, i exposava multitud de casos en què es feia patent la dissociació entre els dos conceptes. De vegades la llengua desapareixia a pesar del manteniment de multitud de factors, tals com la identitat ètnica, els moviments nacionalistes, la independència política, la religió o la lleialtat al grup. En altres ocasions, la llengua es mantenia vigorosa a pesar que altres factors ètnics es debilitaven. **Gumperz** (1982, p. 38 i ss.) apuntava que la identitat ètnica no mantenia una relació sistemàtica amb la llengua, perquè «*anthropologists argue that ethnicity is basically a matter of ascriptive symbolic categories which must be examined in terms of the processes that give rise to them and in terms of the meanings they carry*». Per a **Austin i Sallabank** (2011, p. 9) els sentiments d'identitat lingüística podien sobreviure a una pèrdua total de la llengua, perquè la llengua era només un dels múltiples marcadors potencials d'identitat, i citant Dorian, remarcaven que podia ser reemplaçat fàcilment per altres marcadors.

Amb tot, multitud d'investigadors també van destacar la multitud de lligams existents entre la llengua i les identitats ètniques, especialment en el context de la llengua catalana. Per a alguns la llengua era el símbol més significatiu de la identitat social i ètnica. **Woolard** (1992, p. 74-76) afirmava que «*a la Barcelona del 1979-80, la llengua era la clau determinant de pertanyença al grup ètnic. En general s'identificava a les persones com a catalanes o castellanes segons si eren catalanoparlants o castellanoparlants*». La relació entre l'ètnia i l'ús de les llengües era molt pròxima, perquè per a Woolard no hi havia (excessives) distincions entre els dos conceptes. Tot i que els considerava distints, ja que no eren automàticament equivalents, el més habitual és que estigueren associats. En tot cas, considerava que en la cadena causal, la tria de llengua era el que constituïa la identitat ètnica, més que no pas a l'inrevés: «*la tria de llengua no solament es deriva de la identitat ètnica, sinó que, en realitat, pot arribar a constituir-la (cf. Gumperz 1982)*». **Junyent** (Junyent, 1992) considerava que calia tenir en compte l'aspecte grupal de les llengües, perquè si bé el coneixement i les representacions de les llengües sí que

podien ser un fet individual aïllat, la vitalitat de la llengua i el seu ús eren un fet social, i per tant, s'associava a comunitats i a individus en interacció, no a individus aïllats. **Boix** (1993, p. 68) destacava tant el paper comunicatiu i instrumental del llenguatge, com els símbols amb funcions identificadores que s'associaven a l'idioma. **Li Wei** (2000, p. 12) considerava la llengua, la religió i la història com es els majors components de la identitat nacional. **Edwards** (Edwards, 2010, p. 3) també considerava que més enllà de la funció instrumental i comunicativa del llenguatge, l'aspecte més important raïa en la seua relació amb la identitat grupal.

Teoria de la identitat social/etnolingüística

Per a **Tajfel**, les identitats socials només tenien sentit quan es comparaven i oposaven entre elles. La identitat social només tenia significat per a l'individu si el comparava amb els altres grups socials significatius: «*Un grup social pot realitzar la seva funció de protecció de la identitat social dels seus membres, sols si se les compon per mantenir la seva distinció valorada positivament enfront d'altres grups*» (Tajfel 1983, p. 196, *apud* Boix 1993, p. 89). Esta comparació contínua entre les identitats seria la que explicaria els canvis etnolingüístics dels individus i els grups. Per a la teoria de la identitat social que proposava Tajfel, calia mesurar en quin grau els aspectes socials, històrics i grupals afectaven les interaccions entre individus. Així, les interaccions es podien posicionar en un eix de dos pols, en què d'una banda se situaven les relacions articulades per la relació *interpersonal*, com per exemple les relacions d'amistat consolidades, i de l'altra les interaccions estructurades a partir de qüestions *exogrupal*, com la interacció entre dos caps de govern. En les primeres privilegiava el factor personal, en les segones, el grupal. Entre estos dos pols es podia trobar una multitud de relacions que tenien major o menor volum del factor interpersonal o del factor exogrupal.

La perspectiva de la teoria de la identitat social també proposava que en la formació de les interaccions entre individus intervenia la percepció que estos tenien sobre l'estabilitat dels grups etnolingüístics. Si no hi havia unes barreres fermes entre col·lectius, i per tant es produïa una alta mobilitat individual, era més possible que les interaccions es despleguen en termes *interpersonals*, que no pas si els límits entre grups es percebien com a rígids, on les interaccions es tendrien a presentar en el pol *exogrupal*. En el si de la teoria de la identitat social els individus adoptaven una identitat etnolingüística que només tenia sentit si es comparava amb les altres identitats significatives. En els casos en què els individus avaluaven negativament la pròpia identitat en relació amb els altres grups (per poder, intel·ligència, recursos econòmics i polítics...) els individus despleguen tres estratègies: la *mobilitat social* si percebien que les fronteres eren febles i permeables, i per tant, no hi havia objeccions al traspàs de barreres, la *creativitat social* si redefinien els símbols que distingien (positivament) el grup subordinat del grup dominant, i la *competència social* si la redefinició tenia èxit i l'estratègia era canviar l'estatus del grup, amb la qual cosa els membres del grup s'identificarien de manera molt intensa amb el grup, les comparacions entre grups serien habituals i es despleguen alternatives a l'hora d'avaluar la comparació tradicional en l'estatus dels grups. Evidentment, amb el desplegament d'estratègies de creativitat i competència social creixia el component *exogrupal* en les interaccions interpersonals.

Llengües, dialectes i codis

La distinció entre llengües i dialectes no és clara, i la realitat geolingüística sol superposar *continua* dialectals que no sempre són fàcils classificar i individualar. De fet, el propi concepte de *llengua* és un constructe occidental, reforçat per l'emergència de la llengua escrita, el poder dels Estats-nació i els canvis socials que s'associen a la modernització (Boix-Fuster & Vila i Moreno, 1998, p. 213-218). Si bé la mesura objectiva de la distància lingüística és molt important en la distinció entre llengües i dialectes, el component històric, social, polític i econòmic també és fonamental en la distinció de llengües i dialectes. Habitualment s'associa amb Max Weinreich (1945) 'aforisme «*Una llengua és un dialecte amb un exèrcit i una marina*». Li Wei (2000, p. 11) destacava que els principals factors per a distingir llengües de dialectes eren la intel·ligibilitat mútua i la història cultural, i proposava fins a cinc tipologies de relació entre llengua i dialecte. En contextos on no hi havia ni intel·ligibilitat mútua ni història cultural comuna, com en el cas de l'anglès i l'hindi, sens dubte es tractava de diferents llengües. Per contra, en contextos amb intel·ligibilitat mútua i història cultural comuna, com és el cas de l'anglès britànic i l'anglès americà, es tractava de la mateixa llengua. Els punts menys clars eren aquells en què hi havia intel·ligibilitat mútua però amb història cultural diferent, com el cas del noruec i el danès, o casos sense intel·ligibilitat mútua però amb la mateixa història cultural, com el cas del xinès cantonès i el xinès hakka, o casos mixtos amb llengües parcialment intel·ligibles i històries culturals solapades/encavalcades. També Boix i Vila (*op. cit.*) plantegen fins a quatre criteris per a distingir llengües i dialectes, tals com la diferenciació i l'estabilitat formal, la superació de la col·loquialitat familiar i la classificació com a llengua pels propis parlants. És per esta complexitat que s'ha intentat superar la càrrega cultural i ideològica que hi ha darrere dels conceptes de *llengua* i *dialecte*, i ha estat habitual parlar de *codis* o *varietats*.

La sociolingüística com la ciència de les tries de llengües

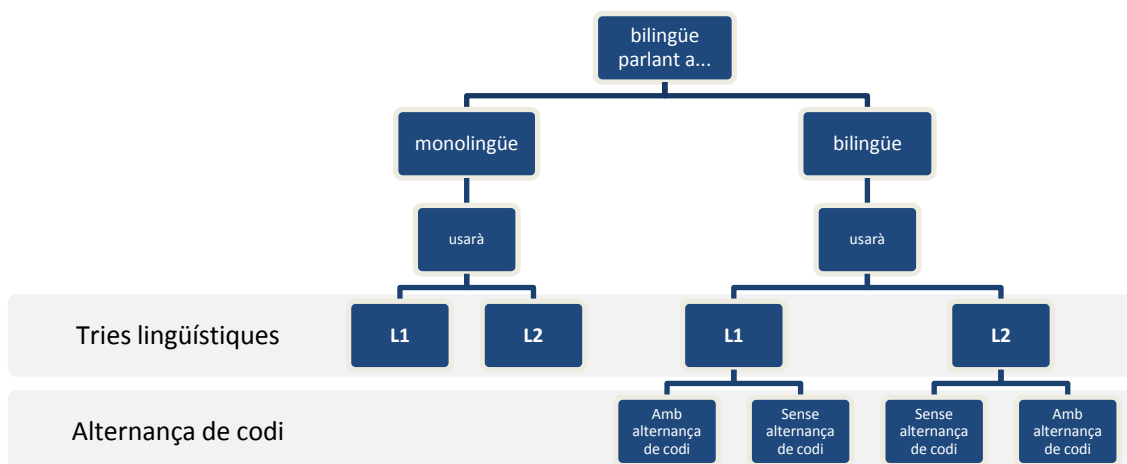
Els parlants bilingües i multilingües poden utilitzar diferents llengües en adreçar-se a diferents persones, segons l'àmbit, o en relació a diferents qüestions. Per a Coulmas (2005, p. 7, 9) la tria és la noció fonamental de la sociolingüística, perquè la sociolingüística és la ciència de les tries lingüístiques. Des dels inicis de la sociolingüística (catalana) la tria lingüística també està en el seu centre d'interès, pel fet que l'ús és entès «*com no solament la manera com la llengua és usada sinó una cosa més fonamental: el fet mateix que és efectivament usada*» (Aracil, *apud* Calsamiglia & Tusón, 1980, p. 14).

La sociolingüística ha fet referència als diferents fenòmens conversacionals que els parlants bilingües poden desenvolupar en les seues produccions lingüístiques, i tradicionalment ha distingit la tria lingüística (*language choice*) de l'alternança de codis (*code-switching*) (Boix-Fuster, 1993, p. 20; Coulmas, 2005, p. 113; Li, 2000, p. 16). Les tries lingüístiques són el codi consolidat d'interacció d'un parlant cap a un altre, mentre que les alternances de codi consisteixen en l'ús de dues llengües per part d'un mateix parlant, de manera que combina dues o més llengües amb intencions estilístiques, de contingut del missatge...⁶ Així, la tria de

⁶ Woolard (1992, p. 79) exposava la dificultat analítica per a distingir i delimitar les alternances de codi de les *interferències* i els *préstecs lexicalitzats* (Boix i Vila (1998, p. 228-230) s'hi refereixen com a *calcs* i *manlleus*, respectivament). Estos fenòmens no sempre es deuen a un buit en el lèxic de la llengua principal, si no també a una

llengües faria referència a *l'adopció consistent i sistemàtica d'una varietat lingüística*, mentre que l'alternança de codi es referiria a *l'ús consecutiu de dos o més codis lingüístics* per part d'un mateix parlant en una interacció o una conversa (Boix-Fuster & Vila i Moreno, 1998, p. 246-247). Per més que la tria lingüística fa referència a la consolidació de l'ús d'una única llengua en adreçar-se a un interlocutor, l'alternança de codis es pot continuar donant en el marc d'esta llengua base, d'una tria lingüística. De fet, en alguns casos, la pròpia alternança sistemàtica de dues llengües es pot constituir com la tria lingüística habitual en una comunitat de parlants, segons Myers-Scotton. Vegeu a la Il·lustració 3 els dos nivells d'anàlisi que proposa Li Wei.

Il·lustració 3 – Tries lingüístiques i alternança de codis (Li, 2000, p. 16, adaptat de Grosjean, 1982, p. 129).

A l'hora d'estudiar les tries i les alternances convé distingir entre els enfocaments macrosociolingüístics, els macrosociolingüístics i, més recentment, els mesosociolingüístics, estretament relacionats amb l'anàlisi de xarxes socials. De fet, relacionat amb això, s'observa les diferències en definir els límits entre la tria lingüística i l'alternança de codi. Així, els canvis de codi que ocorren en el si d'un marc conversacional, on es canvia de llengua en un mateix torn de parla en canviar l'interlocutor principal al que el parlant s'adreçava, existeix divergència en considerar-lo una alternança de codi *stricto sensu*, o ben al contrari, tractar-lo com una tria lingüística (Pujolar Cos, 1993, p. 66; Kathryn Ann Woolard, 1992, p. 78). El debat era rellevant en el nostre marc d'anàlisi, perquè si bé des de l'etnografia comunicativa es focalitzava l'anàlisi en el torn de parla, en l'anàlisi de xarxes la unitat d'anàlisi solia ser la tria lingüística en cada interacció diàdica entre dos individus. És per això que les definicions que Rosselló (2010b, p. 3-4) feia en este marc aclarien de manera més nítida la distinció des d'esta perspectiva. L'alternança de codis es caracteritzava per *l'ús de dues o més llengües dins del context d'un acte comunicatiu*, i la tria lingüística es concebia com *l'establiment d'un codi que s'utilitza de manera sistemàtica en el marc d'una interacció*. Estes definicions s'ajusten al nostre objecte d'estudi, pel fet que delimiten la tria lingüística en l'ús consolidat d'una llengua en una relació diàdica, i per extensió, s'entén que delimita l'alternança de codis com l'ús consecutiu de més d'una llengua en una relació diàdica. Per extensió, si en un marc

classe restringida d'alternança lingüística, pel fet que el parlant considera que els termes en l'altra llengua portarien connotacions no equivalents a la paraula en la llengua utilitzada com a base.

conversacional (amb més de dos participants) la tria lingüística per a cada díada d'interlocutors era clara i sòlida, també parlaríem de tries lingüístiques.

Pel que fa a les funcions que tenen els canvis de codi en les converses, Boix (1993, p. 18) els plantejava amb similituds a la idea de capitals culturals de Bourdieu, proposant que els canvis de codi, i per tant les tries lingüístiques, són *recursos de què disposen els parlants per presentar diferents identitats*. En el context d'estudi de Gal (1979, p. 112, 129) l'alternança de codi no era habitual, excepte si no tenia com a objectiu canvia d'interlocutor, i les tries d'estil conversacional i les alternances de codi en les converses eren usades per a expressar intencions momentànies en una interacció, mentre que les tries de llengua (invariables) transmetien una identitat social. Boix (1993, p. 54-59) destacava fins a sis funcions de les tries i alternances lingüístiques, tals com la citació d'altres interlocutors, especificació de l'interlocutor i/o canvi de la constel·lació de participants, personalització o objectivització del missatge, canvi de l'activitat, comentaris laterals i jocs lingüístics. També destacava el recurs al canvi de codi com a estratègia de neutralitat etnolingüística, creant efectes d'ambigüitat i minimitzant els conflictes etnolingüístics. Així, en contextos com els que estudiava Boix es podien derivar d'avaluacions positives de les dues varietats per part dels membres de la comunitat, així com de la convivència no segregada dels dos grups, i en les relacions endogrups els canvis de codi podien servir com a estratègies de neutralitat, en què l'ús de les dues llengües expressava la identitat etnolingüística mixta del grup, i els usos monolingües podien arribar a considerar-se el comportament marcat. Així, en l'ús de l'alternança de codi com a estratègia de neutralitat en relacions exogrups, els participants en una interacció interètnica canviaven de codi assíduament, preferien desenvolupar una identitat més ambigua que no pas identificar-se com a membres d'un dels grups. En tot cas, tant les tries lingüístiques com les alternances de codi només poden ser utilitzats per parlants competents en diferents llengües, perquè els parlants monolingües no poden fer ús de diferents llengües. Els parlants monolingües despleguen els mateixos recursos expressius que permeten estos dos mecanismes mitjançant l'ús d'altres recursos lingüístics.

Susan Gal (1979, p. 102, 104, 121, 122) estudiava (els patrons de) la tria de llengües, que és la seua principal variable dependent, mitjançant l'estudi d'una taula de tries lingüístiques a interlocutors tipus i àmbits concrets: Déu, iaies i la seua generació, clients del mercat negre, progenitors i la seua generació, pastor calvinista, companys de la mateixa edat, veïns, germans, venedors, esposa/marit, fills i la seua generació, menors de 20 anys no familiars, funcionaris, i nets i la seua generació). El nivell d'ús d'hongarès (o alemany) de cada individu és mesurat en una *escala d'implicació* (p. 101), que ordena els individus segons el major o menor ús, i en la que es descobreix certs patrons de comportament i tendències clares. Esta taula acaba constituint la variable dependent (usos lingüístic) explicada per les variables independents de gènere, edat i composició de la xarxa social. Esta escala és similar a la que utilitzarà anys després Li Wei.

A continuació considerarem les perspectives teòriques de la sociolingüística segons la distinció entre el prisma macrosocial i el macrosocial, i la seua diversitat interna.

2.1.2 LA SOCIOLOGIA DEL LLENGUATGE

Les visions macrosociolingüístiques es divideixen en dos gran plantejaments, segons la perspectiva que prenen en relació al consens i el conflicte social. D'una banda hi ha aquells autors que conceben les tries lingüístiques dels individus com si seguien un patró bàsic d'ús segons l'àmbit social, des d'un punt de vista consensualista (Weinreich, Ferguson, Fishman, Greenfield). De l'altra, des de la sociolingüística europea, i especialment la catalana, les teories del conflicte van contribuir a destacar el paper fonamental que tenia el poder en entendre els processos sociolingüístics (Aracil, Ninyoles, Laffont). L'obra de Joshua Fishman és la més reconeguda en la sociologia del llenguatge. Anticipava que les tries lingüístiques, més que tractar-se d'un comportament aleatori, seguien unes regularitats socialment pautades: «(...) habitual language choice is far from being a random matter of momentary inclination (...). "Proper" usage, or common usage, or both, dictate that only one of the theoretically co-available languages will be chosen by particular classes of interlocutors on particular occasions». (Fishman, 1965)

Fishman consolidava les bases de la disciplina a *The Sociology of Language* (1972), on revisava l'origen de la disciplina, les relacions de les visions micro i macrosocials, alguns conceptes bàsics i acabava aprofundint en les qüestions relacionades amb manteniment de les llengües. Fishman destacava la necessitat de consolidar l'estudi de les llengües des d'una visió social, perquè considerava, d'una banda, que la lingüística havia fet una visió excessivament centrada en l'estructura interna de les llengües i havia obviat el fet social, i de l'altra, que les ciències socials havien esquivat en excessives ocasions el paper de les llengües com a ferramentes d'interacció social i de comunicació, eludint el paper de les llengües en la creació de comunitats o en la formació de desigualtats socials, oblidant la seua rellevància en l'estudi de la societat, del prestigi, del poder o de la lleialtat.

La disciplina s'ocupava, segons Fishman, «de l'espectre total de temes relacionats amb l'organització social del comportament lingüístic». La perspectiva holista de Fishman es manifestava amb el paper significat de l'estructura social i les normes sobre l'acció individual: «l'home, en tant que usuari normal de la llengua està constantment lligat als altres mitjançant normes de conducta compartides». També els treballs que van continuar el corrent iniciat per Fishman, els àmbits de la vida social ocupaven un paper importantíssim en la configuració del comportament lingüístic, considerant que els usos lingüístic dels parlants depenien de les situacions socials, en què es conjugaven el grup social de pertinença, el context, la temàtica tractada o les relacions socials. En el seu model de distribució complementària de les llengües, les llengües i varietats utilitzades no eren aleatòries, i tenien reservades unes funcions ben determinades en cada comunitat, que les normes lingüístiques s'ocupaven d'assenyalar. En esta distribució complementària, Fishman accentuava el consens existent en les comunitats pel que fa a les funcions de cada llengua, amb un prisma eminentment social de les tries, més enllà de les decisions personals. Així, les seues propostes donaven un pes específic a l'estructura social, més que no pas a les decisions individuals, i posaven l'accent analític més en el consens social que no pas en el conflicte entre grups lingüístics. Amb tot, a pesar de la perspectiva funcionalista de Fishman, els individus no eren pas uns éssers totalment constrets per l'estructura social ni uns éssers passius, com bé demostraria en el seu plantejament posterior del *capgirament de la substitució lingüística* (1991a, 2001), on plantejava un

programa que havien de seguir aquells que volien revertir els processos de substitució de les llengües.

Al continent europeu, Lluís V. Aracil (Aracil, 1982, apud Boix i Vila, 1998) va encunyar el concepte de *conflicte lingüístic*, que posteriorment es va difondre en la sociolingüística internacional, i el de *normalització lingüística*. Des de la seua perspectiva, també s'emfatitzava el paper de l'estructura social, però a diferència de la tradició nord-americana, es fixava en les situacions de conflicte, ja fora el conflicte lingüístic en si mateix, o enllaçant-lo amb el conflicte social. Altres autors, com Ninyoles (1969, 1975, 1989, 2001) i Vallverdú (1982, 2006, 2013), van desenvolupar i consolidar este interès pel conflicte en la recerca sociolingüística catalana. I per a estos autors la diglòssia era el símbol inequívoc del conflicte lingüístic viscut per una comunitat lingüística *minoritzada*, a qui s'imposava l'ús d'una llengua aliena per part de les estructures de poder, i que no era més que un símptoma del conflicte social de rerefons. Tant Aracil com Ninyoles coincidien en la terminologia desenvolupada, i en l'objecte d'estudi, però la perspectiva d'Aracil s'inscrivía en la tradició sociològica funcionalista, amb cert èmfasi en la distribució funcional de la llengua com a mantenidora de l'harmonia social. No va ser fins Ninyoles que la sociolingüística desenvolupada a València es vinculà amb la teoria del conflicte i amb els arrels teòrics del marxisme. Per a Ninyoles el conflicte lingüístic anava més enllà d'una simple pugna entre llengües, i no era més que un símbol del conflicte realment latent, el conflicte social. Així, Ninyoles (2001) entenia el conflicte lingüístic «*com una manifestació específica d'un conflicte social, on les diferències lingüístiques esdevenen el símbol fonamental d'oposició*». En el cas de Ninyoles, el contacte de llengües només derivava en conflicte quan els individus percebien esta situació com a conflictiva. En les revisions que el mateix Ninyoles va fer posteriorment de la perspectiva conflictivista en la sociolingüística catalana, va indicar el capgirament de les posicions conflictivistes cap a corrents més consensualistes. Especialment pel desplaçament del nucli teòric de la sociolingüística catalana de València a Catalunya, i el desenvolupament de polítiques lingüístiques per part del Govern autònom. Per contra, els moviments oposats a la preeminència del català o els grups oposats a la unitat de la llengua catalana (*blaveros*) havien adoptat les posicions més lligades al conflicte lingüístic, com a símbol del conflicte social.

2.1.3 L'ETNOGRAFIA DE LA COMUNICACIÓ

Mentre Ferguson o Fishman adoptaven enfocaments macrosociolingüístics, altres autors van destacar la importància cabdal que tenien els individus en relació a les llengües. Els iniciador del corrent van ser Dell Hymes i John Gumperz, amb continuïtat en l'interaccionisme simbòlic de Blumer, la microsociologia de Goffman, i l'anàlisi de la conversa, la pragmàtica o l'etnometodologia (Boix-Fuster & Vila i Moreno, 1998, p. 130). La microsociolingüística destacà en alguns casos la rellevància de l'interlocutor en les tries lingüístiques (Bell, 1984; Gal, 1979), i en altres contravenia alguns dels principis de Fishman, destacant que alguns parlants consideraven apropiat l'ús de més d'una llengua amb interlocutors determinats i àmbits concrets. Així, visions microsocials com les de Dell i Hymes apuntaven a l'estudi d'unitats d'anàlisi com el fet comunicatiu (*speech event*) i recerques microinteraccionals com les de John Gumperz (1982) destacaven que l'existència de marques ètniques distingien entre el codi endogrupal (*we code*) i el codi exogrupal (*they code*), i que amb la presència dels mateixos interlocutors i configuracions, l'alternança d'estos dos codis servia per a aconseguir efectes

comunicatius especials. Posteriorment, Carol **Myers Scotton** desenvolupava el concepte de *llengua marcada*, pel qual la tria d'una llengua marcada o una llengua no marcada s'associava amb un seguit de drets i obligacions. Peter **Auer**, per la seua banda, desenvolupava l'anàlisi de les seqüències en què tenia lloc l'alternança de codis, per tal de contextualitzar-ne el seu significat (vegeu estes qüestions desenvolupades més endavant a l'apartat «Alternança de codi»).

Els fets de parla (Hymes, Model PARLANTT)

Així, el principal teòric que va establir la disciplina des de l'anàlisi microsociològica va ser Dell Hymes (1974). Per tal d'analitzar la interacció lingüística va diferenciar tres unitats, ordenades jeràrquicament de major a menor. En l'ordre més ampli posicionava les «*situacions comunicatives*», tals com una missa, una classe o una festa, on la parla podia ser present, però també absent. En segon lloc situava els «*fets de parla*», que s'inclouïen en les situacions comunicatives, i que eren interaccions lingüístiques amb forma, tals com un sermó, un diàleg entre mestre i alumne, o una conversa en un descans. Centrant-nos en la situació comunicativa d'una classe, es podien produir diferents tipus de fets de parla, tals com una conversa entre amics o un examen oral entre professor i alumne. En últim lloc, i com a unitat menor d'anàlisi, hi havia l'«*acte de parla*», que implica a la vegada formes lingüístiques i normes socials. Tot enunciat com *Haig d'anar a menjar alguna cosa* o *Ordena l'habitació!* és un acte de parla perquè serveix per a fer alguna cosa, ja siga comunicar, donar una ordre, etc. Els actes de parla connectaven els fets de parla amb la gramàtica, ja que implicaven a la vegada les formes lingüístiques i les normes socials.

En l'etnografia de la comunicació la unitat d'anàlisi fonamental eren el fet de parla (*speech event*) i Hymes (1974) el va descriure a partir del seu model SPEAKING. La proposta comptava amb un total de vuit elements que permetien analitzar els fets de parla, amb interès per a la recerca microsociològica sobre les tries lingüístiques. El nom del model es nodria de les inicials de les vuit paraules clau, i ha estat adaptat a la llengua catalana com el model PARLANTT (Boix-Fuster & Vila i Moreno, 1998, p. 122-129). Així, segons Hymes, per a entendre per què una interacció funcionava d'una manera i en una llengua determinada, s'havia de tenir en compte estos vuit factors: parlants, seqüència dels actes, raons, localització, agents o instruments, normes d'interacció i interpretació, to i tipus de discurs:

- Quins parlants hi intervenen,
- La seqüència dels actes, es a dir, l'ordenació de la forma i del contingut del que es diu,
- Les raons o els objectius de la interacció: comprar pa, fer esport o divertir-se,
- La localització en espai i temps,
- Els agents o instruments, com ara el canal de comunicació, les formes de parla disponibles i els elements paralingüístics,
- Les normes d'interacció i interpretació, com ara les normes sobre si es pot interrompre una conversa, si un espai de temps entre conversa i conversa significa distanciament de l'interlocutor, o amb quina varietat lingüística es pot dirigir a un desconegut vestit i caracteritzat d'una forma concreta,
- El to o clau, o l'esperit amb que es parla
- I el tipus de discurs: una conferència, una endevinalla, acudits, debats, converses...

Entre l'individu i la societat: perspectives mesosocials

Alguns investigadors destacaven que, si bé les visions macrosociològiques obviaven la capacitat d'acció dels individus, i que no donaven explicació de com els grans factors afectaven al comportament dels individus, i com estos els interpretaven i els podien gestionar, els corrents interaccionals se situaven en un marc més microsociològic dintre l'antropologia lingüística, i també s'indicaven les limitacions d'este corrent per la debilitat en relacionar les troballes microanalítiques amb les *forces socials* que les provoquen. Així, s'apuntava que hi mancaven taxonomies o models per a descriure eixes forces socials, moltes vegades perquè tampoc n'era l'objectiu dels investigadors: «*hi ha el risc de creure que cada interacció es crea sobre la marxa, sense restriccions socials exteriors*» (Boix-Fuster & Vila i Moreno, 1998, p. 130). Des de la perspectiva individualista, on l'agent actuava amb poca o gens constricció de les estructures socials, s'havia posat més accent en l'alternança de codi que en les tries lingüístiques. Des d'esta perspectiva teòrica se solia posar més accent en els matisos conversacionals menuts (l'alternança de codi), que no pas en la forma en què s'establia el codi lingüístic, entès com una decisió sistemàtica i consolidada.

Així, de forma paral·lela al que ha observat en les ciències socials, els fonaments teòrics de la sociolingüística s'han estat movent entre la dualitat de l'estructura social i l'individu. D'una banda els corrents holistes posen l'accent en com l'estructura social constrenyia i dirigia les tries lingüístiques dels individus. D'una altra, els corrents individualistes han enfocat l'atenció en com els individus fan les tries lingüístiques, en la seua capacitat de construir, interpretar i transformar el seu entorn. Potser una de les propostes que intenta sintetitzar totes dues dinàmiques és la de Bourdieu (1982, p. 13), que donava un pes específic a l'individu, fixant-se en com este interioritzava les estructures socials: «*Lo que circula por el mercado lingüístico no es la «lengua», sino discursos estilísticamente caracterizados, tanto desde la producción, en la medida en que cada locutor se construye un idiolecto con la lengua común, como desde la percepción, en la medida que cada receptor contribuye a producir el mensaje que recibe y evalúa, incorporándole el conjunto de su experiencia singular y colectiva*».

La nostra recerca pretén endinsar-se en les possibilitats dels corrents mesosocials, per tal d'explorar les possibilitats d'ampliar les visions individualistes de la tria de llengües a un àmbit relacional, amb gran atenció a l'entorn, i per tant, potenciar el desenvolupament relacional i estructural d'esta perspectiva. Però també es pretén considerar com estes estructures socials (de baix nivell) encotillen l'elecció individual, reproduïxen les normes socials i limiten el canvi social, mantenint dins de certa estabilitat l'estructura social (Coulmas, 2005, p. 7-9).

2.2 LA SUBSTITUCIÓ LINGÜÍSTICA: CAUSES, MECANISMES I RESULTATS

També vaig veure que alguns jueus s'havien casat amb dones d'Asdod, ammonites o moabites, i que els seus fills mig parlaven la llengua d'Asdod, i la de tal o tal altre poble, però que ja no sabien parlar jueu.

Text bíblic (Nehemies. 13:23)

Un dels fenòmens més estretament lligats amb el plurilingüisme social és el de la substitució lingüística, és a dir, el reemplaçament, en un grup social concret, d'una llengua per una altra. La substitució lingüística només és possible amb el contacte de llengües, i per tant, només pot ocórrer en societats bilingües o plurilingües (Coulmas, 2005, p. 157; Fishman, 1972, p. 136; Junyent, 1992, p. 16; U. Weinreich, 1953, p. 203). Al món hi ha al voltant de 7.000 llengües (Ethnologue. SIL International Publications, s.d.), i més de la meitat es troben amenaçades, perquè no són apreses com a primera llengua per les noves generacions. Des de la segona meitat del segle XX hi ha hagut un encongiment de la diversitat lingüística agut (Austin & Sallabank, 2011, p. 1-2).

Definició

Weinreich (1953, p. 158, 236) definia la substitució lingüística com «*el canvi de l'ús habitual d'una llengua al d'una altra*». I a pesar que Dorian (1992, p. 1) afirmava que hi havia definicions que no estaven resoltes, la major part dels investigadors coincidien a associar la substitució amb un grup humà, més o menys ampli, que havia interromput l'ús habitual de la seua llengua. Hoenigswald proposava que «*obsolescence occurs when a population shifts from one language to another*» (1989, p. 347). O'Shannessy definia la substitució com el moment en què «*una comunitat al complet canvia a una altra llengua, això és, els membres de la comunitat aturen l'ús de la llengua anterior al contacte i habitual i majoritàriament parlen la llengua arribada posteriorment al contacte, que serà la llengua de la propera generació*». (2011, p. 82-83)

Boix i Vila (1998, p. 187) feien notar que hi havia certa confusió per l'ambivalència del terme, ja que hi havia qui s'hi referia com un estat assolit, i altres com un procés. És per això que definien la substitució lingüística com el «*procés de reemplaçament de la primera llengua –la llengua transmesa en família– d'un grup humà per una altra llengua*», amb una definició que era acompanyada de poques connotacions identitàries i/o comunitàries. Estos investigadors també consolidaven els conceptes de *llengua substituent* o *expansiva*, i *llengua substituïda* o *recessiva*. Finalment, **Carme Junyent** (1992, p. 16, 23) considerava implícitament el paper de la llengua expansiva i el procés de reemplaçament, i donava major relleu al factor identitari i al lligam comunitari mitjançant la llengua, considerant que la substitució era el «*procés d'abandonament de la pròpia llengua per part d'una comunitat lingüística*». No debades, per a la investigadora era rellevant l'enllaç entre llengua i grup, perquè «*la llengua és un fenomen social i per a la seva existència li és indispensable l'ús*». El lligam entre la llengua i la *comunitat* és complex, apareixen dubtes sobre fins quin punt la llengua defineix la pròpia existència del grup. Seguint les propostes de Fishman (1972), és important distingir els processos de rellingüificació (substitució) dels de reetnificació, en què canvia la identitat ètnica. A pesar que els dos processos sovint van lligats, es poden distingir, i així, la identitat ètnica d'Irlanda, Euskadi o la Catalunya del Nord s'ha mantingut (en graus diferents) a pesar dels diferents processos de substitució lingüística que han patit, accentuant-se fins i tot el sentiment ètnic i l'ús dels aspectes més folklòrics de la identitat ètnica (Fishman, 1972, p. 121-139; Boix-Fuster & Vila i Moreno, 1998, p. 188).

És per això que en este treball ens valdrem d'una definició que sintetitza les propostes de Boix i Vila, i Junyent, posant l'accent en la dinàmica, en el procés de pèrdua, i amb el lligam relatiu entre grup humà i llengua:

La substitució lingüística és el procés d'abandonament de la seua llengua per part d'un grup humà

En l'estudi de la substitució lingüística, és habitual l'ús d'altres conceptes que s'hi associen. Així, es fa ús també del concepte d'*interrupció* o *trencament*, habitualment lligats al punt crucial de la substitució com és el tall de la transmissió lingüística intergeneracional, i a partir del qual la llengua se sol situar com a llengua *amenaçada* (*endangered language*), que és un dels estadis en què es troba la llengua en procés de substitució, habitualment identificat quan les generacions joves no fan ús de la llengua (vegeu més endavant l'apartat «2.5 Mecanismes»). L'*obsolescència* es refereix sobretot als aspectes del sistema de la llengua, en què els últims parlants han perdut bona part de la seua fluïdesa en l'ús de la llengua (lèxic, gramàtica...), i l'*extinció*, es refereix al moment posterior en què la llengua deixa de ser parlada ja per la mort dels últims (semi)parlants. Alguns autors solen fer ús també de la metàfora de *mort* de la llengua (i la seua contraposició amb la *vida*), encara que indiquen el perill que porta el seu ús per fer entendre que la llengua és un organisme amb vida pròpia, i en realitat qui segueix el procés de substitució són els membres de les comunitats de parla (Edwards, 2010, p. 37; Junyent, 1992, p. 22).

Visions materialistes i idealistes

Els homes fan la seva pròpia història, però no la fan arbitràriament, en circumstàncies triades per ells, sinó en circumstàncies directament produïdes, heretades del passat.

Karl Marx⁷

No hi ha unes forces històriques irrefrenables que porten una llengua a la substitució (Hoenigswald, 1989, p. 348). Com ja ha estat una constant en les ciències socials, ni els individus es troben completament encaixonats en el destí que els marca l'estructura social ni són plenament lliures dels constrenyiments socials (Aguilar, 2001, p. 291-309). A més, les forces que els constrenyen no són només les heretades dels avenços científicotècnics i en general de l'estructura, sinó que el camp de les idees (superestructura, en termes marxistes) també forcen el canvi o la reproducció social. En l'estudi de la substitució lingüística també es confronten investigadors més alineats amb l'*idealisme*, considerant que els parlants deixen d'usar les llengües per un canvi en les actituds, i els *materialistes*, que consideren que les actituds només són una conseqüència del canvi en les condicions socials i estructura social. Com veurem més endavant, en el Capítol l'estudi des de plantejaments de xarxes socials, per si sol, se solen alinear sobretot amb posicions *materialistes*, més que no pas *idealistes*, pel fet que consideren que la interrupció del manteniment lingüístic bé donat pel trencament

⁷ Traducció citada per Fabà (Fabà, Gálvez, Manrubia, Simó, & Ubach Codina, 2003, p. 223).

material dels lligams que sustenten l'estructura social tradicional, no pas per les motivacions dels parlants.

Ja Weinreich (1953, p. 203-221, 236-246), però especialment Fishman (1972, p. 121-139), en els primers estudis consideraven que els factors que desencadenaven les substitucions lingüístiques eren de tipus extralingüística, però que **els mateixos factors que podien explicar una substitució lingüística, podien produir el manteniment en un context diferent**. Era per això que apostaven per desenvolupar una teoria general i unes tipologies de les situacions de contacte de llengües per tal de poder entendre regularitats i observar quins efectes (diferenciats) tenien els (mateixos) factors. Esta qüestió també era represa per diferents investigadors en la sociolingüística catalana (Boix-Fuster & Vila i Moreno, 1998, p. 203-209; Junyent, 1992), i destacaven que, per exemple, factors com la urbanització podia haver jugat un paper substituent a Alacant, València i Perpinyà, però de reforç del prestigi de la llengua a Barcelona, i de la mateixa manera, aspectes diversos com les migracions, el nacionalisme o el gènere, es podien comportar de diferent forma en contextos distints.

Punts clau de la substitució lingüística

Kloss (1984:651, *apud* Edwards, 2010) apuntava tres tipologies de mort lingüística, tals com a) mort sense substitució lingüística, perquè mor la comunitat lingüística, b) mort de la llengua degut al canvi lingüístic i c) mort per dialectalització. És evident que la segona tipologia és la més rellevant per al nostre propòsit. La substitució lingüística en una comunitat es consuma definitivament en la seua extinció completa, amb la mort de l'últim parlant. L'abast geogràfic de la substitució és un tema discutit: per a uns hi ha substitució d'una llengua quan és substituïda en una comunitat, al marge de si la llengua es parla en altres bandes, mentre que per a altres la desaparició d'una variant no és més que un maldecap per a la llengua si perduren altres varietats (Junyent, 1992, p. 23).⁸ En tot cas, en tant que el procés de substitució és un fenomen progressiu, es pot afirmar que «*quan mor un últim parlant, la llengua ja fa temps que és morta*» (Junyent, 1992, p. 14). Ara bé, si bé sabem que la mort de l'últim parlant és només l'última de múltiples etapes de la substitució lingüística, la delimitació dels **estadis** de la substitució lingüística és complexa (Fishman, 1972, p. 121-139; Edwards, 2010, p. 37; O'Shannessy, 2011, p. 83; Fishman, 1991a). Tot i que es pot donar en només dos generacions, també pot ser un procés lent i acumulatiu. Com veurem extensament més endavant, a l'apartat «2.5 Mecanismes», se sol considerar que el punt clau en el procés de substitució és el trencament de la transmissió intergeneracional de la llengua, i fins i tot l'abandó general de l'ús endogrupal de la llengua, però alguns autors com per exemple Ernest **Querol** (2000, p. 49) tendeixen a destacar que el procés de substitució s'inicia molt abans, en els primers estadis en què la llengua ja no ocupa tots els àmbits de la comunitat: «*aïllament*

⁸ El canvi lingüístic d'una llengua inicial, com el llatí, que ha evolucionat autònomament en estadis intel·ligibles fins donar una llengua el que avui dia coneixem com català i la resta de llengües romàniques, és un procés de canvi diferent de la substitució lingüística que tractem aquí, perquè el llatí continua reproduint-se en el català i la resta de llengües romàniques. Però existeixen matisos en els que no aprofundirem, com els plantejats per Junyent sobre si es va interrompre l'hebreu antic, que per molts segles es va mantenir única i exclusivament com a llengua religiosa i escrita, o si l'hebreu modern revernacularitzat al nou Estat d'Israel es tracta de la mateixa llengua o n'és una de diferent.

progressiu i reductiu d'un idioma en la seua expansió geogràfica, demogràfica en els àmbits d'ús i, per tant, també en la representació de les seues possibilitats d'ús».

Factors implicats en la substitució lingüística

Autors com **Fishman** (1972) han tendit a privilegia els factors socials per a explicar la substitució lingüística, tals com la industrialització, el nacionalisme, el cosmopolitisme i la revitalització religiosa. Però la major part dels investigadors han tendit a destacar dos tipologies de causes: les socials i les psicològiques. **Weinreich** (1953, p. 33-37, 203-221, 236-243) ja distingia en els fenòmens de contacte lingüístic factors psicològics, socials i lingüístics. Definia fins a 10 factors o símptomes que podien reforçar o aturar una substitució lingüística: a) àrea geogràfica (hi ha d'haver contacte físic entre els grups sociolingüístics), b) indigenitat (les llengües immigrades solen ser les més interferides), c) grups culturals o ètnics (les diferències culturals, no sempre coincidents amb les lingüístiques, poden interferir en la substitució lingüística), d) religió (els límits religiosos solen ser més consistents que els lingüístics, i poden reforçar l'aturada d'un retrocés territorial de la llengua), e) raça (sic) (és un factor que només afecta si la divisió *racial* evita els matrimonis mixtos), f) sexe (hi ha diferències en el comportament sociolingüístic segons el gènere, però solen convergir), g) edat (les diferències en l'edat a nivell sincrònic són la manifestació de canvis a nivell diacrònic), h) estatus social (encara que no creu que siga un factor rellevant), i) ocupació (algunes ocupacions poden tenir un ampli lèxic propi), i j) població rural vs. població urbana (els canvis sociolingüístics solen anar dels centres urbans als ambients rurals). La UNESCO (2003) proposava 9 factors: 1) transmissió lingüística intergeneracional, 2) nombre absolut de parlants, 3) proporció de parlants, 4) canvis en els àmbits d'ús, 5) resposta als nous àmbits i els mitjà, 6) accés a materials per a l'educació, 7) actituds i polítiques institucionals (oficialitat i ús), 8) actituds dels membres de la comunitat, i 9) documentació sobre la llengua.

També van ser diversos els autors que en intentar definir les causes de la substitució lingüística, destacaven tant factors socials com factors psicològics. **Austin i Sallabank** (2011, p. 1-6) situaven les causes de la substitució en el poder econòmic, polític, social i cultural dels parlants de les llengües majoritàries, i la pressió que exercien sobre les llengües minoritzades. Agrupaven en quatre grans categories les causes d'amenaça sobre les llengües: a) catàstrofes naturals, fams i malalties, b) guerres i genocidis, c) repressió oberta per l'assimilació i d) domini cultural, polític o econòmic. En relació al nostre interès, que se centra en esta última categoria, consideraven cinc factors comuns: a) econòmics, b) dominació cultural (educació i literatura), c) polítics (polítiques educatives, manca de reconeixement polític o censura de l'ús públic de la llengua minoritària), d) històrics (colonització, disputes frontereres, dominació d'un grup i la seua llengua en l'àmbit polític i cultural), i e) actitudinals (la llengua minoritària és associada amb la pobresa, l'analfabetisme i la privació). **O'Shannessy** (2011) també distingia les causes socials (mida relativa de les llengües i estatus sociopolític dels seus parlants, història i temps del contacte, a més de les interaccions socials en què els parlants estaven implicats) de les causes psicològiques (nivell de competència, actituds i ideologies dels parlants), i apuntava que les llengües esdevenien en situació d'amenaça perquè els seus parlants estaven en contacte amb grups les llengües dels quals tenien o estaven obtenint millor prestigi social, polític i econòmic en l'àrea local o més enllà.

En la sociolingüística catalana, **Woolard** (1992, p. 25) distingia els factors macrosocials que els investigadors destacaven sobre la substitució i el manteniment de les llengües, tals com el desenvolupament econòmic i d'industrialització, el grau de participació de la comunitat lingüística en el procés de construcció nacional de l'Estat, la distribució funcional de les llengües o l'escenari de contacte entre les llengües.⁹ Però el seu interès residia en la visió microsociològica, sobre com *aquests desenvolupaments a gran escala afecten el comportament lingüístic real* en les decisions individuals, centrant la seua recerca en els *valors simbòlics que estan lligats al català i al castellà i que actuen de mitjancers entre els canvis estructurals i les tries individuals*. De fet en el seu model Woolard sintetitzava dos factors que altres investigadors ja havien destacat, i que en el cas del català haurien jugat una dinàmica oposada: d'una el *poder*, o motivació instrumental, que hauria afavorit la llengua castellana com a llengua de comunicació i interacció general a la societat catalana, almenys en les relacions interètniques durant el període franquista. Però de l'altra, també la *solidaritat* o motivació integradora, que hauria estat el rerefons que permetria el manteniment del català com a llengua dels i entre els autòctons, i per tant, lligada amb el territori. De fet, investigadors posteriors, i la pròpia autora, destacarien que la transformació de les normes sociolingüístiques a Barcelona (i per extensió, a Catalunya) s'haurien produït pel reforç de la motivació integradora de la llengua catalana i l'increment de la seua motivació instrumental amb les polítiques lingüístiques en el període autonòmic. **Junyent** (1992, p. 38-40, 47-51, 75-83) també apuntava que calia distingir les causes socials i de les causes individuals/psicològiques. En el seu tractament de les causes relacionades amb el prestigi de la llengua, barrejava aquestes causes socials i les actitudinals. Apuntava que les causes possibles podien ser demogràfiques, perquè les llengües amb pocs parlants tenien més probabilitats de desaparèixer, i els moviments demogràfics que els podien afectar, i el prestigi, perquè es reduïa el prestigi de les llengües parlades en zones rurals, amb estatus de minoria, associades a activitats econòmiques i estatus polítics "inferiors", o amb religions no "universals", que les llengües no foren presents en l'ensenyament o estigueren associades a activitats passades de moda. També apuntava la pèrdua de la independència econòmica, els contactes exogrups, l'exogàmia, la pressió de la cultura prestigiada, causes polítiques, la deportació, la modernització, l'absència de la llengua a l'ensenyament, la homogeneïtzació social i cultural (religió, sistema educatiu, mediàtic, comunicacions...) o les actituds negatives de la majoria. Miquel **Pueyo** (1996, apud Boix i Vila 1992, pp. 206-207) també distingia entre a) les condicions històriques i socioeconòmiques, b) les polítiques lingüístiques i c) els mecanismes psicosocials, situant els factors individuals com a mecanismes.

Causes, mecanismes i resultats

Així, per tal de clarificar els factors implicats en el desenvolupament de la substitució lingüística, distingirem entre les causes, els mecanismes i els resultats,¹⁰ que intenten donar resposta, respectivament, al *per què* es produeixen les substitucions lingüístiques, el *com* es

⁹ Altres recerques més generalistes solien coincidir, a grans trets, amb aquest prisma, apuntat diferents estudiosos de l'aragonès per exemple que els quatre factors que influeixen en la pèrdua de l'aragonès eren l'església, l'escola, el turisme (tant per l'acomodació a la llengua dels nous fluxos demogràfics com pel contrast amb les representacions sobre la pròpia llengua) i els mitjans de comunicació (Conte, Cortés, Martínez, Nagore, & Vázquez, 1977, p. 146-14).

¹⁰ El mateix model causal, amb causes i mecanismes diferents, pot ser usat per a la interpretació i l'explicació del manteniment lingüístic i dels processos de revernacularització.

produeixen, i *què* hi ha com a resultat.¹¹ En el rerefons de la nostra proposta, les causes, especialment les macrosocials, promouen canvis en els individus, habitualment de tipus psicològic i psicosocial. Estes, a la vegada, actuen en el nivell microsocial també com a factor (causa) que desenvolupa els mecanismes de la substitució lingüística, que són els que en últim terme donen lloc a la substitució lingüística.¹² Vegeu l'esquema a la **Error! No s'ha trobat l'origen de la referència.**

Causes: responen al *per què* es produeixen substitucions lingüístiques. Les causes, en primer terme, impacten sobre les poblacions molt abans que s'inicie el procés de substitució lingüística:

Causes macrosocials: es tracta de factors polítics (homogeneïtzació nacional), econòmiques, tecnològics (processos de modernització) o demogràfiques (deportacions, aniquilació de població). Les causes macrosocials impacten sobre els individus i donen lloc als factors psicosocials.

Causes psicosocials: es tracta de canvis psicosocials, especialment en les actituds lingüístiques cap a la pròpia llengua i la vitalitat etnolingüística d'un grup en general, el nivell de competència i la confiança lingüística.¹³ Tot i que els factors psicolingüístics es poden considerar tant causes com mecanismes, en últim terme responen al *per què* es produeix la substitució lingüística (causes), més que no pas al *com* (mecanismes).¹⁴

Mecanismes: responen al *com* (i al *quan*) es produeix, en últim terme, la substitució lingüística. Es tracta d'accions socials com ara l'aprenentatge o no d'una llengua determinada, el trencament de la transmissió lingüística intergeneracional o el canvi de les tries lingüístiques endogrups. Així, si bé les causes són presents abans que s'inicie el procés de substitució lingüística, els primers símptomes no s'observen fins que no es desapareixen els mecanismes, .

¹¹ La distinció entre les causes i els mecanismes implicats en la substitució lingüística és una idea que potser ja apareix de forma primigènia en l'obra d'Edwards (2010, p. 35). Els mecanismes també despertem l'interès en Junyent (1992, p. 15, 24), però no els tracta de forma explícita com ho fem aquí: «ens podem preguntar com és que una comunitat decideix deixar de parlar la seva llengua, o, potser, quins són els mecanismes per aconseguir que ho faci [...] El paper de l'individu és fonamental..., fins a cert punt», perquè «allò que és important de descobrir són els mecanismes que porten a la substitució per tal de poder contrarestar-los a temps, si volem». El resultat de les substitucions lingüístiques, de forma explícita, es tracta en l'obra de O'Shannessy (2011).

¹² Entenem la *causalitat* i l'*explicació* sociològica en un sentit ampli, pel qual uns fets socials causen canvis en el comportament dels individus (Chalmers, 1990; García Ferrando, 1985, 1999; Lizón, 2007). El nostre propòsit és desembrollar els mecanismes causals que operen darrere un fet social com la substitució lingüística. Per tal d'entendre per què i com es produeixen substitucions lingüístiques (*explanandum*) ens cal associar-ho causalment amb altres fets socials i individuals (*explanans*). Més enllà de la connexió «necessària» dels fets, seguim un camí operatiu per abordar l'anàlisi causal des d'una concepció intuïtiva i de sentit comú, posant en relació de dependència les variables empíriques, amb el control de terceres variables, per tal de donar explicació dels mecanismes que actuen de rerefons en els canvis (predicció), i la seua associació causal des d'un punt de vista interpretatiu basat en l'àmbit teòric substantiu (explicació).

¹³ També l'estudi de la interpretació dels parlants que han substituït la llengua es podria encaixar en este estudi de les causes psicosocials.

¹⁴ Un canvi en les actituds per si mateix no provoca un canvi en el comportament. Per posar un exemple proper a l'objecte d'estudi, un catalanoparlant familiar amb actituds molt negatives cap a la pròpia llengua i amb una confiança lingüística molt baixa possiblement continuarà usant el català en el si d'una xarxa densament catalanoparlant que manté la dinàmica d'ús de la llengua endogrupal. És per això que els factors psicosocials els considerem una causa, més que no pas un mecanisme.

Resultats: dóna compte del *què* ocorre en el procés de substitució lingüística, des dels primers símptomes com la degradació de la llengua recessiva i la convergència cap a la llengua substituent, la degradació de l'estatus de la llengua i els seus parlants i la reducció de funcions, fins els punts més avançats com la reducció i/o la fragmentació de la base territorial o dels estrats socials que l'usen.

Taula 1 – Esquema sobre la relació causal entre causes, mecanismes i produete

	impacte, causa		resultat, conseqüència	
Factors	CAUSES (factors) <i>Per què?</i>	MECANISMES <i>Com?</i>		RESULTAT <i>Què?</i>
	Macrosocials Sociològics,	Psicològics Psicosocials, Microsocials	Mecanismes	Símptomes, Producte
Dimensions	Socioeconòmics <u>Modernització</u> Industrialització / Mobilitat social / Interrelació, comunicacions, migracions / Urbanització Polítics <u>Estat-nació</u> Homogeneïtzació / Sistema educatiu / MCM / Església / Legitimació ideològica	Capacitats Competència/confiança Ideologies Actituds Vitalitat etnolingüística	Sociolingüístics Diglòssia, repartiment funcional Manteniment de la llengua endogrupal Transmissió lingüística intergeneracional Socials Família Xarxes socials	Degradació de l'estatus Obsolescència: interferències, erosió de l'estructura, convergència de l'estructura Patuesització, consciència comunitat ling., agrafia Estratificació social Reducció i fragmentació territorial Extinció

L'estudi dels mecanismes i els causes ha de fer-se de forma conjunta. L'explicació de les substitucions lingüístiques només a partir dels *mecanismes*, tals com la constatació que els progenitors estan trencant la transmissió de la llengua als seus fills, és poc informatiu. L'explicació de les substitucions lingüístiques només per les *causes* de les que ha derivat és una observació molt generalista que obvia aprofundir en com s'ha produït, i sobretot, per què s'ha produït en aquell moment històric concret. L'estudi conjunt de les causes i els mecanismes permet entendre *per què* i *com* s'ha produït el canvi *quan* s'ha produït.

També cal considerar la natura teòrica que envolta la distinció entre causes i mecanismes. Darrere dels *mecanismes*, en últim terme, hi opera la voluntat del parlant per a no usar la llengua, ja siga una voluntat lliure, induïda o coaccionada. Així, la voluntat individual és al darrere de la major part dels casos en què el parlant decideix usar la seua segona llengua (L2) per a convergir a la del seu interlocutor, de no transmetre la seua llengua inicial als fills, de no parlar-la amb els qui la hi parlen... Ben al contrari, en les *causes* habitualment hi operen factors externs als parlants, com les institucions macrosocials (l'Estat i les seues institucions), les classes socials que lideren la societat i tenen més parcel·les de poder, els altres individus que conformen l'estructura social (com al·loglots que no aprenen la llengua o que exigeixen convergir a l'interlocutor), o les dinàmiques socioeconòmiques que impacten sobre els equilibris lingüístics, tals com la millora de les comunicacions o els processos de modernització. La distinció entre mecanismes i resultats té a veure en sí el factor en considera necessari en la substitució lingüística (mecanisme) o bé es tracta de factors concurrents a la substitució, però

en tot cas, l'extinció de la llengua es pot produir sense la seua presència (resultat). Esta distinció és tractada més endavant amb profunditat a l'apartat «Resultats».

Així, la distinció entre les causes, els mecanismes i els resultats, podem sintetitzar-les afirmant que les causes (*per què*) com la modernització o el canvi en les actituds cap a la llengua, són factors que impacten sobre la comunitat lingüística, però que per si mateixos no tenen per què produir canvis immediats, mentre que quan s'activen els mecanismes (*com*) la substitució és perceptible, com en el cas en què la llengua deixa d'usar-se en el si de la comunitat o es deixa de transmetre familiarment. La distinció entre els mecanismes (*com*) i els resultats (*què*) rau sobretot en si es tracta de factors necessaris per a la substitució, com és el cas dels mecanismes apuntats abans, o si es tracta només de factors concurrents a la substitució i que en són conseqüència, però no un factor necessari en la substitució lingüística, com la integració en els usos lingüístics d'abundants alternances de codi, de préstecs lingüístics, o de la *patuesització* de la llengua. Vegeu-ho més endavant a la Taula 2.

Taula 2 – Esquema de la distinció entre causes, mecanismes, símptomes i produite

Factor	Distinció	Exemples
Causes (per què)	El <i>causa</i> impacta sobre la comunitat, però l'impacte pot no ser immediat	<i>Modernització, canvis en les actituds lingüístiques</i>
Símptomes	El <i>síntoma</i> mostra canvis, però per sí sol no explica el canvi	<i>Menor ús entre els jòvens</i>
Mecanismes (com)	El <i>mecanisme</i> provoca canvis immediats	<i>Trencament de les normes d'ús lingüístic endogrupal</i> <i>Trencament de la transmissió lingüística familiar</i>
Resultats (què)	El <i>mecanisme</i> és un factor necessari per a que es produísca la substitució lingüística El <i>resultat</i> és un factor concurrent a la substitució lingüística, però que pot no produir-se	<i>Alternança de codi, préstecs lingüístics, patuesització</i>

Tingueu en compte que les causes (*per què*), els mecanismes (*com*) i el resultat (*què*) responen quatre preguntes, si considerem que el *quan* es respon tant pels mecanismes com pel resultat. Pel que fa al *qui* i l'*on* s'associen a la perspectiva d'anàlisi i la delimitació de l'objecte d'anàlisi (parlant, grup, comunitat, delimitació territorial...). Boix i Vila (1998, p. 193-202) destacaven que els grups susceptibles de substitució lingüística (*qui*) són tant les poblacions autòctones com les poblacions migrades (repoblacions agrícoles o ramaderes, migracions del grup dominant a les colònies, migració de mà d'obra poc qualificada a societats industrials o migració interna dels Estats). Pel que fa a l'*on*, cal tenir en compte els *espais socials* on sol tenir lloc el trencament, i per tant, solen ser el medi sobre el que es desenvolupen els *mecanismes sociolingüístics*, tant aquells que porten a la substitució lingüística (trencament de la transmissió, canvi de les normes endogrupal...) com aquells que porten al manteniment de la llengua (tendència a la reproducció de les llengües). Així, els espais socials es refereixen als àmbits socials (formals, informals, institucionals...), la família, les xarxes socials...

2.3 CAUSES MACROSOCIALS

Entre les causes macrosocials de la substitució lingüística resulta molt pertinent la distinció que fan **Boix i Vila** (1998, p. 203-209) entre els investigadors que privilegiaven els arguments **polítics**, lligats habitualment amb les teories del conflicte, i els que destacaven els factors **socioeconòmics**, que lligaven especialment amb Fishman i Gal, perquè situaven els factors ideològics en segon pla. Amb tot, el lligam entre ambdós tipologies de factors és necessari. Els factors polítics poden ser més importants en explicar processos de substitució com el cas del català, que a pesar de comptar amb un nodrit nombre de parlants havia patit un important procés de minorització política. Però els factors socioeconòmics podien donar compte dels mecanismes implicats en la infructuosa recuperació del gaèlic al nou estat irlandès, o les substitucions cap a llengües no oficials, com el wòlof. A més, estos factors socioeconòmics permetien la superació del marc d'anàlisi estatal, per a entendre d'una banda les integracions lingüístiques en àmbits regionals i locals, com la de les primeres migracions aragoneses i murcians a Barcelona sota el franquisme, i de l'altra, processos supraestats, com la potenciació de l'anglès en un sud-est asiàtic, en el marc d'unes economies emergents recent acabada la descolonització.

2.3.1 DOMINACIÓ POLÍTICA

Boix i Vila (1998, p. 198-202) destacaven la dominació i la subordinació com a origen de les substitucions lingüístiques. A pesar que el poder solia anar lligat amb la disposició dels recursos econòmics, hi havia grups que disposaven del poder econòmic sense tenir poder polític. En algunes ocasions l'Estat, especialment abans de l'emergència de l'Estat-nació, no exercia control sobre la població subordinada per manca de mitjans i/o per manca d'interès en assimilar la població, sumat a una despreocupació general sobre la vida dels súbdits. Però amb la comunió de l'Estat i la nació (real o imaginada) augmentava l'interès dels poders centrals per reforçar el patriotisme dels ciutadans, i homogeneïtzant la població amb l'ús de les institucions pròpies, tals com l'educació, el servei militar, i els mitjans de legitimació ideològica com els mitjans de comunicació, l'església o les organitzacions polítiques. Els investigadors situaven les polítiques homogeneïtzadores dels Estats en tres fronts: ensenyament universal obligatori en la llengua del poder, mesures contràries a l'ús de les llengües subordinades, i difusió de les ideologies d'exaltació de la llengua *nacional* oposada a la resta de llengües i varietats, considerades *dialectes*, *patuesos*, *parles* i/o *xapurrejats*. A més, la llengua de l'Estat s'interposava com a lligam entre allò local i allò universal, mediant per exemple en el cas del català amb formes fonèticament castellanes per a paraules angleses com *junkie* o *hardware*.

2.3.2 EL PROCÉS DE MODERNITZACIÓ

Al llarg d'este treball ens referirem a la **modernització** com la *difusió i aplicació massiva de l'ampli ventall de descobriments científics i tecnològics (a partir de la revolució científica) a les qüestions pràctiques de la vida quotidiana dels éssers humans* (Giner et al., 2006). La modernització ha estat un concepte àmpliament utilitzat en les ciències socials, no sense confusions. El seu significat s'associa amb els de desenvolupament, progrés, occidentalització o modernitat. En el sentit que l'usem, considerem que és una dinàmica que naix de la revolució

tecnològica, amb conseqüències en la industrialització, la mobilitat social, la concentració del capital, l'increment dels assalariats, la urbanització o la mobilitat geogràfica. Però en un sentit ample també considerarem factors associats amb l'ampliació de l'impacte que l'Estat-nació efectua sobre els individus, que hem vist en el punt anterior, tals com el sistema educatiu, els mitjans de comunicació, l'Estat del benestar, la integració i unificació dels mercats, l'església o el servei militar.¹⁵ El procés de modernització ha tendit a accelerar els processos d'homogeneïtzació (cultural) i la reducció de la diversitat lingüística al llarg del segle XX (Austin & Sallabank, 2011, p. 1-2), i el desenvolupament econòmic ha tendit a reduir el multilingüisme. I a pesar que els Estats multilingües s'han associat amb més problemes que els Estats monolingües (*governar és comunicar*), alguns investigadors apunten que els països multilingües no són els mes pobres (Li Wei, 2000, p. 12).

Possiblement és l'estudi de **Dorian** (1981) sobre la substitució del gaèlic escocès, juntament amb l'estudi de Gal (1979),¹⁶ els que millor imbriquen la substitució lingüística en els canvis socioeconòmics que es produeixen en el pas de societats agrícoles a societats industrials. Dorian era crítica amb la casuística del poder, i a pesar de considerar que encara hi havia pocs estudis que permeteren fer generalitzacions, considerava que la substitució lingüística era conseqüència dels canvis que es produïen en la modernització, tals com la urbanització, la secularització o la nacionalització. De fet, exposava explícitament que l'homogeneïtzació que havia potenciat el sistema educatiu britànic no havia estat la causa de la substitució en si mateix, perquè este canvi només es podia produir en contextos amb hostilitat i prejudicis cap a la llengua minoritzada. I això era el que ocorria amb l'espai tradicional del gaèlic escocès (els *Highlands*), que se situava en la perifèria de la perifèria (*Lowlands*). El paper homogeneïtzador de l'escola, com a sistema de control, es produïa només mitjançant el mecanisme pel qual promovia aspiracions urbanes que només es podien fer en anglès. Així, al segle XIX en les *Highlands* es va produir el pas d'un sistema socioeconòmic basat en la tala dels boscos a l'extensió de les granges i la pesca, en consonància amb una planificació per explotar estos nínxols econòmics no aprofitats. Les produccions ramaderes van dispersar els parlants de gaèlic, i van promoure la millora de comunicacions per carretera, i l'arribada de nous pobladors anglòfons monolingües atrets pel nou sistema socioeconòmic. Amb els canvis socials es va trencar l'aïllament territorial i les xarxes tradicionals d'amistat i de matrimoni, que havien assegurat el manteniment de la llengua fins aquell moment, amb el conseqüent procés de substitució lingüística. Dorian també apuntava que el procés de recuperació era lent i arribava tard, perquè els parlants ja no eren l'elit. Una qüestió assimilable a la que apuntava Greene (1981, apud Edwards, 2010, p. 39), que considerava que les dificultats que havia observat la revernacularització del gaèlic irlandès, a pesar de disposar de les ferramentes i la voluntat política, havien estat principalment per la manca d'una comunitat de parla concentrada, moderna i urbana.

¹⁵ En bona part, el mateix origen de la sociologia i la sociolingüística també cal situar-lo com a conseqüència de la pròpia modernització.

¹⁶ L'estudi de Gal (1979) es tracta a l'apartat «4.2. L'assentament de l'anàlisi de xarxes en sociolingüística: Gal, Milroy i Li Wei». Ambdós estudis situen el procés de modernització com la causa central de la substitució lingüística en les seues recerques, encara que Gal dona major rellevància als factors i mecanismes relacionals dels individus, i per això és tractat més a fons més endavant.

En l'estudi de Gumperz (1982) a la Vall del Gail, un enclavament eslav a l'estat austríac de Caríntia, Gumperz exposava que l'eslovè era la llengua dels grangers i treballadors, mentre que l'alemany era la llengua de l'elit aristocràtica i comerciant. Gumperz descrivia abstractament que els eslovenòfons havien mantingut una xarxa molt densa de relacions, i que a pesar que el trencament de l'Imperi Austrohongarès els va obrir la possibilitat d'adherir-se a la nova Iugoslàvia, van decidir romandre a Àustria. Es va produir un important procés de modernització amb la reconversió a l'economia turística, el desenvolupament de la xarxa de comunicacions, la generalització de la bilingüïtzació de la població autòctona mitjançant l'educació, o la immigració germanòfona. I per a Gumperz prenia rellevància la hipòtesi que el factor clau del canvi sociolingüístic estava en este desenvolupament socioeconòmic, que havia reduït la distància entre allò endogrupal i allò exogrupal, i desembocava en el procés de substitució al nivell de les interaccions: *«if our hypothesis that code distinctions and pragmatics conventions are directly related to the structure of interpersonal network is true, then changes in these networks should also lead to basic linguistic change»* (ib., p. 50). En este procés de **modernització** hi va jugar un paper bàsic la generalització de l'economia turística, que va reduir la dependència dels individus respecte de les xarxes socioeconòmiques locals, va ampliar les interaccions amb la ciutat, incrementant-se també la interacció entre la població bilingüe eslovenòfona i la monolingüe germanòfona. Finalment entre els fills d'eslovenòfons es va generalitzar el trencament de la norma endogrupal d'ús de l'eslovè, fins que al final els més jòvens ja no tenien més que nocions bàsiques d'eslovè.

També **Edwards** (2010, p. 31, 40-41) remarcava la necessitat de combinar l'estudi dels fets de domini polític amb altres factors per a entendre la situació de la llengua. En relació a la situació del català, que considerava una excepció en les dinàmiques generals de substitució, afirmava *«There are, of course, some success stories. Catalan is one, although it would be simplistic to assume that the possession of regional-autonomy status within Spain was the prime cause of this success: it was necessary, perhaps, but certainly not sufficient»*. Edwards destacava el paper de la modernització socioeconòmica en els casos del català i el basc. L'existència de nuclis urbanitzats com Barcelona i Bilbao no eren en si mateix un senyal positiu, perquè les llengües es debilitaven per les migracions castellanoparlants que cercaven oportunitats econòmiques. De vegades això havia despertat l'aversió cap als processos de modernització, en tant que el retorn a les raïls asseguraria, hipotèticament, l'espai que tenia la llengua minoritzada. Però moltes vegades s'obviava que les dinàmiques sociolingüístiques reflectien el desig de mobilitat social i millorar el sistema de vida: *«There is no doubt that the most obvious cause of language decline and death is an inadequate concentration of speakers faced with economically powerful and technically sophisticated neighbours»*. I destacava com algunes llengües que inicialment havien basat la seua dominació pel comerç, la religió o la violència, mantenien el seu estatus molt després que el colonialisme haguera finalitzat formalment, interactuant-hi fets com l'aglutinament de l'elit polític postcolonial o el paper supraètnic i suposadament neutral de la llengua colonial. Potser ha estat Edwards un dels investigadors que més accent ha posat en els factors socioeconòmics, manifestant que, evidentment, la substitució del gaèlic irlandès no és independent de les pressions externes que va rebre, però que fins i tot sense les dinàmiques sociopolítiques d'opressió i deprivació entre els llauradors del segle XIX, el procés haguera tingut lloc igualment. També la sociolingüística catalana considerava que els processos lligats a la modernització impactaven sobre la llengua pròpia.

Afirmava Niyoles (1989, p. 66) que des de «*el moment que la industrialització aparella un creixent desenvolupament urbà, ambdós fenòmens mantenen un efecte sinèrgic sobre l'estructura sociolingüística que pot abocar a la normalització o a l'eliminació de les antigues formes d'expressió*».

Mobilitat social, classe social i immigració

Una de les conseqüències del procés d'industrialització va ser l'ampliació (absoluta i relativa) de la mobilitat social, i l'ascens social com a qüestió nova de la modernització feia possible aspirar, i per tant, canviar més ràpidament, els comportaments de la futura classe mitjana. Les classes socials més lligades amb la construcció nacional dels Estats i la modernització econòmica eren les primeres que lideraven la no-reproducció lingüística, i així el procés s'iniciava per les classes més altes i associades amb l'Estat, tals com l'aristocràcia i les elits eclesials. Amb l'ascens de la burgesia com a classe alta a Europa es va viure un moment crucial, perquè habitualment va adoptar el paper homogeneïtzador del poder central, i per tant, s'associava la llengua *nacional* de l'Estat amb l'ascens social, un procés que acabaria per estendre's a les classes socials baixes (Boix-Fuster & Vila i Moreno, 1998, p. 198-202; Montoya Abat & Mas i Miralles, 2011).

Weinreich (1953, p. 214), que citava l'estatus social com un fet associat amb els processos de substitució, pel fet que hi podia haver una introducció de la llengua expansiva en les classes altes, no considerava que fora un factor important, perquè estes dinàmiques «*són més fàcils d'imaginar que de descobrir*». Ben al contrari, per a **Dorian** (1981, p. 37-40) el procés d'anglicització de l'elit escocesa era antic i el procés de substitució havia seguit un procés de difusió per classe social. Apuntava que el moment més crucial va ser l'anglicització de l'elit escocesa al segle XIV, que va acabar lligant la mobilitat social amb l'adquisició de l'anglès. Es podia considerar que el procés seguia l'emulació continu en el temps cap a les classes socials immediatament superior, i en l'intent de distinció respecte les classes socials més baixes, en aspectes diversos com la roba usada, la dieta, els hàbits socials, etc. (Bourdieu, 1979; Veblen, 1899). És per això que la investigadora considerava que el procés de revernacularització del gaèlic era lent i arribava tard, perquè els parlants ja no eren l'elit social.

Una de les qüestions importants també atenyia al lligam entre **l'estatus de les llengües i els seus parlants**. Junyent afirmava que l'estatus de les llengües provocava canvis en l'estatus dels parlants: «*la pèrdua de prestigi d'una llengua implica la pèrdua de prestigi dels seus parlants*» (Junyent, 1992, p. 42). Ben al contrari, gran part dels investigadors eren més partidaris d'una relació inversa. Per a Dorian l'estatus d'una llengua s'associava a l'estatus dels seus parlants. Bourdieu (1982) afirmava que no era pas la llengua en si mateix que tenia lligades qualitats socioeconòmiques, si no més bé la posició dels seus parlants en l'estructura social lligava el coneixement de les llengües, i donava un valor als capitals culturals en el camp. **Crystal** (2000, apud Edwards 2010:44) apostava perquè les llengües minoritzades milloraven el seu estatus quan es millorava les condicions dels seus parlants, tals com les condicions econòmiques, polítiques, legals o si ocupaven un espai substancial en el sistema educatiu, que portava a Edwards (2010, p. 44) a considerar que, tot i que este canvi de l'estatus dels grups lingüístics es podia plantejar a nivell teòric, calia tenir en compte que precisament l'absència d'estos factors van ser els que van fer declinar la llengua del grup.

Box i Vila (1998) apuntaven que els (des)equilibris entre les classes burgeses francòfona i el poder central també eren en el rerefons de l'escissió de belga del Regne dels Països Baixos, i en l'assentament inicial del francès com a llengua nacional de la nova Bèlgica, o en la creació de nous Estats a partir del fracàs centralitzador dels pobles eslaus, bàltics i balcànics. En el cas de la llengua catalana, **Woolard** (1992) explicitava l'associació que el català tenia amb l'estatus socioeconòmic més alt a Catalunya, i **González et al.** (2014, p. 124, 126) apuntaven que el comportament sociolingüístic estava associat amb l'estatus i l'ascens social: «*[L]adopció del català va lligada als perfils de persones que aspiren a millorar o mantenir la seva posició social mitjançant l'accés a les condicions econòmiques pròpies d'ocupacions especialitzades i amb prestigi social*».

Boix (1993, p. 104-108) apuntava que amb el procés de modernització s'havia produït una associació del castellà amb les classes socials més baixes. La immigració castellanoparlant de l'àrea de Barcelona, provinent sobretot d'àrees rurals, tenia dificultats per a integrar-se a la comunitat autòctona, almenys fins els anys 70, perquè d'una banda el castellà tenia el màxim valor funcional, indiscutit per factors de repertori lingüístic com la bilingüïtzació plena de la població autòctona i pel poder polític i simbòlic de l'Estat espanyol, però també pel gran volum demogràfic d'aquesta immigració i la seua concentració residencial. Així, la submersió sociolingüística del grup autòcton en una majoria demogràfica més o menys important d'immigració, juntament amb alteracions del creixement natural de població (Sorolla & Vila i Moreno, 2015), podia debilitar o desintegrar bona part de les estructures existents entre autòctons, i acabar produint la substitució lingüística de la llengua autòctona sense un canvi d'hàbits lingüístics dels parlants.

Tot i que en el desenvolupament de la sociolingüística catalana, i especialment la produïda a Catalunya, no es va donar un pes essencial a l'estratificació social, diversos investigadors han destacat el paper de l'ascens social en l'adquisició i l'ús estratègic de les llengües (Subirats, 2012). En tot cas, el cas de Catalunya, pot significar una excepció a nivell europeu pel fet que, a diferència de la major part de llengües minoritzades d'Europa, la llengua ha anat associada amb una població autòctona que ha liderat el procés d'industrialització, i per tant de modernització, formant un contrapoder local al poder central de l'Estat, i conservant els trets propis, com la llengua, en este procés (Boix-Fuster, 1993; Edwards, 2010, p. 31, 41; Fishman, 1991a; Strubell, 2001; Kathryn Ann Woolard, 1992, p. 23). Així, la relació entre el paper de la llengua en la classe dominant local té un paper molt rellevant en els processos de modernització, i la seua relació amb l'ascens social. En el cas del basc, també es pot observar la importància de la posició que ocupen les classes dirigents autòctones en la industrialització, i la seua relació amb la llengua pròpia, però en el sentit oposat. El basc es va conservar com a llengua àgrafa fins el segle XVI, i la castellanització de la classe dominant local ja s'havia produït abans de la industrialització. Als segles XVI i XVII les Junes Generals basques ja exigeixen als seus membres saber llegir i escriure el castellà, per a impedir l'accés al poder de les classes populars, encara monolingües en basc i analfabetes (Igartua & Zabaltza, 2012, p. 51-69).¹⁷

¹⁷ Vegeu també algun estudi comparat de les polítiques de revernacularització al País Basc i Irlanda a Mezo-Aranzibia (2008).

Urbanització

A més de l'ascens social, altres investigadors han apuntat que el procés d'urbanització, íntimament associat amb la industrialització, ha pogut afectar a la fermesa de les llengües minoritzades. Weinreich (1953, p. 238-239) apuntava que el canvi sociolingüístic solia afectar primer a les zones urbanes i s'estenia a la zona rural. Amb tot, Fishman (1972, p. 121-139) argumentava que l'associació entre ruralitat i manteniment no era clara, com tampoc ho era l'associació entre urbanitat i substitució. S'observava que, si bé les zones rurals se solien associar amb el manteniment de la llengua, també era cert que les classes mitjanes de la ciutat solien ser les que lideraven els processos de recuperació. Així, explicitava que, de forma general, les ciutats lideraven els processos d'innovació, ja foren cap a la substitució o cap a la revernacularització, proposant que no hi havia un vincle inamovible entre la ruralitat i la llengua.

2.4 CAUSES PSICOLÒGIQUES

Boix i Vila (1998, p. 186) apunten que *«fora dels casos de genocidi, el cessament de la reproducció d'una llengua ha d'anar acompanyada d'un canvi en la consciència dels parlants, és a dir, necessita una legitimació ideològica que compensi l'esforç de trencar amb les pràctiques conegudes i d'adoptar-ne de noves»*. Així, en un punt definitiu de la cadena causal, els parlants són els qui acaben *decidint* canviar de llengua (Junyent, 1992, p. 39), especialment en l'àmbit familiar o en els usos informals. Les grans causes macroestructurals no són més que *inputs* que expliquen el *per què* les llengües se substitueixen, modificant les actituds lingüístiques, que també formen part del *per què*, i el comportament dels individus, que resulta ser el *com*. En este apartat tractarem els factors psicològics i individuals implicats en la substitució lingüística (O'Shannessy, 2011), que es poden considerar a la vegada causes personals de la substitució lingüística (*per què*) i mecanismes (*com*).

En primer lloc tractarem les qüestions relacionades amb la competència lingüística dels individus i la seua percepció sobre la confiança i l'ansietat lingüística. En segon lloc tractarem les actituds lingüístiques cap a les llengües, amb una breu revisió de l'estudi de la vitalitat etnolingüística i la interpretació dels parlants en els processos de substitució lingüística.¹⁸

2.4.1 COMPETÈNCIA LINGÜÍSTICA

L'adquisició de la llengua és en la base de la reproducció de la llengua. Aquí en tractarem dues vertents: la competència lingüística i la confiança lingüística.

Competència

Generalment en sociolingüística, i especialment en demolingüística, la mesura de les quatre competències lingüístiques (entendre, saber parlar, saber llegir i saber escriure) es fa a partir de l'autoavaluació que el propi parlant fa de les seues capacitats. En general la competència lingüística té a veure amb la història lingüística, les actituds i els hàbits (Dorian, 1981, p. 5). En

¹⁸ Tot i que no els tracte, fora dels factors psicolingüístics es podrien afegir altres factors psicosocials i culturals, com els canvis de valors o els canvis de religió, que poden tenir conseqüència directes sobre el comportament sociolingüístic.

el cas de les dades declarades pel propi parlant hi interfereixen de forma encara més directa les actituds lingüístiques, amb biaixos entre l'avaluació del què és i el que el parlant creu que hauria de ser o d'allò que creu que s'espera que responga, i especialment en generacions que estan escolaritzades, en l'autoavaluació de la competència lingüística hi interfereixen les avaluacions acadèmiques, com en el cas de les llengües estrangeres com l'anglès, que només són presents al sistema educatiu, i l'individu pot identificar l'autoavaluació amb *la nota* habitual en l'assignatura. En el cas del projecte RESOL, que aixopluga la nostra recerca, en algunes àrees ha utilitzat mesures observades de la competència lingüística, però no en el cas de la Franja. Estes mesures només es poden reproduir en mostres reduïdes de parlants (Illamola, 2015, p. 483; F. Xavier Vila i Moreno, 2011a, s.d.).

Pel que fa a la competència lingüística, hi ha dues tradicions. D'una banda, els Censos demogràfics formulaven una pregunta amb diferents opcions de resposta que podien ser sintetitzades en respostes dicotòmiques (sí/no) a cadascuna de les quatre competències lingüístiques (Reixach, 1990; Reixach et al., 1997; Seminari Aragonès de Sociolingüística, 2015; Instituto Aragonés de Estadística, 2014; Casesnoves, 2016; IBESTAT, 2014; Idescat, 2013; Sorolla, 2015a). Esta fórmula, adaptada a només una pregunta dicotòmica per a cada competència, ha estat la més utilitzada en recerques demolingüístiques als territoris de llengua catalana (Abat & Miralles, 2012; Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2005a; Querol, Chessa, Sorolla, Torres, & Villaverde, 2007; Servici d'Investigació i Estudis Sociolingüístics (SIES), s.d.; Sorolla, 2005b)

Una altra fórmula, que és la que utilitzem en la nostra recerca, és l'avaluació de cadascuna de les competències en una escala de 10 punts. Ha estat utilitzada pel Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu de la Generalitat de Catalunya o en l'extens ventall de recerques demolingüístiques del Govern d'Andorra (Centre de Recerca Sociològica, 2010; Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu, 2008). L'onada d'Enquestes d'Usos Lingüístiques també ha incorporat les dues mesures i se n'ha fet una avaluació comparada (Francesc Xavier Vila i Moreno, 2005).

Confiança

En el marc dels models sobre la motivació per a comunicar (*Willingness to Communicate*, WTC), s'estudia les aptituds, les actituds, la motivació o l'ansietat per explicar el comportament sociolingüístic, on es té en compte tant qüestions específiques de la situació que influencien la motivació (comportament comunicatiu, motivació per a comunicar, desig de comunicar amb una persona concreta, i estat de l'autoconfiança comunicativa) com altres qüestions estables de la motivació per a comunicar (motivació interpersonal, motivació exogrupal, autoconfiança en la segona llengua, actituds exogrupal, situació social, competència comunicativa, clima exogrupal, i personalitat). Així, es combina qüestions etnolingüístiques, el contacte exogrupal i la competència comunicativa en una segona llengua, considerant tant els nivells estructurals (propensió a la integració o por a l'assimilació) com l'individual (competència comunicativa).

La confiança lingüística ha estat una de les dimensions més desenvolupades per l'equip investigador canadenc de Clément (Clément & Baker, 2001) i que en el projecte RESOL s'adapta al context cultural i el grup d'edat concret que s'estudia (Bretxa, Comajoan, Ubalde, & Vila, 2015, 2016). La confiança lingüística és una variable construïda per a explicar el comportament lingüístic, i media entre el contacte que els individus tenen amb una segona

llengua (freqüència i qualitat del contacte) i la motivació per aprendre-la i usar-la. En la base de la seua construcció són latents les idees de seguretat i ansietat lingüística

2.4.2 ACTITUDS LINGÜÍSTIQUES

En contextos multilingües s'ha plantejat de forma extensa el lligam entre les actituds lingüístiques i el comportament lingüístic. En ocasions s'ha apuntat que actituds positives o negatives cap a la llengua no s'associen dirèctament amb un major o menor ús de la llengua, o que les raons al darrere del trencament de la transmissió no estan tant relacionades amb el repudi personal cap a la llengua recessiva, si no més bé cap a la percepció de l'utilitat de varietats en competició (Edwards, 2010, p. 40-41). De fet, són diversos els estudis que apunten que varietats que s'estaven restringint en els àmbits d'ús, obtenien per part dels parlants actituds ben favorables. Per exemple en el cas irlandès, a pesar que la substitució lingüística al llarg del segle XIX només es pot explicar per un consentiment generalitzat en la substitució, les actituds positives que posteriorment encara conservava el gaèlic, el seu desig de promoció pública i l'optimisme sobre el seu futur es mantenien en un nivell alt, però no acaben desembocant en un major ús de la llengua.

També en el camp de les recerques sobre les xarxes socials en sociolingüística hi havia disputes sobre el paper de les actituds lingüístiques. Els treballs inicials apuntaven que les interaccions eren centrals en explicar el comportament sociolingüístic, més que no pas les actituds (vegeu les referències als treballs de Gal, Li Wei o Milroy en l'apartat «4.2. L'assentament de l'anàlisi de xarxes en sociolingüística: Gal, Milroy i Li Wei»), però autors com Marshall (2004) van posar l'èmfasi en la necessitat de tenir en consideració també les qüestions actitudinals per a entendre el procés al complet (vegeu-ho a l'apartat «4.5 Estudis crítics amb l'anàlisi de xarxes socials en sociolingüística: Marshall, les comunitats de pràctiques»). Cal tenir en compte que sota el constructe de les actituds s'engloben multitud de qüestions, tals com l'afecte, o la motivació, i que el pes de les actituds pot variar segons el context. En un treball exploratori sobre la llengua d'identificació dels alumnes castellanoparlants inicials de la Franja que tractem en este estudi, i els de Mataró, es va observar que la identificació amb les dues llengües, o només amb el català, dels castellanoparlants inicials, estava altament relacionada amb el nivell de competència lingüística en català a la Franja, però que en el cas de Mataró el nivell de competència en català era molt alt en tots els alumnes, per l'impacte del sistema educatiu, i en este context geogràfic les actituds tenien un paper molt més rellevant (Sorolla, Bretxa, & Comajoan, 2009).

Pel que fa a l'edat, se sol considerar que als dotze anys solen emergir les actituds, i que al llarg de l'adolescència es van desenvolupant. En estudis com el nostre, per tant, ens trobem en una etapa inicial en la formació de les actituds cap a les llengües. En la nostra recerca partim del model desenvolupat per Àngel Huguet i el seu equip, que s'ha aplicat en el context de la llengua catalana, i en especial a la Franja, i parteix de la proposta de Sharp, i utilitzat posteriorment pel Servei d'Ensenyament del Català (1983). Es fa ús d'un indicador sintètic per a cada llengua, format per 5 qüestions relacionades amb les actituds positives i 5 amb les negatives de cada llengua (Bretxa et al., 2015).

Vitalitat etnolingüística

El concepte de vitalitat etnolingüística va ser proposat per Giles, Bourhis i Taylor (1977) com allò que fa més probable que els membres d'un grup es comporten com una entitat col·lectiva distintiva i activa en les situacions exogrups. Així, explicaria per què alguns membres tendeixen a amagar la seua identitat originària i a convergir davant membres d'altres grups, mentre que altres reforcen els trets identitaris del grup al que pertanyen. La vitalitat etnolingüística li permet a un grup lingüístic sobreviure en un context multilingüe amb moltes més possibilitats. En la definició de la vitalitat etnolingüística es té en consideració qüestions com la percepció dels límits del grup, la pertinença a diferents grups i la percepció de la vitalitat del grup, tals com l'estatus (prestigi econòmic, polític i lingüístic), els factors demogràfics (nombre de parlants, creixement demogràfic, concentració demogràfica) i el suport institucional (Baldaquí Escandell, 2004).

2.5 MECANISMES

Els mecanismes són la forma *com* la substitució lingüística té lloc. En primer lloc desgranarem alguns símptomes, per a posteriorment tractar els mecanismes en si mateix: bilingüització, distribució funcional, llengua endogrupal, i transmissió intergeneracional.¹⁹

2.5.1 SÍMPTOMES

Els símptomes són fets que s'associen amb la substitució lingüística, i que ocorren de forma paral·lela. Però esta associació no sempre explica el *per què* (ni el *com*) s'està produint una substitució lingüística.

Junyent (1992, p. 41-48) apuntava que se solien observar correlacions de la substitució amb variables socials, com l'edat (els més joves tenen més preferència per les dues llengües), gènere (la dona confinada a la llar és més conservadora i propensa al manteniment –fenomen lligat amb les *últimes* parlants–, però una vegada s'incorpora al món laboral, és la primera a abandonar la llengua recessiva), classe social (la llengua intrusiva és símbol d'estatus alt, l'ús és més freqüent entre les classes més baixes) i urbanització. En molts casos es tracta de factors més relacionats amb la innovació que no pas amb la substitució en si mateix, com hem vist més amunt en relació a la urbanització.

Edwards (2010, p. 73-74) també apuntava fins a 10 símptomes i observacions relacionats amb el context de les llengües cèltiques en substitució. Edat: la llengua té predomini només en la població de mitjana edat i gran, sense transmissió a les generacions joves;

¹⁹ Tot i que l'estudi dels mecanismes (*com*) s'inspira en la proposta d'O'Shannessy (2011), la investigadora no en fa una distinció tant clara, i cita mecanismes que nosaltres considerem una causa (*què*). Així, proposa que els mecanismes de rerefons són la pressió sobre els parlants per a parlar una llengua dominant, per exemple perquè es requereix com a llengua del món laboral i administratiu, o bé l'increment de l'ús de les llengües dominants per raons utilitàries (comerç, ensenyament, laboral), també l'increment del seu estatus quan s'interposa en més dominis, o que quan la llengua expansiva ocupa més posicions, també es converteix en la llengua apropiada en les funcions públiques i de prestigi, convertint-se en la llengua que entre els joves simbolitza la modernitat, i pot ser vista pels pares com la llengua apropiada per a transmetre i accedir a l'ensenyament universitari, les tecnologies avançades i la informació global.

a. Ruralitat: la llengua està confinada en àrees rurals, associant-se sovint amb pobresa, isolació i manca de sofisticació dels seus parlants; b. Bilingüisme: el bilingüisme és només un fenomen temporal que deixa pas al monolingüisme en la llengua dominant; c. Factors socials: el declivi lingüístic només és un símptoma dels factors socials que atenyen al contacte entre el grup minoritari i el majoritari. És poc probable que el reforç dirigit únicament a la llengua tinga èxit; d. El desig per recuperar la llengua només els tenen una minoria dins el grup minoritari, i de vegades els qui volen revitalitzar-la sovint no són membres del grup; e. Hi ha una diferenciació important entre els parlants patrimonials i els neoparlants que l'estudien i l'aprenen;	f. Els aspectes culturals i simbòlics de l'etnicitat sovint continuen posteriorment a la substitució lingüística, que mantenen un sentiment de grup; g. Els mitjans de comunicació han de representar les llengües minoritàries, però serveixen com a canal d'influència de la llengua dominant; h. El canvi lingüístic és una dinàmica històrica i la gent normal està motivada sobretot per les necessitats pràctiques en els temes lingüístics; i. Cal distingir entre els aspectes comunicatius i els simbòlics de les llengües. Per als parlants de llengües majoritàries ambdós aspectes coexisteixen, però per als parlants de llengües minoritàries que no usen comunicativament la llengua sovint mantenen el sentit simbòlic de les llengües;

Susan Gal (1979) explicitava esta qüestió quan observava que per més que els jòvens de Felsőőr usaven menys l'hongarès que no pas les generacions grans

Susan Gal (1979) i **Li Wei** (1994) ja van manifestar que, a pesar que tant entre els hongaresòfons d'Àustria com entre els xinesos d'Anglaterra s'observava una davallada en l'ús de la llengua endogrupal molt clarament associada amb l'edat de l'individu, i que el factor generacional era el més rellevant estadísticament, este símptoma en si mateix explicava molt poc sobre el per què i el com s'estava produint la substitució lingüística. Així, l'edat seria només un símptoma de la substitució, més que no pas un mecanisme en si mateix. Els símptomes no explicaven ni les causes per les quals s'estava produint la substitució lingüística (*per què*), ni els mecanismes sobre el que s'estava desenvolupant (*com*). És per això que a continuació tractarem els fets associats amb la substitució lingüística, i amb especial èmfasi en entendre els mecanismes que hi ha subjacents, per a entendre *com* es produeix la substitució lingüística.

2.5.2 ESCALES PER A L'ESTUDI DEL PROCÉS DE SUBSTITUCIÓ (I REVERNACULARITZACIÓ)

Abans, però tractarem les diferents escales que s'han proposat per a l'estudi de la substitució lingüística, perquè solen compilar diferents mecanismes. Fishman va proposar l'any 1991 la seua escala per al capgirament de la substitució lingüística (*reversing language shift*, abreviada com RLS). Des d'aquell moment, s'han proposat diferents escales amb matisos, i complements, però que en el fons solen compartir el mateix rerefons teòric. L'avantatge d'estes escales és que estudien com es produeix el canvi lingüístic i que tenen una doble direcció de lectura: expliquen tant com es produeix un procés de revernacularització d'una llengua substituïda,

com la forma en què es produeix un procés de substitució d'una llengua establerta. Donat el propòsit del nostre treball, ens centrarem en la direcció que segueix una llengua plena fins la seua extinció. A més, cal tenir en compte que estes escales no se centren en les causes que provoquen el canvi (veg. els apartats «Causes macrosocials» i «Causes psicològi»), si no que se centren en estudiar com es produeix el canvi i les seues conseqüències. Per tant, tenen interès tant per a l'estudi dels mecanismes (apartat actual) com del resultat (vegeu l'apartat «**Error! No s'ha trobat l'origen de la referència.**Error! No s'ha trobat l'origen de la referència.»).

Fishman

L'escala de Fishman proposa les mesures que hauria de seguir la comunitat per a revernacularitzar la llengua. Consta de 8 nivells, on el número més menut significa una millora en la situació de la llengua:

Graded Intergenerational Disruption Scale (GIDS)

8. Reconstrucció de la llengua en recessió entre els «darrers mohicans» 7. La llengua és parlada només per gent que ja no tindrà fills 6. La consecució de l'oralitat informal intergeneracional, de la seva concentració demogràfica i del seu reforçament institucional 5. L'alfabetització en Lx a la llar, a l'escola i a la comunitat, però sense reforç extracomunitari d'aquesta alfabetització 4. La Lx entra a l'ensenyament primari obligatori	3. L'ús de Lx a l'esfera inferior de treball (fora del barri o comunitat de Lx) que implica interacció entre membres de X i membres de Y 2. L'ús de Lx en comunicacions institucionalitzades als serveis públics governamentals i als mitjans de comunicació inferiors, però no pas en els esferes superiors 1. (Algun) ús de la Lx als nivells educatius, ocupacionals, governamentals, i de mitjans de comunicació de masses superiors, però sense la seguretat addicional proporcionada per al independència política

Així, la lectura inversa de l'escala traslluiria els mecanismes mitjançant els quals se substitueix una llengua. En el primer estadi la llengua té presència en gran part dels àmbits *alts* com l'educatiu, el laboral, el polític i el mediàtic, que perd amb el pas al segon estadi, on es fa un ús més residual. En el pas al tercer estadi la llengua no té un ús institucional, i només manté un ús extens dins la comunitat de parlants, que es pot estendre fins i tot amb el manteniment de la llengua amb membres de la *comunitat* que no el parlen. En el pas a l'estadi 4 la llengua manté algun ús en el sistema educatiu primari i en la comunitat, però no hi ha el reforç de l'ús amb els qui ja no el parlen. En el pas a l'estadi 5 la llengua perd qualsevol paper extracomunitari. I en el pas a l'estadi 6 es manté la transmissió intergeneracional i la concentració demogràfica. El pas de l'estadi 6 al 7 és el que marca el trencament de la transmissió lingüística intergeneracional, que tractarem aprofundidament més endavant. En l'estadi 7 els parlants de la llengua són gent gran, encara concentrada territorialment, però que ha deixat de transmetre la llengua als seus fills (i nets). En l'estadi 8 els parlants de la llengua són població gran i aïllada social i territorialment.

Ethnologue

Ethnologue (s.d.) fa ús de l'escala EGIDS (*Extended Graded Intergenerational Disruption Scale*) proposada per Lewis i Simons (2010) a partir de l'escala GIDS de Fishman. Els estadis de Fishman i els de Lewis i Simons comparteixen les numeracions, però incrementa els matisos tant en els estadis més avançats de la substitució com en els que la llengua és estatal o internacional. En els nivells més avançats de la substitució distingeix entre si els parlants vells en fan un ús actiu (8a) o no (8b), i si la llengua, a pesar d'extinta, manté una identitat ètnica (9). Però el que ens resulta més rellevant és l'increment dels matisos en l'estadi previ al trencament de la transmissió (6), segons si la llengua continua sent llengua endogrupal de forma generalitzada (6a) o si hi ha trencament del paper endogrupal de la llengua. En oposició a la proposta de Fishman, l'escala EGIDS es proposa com la lectura del procés de substitució (i no el de revernacularització). Consta de 13 nivells, en què el número més alt s'associa amb una situació de major amenaça per a la llengua. També té la transmissió lingüística intergeneracional com a punt crucial de la substitució lingüística, que es trenca en el pas de l'estadi 6(b) a l'estadi 7.

Dels estadis 0 (internacional) al 2 (regional) tracta llengües amb un sustent important, entre els que diferencia el nivell d'oficialitat o reconeixement internacional. Entre l'estadi 3 (comunicació àmplia) i 6a (vigorosa) la llengua manté el paper de llengua endogrupal perquè és usada entre membres de la comunitat, però perd diferents àmbits funcionals. En l'estadi 6b (amenaçada) la llengua perd funcions com a llengua endogrupal. En l'estadi 7 els progenitor no la transmeten als fills (equivalent a l'estadi 7 de Fishman). Els estadis 8a (moribunda) i 8b (gairebé extingida) es distingeix per si la població gran que la sap parlar n'és usuària activa o no té oportunitats d'usar-la. En l'estadi 9 no hi ha ja usuaris actius de la llengua. I en l'estadi 10 ha perdut qualsevol significat identitari o ètnic.

Hi ha multitud de propostes que marquen una direcció similar a les que nombrem més amunt. Per exemple, Boix i Vila (1998, p. 188-192) dividien la substitució lingüística en quatre etapes: bilingüització, modificació de les relacions endogrupsals, trencament de la transmissió intergeneracional i extinció. Per a una discussió més aprofundida sobre diferents escales d'avaluació de la substitució lingüística, vegeu les reflexions d'Edwards (2010, p. 73-103), Grenoble (Grenoble, 2011; Grenoble & Whaley, 1998), i Grinevald i Bert (2011). Autors com Romaine (1989) han estat crítics amb el sintetisme propi de les escales, manifestant que una de les raons per les quals els investigadors no aconsegueixen identificar similituds entre les llengües en substitució és perquè comparen entitats que no són comparables en els estats de desenvolupament.

Taula 3 – Escala EGIDS (Ethnologue).

- 0 Internacional:** s'utilitza àmpliament entre els Estats per al comerç, l'intercanvi de coneixement, i la política internacional
- 1 Estatal:** s'utilitza en l'educació, el món laboral, els mitjans de comunicació i el govern a nivell estatal.
- 2 Regional:** s'utilitza en l'educació, el món laboral, els mitjans de comunicació i el govern en les principals subdivisions administratives d'un Estat.
- 3 Comunicació àmplia:** s'utilitza en el món laboral i els mitjans de comunicació, però no té un estatus oficial.
- 4 Educativa:** té un ús vigorós, i un sistema educatiu institucional ampli que sosté l'estandardització i la literatura.
- 5 En desenvolupament:** té un ús vigorós, però amb una literatura en format estandarditzat utilitzada només per alguns, que no és generalitzat o sostenible.
- 6a Vigorosa:** s'utilitza per a la comunicació cara a cara per totes les generacions i la situació és sostenible.

–ENDOGRUPAL–

- 6b Amenaçada:** s'utilitza per a la comunicació cara a cara dins de totes les generacions, però està perdent usuaris.

–TRANSMISSIÓ INTERGENERACIONAL–

- 7 Substituint-se:** els de la generació en edat de procrear poden utilitzar-la entre ells, però no la transmeten als fills.
- 8a Moribunda:** només queden usuaris actius de la llengua en la generació dels iaïos i més grans.
- 8b Gairebé extinta:** només queden usuaris en la generació dels iaïos o més grans, i tenen poques oportunitats d'utilitzar-la.
- 9 Dorment:** serveix com a recordatori de la identitat patrimonial d'una comunitat ètnica, però ningú té res més que un domini simbòlic.
- 10 Extinta:** no s'utilitza i ningú en conserva un sentit d'identitat ètnica associat amb la llengua.

Nota: marquem els punts clau sobre la llengua endogrupal i la transmissió interètnica que separen els estadis 6a, 6b i 7

UNESCO

La UNESCO va proposar el marc per a l'estudi de la vitalitat i amenaça lingüística en 6 graus (Austin & Sallabank, 2011, p. 3):

1. Segura: la llengua és parlada per totes les generacions i la transmissió lingüística intergeneracional no està interrompuda
2. Vulnerable: la majoria dels xiquets parlen la llengua, però pot estar restringida a certs dominis, com la llar
3. Definitivament amenaçada: els xiquets no aprenen la llengua com a llengua inicial a casa.
4. Amenaçada severament: la usen els iaïos i els més vells, però la generació dels pares poden entendre-la, no els ho parlen als xiquets o entre ells
5. Amenaçada críticament: només la saben parlar els més vells i la usen parcialment i infreqüentment
6. Extinta: no en queden parlants

Mecanismes

Tal com hem vist més amunt, cal distingir entre les causes de la substitució lingüística, que donen compte del *per què* es produeix la substitució lingüística, i els mecanismes, que donen compte del *com* es produeix la substitució lingüística. Entre els mecanismes hem distingit cinc

factors, ordenats de menys intervinents a més crucials: el bilingüisme, la distribució funcional de les llengües, l'ús endogrupal de la llengua i el trencament de la transmissió lingüística intergeneracional. Les causes solen impactar sobre les comunitats minoritàries i minoritzades durant etapes llargues de temps, moltes vegades sense que es despleguen la major part dels mecanismes. És quan es detecten símptomes com els explicats més amunt que s'evidencia que el procés de substitució lingüística es desenvolupa de forma més clara, perquè els mecanismes s'han desplegat, per l'impacte permanent que hi ha tingut les causes.

2.5.3 BILINGÜITZACIÓ

La major part dels investigadors destaquen que, d'una banda, els processos de substitució es produïen en contextos amb contacte de llengües, però que a més, la bilingüització dels parlants de la llengua substituent era un pas previ, i necessari (Boix-Fuster & Vila i Moreno, 1998, p. 203-209; Dorian, 1981; Junyent, 1992, p. 39, 51-54, 83; U. Weinreich, 1953, p. 212). Des d'un plantejament ortodox de les teories del conflicte cal considerar el bilingüisme, igual que la distribució funcional de les llengües, com una causa, intrínseca, del procés de substitució lingüística, pel fet que el bilingüisme s'associa amb el *per què* es produeix el trencament. En oposició, des d'un plantejament consensualista ortodox, el bilingüisme només és un mecanisme (més) implicat en la substitució lingüística, perquè està involucrat en el *com* se substitueix una llengua (causa necessària), però en si mateix no és una condició intrínseca de substitució (causa suficient). Boix i Vila (1998, p. 203-209) situaven les discussions sobre el paper de la bilingüització i la substitució lingüística en la substitució lingüística, com el nucli de confrontació entre les posicions conflictivistes i les consensualistes. Així, considerant que *«el cessament de la reproducció d'una varietat requereix començar per una etapa prèvia de bilingüització o aprenentatge de la segona llengua»*, però *«la bilingüització per ella mateixa no implica pas que s'hagi d'arribar a la substitució lingüística. Allò que comença a augurar la substitució lingüística és la bilingüització unilateral»*, també tenien en consideració que *«alguns autors defensen que podria arribar-se a la bilingüització general de la població sense que això impliqués necessàriament la substitució lingüística»*.

De fet, hem preferit situar el bilingüisme entre els mecanismes, més que no entre les causes, pel fet que considerem, com la major part dels investigadors que se situen en una o altra posició teòrica (Vallverdú, 1982, p. 47, 2013, p. 61; Edwards, 2010, p. 4, 27-28), que la bilingüització de la població, o la distribució funcional de les llengües, són una condició *necessària*, però no *suficient*, per a la substitució lingüística, i es poden donar casos, i es donen, de manteniment de la llengua amb delimitacions més o menys fermes de les funcions de cada llengua en la comunitat de parla. Esta posició s'explicita per exemple també en Dorian (1981), que apuntava que l'homogeneïtzació del sistema educatiu britànic, on el gaèlic era només una assignatura, no era la causa de la substitució en si mateix. La bilingüització per si sola no provocava el canvi, perquè podia donar lloc a situacions de diglòssia estable. Però la mateixa bilingüització sí que podia desembocar a la substitució lingüística en un context on hi havia hostilitat i prejudicis cap a la llengua, com era el cas del gaèlic als *Highlands*.

2.5.4 DISTRIBUCIÓ FUNCIONAL DE LES LLENGÜES I DIGLÒSSIA

Qualsevol procés de substitució lingüística té com a pas necessari la distribució funcional de les llengües, en què les dues llengües en contacte tenen funcions diferenciades, reservant habitualment la llengua recessiva als àmbits més informals, tals com la família, els veïns o la comunitat, i la llengua expansiva en els àmbits més formals, com les institucions, el sistema educatiu o l'ús públic de la llengua (Austin & Sallabank, 2011, p. 1). De fet, són diversos els autors que defensen que si en una funció concreta qualsevol de les dues llengües pot ser usada, només una és necessària, i per tant, la substitució és encara més acusada (O'Shannessy, 2011). És per això que Fishman (Fishman, 1972) defensa que sense una distribució funcional clara, no hi pot haver manteniment de les llengües.

Per a **Weinreich** (1953, p. 237) «*les substitucions lingüístiques haurien d'analitzar-se en termes de funcions de les llengües de contacte, ja que un grup de llengua materna pot canviar a una nova llengua en certes funcions però no en altres [...] En tal cas podríem parlar més d'una substitució parcial que d'una de total*». I si observem les diferents escales que estudien la substitució i la revernacularització lingüística (més amunt), en totes elles supura la idea que en eixe procés la llengua sofreix una erosió de les funcions, dels àmbits més formals i institucionals, com l'administració, fins l'àmbit més informal i personal de la família. Va ser Fishman (1965) qui va consolidar la importància d'analitzar els àmbits socials per a entendre la distribució de funcions d'una llengua. Citant a Schmidt-Rohr, proposava nou àmbits: família, veïnatge i carrer, escola, l'església, la literatura, la premsa, els militars, els tribunals i l'administració governamental. Però apuntava que calia atendre a les dinàmiques socioculturals de cada context

Vinculat a la distribució funcional de les llengües hi ha el concepte «*diglòssia*», que ha estat un dels que potser més fortuna ha fet en la sociolingüística, i que ha depassat la disciplina fins arrelar-se en el llenguatge popular. La idea de rerefons és que la distribució funcional de les llengües segueix un patró de formalitat–informalitat, reservant una llengua A per als usos més formals i una altra llengua B per als més informals.²⁰ La idea de rerefons era que en un grup sociolingüístic se superposava una llengua exògena, que era apresada sobretot en el sistema educatiu i que era emprada per a la majoria dels usos escrits i orals formals, però que no era emprada per a la conversa quotidiana amb els membres de la mateixa comunitat. Una de les qüestions que més ha interessat a la recerca sociolingüística posterior ha estat la d'observar si esta distribució funcional diglòssica existeix, i si és estable.

El concepte va nàixer de la mà de **Ferguson** (Ferguson, 1959), i el circumscrivia a l'ús de les varietats de la mateixa llengua: «*La DIGLÒSSIA és una situació relativament estable en què, a més dels dialectes bàsics (primary dialects) de la llengua (que poden incloure un estàndard o estàndards regionals), hi ha una varietat superposada molt divergent, altament codificada (sovint més complexa gramaticalment), vehicle d'un corpus de literatura escrita ampli i*

²⁰ Amb tot, ja Weinreich (1953, p. 239-240) i Fishman (Fishman, 1972, p. 121-139) van apuntar que el *prestigi* no sempre era un factor clar, perquè es produïen substitucions cap a varietats no estàndard

respectat, procedent d'un període anterior o d'una altra comunitat de parla, varietat que és apresada sobretot en l'ensenyament i és emprada per a la majoria dels usos escrits i orals formals, però que no és emprada per cap sector de la comunitat per a la conversa quotidiana».

Així, per a Ferguson es tractava d'una situació relativament estable en què sobre els dialectes bàsics (*primary dialects*) de la llengua, s'hi superposava una varietat molt divergent de la mateixa llengua, altament codificada. El terme va ser adoptat i adaptat a contextos multilingües per **Gumperz**. Finalment, **Fishman** (1972) el va ampliar en relació al *bilingüisme* per a definir quatre tipologies de multilingüisme. Per a ell, la diglòssia era un concepte que atenyia a la distribució funcional de les llengües, i per tant, a la sociologia i la sociolingüística, mentre que el bilingüisme atenyia al coneixement individual de les llengües en contacte, i per tant, de caire psicològic i psicolingüístic:

		Diglòssia	
		+	—
Bilingüisme	+	1. Diglòssia i bilingüisme	2. Bilingüisme sense diglòssia
	—	3. Diglòssia sense bilingüisme	4. Ni diglòssia ni bilingüisme

Del seu creuament, apareixien quatre tipologies de situació:

- **Diglòssia amb bilingüisme:** Fishman definia el bilingüisme amb diglòssia com aquelles situacions on hi havia un *bilingüisme extremadament estès (si no omnicomprensiu)* i on l'ús d'una llengua o l'altra seguia patrons diglòssics. Com a exemple de societat diglòssica amb bilingüisme apuntava a Paraguai, els cantons suïssos de llengua alemanya, les agències i firmes comercials de Montreal, les relacions entre treballadors i direcció a les plantacions, i els hòmens jueus tradicionals abans de la I Guerra Mundial. Per a Fishman, situacions com la del guaraní i el castellà a Paraguai eren estables, a pesar de la bilingüització recent de la població rural: «*no és poc comú que només la varietat A pugui ser reconeguda com «oficial» en els entorns diglòssics sense que este fet amenace l'acceptació o estabilitat de la varietat B dins de la comunitat lingüística*».
- **Diglòssia sense bilingüisme:** es tractava de *dues comunitats lingüístiques unides política, religiosa i econòmicament en una unitat*. En este cas, Fishman destacava que la unió no tenia per què ser voluntària i que les fronteres de grup entre les dues comunitats eren relativament impermeables. Com a exemple aportava la relació entre les elits europees i la *massa* de població abans de la Gran Guerra, on les primeres utilitzaven el francès o altres llengües A, i el poble utilitzava una llengua B. Les comunicacions externes es realitzaven mitjançant traductors. Fishman anunciava que el desenvolupament de les classes menys avantatjades conduiria a demandar la secessió o la igualtat per a les seues llengües marginades, i considerava que la diglòssia sense bilingüisme no era estable.
- **Bilingüisme sense diglòssia:** Fishman apuntava com a situacions de bilingüisme sense diglòssia la fase d'aprenentatge de la llengua del país per part dels immigrants abans que adquiriren els models de distribució funcional de les llengües. Per tant, es tractava d'emigrants dislocats, i considerava que el bilingüisme sense diglòssia tendia a ser transitori o a crear *pidgins*.
- **Ni diglòssia ni bilingüisme:** eren situacions més fàcils d'imaginar que de trobar, ja que, en paraules de l'autor, el quadre se sol *autoliquidar* a si mateix.

Conflicte lingüístic i Diglòssia: Aracil, Ninyoles, Vallverdú

La noció de diglòssia va fer fortuna en la sociolingüística catalana a partir dels treballs dispersos d'Aracil (1982, 1983), i especialment els treballs de Ninyoles (1969, 1975). Però la difusió del concepte de «*diglòssia*» en la sociolingüística europea va anar acompanyat del concepte de «*conflicte lingüístic*», contraposant estos termes a aquells que consideraven l'estabilitat (i la bondat) del *bilingüisme*: «*diglòssia significa [...] la superposició de dos idiomes o varietats lingüístiques –sovint com a expressió d'una jerarquia entre els grups– i llur vinculació a un status cultural relativament compartimentalitzat*» (Ninyoles, 1975, p. 69). L'interès de la sociolingüística d'origen valencià era el d'una llengua amb arrelament històric a un territori, i en contacte amb una altra llengua aliena que emanava de les estructures de poder superior. Una inquietud força allunyat de la sociolingüística nord-americana de Fishman o Ferguson, preocupada pel manteniment de comunitats lingüístiques immigrades o de les varietats lingüístiques formals de llengües amb una àmplia tradició escrita i religiosa.

La definició de diglòssia d'estos sociolingüistes despullava de l'asincronia característica de la sociolingüística nord-americana, i incorporava la necessitat d'estudiar la *dinàmica* de la distribució funcional de les llengües, i la conseqüent inestabilitat del procés: «*La nostra tesi afirma que la situació diglòssica, fundada en un desequilibri latent, conté factors d'inestabilitat que amenacen trencar la suposada funcionalitat del sistema, i que, per tant, comporten un germen de "superació"*» (Ninyoles, 1975, p. 43). El conflicte lingüístic era una etapa intermèdia en la resolució del dilema entre la «*normalització lingüística*» o l'«*extinció de la llengua*», els dos únics estats cap on podia cloure el contacte de llengües, inestable per si mateix: «*La diglòssia comporta (...) un desequilibri real. I aquest desequilibri apunta a dues direccions fonamentals: 1) la normalització cultural de l'idioma B, o 2) la substitució o assimilació a l'idioma dominant. Les úniques situacions viables són aquestes dues, i encara que poden competir i coexistir en el transcurs del temps, constitueixen els termes reals i últims del conflicte*» (Ninyoles, 1975, p. 80). La vinculació de la distribució funcional de les llengües i els processos de substitució també va ser remarcat per altres autors, com Francesc Vallverdú (1982, p. 22-23): «*la discussió sobre l'existència o no de diglòssia als Països Catalans no pot fer-nos oblidar que el problema de fons és la presència d'un procés de substitució lingüística a favor del castellà, procés que, certament, esta essent contrarestat per un altre de signe contrari de normalització lingüística a favor del català, però que encara continua actuant*». Amb tot, per a Vallverdú cabia la possibilitat d'una situació de diglòssia estable, i que podia ser desitjable en alguns contextos (*ib.*, p. 47): «*D'altra banda, si la comunitat lingüística catalana aspira a una plenitud d'ús de la seva llengua, sense la qual la normalització lingüística no es consideraria satisfactòria, aquesta aspiració pot resultar utòpica en altres situacions, en què es prefereixi l'encaix de la llengua recuperada en una situació de bilingüisme diglòssic estable*» (*ib.*, p. 37).

Lligat amb esta concepció sociolingüística apareixia el concepte de *llengua minoritzada*, que s'oposava a la pretesa neutralitat de la *llengua minoritària*. Així, estos teòrics destacaven que el factor clau per al desenvolupament d'una llengua no era pas el seu volum de parlants, com indicaria la definició de llengua minoritària, si no que calia atendre sobretot als factors polítics que feien que una llengua fora subordinada, i per tant, minoritzada. És per això que una

mateixa llengua, com el francès, podia ser expansiva en alguns territoris com la Catalunya del Nord, mentre que podia estar minoritzada en altres, com el Quebec.

A més, esta sociolingüística catalana primigènia, especialment Ninyoles, apuntava a la vinculació de la diglòssia amb les desigualtats socials i els irremeiables conflictes socials: «*En parlar de “conflicte lingüístic” tractem, doncs, d’un cas específic de conflicte social en el qual les diferències idiomàtiques poden convertir-se en símbol fonamental d’oposició política. Per bé que no sempre, el fenomen sol coincidir amb diferències de classe i d’estatus. L’idioma constitueix l’element de cohesió primària que aguditza la consciència i aclareix la “visibilitat” d’aquelles diferències. Aquest fenomen sol estar subjacent en els processos de bilingüisme substitutiu o diglòssic. I els seus termes últims són l’assimilació jeràrquica al grup lingüístic en posició avantatjosa o la normalització lingüística*» (Ninyoles, 1989, p. 58).

A pesar de la difusió que el concepte va tenir en la sociolingüística, i la seua propagació també fora de l'àmbit acadèmic als territoris de llengua catalana, el concepte *diglòssia* ha anat lligat amb debats importants des dels dos grans marcs teòrics macrosocials, els consensualistes i els conflictivistes. A més, el concepte ha estat acompanyat de debats sobre la seua adequació per a l'anàlisi de la realitat sociolingüística. **Dorian** (1981, p. 112), que era partidària que en certs contextos sense hostilitat i prejudicis cap a la llengua recessiva era possible que la distribució diglòssica no desembocara en l'extinció de la llengua, també afirmava que en els processos avançats de substitució es donaven situacions molt diverses, amb àmbits en què la llengua havia sucumbit, però juntament amb altres camps on la llengua resistia de forma important. És per això que considerava que la diglòssia, en el sentit que li donava Fishman, no funcionava, perquè les dues llengües s'usaven en els dos nivells, tant els formals com els informals. També **Williams** (1992, p. 94-122) feia una extensa crítica als conceptes de diglòssia i àmbit proposats per Fishman, especialment per l'ocultació de la dinàmica sociolingüística i la manca d'incorporació dels factors de poder. De fet, Fishman (1991a) mateix, quan analitzava el procés de capgirament de la substitució lingüística a la Catalunya de finals dels anys 80, estimava que era una societat diglòssica. Considerava que l'esquema diglòssic havia estat imposat per l'Estat i que s'havia de superar per un model de primàcia del català com a llengua A i com a llengua B, fins i tot entre la població castellanoparlant. Per tant, adoptava un marc conflictivista, que a més, tenia en compte el canvi i el procés històric. De fet, esta visió inestable de la distribució funcional de les llengües s'ha estès posteriorment arreu, i el propi i altres investigadors reflexionaven sobre l'estabilitat d'esta distribució funcional de les llengües (Fishman, 2001; Strubell, 2001), i es destacava que sovint era molt complicada de mantenir, sobretot en situacions de desigualtat: «*diglossic stability is not, itself, carved in granite*» (Edwards, 2010, p. 4, 27-28)

Esta anàlisi de la diglòssia per part de la sociolingüística catalana general des d'un marc conflictivista també ha estat assenyalada per **Boix i Vila** (1998, p. 94): «*Avui cal fer un esforç retrospectiu per comprendre l'èxit del terme diglòssia als Països Catalans. En un context en què els intel·lectuals del règim franquista exaltaven el bilingüisme “natural i tradicional” dels no castellanoparlants per negar-los fins i tot el dret a aprendre les (sic) seva llengua, el terme diglòssia permetia denunciar aquesta mitificació barroera del bilingüisme: així, contràriament al que deia el nacionalisme espanyol, els catalans, els bascos, els gallecs, no gaudien de bilingüisme sinó que patien d'una diglòssia imposada, d'acord amb la qual una llengua –el*

castellà- era elevada per la força a la categoria de llengua A, mentre que una altra era reprimida i arraconada com a llengua B. Això permetia il·lustrar clarament que la situació del moment havia de ser superada». Segons estos investigadors, la definició de diglòssia ha anat perdent terreny en la sociolingüística catalana perquè el bilingüisme només és universal en un dels dos grups lingüístics (els catalanoparlants): «des de mitjans dels anys 80, el terme diglòssia ha anat quedant postergat en la bibliografia sociolingüística catalana, la qual cada cop més s’hi referix només en negatiu i per ressaltar que els territoris de llengua catalana no viuen pas una situació de diglòssia. No cal dir que una definició de diglòssia com la de Ferguson resulta inaplicable al cas català: les varietats en contacte són dues llengües, no dues varietats d’una mateixa llengua; la situació sociolingüística catalana no és ni ha estat mai estable com a mínim d’ençà del segle passat; la distribució funcional no es realitza entre A i B en primer lloc, sinó que depèn, abans que res de la primera llengua del parlant (els catalanoparlants són bilingües, la majoria de castellanoparlants no ho són). En un altre sentit, la definició de diglòssia de Fishman (“especialització funcional de les varietats en contacte”) resulta finalment tan genèrica com poc explicativa. De fet, són els pressupòsits teòrics incardinats en la concepció de diglòssia fishmaniana el que la tradició sociolingüística catalana –i la sociolingüística més crítica; vegeu Williams (1992:94 i següents)²¹— rebutja per inexactes [...] Així, el concepte de diglòssia de Ferguson i Fishman té dificultats per explicar que hi pugui haver conflictes d’interessos i de preferències entre els diferents grups socials. El fet que sovint les distribucions diglòssiques responguin al disseny d’uns grups dominants capaços d’imposar la seva voluntat a la resta de la societat passa inadvertit en les descripcions diglòssiques, una limitació que el mateix Ferguson reconeixia en una revisió recent del terme (Ferguson 1991)».²²

En les nostres recerques hem considerat que a la Franja no es pot parlar d’una societat diglòssica (Sorolla, 2014), especialment si tenim en consideració que a la Franja la tria de llengua és dirigida, més que per l’àmbit d’ús, per l’interlocutor al que va adreçada o perquè algunes funcions es desenvolupen més enllà de la frontera lingüística. Amb tot, hem trobat útil el concepte de *comportaments diglòssics* a l’hora de definir el comportament de grups socials que distribueixen l’ús de les llengües segons el seu grau de formalitat.

2.5.5 EL MANTENIMENT DE LA LLENGUA ENDOGRUPAL

La delimitació del grup lingüístic i de l’ús de la llengua pròpia amb els membres del grup és un mecanisme bàsic per al manteniment de la llengua, que situem entre la distribució funcional de les llengües i el trencament de la transmissió familiar, i que ocupen l’epicentre de la nostra recerca. L’ús de la llengua minoritzada, que denominem L_x , entre els membres de la comunitat X ,²³ és una constant que permet la pervivència de la llengua, almenys en els usos informals (família, comunitat, veïnatge...). A nivell individual podem definir-ho com l’ús de L_x amb qualsevol parlant de L_x (si més no, en relacions diàdiques informals). **Pujolar** (1993) afirmava que «seguint encara Aracil, és en l’evolució del canvi de normes que es poden identificar i descriure els processos de substitució lingüística» (1979, p. 165-181, apud Pujolar 1993). I **Boix**

²¹ Williams, G. (1992) *Sociolinguistics. A sociological critique*. London: Routledge.

²² Ferguson, C. A. (1991) «Diglossia Revisited». *Southwest Journal of Linguistics* 10, 1, 214-234

²³ Adoptem la generalització de Fishman (1991a, 2001) per a referir-se amb L_x a la llengua de la comunitat minoritària o minoritzada X , i L_y a la llengua hegemònica o majoritària de la comunitat Y .

(1993, p. 95-96) considerava que entre l'etapa de bilingüització d'una població i el trencament de la transmissió lingüística intergeneracional les normes sociolingüístiques hi tenien un paper molt important, i calia estudiar-les. **Boix i Vila** (1998, p. 188-192) situaven el canvi d'estes normes endogrupsals com a segona de les quatre etapes de la substitució lingüística (*bilingüització, modificació de les relacions endogrupsals, trencament de la transmissió intergeneracional i extinció*). A pesar que «amb les distribucions diglòssiques, hi ha determinades circumstàncies en què les comunitats afectades aconseguen establir una repartició funcional de les llengües en contacte», la modificació de les normes endogrupsals ocorria quan «un segment de la comunitat X comença a servir-se de la llengua Y per a (alguns tipus de) relacions amb d'altres membres del seu propi grup lingüístic. [...] En termes sociològics, és en aquest moment quan un subconjunt del grup X deixa de reproduir les normes de conducta del seu grup i produeix unes noves normes basades en les pràctiques del grup Y».

Fishman (1965) proposava que per a l'estudi dels usos endogrupsals (*within-group* o *intragroup*) en els contextos multilingües cal estudiar *qui* usa *quina* llengua amb *qui* i *quan* (*who speaks what language to whom and when*). En situacions en que ambdós participants poden usar dues o més llengües, les tries lingüístiques no són aleatòries, i s'estableix que l'ús d'una llengua és més *apropiat* o comú que el de l'altra. L'estudi d'este comportament a nivell microsocial permet observar els patrons culturals existents a nivell macrosocial, les normes socials. Per a Fishman calia atendre a tres variables en este tipus de recerca: la pertinença al grup, la situació i el tema tractat. La *pertinença al grup* calia prendre'l en termes sociopsicològics, en relació a la subjectivitat de la *pertinença al grup de referència*, i per tant, també era molt rellevant la pròpia delimitació del grup. La *situació* i el *tema* atien als participants, la configuració psicològica, els temes i les funcions del discurs, i l'estil empleat, i l'oposició entre estils situacionals com l'intimisme–distància, la formalitat–informalitat, la solidaritat–no solidaritat, l'estatus i el poder, la igualtat–no igualtat, etc.

A pesar de tot, Fishman no va incorporar amb suficients matisos els usos lingüístics endogrupsals a la seua escala sobre la revernacularització de les llengües. I el desenvolupament posterior proposat per **Lewis i Simons** (2010) (vegeu-lo a l'inici d'este apartat «Mecanismes») sí que insinua l'aspecte de les relacions endogrupsals, encara que no d'una forma explícita. En la nova proposta es distingeix l'etapa *6a Vigorosa*, on la llengua s'utilitza per a la comunicació cara a cara per totes les generacions i la situació és sostenible, de l'etapa *6b Amençada*, on la llengua s'utilitza per a la comunicació cara a cara dins de totes les generacions, però està perdent usuaris, perquè hi ha famílies que han trencat la transmissió i/o perquè s'ha perdut una situació de *diglòssia* estable en què la llengua X és usada en l'àmbit oral i la llengua Y en l'àmbit escrit, i per tant, «*level 6b represents the loss of that stable diglossic arrangement with the oral domains being overtaken by another language or languages*». Així, en este pas del nivell 6a al nivell 6b de la proposta de Lewis i Simons es podria situar el trencament de les normes endogrupsals per les quals la llengua pròpia del grup era usada oralment en els àmbits informals.

2.5.6 TRANSMISSIÓ INTERGENERACIONAL

Ja l'any 1941 Selk analitzava els hàbits d'ús lingüístic en diferents generacions per a mesurar la substitució del danès per l'alemany a Schleswig (citat per U. Weinreich, 1953, p. 212). Van ser

diversos els investigadors que paulatinament situaven el canvi generacional en el centre de l'estudi de la pervivència i la substitució de les llengües (Austin & Sallabank, 2011, p. 1). Però tal com ja hem apuntat més amunt, Gal i Li Wei apuntaven que a pesar d'esta associació entre l'edat i l'ús de les llengües recessives, calia anar més enllà per a entendre el mecanisme que actuava en el fons del canvi. Per a **Weinreich** (1953, p. 211-216, 237-238) hi havia certes dinàmiques en el sí de la família que promovien l'adquisició o l'ús de la llengua expansiva i de la llengua recessiva, però en la seua proposta no donava un sentit central a la transmissió de la llengua per a entendre l'ordre en què eren substituïdes les llengües en els diferents àmbits. Exposava que unes generacions exercien pressió sobre les altres, i com els canvis en les noves generacions obligaven a aprendre i utilitzar la llengua expansiva a les generacions més grans de la família, o com l'ús de la llengua substituïda entre els progenitors amb l'objectiu d'ocultar missatges als fills²⁴ acabaven promovent l'aprenentatge (passiu) de la llengua per part dels més joves.

També **Dorian** (1981, p. 105) considerava la llar com l'últim bastió d'una llengua subordinada. Però potser va ser **Fishman** (1991a, 2001) qui de forma més clara va situar la transmissió lingüística intergeneracional com el punt clau que dividia el manteniment de la substitució de la llengua: *«el manteniment lingüístic implica la transmissió intergeneracional de la llengua; és a dir, ha de ser transmesa de pares a fills a través de les successives generacions»*. Per a l'investigador, la transmissió de la llengua dels progenitors als fills augurava el manteniment d'una comunitat lingüística, mentre que la interrupció d'esta transmissió era el pal de paller per a definir la substitució lingüística. Així, en la seua escala sobre la revernacularització lingüística, situava la recuperació de la transmissió lingüística intergeneracional en el punt central (en el pas de l'estadi 7 –transmissió de la llengua dels avis– al 6 –consecució de l'oralitat informal intergeneracional–). Este posicionament de la transmissió lingüística intergeneracional en la centralitat de l'estudi de la substitució lingüística es va generalitzar en el camp de recerca (Austin & Sallabank, 2011, p. 3). L'escala ampliada de Fishman que proposaven **Lewis i Simons** (2010) amb l'EGIDS (utilitzada per Ethnologue) també situava el procés de substitució en l'estadi 7, en què els parlants en edat de procrear no la transmetien als fills. També en l'escala utilitzada per la **UNESCO** el pas de la vulnerabilitat (ús restringit a certs dominis, com la llar) al de llengua amenaçada se situava amb el fet que els xiquets no aprenien la llengua com a llengua inicial a casa.

Boix (Boix-Fuster, 1993, p. 95-96) considerava que la bilingüïtzació formava part del procés de substitució lingüística, però el punt d'inflexió es plantejava quan els parlants passaven a transmetre la llengua dominant als seus fills. **Boix i Vila** (1998, p. 188-192, 305-306) situaven el trencament de la transmissió intergeneracional com la tercera de les quatre etapes en la substitució lingüística (*bilingüïtzació, modificació de les relacions endogrups, trencament de la transmissió intergeneracional i extinció*): *«entre totes les reparticions funcionals possibles, hi ha un àmbit crucial per al manteniment de la llengua: la transmissió de la primera llengua o llengua familiar. L'adopció generalitzada de la llengua substituent com a llengua familiar o trencament de la transmissió lingüística familiar sol indicar el moment decisiu de la substitució*

²⁴ Ens pareix molt expressiu l'ús *esotèric* de la llengua substituent a partir de l'anècdota de Gauchat que cita Weinreich: *«Quan l'investigador va demanar a una dona suïssa d'una àrea que havia canviat al francès que parlara patuès, ella va dir: "Per què? Hi ha massa orelles escoltant-nos?"*» (U. Weinreich, 1953, p. 213).

lingüística». I en el sentit invers, afegien que «*per tal d'assolir el reviscolament efectiu de la llengua cal aconseguir que els parlants de Lx joves que formen noves famílies adoptin aquest codi com a llengua que transmeten als seus fills, la qual cosa permetrà torna a concebre com a realitat el fet que un membre (jove) de la comunitat X parli Lx com a primera llengua*».

Amb tot, cal fer notar els matisos que alguns autors fan notar respecte eixa centralitat de la transmissió lingüística intergeneracional. Edwards (2010, p. 31, 40), que situava la manca de transmissió de la llengua original dels progenitors als fills com el camí més comú de la substitució, posava accent que el manteniment en este àmbit no es podia mantenir isolat de la resta d'àmbits socials. Junyent (1992, p. 38-39, 78) destacava que una substitució necessàriament passava pel trencament de la transmissió, però considerava que la decisió del trencament de la transmissió potser ja havia estat presa molt abans de la transmissió lingüística als fills. Potser la proposta que millor enllaçava les qüestions de la transmissió lingüística amb la resta d'àmbits socials, i especialment amb les normes endogrups, era la *circularitat* amb que Strubell (1998, 1999)²⁵ definia la substitució lingüística. Encaixava la transmissió lingüística intergeneracional amb les tries lingüístiques entre progenitors, que en cert aspecte s'associaven amb la llengua endogrupal. La proposta lligava estes dues qüestions amb un cercle teòric en què això provocava la (manca de) adquisició de la competència lingüística, que provocaven (manca de) les oportunitats per usar la llengua, i per tant, la (manca de) creació de parelles que transmetien la llengua. Vegeu-ho a la Il·lustració 4.

Imatge reproduïda per Chessa (2012, p. 172): «Figure 6.6: *The vicious circle of language shift*. This is an adapted version of the Catherine wheel elaborated by Strubell (198; 1999)».

I Processos de revernacularització

Fishman va dedicar les primeres obres a la consolidació acadèmica de la sociologia de la llengua, però a partir dels anys 90 dedicà gran part del seu esforç a l'estudi i promoció del capgirament de la substitució lingüística (*reversing language shift*). Per a Fishman (1991a, 2001), totes les llengües, grans i menudes, acabaven morint tard o d'hora, però calia vetllar pel benestar de les seues comunitats. Altres investigadors, com Junyent (1992, p. 71) solien considerar les substitucions lingüístiques com a fets irreversibles, i apuntaven que no era pas tant rellevant la pregunta de com tornar enrere, sinó que era més important interessar-se en *què ha de canviar per a voler revertir-ho*. Amb tot, el cas de la llengua catalana havia destacat arreu com una de les excepcions a nivell mundial pel que fa a la recuperació d'una llengua minoritzada (Boix-Fuster, 1993; Edwards, 2010, p. 31, 41; Fishman, 1991b; Grenoble, 2011, p. 39; O'Rourke, Pujolar, & Ramallo, 2015; Pujolar & Puigdevall, 2015; Strubell i Trueta & Boix-Fuster, 2011; Strubell, 2001; Kathryn Ann Woolard, 1992, p. 23). Així, el capgirament implicava tant la reflexió teòrica que ens interessa aquí, sobre com se substituïen i revernacularitzaven

²⁵ Una versió revisada de la proposta apareix a Strubell (2001, p. 280), però que no conté la qüestió que apuntem.

les llengües, com també el lligam amb la política i la planificació lingüística (Cooper, 1989) i l'assistència pràctica a les comunitats de parla amenaçades. Tot i que l'estudi del capgirament de la substitució lingüística tractava qüestions relacionades tant amb les causes, com amb els mecanismes i els resultats, donats els objectius de la nostra recerca, hem preferit situar este apartat entre els mecanismes, pel fet que els processos de revernacularització, especialment en la tradició assentada per Fishman, atenen als mecanismes pels quals una llengua pot ser recuperada.

Austin i Sallabank (2011, p. 6 i ss.) consideraven diferents raons sobre les que se sustentava la preocupació pel manteniment de les llengües amenaçades, tals com el valor de la diversitat per a la recerca lingüística, les llengües com a dipòsits de l'herència cultural, la sostenibilitat ecolingüística, la simbologia identitària o pels drets humans lingüístics. Declaraven que, per això que la comunitat global havia respost a la important pèrdua de la riquesa lingüística del segle XX mitjançant la documentació de les llengües amenaçades i l'aplicació i facilitació de polítiques de manteniment, que sovint es fixaven en les polítiques educatives i la utilitat dels idiomes. Uns arguments que Edwards (Edwards, 2010, p. 3) criticava explícitament. Partia del fet que la llengua era alguna cosa més que un mer *instrument* comunicatiu, i que el component identitària explicava els grans debats al voltant la desaparició de la llengua. Amb tot, considerava que la intervenció lingüística havia de formar part d'una estratègia social àmplia, i que de vegades esta intervenció per a molts no era tampoc desitjable. Segons l'investigador, el mode de vida científic-industrial de la modernització ofería les millors oportunitats de llibertat individual i alliberament material, i la major part de la població dirigia les seues preferències cap a este sistema. Però la planificació lingüística formal podia fer poc contra les grans forces de la urbanització, la modernització o la mobilitat. A més, Edwards feia notar el contrast o contraposició entre els acadèmics favorables a la revernacularització i les comunitats de parlants, amb interessos de vegades divergents entre els dos grups. Apuntava que en ocasions s'associava la preservació de la llengua amb modes de vida que els parlants desitjaven abandonar, i des de la recerca acadèmica calia presentar els fets, però no intentar persuadir els parlants, que potser no consideraven desitjable aturar la substitució: «*only the community can save its language*». Tractant la qüestió dels Gaeltacht irlandesos, compartia la posició de Greene o Junyent que el procés havia arribat tard, quan la llengua minoritzada no posseïa una comunitat de parla concentrada, moderna i urbana. I que els casos basc i català mostraven també les complicacions de posseir-la.

2.6 RESULTATS

Les *causes* de la substitució lingüística es refereixen al *per què* es produeix el canvi, els *mecanismes* atenen al *com* es produeix el canvi, i els *resultats* al *què* és el que es produïa. Com hem vist més amunt, els límits entre causes, mecanismes i resultats no eren rígids, i de vegades no era fàcil situar un fet en una única categoria. La principal distinció entre causes i mecanismes era que, mentre les causes (modernització, pressió homogeneïtzadora de l'Estat-nació, canvis en les actituds i les competències lingüístiques) podien impactar sobre les comunitats lingüístiques sense que es produïra un canvi lingüístic immediat, la substitució lingüística es podia observar mitjançant l'aparició dels primers símptomes, com el menor ús de les generacions joves, i especialment, per l'activació dels mecanismes de substitució, com el

canvi dels usos lingüístic endogrupal o el trencament de la transmissió familiar de la llengua. Pel que fa a la distinció entre mecanismes i resultats, es tractava sobretot de la consideració si el factor era *necessari* en la substitució lingüística, com el trencament de la transmissió intergeneracional o la bilingüització de la població, o si bé es tractava d'un factor concurrent a la substitució lingüística, però que l'extinció lingüística podia ocórrer sense que es produïra el resultat concret. Reviseu més amunt la síntesi a la Taula 2.

Esta distinció no ha estat clara en la major part dels investigadors en què s'ha inspirat. **Carmel O'Shannessy** (2011) considerava que el mateix comportament es podia considerar tant un *resultat* com un *mecanisme* de canvi. Per exemple, l'alternança de codi es podia tractar com un *producte* en una situació de bilingüisme estable, o com un *mecanisme* quan era la forma en què elements d'una llengua s'incorporaven en una altra. Per això la investigadora presentava diferents productes del contacte de llengües i els mecanismes lingüístics i psicosocials que operaven en les situacions de contacte de llengües. En este plantejament, era destacada la distinció de tres resultats possibles de les situacions de contacte de llengües: el manteniment lingüístic, la substitució lingüística i la creació lingüística. I sobretot es focalitzava en el resultat que estes opcions tenien en el nivell estructural de les llengües. Quan es produïa manteniment lingüístic, dues llengües podien coexistir en una relació de *diglòssia*, i alguns dels resultats eren la convergència estructural dels sistemes lingüístic, els préstecs lèxics o l'alternança de codi. Ben al contrari, en la substitució lingüística, quan els membres d'una comunitat canviaven de llengua, de vegades no es convertien per complet en parlants nadius de la llengua expansiva, i traslladaven alguns aspectes de la llengua substituïda, denominats *influències del substrat*. Estes es diferenciaven dels préstecs lingüístics perquè els parlants que les transferien eren dominants en la llengua font dels préstecs, com els casos ocorreguts en l'anglès irlandès. Pel que fa als fets que es podia observar en en l'obsolescència o atrició de la llengua recessiva, es perdien les distincions fonètiques que no es trobaven en la llengua expansiva. Finalment, en situacions de contacte de llengües es podia produir fenòmens de creació lingüística, en què es formaven noves llengües, conegudes com pidgins, criolls i llengües mixtes.

Si tenim en consideració aspectes socials dels resultats de la substitució lingüística, Junyent (1992, p. 53-74) destacava que, a més de la **interferència unidireccional** en l'estructura de la llengua, com la pèrdua de lèxic i l'assimilació fonològica i gramatical, es podien produir altres resultats, com la reducció territorial de la llengua, la reducció de funcions i la degradació de l'estatus. Pel que fa a la **reducció i/o fragmentació de la base territorial**, Junyent apuntava a dos models diferenciats, que podien actuar conjuntament. En societat preindustrials, la substitució s'iniciava en la **perifèria** i anava en direcció al centre territorial; però en societats modernes, irradiava des dels centres **urbans**. Per exemple en els territoris de llengua catalana es pot observar com el processos de substitució van emergir en les perifèries (Catalunya del Nord, l'Alguer i Alacant), però en cadascun d'estos territoris el procés s'havia iniciat als centres urbans, observant-se per tant que els punts més sensibles solien ser els punts urbans de la perifèria. També era important tenir en compte que la fragmentació del territori on es conservava una llengua podia agreujar la situació. Pel que fa a la **degradació de l'estatus** de la llengua i els seus parlants, Junyent destacava qüestions com l'oficialitat, comptar amb centres urbans, l'aïllament geogràfic, o la força econòmica dels seus parlants. Pel que fa a la **reducció de les funcions**, ja n'hem considerat diferents qüestions a l'apartat sobre la diglòssia «2.5.4. Distribució funcional de les llengües i diglòssia».

Així, qüestions que tracten estes autores com la bilingüització, la reducció de funcions o el trencament de la transmissió ja han estat tractats com a *mecanismes*, pel fet que se'ls considera un factor *necessari*: no és possible una substitució lingüística sense la bilingüització de la població, o sense el trencament de la transmissió lingüística intergeneracional.²⁶ Amb tot, com ja hem apuntat en diverses ocasions, per més que alguns mecanismes com la bilingüització o la distribució funcional són *necessaris* per a la substitució lingüística, no són pas factors *suficients*, per si sols, per a considerar que la llengua està en un procés de substitució. Pel que fa a la distribució funcional de les llengües, es difícil considerar-la només un resultat, perquè en el procés de substitució, la llengua *Ly* no sol ocupar tots els àmbits d'ús de cop, si no que amplia el seu paper de llengua apropiada des de la interacció amb membres de fora del grup lingüístic, passant pels usos més formals, fins ampliar el seu camp a àmbits informals endogrups. Per tant, considerem que la distribució funcional és un factor necessari per a la substitució, i en tant que això, un mecanisme (*com*). Pel que fa als usos lingüístics endogrups, és difícil d'imaginar substitucions suficientment ràpides com per a evitar este estadi. En processos molt ràpids en què progenitors que usen *Lx* entre ells i amb la resta de membres de la comunitat, i decideixen deixar de transmetre-la als fills, es pot arribar a considerar que els fills actuen ja com a membres de l'exogrup, però encara així cal considerar que el trencament de la transmissió lingüística intergeneracional no és més que el trencament d'una norma endogrupal, de transmissió de la llengua.

En oposició als *mecanismes*, podem situar els *resultats* de la substitució, com les alternances de codi i la patuesització. Especialment en processos ràpids, és possible que la substitució lingüística es desenvolupe sense que hi haja una presència important de les alternances de codi, ni un impacte significatiu en l'estructura de la llengua recessiva (Dorian, 1981). Perquè es pot produir una substitució lingüística sense que la llengua substituïda haja convergit de forma significativa a la llengua expansiva, o si més no, que la convergència siga menor que la que es puga observar en altres llengües que mantenen la seua vigorositat. És per això que considerem que la degradació de la llengua en els diferents camps (lèxic, fonològic, gramatical...) és un resultat, una conseqüència, concurrent al procés de substitució, però no pas una causa o un mecanisme.

2.6.1 ALTERNANÇA DE CODI

Hi ha casos de llengües en substitució en què els seus parlants no arriben a alternar les dues llengües més enllà de canviar de llengua per a adreçar-se a un nou interlocutor (Dorian, 1981, p. 112). És per això que considerem les alternances més un resultat del procés de substitució que no pas un mecanisme. Però en altres contextos de contacte de llengües i substitució lingüística sí que s'observa l'alternació de l'ús de les dues llengües en amb un mateix interlocutor. Boix (1993) destacava que la rigidesa de les fronteres etnolingüístiques que s'observava tant en el cas català, com en el dels germanòfons de Romania o els neerlandòfons de Brussel·les, coincidia amb un nombre molt limitat d'alternances de codi en converses endogrups, qüestió que contrastava amb altres situacions on l'increment d'estos canvis coincidia amb el retrocés de la llengua, tals com els parlants d'hongarès a Àustria (Gal, 1979) i

²⁶ A excepció dels casos extrems d'eradicació física de la comunitat.

els germanòfons d'Alsàcia, o en contextos migratoris on les fronteres etnolingüístiques eren poc rígides, com els porto-riquenyos als EUA o els italians a Alemanya.

John Gumperz (1982, p. 66) va establir la recerca microsociològica en el camp de les tries de llengües i les alternances de codi, i va consolidar la dicotomia entre el codi endogrupal (*we code*), utilitzat pels membres d'un grup per a activitats informals, i el codi exogrupal (*they code*), utilitzat en relacions exogrupsals o per a activitats formals. Gumperz proposava que l'ús alternat d'un i altre codi es podia lligar a qüestions discursives o a qüestions situacionals. Així, en les *alternances metafòriques* l'ús de diferents codis lingüístics tenia com a objectiu assolir un determinat efecte comunicatiu i era molt rellevant la dualitat entre el codi endogrupal i el codi exogrupal. Ben al contrari, en les *alternances situacionals* es distingia l'ús de cada codi d'acord amb el tema de conversa, el context o l'interlocutor.

Posteriorment Li Wei (1994, p. 15) apuntaria que les alternances situacionals que proposava Gumperz es basaven sobretot en la interacció, i que eren rellevants sobretot els interlocutors, més que no pas el nivell de codificació, estabilitat o formalitat. Una qüestió que també destacaria **Peter Auer** (1984, 2002), que considerava que les alternances servien a cada interlocutor per a indicar major propensió a l'ús d'una o altra llengua,²⁷ i aquí rauen bona part de les aportacions d'este investigador, que des d'un prisma eminentment microsocial, indicaria com funcionaven les alternances de codi en la negociació del codi que s'usaria en una interacció, i per tant, el lligam entre alternances de codi i tries lingüístiques. Centrant el seu interès en l'ordre en què les llengües eren usades en una mateixa interacció, va definir fins a quatre tipologies d'estructura seqüencial. Considerant que en una interacció amb alternança de codis s'utilitzaven dues llengües (A i B), i hi intervenien dues persones (1 i 2), els usos lingüístics d'una persona (1, per exemple) podien ser en la llengua A (A1), en la llengua B (B1) o en les dues llengües (AB1). Mitjançant la doble barra // simbolitzava un canvi de la llengua i mitjançant els [] establia la intercalació de passatges en què s'havia produït un canvi de codi dintre el mateix torn de paraula d'un dels interlocutors. Les seqüències d'alternança podien ser diferents segons qui iniciava la interacció verbal, en quina llengua ho feia, en quina llengua responia B, si un dels interlocutors canviava de llengua al llarg de la interacció, si l'altre interlocutor se sumava al canvi, etc.

En la seua proposta d'anàlisi seqüencial, Auer pretenia interpretar localment les alternances de codi, en el context individual en què es produïen. Agrupava les tipologies de seqüències en quatre grups. Així, el primer grup d'estructures seqüencials s'agrupava les situacions en què un parlant canviava de codi i l'altre s'hi sumava,²⁸ i habitualment es relacionaven amb el discurs, tal com canvis de tema de conversa, de participants, del tipus d'activitat, etc. En el segon grup d'estructures, el més comú en els territoris de llengua catalana (Boix-Fuster, 1993; F. Xavier Vila i Moreno, 1996; Rosselló i Peralta, 2003, 2010b), tenien lloc les interaccions amb negociació del codi, en les que o bé hi havia divergència de codi utilitzat per cada interlocutor,²⁹ o bé un dels interlocutors mantenia el seu codi, l'altre mantenia el seu en alguns

²⁷ Shin i Milroy indicaven que la propensió del parlant es podia deure tant a les normes que regien els usos lingüístics com a una decisió individual, donada tant per les seues preferències lingüístiques o per la seua competència lingüística.

²⁸ Estructura Ia: ...A1 A2 A1 A2 // B1 B2 B1 B2... Estructura Ib: ...A1 A2 A1 A2 A1 // B1 B2 B1 B2...

²⁹ Estructura IIa: ...A1 B2 A1 B2 A1 B2 A1 B2...

torns de paraula, i finalment acaba convergint al codi utilitzat pel primer interlocutor.³⁰ Este segon bloc s'associava per complet amb les preferències dels participants.

En el tercer grup d'estructures es trobaven els casos en què es produïa alternances de codis dins el mateix torn de parla, o bé amb l'ús dels dos codis en els torns dels dos interlocutors,³¹ o bé l'ús dels dos codis per un dels interlocutors per a iniciar la interacció i la tria d'un dels dos codis per part de l'altre interlocutor.³² En este cas, la negociació de codi restava oberta, i les alternances es relacionaven tant amb els participants com amb el discurs. Finalment, en la quarta estructura es presentava la intercalació d'un canvi de codi lingüístic dintre el mateix torn de paraula d'un dels interlocutors, sense que tinguera efecte sobre les tries lingüístiques de la interacció.³³

En general, l'alternança de codi relacionada amb el discurs se l'ha conegut com *alternança conversacional*, i és la que ha rebut més atenció en la recerca sociolingüística. Per contra, l'alternança relacionada amb els participants s'ocupa de com funcionen les negociacions de codi, i ha tingut un paper menys rellevant. La sociolingüística catalana ha comprovat que en general l'alternança de codi no està generalitzada, i que habitualment la negociació és ràpida i es basa en la convergència d'un dels parlants a la llengua establerta per l'altre (Boix-Fuster, 1993; F. Xavier Vila i Moreno, 1996; Rosselló i Peralta, 2003, 2010b). Això fa menys rellevant l'anàlisi seqüencial proposat per Auer. Amb tot, estos treballs ens són rellevants per la capacitat que donen a analitzar la negociació lingüística i la consolidació dels codis en la interacció, a partir de les preferències mostrades pels participants. La nostra recerca se centra en les tries lingüístiques consolidades, tal com les perceben els seus propis parlants, on els interlocutors tenen establert amb un important grau de solidesa les tries lingüístiques. És per això que el mètode proposat per Auer, netament qualitatiu i centrat en la forma seqüencial en què s'estableixen les llengües, resulta menys rellevant per a la nostra recerca, que es focalitza en mètodes d'anàlisi de les tries lingüístiques ja consolidades des d'un prisma més quantitatiu, atributiu i interaccional.

Carol Myers-Scotton anterior en el temps a Auer, va lligar el prisma micro i macro de l'alternança de codi, des de posicions que primaven la visió cultural, sense donar rellevància a les qüestions de poder. Va desenvolupar el *model del marcatge*, on ressaltava que qualsevol varietat lingüística emprada en una conversa tenia un significat social, i que hi havia codis socialment *no marcats* (el que Fishman denominava *apropiat*), i codis *marcats*. Així, quan els parlants feien alternances de codi, ho feien amb algun objectiu, per a fer alguna cosa. I així era percebut també per l'interlocutor, que podia percebre les intencions del parlant a partir de les alternances. Tota tria de llengua era indicativa d'un conjunt de drets i obligacions que s'establien entre els participants en la interacció. El context no determinava quina tria de llengües havia de fer un parlant. Només vinculava la tria (marcada o no marcada) amb una

³⁰ Estructura IIb: ...A1 B2 A1 B2 A1 // A2 A1 A2 A1...

³¹ Estructura IIIa: ...AB1 AB2 AB1 AB2...

³² Estructura IIIb: ...AB1 // A2 A1 A2...

³³ Estructura IV: ...A1 [B1] A1...

sèrie de drets i obligacions, que eren la conseqüència de la tria. Així, si el parlant feia una tria d'un codi no marcat, el parlant negociava una posició normativa. Fins i tot, es podia donar el cas de fer convencional i habitual l'alternança de codi, amb l'ús habitual dels dos codis.

L'ús de codis marcats comportava la intenció de negociar una sèrie de deures i obligacions diferent dels que anaven lligats amb el codi no marcat. El trencament de les normes preestablertes podia ser un trencament positiu, amb una tria d'un codi marcat que reduïa la distància social entre parlant i interlocutor, o bé negatiu, en els casos en què l'ús de la varietat marcada es traduïa en un increment de la distància social del parlant amb l'interlocutor. A partir del reconeixement de codis marcats i no marcats, Myers-Scotton identificava tres tipologies d'alternança de codis. D'una banda hi havia *alternances de codi no marcades*, ja fora perquè havien canviat els factors situacionals, i per tant havien canviat els drets i les obligacions, o perquè s'utilitzaven els dos codis en la mateixa conversa, i l'alternança de codi constant tenia intencionalitat comunicativa en si mateix. D'una altra, hi havia les *alternances de codi marcades*, on el parlant generava un conjunt de drets i obligacions diferents als que s'esperava, perquè pretenia negociar un canvi en la distància social dels participants en la interacció, ja fora una reducció o un augment en esta distància social. També es podia donar el cas d'alternances exploratòries, on el parlant recorria a l'alternança dels codis perquè no estava segur de quin era el codi correcte en una situació donada. Esta darrera situació no era habitual, perquè el codi no marcat habitualment era clar.

Myers-Scotton definia els drets i obligacions lligats amb els codis marcats i no marcats com una conseqüència de factors situacionals. El model del marcatge de Myers-Scotton es desenvolupava en paràmetres teòrics més individualistes que no pas els de Gumperz. Per exemple, si bé l'alternança de codi seqüencial no marcada de Myers-Scotton era equivalent a l'alternança situacional de Gumperz, el primer atribuïa el canvi de codi al parlant, mentre que el segon ho feia a una alteració del context. Myers-Scotton no mostrava interès en els factors socials ni en els factors interaccionals que impulsaven l'alternança de codi, perquè considerava que els factors situacionals diferien entre les diferents comunitats, i no tenien un valor explicatiu. El model del marcatge era interessant en descobrir la relació entre la tria de codi i les seues conseqüències socials, tals com la negociació de la posició social.

2.6.2 PATUESITZACIÓ

Disgregació de la unitat de la llengua

El concepte de *patuès* (patois) naix a França enmig de les dinàmiques d'homogeneïtzació de l'Estat-nació, per a referir-se pejorativament a qualsevol llengua diferent del francès.³⁴ Amb la *patuesització* ens referim a l'extensió de la convicció que la llengua recessiva no existeix com a tal, sinó que només existeixen multitud de varietats locals, exacerbant-ne les diferències, per més paregudes que siguen entre elles. Ben al contrari, l'homogeneïtzació nacional del poder central de l'Estat promou la universalitat de la llengua estatal en la seua forma estàndard, assuaujant la diversitat interna (Boix-Fuster & Vila i Moreno, 1998, p. 202; Pueyo, 2002).

³⁴ Cal tenir en compte que el concepte popularitzat de patuès ha superat els límits de l'Estat francès i és la denominació adoptada popularment per a denominar el ribagorçà benasquès (Saura Rami, 2003)

Canvi en l'estructura de la llengua

La pèrdua de la consciència de la unitat de la pròpia llengua sol anar acompanyada de l'absència, i fins i tot de l'oposició, a qualsevol estàndard compartit per a la llengua, de la manca d'usos escrits, i en general, de l'oposició a l'ús formal de la llengua en els àmbits institucionals, més enllà d'usos folkloritzats o simbòlics (vegeu-ne un exemple al sud de la Franja a la Il·lustració 5). El contacte constant amb l'estàndar de la llengua expansiva, i la manca de contacte amb un estàndard de la llengua recessiva, debilita l'autocontenció de la llengua, i es produeix indiferència davant l'ampliació de les interferències provinents de la llengua expansiva. Així, creix l'*encongiment lingüístic* de la llengua recessiva: perturbacions de caràcters estructural com les reestructuracions morfosintàctiques, la desaparició de vocabulari especialitzat o bàsic, i la reducció de distincions lingüístiques i cognitives essencials (Boix-Fuster & Vila i Moreno, 1998, p. 187).

Com hem apuntat més amunt, considerem que el procés de patuesització és, sobretot, un resultat del procés de substitució, però que l'extinció lingüística es pot produir sense que ocorrisca. Amb tot, el tema s'ha plantejat des de diferents perspectives. **Woolard** (1989) explicitava la qüestió sobre si fets com la introducció massiva de préstecs lingüístics o altres fenòmens de convergència d'una llengua a l'estructura d'una altra eren el primer símptoma d'una substitució lingüística. Per a la investigadora, calia distingir les propostes que entenien que les interferències lingüístiques eren la causa d'una substitució lingüística, de les que entenien que només podia ser un indicador. Així, **Kloss** (1984, p. 651, apud Edwards, 2010) apuntava que a més de la substitució lingüística per mort de la comunitat lingüística, i la substitució per la interrupció de la llengua, hi havia una tercera tipologia de substitució lingüística per dialectalització. També **Junyent** (Junyent, 1992, p. 59) considerava que el procés de degradació de la llengua en els diferents camps (lèxic, fonològic, gramatical...) podia acabar fent decidir als seus parlants que «una llengua així» no valia la pena parlar-la. Amb tot, som més partidaris del que afirma **Weinreich** (1953, p. 158-160, 214, 216, 236-237, 241-243), considerant que, si bé hi havia algun tipus d'associació entre les interferències lingüístiques i la substitució, els canvis en l'estructura de la llengua eren una conseqüència de la substitució lingüística, no pas una causa. O **Denison**, que considerava que les llengües no se substitueixen per la seua degradació estructural, sinó per la pèrdua de parlants (Denison, 1977, p. 21, apud Junyent 1992, p. 59). És per això que considerarem el canvi en l'estructura de la llengua com una conseqüència del procés de substitució, més que no pas una causa o un mecanisme.

Il·lustració 5 – Cartell en *chapurriau* contra l'ús escrit del *chapurriau*: «Chapurriau parlat, no escrit» (Quintana i Font, 2010; Sorolla, 2010). Imatge de Sigrid Schmidt von der Twer.

3 LENGUA ENDOGRUPAL I EXOGRUPAL: TRIES DE LENGÜES, NORMES, ROLS I LÍMITS ETNOLINGÜÍSTICS

En este apartat tractarem des d'un punt de vista microsocial les tries lingüístiques que els individus fan en contextos de contacte de llengües, per a després considerar la seua relació amb la visió macrosocial de les normes sociolingüístiques, per a finalment considerar la proposta del concepte del rol sociolingüístic, que se situa en un punt de vista mesocial i s'encaixa també amb les qüestions dels límits etnolingüístics.

3.1 TRIA DE LENGÜES, ALTERNANÇA DE CODIS I NEGOCIACIÓ LINGÜÍSTICA

3.1.1 TRIES LINGÜÍSTIQUES ALS TERRITORIS DE LENGUA CATALANA

Les tries lingüístiques han estat un dels temes que més interès ha despertat en la sociolingüística catalana. Per a **Woolard** (1992, p. 78-81) i Calsamiglia i Tusón (1980) les tries lingüístiques a la societat barcelonina de finals dels anys 70 eren sòlides, i l'alternança de codi no era habitual, perquè «els catalans bilingües poques vegades canviaven al castellà per evocar connotacions d'autoritat, formalitat, distància, etc». Així, els canvis de codi no es lligaven amb la situació o el discurs, sinó que s'associaven a l'interlocutor, i més concretament, a la identitat que s'atribuïa a l'interlocutor. Les alternances de codi només eren sistemàtiques en converses amb múltiples actors, i sobretot es regien pel canvi de receptor de la comunicació, ja que les interaccions diàdiques solien comptar amb una *llengua base*. Els resultats d'estes investigadores a Barcelona eren similars als que Dorian (1981) havia detectat en el cas del gaèlic escocès: el canvi d'interlocutor era la font principal per la que s'alternava entre llengües, i no pas pel tema tractat o altres qüestions discursives. De fet, l'alternança de codis extensa i estilísticament poc marcada entre catalanoparlants podia interpretar-se negativament, per posar en judici la identitat o la lleialtat etnolingüística d'algun dels participants.

També **Boix** (1993) considerava que en les interaccions entre persones que tenien una relació habitual, no se solia (re)negociar la tria lingüística, pel fet que esta tria ja estava consolidada: «La llengua escollida per a cada intercanvi concret no era pas una qüestió a negociar en cada ocasió. Dues persones concretes utilitzaven en general la mateixa llengua en diferents interaccions. Segons els testimoniatges dels entrevistats, la tria de llengua era el resultat d'un procés lligat a la història de la relació amb [la] persona concreta. És a dir, que dues persones concretes adopten una llengua per als seus intercanvis dins el procés d'establiment de la seva relació personal. En les primeres fases d'una relació, en conèixer-se, pot haver-hi un període de negociació en el qual intenten esbrinar la identitat etnolingüística de l'interlocutor o la seva

llengua preferida. Després d'això, queda establerta una llengua per a les seves interaccions posteriors de forma explícita o implícita». També Pujolar (1993, p. 66) detectava en el grup d'universitaris que estudiava a Barcelona en la mateixa època que la tria lingüística de la diada no es veia afectada ni tan sols per la presència d'altres interlocutors en la conversa, perquè s'assumia que tothom entenia les dues llengües: «l aquest acord es mantindrà fins i tot en presència d'altres interlocutors mitjançant l'alternança lingüística, ja que hom assumeix que tothom entén ambdues llengües. He anomenat aquest procés el procés de tria».

Pel que fa a les recerques més actuals, també **Rosselló** (Rosselló i Peralta, 2010b, p. 163), amb motiu de l'afirmació «hem guanyat les aules però hem perdut el pati», que havia fet fortuna a Catalunya, destacava que amagava una fal·làcia, i era considerar que les tries lingüístiques dels alumnes canviaven segons l'àmbit. Es refermava a partir d'altres recerques anteriors (Galindo, 2006; Rosselló i Peralta, 2003, 2004; F. Xavier Vila i Moreno, 1996) per a afirmar que «l'elecció d'una o altra llengua es fa en funció de l'interlocutor i per tant que les pràctiques lingüístiques no s'alteren malgrat que els límits espacials canviïn».

Este extrem era reprès per **González et al.** (2014, p. 114-117), en distingir entre tries diàdiques (*monolingüisme diàdic*) i tries conversacionals (*hibridació conversacional*). En interaccions on participava més de dues persones era habitual la combinació de diferents llengües, habitualment depenent de qui era l'interlocutor. Per contra, i en consonància a allò que ocorria tres dècades abans, es destacava que en el cas català les relacions diàdiques solien tenir ben definida la llengua d'interacció i no era habitual que esta canviara pel context. Així, l'assignació de llengua que els parlants feien per a cada persona tindria continuïtat i serviria de base per a tries lingüístiques posteriors, però és que a més els parlants sentirien una forta obligació a respectar esta tria inicial, i el canvi d'assignació lingüística seria extremadament difícil. Per als investigadors la dificultat que els actors mostraven en fer el canvi s'associava amb la identitat que els parlants elaboraven a partir de les seues tries lingüístiques i la coherència del *personatge* que *construïen* en el marc de la interacció social, perquè a més, vinculava la imatge que la persona transmetia a la resta de persones, i per tant, afavoria la redefinició que els *altres* podien fer en les assignacions/atribucions lingüístiques que implicaven al parlant. És per això que de vegades, els moments de canvi i resocialització, en què es reduïa la pressió de la xarxa o fins i tot es redefinien els components de la xarxa, eren aprofitats pels parlants per a redefinir estes assignacions. Per a Rosselló i Ginebra (2014), a pesar que les tries lingüístiques es determinaven en funció de la persona i es mantenien constants en el temps i en l'espai, en els primers anys de socialització es produïen modificacions de les tries lingüístiques, amb la integració dels infants en xarxes de socialització secundària, l'adquisició de competències lingüístiques en segones llengües, la incorporació de les competències sociopragmàtiques, i l'adaptació a les normes sociolingüístiques dominants.

3.1.2 NEGOCIACIONS LINGÜÍSTIQUES

Les tries lingüístiques són usos consolidats entre díades de parlants, però això no implica que no es produïsquen canvis. Així, les negociacions de codi es produeixen especialment quan les normes d'ús són canviants o incertes, o els parlants desconeixien els factors que definien la situació comunicativa. Però les negociacions lingüístiques també es podien produir quan, a pesar que les normes eren clares i ben establertes, un dels participants volia redefinir-les. L'ús sistemàtic d'una llengua, que se situa en la base de la definició de les tries lingüístiques, no

implicaria inalterabilitat, atès que la tria es podria negociar diverses vegades al llarg d'una interacció si variaven els elements que la composaven, tals com el rol dels parlants, la constel·lació de participants, l'activitat desenvolupada, el tema tractat, el grau de formalitat, etc. (Boix-Fuster, 1993, p. 20, 24; Rosselló i Peralta, 2010b, p. 3-4).

Per a **Woolard** (1992, p. 87-98) els catalanoparlants de Barcelona desglossaven els anys 80 fins a quatre tipus de criteris per a triar la llengua que calia fer servir en iniciar una conversa amb un *desconegut total*, i en els que la negociació lingüística hi podia jugar un paper clau:

- 1) Convergir a l'idioma amb que s'havia iniciat la conversa
- 2) Localització: atribuir la llengua de l'interlocutor per la *zona de la ciutat* d'on era l'interlocutor
- 3) Criteris físics: atribuir la llengua a partir de les característiques físiques i estilístiques de l'interlocutor
- 4) Accent: només iniciada la conversa, es podia atribuir la llengua per l'accent i altres qüestions lingüístiques de la parla de l'interlocutor, com un accent molt català en un interlocutor que usava el castellà, o errors o accent marcadament castellà en un interlocutor que usava el català.

Woolard destacava que part de les alternances de codi tenien una funció de negociació lingüística, i ajudaven a redefinir les condicions d'una interacció amb el canvi dels elements que la configuraven, tals com els participants, els temes tractats o la formalitat. Per tant, l'alternança de codis era una ferramenta a l'abast dels parlants en comunitats multilingües per a la negociació lingüística d'una llengua base, la tria lingüística, de la interacció diàdica. Els canvis de codi desenvoluparien una funció de seleccions exploratòries (Myers-Scotton, 1983, citat per Boix-Fuster, 1993, p. 64) mitjançant els quals es negociaria quin(s) era el codi apropiat per a una interacció: *processos explícits o implícits mitjançant els quals s'arriba a convenir quines tries de llengua són apropiades en cada situació comunicativa*. Boix (1993, p. 180-183) explicitava com els futurs monitors que estudiava establien negociacions lingüístiques perquè «*es trobaven per primera vegada i no havien pogut rutinitzar la tria d'una llengua per dirigir-se a una persona determinada*». Una altra de les qüestions que destacava l'investigador era la manca d'explicitació de les negociacions. Apuntava que no havia observat cap estratègia de negociació en què es demanés explícitament a l'interlocutor quina llengua preferia, i que per tant, les alternances de codi eren un dels recursos al que més es recorria en les negociacions lingüístiques. També Rosselló (2010b) explicitava que els professors no exigien mai de manera explícita l'ús del català als alumnes de P3, tampoc quan es dirigien al professor, i apuntava un abundant ventall d'estratègies comunicatives no explícites que afavorien la llengua vehicular de la institució en les tries lingüístiques dels alumnes amb el professor. González *et al.* (2014, p. 116) exposaven casos en què els propis parlants interpretaven l'alternança de codis com un mecanisme de negociació lingüística en si mateix: «*l la jutge em mirava molt malament però vaig pensar "que et donguin pel sac". I al segon amb una altra vegada que vaig demanar i la jutge em va dir "sería mejor que no". I vaig contestar en castellà i de tant en tant li anava fotent alguna cosa en català*». Flors i Vila (Flors Mas & Vila i Moreno, 2014)

Per a Boix l'explicitació de les preferències lingüístiques comportaria el risc de produir malentesos o l'atribució d'intencions negatives, als quals caldria afegir que l'ús de l'alternança de codis i altres formes no explícites de negociació lingüística facilitaria la perseverança en renegociar la norma dominant de convergència lingüística al castellà per part dels parlants de la llengua minoritzada. Així, utilitzar tècniques de negociació no explícites concediria als

catalanoparlants un marge més ampli i no conflictiu per mantenir la seua preferència per l'ús del català, ja que d'una banda s'estaria aïllant la possibilitat de conflicte obert, i de l'altra, s'evitaria que els castellanoparlants explicitaren un coneixement nul o poc fluid de la seua segona llengua. Tingueu en compte que, com veurem més endavant a l'apartat «Normes sociolingüístiques», a pesar que en l'últim quart del segle XX s'havien pogut modificar algunes normes als territoris de llengua catalana, els parlants continuarien mostrant preferència per convergir a l'ús d'una única llengua en les seues interaccions, i per tant, les interaccions serien lingüísticament recíproques. Si en la interacció s'explicitava manca de coneixement productiu de la llengua minoritzada per part d'un dels participants, s'estaria explicitant i consolidant la tria del castellà. L'alternança de codi permetria mantenir la negociació de forma latent.

3.1.3 APROXIMACIÓ DEMOLINGÜÍSTICA A LA TRIA DE LLENGÜES

Les aproximacions més habituals a les tries lingüístiques des de la recerca demolingüística s'han emmarcat en el que s'ha conegut com els *usos lingüístics*, i habitualment s'ha fet des d'una perspectiva basada en els àmbits socials. Amb tot, esta visió més centrada en els àmbits sociolingüístics que no pas en l'emissor i el receptor de les tries lingüístiques ha detectat els principals factors que poden donar raó dels usos lingüístics, i indirectament, de les tries lingüístiques (Rosselló i Peralta, 2010b, p. 190). Així, la llengua inicial s'ha mostrat cabdal en entendre els usos lingüístics de la població a Catalunya (F. Xavier Vila i Moreno & Sorolla, 2003), tot i que algunes recerques han apuntat que esta variable té una importància relativa dependent del territori i els àmbits analitzats, però almenys a mitjans dels anys 90 a la Franja era molt rellevant (Sorolla, 2012), corroborat en recerques posteriors (Grimaldo, López-Llèstia, Perucho, & Querol, 2016). Amb tot, altres recerques han destacat que altres variables, com l'origen geogràfic familiar (Sorolla & Vila, 2011) o la llengua d'identificació (Fabà, Gálvez, Manrubia, Simó, & Ubach Codina, 2003).

González et al. (2014, p. 106-114) apuntaven a la importància de la llengua habitual, però destacaven el paper essencial de l'interlocutor, assenyalant que el principal factor que configurava les tries lingüístiques, almenys en el context estudiat per ells, era la llengua de la persona amb la qual s'estava comunicant l'individu (*ib.*, p. 103), destacant que les dades demoscòpiques només permetien analitzar les interaccions i les tries lingüístiques de manera molt indirecta: «*Les dades estadístiques només permeten fer aproximacions indirectes a les qüestions que tenen a veure amb el context d'interacció lingüística. L'estudi d'aquesta dimensió requeriria aconseguir generar alguna variable en la qual la resposta de l'individu no estigués condicionada pel seu coneixement de la llengua amb la qual es comuniquen els interlocutors que troba en aquests espais*» (*ib.*, p. 104).

També Vila i Galindo (2012, p. 41-43) han indicat les dificultats per a analitzar les normes sociolingüístiques amb les ferramentes demoscòpiques a l'abast «*És a dir, no s'analitza en quina llengua s'adrecen els catalanoparlants familiars als castellanoparlants familiars, per exemple, sinó quin codi empren els parlants que se senten catalanòfons amb els destinataris que ells mateixos perceben com si fossin de llengua castellana. Tanmateix, són les dades macroscòpiques a l'abast que més s'ajusten als objectius descrits, i per això es presenten com una primera aproximació a la qüestió*».

De fet, l'onada d'enquestes que es va fer arreu dels territoris de llengua catalana els anys 2003/04 (Querol et al., 2007) comptava amb diverses qüestions que podien servir per a aproximar-se a les tries lingüístiques. El ventall habitual ha recopilat informació sobre diferents àmbits socials, on els interlocutors es dilueixen en un "perfil" (el metge, al banc, a les botigues, etc.). Habitualment es qüestiona sobre els usos lingüístics en àmbits concrets, o amb interlocutors concrets, però sense gaire o cap coneixement sobre els atributs d'*alter*. Amb tot, en les recerques demolingüístiques també es té informació sobre usos lingüístics amb membres concrets de la llar, com el pare i la mare, passant pels usos amb la parella, de qui l'enquestat també declara la llengua habitual, o la llengua parlada a cadascun dels fills, que inicialment no tenen atribució lingüística. Pel que fa a la llengua parlada amb els amics, s'ha comptat de manera tradicional amb una pregunta genèrica, però també s'hi ha afegit preguntes sobre les tries lingüístiques segons els atributs de l'interlocutor, tals com la llengua parlada amb amics i desconeguts catalanoparlants o castellanoparlants.³⁵ A més, els usos amb amics han estat adequats en alguna de les onades a un perfil més interaccional, en què es pregunta per la llengua parlada amb cadascun dels tres amics amb qui es té més relació, dels quals l'enquestat també declara la llengua habitual (Generalitat de Catalunya, 2014; Generalitat de Catalunya et al., 2011, 2013).

Per exemple, l'anàlisi quantitatiu de González *et al.* (*ib.*, 106-114) mostrava un exemple de l'explotació de dades demoscòpiques per a estudiar les tries lingüístiques, amb l'objectiu d'aproximar-se a les normes sociolingüístiques. Una de les qüestions importants a Catalunya era que part dels castellanoparlants d'origen utilitzaven habitualment el català, i per tant, les tries lingüístiques i els usos en àmbits concrets s'associaven de manera més clara amb la llengua que l'enquestat considerava com a *habitual* que no pas amb l'origen lingüístic familiar. Però les interaccions amb la xarxa immediata, com els usos lingüístics amb els amics, estaven més condicionats per la llengua de l'interlocutor. Així, els jòvens declaraven que el més habitual era l'adaptació a la llengua de l'amic, ja fora per convergència cap als castellanoparlants o cap als catalanoparlants. Amb tot, el gruix dels qui declaraven no convergir era significatiu, i era més important entre els castellanoparlants.

Els investigadors també destacaven que en les interaccions quotidianes *secundàries*, tals com les botigues, les grans superfícies comercials, el metge o el banc, els jòvens tendien declarar a que utilitzaven la seua llengua inicial, ja foren d'origen catalanoparlant o d'origen castellanoparlant. En els usos sense el lligam afectiu, tals com establir relacions amb desconeguts,³⁶ amb qui es feia un primer contacte i no es tenia llengua atribuïda, es detectava un ús sensiblement favorable a l'ús del castellà, però força equilibrat també amb l'ús del català

³⁵ Tot i que estes dades declarades pels enquestats solen mostrar-se consistents de manera interna, cal no eludir que en alguns casos es donen inconsistències, tals com les que s'observen a Andorra (Sorolla, 2009b; Torres et al., 2006). En este cas, les preguntes s'ampliaven a les quatre llengües més comuns del territori (català, castellà, francès i portuguès) i es preguntava "Si vostè s'adreça a algú en francès i aquesta persona li respon en català, vostè generalment què fa?". La pregunta era extremadament abstracta, i a totes llums, confusa, si s'analitzaven els resultats entre el quantió contingent de portuguesos al país: la major part "mai s'adreçava a ningú en francès" (53,4%) però una part molt important "continuava la conversa en català" (38,8%), un resultat erroni pel fet que la major part dels portuguesos que continuaven la conversa en català difícilment es podien adreçar en francès a ningú perquè declaraven no saber-lo parlar (75%).

³⁶ Vila i Sorolla (Sorolla, 2012, p. 104; F. Xavier Vila i Moreno & Sorolla, 2003, p. 99) apunten que a pesar que la pregunta sobre usos lingüístics amb un desconegut tenen una difusió important en la recerca demolingüística el país, hi ha certes qüestions que posen en tela de judici sobre la seua interpretació.

i les dues llengües. En donar-se informació sobre la llengua de resposta de l'interlocutor, la major part dels joves (70%) convergien a l'altra llengua, encara que no fora en la que habitualment s'adreçaven a un desconegut. Amb tot, també una part significativa no canviaven la llengua triada en estos contactes inicials, i els catalanoparlants joves mantenien de manera més habitual la seua llengua que no pas els castellanoparlants.

Explotacions generals a la població adulta de la resta dels territoris de llengua catalana (Villaverde, 2007, p. 148)³⁷, a pesar de no tenir en consideració l'origen lingüístic de l'enquestat, mostraven que en termes generals Catalunya registrava el valor més alt dels qui mantenien només o sobretot el català amb amics no catalanoparlants (18,6%), seguit d'Andorra (14,6%), les Illes Balears (11,5%) i la Franja (11,1%).³⁸ Pel que fa al manteniment del castellà amb amics catalanoparlants, els percentatges eren molt superiors als de manteniment del català, i eren liderats per les Illes Balears (37,7%), seguits pels de Catalunya (26,2%), Andorra (25,9%) i la Franja (16,4%). Així, a partir dels resultats de les enquestes de 2003/04 la Franja mostrava els majors índex de convergència a la llengua de l'amistat, ja fora esta el castellà (85%) o el català (82,6%).

En comparació, quan l'interlocutor era un desconegut (*ib.*, p. 162-169), i no es tenia informació sobre la seua competència activa o passiva de les llengües, ni de la seua adscripció lingüística, tant a Catalunya, com Andorra i les Illes Balears el percentatge de manteniment del català era sensiblement superior (19,5%, 20,4% i 14,4%, respectivament) (*ib.*, p. 165), en consonància amb el que alguns investigadors assenyalaven, que les relacions menys properes socialment donaven major espai a les interaccions lingüísticament divergents i la dimensió intergrupual hi tenia un paper més rellevant que la dimensió interpersonal (Boix-Fuster, 1993). Ben al contrari, el manteniment del català a la Franja disminuïa fins el 6,5%, possiblement per la proximitat de la frontera lingüística i la presència de desconeguts no catalanoparlants no residents al territori i no competents passivament en català.

En relació a la convergència al català quan un desconegut contestava en esta llengua (*ib.*, p. 167), la tendència era sensiblement superior a l'ús del català amb amics catalanoparlants, fins i tot agrupant també els qui utilitzaven el català conjuntament amb el castellà. Així, convergien a la llengua d'un catalanoparlant desconegut el 76,8% dels adults de Catalunya, el 76,1% a Andorra i el 64,4% a les Illes Balears. Ben al contrari, a la Franja, tot i que fins un 80% de la població adulta declarava que convergia al català d'un desconegut, este percentatge era sensiblement inferior al 82,6% que es dirigia només o sobretot en català als amics catalanoparlants (als que calia sumar el 1,1% que s'hi dirigia tant en català com en castellà). De fet les dades de l'enquesta feta a la Franja a mitjans dels anys 90 per Martín Zorraquino *et al.* (1995) apuntava de manera encara més incisiva en la tendència bidireccional a convergir a la llengua de l'altre en adreçar-se a desconeguts, ja fora esta el castellà (98,3%) o el català (93,3%) (Sorolla, 2005a, p. 158). Més endavant, a l'apartat «8.1. Aproximació demolingüística a la tria de llengües a la Franja» tractarem els resultats a la Franja en l'Enquesta de 2004.

³⁷ Noteu que el Gràfic 6.2 (Villaverde, 2007, p. 148) tenia un error en la denominació i el color de les categories de la taula, on l'ús del *català només o sobretot* apareixia com *altres situacions*. També estaven desordenats els valors dels usos lingüístics amb les amistat de llengua catalana a la Franja i l'Alguer.

³⁸ No es disposava de dades per al País Valencià, i a l'Alguer i la Catalunya del Nord aquest manteniment era residual, inferior a l'1%.

3.1.4 LA CONVERGÈNCIA I LA DIVERGÈNCIA LINGÜÍSTICA

Teoria de l'acomodació comunicativa

La **teoria de l'acomodació comunicativa**, o teoria de l'adaptació de la comunicació, iniciada per Howard Giles, proposava que les persones tendien a comportar-se de la manera que consideraven més apropiada per aconseguir actituds favorables dels altres, i en definitiva, aconseguir l'aprovació social (Beebe & Giles, 1984; Bell, 1984; Giles, 2008; Viladot Presas, 2010). En els aspectes sociolingüístics, podia utilitzar-se en un ventall important d'estudis, tant sobre les interaccions entre parlants de la mateixa varietat lingüística, com entre parlants de varietats i dialectes de la mateixa llengua, o parlants de diferents llengües (Coulmas, 2005, p. 140 i ss.; Trudgill, 1986). L'adaptació de la parla es produïa en la *dimensió psicològica*, tant en la *dimensió lingüística* com en la *paralingüística*. El comportament i els missatges no només es llegien en el seu sentit literal, si no també en la metacomunicació, pel fet que es comptava amb *pistes contextualitzadores* (prosòdiques i gestuals) que ajudaven a interpretar el comportament. Esta dimensió solia comptar amb orientacions ètniques (*ethnic clues*), que l'actor controlava conscientment, tals com les tries de llengua d'un parlant bilingüe, i pistes ètniques (*ethnic cues*), en el l'esfera menys conscient.

En societats multilingües l'adaptació se solia donar amb la *convergència* cap a la varietat lingüística de l'interlocutor (llengua, dialecte, sociolecte, registre...), i també, evitant indicadors que denotaren la llengua inicial del parlant, tals com l'accent, els préstecs lèxics o les alternances de codi. En el cas tant de parlants monolingües com de parlants multilingües, l'adaptació també es donava cap al ritme i la simplicitat del repertori lingüístic que es percebia en l'interlocutor. Com a conseqüència, la teoria de l'acomodació proposava que, de manera general, les converses lingüísticament *divergents* s'interpretaven com una voluntat de no cooperació. Així, en una interacció col·loquial entre parlants de diferents llengües, es podia fer una gradació entre comportaments convergents i comportaments divergents, com la que segueix (Boix-Fuster, 1993, p. 82):

1. Ús de la llengua del grup exterior col·loquialitzada al màxim
2. Llengua del grup exterior amb trets del grup interior
3. Llengua del grup interior amb trets simplificadors: velocitat reduïda, menor dificultat lèxica
4. Llengua del grup interior diferenciada al màxim de la llengua col·loquial de l'altre

En la nostra recerca considerem que els punts 1 i 2 tracten de la *convergència lingüística*, i els punts 3 i 4, de la *divergència lingüística*. La teoria de l'acomodació apuntava que es tendia a convergir amb l'interlocutor, però en un nivell que es considerava apropiat, definit com la *distància sociolingüística òptima*. En alguns casos la convergència lingüística màxima no era el punt òptim de l'acomodació, perquè l'interlocutor podia interpretar que el nivell de convergència era excessiu. O fins i tot en alguns casos es donava el cas de distàncies òptimes amb comportaments lingüísticament divergents, com els que es trobaven en una interacció entre dues persones de diferent gènere, en què podien fer augmentar les seues diferències (la dona podia parlar amb veu més aguda i l'home amb veu més greu) perquè es tractava d'una adaptació de complementarietat.

Sobretot des de la psicologia social del llenguatge s'ha estudiat la convergència i la divergència lingüística, i se n'ha proposat diferents teories i marcs d'estudi. Coulmas (2005, p. 140 i ss.) proposava que per a analitzar la tria dels parlants calia tenir en compte dues tendències. D'una banda, la *solidaritat*, on s'encaixava la teoria de l'acomodació. De l'altra, el *poder* diferencial entre els actors, en què els individus es veien motivats a distingir-se i comportar-se diferent. Així, per exemple per a Giles i Ros (1979), al País Valencià el castellà s'associava amb les dimensions d'estatus i distinció (poder), mentre que l'ús del valencià s'associava amb les dimensions de solidaritat. Només a les zones rurals esta distinció no havia estat interioritzada, perquè no es recorria a la comparació social amb membres del grup exterior.

Boix (1993, p. 83-86) destacava que de vegades la metacomunicació feia fallida, pel fet que no s'interpretava correctament la intenció del parlant, i en les situacions de contacte de llengües amb diferents grups etnolingüístics en conflicte o competició, hi havia més possibilitat d'atribuir erròniament intencions que l'actor no pretenia. Es podia atribuir intencions errònies al comportament de l'interlocutor per l'existència d'estereotips o de normes d'ús diferenciades (vegeu l'apartat «**Error! No s'ha trobat l'origen de la referència.**»), perquè se seguïen distintes estratègies culturals i lingüístiques, o perquè els parlants no tenien suficient competència comunicativa. I estes falles de l'adaptació incrementaven la distància entre els membres d'un grup i de l'altre. Així, eren diversos els investigadors que explicitaven que els intents que alguns castellanoparlants feien per parlar català eren respostos en castellà pels catalanoparlants, amb intenció de convergir a la llengua de l'altre. Però estos comportaments podien ser interpretats pels castellanoparlants convergents com una manifestació de paternalisme (Boix-Fuster, 1993; Kathryn Ann Woolard, 1992, p. 86). Boix (1993, p. 87) apuntava a la importància del repertori dels participants en avaluar la intensitat de la convergència, i la convergència seria avaluada positivament si era percebuda com a tal pels receptors, si consideraven òptima la distància sociolingüística, si li atribuïen una intenció positiva i si seguia les normes apropiades per a la situació. Ben al contrari, els parlants divergien lingüísticament quan definien la interacció més en termes grupals que no pas individuals, quan volien dissociar-se personalment de l'altre individu, o quan volien aproximar la parla de l'altre a uns nivells que consideraven acceptables personalment. com en l'avaluació de la convergència, la divergència era percebuda negativament quan era percebuda així pel receptor; i era percebuda positivament quan el receptor també definia la interacció en termes grupals. En el cas de la llengua catalana, Boix considerava que l'asimetria en el repertori lingüístic de catalanoparlants i castellanoparlants, així com les normes sociolingüístiques, «*fan més probable que s'atribueixin intencions negatives [al catalanoparlant] que divergeixi del castellà perquè aquest sap les dues llengües, que no pas [al castellanoparlant] que divergeixi del català perquè aquest sol ser percebut com un parlant poc o gens hàbil en català*» (Boix-Fuster, 1993, p. 101).

Divergència lingüística

Alguns autors van refusar que l'acomodació lingüística es deguera a principis psicològics universals, tal com defensava la teoria de l'acomodació comunicativa, si no més bé a normes culturals específiques i l'ordre polític sota el que es configura la realitat sociolingüística (Stieblich, 1986; Kathryn Ann Woolard, 1992, p. 98). Dorian (1981, p. 172-173) per exemple explicitava els casos en què ocorrien, i depenien de factors com la diferència d'edat, com el cas

en què els més grans hongaresòfons i els més jòvens germanòfons tendien a mantenir la pròpia llengua, mentre que l'edat intermèdia dels progenitors tendia a convergir, ocupant la posició més complicada per a Gal, i l'alternança de codi els servia per a batallar en estes tries. També Li Wei (1994, p. 178) explicava els processos de negociació i divergència lingüística entre xiquets i grans de la comunitat xinesa a Anglaterra.

Altres autors, com Campbell i Grondona (2010) van detectar que en algunes societats multilingües, com Misió La Paz a Argentina, cap de les tres llengües indígenes presents (chorote, nivaclé i wichí, a més del castellà) es considerava amb més prestigi. L'exogàmia era molt important a la comunitat, i a pesar que no era una norma reconeguda conscientment pels membres de la comunitat, era la forma més comú en la creació de parelles. Amb tot, en les relacions exogrups no es convergia cap a l'ús de la mateixa llengua, sinó que cada individu mantenia l'ús de la seua llengua. Els investigadors definien este comportament com dual-lingüisme (*dual-lingualism*) o multilingüisme passiu. La divergència lingüística era el comportament habitual, en què cada individu utilitzava la seua llengua. A més, els fills de les parelles mixtes eren competents actius en les llengües dels seus progenitors, però solien adoptar llengües diferents, sense observar-se una tendència significativa a la preponderància d'unes o altres, ja fóra pel *prestigi*, el poder, o ni tan sols el gènere. Tampoc era aparent que les llengües estigueren convergint en la seua estructura lingüística, i fins i tot es registraven canvis amb tendència divergent. Amb tot, els mateixos autors destacaven que este comportament no era gens habitual a nivell universal, i destacaven el procés de substitució de les llengües autòctones pel castellà, que era l'única oficial i hegemònica en el sistema educatiu, els mitjans de comunicació i associada a l'ascens social. Els investigadors reportaven altres casos d'interaccions lingüísticament divergents en la mateixa àrea, però amb patrons més propers al que és habitual arreu. I indicaven altres casos d'interaccions divergents fora de la llar, com entre parlants de suec, noruec i danès a la regió escandinava, o el cas d'immigrants que parlaven la llengua d'origen als seus fills i estos responien en la llengua del país receptor. Així, per als investigadors els casos de dual-lingüisme habitualment tenien lloc en grups reduïts, amb densitat poblacional baixa, i amb llengües estructuralment properes, qüestions que es complien a Misió La Paz, a excepció de la distància entre les tres llengües, que era major del que és habitual.

En la **sociolingüística catalana** s'ha confluït a considerar que les converses bilingües, amb ús divergent de dues llengües per part de cada interlocutor, han estat atípiques als territoris de llengua catalana almenys durant la segona meitat del segle XX, i sancionades per les normes socials que regeixen les interaccions intergrupals. Amb tot, des de diferents espais cívics i polítics dels territoris de llengua catalana, especialment a Catalunya, s'ha fomentat el manteniment de l'ús del català, també en converses en què l'interlocutor manté el castellà i dóna lloc a interaccions lingüísticament divergents. Este tipus d'interaccions ha despertat l'interès de molts investigadors. Woolard explicava que a pesar que la major part dels castellanoparlants entenien el català a la Barcelona de finals dels 70, «segons les normes tradicionals les converses bilingües s'evitaven. Els tradicionalistes no consideraven correctes els intercanvis de comunicació en què els participants utilitzessin cadascú la seva pròpia llengua i calia seleccionar una de les dues llengües per a la conversa. Quan algú utilitzava el castellà en resposta al català, fins i tot quan donava mostres de perfecta comprensió, provocava tradicionalment en el catalanoparlant un canvi automàtic al castellà. En aquest sistema, la

regla per saber quina llengua s'havia de parlar era molt simple: el català s'havia de parlar només entre catalans. En una forma menys rígida de la norma, els parlants podien començar en la seva pròpia llengua i després mostrar l'adaptació canviant a la de l'interlocutor, si era diferent. Però en la forma tradicional més estricta, un parlant bilingüe intentaria diagnosticar la filiació lingüística del receptor abans de parlar-hi i faria servir la llengua d'aquest» (Kathryn Ann Woolard, 1992, p. 86).

Esta autora destacava que a pesar que la *norma de convergència estricta* (*ib.*, p. 96-101) era l'hegemònica a la Barcelona dels anys 80, emergia una forma més laxa per la qual alguns castellanoparlants s'adaptaven al català en interaccions amb catalanoparlants. A pesar d'estos canvis, l'autora apuntava que la convergència entre uns i altres, en la llengua que fora, era el més comú, i que la divergència lingüística de les interaccions continuava sent estranya: *«Les normes culturals continuaven proporcionant als participants el model d'allò desitjable –una conversa monolingüe–, però l'etiqueta que s'estava desenvolupant des de feia poc temps no especificava com havia d'aconseguir-se aquest objectiu»*. Amb tot, Woolard apuntava que el canvi de normes *desafiava* fins i tot el principi de conversa monolingüe: *«La "norma bilingüe" era adoptada per una majoria dels meus informants adolescents, inclosos castellanoparlants obrers monolingües. Si sota la norma d'adaptació era la identitat del receptor la que determinava la tria lingüística, sota la norma bilingüe el principal determinant era la identitat del parlant. Segons aquesta última norma, que els parlants continuessin usant la seva pròpia llengua fins i tot quan les respostes vinguessin en una altra no es considerava de mala educació»*. Però en tot cas, el desafiament era més en el camp de les actituds que no pas en el dels usos reals: *«Encara que molts informant insistien que aquesta era la norma en què creien, i encara que semblava ser la que definia un terreny mig de tolerància i respecte mutus, rarament es duia a terme de forma efectiva. [...] [D]urant el meu any de treball de camp, vaig ser testimoni d'una sola interacció estable i solidària entre dues persones que tenien una relació més d'amistat que de feina. [...] El 1980, encara no s'acceptava de forma general la norma bilingüe, i no s'aplicava en la interacció real en particular en la interacció dual, a pesar de l'atractiu intel·lectual que tenia per a molta gent»*. En la seua rèplica de l'estudi l'any 1987 (*ib.*, p. 207), Woolard afirmava que *«semblava que el tabú contra la "norma bilingüe" s'estava desgastant»*, indicant alguns casos en què havia observat la seua pràctica.

En moltes ocasions s'ha destacat el fet que la divergència lingüística és un comportament desitjat pels membres d'un grup minoritari, per les implicacions que té en la protecció de la pròpia llengua, però que el comportament real dels individus pot no ser coherent amb els seus principis per les penalitzacions socials que s'hi associen (Boix-Fuster, 1993, p. 112), i que en ocasions *«té més sentit comportar-se contradictòriament que no pas pagar les conseqüències d'un comportament coherent»* (Heller, 1990). Esta qüestió pot ser clau a l'hora d'avaluar la validesa de les dades declarades.

La recerca de Boix en alumnes adolescents a sis escoles de l'àrea de Barcelona (any 1987), plantejava cinc hipòtesis relacionades amb la teoria de l'adaptació interpersonal de la parla i les actituds dels parlants davant una prova de veus disfressades (*matched guise technique*) on

es produïen converses lingüísticament convergents o divergents ³⁹ (Boix-Fuster, 1993, p. 134-145):

- a. Els subjectes tenen actituds diferents davant la tria lingüística en funció de la identitat lingüística pròpia.
- b. Els subjectes tenen actituds més positives cap als actors que en les seues interaccions convergeixen lingüísticament. Les actituds més negatives cap a la divergència lingüística afectaran sobretot al participant catalanoparlant que manté l'ús de la seua llengua.
- c. Les actituds seran més positives cap al tipus de tries lingüístiques que els subjectes declaren que fan.
- d. Els subjectes amb més competència lingüística en català, i els que tenen una identitat catalana comparativament més alta que l'espanyola, tindran actituds més positives cap als actors catalanoparlants quan divergeixen del castellà que quan hi convergeixen

Els resultats de Boix (p. 156-170) només confirmaven una qüestió, i era la primera hipòtesi, per la qual cada grup lingüístic avaluava de manera més positiva els membres del propi grup lingüístic, de manera indiferent a la llengua que este actor utilitzara amb el seu interlocutor. Esta avaluació positiva cap als membres del propi grup era especialment destacada en el cas dels individus estudiats que habitualment tenien comportaments lingüísticament divergents. Per contra, en oposició al que la teoria de l'acomodació comunicativa afirmava, estos alumnes no avaluaven negativament la divergència lingüística, i no avaluaven tampoc de manera més negativa al catalanoparlant quan no convergia al castellà que quan sí que ho feia (hipòtesi 2). A més, els enquestats tampoc donaven valoracions més positives a les gravacions en què els torns de paraules eren similars al seu comportament lingüístic en les relacions intergrupals (hipòtesi 3), el que més endavant anomenarem rols sociolingüístics convergents o mantenidors. I tampoc es detectava que els nivells majors de competència en català o d'identitat catalana resultaren en una valoració més positiva cap a la divergència lingüística. Així, la recerca de Boix entre jòvens barcelonins a finals dels 80, posava en dubte algunes qüestions que la teoria de l'acomodació plantejava sobre la divergència lingüística, i observava que habitualment no era interpretada negativament per part dels parlants, indiferentment del grup lingüístic al que pertanyien i del comportament lingüístic que desenvoluparen

Tampoc les recerques de Vila (1996) ni Galindo (2006) tampoc no van trobar gaires converses bilingües, malgrat que l'entorn ho podia afavorir. En la seua recerca primerenca, **Rosselló** (2004, p. 917) detectava que en alumnes d'una aula de 6è de primària de Barcelona no es produïa cap diada amb divergència lingüística, apuntant que això corroborava les propostes de la teoria de l'acomodació comunicativa. Però de manera similar al que apuntaven altres

³⁹ Boix desenvolupava la prova de veus disfressades amb cinc gravacions en què un catalanoparlant nadiu es dirigia a un castellanoparlant nadiu, de manera que iniciava la conversa el catalanoparlant, responia el castellanoparlant, continuava el catalanoparlant i conclouïa el castellanoparlant. L'ordre de participació d'estos actors sempre era el mateix, però la diferència era que en cada gravació els actors canviaven la llengua que utilitzaven (C = català, E = castellà), amb trets fonètics que identificaven la seua llengua inicial encara que parlaren en la seua segona llengua. Així, en dos gravacions els actors utilitzaven una única llengua, ja fora el castellà (en la 4a gravació, E>E>E>E) o el català (en la cinquena gravació, C>C>C>C). Per contra, la primera gravació era lingüísticament divergent, perquè cadascun dels actors mantenia la seua llengua (C>E>C>E), i en les dos gravacions restants es produïa una convergència lingüística, ja fora cap al català en la segona gravació (C>E>C>C), o cap al castellà en la tercera gravació (C>E>E>E).

investigadors durant la dècada dels 90 i sobretot la del 2000, detectava que la convergència lingüística ja no era automàtica cap al castellà. Un cas especial és el de la recerca que **Rosselló** va desenvolupar en alumnes de 3–4 anys (2010a, 2010b, p. 226-232), on observava que en edats primerenques la presència de converses lingüísticament divergents era abundant, i els alumnes no ho feien per a expressar desacord amb un torn de parla precedent o amb el company de classe amb qui les mantenien. Els resultats deixaven entreveure que la tendència a utilitzar una única llengua en interaccions (diàdiques) exogrups, que la teoria de l'acomodació comunicativa considerava universal, no es produïen en edats primerenques, on la tendència general era el manteniment de la pròpia llengua, i per tant, les díades lingüísticament divergents eren comuns. L'investigador plantejava la disjuntiva sobre si este comportament es produïa per una manca de competència i fluïdesa en la segona llengua, o bé si es produïa per una manca d'adquisició de la competència comunicativa i *habitus* sociolingüístics que impulsaven els parlants a convergir a l'ús d'una única llengua, i per tant, estos xiquets encara no havien adquirit i/o interioritzat les normes sociolingüístiques. Esta discussió mantenia de rerefons el dubte sobre si la tendència a la convergència lingüística era un universal, tal com apuntava la teoria de l'acomodació comunicativa, o ben al contrari es tractava d'un principi cultural adquirit en el procés de socialització i acceptat inconscientment, amb el rerefons sociopolític corresponent.

Siga com siga, la rèplica de l'estudi 8 anys més tard en els mateixos alumnes (Rosselló i Peralta & Ginebra Domingo, 2014) mostrava com una tercera part de les interaccions entre els alumnes havien canviat. L'ús de la pròpia llengua es mantenia en pràcticament totes les relacions endogrups entre catalanoparlants o entre castellanoparlants (97,5%), perquè els canvis s'havien produït quasi exclusivament en les interaccions exogrups, amb una direcció que afavoria la convergència a una única llengua, i especialment al major ús del castellà, sobretot perquè quan els catalanoparlants tenien 3–4 anys mantenien l'ús de només o sobretot català en les seues relacions amb castellanoparlants, però 8 anys més tard tendien a utilitzar i convergir al castellà, ja fóra com a llengua exclusiva o de manera compartida amb el català. De forma general s'havia produït canvis en l'ús de la segona llengua, perquè quan els alumnes eren menuts la meitat dels catalanoparlants inicials mai s'adreçaven a cap dels companys en castellà, i 8 anys més tard tots els catalanoparlants inicials utilitzaven la seua L2 amb els castellanoparlants. Amb tot, en alguns casos este ús era escadusser i en altres pràcticament exclusiu. De forma similar, si bé hi havia castellanoparlants que no utilitzaven la seua segona llengua quan eren infants, en la segona onada tots (excepte un) feien ús de la seua L2 amb (alguns) catalanoparlants, tot i que en cap cas ho feien de manera predominant, com alguns dels seus parells catalanoparlants.

Vila i Galindo (2012, p. 31) apuntaven que fins a mitjan segle XX la majoria dels catalanoparlants no convergien al castellà, i que la convergència unidireccional mai no va ser absoluta, ni tan sols durant el franquisme. Qüestionaven el discurs acadèmic nascut amb Woolard, que proposava que la norma de convergència al castellà havia estat hegemònica: *«les pràctiques lingüístiques divergents [de la norma de convergència al castellà], tant per manca de competència en català com per resistència conscient al procés de substitució lingüística, deuen haver tingut un seguiment força més ampli del que tot sovint ha deixat entendre la recerca microsociolingüística recent».*

Més recentment, **González et al.** (2014, p. 114) proposaven que les tries lingüístiques anaven lligades amb cada díada de persones, i consideraven que en general *no es prefereix el bilingüisme passiu*, de la mateixa manera que l'alternança habitual de dues llengües en interaccions de dos persones tampoc és gens habituals, tot i que sí que és habitual en converses amb més de dos parlants de diferents llengües. De fet, les anàlisis quantitatives indicaven que entre jóvens de Catalunya «*tant entre catalanoparlants com entre castellanoparlants la tendència a l'adopció de la llengua de l'interlocutor és la norma majoritària*», ja foren estes comunicacions amb amics dels que es coneixia la llengua, o interlocutors desconeguts que se'ls adreçaven en una llengua determinada. La convergència lingüística a la segona llengua era una mica més accentuada entre els jóvens catalanoparlants, però també era la més comuna entre els castellanoparlants. Els investigadors (*ib.*, p. 118) exposaven que els catalanoparlants que mantenien el català no avaluaven positivament les converses lingüísticament divergents, però les consideraven un mal menor davant l'opció de renunciar a l'ús del català a Catalunya, i que tenien cura per que este manteniment no fóra interpretat en termes de desacord o agressivitat. Amb tot, destacaven que les interaccions lingüísticament divergents «*es poden interpretar com una confrontació o com una demostració de respecte mutu*», i que la divergència era més comú entre xics que entre xiques (*ib.*, p. 112-113, 122).

Així, s'observa certa difusió del que proposa la teoria de l'acomodació sobre la convergència lingüística, però cal matisar-la en alguns aspectes. Lla proposta de la teoria de la identitat social, que hem tractat en l'apartat «Individus, llengües, ètnies, grups, nacions, cultures», complementaria la teoria de l'acomodació, destacant certes qüestions històriques, culturals i sociopolítiques que en bona part expliquen la divergència lingüística.

3.2 NORMES SOCIOLINGÜÍSTIQUES

3.2.1 NORMES SOCIALS I NORMES SOCIOLINGÜÍSTIQUES

La socialització regeix el comportament de l'individu, de manera que este actua d'acord a expectatives i sancions socials. La **normes socials** són enunciats de drets i deures, es modelen a partir de l'aprovació o la sanció per part del cos social. Les normes socials tenen una formulació del tipus «ha de», «és obligatori», «convé», «és més adequat» o «no pot», i es poden percebre mitjançant les pràctiques socials. Les normes socials són distingibles pels comportament regular dels individus, acompanyat d'una actitud d'aprovació que justifica la continuïtat de la regularitat i d'una actitud crítica cap a les conductes que s'hi desvien (Giner et al., 2006, p. 535). Per a Goffman (Goffman, 1971, p. 95) una norma social «*is that kind of guide for action which is supported by social sanctions, negative ones providing penalties for infraction, positive ones providing rewards for exemplary compliance*». La relació entre els individus i les normes té un sentit d'*obligació*, en què els comportaments desviats reben una sanció social (o econòmica), però també té un entit d'*expectativa*, en què l'individu s'anticipa a les reaccions negatives amb un comportament emmotllat a les normes socials, de vegades fins i tot de manera exagerada, amb excés de cel en el purisme, amb hipercorrecció o sobreactuació.

Les normes socials s'associen amb el concepte d'*habitus* de **Bourdieu**. Des d'una perspectiva que mira de travar l'orientació macrosocial i microsocia, el sociòleg proposava tres conceptes clau que associaven l'acció dels individus amb els condicionants de l'estructura social. Va sintetitzar el seu desplegament teòric sobre el comportament social mitjançant el símil d'un *joc*, en què els jugadors (individus) competien els uns amb els altres en el *camp*, que era el tauler de joc, i que s'articulava a partir d'unes regles, observables per les regularitats en el comportament.⁴⁰ Cada individu comptava amb diferents *capitals*, que servien de fitxes amb les que competien al *camp*. Estos capitals eren culturals, econòmics, socials o simbòlics, i els capitals lingüístics, tals com la competència en diferents llengües o l'ús de varietats reconegudes com a prestigioses, es concebien dins del capital cultural. El capital permetia disposar de poder i influència amb el que es competia en el camp. La disponibilitat d'una proporció major o menor de capital configurava, en part, l'acció més conservadora o més subversiva dels individus (Bourdieu & Wacquant, 1992).

Els conceptes de *capital* i *camp* conformaven una lògica d'acció racional, al qual Bourdieu incorporava la proposta de l'*habitus*, que donava un sentit sociològic i històric als agents. Els *habitus* eren «sistemes perdurables i traslladables d'esquemes de percepció, apreciació i acció que resulten de la institució d'allò social en els individus», perquè l'individu «ha internalitzat, mitjançant un procés de condicionaments múltiples i prolongats, les oportunitats objectes a les que s'enfronta». Si bé els *habitus* ajudaven a desenvolupar-se en el camp social, sense fer ús del càlcul racional de forma contínua, en els casos en què es produïa una disonància entre estos *habitus* i la realitat objectiva de l'existència Bourdieu parlava d'*histèresi*, per la permanència dels *habitus* encara que la realitat social haguera canviat. D'alguna manera, els individus incorporaven la societat en si mateixos. Es distanciava així de la filosofia del subjecte, però sense deixar de tenir en compte l'agent, i escapava de la filosofia de l'estructura, però sense obviar els efectes que esta tenia sobre, i a través, de l'agent. Si bé els *habitus* ajudaven els individus a desenvolupar-se en el camp social, sense fer que haguera de fer ús del càlcul racional de forma contínua, en els casos en què es produïa una disonància entre estos *habitus* i la realitat objectiva de l'existència Bourdieu parlava d'*histèresi*, per la permanència dels *habitus* encara que la realitat social haguera canviat.

Pel que fa a les normes sociolingüístiques, **Hymes** definia en el seu model SPEAKING (PARLANTT)⁴¹ fins a vuit macroelements que definien un fet de parla (*speech event*), entre els quals es trobava les *normes d'interacció i interpretació* (Hymes, 1972a; Calsamiglia & Tusón, 1980, p. 23; Boix-Fuster & Vila i Moreno, 1998, p. 122-129, 144-145). Estes normes són les que guien el comportament dels parlants, i poden existir a nivell de sistema sociocultural general, però també a nivell de grup social. Estes regles compartides, a més de guiar l'activitat, també permetien als participants comprendre i interpretar l'activitat social. **Gumperz** (1982, p. 38-58) proposava que calia estudiar les normes d'interacció sociolingüística, perquè quan la intel·ligibilitat entre parlants de diferents codis no estava en qüestió, les diferències lingüístiques servien sobretot per a marcar identitat social. La unitat mínima d'anàlisi en el fet comunicatiu era l'acte de parla (*speech act*), que relacionava la forma lingüística i les normes socials. Les normes sociolingüístiques establien que un codi era l'apropiat per a una situació

⁴⁰ Fixeu-vos amb el paral·lelisme entre els conceptes de *camp* de Bourdieu i el d'*àmbit* segons Aracil (1979).

⁴¹ Vegeu-ne una síntesi a l'apartat «2.1.3 L'etnografia de la comunicació».

comunicativa, i estes normes socials eren acceptades, compartides i reconegudes per la majoria dels membres de la comunitat (Boix-Fuster, 1993, p. 19-24), perquè la tria lingüística depenia bàsicament de «*les convencions socials que fan que la gent opti per parlar una llengua o una altra en situacions concretes*», i per tant, les tries lingüístiques eren el resultat concret en què es *realitzava* les normes sociolingüístiques d'ús (convencions) (Pujolar Cos, 1997).

Era necessari contextualitzar l'anàlisi de les interaccions en l'estudi de les normes comunicatives de la comunitat en què l'individu vivia, perquè els actors actuaven en un marc normatiu de drets i obligacions determinat per la comunitat a la que es pertanyia (Li Wei, 1994, p. 88, 177). La necessitat de caracteritzar les tries lingüístiques en les normes de la pròpia comunitat és una qüestió que per exemple Gumperz detectava en l'enclavament eslav que estudiava a Àustria, on apuntava que després de la discriminació històrica que havia sofert la comunitat, consideraven impropï usar l'eslovè en presència de germanòfons forasters, i que l'eslovè podia passar fins i tot desapercebut per a un forà. Situacions similars també s'apuntaven per altres investigadors, com Gal (1979, p. 165-166) en els hongaresòfons a Àustria, o per Dorian (1981, p. 110) en els parlants de gaèlic escocès. Esta qüestió lligava amb la proposta de Bourdieu (1982, p. 63-65), on el *camp* exercia una coerció sobre el comportament dels individus mitjançant l'autocensura que els parlants exercien sobre si mateixos, en previsió dels beneficis o pèrdues que els podia comportar diferents decisions. Era molt important la desigualtat de capital que tenien uns parlants i altres, perquè els emissors dominants, més propers a la competència legítima, imposaven la norma lingüística.⁴² En algunes ocasions el comportament i les característiques del *camp* discrepaven, i només es feia intel·ligible a partir dels *habitus*. Seria el cas expressat, per exemple, pels estudis de les normes sociolingüístiques més amunt, i també els que fan referència a l'àrea de Barcelona als anys 90. D'una banda l'*habitus* explicava el manteniment de la inèrcia a usar la llengua pròpia en les relacions endogrups, tant entre catalanoparlants, com entre castellanoparlants. De l'altra, la societat s'havia bilingüïtzat asimètricament ja abans del franquisme, on només es bilingüïtzaven els catalanoparlants inicials. L'*habitus* adquirit i interioritzat exercia la seua hegemonia mitjançant la norma de convergència al castellà en les relacions intergrupals, que dècades més tard perdurava i regia encara la major part de les tries lingüístiques. Les condicions objectives del *camp* havien canviat, ja que la bilingüïtzació a partir dels anys 80 havia tendit a simetritzar-se, acompanyada d'una obertura política. Objectivament s'hauria de debilitar la inèrcia sistemàtica i inconscient a la convergència lingüística dels catalanoparlants als castellanoparlants. Amb tot, les situacions amb discrepància entre les oportunitats objectives del camp i les esperances subjectives de l'*habitus* podien fer emergir la innovació social, tal com apuntaven diferents recerques.

⁴² Ens pareix interessat de reproduir aquí un cas de tries lingüístiques al Bearn exposat per Bourdieu en relació al desequilibri de poder dels actors (1982, p. 63-65): «*Las situaciones de bilingüismo permiten observar de forma casi experimental las variaciones de la lengua hablada en función de la relación entre los interlocutores (y de sus instrumentos de expresión) en la estructura de distribución del capital propiamente lingüístico y de otros tipos de capital. Así, en la serie de interacciones observadas en 1963 en un pueblo de Béarn, la misma persona (una señora mayor de aldea), que se dirige en "francés mezclado con patois" a una comerciante joven de una pequeña ciudad, originaria de otra más grande del Béarn (y por ello más "de ciudad" y pudiendo fingir ignorar el bearnés), habla, inmediatamente después, en bearnés a una mujer de la pequeña ciudad, originaria de la aldea y de aproximadamente su misma edad, luego en un francés con "muchas correcciones" a un funcionario de rango inferior de la pequeña ciudad, y por último, en bearnés a un camionero de la misma, originario de la aldea y coetáneo suyo*».

Rosselló i Ginebra (2014) havien analitzat sota el marc dels *habitus* les tries lingüístiques al llarg de la infantesa, i els permetia explicar la no adquisició de les normes sociolingüístiques durant la primera infantesa (*habitus*), i com la seua adquisició posterior feia adequar les tries lingüístiques als *habitus* generals (convergència al castellà), més que no pas a les condicions objectives de bilingüisme del *camp*. Així, l'estudi que presentem aquí sobre les normes sociolingüístiques i els *habitus* en els infants de la Franja permeten aprofundir en un camp en què la bilingüització continua sent asimètrica, la vitalitat etnolingüística del català molt menor, i on s'ha incorporat un major nombre de castellanoparlants i al·loglots inicials.

I L'origen i l'explicitació de les normes sociolingüístiques

Les normes sociolingüístiques, lluny de ser naturals, tenen un origen social i són hereves de la història cultural, social i política d'una comunitat: «*els fets lingüístics són fets de la història i no de la naturalesa, i per més que una norma sembli natural no ho és més que pels hàbits adquirits per una comunitat*» (Calsamiglia & Tusón, 1980, p. 27).⁴³ Són adquirides durant el procés d'adquisició de la llengua, habitualment en la infància, juntament amb les normes gramaticals, i adapten l'individu a la vida social. Rosselló (2010b) ho comprovava empíricament amb una recerca a sobre la llengua de les interaccions entre vint xiquets en una edat molt primerenca (3–4 anys), en un context amb presència força equilibrada del català i el castellà a un barri de Barcelona (Horta–Guinardó). Per a Rosselló, la introducció de l'infant en xarxes de socialització secundària i amb iguals proveeixen els infants de competència i fluïdesa en la seua segona llengua, però també dels *habitus* lingüístics propis de la seua comunitat, que en aquest cas essencialment consistien en la norma que cada grup mantenia la seua pròpia llengua, i en relacions intergrupals els catalanoparlants convergien el castellà de l'interlocutor. És per això que la recerca de Rosselló apuntava que estos infants de 3–4 anys encara no havien adoptat les normes sociolingüístiques i utilitzaven el seu codi també en les relacions intergrupals, amb abundants interaccions lingüísticament divergents. La rèplica de la recerca en els mateixos alumnes en acabar la primària (Rosselló i Peralta & Ginebra Domingo, 2014) observava que les tries lingüístiques endogrups s'havien mantingut amb la seua tendència als usos lingüístics monolingües (català entre catalanoparlants inicials i castellà entre castellanoparlants inicials), però les relacions exogrups havien observat canvis importants, on la divergència lingüística de les edats primeres havia deixat pas a comportaments amb major tendència a la convergència lingüística a la mateixa llengua en la interacció, i sobretot, amb convergència al castellà, amb l'adquisició de la competència comunicativa i les normes sociolingüístiques generals de la societat.

Les normes socials poden ser **explícites**, formulant-se fins i tot per escrit en tractats de bones maneres, i són objecte d'interiorització mitjançant les institucions que el poder té al seu abast, tals com el sistema educatiu. Cal distingir les normes socials de les lleis, pel fet que són diferents, i de vegades, poden contraposar-se. Però a banda de les normes socials més explícites, la major part de les normes són implícites, o fins i tot resten amagades, i solen actuar en el nivell subconscient. Estes normes **implícites**, com per exemple les que poden regir un grup d'adolescents, es difonen i penetren mitjançant l'emulació i la ridiculització. Les

⁴³ Si bé les normes poden tenir la seva base en possibles universals, com ara la preferència per la convergència en situacions de cooperació, prenen la seua forma específica de manera local.

normes socials abracen des del volum de veu i la gestualitat en regatejar en una compra, la marca cultural per a demanar permís per a intervindre en una conversa amistosa, el significat i la interpretació dels silencis o els encavalcaments en la conversa, o el motiu principal que ens ocupa aquí, les tries lingüístiques adequades en interaccions interètniques. Tal com apuntaven Calsamiglia i Tusón (1980, p. 26), els grups socials que tenien més d'una llengua a l'abast podien triar les llengües que utilitzaven, però aquestes tries no eren pas *arbitràries* ni subjectes al *caprici del parlant*, si no que existien «unes normes d'ús acceptades i compartides per la comunitat, que s'han anat fent al llarg del temps i que, d'altra banda, admeten el canvi».

II Lligam entre tries i normes

De fet, el tractament del lligam entre les tries lingüístiques, les normes sociolingüístiques i els grups (o rols) sociolingüístics, ha estat generalitzat en la sociolingüística, encara que habitualment s'ha manejat de manera implícita. L'estudi dels *patrons* de comportament sociolingüístics permeten observar que les *tries* es desenvolupen a partir de *normes* sociolingüístiques. Així, les *tries sociolingüístiques* («3.1. Tria de llengües, alternança de codis i negociació lingüística») són el comportament dels parlants, els seus usos lingüístics efectius, mentre que la coherència interna que tenen estes tries es deu a les *normes sociolingüístiques*, que és el model normatiu en què se solen inserir les tries lingüístiques, habitualment reconegut fins i tot pels propis parlants, i que tractem en aquest apartat. Finalment, el paper que cada parlant desenvolupa amb les seues tries, i les atribucions que la resta fan per a decidir les seues tries amb l'interlocutor, configuren el que denominem el *rol sociolingüístic*, i que veurem més endavant «3.3. Els rols sociolingüístics».

Este lligam entre tries i normes sociolingüístics (i rols) era apuntat per diferents investigadors de la sociolingüística catalana. Per a **Calsamiglia i Tusón** (1980, p. 15) les tries lingüístiques eren un comportament regulat, amb unes restriccions del comportament dels individus mitjançant unes normes sociolingüístiques implícites per a que s'adequara al context social en què tenien lloc, i relacionat amb la identitat social de l'emissor i del receptor. Per a **Woolard** les normes sociolingüístiques eren clares per als parlants i guiaven les seues tries lingüístiques: «la majoria d'individus tenien un sentit molt ben desenvolupat d'una etiqueta lingüística –és a dir nocions de quan és correcte i educat fer servir cada llengua [...] L'etiqueta lingüística serveix no solament de fonament per triar entre opcions lingüístiques; també serveix de fonament per assignar significats i motivacions a les tries de llengües que fan els altres».

De fet, el fet que les tries lingüístiques segueixen unes pautes de regularitat permet estudiar les normes socials. I estes normes sociolingüístiques habitualment es poden sintetitzar mitjançant models relativament senzills, que es corresponen amb els comportaments dels individus. Per a **Hymes**, i en general per a la recerca etnolingüística, la interacció lingüística funcionava com un sistema, i com a tal, tenia uns patrons que es podien descriure, a mode de regles. Lluís V. **Aracil** ja apuntava indirectament la importància de l'anàlisi interaccional per reconèixer les normes sociolingüístiques, exposant que les normes de tria lingüística emergien en observar les interaccions de les persones. I també destacava que l'observació de com evolucionaven permetia descriure i interpretar els processos de substitució lingüística. **Calsamiglia i Tusón** (1980, p. 26-27, 74) destacaven que el fet de trobar regularitats en les tries lingüístiques dels catalanoparlants, tals com l'ús del castellà davant un interlocutor

castellanoparlant, assenyalaven l'existència de normes sociolingüístiques. Les tries lingüístiques associaven l'individu amb les normes sociolingüístiques, i per això, el comportament individual era predictable. Per a Boix (1993, p. 95-96), el canvi de la llengua transmesa als fills jugava un paper essencial en la substitució lingüística, però apuntava que entre l'etapa inicial de bilingüització general de la població i el final del trencament de la transmissió intergeneracional, les normes sociolingüístiques tenien una importància essencial, que calia estudiar explícitament per tal d'entendre el procés. Anys més tard, **Vallverdú** (Vallverdú, 2013, p. 18-22) destacava que l'estudi de les normes sociolingüístiques permetia entendre les conductes de les persones, però apuntava que encara hi havia deficiències importants pel que fa a les dades empíriques per a analitzar les normes sociolingüístiques als territoris de llengua catalana.

III Interiorització i interpretació de les normes sociolingüístiques

Des de la recerca microsociolingüística s'assenyalava que comunicar-se no només consistia en conèixer l'estructura de la llengua (competència gramatical), si no també les regles per a usar-la apropiadament (**competència comunicativa**), considerant fins i tot que la competència gramatical era un element més de la competència comunicativa (Hymes, 1972b). En el cas de la llengua catalana, Woolard destacava la importància d'esta competència comunicativa per als nous parlants: «*les persones podien canviar la seva identitat ètnica amb propòsits pràctics adquirint un domini (semblant al domini de llengua primera) de la llengua de l'altre grup. Aquest domini no solament exigia la fluïdesa i la precisió fonètica, sinó també el coneixement i l'ús de les normes de l'adequada tria de la llengua*» (Woolard, 1992, p. 75). Les normes sociolingüístiques són *habitus* interioritzats a partir de les condicions socials d'existència. Les tries lingüístiques es deriven d'estes normes d'ús, que regulen quin és el codi apropiat en cada situació. Les *actituds* també són un producte de la interiorització de les normes socials, i fan d'engranatge de les macroestructures socials i les microestructures del comportament lingüístic. En el cas de les llengües minoritzades, com el cas del català, les normes són «*el pòsit interioritzat d'un llarg procés de reprovació social i d'intolerància, a vegades explícita, contra l'ús del català, que han arribat a esdevenir subconscients i automatitzades per a la majoria dels parlants*» (Boix-Fuster, 1993, p. 98). Esta interiorització individual de les normes socials, amb el conseqüent enllaç entre normes, tries i actituds, fa que el comportament siga altament regular, previsible i comprensible (Boix-Fuster, 1993, p. 37, 74, 98; Rosselló i Peralta & Ginebra Domingo, 2014). I per això la modificació de les tries lingüístiques és tan complicada per als propis parlants. De fet, alguns investigadors apuntaven que els parlants coneixien i podien explicar millor les normes d'ús lingüístic que no pas altres qüestions aparentment més senzilles, com definir quina era la llengua que utilitzaven *habitualment* (González Balletbò et al., 2014, p. 114).

Les normes sociolingüístiques eren **interioritzades** pels parlants en el procés de socialització, i habitualment les interpretaven en un sentit acrític. Pujolar (1993, p. 68) destacava que per als seus estudiants universitaris a Barcelona la *norma de manteniment* en les relacions endogrups solia acompanyar-se d'arguments que defensaven que era «normal», «més proper», o «més fàcil». Pel que fa a l'*adaptació al castellà* en les relacions exogrups, per part

dels catalanoparlants no era tant una qüestió de solidaritat o fluïdesa, si no que s'associava amb la deferència cap a l'interlocutor, com que «ho entendria millor» o que de fer el contrari es corria el risc que el castellanoparlant no se sentira prou «còmode» parlant català, però també s'apuntava de manera indirecta a l'hegemonia de la norma, argumentant que es feia per «educació», o fins i tot es referien a la seua interiorització inconscient, com un «acte reflex» o com una cosa que es «tendia» a fer «de vegades per mandra». Amb tot, tampoc eren estranyes les interpretacions crítiques de la norma d'adaptació, a partir de plantejament amb major reflexió, com els «molts anys de dominació» o la insistència de molts «castellans» per a no aprendre català. De fet, consideraven que l'adaptació automàtica al castellà no era estrictament necessària, però que s'hi havien acostumat en consolidar la llengua en la díada. El que sí era hegemònic era el rebuig als usos lingüístics divergents (*norma bilingüe*) i fora quina fora, les interaccions havien de ser només en una única llengua, ja fora per «educació», per a «fer-se entendre», o per preferències «personals». Fins i tot, alguns que consideraven legítima la divergència lingüística en díades, però només com un estadi intermedi per a consolidar la norma d'adaptació cap al català.

IV Hegemonia, desviació i conflicte de les normes

Habitualment s'ha tendit a descriure les normes socials com àmpliament hegemòniques en les comunitats de parla, perquè estos grups humans es caracteritzaven per mantenir una interacció regular i freqüent, per la integració simbòlica respecte a la competència comunicativa i per compartir tant les regles de comportament com les regles d'interpretació lingüística de la parla. Les normes sociolingüístiques restringeixen el comportament dels membres del grup, de manera que la seua violació pot, fins i tot, excloure el membre del grup. Per a Gal (1979, p. 141-142, 150, 164) les tries lingüístiques estaven sotmeses a normes sociolingüístiques sobre quina llengua i varietat usar entre interlocutors determinats, i el trencament d'estes normes podia suposar reprovacions, mentre que la seua reproducció, anava lligada amb actituds de reforç. Així ho expressava Woolard (1992, p. 76): *«les normes que governen la tria de llengua dins el grup són normes obligatòries, obligatòries en el sentit que, quan son violades de forma consistent, els infractors queden exclosos, per definició, del grup»*. I de fet hi havia casos concrets, com per exemple *«les famílies de l'alta burgesia que havien adoptat el castellà com a llengua habitual va[n] perdre el dret a l'identitat [sic] catalana, als ulls de molts catalans»*. Així, les normes sociolingüístiques tenen una difusió extensa i són àmpliament acceptades, constreñen les tries lingüístiques sota un comportament pautat, i per tant, són predictibles

Però són diversos els investigadors que han advertit que les normes no són completament determinants i tancades per l'estructura, ni són compartides necessàriament per tots els parlants. Ben al contrari, s'observa variabilitat individual, que en ocasions és més ampla que en altres. I de fet, el trencament de les normes sociolingüístiques sovint pot tenir una intencionalitat comunicativa, tal com es mostra amb l'alternança de codis, on el trencament de les normes sociolingüístiques que permet un efecte comunicatiu concret (Calsamiglia & Tusón, 1980, p. 27). De fet, Woolard (1992, p. 84) preferia referir-se a la norma sociolingüística com ***etiqueta lingüística***, seguint les propostes de Gumperz (1982), per *«accentuar el fet que els eleccions no es fan segons normes inviolables, sinó més aviat segons convencions que afecten*

*la qualitat de la interacció».*⁴⁴ Vila i Galindo (2012) s'oposaven a la idea generalitzada que la norma de convergència al castellà, que es considerava la més difosa en els territoris de llengua catalana, haguera estat mai hegemònica, qüestió que també era apuntada per González *et al.* (2014, p. 125): «*cal remarcar que el supòsit que els catalanoparlants sempre adopten el castellà amb els parlants d'aquesta llengua és un fet del passat, si és que realment ho ha estat mai (les narratives sobre els "immigrats" de la generació anterior a qui tothom parlava català també sovintegen entre les poques experiències dels pares dels entrevistats)*».

La desviació forma part de la realitat, i esta desviació pot donar lloc a que les normes canvien, pel fet que no són eternes, o el que Aracil denominava conflicte de normes, on dos normes vigents eren contradictòries entre sí i se n'establí només una d'hegemònica, o es redistribuïen els àmbits corresponents. Així, diverses recerques empíriques van mostrar com les normes sociolingüístiques no eren pas hegemòniques en les realitats que analitzaven. **Calsamiglia i Tusón** (1980, p. 72) destacaven que en els grups de jòvens urbans estudiats les normes no eren hegemòniques, i hi havia diferents factors que condicionaven el domini d'una llengua o altra en un grup, tal com la composició demolingüística del grup, la competència passiva de la llengua per part dels castellanoparlants monolingües i la condició lingüística del(s) líder(s) al grup. Per a **Boix** (Boix-Fuster, 1993, p. 19, 38, 110) les normes socials eren reconegudes per la majoria dels membres de la comunitat, però no considerava que fora un reconeixement universal, perquè en el *camp* lingüístic principal les normes d'ús lingüístic eren hegemòniques, però no monolítiques, i a més, existien camps lingüístics *alternatius*. Així, explicitava que l'emergència de castellanoparlants bilingüitzats i el trencament de les normes sociolingüístiques hegemòniques havia ampliat encara més el marge de negociació de la norma de convergència al castellà allà on havia estat hegemònica, i en la negociació lingüística hi participaven altres qüestions com l'autoritat dels participants, la *naturalitat* amb que els catalanoparlants podien convergir al castellà a finals dels anys 80, o les pressions horitzontals de solidaritat entre catalanoparlants que podien posar en dubte, i trencar, les normes generals. De la mateixa manera, amb l'emergència de normes de convergència al català per part de castellanoparlants bilingüitzats, podien identificar-se espais socials on les pressions horitzontals entre castellanoparlants vetllaven pel manteniment del castellà en relacions exogrupal. Així, **Pujolar** (1997) destacava la importància de no centrar-se només en el corrent principal de la norma sociolingüística i aprofundir en les pràctiques alternatives, pel fet que ajudaven a entendre els processos de canvi de les normes sociolingüístiques: «*Les generalitzacions massa simples sobre tendències dominants no ajuden gaire a entendre el funcionament social de la tria lingüística. Si minimitzem la importància de les pràctiques alternatives, aleshores ens privem de veure les condicions que les fan possibles, i també l'impacte que tenen sobre cada context concret. D'aquesta manera, no és possible entendre els processos que fan que unes convencions es mantinguin o canviïn. Aquest argument és equivalent al que han presentat alguns estudiosos del tema del gènere pel que fa a generalitzar en base a les formes hegemòniques de masculinitat. Si insistim a amagar la diversitat de les*

⁴⁴ Amb tot, Woolard utilitzava el terme *norma* de manera extensa i sense distingir-lo de l'*etiqueta*. El terme *norma d'ús lingüístic* o *norma sociolingüística* ha estat el que ha tingut un ús més extens en la sociolingüística catalana (Boix-Fuster & Vila i Moreno, 1998; González Balletbò, Pujolar Cos, Font Tanyà, & Martínez Sanmartí, 2014, p. 114; Vallverdú, 2013, p. 18).

pràctiques socials existents, ens allunyem de poder veure el potencial de canvi que hi ha en tots els règims socials». De fet, per a **González et al.** (2014, p. 124) (2014, p. 103) la realitat era molt més complicada del que es desprenia d'una simple extrapolació de les normes d'ús lingüístic dominants, i de fet, consideraven que les normes d'ús eren només unes *disposicions*, que s'associaven més a una qüestió de preferències i predisposicions individuals, que no pas a un cos normatiu relativament hegemònic i compartit.

De fet, el vessant de la sociolingüística i la sociologia més centrat en l'anàlisi estructural, de les interaccions socials, ha tendit a considerar que les normes resideixen, o almenys són (re)interpretades, en el si de grups cohesius, a nivell microsocial, com pot ser un grup d'amics.⁴⁵ Labrie situava la interpretació de les normes sociolingüístiques en el marc dels microespais relacionals: *«més que cap altre element, és el segment de la xarxa social que és actualitzat en una interacció verbal donada el que determina les llengües que són apropiades en aquesta situació i, per tant, els tipus de tries de llengua, les combinacions lingüístiques que hi estan lligades, així com les que prevalen per a les alternances de llengua o per als manlleus lèxics»* (Labrie, 1989, p. 496, *apud* Boix, 1993, p. 44). Li Wei (1994, p. 184) apuntava a l'estreta relació entre els grups cohesius, les pressions sobre els individus i les normes socials, configurant esta relació un important punt teòric que lligava l'anàlisi de la societat i de l'individu, pel fet que la major part de vegades aquells que pertanyien al mateix grup cohesionat, compartien també les normes sociolingüístiques. En una línia similar es dirigia Gallagher (2012, p. 208): *«The finding that the network exhibits “typical” patterns of clustering and homophily affirms the assumption that the network is comprised of multiple pockets of similar individuals who are capable of enforcing group norms».* Pujolar (1997) exemplificava alguns casos en què el comportament d'algunes minories en el si de les xarxes socials desvetllaven el potencial d'ús del català per a la resta de membres de la xarxa: *«no sabem l'impacte que aquesta minoria té en la resta d'estudiants pel fet de desafiar les convencions tradicionals d'“educació”.* En el meu estudi entre estudiants universitaris, un participant suggerí que, tot i essent una minoria, els catalanistes havien jugat un paper clau a l'hora d'establir el català com a llengua dominant en aquell context. I això perquè els que sempre parlaven català feien que la gent del seu voltant s'adonés de qui parlava o preferia parlar català en el moment de fer les primeres coneixences. Moltes persones parlaven en castellà quan no estaven segurs de la preferència de l'interlocutor, però els més catalanistes creaven situacions on els altres podien veure a qui es podia parlar català».

3.2.2 LES NORMES SOCIOLINGÜÍSTIQUES ALS TERRITORIS DE LLENGUA CATALANA

Als territoris de llengua catalana les interaccions entre individus amb una relació consolidada solen tenir assignada una tria amb una llengua base, i les alternances de codi són molt limitades (vegeu més amunt els apartats «2.1.1. Individus, llengües, ètnies, grups, nacions, cultures», «2.6.1. Alternança de codi», «3.1. Tria de llengües, alternança de codis i negociació

⁴⁵ Disposeu d'una visió més aprofundida sobre estes qüestions al capítol «4. L'anàlisi de xarxes socials en sociolingüística».

lingüística»).⁴⁶ És per això que en la nostra recerca ens centrem en l'anàlisi de les tries lingüístiques, i tractem l'alternança de codis situem molt secundàriament. Per tal de fer una exploració de les normes sociolingüístiques vigents proposem un model teòric amb quatre possibles normes sociolingüístiques que regeixen el comportament sociolingüístic en interaccions entre dos individus, a partir de les propostes de diferents investigadors. En primer lloc, proposem una norma sociolingüística que regeix les tries endogrupsals, per a proposar a continuació tres possibles normes sociolingüístiques que poden regir les tries lingüístiques en relacions exogrupsals. Dos grans normes sociolingüístiques es refereixen al nombre de llengües implicades en la tria lingüística: la *norma monolingüe* i la *norma bilingüe*.⁴⁷ De la norma monolingüe es desprenen dues submodalitats, que es refereixen a la llengua utilitzada quan es convergeix a l'ús d'una sola llengua: la *norma de convergència al castellà* i la *norma de convergència al català*.

Taula 4 –Les normes sociolingüístiques en les relacions endogrupsals i exogrupsals.

NORMA EN LES RELACIONS ENDOGRUPALS:

Norma de manteniment de la llengua endogrupal, per la qual les interaccions diàdiques entre membres del grup habitualment es desenvolupen en la llengua del grup. La norma pot tenir diferents condicionants, com l'amplitud de les alternances de codi que es produeixen, l'ús de la llengua endogrupal en àmbits formals o escrits, o els usos lingüístics de díades endogrupsals en actes conversacionals que compten amb la presència d'altres individus que no són membres del grup, i que poden no saber parlar la llengua, o no entendre-la. Quan de forma general es trenca esta norma, es posa en dubte l'existència del *grup* mateix, si este es defineix per les tries lingüístiques. En el cas que el *grup* es definisca per l'origen lingüístic familiar, l'origen geogràfic, o altres límits ètnics, el grup continua existint però no se segueix la norma.

NORMES EN LES RELACIONS EXOGRUPALS:

Norma bilingüe, per la qual en interaccions diàdiques exogrupsals cada participant tria la seua pròpia llengua, i per tant, es produeixen converses lingüísticament divergents. El seu plantejament lliga amb casos com els exposats més amunt a l'apartat «3.1.3. **Error! No s'ha trobat l'origen de la referència.**». La norma bilingües ha rebut altres denominacions, com *norma d'ús bilingüe* (Vallverdú, 2013), *divergència lingüística*, *conversa bilingüe* (F. Xavier Vila i Moreno, 2011b), o *dual-lingüisme* i *multilingüisme passiu* (Campbell & Grondona, 2010).

Norma monolingüe, per la qual en interaccions diàdiques exogrupsals els dos participants trien una única llengua base d'interacció, i per tant, es produeixen converses lingüísticament convergents. La denominació que utilitzem generalment en este treball és *norma monolingüe*, utilitzada per Pujolar (1997). Esta norma lliga amb les propostes de la teoria de l'acomodació comunicativa (vegeu més amunt l'apartat «3.1.3. **Error! No s'ha trobat l'origen de la referència.**»). La norma monolingüe té dos desenvolupaments possibles als territoris de

⁴⁶ També Dorian (1981, p. 112) explicitava que en el context del gaèlic escocès eren molt poc habituals les alternances de codi.

⁴⁷ La distinció entre la norma monolingüe i la norma bilingüe emergeix d'allò tractat en relació a la teoria de l'acomodació comunicativa i sobre la divergència lingüística, tractat més amunt a l'apartat «**Error! No s'ha trobat l'origen de la referència.** **Error! No s'ha trobat l'origen de la referència.**».

llengua catalana:

- **Norma de convergència al castellà**, per la qual el catalanoparlant convergeix al castellà amb un castellanoparlant. Per extensió, el parlant de qualsevol llengua no castellana convergirà a l'ús del castellà amb un castellanoparlant, i en general, el castellà serà la llengua intergrup al en qualsevol relació exogrupal, encara que els participants no siguin d'origen castellanoparlant. Altres denominacions que s'han usat per a la norma de convergència al castellà són *etiqueta tradicional* i *norma d'adaptació* (Kathryn Ann Woolard, 1992, p. 85), *norma d'ús restrictiu* (Boix-Fuster, 1993; Vallverdú, 2013), *norma d'ús tradicional* i *norma tradicional d'adaptació al castellà* (Boix-Fuster, 1993, p. 12, 203-204; Strubell i Trueta, 2003), *norma adaptativa* (Pujolar Cos, 1993, p. 66), *norma d'adaptació al castellà* i *norma de subordinació al castellà* (F. Xavier Vila i Moreno, 1996) o *norma d'ús restrictiu* (Strubell i Trueta, 2003).
- **Norma de convergència al català**, per la qual el castellanoparlant convergeix al català amb un catalanoparlant. Per extensió, també el parlant de qualsevol llengua no catalana convergirà a l'ús del català amb qualsevol catalanoparlant, i en general, el català s'usarà en qualsevol relació exogrupal encara que els participants no siguin d'origen catalanoparlant.

Com veurem més endavant, la **norma de convergència lingüística al castellà** definia el castellà com la llengua d'interacció exogrupal als territoris de llengua catalana, almenys des de la segona meitat del segle XX, amb la difusió general de la competència del castellà i l'augment de la població immigrada castellanoparlant. Esta norma implícitament també definia la norma d'interacció endogrupal, pel fet que considerava dos grups (almenys) que utilitzaven diferents llengües en les seues relacions endogrups, perquè perdia tot sentit definir relacions exogrups entre dos grups diferents que endogrupalment utilitzaven la mateixa llengua.

I Etapa preconstitucional (fins els anys 70): rigidesa

Diversos autors apuntaven que en l'etapa preconstitucional, i encara a finals dels anys 70, les tries lingüístiques es regien per una **adscripció etnonacional**, fortament lligada amb l'origen geogràfic, l'adscripció etnolingüística i l'origen lingüístic familiar. **Aracil** apuntava a principis dels anys 80 que els parlants de català utilitzaven per norma el castellà amb aquells que no consideraven *catalans*. També **Woolard** (1992, p. 85, 92) destacava la restricció d'utilitzar el català només amb *catalans*, i per a la resta s'aplicava la norma de convergència al castellà: «*només era correcte parlar català als que se sabia que eren catalans o als qui manifestaven clars signes d'identitat catalana, tot i que era un fet reconegut que la majoria de castellanoparlants podien entendre el català amb facilitat*». I així, la norma de convergència al castellà «*portava als parlants a adaptar-se no simplement a la competència lingüística del seu interlocutor, sinó a la seva subjacent identitat lingüística*».

Pel que fa a la **norma de manteniment de la llengua endogrupal**, teòrics i recerques encavalcades entre els últims anys del franquisme i l'obertura política ressaltaven el trencament de la norma d'ús del català entre catalanoparlants, lligada amb els processos de substitució o de constrenyiment de l'espai social de la llengua, per les quals no s'usava el català (ni) entre *catalanoparlants* (familiars). Així, si bé, en general les **interaccions**

endogrups entre parlants inicials de la mateixa llengua generalment es regien per la norma de manteniment de la pròpia llengua en la major part del territori, àrees com Alacant (Montoya Abat, 1990), la Catalunya del Nord (Baylac, 2009), l'Alguer (Chessa, 2012, 2014) o alguns espais de les principals ciutats valencianes (Montoya Abat & Mas i Miralles, 2011) estaven observant ja un procés avançat de trencament d'esta norma, que en la major part d'estos casos fins i tot havia trencat ja la transmissió intergeneracional de la llengua.

Pel que fa a les relacions exogrups, un dels primers treballs en la sociolingüística catalana que planteja la divisió bàsica entre catalanoparlants i castellanoparlants, i exposava la norma de convergència al castellà en les relacions exogrups, va ser el **Calsamiglia i Tusón** (1980, p. 39, 71-74). A finals dels anys 70 a Barcelona detectaven la major part dels castellanoparlants eren bilingües passius, això és, entenien el català, tot i que no el sabien parlar, tal com esperaven. Amb tot, n'hi havia que vivien en contextos completament castellanoparlants i no entenien el català. Així com altres competents oralment en català. A pesar de l'ampli coneixement passiu per part dels castellanoparlants, la norma de convergència al castellà apuntava que un catalanoparlant havia de convergir al castellà amb un parlant de castellà: *«A tots els grups on hi ha parlants de les dues llengües, trobem que els catalanoparlants canvien al castellà fonamentalment fent alternança [tria lingüística] pel receptor [...] hàbits de comportament lingüístic que fan que els castellanoparlants considerin com un fet normal (com un dret implícit) que els parlin en castellà, i que els catalanoparlants considerin com un fet normal (gairebé com una obligació implícita) el passar a parlar castellà»*.⁴⁸

En un nivell més general, investigadors com Aracil, Vallverdú i Woolard identificaven al llarg dels anys 60, 70 i inicis dels 80 les versions més restrictives de la norma de convergència, tant a Barcelona com al País Valencià, on l'ús del català només es produïa entre catalanoparlants, i en situacions on l'interlocutor era clarament catalanoparlant: *«El fet que, en certes parts i entre certes gents del nostre país, el català tendeixi a ésser usat restrictivament (solament entre nadius, solament entre adults que es coneixen i tracten més o menys familiarment, i/o solament entre homes, quan cap representant de les categories complementaries no és pas present) manifesta de manera prou dramàtica el replegament de l'idioma i és el pitjor auguri per a la seva subsistència. Aquelles normes d'ús restrictiu són especialment greus perquè comprometen el futur»*.

Woolard (1992, p. 85-97) aclaria que la interpretació de la *norma de convergència al castellà* en el sentit més estricte, era també la més comuna a Barcelona a finals dels 70, per la qual l'ús

⁴⁸ Calsamiglia i Tusón (1980) no eren excessivament explícites en el tractament de les normes endogrups. Les autores plantejaven en les hipòtesis (ib., p. 39) que *«Tots els catalanoparlants són bilingües actius. Això es veurà, sobretot, a la seva actuació lingüística dins els grups heterogenis»*, de manera que apuntava implícitament que la llengua habitual entre catalanoparlants era el català, perquè la seua competència en castellà només es demostraria en les relacions exogrups. I així es confirmava en els resultats (ib., p. 71), corroborant que els catalanoparlants eren bilingües perquè utilitzaven el castellà constantment en la relació amb els seus companys, i encara que no s'exposava de manera explícita, s'entenia que l'ús constant del castellà era en les relacions exogrups, i per tant, el català en les relacions endogrups. Amb tot, les autores remarcaven que els catalanoparlants utilitzaven el castellà sobretot en les relacions endogrups, deixant entreveure que també usaven el castellà en l'altre tipus de relacions, les endogrups.

del català només era adequat entre catalanoparlants nadius que feien mostres clares de catalanitat (*catalans* en paraules de Woolard), perquè amb qualsevol parlant no nadiu de la llengua es convergia al castellà, a pesar que en ocasions este poguera fer esforços per parlar el català. Amb tot, per a Woolard, existia variacions més laxes en esta norma d'adaptació al castellà, per la qual els catalanoparlants convergien a la llengua que l'interlocutor usara en aquell moment, i per tant, podien mantenir l'ús del català amb qualsevol *parlant de català*, encara que este no en fora parlant nadiu. Esta variació més laxa de la norma de convergència és la que la recerca posterior ha observat que s'ha consolidat com a dominant. Woolard incorporava a l'anàlisi de les normes sociolingüístiques als territoris de llengua catalana el model del marcatge que popularitzaria Myers-Scotton, apuntant que de la realitat normativa es desprenia que el català era una llengua ètnicament marcada, mentre que el castellà era una llengua neutra que funcionava com a codi interètnic: «Així, el català era el cas marcat, i el castellà el cas neutre que calia utilitzar amb totes les incògnites i també amb tots els reconeguts com a forasters». De fet, esta qüestió convertia els catalanoparlants en els principals destinataris i responsables del compliment de les normes, perquè, almenys a nivell cultural, eren els únics bilingües: «Com que era sabut que virtualment tots els catalans [catalanoparlants] eren bilingües competents, el més freqüent era que fossin els catalanoparlants els que havien de posar en pràctica les normes de l'etiqueta lingüística [norma de convergència]».

Vallverdú recorria a una anècdota, citada posteriorment per nombrosos investigadors, en què, d'una banda, se sintetitzava les normes sociolingüístiques grupals entre catalanoparlants, i de l'altra, els canvis que es podien produir en les tries lingüístiques pel canvi en l'ordre dels participants. Així, en l'anècdota també s'observava una distinció clara entre la llengua familiar i el paper sociolingüístic desenvolupat pel participant que s'afegia a la conversa: «Estaven reunits 4 metges, tots ells catalans i de bona cultura i parlaven —és clar— en català. Tot d'una s'obrí una porta i aparegué un altre company tan català com ells, però que sempre ha refusat parlar la seua llengua, i com tocats per un ressort tots ells abandonaren el català com a mitjà de conversa per a usar el castellà» (citat a Vallverdú, 2013). També Woolard, en la primera observació que va fer a finals dels anys 70, donava un pes central a l'adscripció etnonacional dels catalanoparlants: «només era correcte parlar català als qui se sabia que eren catalans o als qui manifestaven clars signes d'identitat catalana» (Kathryn Ann Woolard, 1992, p. 85).

Així, cal tenir en compte que en ocasions, per més que la norma d'ús del català endogrupalment era vigent entre dos catalanoparlants, la mera presència d'un tercer interlocutor en la conversa que no pertanyia al grup lingüístic podia desembocar en el trencament d'esta tria, per més que este entenguera perfectament el català. Este fet és el que Hymes (1972a, p. 56-59) descrivia en la configuració dels fets de parla mitjançant la seua graella SPEAKING (PARLANTT), on es mesurava l'impacte dels participants en cada interacció segons si eren destinataris de les converses, només oients, o bé eren percebuts però no es ratificava la seua incorporació a la conversa (*escoltapets*) o fins i tot en aquells casos en què no eren percebuts altres interlocutors, però hi podia haver oients potencials (Boix-Fuster & Vila i Moreno, 1998, p. 122-129). Amb tot, Woolard (1992, p. 95-96) destacava que parlar català entre catalanoparlants amb la presència de no catalanoparlants no era, a finals dels anys 70 a

Barcelona, considerat incorrecte, a diferència del que Dorian i Gal havien detectat per al Gaèlic i l'hongarès d'Àustria, respectivament.

II L'etapa autonòmica (a partir dels anys 80): obertura en l'adscripció

Hi havia cert consens en considerar que el lligam entre la norma de convegència al castellà i els perfils etnonacionals o d'origen lingüístic s'havia debilitat, amb l'ampliació de les relacions interètniques en català i certa emergència de la **norma de convegència al català**. La major part dels investigadors consideraven que el canvi s'havia produït, sobretot, gràcies a la difusió del coneixement del català que havien facilitat les polítiques educatives i lingüístiques dels diferents governs autonòmics, així com pel manteniment de la llengua catalana (i per tant, de la bilingüització) com a mecanisme d'ascens social. Diferents estudis, que es concentraven en l'àrea metropolitana de Barcelona, i sobretot en jòvens, destacaven este canvi ja des dels anys 80, al llarg dels anys 90 i sobretot en la dècada dels 2000.

Woolard (1992, p. 95-96) destacava que a partir dels anys 80 l'assignació de la tria lingüística ja no era només per la identificació ètnica o per la llengua nativa, i en alguns casos també s'usava el català amb parlants que mostraven signes clars de triar esta llengua, a pesar que no en foren parlants nadius. De fet, esta descripció sobre la desetnificació de l'ús del català va ser la més comuna posteriorment. Almenys en aquells territoris on s'ha estès entre castellanoparlants la competència oral en català, especialment la productiva, i per tant, s'ha universalitzat la bilingüització en català i en castellà de tota la població. Així, la definició dels grups s'ha allunyat de les fronteres etnolingüístiques o fronteres segons origen lingüístic, i s'ha vinculat més amb els usos lingüístics, la predisposició a l'ús de la segona llengua, i la identitat transmesa amb les tries i negociacions lingüístiques.⁴⁹ Els estudis fets a darreries dels 80 i principis dels 90 definien la norma de convegència al castellà com la clarament majoritària, però ja no directament associada a l'origen etnolingüístic, si no més bé a les tries lingüístiques dels individus. Així, **Boix** (1993, p. 185, 189) constata que l'«*adaptació convergent cap al castellà és el comportament més habitual, la tria de llengua que es considera més "educada", més adequada a les normes*». De fet, la major part dels castellanoparlants manifestaven que podien utilitzar les dues llengües. Encara que aquells que declaraven no convegir al català adduïen la manca de competència lingüística suficient.

Potser uns dels primers treballs en descriure de manera sistemàtica les normes sociolingüístiques als territoris de llengua catalana va ser el de **Pujolar** (1993, p. 66) que explicitava quatre normes en un nivell abstracte per a contraposar-les a la realitat empírica que analitzava. Descrivia la realitat mitjançant dos grups i fins a quatre normes sociolingüístiques que podien regir les tries lingüístiques entre membres del mateix o de diferent grup sociolingüístic: «*Les interaccions lingüístiques poden ocórrer dins dos àmbits bàsics: l'intragrupal i l'intergrupal, i hom pot descriure quatre normes bàsiques: (1) La norma intragrupal (la llengua d'un grup és la que es parla entre membres del mateix grup), (2) la norma adaptativa (els catalanoparlants s'han d'adaptar a la llengua dels castellanoparlants), [3] la norma monolingüe (igualtat de drets de tria però s'espera un consens final) i [4] la norma*

⁴⁹ Noteu que diferents autors han fet aclariments sobre l'ús del terme "ètnic", comú en la sociolingüística anglosaxona, pels matisos que incorpora en l'ús quotidià en llengua catalana. Vegeu les notes al respecte de Woolard (1992, p. 5) o Pujolar (1993, p. 66).

bilingüe (cada interlocutor escull la seva llengua preferida, cosa que dóna lloc a una conversa bilingüe)». Així, s'explicitava una única norma per a les interaccions endogrupal (la norma intragrupal, que denominem en este treball norma de manteniment de la llengua endogrupal); i tres normes per a les relacions exogrupal, que eren excloents entre elles: la norma adaptativa (que nosaltres denominem norma de convergència al castellà) i que conduïa de manera indiscutible a la convergència lingüística dels catalanoparlants cap als castellanoparlants; la norma monolingüe, en què s'esperava una igualtat de condicions en la negociació de la tria de llengües entre els dos grups lingüístics, però amb la convergència d'uns o altres, donant lloc a converses lingüísticament convergents; i la norma bilingüe, on cada interlocutor utilitzava la seua llengua endogrupal, i com a resultat, es donava una conversa lingüísticament divergent. Tingueu en compte que en esta proposta ni s'explicita la norma de convergència al català, per la qual les interaccions exogrupal tendrien a convergir al català, ni ja es fa referència al trencament de la norma d'ús de la llengua del grup en les interaccions endogrupal, ni en relació al català com l'exposaven els investigadors de finals dels 70, ni en relació al castellà, com alguns investigadors havien fet notar en alguna anècdota. Molt posteriorment Vila i Galindo (2012) sintetitzaven de forma molt clara la norma de convergència al castellà, en la que encaixaven els usos endogrupal: «D'acord amb aquesta norma, les tries lingüístiques en una conversa estarien determinades per la combinació de les llengües familiars dels interlocutors: la norma preveu que els catalanoparlants se serveixin del català per parlar entre ells —usos endogrupal— i es passin al castellà per adreçar-se als castellanoparlants, és a dir, en els usos intergrupals; per la seva banda, la norma autoritzaria els castellanoparlants a mantenir el castellà independentment de la llengua familiar de l'interlocutor».

En conjunt, un dels acords generals dels investigadors tant en l'etapa preautonòmica com en l'autonòmica, és destacar la preferència per les converses monolingües en les relacions exogrupal, i per tant, la prevalença de la norma monolingüe, tal com ja la definia Pujolar (1993) i en ratificaven la seua vigència contemporània investigadors com Bastardas (2003, p. 268), o Vila i Galindo (2012, p. 37). Ben al contrari, en relació als usos endogrupal, de vegades es matisava el seguiment de la norma d'ús del català entre catalanoparlants en l'etapa preautonòmica. Però en l'etapa autonòmica esta qüestió ja passava desapercebuda en la major part de les recerques, sobrentent que es mantenia l'ús del català entre catalanoparlants (per exemple, Pujolar Cos, 1993, p. 66),

III Sobre el trencament de la norma de convergència al castellà (anys 90 i 2000)

Així, les primeres recerques fetes a partir de la implantació de l'Estat de les autonomies, concentrades a l'àrea de Barcelona, consignaven com a dominants dues normes: la norma del manteniment de la pròpia llengua en les relacions endogrupal i la norma de convergència al castellà en les relacions exogrupal. A més, a diferència del que s'exposava en l'etapa anterior, els grups es definien de forma més generalitzada per les tries lingüístiques i la predisposició dels individus, més que no pas només per l'origen lingüístic i la identificació etnonacional. Calsamiglia i Tusón (*op. cit.*, p. 74-75) apuntaven ja a finals dels anys 70 que les normes

sociolingüístiques estaven transformant-se al barri de Barcelona que estudiaven, ja que observaven en el comportament i en les actituds que «els catalanoparlants se senten amb més "dret" d'expressar-se en català» i «els castellanoparlants, o bé s'autoafirmen com a no catalans, o bé desitgen integrar-se», i expressaven que «si la direcció del canvi és aquesta, això suposa per als castellanoparlants un bilingüisme passiu que ja hem observat que es dona en la majoria dels casos». Així, les etapes previsibles en les dècades posteriors serien «que els castellanoparlants fessin ús efectiu de la llengua catalana, la qual cosa acabaria de canviar la norma existent». També Woolard (1992, p. 84) detectava en la seua recerca a finals dels anys 70 a Barcelona que la norma de convergència automàtica al castellà perdia volada, i es gestava un canvi: «el 1979-80 l'ús lingüístic públic i inter-grupal a Barcelona estava en un procés de canvi. El resultat d'aquest canvi encara no estava decidit, i sincrònicament apareixia com un conjunt d'expectatives diferents i tot sovint contraposades». És per això que Woolard (1992, p. 171) considerava que preguntar-se per què el català no havia desaparegut no era la pregunta adient, si no que el més adequat era preguntar-se per què els castellanoparlants no s'havien integrat lingüísticament. De rerefons, considerava que més que la debilitació o el trencament de la norma de manteniment del català entre catalanoparlants, el que podia esperar-se era el debilitament o el trencament de la norma de convergència al castellà a favor de patrons més favorables al català. Així, en la rèplica de la recerca que Woolard va fer l'any 1987 (*ib.*, p. 203, 207, 211-212), amb quasi 7 anys d'autonomia política activa a Catalunya i una política lingüística favorable al català, es va mostrar «impressionada pels canvis sociolingüístics». Tot i que els canvis més importants es produïen en el camp institucional, també en el camp de les tries lingüístiques detectava canvis, havent-hi major presència de la llengua en el camp informal. Hi havia un nombre major de responsables d'atenció al públic d'origen castellanoparlant que s'adaptaven al català del client, també «semblava que el tabú contra la "norma bilingüe" s'estava desgastant», l'ús del català per part d'una investigadora estrangera es veia més normal, i observava més presència d'alternances de codi. L'autora apuntava que l'origen d'estos canvis era la major presència institucional de la llengua, que desfeia les obligacions de la norma de convergència estricta, però que la *causa* de les millores no era atribuïble directament a la política lingüística, sinó que el canvi més significatiu havia estat la reestructuració política que *permetia* la creació de nous significats sociolingüístics, i els canvis que observava en les tries lingüístiques venien motivats per la significació social que tals tries adquirien en el nou context, amb major visibilitat pública i institucional, i fins i tot mediàtica, d'una llengua que fins el moment només havia comptat amb prestigi en l'àmbit social i econòmic. És per això que en alguns casos començava ja a perdre el component ètnic o activista. La investigadora, en relació a alguns discursos pessimistes que consideraven un fracàs que no s'haguera adoptat de manera generalitzada l'ús del català, feia notar que el català difícilment penetraria en les relacions endogrupsals entre castellanoparlants.

En un moment similar a la segona recerca de Woolard, Boix (1993) destacava que a pesar que les normes d'ús van deixar d'aplicar-se d'una manera tan intensa amb la transició política des de 1975, perquè l'obligació de l'ús del castellà en alguns àmbits deixava d'existir, la norma de convergència al castellà continuava sent l'habitual en les relacions informals, i considerava que «aquesta inèrcia cap a la persistència de la convergència cap al castellà no s'ha trencat significativament: no hi ha hagut cap «crisi» que faci que la majoria de la població modifiqui aquest comportament habitual i rutinari que es considera natural, ja que funciona» (*ib.*, p. 98). Amb tot, les normes sociolingüístiques provocaven de manera indirecta que els

castellanoparlants aprenueren el català de manera passiva, perquè els catalanoparlants «se sentien "amb dret" a expressar-se en català entre els membres del propi grup en presència de parlants de l'altre grup, de tal manera que aquests podien tenir un cert context espectador català. Entendre el català era relativament necessari, no pas parlar-lo» (ib., p. 102). De fet, cap jove de la seua recerca donava mostres de no entendre el català, i és per això que plantejava el canvi de la norma de convergència al castellà entre els jòvens de l'àrea de Barcelona com a tema central del seu treball, qüestionant-se «fins a quin punt la norma tradicional d'adaptació al castellà en converses intergrupals, entre castellanoparlants i catalanoparlants, ha donat pas a noves normes d'ús lingüístic?» i «quins factors (sociològics, pragmàtics, psicològic-socials...) poden explicar i afavorir que persisteixin les normes d'ús i que n'apareguin de noves?» (ib., pp. 12, 183). De fet, Boix destacava que les tries lingüístiques dels jòvens que estudiava, fora de ser constants i altament normativitzades, se situaven en la zona de variació, on «el marge de llibertat del parlant per fer un o altre canvi de codi és molt gran, de tal manera que el parlant ha de respondre a nous reptes i controlar les seves opcions», i apuntava al canvi de la norma de convergència al castellà per normes més favorables al català, afirmant que «la norma d'ús tradicional que aconsellava la tria exclusiva del castellà en converses intergrupals hauria deixat pas a una norma d'ús que considera apropiat triar tant una llengua com l'altra» (ib., p. 203-204), i de fet, de vegades l'ús exclusiu d'una sola llengua fins i tot podia ser percebut com una manca de flexibilitat i adaptació (ib., p. 192, 205). Tant les actituds dels jòvens parlants d'una llengua com els de l'altra no eren ni positives ni negatives davant qualsevol de possibles tries lingüístiques dels membres del seu grup etnolingüístic en les relacions exogrups, ja foren estes de manteniment de la llengua del propi grup o de convergència a la de l'altre grup, encara que la tria donara lloc a usos lingüístics divergents. Amb tot, esta manca de preferència cap a un ventall tan important de tries lingüístiques reflectien més les aspiracions, o un discurs considerat correcte, que no pas la realitat dels usos declarats pels enquestats o observada pel mateix investigador en la recerca etnogràfica. Per a Boix les normes sociolingüístiques entre els jòvens de Barcelona de finals dels anys 80 estaven en una situació de portes obertes, i en definitiva, «triar la llengua aliena al grup propi no vol dir trair-lo», o tal com resava el propi títol de la recerca de Boix, «triar no és trair». (p. 205) El fet clau era que la majoria de joves eren competents en les dues llengües, encara que de manera asimètrica, i que tenien actituds favorables a usar-les, i si es trobaven en un context favorable, convergien a la llengua de l'altre grup (ib., p. 203-205). De fet, Boix ja destacava alguns casos on dominava de manera clara la norma de **convergència al català**, «segons la qual el català seria la llengua més apropiada per als usos públics i el castellà seria restringit a l'ús intern dins de la comunitat [castellanoparlant]» (ib., p. 113). L'investigador situava tots estos nous indicadors com a actes de *creativitat* social (fent referència a la teoria de la identitat social de Tajfel), i en definitiva, actes de *redefinició* de la norma de convergència tradicional, almenys tal com estava consolidada a finals del franquisme a Barcelona segons relatava Woolard (ib., p. 102). El contrast d'estos resultats era la recerca de Vila (1996, p. 302), en un context amb major densitat de castellanoparlants, a Santa Coloma de Gramenet, on la norma de subordinació al castellà era àmpliament respectada per la majoria d'alumnes en les interaccions amb iguals, i a més, el comportament dels bilingües familiars amb catalanoparlants o altres bilingües en ocasions era majoritàriament, o fins i tot exclusivament, en castellà, contravenint la norma endogrupal d'ús del català.

De fet, potser era **Pujolar** (1997, p. 72) qui elaborava un dels primers treballs en què es plantejava, almenys a l'àrea de Barcelona, que el trencament de la norma de convergència al castellà donava pas a l'emergència d'una nova norma. Este investigador observava que el català estava reduint les seues connotacions de llengua ètnica, que Woolard havia destacat en les seues conclusions a finals dels 70, i considerava que la bilingüització de les generacions castellanoparlants de Catalunya, a partir dels anys 80, havia permès fer retrocedir, en part, la norma de convergència al castellà (*norma d'adaptació*), per a afavorir l'emergència de la *norma monolingüe*, en què les relacions exogrups es continuaven resolent amb l'ús d'una única llengua, però l'adaptació ja no era unidireccional, perquè les interaccions es podrien resoldre també en català amb la convergència dels castellanoparlants. Ratificant estes propostes, ja a l'inici de la dècada següent **Rosselló** (2004)(2004) apuntava que en una aula de 6è de primària de Barcelona, amb equilibri en la composició demolingüística dels dos grups, es mantenia la pròpia llengua en interactuar amb els membres del propi grup, però la convergència al castellà en interaccions exogrups no era ni hegemònica ni automàtica. Per a l'investigador la realitat descrita per Woolard en la Barcelona de finals dels anys 70 o per Vila als 90, on el català només era parlat entre catalanoparlants, tot i que era majoritària, ja no era hegemònica. De fet molt més d'un terç de les interaccions exogrups es desenvolupaven en català (*op. cit.* 916). Per a Rosselló la realització d'esta norma era condicionada per qüestions sociolingüístiques tals com la llengua vehicular del sistema educatiu i la composició sociolingüística del context, ja fora l'aula, l'escola o el barri en que s'inseria. A més, en esta recerca els bilingües familiars, a pesar que solien convergir a la llengua del seu interlocutor, utilitzaven el castellà entre ells. Una qüestió que no sempre ocorria i que posteriorment comprovaria en un altre grup de la mateixa edat (Rosselló i Peralta & Ginebra Domingo, 2014), on detectava que els bilingües familiars desenvolupaven un comportament molt més similar al dels catalanoparlants.

Com hem vist, les recerques fetes fins el moment eren disperses, i tot i que es detectaven dinàmiques noves, la seua condició d'estudis microsocials acabava observant resultats contraposats segons les condicions de l'objecte d'estudi. Així, no és fins finals dels anys 90 (1996–1998) que es desenvolupa una recerca territorialment més àmplia i més representativa, que va analitzar a fons Mireia Galindo (2006). El treball quantitatiu en escolars de 11–12 anys de 52 escoles de tota Catalunya comptava amb una mostra total de 1.003 informants (dades declarades) i 127 informants clau (dades observades i enregistrades). Si més no, els resultats mostraven tendències més generalitzables i clares sobre les tries lingüístiques dels escolars (i també les seues alternances i interferències). La recerca confirmava que a finals dels anys 90 a Catalunya la convergència dels catalanoparlants al castellà no era general, ni el manteniment del castellà en els castellanoparlants automàtic. De fet, fins una tercera part de les interaccions exogrups es produïen en català, tant per part dels catalanoparlants com dels castellanoparlants. Amb tot, Vila i Galindo explicitaven que la tria d'una llengua o l'altra depenia, sobretot, de la composició demolingüística de les escoles (2012, p. 40). De fet, fins i tot les tries lingüístiques endogrups dels catalanoparlants variaven enormement segons la composició de l'aula: mentre que a les aules en centres amb gran densitat de catalanoparlants (més del 70% dels alumnes) el català era la llengua majoritària en els torns de parla enregistrats entre catalanoparlants (99%), a les escoles amb una proporció similar de catalanoparlants i castellanoparlants (entre 30 i 70%) fins a un 30% dels torns de parla entre

catalanoparlants es produïen en castellà, i els torns en castellà entre catalanoparlants encara eren més majoritaris a les escoles on la composició sociolingüística era més favorable als no catalanoparlants.⁵⁰ Per contra, el comportament entre castellanoparlants era indefectiblement en castellà, indiferentment de la composició sociolingüística de l'escola, perquè utilitzaven el castellà tant en aules de majoria castellanoparlants (100%) com en les de majoria catalanoparlant (91% dels torns enregistrats). De fet, si en les relacions endogrups dels catalanoparlants es produïa estes divergències segons la composició demolingüística del centre, el comportament en les relacions exogrups encara estava més influenciat: si bé la norma de convergència al castellà era l'habitual en aules amb alta densitat de castellanoparlants familiars, i només el 5% dels torns d'este tipus eren en català, l'ús del català tenia un espai significatiu (24% dels torns) en les escoles de densitat catalanoparlant mitjana, i la l'ús del català era la norma en les escoles on hi havia una majoria catalanoparlant, on era pràcticament l'única llengua amb que els catalanoparlants s'adreçaven als castellanoparlants (92%).

Les tendències dels bilingües familiars també depenien d'una manera molt intensa de la composició de les escoles, desenvolupant comportaments sociolingüístics que s'assimilaven als del grup majoritari de l'escola. Als llocs amb majoria catalanoparlant es comportaven pràcticament com els catalanoparlants, fins i tot amb el seu ús del català amb castellanoparlants, mentre que en aules amb majoria castellanoparlant el seu ús era pràcticament com a castellanoparlants, excepte amb altres bilingües familiars. En aules de densitat equilibrada, els bilingües familiars tendien a convergir a la llengua familiar del seu interlocutor, encara que la proporció dels que tendien a privilegiar una de les dues llengües en les tries era molt important, trobant-se una cinquena part que aparentment tendia a mantenir el català, i una altra cinquena a mantenir el castellà (Galindo & Vila i Moreno, 2009, p. 277 i ss.; Francesc Xavier Vila i Moreno & Galindo Solé, 2012).

Ja en la dècada actual Isaac **González**, Joan Pujolar, Anna Font i Roger Martínez (2014) publicaven una recerca sobre joventut i llengua a Catalunya, amb importants aportacions en el camp de les tries, les normes i els grups sociolingüístics, basada d'una banda amb dades quantitatives de l'Enquesta d'Usos Lingüístics de 2003 (Torres, Vila, Fabà, Bretxa, & Pradilla, 2005) i de l'altra en 15 grups de debat i 24 entrevistes individuals a jòvens de tota Catalunya.⁵¹ Així, en esta recerca els investigadors ratificaven els canvis detectats en les normes sociolingüístiques a partir dels anys 90, i apuntaven que les normes sociolingüístiques es basaven en unes categoritzacions socials que ja no tenien a veure «*amb la definició de la catalanitat que predominava popularment*», és a dir, en l'adscripció per origen lingüístic familiar o etnonacional que s'apuntava en l'etapa preconstitucional, i que la norma

⁵⁰ Tingueu en consideració que, si bé es comptava amb 484 torns de parla entre catalanoparlants enregistrats a escoles amb alta densitat catalanoparlant, estos eren 119 en escoles amb densitat mitjana, i només 26 en escoles amb densitat baixa. Una situació similar ocorria amb els torns enregistrats entre castellanoparlants: 44 en aules d'alta densitat catalanoparlant, 291 en els de mitjana i 841 en els de densitat més baixa. Per tant, allà on hi ha pocs registres només es podia marcar tendències, que és el cas tant dels usos entre catalanoparlants a aules amb alta densitat de castellanoparlants, com els usos entre castellanoparlants en aules amb alta densitat de catalanoparlants (Francesc Xavier Vila i Moreno & Galindo Solé, 2012, p. 40).

⁵¹ El treball qualitatiu es va realitzar els anys 2008–09 en relació a perfils concrets segons l'origen lingüístic familiar, la composició demolingüística del lloc de residència, el nivell d'estudis, i el lloc de residència.

sociolingüística actualment eren més laxa, i menys col·lectiva, perquè «defineix una llengua com l'apropiada en el context d'una relació interpersonal concreta que té continuïtat en el temps», emergint entre els catalanoparlants, i també entre castellanoparlants d'origen que adoptaven el català, «normes d'ús que protegeixen la posició del català, o d'altres estratègies indirectes encaminades a produir el mateix efecte». Així, per a l'equip investigador els canvis que s'havien produït en les normes sociolingüístiques eren més intensos que no el que destacaven les recerques anteriors. Consideraven que la norma de convergència al castellà, si mai havia estat l'hegemònica, ja no era la dominant entre jòvens a Catalunya, i que «fins i tot al darrere dels que en principi s'adapten també hi sovintegen estratègies més (o menys) subtils de manteniment del català, alhora que la preferència per l'ús del català en qualsevol àmbit, incloent-hi els desconeguts, és força universal entre els catalanoparlants i un sector dels castellanoparlants (amb l'excepció d'importància [sic] creixent dels immigrants, especialment dels pertanyents a les anomenades minories visibles)» (*ib.*, p. 125). La nova norma calia formular-la d'una altra manera, ja que «les condicions socials que donaven sentit a l'anterior s'han modificat profundament» (*ib.*, p. 103). De fet, estos investigadors possiblement són els primers a afirmar que la tendència a adoptar el català és (ja) tan important entre els jòvens de Catalunya com la d'adoptar el castellà, afirmant que «entre els joves no es ratifica el lloc comú que l'adopció lingüística al castellà dels catalanoparlants sigui superior a l'adopció lingüística dels castellanoparlants», fins el punt que a Catalunya es podia donar el cas, per exemple, de castellanoparlants que es coneixien en català i que poc després descobrien l'origen comú i podien canviar al castellà si un d'ells manifestava preferència pel castellà (*ib.*, p. 116).

De fet, a partir dels resultats empírics afirmaven que «la gran majoria dels qui no adopten la llengua de l'interlocutor són individus que mantenen el català després d'iniciar la relació amb aquesta llengua», i llançaven, a tall d'hipòtesi, que entre els castellanoparlants jòvens de Catalunya havia disminuït la tendència a mantenir la pròpia llengua en comparació a les generacions més grans, i que en contraposició, entre els jòvens catalanoparlants esta tendència tendia a créixer. Afirmaven que a Catalunya, «en cas d'existir una llengua tinguda com a convencional en les interaccions públiques –especialment amb desconeguts o en ambients formals i poc íntims–, aquesta sembla ser el català per a [sic] més joves», tot i que calia relativitzar estes afirmacions perquè el castellà continuava sent la llengua declara com més habitual per a parlar amb un desconegut (*ib.*, p. 126–127). Esta recerca seguia la línia del que Pujolar, també membre de l'equip, ja apuntava els anys 90 sobre les normes sociolingüístiques (Pujolar Cos, 1993, 1997), proposant que les tries lingüístiques dels jòvens de Catalunya a les dècades del 2000 i del 2010 es regien per dos normes principals, que dibuixava en forma de tendències: la «tendència a emprar la llengua pròpia –original o habitual– i la tendència a adoptar la llengua de l'interlocutor –imaginada o, sobretot, corroborada a partir de la seva verbalització–». I estes dues qüestions clau eren acompanyades de dues tendències menors, que els investigadors exposaven a tall d'hipòtesi: la consideració subjacent d'una llengua franca, on el català tenia un espai major, i l'adopció lingüística anticipada, on el castellà tenia un espai major, i donaria prioritat per exemple al castellà en relacionar-se amb desconeguts. A este model complex de normes i tendències, amb dues grans tendències sociolingüístiques acompanyades de dues tendències complementàries, calia afegia tres atributs individuals dels participants que permetrien delimitar i entendre les tries lingüístiques dels jòvens de Catalunya: la competència lingüística en la segona llengua, l'hàbit lingüístic interioritzat i la militància lingüística en favor d'una llengua o l'altra (*ib.*, p. 112-113, 127).

De fet, altres investigadors apuntaven encara que contemporàniament a Catalunya el més comú i generalitzat per part dels catalanoparlants era la convergència al castellà en les relacions exogrups. Per a Bastardas (2003, p. 267, 2009, p. 330) (2003, p. 267) es produïa convergència al castellà «*en interaccions amb persones per ells [els catalanoparlants] considerades -ho siguin o no- com a 'no-catalanoparlants', tot i que aquest col·lectiu pugui tenir ja avui a Catalunya una alta competència en català, si més no de comprensió. Sembla detectar-se, doncs, que la categorització de 'persones que no són d'origen català i a les quals es parla en castellà' és plenament vigent i activa en la societat catalana actual, fins i tot en l'estrat generacional més jove, que ha passat o està passant per un sistema educatiu en què el català és força present*» (Bastardas i Boada, 2003, p. 267). També Vila i Galindo (2012), fent-se valer de les recerques a alumnes de finals dels anys 90, consideraven que a Catalunya «és possible que l'expansió de la tendència a convergir cap al castellà no sols no s'hagi invertit al llarg de les darreres dècades, ans al contrari, que s'hagi continuat difonent entre les noves generacions de catalanoparlants» perquè tenint en compte que «les actuals generacions de joves catalanoparlants tenen en termes generals uns alts nivells de competència en castellà — fruit de la demografia i l'entorn mediàtic hispanitzat construït durant els darrers 20 anys—, no és en absolut estrany que tinguin més facilitat per convergir cap al castellà que no pas els seus avis, molt més dominants en català malgrat l'educació franquista» (ib., 43). Tampoc Rosselló i Ginebra (2014) detectaven que el canvi de les normes haguera estat tant rellevant, i continuaven descrivint contextos on, a pesar de la composició equilibrada dels dos grups lingüístics, i a pesar que els catalanoparlants ocupaven un espai central de la xarxa, gran part de les interaccions endogrups observades encara seguien de forma majoritària la norma de convergència al castellà, tot i que també s'observaven espais de convergència al català, i fins i tot de interaccions lingüísticament divergents. El fet que la recerca de Rosselló i Ginebra comptara amb un important gruix de dades observades etnogràficament, que es podien comparar amb les dades declarades pels mateixos informants, també feia destacar als investigadors que la tendència era a declarar un major ús del català del que realment tenia lloc. Això feia pensar a estos investigadors que, com ja havien apuntat altres investigadors els anys 90, l'increment del suport cap al manteniment del català entre catalanoparlants i la convergència al català entre els castellanoparlants era més una qüestió d'actituds i/o discursos que no pas de comportaments reals. El fet que la major part de les recerques depengueren de dades declarades i de les actituds podien dibuixar a Catalunya un panorama més favorable al català.

Per a Vila i Galindo (2012), si bé la norma es va generalitzar al segle XX, molt possiblement ho havia fet **més tard i de manera més feble del que** la recerca sociolingüística catalana de les últimes dues dècades havia tendit a considerar. El relat comú en la sociolingüística catalana considerava la norma de convergència al castellà com a *tradicional*. Per a estos investigadors es coneixia les normes d'ús a l'àrea metropolitana de Barcelona en l'obertura del sistema polític, per la concentració territorial de les recerques, però es desconeixia l'abast d'estes normes en el conjunt dels territoris de llengua catalana, donades les manques de repertori en llengua castellana que es podien donar en altres àrees, o del major manteniment conscient de la pròpia llengua. El relat habitual solia considerar que els canvis que s'observaven a partir dels estudis dels anys 80 a l'àrea de Barcelona estaven associats amb les noves polítiques lingüístiques, especialment a Catalunya. Però Vila i Galindo destacaven que l'adopció del català per part dels castellanoparlants havia estat significativa en tot moment, per inèrcia tradicional, fins i tot en

ple franquisme. De fet, apuntaven que es podia mesurar quantitativament l'atracció del català en la transmissió intergeneracional fins i tot en les generacions castellanoparlants que van tenir els fills abans de l'obertura política (Torres et al., 2005, p. 96). calia pensar, doncs, que la convergència lingüística al català en les interaccions exogrupsals havia estat més estesa del que s'havia relatat habitualment, també en ple franquisme i molt abans que les polítiques lingüístiques autonòmiques pogueren tenir efecte. I ho sintentitzaven considerant que en l'actualitat la norma de convergència al castellà era *prevalent* i *la pauta de comportament prioritària*, però en cap cas era l'única.

Així, se solia considerar que no es podia identificar la norma de convergència com a *tradicional*, pel fet que si hi haguera una tendència que es pot considerar tradicional, esta seria la inèrcia que empeny a integrar lingüísticament els nouvinguts, sobretot per manca de competència dels autòctons en la llengua dels immigrants: «[Els] *nostres pagesos o vells catalans analfabets, quan un foraster els parla en castellà l'entenen, i li responen en català i aquest els entén, si no vol fer veure el contrari per cap prejudici o mirament estrany*» (Dalmau, 1936, p. 48, apud Boix-Fuster, 1993). També els casos descrits per Calsamiglia i Tusón, i Woolard, a finals dels anys 70, desgranaven que fins i tot en barris amb una forta pressió immigratòria existien sectors de castellanoparlants que es relacionaven en català amb catalanoparlants, i que es ratificava en les recerques fetes a partir dels anys 80 per Boix, Pujolar, Vila, Rosselló o Galindo. En general, se solia considerar que hi manquen recerques i dades històriques que ajuden a aprofundir en la història de la norma de convergència al castellà als territoris de llengua catalana, tant pel que fa al ritme i l'extensió de la competència lingüística de les llengües estatals, com del procés pel qual estes llengües esteses mitjançant els aparells de l'administració es van infiltrar en les relacions interpersonals. A falta de dades empíriques històriques i territorialment més diverses, alguns exemples apuntaven que la norma de convergència al castellà no era pas ni tradicional, ni havia estat mai hegemònica. I a més destacaven que era precisament a la Franja que es detectà els darrers adults socialitzats al país sense capacitat d'expressar-se en la llengua estatal (Martín Zorraquino et al., 1995).

Cal tenir en consideració també una qüestió poc estudiada, i és que a partir de la dècada dels 2000, als territoris de llengua catalana amb la major aflluència de parlants d'altres llengües diferents del català i del castellà, es desenvolupava un model extens de la norma de convergència al castellà, pel qual la **llengua exogrupal** i no marcada era el castellà, fins i tot en qualsevol interacció entre parlants de llengües diferents al castellà, afectant per tant als catalanoparlants i als parlants de qualsevol altra llengua diferent del castellà. Així, als territoris de llengua catalana les interaccions exogrupsals entre dos individus no parlants de castellà serien en castellà.⁵²

i Sobre la norma bilingüe

En les recerques fetes sobre les normes sociolingüístiques hi havia cert consens a destacar que la norma de convergència al castellà s'havia afeblit a l'àrea de Barcelona i a Catalunya a partir dels anys 80, però dissentint en l'hegemonia de la mateixa en el període anterior o l'extensió real que estava prenent actualment la norma de convergència al català, més enllà de les

⁵² L'ús interètnic del castellà es podia produir fins i tot en casos en què els parlants podrien compartir altres llengües com el català o altres llengües franques o colonials.

representacions i les actituds. A Catalunya, l'administració autonòmica des del primer moment va potenciar el manteniment del català per part dels catalanoparlants en interaccions exogrups, mitjançant diferents campanyes i declaracions, com per exemple en el primer Consell Executiu de la Generalitat (24/7/1980): «*el bilingüisme passiu, a nivell públic i privat, és recomanable en aquesta primera etapa de normalització*» (citada per Boix-Fuster, 1993, p. 109). Definida com la *norma bilingüe*, per la qual cada participant utilitza la seua llengua, les recerques posteriors van observar-ne poca difusió, de manera que hi havia cert consens en què allò més habitual era el que Pujolar denominaria *la norma monolingüe*, per la qual les interaccions exogrups tendrien a la convergència cap al castellà o cap al català, però era acceptat de forma general que les interaccions havien de tenir només una llengua base. Diferents investigadors detectaven certs canvis al respecte en l'àrea de Barcelona durant els anys 80, però el seu avenç no era clar, i no era habitual en les interaccions cara a cara entre només dos actors (Kathryn Ann Woolard, 1992, p. 98, 206-207) o en les interaccions interpersonals amb major vincle emocional (Boix-Fuster, 1993, p. 109-110). Així, en línia amb la teoria de l'acomodació (Giles, 2008; Giles & Smith, 1979; Viladot Presas, 2010) les converses lingüísticament divergents, tal com es defineixen sota la *norma bilingüe*, serien poc comuns, i seria més habitual que les negociacions lingüístiques acabaren amb un o altre parlant convergint a la llengua de l'altre.

Vallverdú exposava en una anècota, que hem citat més amunt,⁵³ com una conversa que podem situar en el període preconstitucional entre quatre metges que utilitzaven el català canviava per complet al castellà amb la incorporació d'un cinquè metge autòcton i castellanoparlant. Però Woolard (1992, p. 99-100) n'exposava una altra en què tres xiques en un tren conversaven còmodament, i on una mantenia el català amb les altres dues, una altra mantenia el castellà també amb les altres dues, i una que adaptava la tria del català o del castellà a la seua interlocutora. La conversa es va mantenir així fins que la noia que adaptava la seua tria va baixar del tren, moment en què la conversa es va convertir en una interacció diàdica, i la mantenedora de català va passar a convergir al castellà de l'altra mantenedora, acabant amb les divergències lingüístiques de l'àmbit conversacional per tal d'adaptar-se a la norma monolingüe en relacions diàdiques. Esta anècota era il·lustrativa de les normes sociolingüístiques i els canvis en la tria de llengües segons els participants de la conversa, tenint en consideració que les divergències lingüístiques es produïen en un àmbit conversacional (on és permesa un marge major de divergència lingüística) o diàdic (on solia prevaldre la norma monolingüe). Altres estudis basats en les declaracions sobre els usos lingüístics exogrups amb companys apuntaven que més d'un 15% dels alumnes catalanoparlants afirmaven seguir la norma bilingüe en relacionar-se amb castellanoparlants a Sabadell, juntament amb poc més de la meitat dels castellanoparlants. De totes maneres, amb un desconegut, un comportament menys consolidat i possiblement amb una dimensió més exogrupal que interpersonal, menys d'una cinquena part en ambdós grups declarava divergir-hi lingüísticament (Erill, Farràs, & Marcos, 1992)

Per a Boix (Boix-Fuster, 1993, p. 109-113), amb la bilingüització de la població catalana s'observaven *noves normes* que, encara que de forma vacil·lant, ja durant els anys 80

⁵³ Vegeu-la a l'apartat «3.2.21. Etapa preconstitucional (fins els anys 70): rigidesa».

competien amb les normes d'ús *tradicionals*. Mencionava alguns casos en què apareixia la norma bilingüe, però destacava que no es comptava amb dades empíriques sobre si esta havia tingut efecte per exemple en el camp comercial, on podien prevaldre els aspectes grupals més que no pas els interpersonals, i afirmava que, d'una banda, la norma d'adaptació al castellà continuava sent la més estesa en les interaccions (més) interpersonals, i de l'altra, emergia la norma de convergència al català. Però destacava que la no convergència cap al castellà podia ser interpretada en clau patriòtica i política, tal com Heller exemplificava amb el cas de Montreal: «*No cal que em parli francès, Madame. Jo no sóc pas separatista*». També Pujolar (1993, 1997) afirmava que la norma de convergència al castellà havia anat canviant, però molt lentament, i que a pesar de tot, la norma bilingüe no era pas comuna en relacions estables, ni tan sols entre els grups més conscients. La major part dels seus entrevistats mostraven clara predilecció per les converses lingüísticament convergents (la norma monolingüe) que no pas per les converses divergents (la norma bilingüe), de les quals només n'enregistrà 2 entre el total de 519 de registrades. En la prevalença de la convergència al castellà els jòvens consideraven més qüestions de competència lingüística que no pas que la norma de convergència al castellà fora més prevalent que la convergència al català: «*En el grup observat, els catalanoparlants eren els qui s'adaptaven amb més freqüència. Els informants declararen que se solia assumir que els castellanoparlants tenien poca o insuficient competència en català*» (Pujolar Cos, 1993, p. 66). També Vallverdú (2006, 2013) considerava que la norma de convergència al castellà havia deixat de ser general i sistemàtica a Catalunya, però l'espai que s'obria a la *norma d'ús bilingüe* continuava sent minoritari, i que tenia una aplicació més residual en les *converses duals* (cara a cara entre dos interlocutors) que no pas en les *converses plurals* (amb diversos actors). Esta qüestió sobre el nombre de participants en la interacció tenia una rellevància cabdal des del punt de vista de l'anàlisi de xarxes socials, que més endavant abordarem.

En el camp de les recerques demolingüístiques, l'onada d'Enquestes d'Usos Lingüístics dels anys 2003 i 2004 (Querol et al., 2007) va permetre analitzar la convergència i la divergència lingüística en les tries lingüístiques dels enquestats de diferents territoris, segons les seues dades declarades (Fabà, 2005; Villaverde, 2007). En interaccions amb llaços forts, amb amics catalanoparlants o castellanoparlants (o francòfons a la Catalunya del Nord o italianòfons a l'Alguer),⁵⁴ la major part dels enquestats de la Franja usava només o sobretot el català amb els amics de llengua catalana (82,6%), i només castellà amb els amics de llengua castellana (85%). Això marcava els majors nivells de convergència a la llengua de les amistats de tots els territoris, possiblement relacionat amb l'alt nivell de catalanoparlants familiars i de població oralment competent en català que en aquell moment existia en el territori. Ben al contrari, els nivells d'ús del català amb amics catalanoparlants era només del 68,1% a Catalunya, del 65,6% a Andorra, i del 58,9% a les Illes Balears. A l'Alguer i la Catalunya del Nord eren molt més baixos, del 27,1% i el 15,8%, respectivament. L'ús del castellà amb amics castellanoparlants

⁵⁴ L'onada d'Enquestes d'Usos Lingüístics als diferents territoris de llengua catalana (Querol, Chessa, Sorolla, Torres, & Villaverde, 2007) comptava amb dues qüestions relacionades amb les tries lingüístics segons la llengua dels amics (Torres, Vila, Fabà, Bretxa, & Pradilla, 2005, p. 231-294):

P90. Vostè, amb els seus amics / amigues de llengua catalana, en quina llengua parla? Només en català, Més en català que en castellà...

P96. Vostè, amb els seus amics / amigues de llengua castellana, en quina llengua parla? Només en català, Més en català que en castellà...

només se situava en un nivell similar al de la Franja a les Illes Balears (84,3%), essent molt menor a Andorra (77,4%) i Catalunya (74,0%). L'ús de l'italià amb amics de llengua italiana a l'Alguer era superior (98,0%), igual que l'ús del francès amb amics francòfons a la Catalunya del Nord (99,2%).⁵⁵

En considerar les tries lingüístiques en tot tipus de relacions segons la llengua en què responia l'interlocutor, es ratificava l'alt nivell de convergència lingüística de la Franja, tant al català com al castellà.⁵⁶ Quan l'enquestat s'adreçava en català a qualsevol persona i esta li responia en castellà (o la llengua principal del territori), es detectava un 6,5% de frangencs que mantenien l'ús del català,⁵⁷ mentre que la divergència lingüística era superior a Andorra (20,4%), Catalunya (19,5%) i les Illes Balears (14,4%), però era similar a la Catalunya del Nord (4,6%) i a l'Alguer (8,0%). En la situació oposada, en què l'enquestat s'adreçava en castellà (o la llengua principal) i l'interlocutor responia en català, a la Franja s'adaptaven al català fins a un 80% dels enquestats, valor superior al de la resta de territoris: 76,8% a Catalunya, 76,1% a Andorra, 64,4% a les Illes Balears, 50,0% a l'Alguer i 30,3% a la Catalunya del Nord.

La segona onada de l'Enquesta d'Usos Lingüístics a la Franja, l'any 2014 (Sorolla, 2015b),⁵⁸ no va replicar les qüestions relacionades amb la tria lingüística segons la llengua de les amistats, però sí que va reproduir les qüestions sobre la tria en cas de divergència lingüística de l'interlocutor. Els qui mantenien l'ús del català si l'interlocutor els havia respost en castellà eren el 6,9%, un percentatge similar al 6,5% de la dècada anterior. Però els qui en adreçar-se en castellà convergien al català, si havien estat respostos en català, es reduïen l'any 2014 al 55,2%, 24,8 punts per sota del 80,0% que ho feia una dècada enrere. La Franja deixava així de liderar les posicions de convergència al català de l'interlocutor. Este decrement tan important

⁵⁵ Tingueu en compte que les dades aparegudes a la publicació (Villaverde, 2007, p. 148) apareixen en el ordre que no correpon al gràfic.

⁵⁶ L'onada d'Enquestes d'Usos Lingüístics als diferents territoris de llengua catalana (Querol et al., 2007) comptava amb dues qüestions relacionades amb les tries lingüístics segons la llengua de resposta de l'interlocutor (Torres et al., 2005, p. 231-294):

P188. Si vostè s'adreça a algú en català i aquesta persona li respon en castellà, vostè generalment què fa? Segueix parlant en català, Continua la conversa en castellà, Interromp la conversa, Demana si li poden parlar en català, Mai s'adreça a ningú en català.

P189. Si vostè s'adreça a algú en castellà i aquesta persona li respon en català, vostè generalment què fa? Segueix parlant en castellà, Continua la conversa en català, Interromp la conversa, Demana si li poden parlar en castellà, Mai s'adreça a ningú en castellà.

⁵⁷ Tant l'estudi de Villaverde (2007) com l'explotació de l'EULF14 que fem nosaltres consideren *mantenidors* «tant les persones que continuen parlant en català com les que demanen si els poden parlar en català i les que interrompen la conversa» (*ib.*, p 164). La segona i tercera opció tenen un volum molt menor, en comparació als que mantenen l'ús del català. En el cas del castellà (o l'altra llengua principal) Villaverde incloïa en els *mantenidors* «la proporció de persones que manifesten que continuen la conversa en català. L'opció de resposta "No s'adreça mai a ningú en l'altra llengua principal" no s'ha tingut en compte a l'hora de calcular els percentatges, ja que el que interessa aquí és comprovar, entre les persones que alguna vegada enceten una conversa en l'altra llengua principal en contacte, quin percentatge s'adapten al català» (*ib.*, p. 167). Tot i que considerem que en el càlcul caldria incloure també els que no enceten una conversa en castellà mai, a la Franja el seu percentatge és reduït, tant l'any 2004 (2,5%) com el 2014 (1,0%).

⁵⁸ Vegeu l'explotació d'alguns aspectes clau d'esta enquesta a l'apartat «5.4.2III. EULF14». L'explotació que presentem aquí ha estat gràcies a la cessió de la matriu per part de la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya.

apuntava a que s'havia produït, o es produïa, un canvi en els comportaments sociolingüístics, perquè era molt major que no pas l'increment de població immigrada que s'havia produït (de 17,6 punts), i estava molt per sobre del decrement en la competència oral (8,4 punts). Dels qui no convergien, s'havien incrementat especialment els qui mai es dirigien en català a ningú, però sobretot els qui mantenien l'ús del castellà encara que els hagueren interpellat en català, que ja eren més d'un terç de la població. En el cas de Catalunya, l'Enquesta d'Usos Lingüístics a la Població de 2013 (Generalitat de Catalunya, 2015) apuntaria que els mantenidors del català serien el 12,3%, 7,2 punts percentuals per sota d'una dècada abans, i els que convergirien al català, el 66,0%,⁵⁹ que se situarien 10,8 punts per sota del que ocorria una dècada abans (Bretxa & Ubalde, 2015).

ii Trencament de la norma de manteniment del català en relacions endogrups

Hem observat que les recerques que tracten sobre les normes sociolingüístiques als territoris de llengua catalana es van focalitzar durant els anys 70 i 80 en població jove de l'àrea de Barcelona, i a partir dels anys 90 es van ampliar a Catalunya. Però coneixem ben poc, o gens, sobre l'estat i l'evolució de les normes sociolingüístiques a la resta de l'àmbit lingüístic. Considerant la precarietat de la llengua en gran part dels territoris i regions, cal considerar també l'estat de la norma de manteniment del català en les relacions entre catalanoparlants. Les recerques fetes a Barcelona i Catalunya, sobretot de finals dels 70, destacaven el seu manteniment, com és el cas de Calsamiglia i Tusón (*op. cit.*, p. 74-75) o Woolard (*op. cit.*, p. 96), que detectaven que habitualment els castellanoparlants no interpellats però presents en la conversa no afectaven al manteniment del català entre catalanoparlants, com era el cas de l'anècdota dels metges exposada per Vallverdú,⁶⁰ o altres casos com el gaèlic escocès descrit per Dorian (1981) o l'hongarès a Àustria descrit per Gal (1979). En estes recerques s'observava que l'ús del català dirigit a altres catalanoparlants amb la presència de no catalanoparlants no es considerava incorrecte, i de fet, a Barcelona i a Catalunya, l'ús del català havia deixat d'estar restringit als usos endogrups, perquè hi havia parlants que utilitzaven el català també amb parlants no nadius que l'havien après i que s'adaptaven lingüísticament als catalanoparlants. És possible que esta rigidesa menor en els límits exogrups entre català i castellà del cas barceloní es deguera a la menor distància lingüística entre les llengües, la major facilitat per a entendre el català per part dels castellanoparlants, i en definitiva, pel major coneixement passiu de la llengua d'estos monolingües castellanoparlants.

A pesar de la consolidació del català entre catalanoparlants, la recerca de Galindo (2006) observava que a Catalunya, en certs contextos on el català no estava especialment minoritzat demogràficament, una part important de les interaccions entre catalanoparlants familiars es produïen en castellà, mentre que les relacions entre castellanoparlants familiars es produïen indefectiblement en castellà en qualsevol context. I la recerca de González *et al.* (2014, p. 116-117, 124) també apuntava al mateix comportament de catalanoparlants familiars que parlaven castellà entre ells. Amb tot, segons els investigadors estos casos eren interpretats pels individus implicats en base a la norma diàdica que havien establert inicialment, però ho

⁵⁹ Els percentatges que apareixen en la publicació han estat recalculats per tal de poder-los comparar amb la proposta de Villaverde (vegeu la nota a peu de pàgina número 57).

⁶⁰ Vegeu-la a l'apartat «3.2.21 Etapa preconstitucional (fins els anys 70): rigidesa».

consideraven una situació poc desitjable, pel fet que ideològicament eren favorables a estendre l'ús del català en general. Ben al contrari, els casos oposats, de castellanoparlants que usaven el català entre ells, solien considerar-ho en uns paràmetres més positius, associat amb el lligam entre l'adquisició del repertori bilingüe i l'ascens social.

Així, amb tot, pareix que la norma de convergència al castellà en relacions interètniques està àmpliament consolidada en la major part dels territoris fora de Catalunya, mentre que l'ús del català entre catalanoparlants s'hi ha pogut afeblir, o clarament s'han desenvolupat processos de substitució lingüística força ràpids (Baylac, 2009; Chessa, 2012; Montoya Abat, 1990, 2014; Montoya Abat & Mas i Miralles, 2011; Querol et al., 2007; Sorolla, 2005b, 2014). Tal com ja hem apuntat més amunt, el fet que es diluïska la norma de manteniment de la llengua endogrupal trenca, almenys de manera indirecta, amb la pròpia definició del *grup* («2.5.5. El manteniment de la llengua endogrupal»). El grup etnolingüístic es pot definir i distingir d'una forma més restrictiva o més laxa en relació a la llengua, tant per part dels propis individus com dels investigadors. Així, el grup es pot definir per la llengua familiar (Calsamiglia & Tusón, 1980; Kathryn Ann Woolard, 1992), pel seu ús restringit a contextos molt concrets i delimitats (Bueno Chueca, 2014), o per la simple competència oral de la llengua, o fins i tot, es pot definir en termes etnonacionals, encara que els membres del grup no siguin competents en la llengua (Arel, 2002, p. 217, 222; Cabal-Guarro, 2013). Però la forma més habitual de definir un grup sociolingüístic és per l'ús *efectiu de la llengua amb els membres del propi grup*, que és la definició operativa que prenem en este estudi. Així, es definiria el grup etnolingüístic per l'ús efectiu de la llengua com a codi d'interacció habitual amb els membres del propi grup. Per tant, el trencament o el debilitament de la norma entre els parlants inicials de la llengua aniria associat també amb el debilitament, o la pròpia desaparició, del grup etnolingüístic.

Un dels casos que ens serveix com a referent en relació a les normes sociolingüístiques és el de la llengua aragonesa, marcat per un context de retrocés territorial, funcional i demogràfic (Llera Ramo, s.d.; López Susín, 2013b; Nagore Laín, 2002; Sorolla, 2006). Per exemple, Bueno (2014) apuntava la paradoxa que la pròpia competència comunicativa en la llengua i la norma que s'hi associava era la que restringia l'ús de la pròpia llengua a uns contextos molt concrets, més que no ser una norma que en permetera el desenvolupament: «*la norma de l'aragonés impone que el pròpio aragonés no se faiga servir en un numero important de situaciones sociales*», «*pos no permite el suyo empliego social entre miembros de la pròpia comunidad en funcion de la llocalizacion u el momento*», perquè «l'hablla impide el pròpio feit de habllar». De fet, amb certs paral·lelismes que recorden la situació descrita a finals dels anys 70 a Barcelona, la pròpia norma sociolingüística associada a l'aragonès era extremadament restrictiva en l'ús de l'aragonès, delimitant l'ús *adequat* a només alguns contextos endogrupsals, i que sobretot, no comptaren amb membres de l'exogrup. Això podia dificultar la pròpia integració de neoparlants o de l'investigador, que de vegades tenia dificultats per adquirir la competència comunicativa, perquè li calia incorporar les normes pragmàtiques: «*las personas que se sienten interesadas per l'aragonés i fan un poder per habllar con habllantes nativos, no son capaces, en un gran numero de veces, de comprender que la norma no ye solo que cumplir uns preceptos formals de gramaticalidat, més tambien uns preceptos socials i personals tocant a la llengua que, segurament, difieren dels suyos*».⁶¹

⁶¹ Al neoparlant també li calia integrar-se en l'alt grau d'interferències que pot incorporar la varietat local: «*al nuevo hablante le cal respetar en tot momento la variedat llocal, u millor dito, el grau de*

En síntesi

A nivell teòric hem distingit, per a les relacions endogrups, la norma de manteniment de la pròpia llengua, i per a les relacions exogrups, dos normes, la bilingüe, en què cada participant usa la llengua del seu grup, i la monolingüe en què els dos interlocutors convergeixen a l'ús d'una mateixa llengua. Esta norma monolingüe compta amb dos variacions, la norma de convergència al castellà i la norma de convergència al català.

Als territoris de llengua catalana la recerca sobre les normes sociolingüístiques s'ha focalitzat en l'àrea de Barcelona i Catalunya, i arrenca amb l'obertura política del període constitucional. D'estes recerques es desprèn que durant el període franquista l'ús del català es va restringir a les relacions endogrups (informals) entre membres d'origen catalanoparlant, i el seu ús es restringia a una forta adscripció etnonacional, encara que alguns investigadors apuntaven la norma en tot cas no va ser hegemònica. Ja en este període, però sobretot al llarg dels anys 80, l'ús del català també es va estendre a relacions exogrups amb castellanoparlants que el sabien parlar i que mostraven una forta predisposició a usar-lo, però la norma dominant en les relacions exogrups continuava sent la de convergència al castellà. Amb l'increment de la competència en català entre els jóvens, sobretot facilitada per la política educativa autonòmica, es va incrementar el gruix de castellanoparlants familiars que en tenien una fluïdesa notable, i amb el debilitament de les connotacions etnolingüístiques del català, i unes actituds obertes a l'ús de la segona llengua per part dels dos grups lingüístics, es va eixamplar l'ús del català en les interaccions exogrups. El model únic de convergència al castellà va entrar en conflicte amb l'emergència de certs patrons de convergència al català.

Amb tot, on coincidia la recerca sobretot era en la continuació generalitzada de la *norma monolingüe*, per la qual les interaccions exogrups convergien a l'ús d'una única llengua. La discussió era vigent en relació a la intensitat i l'extensió de la norma de convergència al català, sobretot entre la població més jove, i en general se solia considerar que la norma de convergència al castellà actualment a Catalunya mantenia una posició, si més no, similar a la del català. Amb tot, alguns investigadors van destacar que esta norma mai havia estat l'hegemònica als territoris de llengua catalana, o almenys mai havia estat l'única, i en tot cas, l'únic comportament que podia ser considerat tradicional era la inèrcia a integrar lingüísticament els immigrants, ja fora per la manca de competència en castellà abans de la universalització de l'alfabetització durant el segle XX, o per actituds de manteniment lingüístic del català.

A pesar de l'evolució observada en les normes sociolingüístiques a Catalunya, i l'observació de la millora de la posició del català, plana la incertesa sobre el seu estat en la resta de territoris de llengua catalana, i en especial, l'estat de la norma de manteniment del català entre catalanoparlants en aquells territoris amb major encongiment funcional de la llengua. Algunes recerques apuntaven que fins i tot a Catalunya, i en contextos no especialment desfavorables al català, l'ús del castellà entre catalanoparlants familiars era significatiu. Resta doncs pendent aprofundir en el coneixement sobre esta qüestió, que en este treball focalitzem en la població més jove de la Franja.

castellanización gramatical i social en que se trova la variedad que quiera hablar, a la que cal ajuntar la noció del hablante de que la suya ye una llengua incompleta, invalida pa expresar bells matices culturals» perquè sinó «provocará un distanciamiento, i marginalización al nivel lingüístico, con els miembros de la comunidad».

3.3 ELS ROLS SOCIOLINGÜÍSTICS

«Oients que patrullen per la frontera lingüística»
Woolard (1992, p. 171)

El **rol** és un concepte llargament desenvolupats en metodologia d'anàlisi de xarxes mitjançant l'equivalència de posicions. Per als diferents desenvolupaments podeu consultar Hanneman (2005), especialment del capítol 12 al 15.

3.3.1 LÍMITS ETNOLINGÜÍSTICS, LÍMITS GRUPALS

Límits lingüístics

La distinció i la delimitació de grups humans i individus segons els seus trets culturals, lingüístics, ètnics i/o nacionals no és una tasca fàcil ni unívoca. Més amunt hem tractat els diferents corrents que s'han ocupat de l'estudi dels grups ètnics, la seua delimitació, i la seua relació amb les qüestions sociolingüístiques («2.1.1. Les llengües des d'una perspectiva sociològica»), i més endavant tractem algunes recerques empíriques que analitzen els límits ètnics «4.6.1. L'etnicitat i les xarxes socials (Negrón 2009, Wimmer 2013, Boda 2015)».

Però la distinció dels grups sí que resulta necessària per a entendre el punt principal d'esta recerca, les tries lingüístiques, i en especial, quan es consideren en relació a les normes sociolingüístiques i els *rols sociolingüístics*. Tal com hem vist més amunt, les tries lingüístiques responen a normes sociolingüístiques, que essencialment responen a patrons de comportament en relació a les *relacions endogrups* i les *relacions exogrups*. Per a simplificar-ho en el cas dels territoris de llengua catalana, amb l'existència de dos grups etnolingüístics, el patró general de tria lingüística es defineix per les relacions internes d'un grup, que funcionen en català, i en l'altre en castellà. I segons la norma que regeix les interaccions exogrups, els membres del grup catalanoparlant convergeixen al castellà. És per això que tant per a la definició de les normes sociolingüístiques com per a la seua interpretació es requereix el concepte de *grup sociolingüístic*, i per tant, la definició dels *límits grupals* que en resulten. En este apartat revisarem les diverses propostes sobre els límits etnolingüístics de la sociolingüística, especialment la catalana, per a exposar la nostra proposta.

Centrant-nos en el camp sociolingüístic dels límits grupals, Gumperz (1982, p. 38 i ss.) proposava els límits sociolingüístics com la forma més aguda i vella per les que les llengües s'havien mantingut estables per molt temps, definint la comunitat de parla (*speech community*), unitat d'anàlisi en l'etnografia de la comunicació, com un grup humà caracteritzat per la interacció regular i freqüent, i separat d'altres grups per la freqüència d'interacció. Amb tot, considerava que la intensitat de comunicacions exogrups era una precondition necessària per a la desaparició dels límits, però no suficient. Per a l'estudi de l'alternança de codi entre parlants bilingües proposava el concepte de *we code* per a definir la llengua que consideren endogrupal i associada amb les activitats informals, i el *they code* com a llengua exogrupal i associada amb els àmbits més formals i amb les relacions menys personals, fent funcions conversacional de cada llengua per tal de transmetre implicació personal amb l'ús de la llengua endogrupal i objectivització i distància personal en usar la llengua exogrupal. Per a Gumperz

estes convencions d'interpretació de l'ús de cada codi són preses a través de les xarxes d'interacció (John J Gumperz, 1982, p. 59-99). De fet, les comunitats de parla no es defineien per tenir una única llengua a l'abast, si no per la densitat de comunicació i/o per la integració simbòlica respecte a la competència comunicativa (Fishman, 1972, p. 25, apud Calsamiglia & Tusón, 1980, p. 22}. Per tant, es pressuposava que **les normes sociolingüístiques tenien una difusió general en la comunitat**, pel fet que els membres d'esta indefectiblement compartien tant les regles gramaticals per a la interpretar la llengua, com les regles de comportament i d'interpretació lingüística de la parla .

Almenys en el primer estudi que va fer Woolard (1992) a finals dels 70 a Barcelona identificava dos grups, que coincidien amb les etiquetes *emic* utilitzades quotidianament entre la pròpia població: els *catalans* i els *castellans*. Estes eren les dues categories etnonacionals definides de manera clara i sense ambigüitats, almenys pels autòctons,⁶² segons l'origen dels individus, la llengua familiar, i els vincles identitaris i simbòlics. Segons Woolard la interacció entre estos dos grups no era abundant, perquè els seus membres estaven alerta en el manteniment dels límits del grup, principalment mantenint-se atents a les tries dins del grup lingüístic, però també eren rigorosos en no sobrepassar el límit del propi grup pels pocs beneficis que consideraven que se'n podien extraure (*ib.*, pp. 104). És en aquest punt que Woolard definia la metàfora destacada dels oients *que patrullen per la frontera lingüística*: «*reaccionant a la tria de llengua amb major o menor solidaritat els oients patrullen per la frontera lingüística, i desanimen els co-membres de canviar els seus models lingüístics [...] [E]ls dos grups lingüístics [...] no reclutaven activament nous membres de l'altra banda de la frontera lingüística. [...] Quan un parlant, els orígens lingüístics del qual continuaven sent identificables, empenia l'altra llengua, no rebia un augment de l'acceptació social per part del grup destinació que compensés el càstig imposat pel grup original.* (*ib.*, pp. 171-172). Woolard detestava certa tendència a establir relacions amb els membres propi grup (homofília), però amb tot, les relacions exogrups (heteròfiles) no eren tampoc estranyes, perquè «*encara que la pertanyença [sic] al grup ètnic canalitza les relacions socials i el seu contingut emocional, la interacció que creua les fronteres de grup no està de cap manera prohibida o limitada a àmbits altament restringits. Les tries de llengües inter-grups constitueixen una exigència constant de la vida urbana*» (*ib.*, p. 83).

És en este context que Woolard destacava el paper que les tries lingüístiques desenvolupaven en la delimitació de grups. Els catalanoparlants autòctons mantenien el català perquè «*ser català era una identitat valorada positivament*» (*ib.*, p. 81), i als catalanoparlants no els eixia a compte posar en dubte esta identitat mitjançant tries lingüístiques confonedores. Esta tendència observada a les acaballes del franquisme posteriorment afavoriria la llengua en el territori. Però els patrons d'assignació de les tries lingüístiques es regien, a finals dels anys 70 en l'Àmbit Metropolità, per la versió més estricta de la norma de convergència al castellà. L'adscripció de les tries s'efectuava mitjançant la identitat etnolingüística, més que no pas segons les competències lingüístiques de l'interlocutor: «*sovint era necessari que ambdues parts es percebessin com a catalanoparlants nadius*». El seguiment de la norma en les interaccions exogrups en general es considerava una qüestió d'*educació*, de *deferència* o de *cortesia*. No era habitual que els parlant feren emergir arguments basats en el poder, perquè

⁶² La definició per part dels immigrants castellanoparlants podia ser més difusa, perquè podien no percebre's com un grup únic segons el seu origen regional.

la convergència només es podia produir en una direcció, però no en l'altra. La investigadora també destacava els efectes no esperats de la norma, perquè la convergència s'efectuava fins i tot amb interlocutors que parlaven català amb accent no nadiu. Però tot i que les limitacions imposades pels catalanoparlants foren un dels esculls que els castellanoparlants es trobaven en sobrepassar els límits exogrups, Woolard apuntava que el principal que es trobaven era en el si del propi grup castellanoparlant, pels mecanismes de solidaritat o resistència d'altres castellanoparlants que es burlaven de l'accent o dels errors (*ib.*, p. 91–93, 172). Així, a ulls de Woolard, les normes sociolingüístiques i les tendències grupals solidificaven els límits grupals i mantenien les fronteres entre *catalans* i *castellans*. Cal considerar per tant, que la societat barcelonina que dibuixaven els estudis de finals dels anys 70 mostraven una rigidesa en el seguiment de les normes sociolingüístiques molt major que no pas la que es detectava posteriorment. Esta rigidesa en les normes sociolingüístiques es podia observar també en l'anàlisi dels límits etnolingüístics, i per tant, en la definició dels grups sociolingüístics, delimitats de forma més clara, i estricta, que no pas el que s'esdevindria posteriorment, pel debilitament relatiu de la vinculació entre l'origen lingüístic familiar i el comportament sociolingüístic.

De fet, en la rèplica que Woolard va fer l'any 1987, la llengua començava a desetnificar-se, i la seua emergència com a llengua institucional en el camp autonòmic i local, i d'ensenyament, difuminava la versió més estricta de la norma de convergència, on el català només s'usava amb catalanoparlants nadius. Ara ja no es penalitzava l'ús del català per part de no nadius, i les sancions de solidaritat dins del grup castellanoparlant eren menys comunes. «*els joves castellans de Barcelona també semblaven menys zelosos a l'hora de guardar la frontera lingüística*». A més dels canvis institucionals, els castellanoparlants estaven ja més acostumats a sentir-se interpel·lats personalment en català, mentre que a finals dels anys 70 podien considerar que una interpel·lació en català no els anava dirigida, o que els era hostil. Woolard destacava que els conflictes interètnics que es podien produir perquè els participants interpretaven que es transgredia la norma monolingüe se solien donar en relacions no solidàries, com una transacció comercial, i no pas en el sí de relacions de solidaritat, com per exemple amb els amics (*ib.*, p. 101). Per a Woolard, l'increment de l'ús del català només podia etnir lloc si s'afluïxava el lligam entre tria de llengua i la identitat ètnica, i per tant, es debilitava la norma de convergència al castellà i els límits interètnics. Estos es difuminaven entre els estudiants que va analitzar, i a pesar que les relacions més intenses no solien creuar els límits interètnics (homofília), en les relacions que creuaven els límits pareixia que la convergència al castellà no era tant clara. Els grups estudiats continuaven mantenint la preferència per la pròpia llengua, però la investigadora apuntava que el principal augment que observava en relació a la llengua catalana era sobretot entre les xiques (*ib.*, p. 217, 239–241).

En línia a la segona recerca de Woolard, **Boix** (1993) detectava que entre els joves barcelonins de finals dels 80 la delimitació dels grups no s'associava ja d'una manera tant intensa amb l'origen familiar i la identitat, perquè les tries de llengua eren les que acabaven establint les fronteres etnolingüístiques, pel fet que el canvi de codi delimitava les pertinences dels individus a grups de parlants de llengües diferents (*ib.*, p. 28). Esta definició dels grups sociolingüístics a partir de les tries lingüístiques que els individus feien és similar a la que desenvoluparem en esta recerca mitjançant els *rols sociolingüístics*. Per a l'investigador es continuaven distingint dos grups amb una identitat etnolingüística clarament diferenciada, lluny de dissoldre's en una

de sola. Però les actituds dels jòvens eren *pragmàtiques* i *individualistes*, i no plantejaven les seues relacions en termes exogrups. Ho feien en termes interpersonals, defugint de qualsevol tipus de conflictivitat, i sent propensos a l'adaptació i a esmoreir les llengües com a senyal de pertinença a un grup. De fet, tampoc consideraven il·legítim el (des)equilibri que hi havia en aquell moment entre les dues llengües (Boix-Fuster, 1993, p. 205-211). Així, les *categoritzacions etnolingüístiques* a partir de les els parlants assignaven la llengua apropiada per a parlar a un individu contribuïen a mantenir les fronteres entre els grups. Però estos límits no sempre eren clars, perquè entre estos jòvens hi havia una major confluència dels dos grups etnolingüístics que no pas en les dècades anteriors en què arribava la població immigrada (*ib.*, p. 190). Amb tot, continuaven donant-se casos en què jòvens castellanoparlants, en adreçar-se en català a un catalanoparlant, eren correspostos en castellà, perquè encara es mantenien els vells límits etnolingüístics i trencant-se les oportunitats per a practicar el català, per més que els canvis en els comportaments sociolingüístics, i sobretot, amb la bilingüització dels castellanoparlants, Boix apuntava que es podia acabar per desdibuixar o fer desaparèixer les fronteres etnolingüístiques. Amb tot, per a Boix la pertinença als grups etnolingüístics no era categòrica, perquè també plantejava la possibilitat que les persones es posicionaren a una *distància* determinada dels límits etnolingüístics (*ib.*, p. 28, 99). En plantejar els casos històrics de converses lingüísticament divergents que es produïen especialment a inicis del segle XX entre monolingües catalanoparlants i castellanoparlants, l'investigador descrivia els catalanoparlants monolingües com *allunyats de les fronteres etnolingüístiques* (*ib.*, p. 28), i referint-se a les actituds en algunes zones rurals exposava que «*viuen allunyats de les fronteres etnolingüístiques i no recorren a la comparació social amb els membres del grup exterior*» (*ib.*, pp. 99, 168).

Per a Pujolar (1997), de forma similar a Boix, les tries lingüístiques que es desenvolupaven a partir de les normes d'ús també reproduïen els límits etnolingüístics, especialment en el cas d'aquells que tenien una voluntat deliberada per aprendre català, i que, conseqüentment, debilitarien la delimitació entre els dos grups: «*Un dels problemes era que la majoria de catalanoparlants canvien al castellà quan detecten una mínima indicació que l'interlocutor no està còmode o content parlant català: un petit accent, una frase en castellà, qualsevol evidència que la persona pot ser de llengua familiar castellana*». I així ho interpretaven també alguns dels seus entrevistats: «*una de les noies Trapas més polititzades també deia haver viscut moltes frustracions per aquest fet. Quan treballava de cambrera en un cafè, es trobava que molts clients catalanoparlants li responien en castellà encara que ella se'ls adreçés en català. Això la feia sentir insultada i humiliada, perquè deia que era una forma de marcar distàncies socials, de fer-la sentir inferior*» (*ib.*, p. 128). Amb tot, Pujolar destacava que a Catalunya la bilingüització dels jòvens castellanoparlants en el sistema educatiu de conjunció havia permès que fora més generalitzada l'opinió que les adaptacions no havien de ser unidireccionals (del català cap al castellà), i això debilitava la norma d'adaptació unidireccional del català cap al castellà, i de manera paral·lela, també debilitava els límits interètnics, perquè la confluència era més present que abans. Així, «*el sentit mateix de l'existència dels grups etnolingüístics ha anat esdevenint menys evident, menys clar, almenys més discutible*. [Alguns entrevistats] *citen casos en què és difícil saber quina és la llengua familiar de la persona amb que es parla*», perquè el català tenia menys connotacions endogrups que en l'etapa anterior. De fet, Pujolar reprenia algunes qüestions tractades per Boix en relació a la teoria de la identitat social (vegeu l'apartat «2.1.1. Individus, llengües, ètnies, grups, nacions, cultures») per a afirmar que la

dimensió interpersonal de les interaccions s'havia incrementat, i no tant la dimensió intergrupal, de manera que els individus estaven interessats a superar les barreres grupals per evitar lectures de les seues tries lingüístiques en sentit conflictiu: «*Les estratègies de "des-construcció" dels grups ètnics poden ser molt diverses, però tenen en comú la voluntat de construir uns marcs interpretatius (i unes posicions per als participants) que invisibilitzen o silencien l'existència d'aquests grups: dos conversants ja no són un "català" o un "castellà" sinó dues persones orientades a trobar la millor manera de comunicar-se. Dins aquesta perspectiva, hom afaforeix els comportaments lingüístics no-marcats (adaptació, norma monolingüe, etc.). Adaptar-se per sistema permet, de fet, mantenir l'ambivalència i així la viabilitat del propi marc interpretatiu. Un castellanoparlant que no s'adapti pot encara interpretar-se com un fet natural, i un catalanoparlant també, però fins a cert punt*» (ib., 1993, p. 73). Amb tot, Pujolar entenia que esta voluntat de confluència dels dos grups etnolingüístics xocava amb qui considerava que era important el manteniment del català. La norma bilingüe continuava sent molt poc habitual per part dels catalanoparlants, perquè el més corrent era evitar-la, ja fóra seguint la norma d'adaptació, o utilitzant altres estratègies per a mantenir converses lingüísticament recíproques en català, tals com *fer-se el distret, afanyar-se a parlar primer o escollir els amics en funció de la llengua*

La relació entre els límits grupals i la llengua familiar també s'observava en la recerca primerenca de **Rosselló** (2004, p. 917) a alumnes d'una aula de 6è de primària a Barcelona, on detectava que, tot i que la norma de convergència al castellà havia perdut l'hegemonia, i que tots els alumnes podien mantenir interaccions en català, només es produïen interaccions en català quan hi havia catalanoparlants familiars presents en la interacció, i que els bilingües familiars es comportaven com a castellanoparlants tant quan interactuaven entre ells com quan ho feien amb membres no catalanoparlants, ja que en estos casos es relacionaven únicament i exclusivament en castellà. En este cas observava, doncs, que tot i que el català tenia certa capacitat en traspasar els límits grupals, a efectes pràctics els bilingües familiars es posicionaven enllà del límit, juntament amb els castellanoparlants.

3.3.1 ROL SOCIOLINGÜÍSTIC

I Normes i Rols socials

Les ciències socials s'han fet servir del concepte de *rol* per a relacionar el comportament humà amb les normes socials, i en general, amb el sistema social. El concepte de rol va ser introduït en les ciències socials per George Herbert Mead, i Jacob L. Moreno el va desenvolupar des de la psicologia, sent Ralph Linton qui li donà un sentit més sociològic. El concepte es va introduir de forma sistemàtica per la sociologia nord-americana, i amb Talcott Parsons i Robert King Merton el rol va consolidar el seu espai en l'estructural-funcionalisme, des d'on es va destacar el paper de la interacció entre individus per a entendre els rols.

Per a Talcott **Parsons** (1961, p. 41-44) el **rol** era la participació estructurada i normativament regulada que cada individu feia en un procés concret d'interacció social. Esta interacció es feia efectiva en la **col·lectivitat**, el sistema d'interacció entre dos participants que compartien una cultura normativa comuna. Els **patrons normatius** compartits, que denominava **valors**, permetien que el comportament dels participants fora interpretable de manera mútua i

compartida per tots, de manera que tant les normes com els valors eren definits sempre en el si del seu univers de rellevància. De fet, per a Parsons calia distingir dos components de la cultura normativa del sistema: els **valors**, compartits per tots els membres d'una societat, i les **normes** o *expectatives de rol*, que eren distintes segons el rol, i en definitiva, que configuraven els drets i les obligacions associats amb cada rol. **Parsons** situava els rols en el bell mig del que considerava com les dues principals preocupacions teòriques de la sociologia: els valors i les normes, d'una banda, i els individus i les seues interaccions, de l'altra. El rol se situava en la base d'una torre que analitzava la col·lectivitat, les normes i els valors. El punt de partida per a analitzar els rols era la concepció de dos o més individus **interactuant** entre ells de manera que constituïen un sistema interdependent. Per tant, un sistema estable d'interacció orientava els seus participants en termes d'**expectatives mútues**, i el fet que l'acció dels individus estiguera immersa entre les normes socials i les expectatives amb que s'associaven els rols, feia possible la predicció del comportament dels individus, lluny de l'aparent llibertat.

Des de les perspectives més simbòliques, el rol social es considerava un *paper* preestablert que guiava l'actor en el seu comportament, i sense abandonar la idea que cada actor podia interpretar el *paper* a la seua manera personal, no s'oblidava que esta interpretació estav dintre d'uns límits i uns *guions* establerts, que es delimitaven i encaixaven en un entramat d'interrelacions amb la *interpretació* que la resta d'actors feien dels seus *papers*. Per tant, l'acció dels individus resultava de la coacció exercida pels col·lectius, de manera que tal com s'entén contemporàniament el *rol social*, este estava integrat per normes que subjectaven l'acció dels individus, segons la posició que estos ocupaven o la funció que desenvolupaven en el si de l'estructura social (Rocher, 1973, p. 43-53). És per això que el rol lligava el comportament individual amb les expectatives dels demés. Posteriorment, C. Wright Mills i Hans H. Gerth van desenvolupar una visió de conjunt sobre el paper dels rols per als individus i la societat.

Així, entenem el *rol* dels individus com el «**conjunt d'accions que el grup o la societat espera que realitze degut a l'estatus que ocupa en eixe grup o societat**» (Giner, Lamo de Espinosa, & Torres, 2006, p. 660 i ss.). A pesar de l'evolució i la diversitat de definicions, en totes elles és rellevant tant el comportament dels individus com les expectatives socials associades a una posició social particular. En la definició se solen lligar tres qüestions centrals: d'una banda, l'*individu* i el seu comportament, de l'altra, el *sistema* i les *normes*, i finalment l'associació d'estes dues dimensions mitjançant l'anàlisi de la *interacció* o la *relació social*. Així, la clau de volta del rol és el del comportament dels individus, però inserit en l'àmbit social mitjançant les normes, i per tant, desenvolupat sota les expectatives dels participants.

La perspectiva reticular del *rol* desenvolupa el concepte en paral·lel a l'anàlisi de xarxes socials. Així, Hanneman i Riddle (2005, Capítol 15) vertebren de la següent manera la relació entre els rols, les interaccions, les expectatives, les normes i la cultura des de l'anàlisi de xarxes socials i la perspectiva microsocial: «*What actors label others with role names, and the expectations that they have toward them as a result (i.e. the expectations or norms that go with roles) may pattern –but not wholly determine actual patterns of interaction. Actual patterns of interaction, in turn, are the regularities out of which roles and norms emerge. These ideas: interaction giving rise to culture and norms, and norms and roles constraining interaction, are at the core of the micro-sociological perspective*».) Des d'este primsa se sol distingir entre la **posició** i els rols. Els

individus ocupen una *posició* en el sistema social, la qual els lliga amb unes expectatives que emergeixen a partir de les normes socials. El *rol* seria, doncs, la conducta que s'associa amb la *posició*, i per tant, la posada en acció de les *expectatives* que les *normes* atribueixen a una *posició*. Així, el *rol* seria l'acció, lligada amb les expectatives que les normes atribueixen a una determinada *posició* en el sistema social. Els individus s'entenen com a *actors de rols*, desenvolupant els papers o rols assignats a la seua *posició*. Des del nivell macro, les institucions s'entenen com **organitzacions jeràrquiques de rols**, i funcionen com a carcasses que relliguen l'estructura social. Des d'este prisma, té una importància cabdal la **relació entre rols**, pel fet que el rol només té sentit per la seua relació amb altres rols: el paper de *pare* pren sentit en la relació amb el paper de *fill*, de la mateixa manera que el paper de *cap* només pren sentit en l'oposició amb el paper de *subordinat*. També cal tenir en consideració altres conceptes, com el d'un actor social **competent**, que significa que es coneix i es té interioritzades les expectatives lligades amb el *rol* desenvolupat. Estes expectatives emergeixen, com ja hem vist més amunt, de les normes i els valors. També s'ha destacat la **superposició de rols**, pel fet que un mateix individu té assignats diversos rols simultanis, com per exemple *cap d'una empresa, mare i militant d'un moviment cívic*. En este sentit, Merton va centrar l'atenció en la multiplicitat dels rols, i en les contradiccions que es poden produir per les expectatives contraposades de diferents rols. Estes contradiccions es resolen per tres vies: prioritzant un dels rols, evidenciant les expectatives oposades de cada rol, o renunciant a certs rols. Així, davant les contradiccions en la multiplicitat de rols hi cap l'opció de potenciar la coherència, o bé ampliar l'ambivalència en el desenvolupament dels rols, amb la virtut de flexibilitzar les expectatives associades a estos.

L'**avantatge de l'anàlisi dels rols** resideix en dos fets. El primer és la seua capacitat per centrar l'atenció en la intersecció entre la microsociologia i la macrosociologia, analitzant el paper que tenen en l'acció dels individus les expectatives, les normes socials, i en definitiva, el sistema social, cohesionant estos dos nivells d'anàlisi situant el focus en la interacció social, i per tant, en les xarxes. El segon avantatge és el fet que el rol s'associa a unes expectatives d'acció dels individus que permeten certa previsió i anticipació en la interacció, per la incorporació de les *normes socials* en l'anàlisi. Això dóna un valor important als rols com a ferramenta d'anàlisi per a entendre el funcionament de la societat i dels individus.

II El concepte de rol sociolingüístic

El concepte de rol social ens permet ampliar-lo al camp sociolingüístic mitjançant el concepte de **rol sociolingüístic**, que es refereix a la **pauta de comportament sociolingüístic que cada individu efectua tant en relació a la seua posició sociolingüística com a les expectatives de comportament sociolingüístic que el grup espera que seguisca en funció del seu estatus sociolingüístic**. Esta **pauta de comportament també genera els esquemes socials que permeten interpretar la realitat, tant a l'individu com a la societat**.

Una aproximació inicial al rol sociolingüístic es troba en **Fairclough** (1989, 1993), que concep les tries lingüístiques en un camp continu de negociacions de rols i identitats que els individus desenvolupen en la interacció. En estes negociacions entren en joc tres factors: la concepció que els individus tenen del món, l'estatus dels participants, i els grups socials als que

pertanyen.⁶³ El concepte de rol tampoc ha estat completament aliè a la sociolingüística catalana. **Calsamiglia i Tusón** apuntaven que les tries lingüístiques (la *parla*, els *actes i fets*) en part es definien per les *relacions de rol*, enteses com «*drets i obligacions mutus definits culturalment*», i immersos en *xarxes comunicatives* en què el *tipus d'interacció* era *definida pel grau en què els participants en una situació social remarquen els drets i obligacions mutus de llurs relacions de rol*» (Calsamiglia & Tusón, 1980, p. 25, citant a Cooper, 1962, p. 202). En el cas de Boix i Vila, exemplificaven en el seu manual un relat sobre les tries lingüístiques, on planava el concepte del que nosaltres denominarem rols sociolingüístics. En la narració s'apuntava a les tries i les normes sociolingüístiques que tenien lloc en el marc d'un àmbit social (el comercial) i territorial concret, amb una composició demolingüística concreta pel que fa a la llengua familiar dels participants. Els rols que desenvolupaven els venedors (*de llengua castellana*) i els clients (*catalanoparlants*) aparentment estaven lligats amb la llengua familiar, però es podien acabar desenvolupant amb el manteniment de la pròpia llengua o amb convergència a la de l'interlocutor: «*Actualment en la zona de Barcelona els àmbits públics no oficials de masses (de lleure, comercials) en les grans àrees urbanes semblen associar-se amb un major ús oral de la llengua castellana. En aquesta zona, en les relacions comercials orals entre clients i venedors, per exemple, la llengua castellana sol ésser la llengua triada inicialment, per dues raons. D'una banda perquè el castellà és la primera llengua majoritària en bona part dels barris de la zona. En segon lloc, perquè les normes socials afavoreixen que s'usi. La convergència lingüística del venedor de llengua castellana cap al client catalanoparlant es produeix a vegades, però no és una norma de compliment obligat. En canvi, la convergència lingüística del venedor catalanoparlant cap al client castellanoparlant és un comportament que es dona per suposat, bé que no sempre es doni*» (Boix-Fuster & Vila i Moreno, 1998, p. 128, els destacats són nostres). També **Woolard** (1992) distingia entre la identitat etnolingüística i els usos lingüístics reals dels parlants, però els usos lingüístics ocupaven una posició central en definir els grups sociolingüístics. Si bé en la seua primera recerca de finals dels anys 70 distingia entre *catalans* i *castellans*, posteriorment ampliaria esta distinció a conceptes menys associats amb el component etnolingüístic, almenys de manera intrínseca, i diferenciaria entre els *catalanoparlants* i els *castellanoparlants*. Però els conceptes de *catalanoparlant* i *castellanoparlant* podien portar a interpretacions errònies, pel fet que no eren pas dos grups monolingües, si no, ben al contrari, els catalanoparlants també eren competents en castellà, de la mateixa manera que alguns castellanoparlants també eren competents en català. És per això que la seua definició de *catalanoparlant* i de *castellanoparlant* (i per tant, de *catalans* i *castellans*) no era a partir de la llengua familiar, la competència o l'origen geogràfic familiar, si no que s'aproximava al que aquí entenem com rol sociolingüístic i residia en l'*ús actiu del català o del castellà en certes situacions clau*. La llengua familiar estava molt associada amb l'ús lingüístic que els individus desenvolupaven, però l'existència de bilingües familiars i d'individus que tenien un comportament sociolingüístic distint al que havien desenvolupat d'infants, mostraven que «*per determinar la identitat ètnica, la llengua habitual, o llengua de relació que s'utilitzava en la comunicació informal dins de les fronteres del grup, era tan important com la llengua materna*» (*ib.*, p. 75). També en la definició que Woolard feia dels dos grups era essencial la llengua utilitzada en les relacions endogrups, així com la utilitzada

⁶³ Els tres conceptes proposats per Faicough tenen cert paral·lelisme amb les propostes de Bourdieu sobre l'*habitus*, els capitals i el camp.

en les relacions exogrups, d'una manera similar a com ho desenvoluparem més endavant: «*Els que eren qualificats de catalans no solament havien estat criats en cases catalanoparlants, sinó que normalment també elegien el català per a la interacció informal, no-institucional amb altres catalanoparlants nadius. En contraposició, els castellans eren els que parlaven normalment en castellà com a llengua nativa, i utilitzaven el castellà amb altres castellanoparlants nadius (com també en la majoria d'altres situacions)*» (ib., p. 76, els destacats són nostres). En la seua definició, Woolard definia tant l'entramat normatiu de les relacions endogrups (manteniment de la llengua del grup) com exogrups (convergència al castellà), i el desplegava de manera extensa: «*l'ús corrent del castellà en la interacció informal amb castellanoparlants nadius no significava, com veurem, que un català s'hagués «castellanitzat». Només es considerava que un catalanoparlant s'havia castellanitzat i que ja no era autènticament català quan elegia de forma regular el castellà en la interacció amb el grup català o introduïa el castellà a casa seva i al cercle íntim familiar*» (ib., p. 76). Vegeu doncs, que Woolard destaca dues qüestions clau que desenvoluparem empíricament en la nostra proposta dels rols sociolingüístics: que la dimensió fonamental en la condició de *catalanoparlant* o de *castellanoparlant* resideix en els **usos lingüístics**, més que no pas en la llengua familiar o la competència lingüística, i que la **llengua utilitzada en la comunicació informal dins i fora dels límits grups** (fronteres etnolingüístiques) resulta fonamental per a classificar els individus en els rols sociolingüístics que desenvolupen.

III Llengua familiar i desenvolupament de rols

De fet, la distinció entre la llengua familiar i el rol sociolingüístic permet una anàlisi comparativa molt rica i descriptiva de la realitat sociolingüística. Els rols sociolingüístics, tal com els plantejarem en este treball, només tenen en compte les interaccions i les tries lingüístiques entre actors, deixant de banda els altres atributs personals dels individus, tals com la llengua familiar. Esta disjuntiva s'ha tingut en compte en diverses recerques de la sociolingüística catalana. Com ja hem vist més amunt, **Woolard** (1992) en el seu primer estudi dels anys 1979-1980 ja apuntava alguns casos d'immigrants que havien adoptat rols catalanoparlants, però destacava la relació íntima de la llengua familiar amb les tries lingüístiques. Situava el lligam dels autòctons castellanoparlants fills de la primera onada migratòria en l'encaix més profund en les xarxes castellanoparlants autòctones, fet que, d'una banda, augmentava els llaços de solidaritat, i de l'altra, penalitzaven el desenvolupament de rols catalanoparlants. En la seua rèplica de l'any 1987 també hem vist que indicava alguns casos de jòvens que havien fet una transició d'un origen familiar castellanoparlant a un comportament sociolingüístic propi de catalanoparlants, apuntant que la xarxa social catalanoparlant d'iguals havia estat clau en evolucions d'este tipus, especialment en relació a la densitat catalanoparlant en l'àrea de residència (barris catalanoparlants) i l'estatus socio-econòmic familiar (classes mitjanes), perquè els alumnes d'origen castellanoparlant que mantenien rols castellanoparlants eren fills d'obrers en barris castellanoparlants.

La mateixa associació entre llengua familiar i tries lingüístiques era destacada per **Rosselló** (2010b, p. 164, 240) en els infants que estudiava, hipotetitzant que «*com més presència d'una determinada llengua en l'entorn familiar i no familiar de l'infant, més torns de parla produirà en aquesta mateixa llengua*». Però esta qüestió era confirmada parcialment, pel fet que, si bé existia l'associació, les tries lingüístiques tendien a observar major ús de català arreu, ja que els

catalanoparlants feien ús de la llengua, els bilingües tenien un comportament molt similar a estos, i si bé la major part dels castellanoparlants usaven el castellà amb tots els alumnes, alguns feien major ús del català. La dissonància entre llengua familiar i tries era ratificada per **González et al.** (2014, p. 116-117, 124), que apuntaven tant l'existència de castellanoparlants d'origen que es comportaven quotidianament com a catalanoparlants, com de catalanoparlants que parlaven castellà entre ells. De fet, en la seua mostra qualitativa a Catalunya en la dècada dels 10 detectaven certa predisposició més important dels castellanoparlants per parlar català que la predisposició dels catalanoparlants per parlar castellà, qüestió que situaven en l'ordre estructural i socioeconòmic, pel lligam entre la bilingüització i l'ascens social.

IV Doble atribució de les tries lingüístiques

Tal com hem definit més amunt, els rols sociolingüístics se sustenten en les tries lingüístiques (comportament) que els parlants fan amb els membres del seu propi grup (relacions endogrups) i amb els de fora del seu grup (relacions exogrups), i per tant, a partir de la seua posició sociolingüística. Però a més, cal tenir en compte que en la definició també denotem que els rols sociolingüístics es desenvolupen a partir de les expectatives de comportament sociolingüístic que el grup espera que cada individu seguisca a partir del seu estatus sociolingüístic. Així, les tries lingüístiques són interactives i bidireccionals, de manera que els individus de manera més o menys conscients trien l'ús de les llengües segons els rols que poden i volen desenvolupar en una relació diàdica particular, en un context donat, però amb les seues tries lingüístiques també atribueixen i assignen una identitat social als seus interlocutors (*alteri*), fent unes tries segons la identitat que perceben o volen assignar al seu interlocutor. Evidentment, els interlocutors assignen una identitat social a l'individu, de manera que les tries lingüístiques de l'individu seran interpretades pels altres i li assignaran una identitat, de la mateixa manera que el comportament que efectuen estos altres actors emmotllarà el comportament de l'individu. De fet, la doble atribució dels rols sociolingüístics es produïa fins i tot en casos com el del dual-lingüisme que proposaven Campbell i Grondona, on cada parlant mantenia la seua llengua amb parlants d'altres llengües i era comú la divergència lingüística: *«given the small size of the population, everyone knows which language everyone identifies with, which language they speak, and what their family members speak»* (Campbell & Grondona, 2010, p. 620).

Woolard mostrava com el comportament sociolingüístic dels parlants (i per tant, les seues tries lingüístiques) a ulls dels altres configurava una identitat, i en conseqüència, el que nosaltres hem denominat rol sociolingüístic: *«Si un castellà natiu adoptava el català com a llengua corrent familiar, aquesta persona era, per a tots els propòsits pràctics, catalana, i així el consideraven normalment els altres»*. De fet, cada grup sociolingüístic dels territoris de llengua catalana al segle XX s'associava també amb unes expectatives, perquè de manera implícita se solia considerar que els *catalanoparlants* eren bilingües, que convergien en les interaccions exogrups, i que els *castellanoparlants* eren monolingües, que mantenien el castellà en estes interaccions exogrups (Pujolar Cos, 1993, p. 66; Kathryn Ann Woolard, 1992). Woolard explicitava la rigidesa amb que funcionaven estes assignacions en la Barcelona de finals dels anys 70 i principis dels 80, de manera que com a investigadora estrangera (i no catalanoparlant familiar) els *altres* solien assignar-li una identitat clarament no catalanoparlant. Les tries

lingüístiques que ella feia en català amb catalanoparlants de vegades podien topar-se amb divergència lingüística, pel fet que el seu interlocutor clarament catalanoparlant s'hi dirigia únicament en castellà. Esta assignació que els *alteri* feien a la investigadora d'una identitat social no catalana (i conseqüentment, amb qui no es podia usar el català), podia arribar a l'extrem que l'interlocutor no havia identificat el codi d'una primera interlocució clarament en català (*op. cit.* 1992, p. 78). A més, la investigadora explicava anècdotes personals en què, a la seua condició al·loglota, es podia sumar el seu ús del castellà amb alguns amics catalanoparlant, qüestió que transgredia la norma de manteniment del català en el grup catalanoparlant, i per tant, a pesar que en una interacció mostrava predisposició a parlar català, se li assignava directament el paper de castellanoparlant. Este patró de comportament s'interpretava com una violació de les normes sociolingüístiques per part dels catalanoparlants que es regien per la versió més *tradicionalista* de la norma de convergència, i per tant, assignaven a la investigadora l'etiqueta de no parlant de català. En alguns casos, per més que mostrara preferència per l'ús del català amb alguns recent coneguts, els interlocutors no deixaven d'atribuir-li un rol no catalanoparlant, i per tant, es comportaven amb ella com si desenvolupara un rol castellanoparlant i consideraven que calia adreçar-s'hi en castellà: «*el meu ús del castellà amb catalanoparlants coneguts violava models de tria de llengua del grup i revelava que jo no era catalana. En cada cas, l'interlocutor desconegut es prenia aquesta conculcació dels models grupals com un senyal que m'havia de parlar en castellà, i passava per damunt del meu senyal intencionat de preferència del català en aquell intercanvi*» (*ib.*, p. 93-96). Per a Woolard l'atribució d'identitats socials que es feia amb les tries lingüístiques era doble, tant perquè definien el propi parlant, com perquè definien al parlant a qui s'adreçava. Així, plantejava que un catalanoparlant no se solia *arriscar* a dirigir-se en castellà a un altre catalanoparlant, a pesar que en la conversa hi haguera altres participants castellanoparlants, pel fet que «*als parlants no els compensava arriscar-se a posar en dubte la pròpia identitat, o la del seu interlocutor introduint el castellà en la conversa*» pel fet que «*ser català era una identitat valorada positivament*». (*ib.*, p. 81). Així, destacava que molts immigrants recents no eren conscients d'esta doble atribució, i de vegades el fet d'acomodar-se o aproximar-se a l'interlocutor usant alguna paraula en la seua llengua, podia ser interpretat com un signe d'identitat lingüística, i desplegar respostes en català, a pesar que no fóra la intenció inicial de l'emissor: «*Els immigrants recents no sempre s'adonaven plenament de la significació ètnica de l'ús del català. No era rar entre alguns dels més atrevits aventurar unes poques frases, sense adonar-se que aquestes constituïen un compromís a conversar en la llengua més que no pas una fórmula simbòlica amistosa*» (*ib.*, p. 87).

També la doble atribució planava en les propostes de **Boix**. Considerava que els individus utilitzaven *categoritzacions etnolingüístiques* a partir de les que assignaven la llengua apropiada per a parlar a un individu. Estes categoritzacions eren la resolució quotidiana del que nosaltres denominem *rols sociolingüístics* (Boix-Fuster, 1993, p. 190-192). Boix explicitava diferents casos en què, a pesar que alguns castellanoparlants podien utilitzar el català i s'adreçaven inicialment en aquesta llengua als catalanoparlants, l'atribució que els catalanoparlants en feien era d'interacció amb un castellanoparlant, i (re)adequaven les seues tries lingüístiques responent en castellà. Així, a pesar que alguns castellanoparlants podien triar el català en iniciar interaccions exogrups, i per tant, desenvolupar un rol lingüísticament convergent, l'atribució i expectatives que altres catalanoparlants feien *per deferència* davant un parlant que era clarament no nadiu, i comptava amb menor fluïdesa, acabaven per girar el

seu rol, convertint el seu comportament al manteniment del castellà. També Vila (1996, p. 304) observa esta doble direccionalitat en l'atribució del comportament sociolingüístic: «*the more one subject uses Catalan to address his or her classmates, the more this subject is expected to be addressed in Catalan by the others*». I també Bastardas, de manera similar a Boix, considerava l'existència d'una *categorització cognitiva*, en considerar que hi havia dinàmiques tendents a dirigir-se sistemàticament en castellà a persones que es considerava que «*no són d'origen català i a les quals es parla en castellà*», a pesar que en ocasions entenien i sabien parlar català. Esta atribució sociolingüística feta a altres individus «*deixa sense motivació d'ús del català a les persones de L1CST [primera llengua castellana] que potencialment podrien fer-ho, ja que l'interlocutor o bé els interpel·la ja en aquesta llengua o bé se'ls hi adapta de seguida que interpreta que no són originàriament catalanoparlants (perquè parlin en castellà o tinguin algun tret que no correspongui exactament al que s'espera d'un 'nadiu')*», i de fet, «*malgrat que els alumnes de L1CT [primera llengua catalana] veuen el company de L1CST capaç de parlar en català amb els mestres, ells no li parlen si no és en el cas que ell ho indiqui clarament, usant el català de manera normal amb els L1CT, fet que no sembla ser pas gaire majoritari, tot i que n'hi ha alguns casos*» (op. cit 2003, p. 267-268).

Pujolar d'alguna manera prenia la categorització etnolingüística que proposava Woolard, bàsicament definida per l'origen lingüístic, per tal d'avaluar-la en relació al comportament dels individus: «*És important remarcar que el concepte d'ètnicitat en Woolard es refereix a categories constituïdes per la gent, i no pas a una classificació acadèmica elaborada en referència a uns atributs mesurables. El meu estudi pretenia veure fins a quin punt aquestes categories funcionaven per a descriure amb detall el comportament lingüístic i les percepcions de la gent*» (Pujolar Cos, 1993, p. 66). Per a Pujolar també es feia patent el concepte de *paper* sociolingüístic i la seua direcció tant cap a l'emissor com cap al receptor. Per exemple, en considerar la divergència lingüística en interaccions entre dos parlants, recordava que este comportament no només afectava a aquells que tenien fluïdesa en dues llengües i decidien mantenir la llengua, sinó que el comportament atribuïa un rol determinat, perquè «*reparteix uns papers que molts no volen representar*» (Pujolar Cos, 1993, p. 73). En el cas d'este autor, ja es feia més evident la dissociació entre origen lingüístic familiar i rols sociolingüístics desenvolupats, exemplificant-se en atribucions de rol sociolingüístic diferenciades per a persones que compartien el fet de ser bilingües familiars: «*És significatiu el fet que Silvia [...] venia d'una família bilingüe, així com quatre persones més que eren considerades castellanoparlants. Jaume, per contra, venia d'una família bilingüe, però a ell se'l considerava catalanoparlant*» (Pujolar Cos, 1997, p. 116). Evidentment, atribucions sociolingüístiques diferents també creaven expectatives diferents, i per tant, les conductes dels *alteri* es lligaven amb estes expectatives. De fet, el comportament d'*ego* i *alter* no només afavoria l'atribució d'identitat dintre de la díada, si no que anava molt més enllà, i es convertia en un mecanisme que permetia evidenciar el perfil catalanoparlant d'alguns alumnes que inicialment desenvolupaven un rol similar al dels castellanoparlants: «*A vegades, fins podia ser que els catalanoparlants entressin en castellà si no estaven segurs de la identitat de l'interlocutor. Això pot portar a situacions en que dos catalanoparlants poden acostumar-se a parlar castellà entre ells. Un informant declarà que el castellà havia predominat en el grup d'estudiants a principi de curs degut a aquesta tendència dels catalanoparlants d'utilitzar el castellà quan no s'està segur de la identitat de l'interlocutor. Aleshores durant l'estadi de negociació del procés de tria, la gent havia anat descobrint gradualment els orígens dels interlocutors a través de pistes com l'accent*

o els cognoms. Aquest informant declara també que uns quants catalanoparlants “ferms” havien tingut un paper molt important en aquest procés, perquè s’adreçaven a tothom en català i, en conseqüència, facilitaven als altres la percepció de l’origen lingüístic de cadascú. Com a resultat, les converses en català predominaven en el moment en què vaig realitzar la recerca» (Pujolar Cos, 1993, p. 67). Pujolar destacava doncs que tant la norma d’adaptació en relacions exogrups com la norma de manteniment en relacions endogrups no eren hegemòniques ni permanents, i que les tries lingüístiques de manteniment per part d’alguns catalanoparlants (norma bilingüe) havien permès redefinir l’atribució de rols entre altres alumnes, restablint o generalitzant la norma endogrupal entre els catalanoparlants, i en alguns casos fins i tot trencant la norma de convergència al castellà, donant pas a la convergència al català en interaccions exogrups.

Esta atribució de rols sociolingüístics pels *alteri* també prenia una rellevància encara major en el treball que Pujolar desenvolupava posteriorment amb el seu equip (González Balletbò et al., 2014, p. 114-117, 126), on es defensava que els parlants amb diferents repertoris lingüístics relacionaven cada persona amb una llengua (*monolingüisme diàdic*): «a Catalunya la majoria de la gent té assignada una llengua a cada persona que coneix i, si preguntem a algú, normalment ens podrà dir quina és aquesta llengua». De fet, consideraven que actualment la principal ferramenta per a organitzar les pràctiques lingüístiques era l’atribució de la identitat etnolingüística dels *alteri* a partir de les tries lingüístiques que feien en les relacions diàdiques, especialment útil en un context en què les fronteres etnolingüístiques s’havien difuminat i més enllà de la tradicional assignació per origen etnolingüístic. La dificultat que els actors mostraven a canviar el seu comportament sociolingüístic s’associava amb la identitat que els parlants elaboraven a partir de les seues tries lingüístiques i la coherència del *personatge* que construïen en el marc de la interacció social, perquè els canvis vinculaven la imatge que la persona transmetia a la resta de persones, i per tant, el canvi es vinculava amb la redefinició que els altres podien acabar fent en les assignacions i atribucions sociolingüístiques que implicaven al parlant. Així, els individus es mostraven atents al manteniment de la imatge que projectaven, i es destacava que bona part dels catalanoparlants d’origen mostraven molta atenció a la dinàmica d’assignació de rols sociolingüístics a partir de les seues tries lingüístiques, per evitar que se’ls atribuïren rols castellanoparlants. És per això que els moments de canvi i resocialització eren aprofitats per alguns parlants per a redefinir estes assignacions, pel fet que en estos moments es reduïa la pressió de la xarxa, o fins i tot es redefinia els components de la xarxa.⁶⁴

3.3.2 ELS ROLS SOCIOLINGÜÍSTICS ALS TERRITORIS DE LLENGUA CATALANA

Possiblement la primera recerca en tractar empíricament les tries lingüístiques als territoris de llengua catalana és la de **Calsamiglia i Tusón** (1980, p. 39, 72, 74), ja mencionades en altres investigacions anteriors (Vallverdú, 2013, p. 18). Distingeixen entre dues pautes sociolingüístiques, de les quals es desprenen dues tipologies de parlants: els castellanoparlants que mantenen l’ús d’esta llengua amb tots els interlocutors, i els catalanoparlants, que només mantenen el català amb altres catalanoparlants i convergeixen al castellà amb els

⁶⁴ Vegeu les qüestions que s’han considerat a l’apartat «3.1.1. Tries lingüístiques als territoris de llengua catalana».

castellanoparlants. Amb tot, la definició dels dos grups no explicita què s'entén per *catalanoparlants* o *castellanoparlants*, i l'ús que en fan al llarg del treball és bastant proper al de llengua familiar. També **Woolard** (1992, p. 74) distingia dos grups principals, els catalanoparlants i els castellanoparlants, definits inicialment en un sentit etnonacional sota la norma més restrictiva que associava per complet l'origen lingüístic familiar amb les tries, l'atribució de rols que hi feien els altres, i per tant, el seu rol sociolingüístic. Però la definició de Woolard (*ib.*, p. 81) evoluciona cap a concepcions més lligades amb les tries lingüístiques, i destaca que la distinció central entre catalanoparlants i castellanoparlants residia en què els primers convergien a la llengua dels segons, destacant ja a finals dels 70 que estaven emergint grups de castellanoparlants que convergien al català amb catalanoparlants (*ib.*, p. 96-97). Este fet confirmava l'emergència d'una tercera tipologia de parlants, que nosaltres denominarem *castellanoparlants convergents*.⁶⁵ En el cas que expressava, distingia els castellanoparlants monolingües dels castellanoparlants que convergien al català (*castellanoparlants convergents*) perquè «parlaven el català amb fluïdesa i [...] feien servir aquesta llengua, consistentment, amb els professors catalanoparlants, amb forasters com jo mateixa i amb companys catalano-dominants, però mantenien obertament la seva identitat primària de castellanoparlants i parlaven públicament en castellà entre ells» (*ib.*, p. 214-217). I també els distingia d'altres persones d'origen castellanoparlant que desenvolupaven deliberadament rols similars als dels catalanoparlants (*catalanoparlants convergents*), perquè també utilitzaven el català entre ells, amb els catalanoparlants, i amb altres castellanoparlants competents en les dues llengües. En esta distinció que Woolard observa entre dos tipologies de castellanoparlants familiars que usaven el català és on resideix la distinció entre *catalanoparlants convergents* i *castellanoparlants convergents* que més endavant exposarem. Ambdós grups es dirigien en català a altres catalanoparlants i en castellà a altres castellanoparlants, però els usos endogrups eren els que distingien les dues tipologies convergents: indiferentment del seu origen lingüístic, els catalanoparlants convergents utilitzaven el català entre ells, mentre que els castellanoparlants convergents utilitzaven el castellà entre ells. Amb tot, ni Woolard, ni els primers sociolingüistes aprofundiren en la problemàtica de desvelar quina era la tria lingüística que s'establia entre catalanoparlants convergents i castellanoparlants convergents, si és que hi havia una tria consolidada.⁶⁶ De fet, Woolard considerava encara un perfil intermedi de parlants que combinava el català i el castellà, més en el sentit de les alternances de codi que en el de les tries lingüístiques: «Encara que l'alternança lingüística com a mecanisme retòric no estava molt estès entre els catalans, alguns individus es podien reconèixer com a "alternadors constants"». En paral·lel al que Dorian (1981) detectava en el cas del gaèlic escocès, apuntava que l'alternança era excepcional i que tenia conseqüències en la integració en la comunitat: «Els "alternadors", sovint uns desarrelats socials, podien utilitzar les mateixes estratègies tant en comunicació intergrup al com intragrupal».

Finalment, **Boix** proposaria implícitament quatre tipologies de parlants, que és en les que ens basarem en el desenvolupament d'esta recerca. Definint els parlants pels seus usos lingüístics, Boix (*op. cit.*, p. 18) resseguí la distinció entre les dues tipologies de parlant originals: el *catalanoparlant*, caracteritzat com aquell que *usa (més) habitualment el català*, i el

⁶⁵ Vegeu-ho més endavant en este mateix apartat i en els models que proposem al «9. Els rols sociolingüístics».

⁶⁶ Esta qüestió serà tractada a part més endavant.

castellanoparlant, com aquell que *usa (més) habitualment la llengua castellana*. Les tipologies encaixen en el que nosaltres denominarem *catalanoparlants convergents* i *castellanoparlants convergents*. Però a més dels grups sociolingüístics principals, Boix en definia dos més: els que denominarem *catalanoparlants mantenidors*, caracteritzats per mantenir la llengua en relacions exogrups,⁶⁷ i els que denominarem *castellanoparlants convergents*, que eren aquells castellanoparlants que podien convergir al català en una interacció amb un catalanoparlant. Així, per primer cop s'incorporava els *catalanoparlants mantenidors* entre les tipologies de comportament sociolingüístic, i es modelava implícitament els quatre rols sociolingüístics que plantejarem a l'apartat «9.1. Rols sociolingüístics: model teòric, prova empírica i tria del model». Segons la caracterització que Boix feia de les quatre tipologies a Barcelona, basada en els seus usos lingüístics i el seu comportament en relacions exogrups (*ib.*, p. 160, 166–170), els qui tendien a mantenir l'ús del català tenien un context sociolingüístic on el català era dominant (casa, barri i escola), tenien una identitat especialment catalana, i a més, estaven bilingüitzats, fins el punt que tenien més competència en castellà que en català. Els catalanoparlants que tendien a convergir al castellà no eren definits explícitament. Pel que fa als castellanoparlants que convergien al català, tenien un context, una competència i un comportament lingüístic en què era dominant el castellà, però es relacionaven amb població catalanoparlant, i eren la majoria en la seua franja d'edat a l'àrea de Barcelona. Ben al contrari, els castellanoparlants que divergien del català estaven bilingüitzats en català de manera molt limitada, i tenien un domini molt superior del castellà, pel fet que el seu ús del català era molt escàs. Així, les tipologies, a més d'agrupar implícitament segons la seua llengua principal (*catalanoparlants* i *castellanoparlants*), també els agrupava segons si els parlants convergien o divergien. Reprenent la proposta de quatre tipologies que feia Boix en els nostres termes, els *catalanoparlants divergents* no s'adaptaven al castellà, els *catalanoparlants convergents* sí que s'adaptaven al castellà, els *castellanoparlants convergents* sí que s'adaptaven al català i els *castellanoparlants divergents* no s'adaptaven al català.⁶⁸

Pujolar reprenia poc més tard les propostes de Woolard, i igual que Boix, consolidava quatre rols sociolingüístics que nosaltres anomenarem *model simple* més endavant, a l'apartat «9.1. Rols sociolingüístics: model teòric, prova empírica i tria del model»: «*En base a les observacions, es podien establir, doncs, 4 pautes genèriques de comportament lingüístic individual: els no-adaptadors castellanoparlants, els adaptadors castellanoparlants, els no-adaptadors catalanoparlants i els adaptadors catalanoparlants. Calia veure, però, què hi havia darrera d'aquestes pautes i quins recursos interpretatius utilitzava la gent per explicar la diversitat de comportaments*». Amb tot, ni la proposta de Pujolar ni la de Boix integren estos perfils en un model complet sobre les seues interaccions, i això suposava algun problema a

⁶⁷ La proposta de Boix dels parlants mantenidors del català se situava sobretot amb l'objectiu d'explicitar que no estaven emergint, almenys en les interaccions de caire més interpersonal, a pesar de les propostes dels primers governs de la Generalitat.

⁶⁸ Noteu que nosaltres definim com a *mantenidors* els actors que Boix defineix com a *divergents*. La distinció resideix en què no pressuposem en el manteniment de la llengua una *voluntat* expressa per divergir lingüísticament. Això és, per exemple en el cas d'un castellanoparlant mantenidor en un context majoritàriament castellanoparlant pot no percebre cap altra possibilitat que mantenir la pròpia llengua amb tothom, pel fet que fins i tot qualsevol catalanoparlant se li adreça en castellà. Per contra, sí que som més partidaris de parlar de *converses lingüísticament divergents*, perquè considerem que denominar-les *converses bilingües* pot portar a confondre-les amb les converses amb una proporció molt important d'alternances de codis.

l' hora de dibuixar les tries lingüístiques entre membres de diferents grups de manera completa. S'explicitava que els *no-adaptadors* mantenien interaccions lingüísticament divergents entre si en les relacions exogrups, mitjançant el seguiment de la *norma bilingüe*: «Pel que fa a la norma bilingüe [...] les condicions perquè es donin les converses bilingües han de ser molt particulars: ambdós participants han de ser no-adaptadors» (Pujolar Cos, 1993, p. 68). Però no s'explicitava com es resolía la tria lingüística en relacions exogrups dels *adaptadors*, més enllà de quedar implícit que es produïa una negociació en una suposada *igualtat de drets de tria*, amb un *consens final* com a resultat. L'equip en què Pujolar participaria posteriorment destacava que al llarg del procés de normalització lingüística, amb la difusió de la competència del català i el manteniment de la competència universal del castellà, s'havien tendit a incrementar els rols sociolingüístics intermedis entre el català i el castellà, però que els rols més monolingües continuaven sent molt importants (González Balletbò et al., 2014, p. 117-125). Així, els rols sociolingüístics no eren pas estables al llarg de la vida, si no que de fet alguns comportaments s'explicaven sobretot per l'origen lingüístic i per les trajectòries vitals. Reprenent la proposta original de Pujolar, ampliaven de manera explícita l'espectre de tipologies fins a set tipologies sociolingüístics. Tot i que la proposta s'elaborava amb l'objectiu de classificar els discursos dels parlants sobre les tries lingüístiques, estos es podien abordar també en l'anàlisi de les tries lingüístiques. Els rols exposats per estos investigadors es distingien al llarg de dos pols, el *catalanoparlant* (amb tres rols) i el *castellanoparlant* (amb tres rols més), a més d'una tipologia intermèdia que denominaven *híbrids parells*. En cada pol distingien dos rols *aguts*, que no diferenciaven pel nom, i un rol *híbrid*. Els dos rols *aguts* compartien el fet de mantenir la llengua pròpia, però es diferenciaven per les tècniques que els parlants usaven per a aconseguir este manteniment en converses interètniques:

- *Catalanoparlant agut*: prefereix les converses bilingües abans d'adoptar el castellà.
- *Catalanoparlant agut*: no gosa tenir converses bilingües, però desenvolupa altres estratègies per no haver de parlar castellà.
- *Catalanoparlant híbrid*: mostra preferència pel català i una bona predisposició a adoptar el castellà.
- *Híbrid parell*: no evidencia preferències.
- *Castellanoparlant híbrid*: mostra preferència pel castellà i una bona predisposició a adoptar el català.
- *Castellanoparlant agut*: no gosa tenir converses bilingües, però desenvolupa altres estratègies per no haver de parlar català.
- *Castellanoparlant agut*: prefereix les converses bilingües abans d'adoptar el català.

Tot i que no s'explicitava, els rols catalanoparlants o els rols castellanoparlants es diferenciaven per les tries lingüístiques endogrups, i no per l'origen lingüístic familiar, entenent que aquells que desenvolupaven un rol catalanoparlant utilitzaven català entre ells, de manera paral·lela amb els rols castellanoparlants i l'ús del castellà, perquè tant uns com els altres mostraven preferència per la seua llengua. Pel que fa als atributs associats amb cada tipologia de parlant, els investigadors apuntaven que els jòvens *catalanoparlants aguts* (tipologia A) partien del principi que a Catalunya tothom entenia el català *de facto* i que els qui el parlaven tenien el dret i el deure d'utilitzar-lo, a més de considerar que tothom l'havia d'aprendre i utilitzar-lo. Pel que fa a qüestions de competència, a diferència de la tipologia B, tot

i que consideraven que els mancava fluïdesa en castellà, aclarien que el podien parlar sense problemes. De fet, mostraven la seua disposició a parlar castellà si se'ls demanava explícitament i de manera correcta, o bé percebien que el seu interlocutor no entenia el català. Pel que fa a les converses lingüísticament divergents, no les valoraven positivament, però les consideraven un mal menor enfront de la renúncia a parlar-lo, i preniën mesures per tal que el manteniment del català no fora interpretat en termes de desacord o agressivitat. En general, eren catalanoparlants inicials que residien en zones de l'interior de Catalunya predominantment catalanoparlants i que se situaven en l'escala superior d'estudis, però en la tipologia es podia trobar també alguns casos de castellanoparlants d'origen. Una subtipologia dels *catalanoparlants aguts* que els investigadors apuntaven en la tipologia B, mostraven la seua preferència per usar el català, però evitaven les converses lingüísticament divergents. En la negociació lingüística responien en català en diferents ocasions, però adoptaven el castellà si l'interlocutor no convergia al català.

Pel que fa al pol oposat, els *castellanoparlants aguts* (tipologia G) tenien perfils d'estudi baixos, provenien de zones amb una densitat castellanoparlant alta o mitjana, i normalment la segregació sociolingüística provocava que la seua xarxa social fora castellanoparlant i lingüísticament homogènia. A diferència de la base actitudinal dels seus parells *catalanoparlants aguts*, els *castellanoparlants aguts* consideraven el seu comportament en base a la seua competència lingüística baixa, però també consideraven arguments de caire actitudinal: «*no me gusta*» o «*no me da la gana*». Així, a Catalunya els *catalanoparlants aguts* consideraven qüestions de caire més ideològic, mentre que en els *castellanoparlants aguts* donaven major rellevància a la competència lingüística i a qüestions més actitudinals. Consideraven que aprendre català podia ser útil, per exemple per a treballar, però no de manera prioritària o per una necessitat quotidiana. Tampoc avaluaven positivament les converses lingüísticament divergents, i consideraven legítim que si s'adreçaven en castellà els contestaren també en castellà: «*igual que yo les hablo castellano pues ellos tendrían que contestarme en castellano*». De la mateixa manera que els *catalanoparlants aguts* evitaven interaccions lingüísticament divergents, hi havia *castellanoparlants aguts* que les eviten convergint al català si no ho feia l'interlocutor (tipologia F), tot i que, almenys en la mostra d'estos investigadors, eren pocs individus.

Els perfils *híbrids* tenien orígens i trajectòries més diverses, però compartien trajectòries lingüístiques que havien evolucionat. Mostraven preferència per una llengua, però manifestaven que no desplegaven estratègies actives per a aconseguir-ho, i convergien immediatament a la llengua que utilitzava el seu interlocutor. Els *catalanoparlants híbrids* solien provenir de zones d'alta densitat catalanoparlant, i consideraven la transmissió del català als fills, encara que la parella fora lingüísticament mixta. Els *castellanoparlants híbrids* eren d'origen castellanoparlant, i com els seus parells catalanoparlants, mostraven bona predisposició a parlar la seua segona llengua. Es distingien dels *castellanoparlants aguts* per tenir xarxes menys homogènies i per haver recorregut trajectòries vitals en la faena o en els estudis en què havien augmentat la disponibilitat que originalment tenien del català. Així, entre els *castellanoparlants híbrids* es distingien fins a tres perfils socials: adolescents amb bones actituds cap al català, jòvens amb trajectòries d'incorporació del català en anar a la Universitat, i castellanoparlants de l'interior que havien mantingut xarxes que permetien l'ús intensiu del català. Els investigadors destacaven que en el cas de jòvens d'origen

castellanoparlant que havien fet una transició a l'ús habitual del català, conservaven l'ús del castellà amb els amics castellanoparlants, o amb desconeguts.

L'últim grup exposat pels investigadors, els *híbrids parells*, es mostraven aparentment neutres a les tries entre català i castellà. Este fet presentava problemes des del punt analític, tal com els propis investigadors apuntaven, perquè s'elaborava a partir de discursos ostensiblement *ambigus* i *ambivalents*, que podien amagar realitats molt diferents. La seua composició era diversa, però en la mostra qualitativa sobretot incorporava jòvens d'origen castellanoparlant, ja foren universitaris amb origen en una àrea densament castellanoparlant, jòvens sense estudis universitaris residint en zones més catalanoparlants, o alguns catalanoparlants universitaris de zona castellanoparlant.

Així, l'equip de González i Pujolar apuntava que la distinció entre *catalanoparlants aguts* i *catalanoparlants híbrids* a Catalunya no residia en l'àmbit competencial, pel fet que tots els catalanoparlants podien expressar-se també en castellà, si no més bé residia en l'àmbit actitudinal, per la posició més *bilingüista* dels segons, i en segon pla per les trajectòries lingüístiques. Ben al contrari, entre els castellanoparlants pareixia que la distinció es produïa més per la manca de competència lingüística dels perfils *aguts*, de vegades estimulada per l'homogeneïtat castellanoparlant de les xarxes, originada en la manca de trajectòries vitals que incorporaren el català de manera quotidiana, i al que se solia sumar qüestions actitudinals (més que no pas ideològiques). En resum, la distinció entre els perfils *aguts* i els *híbrids* entre catalanoparlants s'associava amb qüestions sobretot ideològiques, mentre que entre castellanoparlants es devia sobretot qüestions d'estructura social.

A quina llengua convergeixen els parlants convergents de diferent llengua?

La coexistència de parlants que teòricament tendeixen a convergir a la llengua del seu interlocutor planteja una paradoxa difícil de resoldre en analitzar quantitativament les tries lingüístiques sota un model «9.1. Rols sociolingüístics: model teòric, prova empírica i tria del model», perquè simplificant el model, dos parlants de diferent llengua que tendeixen a convergir a la llengua del seu interlocutor acabarien utilitzant cadascun la llengua de l'altre, i a més, divergint lingüísticament, una qüestió paradoxal, especialment per tipologies de parlant que es defineixen per convergir lingüísticament. Així, les diferents recerques que hem revisat solen considerar esta qüestió, encara que siga de manera lateral.

Woolard (1992, p. 96-97) apuntava que en la tria de la llengua (única) que utilitzarien dos parlants convergents de diferent origen hi participaven diferents aspectes. El nou panorama sociolingüístic comptava amb un major nombre de parlants convergents de diferent origen, que havien de conciliar les negociacions interètniques, que es donaven d'una manera més àmplia, i que calia adequar a l'ús d'una única llengua d'interacció en converses diàdiques. Esta conjugació la feien mitjançant negociacions lingüístiques que tenien en compte el repertori lingüístic accessible per als parlants, l'escenari, la llengua que els dos parlants tenien en altres interaccions, qüestions actitudinals o la capacitat de superposar la tria pròpia. **Boix** (1993, p. 110, 204) observava que la majoria dels jòvens comptava amb un repertori lingüístic bilingüe i tenien unes actituds favorables a usar-lo, fet que fomentava que si es trobaven en un context favorable, convergien a la llengua de l'altre grup. Considerava que entre convergents que parlaven diferent llengua, la *tria de llengua no marcada apropiada* no era definida per les

normes sociolingüístiques, i apuntava dues qüestions que podien fer variar estes tries: d'una banda, i de manera similar a Woolard, situava la negociació lingüística en el centre de resolució d'esta paradoxa, i de l'altra, considerava que la llengua favorable del context també influïa en resoldre la paradoxa. Així, en la proposta de Boix no s'explicitava quines serien les tries lingüístiques entre convergents de diferent llengua, i només indicava que per a que un parlant multilingüe fera un canvi de codi, calia que disposara, en primer lloc, del repertori lingüístic que li permetera fer-lo, però també depenia d'altres factors com la intenció de desenvolupar una identitat, la percepció sobre el repertori de l'interlocutor, el rol i les normes socials.

La qüestió de com es decidia la llengua entre parlants d'origen lingüístic i preferències diferents, però units per la tendència a adoptar la llengua de l'interlocutor, també era abordada per **Pujolar** i el seu equip. En el seu plantejament del rol *híbrid parell*, que situaven en una posició d'extrema neutralitat o indiferència respecte les preferències lingüístiques, els propis autors destacaven que *l'«expressió en si és tècnicament un contrasentit, però esperem que expressi eficaçment el que realment es vol plantejar: que s'empra amb intensitat semblant el català i el castellà»*. La nota aclaria la definició a nivell d'ús lingüístic (*que s'empra amb intensitat semblant el català i el castellà*), però no pas a nivell del desenvolupament real que els *híbrids parells* feien en les seues tries lingüístiques amb altres *híbrids parells*, que és en els termes que nosaltres necessitem plantejar-ho. Així, tampoc era clara la resolució de les tries lingüístiques en la resta dels els rols equivalents oposats, com per exemple les tries lingüístiques entre *catalanoparlants híbrids* i *castellanoparlants híbrids*. En el cas dels parlants *aguts* que preferien les converses bilingües, quedava patent que es produïa divergència lingüística en les seues interaccions exogrups quan l'altre no convergia. Però no s'explicitava per complet quina era la tria lingüística regnant en relacions exogrups entre parlants *aguts* que no tenien interaccions lingüísticament divergents (model B i F), o entre els parlants *híbrids* (foren entre *híbrids parells* (D), o entre híbrids *catalanoparlants* (C) i *castellanoparlants* (E)). Així, el model no plantejava explícitament les tries lingüístiques entre *híbrids* de diferent llengua, o entre *aguts* de diferent llengua. Els autors destacaven que *«l'adopció d'una llengua o una altra es fonamentava en un conjunt de condicionants que actuaven sobre dos perfils de parlants. Hi ha el perfil sense preferència pròpia que intenta esbrinar quina llengua cada persona prefereix que se li assigni en el pla diàdic, i el perfil amb preferència definida que busca les maneres d'aconseguir que l'assignació sigui la que més li convé. Els condicionants poden ser bàsicament contextuals o individuals»*. Així, en la interacció de rols *aguts* i *híbrids* la interacció es resolvia amb la llengua del parlant *agut*. Però el model restava obert, o sense definir, en relació a la llengua en què es resoldrien interaccions entre *catalanoparlants híbrids* i *castellanoparlants híbrids*, amb una important tendència a convergir, i sobretot, a mantenir diàdes que es resolien amb només una única llengua. Però no només en este cas, si no també entre *catalanoparlants* i *castellanoparlants aguts* que mantenien la seua llengua, però a condició que no fos amb converses lingüísticament divergents, o encara més en la llengua (o llengües) que utilitzaven entre si els *híbrids parells*.

En els casos descrits, els investigadors detectaven dues tendències contraposades. D'una banda a emprar la llengua d'ús pròpia, i de l'altra, l'adopció lingüística de la llengua de l'interlocutor, i es destacava que es produïa d'una *tensió normativa*. Per als investigadors esta qüestió es resolvia mitjançant tres factors íntimament interconnectats: la competència i comoditat lingüística en la segona llengua, *l'hàbit lingüístic interioritzat*, i la *militància lingüística* en favor d'una o altra llengua. Amb tot, el seu pes no era simètric, i els autors

consideraven que entre els castellanoparlants que tendien a mantenir la llengua ho feien més per poca competència lingüística, mentre que els catalanoparlants que mantenien més la llengua ho feien per *militància* lingüística (González Ballebò et al., 2014, p. 113-127).

Finalment, nivell internacional també hem volgut destacar la tipologia de parlants que desenvolupa Gallagher, proposant tres *perfils socials* entre els estudiants estrangers a Anglaterra: *immersants*, *bonders* i *bridges*. Vegeu-ne un tractament més aprofundit més endavant en l'apartat «4.3.5. Els rols, les posicions socials i l'equivalència en sociolingüística (Gallagher 2012)».⁶⁹

4 L'ANÀLISI DE XARXES SOCIALS EN SOCIOLINGÜÍSTICA

Individual language choice in multilingual societies often depends on and is predictable on the basis of networks. [...] Network analysis proved a useful tool for the analysis of language choice and its social significance, but since this approach concentrates on small groups it must be supplemented by other approaches more suitable to fathom the macro-social dimensions of bilingualism.

(Coulmas, 2005, p. 140, 141)

Tant l'anàlisi macrosociolingüística com l'anàlisi macrosociolingüística se solen basar en l'anàlisi atributiva, és a dir, en els atributs i característiques dels individus estudiats, explicant per exemple el seu comportament sociolingüístic a partir de les llengües que va adquirir inicialment, de les altres llengües que sap parlar o de les actituds que té envers a estes llengües. L'anàlisi de xarxes socials (ARS) naix i es desenvolupa a mitjans del segle XX i se centra en l'estudi de les relacions entre individus. L'anàlisi de xarxes socials se sol situar en un nivell d'anàlisi mesosocial, i presta atenció sobretot a les relacions entre individus i el seu

⁶⁹ També Li Wei (1994, p. 181-183) proposava sis tipologies generals de parlants en comunitats immigrades que en el seu estudi sobre immigració xinesa a Anglaterra: 1) Monolingüe (*the monolingual community language speaker*): no manté relacions fora de la seua família i la comunitat migrada, i solen ser dones grans. 2) Monolingüe funcional (*the functionally monolingual community language speaker*): la seua capacitat en la llengua d'acollida és limitada, i la seua xarxa és sobretot migrada. Solen ser dones de la generació de les mares. 3) Bilingüe funcional (*the functionally bilingual speaker*): té preferència per la llengua migrada, però en diferents contextos fa ús de la llengua d'acollida fora de la llar. Es caracteritza per una xarxa familiar i migrada molt abundant, però molt diferenciada de la xarxa laboral, amb una distinció molt clara de les dues llengües, i amb poques alternances de codi. Són els que habitualment fan de pont entre la comunitat i l'exterior, i molts líders de la comunitat pertanyen a esta categoria. 4) Bilingüe mixt (*the "mixed" bilingual speaker*): fa un ús abundant de les alternances de codi, encara que és capaç de mantenir converses monolingües si l'espai ho requereix. Quantitativament són pocs. 5) Bilingüe funcional de la ll. d'acollida (*the functionally bilingual "host" language speaker*): sol ser nascut al territori d'acollida, educats en la llengua de la comunitat, que usa regularment a la família i la comunitat, però al llarg dels anys ha desenvolupat un bon nivell en la llengua d'acollida, i usa la llengua en contextos que prèviament havien estat reservats per a la llengua de la comunitat, si l'ús no crea problemes amb la resta de participants. Té dues xarxes ben diferenciades (a diferència dels bilingües mixtos) i la seua xarxa no migrada és més nombrosa (a diferència dels bilingües funcionals). 6) Monolingüe funcional de la llengua d'acollida (*the functionally monolingual "host" language speaker*): la seua llengua inicial és la llengua migrada, però té un coneixement mínim, i habitualment passiu, de la llengua. La major part de la seua xarxa d'intercanvi no és migrant.

efecte sobre els comportaments. Per a una història de la recerca en anàlisi de xarxes podeu consultar la revisió de Freeman (2004). Hanneman i Riddle (2005) ofereixen una visió general del marc teòric i de la metodologia en l'anàlisi de xarxes, Wasserman i Faust (1994) en fan una visió matemàtica, i Carrington, Scott i Wasserman (2005) de les innovacions dels últims anys. També disposeu de diferents reculls sobre les principals bases teòriques de l'anàlisi de xarxes (Maya Jariego, Holgado, & Molina, 2014; Charles, 2013)

L'anàlisi de xarxes socials parteix de l'estudi dels nodes, que són els individus, i els llaços entre ells, que són les interaccions socials. Habitualment s'analitza xarxes sociocèntriques, on s'investiga les interaccions entre membres d'una unitat social delimitada, com els alumnes d'una aula. De vegades s'analitza les xarxes egocèntriques, en què un individu exposa amb qui es relaciona i quines interaccions mantenen els seus contactes entre ells. La nostra recerca analitzarà xarxes sociocèntriques, que ha estat la més comú en la sociolingüística catalana, i a la que s'ha obert últimament en la recerca internacional. L'anàlisi egocèntrica ha estat la més comú en l'anàlisi variacionista i en la sociolingüística internacional.

La forma habitual de representar gràficament una xarxa és el sociograma, on cada individu és representat per un punt, i els individus que interactuen són units per una línia. Però l'anàlisi matemàtica de les xarxes se sol fer a partir de les matrius d'adjacència, que és la taula on cada individu de la xarxa se situa en una fila com a emissor de la interacció, i amb el mateix ordre se situa cada individu en una columna com a receptor de la interacció, de manera que si la cel·la en què hi ha la intersecció entre dos individus té el valor 1, significa que mantenen una relació, i si té el valor 0, significa que no tenen relació.

Alguns dels principals objectes de l'anàlisi de xarxes socials són els grups, la centralitat o la intermediació entre individus. Farem una breu revisió dels conceptes clau que tractarem en la nostra recerca. Les xarxes se solen configurar per la seua *densitat* de relacions, això és, la proporció de relacions que efectivament tenen lloc segons el nombre total que se'n podrien produir pel nombre d'individus que hi participen. Les dues configuracions bàsiques de la xarxa són la *díada*, que es conforma per la interacció entre dos individus, i la *tríada*, que es conforma per la interacció de tres individus. La *popularitat* són el nombre d'esments que cada individu rep dels altres, que també es coneix com el grau d'entrada (*indegree*). Habitualment este concepte s'associa amb la *centralitat*, que són les persones que ocupen una posició més preeminent en la xarxa. L'*activitat* són el nombre d'esments que cada individu fa als altres, també conegut com grau d'eixida (*outdegree*). La *reciprocitat* s'associa amb la tendència dels individus a esmentar a aquells que els esmenten, a simetritzar les relacions. La *transitivitat* fa referència a la tendència a establir relació amb els amics dels amics, i per tant, en les tríades, la propensió a crear grups cohesionats d'individus, i sol ser coneguda també com sociabilitat. Els *camins (path)* es refereix a les tríades en què els tres individus estan connectats (A amb B, i B amb C), però la tríada no és closa (A amb C), i per tant, no existeix la tendència a la *transitivitat*. L'*homofília* és la tendència a mantenir relacions amb els individus amb els que es comparteix alguna característica. L'*equivalència estructural* es refereix a que dos actors ocupen la mateixa posició en la xarxa.

Per a l'anàlisi conjunt de diferents tendències que poden explicar la creació de relacions entre alumnes s'utilitza els models exponencials de grafs aleatoris, popularitzats amb les seues sigles

en anglès ERGM.⁷⁰ Són models estadístics desenvolupats més recentment per a analitzar els factors que poden explicar l'existència o l'absència de relació entre dos persones. Així, l'anàlisi dels models exponencials de grafs aleatoris permet analitzar quins atributs individual i quines tendències pròpies de les xarxes socials regeixen la formació de relacions entre persones. Estos factors poden ser de caire estructural, com la tendència a la reciprocitat en les relacions, de caire exogen, com atributs externs a tendències estructurals, tals com la major tendència a tenir amistats del mateix gènere, o covariables, tals com la concurrència de bones relacions laborals entre persones que tenen bones relacions d'amistat o són veïns (Lusher, Koskinen, & Robins, 2012; Wasserman & Robins, 2005; Lubbers & Snijders, 2007; Lubbers, Van Der Werf, Snijders, Creemers, & Kuyper, 2006; Tolsma, van Deurzen, Stark, & Veenstra, 2013). Un dels grans avantatges de l'ERGM és la capacitat d'incloure diferents tendències en un únic model, i controlar així els efectes d'unes sobre les altres. Per exemple, permet saber si la tendència a la reciprocitat que observem en l'amistat dels alumnes es deu a l'homofília dels alumnes segons el gènere, o ben al contrari, a pesar de l'homofília existent els alumnes tendeixen a *retornar* les mencions que reben, indiferentment de si són amistats del propi gènere. La tècnica utilitzada per l'ERGM és la de creació de xarxes aleatòriament sota uns paràmetre determinats i comparar-les amb la xarxa analitzada, per tal de determinar si les tendències que s'observen en la xarxa poden ser fruit de la casualitat (grafs aleatoris) o si realment es tracta d'una tendència imbricada en la xarxa analitzada, que forma xarxes tan diferents de les creades aleatòriament, que ens permet singularitzar-ne les tendències.

En sociolingüística les xarxes socials desperten interès com l'entramat de relacions d'uns parlants amb els altres. En paraules de Milroy «*an individual's social network is the aggregate of relationships contracted with others, a boundless web of ties which reaches out through social and geographical space linking many individuals, sometimes remotely*» (Milroy & Gordon, 2003, p. 117). L'anàlisi de xarxes socials, per tant, analitza l'estructura i les propietats d'estes relacions (Milroy & Llamas, 2013, p. 409). I s'ha tendit a entendre les xarxes socials com l'ecosistema en el qual el comportament sociolingüístic es desenvolupa. En general, s'ha tendit a observar que una estructura densa i tradicional tendeix a mantenir els comportaments sociolingüístics vernaculars, entre ells, l'ús de les llengües minoritzades, mentre que els processos de modernització han tendit a homogeneïtzar les minories lingüístiques o eradicar les varietats vernaculars d'una llengua, però abans se solien produir canvis importants en les interaccions quotidianes dels parlants, trencant-se els ecosistema que havien permès el manteniment lingüístic.

En els apartats següents observarem com les interaccions socials i les comunitats formen part dels interessos de la sociolingüística els anys 70, que a finals d'eixa dècada i inicis dels 80 assenten l'anàlisi sistemàtica de les xarxes socials amb les obres de Gal i Milroy, i que uns anys més tard completarà el treball de Li Wei. A partir dels anys 90 l'anàlisi de xarxes ha estat menys sistemàtic en el tractament de la relació entre xarxa social i comportament sociolingüístic que els primers estudis, i no ha tingut un desenvolupament continu i homogeni, ni en el camp metodològic, ni en el teòric. Però hi ha hagut honroses excepcions que han fet aportacions importants i crítiques oportunes, de forma que han ajudat a estendre i a

⁷⁰ L'anàlisi es fa mitjançant *PNet*, desenvolupat des del centre de recerca MelNet de la Universitat de Melbourne. *PNet* <<http://sna.unimelb.edu.au/PNet>>.

replantejar la capacitat analítica de l'anàlisi relacional en el camp sociolingüístic. La sociolingüística catalana no ha estat aliena a totes estes innovacions metodològiques i teòriques. Ben al contrari, les aportacions catalanes (i basques) han estat, en molts casos, innovadores, a pesar del poc o nul reconeixement internacional que han tingut. Entre les innovacions que es van plantejar els anys 90 en volem destacar algunes. Per la banda **teòrica** dues recerques van reproduir debats, ja històrics, en les ciències socials. En relació al debat sobre on se situava la font del canvi social, Marshall manifestava que l'anàlisi de les xarxes socials (estructura), per si sol, no era suficient per a donar compte dels canvis sociolingüístics, i que era necessari complementar-lo amb l'estudi de les actituds i la voluntat dels individus. Així, reproduïa una contraposició ja clàssica entre materialistes i idealistes, per la polarització entre aquells com Milroy, que consideraven que els canvis sociolingüístics eren conseqüència d'un destí inescrutable que es produïa a partir dels canvis estructurals de la societat, o bé altres, com ell, que consideraven que els canvis socials es produïen per la voluntat dels individus per canviar la realitat, segons les seues actituds. També per la banda teòrica calia destacar l'oposició que plantejaven els partidaris del concepte de comunitat de pràctiques, que permetia oposar aquells que situaven el focus d'anàlisi en l'individu i l'anàlisi quantitativa de les seues relacions (anàlisi de xarxes), o aquells que el situaven en el col·lectiu sobre el que se sustenten les pràctiques i la interpretació que els mateixos actors feien de la realitat (comunitat de pràctiques), reproduint la polarització entre anàlisi quantitativa i anàlisi qualitativa.

Pel que fa a la consolidació de millores **metodològiques**, val la pena de mencionar, en primer lloc, la incorporació de la matriu d'adjacència en la recerca sociolingüística, que permetia concretar tant de l'emissor com del receptor en l'anàlisi de les interaccions, així com les relacions de tots els interlocutors que participaven d'una xarxa, a partir de la tradició oberta per Vila, Rosselló i Galindo, d'una banda, i Gallagher, per l'altra. En segon lloc, els models matemàtics per a explicar el comportament sociolingüístic van trobar en les xarxes socials i l'homofília un puntal cabdal per a la seua millora, ja fora des de la tradició de Txillardegui, Querol i Fabà, o en el complement relacional de Castelló a la tradició oberta pel model Abrams–Strogatz.

4.1 ANÀLISI PRIMIGÈNIA DE XARXES EN SOCIOLINGÜÍSTICA (PROTOANÀLISI)

4.1.1 LA LLENGUA DE LES INTERACCIONS EN LA SOCIOLINGÜÍSTICA INTERNACIONAL CLÀSSICA

En la part central de la tensió analítica entre les visions holistes i les visions individualistes se situen dos mètodes de recerca: l'atribucionista i el relacional. Ambdós intenten respondre a la pregunta de quins aspectes socials provoquen l'acció individual, i amb este objectiu associen l'estructura (societat) i l'agent (individu), considerant els humans com a éssers bàsicament socials. La perspectiva atribucionista es fa valer dels atributs personals amb rellevància social (gènere, estatus socioeconòmic, estat civil, cultura, origen geogràfic...) i d'aquí procura

extreure'n allò necessari per a interpretar l'acció individual, des d'una perspectiva social. Per contra, la perspectiva relacional concentra l'anàlisi en el que considera el nucli de l'acció dels individus en societat: la interacció (Lozares, López-Roldán & Saus, 2007).

Si ens centrem en el comportament sociolingüístic, hem de tenir en compte que es produeixen bàsicament en el camp de la interacció. És per això que la recerca sociolingüística des d'una perspectiva relacional pren encara més significat, atès que el comportament sociolingüístic és netament relacionals. No hi ha llengua sense interacció. Per això l'anàlisi sociolingüística basada en l'anàlisi de xarxes socials concentra la recerca dels usos lingüístics allà on es produeix, en la interacció, que és l'àtom de la recerca relacional.

Així, la sociolingüística va incorporar les xarxes socials en l'anàlisi del comportament lingüístic a partir dels anys 80, tant en l'estudi del contacte de llengües (Gal, 1979; Li Wei, 1994) com del variacionisme sociolectal (Milroy, 1980). A pesar que se sol considerar que els primers estudis en incorporar el concepte de forma sistemàtica en recerca sociolingüística van ser Gal i Milroy, Leonard Bloomfield va proposar l'any 1933,⁷¹ a la seua obra *Language*, una anàlisi que configura el que posteriorment es coneixerà com a sociograma: «*Imagine a huge chart with a dot for every speaker uttered a sentence, an arrow were drawn into the chart pointing from his dot to the dot representing each one of his hearers*» (Bloomfield, 1933, p. 46-47). La publicació es va fer un any abans que Moreno publicara el que acabaria considerant-se el primer ús del sociograma amb finalitat analítica (Moreno, 1934). La representació conceptual que Bloomfield feia de l'anàlisi de xarxes li servia per a destacar els vincles socials i històrics entre les persones, damunt dels quals s'assentava el concepte de *comunitat de parla* (*speech community*). Així, utilitzava conceptualment la xarxa social per a destacar la densitat de comunicacions que una persona mantenia en el si d'una comunitat al llarg del temps, qüestió que permetria detectar els subgrups interns que tenen major densitat de comunicacions, i que serien equivalents a les comunitats de parla.⁷²

Uns anys abans de l'eclosió de l'anàlisi sistemàtica de les xarxes socials en sociolingüística, **Fishman** (1965) també destacava algunes qüestions que temps més tard serien clau de l'anàlisi de xarxes, tals com la necessitat d'estudiar *qui amb qui* usava *quina* llengua, citava el concepte de *díades* utilitzat per Gross en l'àmbit familiar, utilitzava el concepte de *rol* per a referir-se si els individus eren *parlants* o *oïdors*, i destacava que els participants *esperaven* un comportament determinat de la resta de participants. També **Gumperz** (1982)⁷³ afirmava que

⁷¹ Esta imatge de la xarxa social que Bloomfield desenvolupa a l'obra de 1933 no apareix en l'obra prèvia de 1914 «An introduction to the study of language» (Bloomfield, 1914). L'autor considera l'obra de 1933 una versió revisada de l'obra de 1914: «*This book is a revised version of the author's Introduction to the Study of Language, which appeared in 1914 (New York, Henry Holt and Company). The new version is much larger than the old (...)*» (Bloomfield, 1933 p. vii). Però els canvis són tan importants, com en l'aspecte que ens ateny, que solen considerar-se dues obres diferents (Roca i Pons, 1955).

⁷² Bloomfield considerava que esta xarxa d'interaccions no es podia construir, perquè tal com l'imagina, els llaços es formaven per la suma d'interaccions quotidianes (llaços avaluats) de societats senceres i al llarg de la història, durant segles. Amb tot, considerava que calia estudiar la relació entre la llengua i la densitat d'interaccions mitjançant resultats indirectes.

⁷³ El capítol «Social network and language shift» de Gumperz (1982) es publica l'any 1982 a *Discourse strategies*, però es tracta d'una versió revisada de l'article publicat ja l'any 1976. Gal (1979) cita tant esta font com un altre article de Gumperz de 1958 com a origen de la proposta del concepte de xarxa social en sociolingüística.

era intuïtiu que la substitució lingüística reflectia canvis bàsics que s'havien produït en l'estructura de les relacions interpersonals, més que no pas meres alteracions macrosocials, i que calia explorar alternatives de recerca sociolingüística que en donaren compte. Destacava que les seues propostes només temptejaven propostes, i apuntava algunes aproximacions abstractes de com canalitzar la recerca per esta via. Situava la densitat d'interaccions socials en un punt central de la recerca, de manera que es pogueren dibuixar les delimitacions socials i ètniques, que resultaven claus en el manteniment lingüístic. De fet, apuntava al que posteriorment seria el cor de les recerques de Gal i Milroy: «*change in cohesion with changing socio-economic conditions is a good index for the study of social change*» perquè aprofundint en «*relationships by which participants are tied to other residents of the area, we can then directly study the mechanisms by which the socio-economic changes affect the verbal repertoire of speakers*» (*ib.*, pp. 41, 44, respectivament). Li Wei (1994) citava les crítiques que Heller 1990 hi va adreçar, remarcant que si bé Gumperz destacava que el canvi lingüístic es constituïa dintre d'una realitat social comunitària, calia enllaçar este nivell interaccional amb preguntes amples sobre les organitzacions socials, per tal de permetre comparar les similituds i les diferències en els comportaments de diferents comunitats.

Poc més tard **Allan Bell** (1984) consolidava la importància d'estudiar les díades, en proposar que les tries de codi, de varietat o d'estil lingüístic responien bàsicament a una acomodació de l'emissor cap a la seua audiència, especialment el seu interlocutor. En la seua extensa revisió de les propostes sociolingüístiques del moment, entre les quals Gal (1979) i Dorian (1981), observava que proposaven un cúmul de factors lingüístics i extralingüístics per a explicar la variació lingüística, i destacava la importància de l'interlocutor per a predir les tries lingüística, fins el punt que la mera presència de persones no interpel·lades podien afectar a les tries lingüístiques. De fet, acabava afirmant que quan més important era la distància d'intel·ligibilitat entre els codis (llengües, varietats o estils), més forta era la pressió per a acomodar-se a l'audiència, i per tant, més important la influència dels *alteri* en el parlant, perquè en alguns casos utilitzar una llengua intel·ligible a algun interlocutor definia aquella persona fora de l'audiència, situant-lo fins i tot com un *tafaner* o un *inhumà*. Per a Bell els factors aliens a l'audiència, com el tema o la configuració de la conversa, se seguien de l'efecte previ de l'audiència.

4.1.2 SOCIOLINGÜÍSTICA CATALANA

La importància tant de l'emissor com del(s) receptor(s) per a l'estudi de l'ús lingüístic és ja evident per als primers sociolingüistes de la llengua catalana: «*a part del parlant i del destinatari, la presència d'algun(s) tercer(s) pot ben bé ésser un factor important*» (Aracil, 1979, p. 43-44). A principis dels 80 **Calsamiglia i Tusón** destacaven que els usos lingüístic eren, en essència, relacions. Tot i que la seua anàlisi d'estes relacions era a nivell abstracte, destacaven que les dinàmiques sociolingüístiques en els grups de jóvens que estudiaven venien donades per l'heterogeneïtat sociolingüística del mateix grup, de la competència lingüística dels components, i també de la centralitat dels components de la xarxa («*quina es la llengua del líder*») (Calsamiglia & Tusón, 1980, p. 14, 72).

Woolard dedicava un espai extens a reflexionar sobre la relació entre les tries lingüístiques i la xarxa social. La investigadora destacava que un canvi en les tries lingüístiques no solia

comportar un canvi de posició en la xarxa social, sinó que ben al contrari, un canvi de posició en la xarxa social era el que s'associava amb un canvi en les tries lingüístiques (Kathryn Ann Woolard, 1992, p. 177): «*En la meua mostra es veia que els nadius tenien menys tendència a aprendre el català amb l'objectiu d'introduir-se en xarxes catalanes o establir relacions amb catalans, és a dir, com una eina per a la promoció social. Al contrari, tendien a aprendre'l, si mai ho arribaven a fer, només quan es trobaven enmig de tals relacions i se'ls feia necessari parlar català per conservar el seu lloc. Aquest comportament confirma l'afirmació de Labov que "la variació del comportament lingüístic no [...] afecta dràsticament les oportunitats vitals de l'individu; al contrari, el model lingüístic de comportament canvia tan ràpidament com canvia la posició social del parlant"*».

Per a Woolard (1992, p. 184-191) era d'interès la diferència entre l'aprenentatge dels primers immigrants, entre els quals es podia trobar casos de gent que tenia un comportament pràcticament no diferenciable del dels catalanoparlants, i el de la segona generació, entre la quals se'n trobaven menys casos. El major nivell dels primers en la integració residia en la natura de les relacions i en el compromís cap a la xarxa social immediata: en arribar, es van veure obligats a redefinir la xarxa social del lloc d'origen, i la identitat social, tallant els lligams quotidians que mantenien amb el lloc d'origen, i podien explorar amb més laxitud les diferents opcions al seu abast. En oposició, els castellanoparlants nascuts a Barcelona comptaven amb un major lligam amb les xarxes inicials d'allà on havien nascut, sobretot arraïlades a barris majoritàriament castellanoparlants. Esta situació accentuava la solidaritat interna en les xarxes castellanoparlants, i a la vegada, augmentava els riscos d'aquells que intentaven canviar els seus comportaments sociolingüístics, i en definitiva, la seua identitat lingüística. Per a Woolard, la diferència entre uns i altres no raïa en les diferències en l'estructura de les xarxes personals, sinó que en realitat remetia als múltiples lligams que els castellanoparlants autòctons mantenien des del naixement amb les seues xarxes locals.⁷⁴ Per a Woolard, esta qüestió que no afectava els primers immigrants, perquè ja havien trencat el lligam amb les seues xarxes d'origen i els lligams que els unien a altres immigrants a Barcelona eren més primis i nous. Així, si per a un arribat de poc el perfil catalanoparlant tenia un bon prestigi (lligat amb l'estatus social dels catalanoparlants), la pressió normativa de la xarxa social dels altres companys castellanoparlants tenia un valor menor, perquè estes relacions no tenien la multiplicitat i profunditat que tenien en el cas dels castellanoparlants autòctons. Per a estos, l'aprenentatge del català, i fins i tot el desenvolupament de comportaments com els dels catalanoparlants, només es feien efectius per un canvi de les circumstàncies. En este canvi podia valer la pena endegar el procés d'adquisició i afrontar els riscos que s'hi associaven, perquè els canvis promoguts per les *motivacions d'estatus* tenien una recompensa més factible, que feia més viable fer front a les *sancions de solidaritat*. Novament, per a Woolard els canvis en la xarxa social dels parlants eren els que donaven lloc a canvis en el repertori i el comportament lingüístic, i no a l'inrevés. Si no, corrien amb el risc de les *sancions de solidaritat*, perquè s'aplicarien mesures de solidaritat interna del grup, i «*arrisquen el suport de les relacions que han desenvolupat des del seu naixement*» (*ib.*, p. 188). L'autora remarcava que qüestions similars sobre l'efecte de la xarxa social dels immigrants sobre el comportament lingüístic s'observaven també en altres estudis sobre l'ascens social i l'edat d'arribada dels

⁷⁴ Woolard (1992, p. 185) proposa el seu punt de vista com a alternatiu al de Milroy, Gal i Gumperz. Considerem que, si bé hi ha certa diferència amb la proposta de Gal, que mesura només el nombre de llauradors de la xarxa, la proposta sobre la multiplicitat i la intensitat dels llaços no és conceptualment divergent de la proposta de Milroy.

immigrants als Estats Units, o el cas dels finesos que emigraven a Suècia de menuts, que obtenien millors resultats acadèmics i lingüístics que els autòctons fills d'immigrants finesos.⁷⁵ Als **territoris de llengua catalana** possiblement va ser **Jesús Royo** (1993, p. 13) qui primer va plantejar conceptualment l'anàlisi de xarxes socials en sociolingüística i el va desenvolupar metodològicament de manera molt esquemàtica. Plantejava que la convergència lingüística a la llengua expansiva, inserida en una xarxa social, exercia una força centrífuga molt important sobre les llengües minoritzades. També incorporava qüestions importants en l'anàlisi de xarxes socials, tals com la major propensió a establir relacions amb parlants inicials de la mateixa llengua (*homofilia*), o la intensitat de les relacions. També en la recerca de **Boix** (1993) es feien referències a la importància de les xarxes, situant la necessitat d'explorar els *factors locals de la interacció* juntament amb els factors macrosocials i els personals, i explicitant en alguna ocasió el concepte de xarxa social (*ib.*, 45-46, 209). En ocasions s'explicitava les dinàmiques relacionals que podien regular el comportament sociolingüístic, com el cas de la definició de les normes sociolingüístiques a nivell microsocial, que depenia de l'autoritat o la centralitat de les persones, amb el relat d'algun exemple a nivell etnogràfic sobre com alguns jòvens estudiats aconseguien situar-se en la centralitat dels seus grups, mentre que altres ni tan sols «*guanyaven ni mantenien el seu espai comunicatiu o palestra*» (*ib.*, 110, 195).

4.2 L'ASSENTAMENT DE L'ANÀLISI DE XARXES EN SOCIOLINGÜÍSTICA: GAL, MILROY I LI WEI

Susan Gal (1979) va introduir l'ús sistemàtic de les xarxes socials en sociolingüística, i concretament, en l'estudi del contacte de llengües i la substitució lingüística.⁷⁶ A Felsőőr, una àrea de llengua hongaresa a Àustria (Oberwart en alemany),⁷⁷ l'hongarès havia conviscut en contacte amb l'alemany al llarg de quatre segles, però en el moment de l'estudi l'hongarès estava sent reemplaçat com a llengua endogrupal de la comunitat. Gal apuntava que calia estudiar el contacte de llengües de forma diacrònica, pel fet que els processos de substitució s'allargaven en el temps. En el moment que estudiava hi havia adults jòvens que usaven l'alemany, allà on vint anys abans hi havia qui utilitzava l'hongarès, però el canvi sociolingüístic no havia estat abrupte, sinó que s'havia produït amb transformacions al llarg de diferents generacions, d'un estadi hongaresòfon a un altre de germanòfon (*ib.*, pp. 3, 17, 156–158). Per a Gal el procés de *modernització* havia causat canvis en les *tries lingüístiques*, per l'*estatus* que s'associava amb cada llengua, però el mecanisme d'interrupció de la llengua operava en el si

⁷⁵ Totes estes qüestions en què Woolard lligava la xarxa social i el procés d'immigració, lligaven amb les recerques interessades en l'edat d'incorporació de la segona llengua, la hipòtesi del «*semilingüisme*» i els debats sobre la relació entre la llengua de l'escola i la llengua inicials de Cummis. Woolard, destacant la seua observació que en el cas català, tots els castellanoparlants de Barcelona assistien a classes en castellà, es mostrava més partidària que els factors socials (tals com l'èxit escolar, però també amb la identitat i les tries lingüístiques) explicaven més que no pas els factors lingüístics i cognoscitius (*ib.*, p. 190).

⁷⁶ A pesar de ser la primera recerca que incloïa de forma sistemàtica i empírica l'anàlisi de la xarxa social en sociolingüística, han estat molts els treballs posteriors, especialment els que analitzen la variació lingüística o l'adquisició de llengües, que ho obvien i situen el primer treball en Milroy.

⁷⁷ Susan Gal utilitzava habitualment el nom alemany de la ciutat (Oberwart) més que no pas el nom hongarès originari (Felsőőr), amb un sentit de remarcar-ne el canvi que s'havia produït (*op. cit.*, p. 23).

de les *xarxes socials*. El treball de camp de Gal va consistir en l'observació i l'enregistrament de la vida quotidiana de 68 persones de diferents generacions pertanyents a 8 llars.

Lesley Milroy (1980) va incorporar de forma sistemàtica les xarxes socials a l'estudi de la variació lingüística, ampliant l'anàlisi de xarxes en el camp del contacte de llengües de Gal. A partir dels seus treballs es va generalitzar la concepció que els mecanismes de la interacció social que són subjacents al manteniment o la substitució de les llengües en contacte són paral·lels als mecanismes socials que són subjacents al manteniment o la innovació lingüística, pròpia del variacionisme lingüístic (Milroy & Gordon, 2003, p. 124). Per a la investigadora l'anàlisi de les classes socials, habitual en el variacionisme d'aquell moment, no abastava a explicar per complet com és que es produïen unes variants o unes altres en casos en què la variació existia fins i tot en individus del mateix estrat social. Milroy estudià el manteniment de les formes vernaculars de l'anglès i la penetració de noves varietats en tres barris de classe treballadora de Belfast, dos de protestants i un de catòlic (Milroy, 1980, p. 190). En un treball d'observació participant de les interaccions quotidianes, va considerar la hipòtesi (*ib.*, p. 178-179) que la varietat usada pels individus, fins i tot quan les variables d'edat, gènere i classe social es mantenen constants, era més propera a les normes vernaculars locals com més densos eren els llaços de l'individu amb la seua comunitat local. Així, Milroy ampliava al camp de les xarxes socials la metodologia que Labov havia desenvolupat amb les bandes de Harlem (Nova York). En la seua recerca sobre la variació social de la llengua, va detectar que els lligams forts, en el si de la comunitat i amb un fort component de multiplicitat, eren la font de manteniment de les varietats vernaculars, mentre que els lligams dèbils, que enllaçaven amb el món exterior, eren la font de difusió de les innovacions lingüístiques. Milroy proposava que el mecanisme subjacent que s'hi desplegava era la funció de reforç de les normes vernaculars que la xarxa social permetia (*ib.*, pp. 179-180), explicitant algunes propostes que ja eren presents en l'obra de Labov.

També **Bortoni-Ricardo** (1985)⁷⁸ va elaborar un estudi sobre el contacte dialectal urbà a Brasília, capital de Brasil, analitzant l'impacte de les xarxes socials en les varietats dialectals dels immigrants lusòfons rurals. Els migrants rurals observaven com es difuminava de les varietats dialectals, en part per la seua exposició a altres varietats dialectals i a l'estàndard del portuguès brasiler, però també com a distanciament de l'estigma associat amb el dialecte caipira. I en línia de Gal i Milroy, apuntava que «*an individual's behaviour, linguistically and otherwise, can be accounted for by the characteristics of his/her social network*» (*ib.*, 240). Partint dels criteris que proposava Milroy, en la seua elaboració va construir els índexs d'integració (nombre total de relacions que mantenia en el context urbà) i d'urbanització (proporció de gent amb qui mantenia relació que estaven exposats a influència urbana). Amb tot, per a esta investigadora les actituds eren centrals, pel fet que el *grup de referència*, que era la tipologia social que per al parlant tenia prestigi i podia servir de referència, era la causant directa de la varietat utilitzada, i la xarxa social només afectar i constrènyer estes actituds: «*network characteristics can be good predictors of linguistic behaviour because they exert an influence on the speakers' choice of the social groups with whom they want to be identified*» (*ib.*, 242). La investigadora també observava certes diferències de comportament i

⁷⁸ La publicació es va reimprimir l'any 2008.

d'efecte de la xarxa segons el gènere, pel fet que els hòmens es veien afectats més per l'esfera pública, mentre que les dones rebien un impacte major de la xarxa privada i domèstica.

Li Wei (1994) continuà la línia de recerca en el contacte de llengües de Susan Gal, però centrant-se en l'estudi de la comunitat xinesa emigrada a una ciutat mitjana del nord-est d'Anglaterra (Newcastle upon Tyne). Per a analitzar si els parlants que feien les mateixes tries lingüístiques tenien les mateixes característiques socials, Li Wei estudià de 10 famílies (58 informants), i plantejà que se solia veure com a dissociats l'anàlisi microsòcial del comportament quotidià dels actors socials, tal com l'estudiava per exemple Gumperz, de l'anàlisi a gran escala, com les aproximacions macrosocials de Fishman. En uns paràmetres similars als que Giddens (Giddens, 1987) plantejava en la teoria social general, Li Wei reprenia l'anàlisi de xarxes com la forma de fer anàlisi en una doble direcció, en què l'estructura social proporcionava el medi per a l'acció social dels individus, de forma simultània que l'acció social dels individus reproduïa i canviava l'estructura social. Es proposava l'estudi dels dos nivells de forma conjunta, enllaçant els factors macrosocials amb les estratègies de tria de codi microsocals, atenent a les xarxes socials com a pont entre una i altra, i apuntant com a necessari l'estudi de la vida diària per a analitzar la reproducció de les pràctiques institucionalitzades (*ib.*, p.184-186). Per a Li Wei l'aplicació del concepte de xarxa social representava un dels desenvolupaments més importants en la recerca sociolingüística de les dues dècades anteriors (*ib.*, p. 25). Tractava els treballs de Gal, Bortoni-Ricardo i Milroy, i desenvolupa discussions sobre la fortalesa dels llaços, la densitat i la multiplicitat de les xarxes (*ib.*, p. 29), als que dedicarem un espai més endavant.

Les tries lingüístiques: les escales d'implicació

Els usos lingüístics eren les variables dependents tant en l'estudi de Gal com en el de Li Wei. En ambdós casos es va fer ús de l'*escala d'implicació* com a mesura del major o menor ús de la llengua. En el cas de **Gal**, va construir una taula amb les tries lingüístiques (habitualment declarades, però també observades) a diferents interlocutors tipus i àmbits: a Déu, als avis i la seua generació, al clients del mercat, progenitors i la seua generació, col·legues o veïns de la mateixa generació, germans, parella, fills i la seua generació, funcionaris, nets i la seua generació, i metge.⁷⁹ De la taula s'extreia l'*escala d'implicació*, que ordenava els individus estudiats segons el seu major o menor ús de l'hongarès amb els interlocutors tipus. En consonància al que posteriorment proposaria Bell (1984), els parlants gestionaven la seua parla d'acord a la seua audiència, observant-se uns patrons de comportament clars que feien fàcil l'ordenació dels individus, perquè l'alemany incrementava el seu ús en, i amb, les generacions més joves. Així, per exemple, aquells que no usaven l'hongarès amb els progenitors tampoc usaven gens d'hongarès amb els fills. L'ordre de cada individu en esta escala d'implicació acabava constituint la variable dependent (usos lingüístic) que Gal explicava a partir d'altres variables independents com el gènere, l'edat, el grau de pagesia o la composició de la xarxa social (Gal, 1979, p. 101-104, 121-122, 135, 139).

Anys més tard **Li Wei** també va fer ús de l'*escala d'implicació* com a ferramenta central de recerca, analitzant els usos lingüístics segons la llengua utilitzada amb 11 interlocutors, 5 dels

⁷⁹ Les escales d'implicació disposaven d'informació observada i declarada. Donades les poques diferències entre unes i altres, Gal va privilegiar les dades declarades en l'anàlisi (*ib.*, p. 134).

quals eren interlocutors familiars i 6 eren interlocutors tipus fora de la família⁸⁰ (*op. cit.*, pp. 88-96, 144-149). Les dades apuntaven que la majoria dels parlants utilitzaven ambdues llengües amb un ampli ventall d'interlocutors, però com en l'estudi de Gal, la major part dels parlants de diferents generacions variaven les seues tries lingüístiques de forma pautaada d'acord amb els tipus d'interlocutor, fent que l'ús del xinès minvara al llarg de les generacions. Per exemple, les dones de la generació dels avis s'adreçaven només en xinès a tots els interlocutors tipus, i tots els entrevistats s'adreçaven només en xinès a les àvies. Ben al contrari, en la generació dels xiquets una bona part només usava anglès amb altres xiquets de fora de la família, o usaven ambdues llengües.

4.2.1 LES XARXES SOCIALS: ENTRE LA SOCIETAT, L'INDIVIDU I LES TRIES LINGÜÍSTIQUES

Els quatre treballs clàssics van incorporar l'anàlisi de xarxes socials per a l'estudi de processos de canvi sociolingüístic en grups força homogenis entre ells, ja foren entre membres d'una societat rural, entre membres de classe treballadora d'una ciutat o d'un grup immigrat. En tots estos treballs es mostrava que les variables socials sota les quals tradicionalment s'havia estudiat el comportament sociolingüístic resultaven de poc valor, mentre que l'anàlisi de xarxes facilitava l'estudi en estos grups homogenis.

Gal estudiava el procés d'interrupció lingüística en una societat homogènia on, a pesar d'observar-se un patró de canvi per edat, també hi havia diversitat de comportaments sociolingüístics entre membres de la mateixa generació. A pesar de les similituds en els comportaments i les ideologies entre els membres del grup, es produïen **variacions importants en l'ús entre els parlants**, perquè les regles d'ús lingüístic no tenien per què ser compartides de forma unànime per la comunitat. Habitualment, esta variació s'havia estudiat mitjançant variables macrosocials, tals com la classe social, l'ètnia, el gènere o l'edat, però per a Gal estes variables no aportaven gaire informació sobre les variacions internes en grups homogenis. Seguint les propostes de Gumperz i Labov, Gal proposava que les interaccions quotidianes explicaven millor estes variacions. A pesar que l'estatus dels individus (atributs personals) s'associava amb el comportament lingüístic, la composició de la xarxa social de cada parlant podia explicar millor com uns parlants influenciaven els altres, com el comportament es constrenyia pels contactes socials, i com la parla influenciava la percepció que els *alteri* tenien de l'estatus d'*ego* (Gal, 1979, p. 13-14, 131-132).

Milroy, que desenvolupava algunes de les qüestions proposades en l'estudi de Labov a Harlem, també destacava que les **variables macrosocials**, com el gènere o l'ètnia, no arriben a copsar d'una forma tan precisa com ho feia l'estudi de les interaccions per què es mantenien i es difonien les variacions lingüístiques. Per a la investigadora, altres variables macrosocials, com la classe social, eren etnocèntriques i tenien una aplicabilitat molt limitada en contextos amb poques distincions socioeconòmiques, com el que ella tractava a Belfast. Així, el concepte de xarxa social permetia tractar la variació lingüística més enllà de grups construïts a partir de

⁸⁰ Els cinc interlocutors familiars són iaio, iaia, esposa/marít, fill i filla, i els sis interlocutors tipus fora de la llar són les persones de la generació dels iaïos, la dels progenitors i la dels fills, distingits segons si l'interlocutor és home o dona. A diferència de Gal, en els usos estudiats no apareixen els usos lingüístics en àmbits, tals com funcionaris, metge, o Déu.

categories socials predeterminades, ja que les xarxes socials no categoritzaven els individus segons els atributs personals. La composició de les xarxes socials, a pesar d'interactuar i estar caracteritzada per altres variables, tals com l'edat o el gènere, distribuïa per ella mateixa la població estudiada segons les interaccions que mantenien, i definia d'una forma més diàfana el comportament sociolingüístic, fins i tot en grups socialment homogenis (Milroy, 1980, p. 120, 178; Milroy & Gordon, 2003, p. 120, 121; Milroy & Llamas, 2013, p. 409). També Li Wei tenia en consideració els avantatges de l'estudi de les xarxes socials en grups homogenis, pel fet que permetia estudiar les diferències en grups menuts on els parlants no eren discriminats, per exemple, en termes de classe social (Xu Daming, Wang, & Li Wei, 2008, p. 267).

Els estudis sociolingüístics dels anys 80 que van incorporar el tractament de les xarxes socials consideraven que la relació entre la modernització i el canvi lingüístic era indirecta. Els canvis reals es produïen tant en els canvis en les xarxes socials com en les connotacions que rebien les varietats lingüístiques, i això acabava impactant en les estratègies dels usos lingüístics dels parlants. Era en este punt que la xarxa social jugava un paper clau en l'explicació dels mecanismes sota els que es produïen i interpretaven les tries lingüístiques. Els investigadors bevien de les propostes de Gumperz (1982) en què l'ús de les variants vernaculars estava fortament influenciat pel nivell **d'integració** en la comunitat. En general estos investigadors consideraven les xarxes socials com un indicador que mesurava el concepte general i abstracte de la integració social. Observaven com les diferències en l'estructura de les xarxes socials s'associava amb factors psicosocials, i de fet, la pròpia densitat de la xarxa social podia interferir en el comportament dels individus. La mera percepció dels individus que la seua xarxa era densa i *múltiple* acabava afectant el comportament dels individus, pel fet que si allò que es deia o es feia trencava les normes del grup, possiblement acabaria sent conegut per gran part de la resta de la xarxa. Milroy proposava que el lligam entre llengües i xarxes socials s'establí, d'una banda, perquè les xarxes denses tenien una alta capacitat per exercir control i reforçar el comportament dels individus sota un conjunt molt localitzat de normes vernaculars, i de l'altra, perquè era capaç de simbolitzar la solidaritat i la lleialtat a un conjunt de valors no institucionals (Milroy, 1980, p. 61-62, 121, 140, 173, 208).

4.2.2 MODERNITZACIÓ

Especialment Gal, però també Milroy, van emmarcar els canvis que es produïen en la composició de la xarxa social, i que s'associaven amb els canvis sociolingüístics, en un marc macrosocial que era el procés de modernització. A Felsóór (Gal, 1979) la distinció social més rellevant se situava entre llauradors (*peasant*) i treballadors industrials (*workers*), amb un gruix molt important de població que se situava entre els dos pols, perquè combinava labors agrícoles en l'explotació familiar tradicional amb labors assalariades fora. Així, esta distinció que produïa el procés de **modernització** establí també una associació entre l'hongarès, com a llengua dels llauradors i el mode de vida tradicional, i l'alemany, com a llengua dels treballadors industrials, la nova situació socioeconòmica i la urbanització. I no només les tries de llengua s'associaven amb l'estatus, sinó que també les tries de varietats (estàndard o dialectals) i estils. Així, Gal apuntava que els mecanismes sota els que ocorria la substitució lingüística eren paral·lels als canvis fonològics i sintàctics que s'observaven en l'estructura de la

llengua, així com les tries entre varietats estàndards o vernaculars de l'hongarès i l'alemany. Però calia tenir en compte que l'associació que en aquell moment es feia de l'hongarès amb un estatus baix era local i sincrònica, obviant l'estatus superior que havia tingut l'hongarès al territori en temps anteriors a la Segona Guerra Mundial o que continuava tenint en terres veïnes.

Per a Gal resultava important entendre per què els canvis sociolingüístics havien ocorregut en eixe moment històric concret, en les generacions nascudes posteriorment a la **II Guerra Mundial**. Després de l'esdeveniment bèl·lic s'havia produït una desprimarització de l'economia, que es va traduir en el debilitament de l'estructura familiar tradicional (família extensa) que s'hi assentava damunt, i en l'augment lucratiu dels treballs assalariats, que d'una banda disposaven d'un prestigi major que no pas l'economia agrícola tradicional, i de l'altra, incrementaven la mobilitat social ascendent, associada amb canvis sociolingüístics, i debilitaven la capacitat de referència de l'economia tradicional. A més, els canvis polítics havien desplaçat el prestigi local d'unes elits hongaresòfones a unes de germanòfones (*ib.*, pp. 154, 161-162).⁸¹ En el cas de **Milroy**, també el procés de modernització i la mobilitat social jugaven un paper important en la configuració de les varietats lingüístiques emprades. Aquells qui desenvolupaven poques variants vernaculars de l'anglès estaven immersos en un procés social de mobilitat social ascendent. La investigadora contextualitzava eixa reducció de varietats vernaculars en el procés de modernització (urbanització, industrialització, estat nació, estandardització...), pel fet que les lleialtats tradicionals a la família, el veïnat i el grup, s'estenien molt més enllà amb la lleialtat a l'Estat, on la llengua i la nació acabaven inextricablement entrelaçades (*op. cit.*, pp. 180, 190).

Estos primers estudis consideraven, doncs, que el procés de **modernització** havia trencat les estructures denses d'interacció de les societats tradicionals, i amb això es perdia el principal mecanisme sota el que s'articulava el manteniment de les varietats o llengües vernaculars. **Gal** apuntava que no resultava fàcil conèixer els factors associats amb el canvi lingüístic, però que tampoc es tractava d'un gruix complex de factors socials, i més enllà de detectar que la interrupció lingüística es produïa en el marc de processos de modernització, interessava saber quin **mecanismes** concrets que provocava la industrialització afectaven al canvi en els usos lingüístics en les interaccions del dia a dia. Per a Gal, el fet de trobar una bona correlació entre el grau de pagesia (estatus social) i les tries lingüístiques continuava plantejant un problema a nivell teòric, pel fet que calia entendre per quin mecanisme l'estatus del parlant influenciava en l'emergència i manteniment de diferències en les tries lingüístiques. La llengua hongaresa, i l'estatus pagès que representava el seu ús, era estigmatitzada, especialment pels treballadors assalariats, i és per això que sovint evitaven ser-hi associats. Però també era cert que la llengua hongaresa era reforçada endogrupalment pels hongaresòfons, i s'hi associaven valors positius com el treball dur i el territori. Així, tenia certa solidesa la hipòtesi que les tries lingüístiques eren utilitzades pels parlants per a mostrar i reforçar el seu l'estatus social en l'escala de distinció entre llauradors i treballador assalariats. Però els atributs personals per si sols no sempre lligaven amb el comportament sociolingüístic, perquè alguns individus que estaven situats en un estatus no camperol, i que fins i tot renegaven explícitament dels valors associats

⁸¹ Gal no apunta en cap ocasió de la seua recerca, publicada el 1979, el fet que en la guerra freda Felsőőr es tracta d'un enclau entre el bloc capitalista i el bloc soviètic, i que a més de l'associació entre llengua i pagesia, l'hongarès pot ser associat amb Hongria i el món soviètic, mentre que l'alemany pot ser associat amb Àustria i el món capitalista.

a la pagesia, feien un ús extens de les dues llengües (Gal, 1979, p. 140). És per això que Gal apuntava que, més que un factor merament individual, el canvi lingüístic es desenvolupava en el si de les **xarxes socials**, l'ecosistema enmig del qual es conformaven les tries lingüístiques. Per a esta investigadora, a pesar que les dues variables independents, l'estatus personal i la composició de la xarxa social, estaven força associades amb les tries lingüístiques,⁸² la segona aportava alguns matisos teòrics i empírics més importants. La correlació entre la composició pagesa de la xarxa social i les tries lingüístiques era molt important, més que no pas l'estatus pagès dels individus sobre les seues tries lingüístiques.⁸³ Així, Gal proposava que entre el model socioeconòmic i les tries lingüístiques s'establien relacions, i en esta associació hi participava l'estatus personal dels individus (pagès / assalariat), però apuntava que més que la condició personal (estatus), la relació es produïa mitjançant una variable de component que era la xarxa social. Així, tal com podeu veure en l'esquema següent, el model socioeconòmic provocava diferències en l'estatus personal, que a la vegada creaven diferències en la composició de les xarxes socials, que en definitiva eren les que s'associaven, constrenyien i feien de mitjanceres en els canvis de les tries lingüístiques.

Modernització → Estatus personal → Xarxa social → Tries lingüístiques.

4.2.3 OPERACIONALITZACIÓ DE LES XARXES SOCIALS. LA DENSITAT, ELS LLAÇOS DÈBILS I LA HOMOGENEÏTAT

Tant **Milroy com Li Wei** (Li Wei, 1994; Milroy, 1980, p. 140-141, 173, 181-183; Xu Daming et al., 2008) explicitaven que la xarxa social operacionalitzava el concepte d'integració dels individus a un grup social constituït informalment, espai on actuava el *mecanisme de reforçament de les normes*, i on es podia observar que els membres d'una xarxa social particular desplegaven comportaments socials similars, entre ells, el lingüístic. Així, l'anàlisi de xarxes estudiava les dinàmiques socials en el nivell local on es produïen les pràctiques, i permetia millorar la comprensió de com les pràctiques locals donaven lloc a patrons sociolingüístic globals, permetent elucidar les dinàmiques socials. Per a **Milroy** era molt rellevant la **densitat i multiplexitat de les xarxes** a l'hora de mantenir les varietats lingüístiques. Si bé d'una banda els llaços forts, densos i múltiplex donaven als parlants d'una comunitat capacitat de resistir les pressions externes de les normes legitimades i hegemòniques de

⁸² En l'estudi de Gal la composició llauradora de la xarxa i l'estatus llaurador de l'individu estaven molt associats, amb una correlació de Spearman de 0,90 (*ib.*, p. 141).

⁸³ En l'estudi de Gal l'edat era la variable que més s'associava amb els usos lingüístic, amb una correlació de 0,82 (*ib.*, p. 136). La correlació de les tries lingüístiques amb la pagesia de la xarxa social era sensiblement inferior, de 0,78 (*ib.*, p. 141), i encara més baixa la relació de les tries amb l'estatus de llaurador de l'individu, amb una correlació de 0,67 (*ib.*, p. 139). És per això que Gal afirmava: «*Among the various attributes of speakers it is neither their status as peasants, nor the nature of their social networks that correlates most closely with language use. It is their ages*». La correlació de l'edat i la composició de la xarxa de 0,62 (*ib.*, p.144) i la correlació entre l'edat i l'estatus llaurador de l'individu era de 0,45 (*ib.*, p. 139).

l'exterior, estos llaços també eren la base de les normes (socio)lingüístiques que constrengien la innovació individual. Així, el debilitament d'estes xarxes afavoria el canvi lingüístic que promovien les pressions externes. Per a ella, que estudiava grups homogenis de classe treballadora, la integració dels individus en xarxes socials locals denses s'associava amb l'ús de varietats vernaculars, i el debilitament d'estos llaços també debilitaria la capacitat sancionadora de la xarxa. Però a més, l'absència d'eixa densitat relacional explicava el fet que els qui s'havien allunyat del vernacular tampoc havien assolit de forma objectiva la variant estàndard de l'anglès, perquè la manca de supervisió constant d'una xarxa densa els havia allunyat tant de la varietat vernacular com lluny es mantenien de l'estàndard, que se sustentava en les xarxes denses de la classe social alta. És per això que Milroy els definia com a *mutilats (lame)* (Milroy, 1980, p. 179-180).

El marc teòric de la xarxa com a reforç de les normes sociolingüístiques locals també era definit per **Li Wei** (1994) en l'estudi als immigrants xinesos, citant Bott. Li Wei observava que les diferències en els patrons de tria lingüística estaven relacionades amb la xarxa de relacions dels parlants, i els mecanismes que proposava en la seua recerca apuntaven que a major proporció de llaços ètnics, es desplegava comportaments més "tradicionals", tals com l'ús dominant del xinès, mentre que quants més *iguals* es tinguera en la xarxa, patrons més similars als de la pròpia generació es desplegaria, tals com l'ús bilingüe o exclusiu de l'anglès en les generacions més joves. Proposava que els que desenvolupaven patrons de comportament sociolingüístic amb domini del xinès tenien unes xarxes socials compostes bàsicament de xinesos, es mantenien psicològicament lligats a les relacions amb compatriotes, i mantenien relacions força intergeneracionals amb dominants en xinès, mentre que els que desenvolupaven amb domini bilingüe o de l'anglès mantenien un extens ventall de contactes amb els del lloc d'acollida, que habitualment eren persones de la seua generació. En certa manera, esta realitat reflectia les diferències entre la generació més gran, amb relacions més diverses generacionalment i més predisposades a l'ús del xinès, i els xiquets, més predisposats a l'anglès i amb relacions més extenses amb altres xiquets anglòfons. Esta associació entre la composició de la xarxa i les tries es podia observar, per exemple, en la correlació que mantenia per exemple en la tria lingüística familiar, per exemple, amb l'esposa (Li Wei, 1994, p. 145). En l'estudi de Li Wei simbòlicament s'associava el xinès amb la generació dels avis, el xinès i l'anglès amb la dels pares, i l'anglès amb la dels fills. Així, la llengua endogrupal dels avis era el xinès, mentre que la dels sagals era l'anglès, la qual cosa per a Li Wei matisava la distinció que Gumperz proposava entre la llengua endogrupal i la exogrupal de la comunitat, perquè el paper de llengua endogrupal no era un fet generalitzat al llarg de tota la comunitat, sinó que tenia diferències importants, en estes cas, segons la generació. L'anglès podia considerar-se com a llengua endogrupal o llengua exogrupal, depenent de la xarxa social a la qual l'usuari pertanyia (Li Wei, 1994, p. 144-150).

La introducció de l'anàlisi de les xarxes socials en sociolingüística completava les possibilitats analítiques de la *comunitat de parla*, una categoria utilitzada per investigadors anteriors, però que consideraven poc clara. És per això que proposaven l'ús de les xarxes socials com una ferramenta analítica, més que no pas en una simple metàfora per a descriure les relacions socials (Milroy, 1980, p. 40, 45). En el cas de **Gal** (1979), l'estudi de les tries lingüístiques es feia en relació a l'estatus dels individus situat en una escala de pagesia, en què s'inclouïa mesures

com l'ocupació laboral de la família, la possessió d'animals de granja, la recollecció de productes agrícoles, l'elaboració casolana de pa o disposar de lavabos a la llar. El concepte d'integració social s'operacionalitzava mitjançant la proposta analítica de les xarxes socials, de les quals es mesurava la composició i el grau de pagesia de les persones amb les que s'interactuava quotidianament, mesurat mitjançant un indicador més simple que en l'estatus individual, però igualment efectiu, segons si els *alteri* posseïen animals de granja.⁸⁴ Tingueu en consideració que la mesura relacional no tractava cap factor pròpiament sociolingüístic. I és aquí on residia la riquesa de la variable, perquè es detectava que el grau de pagesia de les xarxes dels individus correlacionava d'una forma molt important amb les seues tries lingüístiques⁸⁵ (1979, p. 17, 139-141, 170-171).

En paral·lel a la proposta de Gal que la composició camperola de la xarxa social dels individus de Felsóór es relacionava amb els seus patrons sociolingüístics, per la vinculació que cada llengua tenia amb l'estructura i la simbologia social, **Milroy** va mesurar també les xarxes socials egocèntriques dels individus estudiats, des d'una òptica també indirecta, però amb uns resultats significatius. La seua proposta superava la visió plana de la xarxa de la primera proposta de Gal (proporció de llauradors a la xarxa social) o la que Li Wei faria posteriorment (proporció de xinesos a la xarxa). Mitjançant l'observació participant en comunitats localitzades i ben definides, s'aproximava a la mesura del *volum* o l'*estructura* de la xarxa egocèntrica, analitzant la integració de l'individu segons la seua pertinença a grups de la comunitat (colles, equips de futbol...), tenir familiars a l'àrea o treballar amb persones del barri. En una escala de 6 graus, s'assignava un punt per cada condició acomplerta (Milroy, 1980, p. 40 i ss., 52 i ss., 141-142, 214-215):

1. *Membre d'una conglomerat d'amics d'alta densitat amb base territorial*
2. *Tenir llaços familiars al barri amb més d'una llar*
3. *Treballar al mateix lloc que almenys dues persones de l'àrea*
4. *Treballar al mateix lloc que almenys dues persones del mateix gènere de l'àrea*
5. *Pertànyer a associacions voluntàries de temps lliure amb companys de treball (només si compleix els punts 3 i 4).*

Posteriorment, alguns investigadors han considerat que el primer grau de l'escala mesura la densitat de la xarxa, i la resta, la multiplicitat (Bartoo, 2010).

Li Wei (1994) desenvolupava el seu model, bevent també dels estudis previs de Gal, Milroy i Bortoni-Ricardo (*ib.*, p. 117). Distingia entre la *xarxa d'intercanvi*, amb una alta densitat de llaços forts i amb els que hi havia un alt grau d'intercanvi (ajuda, recomanacions, suport...), la *xarxa interactiva* que aplegava les interaccions quotidianes de llaços més dèbils, i la *xarxa passiva*, composta per *alteri* amb qui no es mantenia un contacte regular, però es consideraven importants per *ego*, i que en el cas de migrants, eren rellevants a pesar de la

⁸⁴ L'escala sobre la composició de la xarxa social es va fer sobretot amb dades observades.

⁸⁵ La correlació de Spearman entre el grau de pagesia de la xarxa i les tries lingüístiques era de 0,78 (*ib.*, p.141).

distància física. Les dades sobre la composició de la xarxa es van elaborar a partir de l'observació participant de l'investigador i entrevistes etnogràfiques, recopilant finalment 20 interaccions amb no familiars. L'investigador explicitava que no es mesura les propietats estructurals de la xarxa, tals com la densitat o l'accessibilitat (*reachability*), però s'assumia que la xarxa d'intercanvi era densa i tenia llaços múltiples, mentre que la xarxa interactiva era relativament dispersa i amb llaços úniplex (*ib.*, p. 122), i per això es considerava que la primera havia de tenir un efecte més important sobre el comportament dels individus que no pas la segona. La xarxa passiva havia de reflectir l'orientació psicològica i les actituds socials de l'individu, però en l'estudi de Li Wei no va resultar significativa (*ib.*, p. 137). A més, es va crear un *índex ètnic*, que mesurava la proporció de compatriotes en la xarxa social, i un *índex grupal o d'iguals*, que mesurava la proporció d'interaccions amb membres de la mateixa generació. Així, cal tenir en compte que el comportament sociolingüístic era explicat en els diferents estudis a partir de diverses mesures sobre la composició de la xarxa social. Gal considerava la **composició sociolaboral** de la xarxa, Li Wei mesurava la **composició ètnica** (i d'iguals) i Milroy hi considerava la interacció segons l'espai de residència, incorporant mesures de **volum** de la xarxa, que de forma sintètica consideraven si la xarxa egocèntrica que es mantenia al barri era densa i múltiplex. Tant Milroy com Li Wei destacaven que les mesures de xarxes socials usades en sociolingüística eren disperses, però resultaven útils perquè de referències s'acompanyaven de la idea d'integració en grups densos, que sociolingüísticament resultava molt rellevant. Consideraven que en cada societat calia mesurar les xarxes segons els indicadors que el marc teòric considerava més important per a representar les propietats abstractes de l'estructura social, per tal de predir el grau en què la comunitat local exercia pressions normatives (Li Wei, 1994, p. 122, 141; Milroy, 1980, p. 143, 173-176, 212-216; Milroy & Gordon, 2003, p. 121; Xu Daming et al., 2008, p. 269).⁸⁶

Així, estos primers treballs feien explícit que les tries lingüístiques no només depenien dels atributs i decisions de l'emissor, sinó que també es veien constrets per l'acció del receptor, i en general, per la pressió de la xarxa (Gal, 1979, p. 140-142, 150, 164-166). Les tries lingüístiques dels individus estaven lligades al seu estatus personal, perquè els usos lingüístics (tria de codi o d'estil) servien per a gestionar la identitat que *ego* volia formar d'ell mateix, configurant-se un estatus concret. Però la *presentació* lingüística d'un mateix també depenia de les expectatives d'aquells interlocutors amb qui interactuava habitualment. Les tries lingüístiques estaven subjectes a interpretació dels altres, tant per les tries ja consolidades en el temps com per les normes socials sota les que era interpretada l'acció dels individus. Perquè les tries lingüístiques estaven sotmeses a normes sociolingüístiques que indicaven quina llengua i varietat usar entre interlocutors determinats en cada moment. El trencament d'estes normes podia suposar reprovacions dels altres, mentre que la seua reproducció anava lligada amb actituds de reforç. De fet, la influència d'*alter* no només es produïa quan *ego* interactuava directament amb ell, sinó que també quan *ego* interactuava amb altres persones, perquè el flux d'informació era important, sobretot en xarxes denses. Així, la xarxa social constrenyia la presentació (sociolingüística) d'un mateix, i per tant, les tries lingüístiques se circumscriuïen tant a la gestió que el propi parlant feia de la seua identitat i estatus, com a la identitat que els *alteri* li atribuïen i esperaven d'ell. En el fons, l'anàlisi de la xarxa social il·lustrava la forma en què uns

⁸⁶ Tingueu en compte que esta contraposició de mesures ha estat assenyalada com una dificultat per assentar la claredat dels conceptes, necessària en el desenvolupament teòric i científic de les ciències socials (Chalmers, 1990, p. 111-113).

parlants exercien control sobre els altres.⁸⁷ Una idea que hem vist que s'associa amb el concepte de *rol sociolingüístic* que proposem. La idea de la interactivitat entre els individus també era una idea present en les propostes de Li Wei, ja que la xarxa social era fonamental per a entendre la relació dialèctica que s'establia entre l'estructura social i els individus: les xarxes socials afectaven i eren afectades pel comportament lingüístic dels seus membres (Li Wei, 1994, p. 146, 180) (180). Les tries lingüístiques i la simbologia social de les llengües podia variar depenent de la identitat del parlant, de la de l'interlocutor, i de les seues relacions interpersonals. Per a Li Wei, era essencial entendre que els parlants gestionaven la seua parla d'acord a la seua audiència, tal com afirmava Bell (1984), i per això també tenia en consideració la teoria de l'acomodació de Giles.

En els primers estudis que aplicaven l'anàlisi de xarxes en sociolingüística es va consolidar la base teòric que concebia les xarxes denses com el mecanisme que permetia a les comunitats parlants de llengües minoritzades o de varietats vernaculars resistir les pressions institucionals per a la substitució lingüística o l'estandardització. Per a Gal (1979), sens dubte, els canvis i el debilitament de l'estructura observades en l'àmbit familiar eren extensibles als canvis en la xarxa social en general i els seus efectes sobre les tries lingüístiques dels individus.⁸⁸ Li Wei indicava que les pressions que la immigració rebia per a l'homogeneïtzació eren encara més grans que en les comunitats territorials minoritzades, i és per això que se solia produir un procés de substitució en només tres generacions. En la comunitat que estudiava, per exemple, es produïa un canvi de xarxes fortes, ètnicament orientades, a xarxes predominantment no xineses, concentrades en membres de la mateixa edat d'origen autòcton (Li Wei, 1994, p. 146-150).

Però la qüestió de la densitat i la fortalesa de les xarxes va ser un punt tractat més a fons teòricament pel Milroy. És qui proposaria de forma més explícita que el debilitament dels llaços i la reducció de la densitat i la multiplicitat de les xarxes feien més difícil per a la comunitat el manteniment lingüístic. Quan les xarxes es debilitaven, habitualment a partir de processos de modernització com els que comportaven la industrialització o terciarització, la urbanització o l'escolarització, la substitució lingüística era més probable (Milroy & Gordon, 2003, p. 124-125; Milroy & Llamas, 2013, p. 422). Les xarxes denses s'associaven amb l'adhesió a *normes no legitimades*, com l'ús de llengües minoritzades o varietats no estàndard. Milroy reprenia la posició de Gumperz, per a qui el manteniment de les formes no legitimades residia en la seua capacitat de funcionar com a símbol d'un estatus endogrupal (*we code* i *they code*), però ho reblava destacant la importància de les xarxes socials denses com a mecanisme essencial per a crear grups cohesius capaços de resistir pressions socials i lingüístiques que venien de fora del grup. Per tant, el debilitament d'esta densitat també debilitava el mecanisme de manteniment de les formes no legítimes, i l'individu es lliurava de la supervisió i control constant. De fet, la xarxa social densa no només mantenia varietats lingüístiques, sinó que podia promoure la innovació, com el cas de grups amenaçats exteriorment sota confinament social, que havien fet emergir llengües criolles com a símbol d'identitat local

⁸⁷ Cal tenir en compte que sovint Gal presenta els constrenyiments de la xarxa social com si únicament afecten al manteniment de l'hongarès, però rarament afecten al canvi a l'alemany (per exemple en les pàgines 146 o 167). De ben segur la xarxa social i la mera presència d'interlocutors germanòfons també explicava per què els parlants d'hongarès rebien pressions (i reforços) per a fer un ús extens de l'alemany.

⁸⁸ Vegeu-ho més endavant en l'apartat que tracta les variables de llengua i família a «**Error! No s'ha trobat l'origen e la referència..**».

(Milroy, 1980, p. 140-141, 173, 181-183). Però en tot cas, es destacava que en les societats occidentals les xarxes denses i múltiples havien tendit a desaparèixer o debilitar-se, i que actualment les xarxes urbanes amb les característiques com les estudiades per Milroy a Belfast o Labov a Detroit eren marginals.⁸⁹

Així, una de les qüestions teòriques que més va ocupar Milroy va ser la distinció del paper que ocupaven els llaços forts i els **llaços dèbils** en la creació i difusió dels canvis (socio)lingüístics, i la seua relació amb els processos de modernització i les **classes socials** (Milroy, 1980, p. 197-204; Milroy & Gordon, 2003, p. 129; Milroy & Llamas, 2013, p. 418). Les xarxes denses i múltiples creades amb llaços forts permetien a les comunitats resistir i mantenir els trets distintes dels propugnats des del nucli de l'Estat-nació. Però en paral·lel a la importància que Granovetter (1982) donà als llaços dèbils en l'accés al capital social, Milroy apuntava que els llaços dèbils jugaven un paper fonamental en la introducció i consolidació dels canvis sociolingüístics. No era pas la modernització que per sí sola explicava els canvis sociolingüístics, sinó que era el debilitament de les xarxes denses, amb llaços forts i múltiples, el context que permetia penetrar en el si de la comunitat els mecanismes d'homogeneïtzació de l'Estat-Nació. Les persones més centrals en el grup, i per tant, més importants en el reforçament de les normes de grup, podien considerar arriscada l'adopció d'innovacions. Per això en l'adopció d'innovacions era essencial que estes persones centrals les avaluaren positivament, ja fora explícita o implícitament. Però les innovacions eren adoptades per persones de la xarxa més perifèriques, considerant que els llaços dèbils que enllaçaven la comunitat amb l'exterior, eren la via habitual per la qual es produïa la penetració d'innovacions en el si de la xarxa. Esta qüestió s'oposava a la proposta de Labov, que apuntava que els grups innovadors es localitzaven en el centre de la jerarquia social. De fet, Milroy proposava que, d'una banda, les innovacions només podien incorporar-se pels llaços dèbils i pels individus menys constrets per les normes de la xarxa. Però a la vegada els llaços forts i el paper de les persones més centrals era essencial en la difusió d'estes innovacions. És per això que proposava que en el model de difusió de variants lingüístiques (o de qualsevol altra difusió en el medi social), calia distingir els *innovadors*, habitualment marginals en la xarxa social, dels *adoptadors primerencs*, que eren membres centrals al grup.

La xarxa densa d'interaccions assegurava el manteniment de normes (sociolingüístiques) oposades a les formes legítimes institucionalitzades. Però els investigadors destacaven que les normes i la simbologia no eren compartits homogèniament al llarg de la comunitat i el temps. Per exemple Milroy (*op. cit.*, 192-193) explicitava que algunes variants lingüístiques tenien una simbologia diferent per a membres de la mateixa comunitat, observant que en generacions grans era un marcador d'origen rural, amb la conseqüent marca de fidelitat cap a la comunitat, mentre que en les generacions més joves esta associació permutava a un marcador de masculinitat. En l'anàlisi dels resultats especulava que si la xarxa d'origen rural es difuminava entre la població jove ja nascuda a la ciutat, també desapareixia (o es transformaria) el marcador de fidelitat.

⁸⁹ Amb tot, Milroy apuntava que autors com Giddens indicaven que, si més no les noves migracions, pareixen incrementar estes comunitats d'alta densitat relacional.

4.2.4 ALTRES VARIABLES

I El canvi generacional

En els dos estudis sobre interrupció lingüística, de Gal i Li Wei, l'edat era la variable que més s'associava amb les tries lingüístiques. A Felsőőr més que no pas amb la pagesia o la composició de la xarxa social.⁹⁰ En el cas de la comunitat xinesa de Newcastle, més que no pas amb la composició ètnica de la xarxa. Però els dos investigadors rebutjaven que els canvis sincrònics observats foren un *efecte edat*, i que s'haguera de produir un increment de l'ús de l'alemany o del xinès amb el pas dels anys dels entrevistats. Consideraven que es tractava d'un *efecte generació*, perquè en el cas de l'alemany a Felsőőr, s'havia generalitzat com a llengua endogrupal entre xiquets d'origen hongaresòfon, qüestió que no havia ocorregut en generacions anteriors (*op. cit.*, pp. 136, 156)⁹¹, i en el cas del xinès, la reducció d'ús del xinès anava lligat amb noves pautes de les generacions més joves, i l'ús no s'incrementaria de forma significativa amb el pas dels anys. En el cas de **Milroy**, citant els estudis de Labov sobre l'anglès negre vernacular a Harlem, plantejava que els adolescents tenien un vernacular més consistent que els seus propis pares, la qual cosa associava amb el fet que els adolescents solien tenir les xarxes més atapeïdes cap als 16 anys. Este plantejament sobre la densitat de relacions en les xarxes adolescents i el manteniment de la varietat vernacular o la creació de noves varietats també és plantejada per Eckert (Milroy, 1980, p. 204-207; Eckert, 1989).

Li Wei plantejava a nivell teòric, com ja havia fet Gal amb l'hongarès de Felsőőr, que per més que l'ús del xinès s'associara millor amb l'edat, per sí sola deia poc sobre els mecanismes subjacents en el procés d'interrupció lingüística. Els xiquets tenien interaccions majoritàriament amb no xinesos (índex ètnic), i més relació amb iguals (índex grupal), el contrari que els grans, que a més mantenien una xarxa passiva completament xinesa. De fet, l'índex ètnic i l'índex grupal correlacionaven negativament, de forma que aquells que tenien poques interaccions amb altres xinesos solien desenvolupar més relacions amb iguals, que solien ser els més joves. Però observava que dintre de la mateixa generació hi havia diversitat de comportaments, i és per això que proposava aprofundir en l'anàlisi dels factors que donaren raó dels mecanismes subjacents, entre els quals la xarxa social resultava força il·lustrativa, especialment entre membres de la mateixa generació (*op. cit.*, p. 145).

Fora de la importància cabdal de la composició de les xarxes, s'observaven altres tendències. En el cas de la comunitat xinesa a Anglaterra, tot i que no s'observava diferències importants en relació amb el temps de residència a Anglaterra (*op. cit.*, pp. 88-116), sí que es detectaven qüestions importants, tant teòrica com empíricament, en relació a les competències lingüístiques. El nivell de **competència** en xinès o en anglès, mesurat en una escala de cinc graus mitjançant les observacions de l'investigador, correlacionaven amb l'ús de la llengua. I les habilitats de cadascuna de les dues llengües estaven negativament correlacionades, produint-se major competència d'una llengua a menor grau de l'altra, i amb una clara relació amb l'edat. La interacció entre xarxa social i competència lingüística mostrava que quanta més presència de xinesos hi havia a la xarxa social, es tenia més competència en xinès i menys en

⁹⁰ La correlació de l'edat i les tries lingüístiques (posició en l'escala d'implicació) és de 0,82 (correlació de Spearman) (*ib.*, p. 136).

⁹¹ Gal no situa la transmissió lingüística intergeneracional com a punt clau de manteniment i substitució d'una llengua (*op. cit.*, p. 156), en relació a les propostes de Fishman.

anglès. La tendència era oposada a la que s'observava amb el nombre de persones de la mateixa generació amb que s'interactuava. Així, a pesar que la competència interaccionava amb l'edat (quan més jòvens, més competència en anglès i menys en xinès) Li Wei apuntava que la composició de la xarxa social hi correlacionava més, i era una explicació més clara, tant per les diferències intergeneracionals com per les diferències intrageneracionals. La xarxa social, a més de correlacionar de forma força més clara amb la competència o l'ús de les llengües, aportava el mecanisme social que explicava les variacions: el desenvolupament de patrons de comportament (*op. cit.*, 143-145).

II El gènere i la família

El **gènere i la família** també es trobaven en el motor del canvi social, i interactuava amb la composició de la xarxa. En el cas de **Li Wei**, el gènere tenia certa associació en els grups d'edat majors, on les àvies mantenien patrons monolingües, mentre que els avis havien incorporat l'anglès (Xu Daming et al., 2008, p. 267), o en el cas de Milroy, que estudiava l'associació dels canvis en les xarxes amb els marcadors de gènere (Milroy, 1980, p. 192-196). Però on millor s'observava el pes del gènere i la família, era en l'estudi de **Gal** (1979). Les dones jòvens usaven més la llengua expansiva que qualsevol home jove, perquè en hòmens jòvens es podia distingir diferents nivells d'ús de l'hongarès segons la composició de la xarxa, però totes les dones jòvens usaven igual (i més) l'alemany, indiferentment de la composició de la xarxa. Les jòvens mostraven una oposició particular a la vida pagesa i el paper de la dona en esta estructura familiar tradicional, i per tant, també mostraven major rebuig a la llengua hongaresa: «choices of young women contribute importantly to the increased use of German by the youngest generation».

De fet, per a Gal, un exemple de com la llengua era controlada socialment eren els **matrimonis** de dones germanòfones inicialment monolingües casades amb bilingües hongaresòfons. Les dones que havien après l'hongarès eren les que s'havien establert en famílies llauradores, convivint amb els progenitors del marit. Ben al contrari, les que es van establir a viure en famílies nuclears amb hòmens no pagesos, no van aprendre alemany. El patró de comportament era força comú en les dones establides en famílies extenses: només els marits els parlaven alemany de forma general. Habitualment les dones no desenvolupaven tasques comuns amb el marit durant el dia, perquè ells treballaven amb el seu pare i elles amb la mare d'ell. Els veïns i amics que ajudaven en les tasques de la casa solien usar l'hongarès entre ells, encara que la dona germanòfona fos present, i els *alteri* tenien dificultats en adreçar-se'ls en alemany. Ben al contrari, en el cas de les dones vivint independentment dels progenitors del seu marit, igual que en el de les jòvens autòctones hongaresòfones, els reforços, sancions i constreyniments de la família i la comunitat no podien tenir el mateix efecte, perquè les primeres tenien una font independent d'ingressos, i les segones havien après una professió o podien emigrar a la ciutat, per la qual cosa totes en el seu conjunt tenien menor interès en l'herència de les propietats familiars, i els *preocupava poc* si els vells llauradors refusaven ajudar-los, o les consideraven altives per no usar o aprendre l'hongarès. Així, el poder i la capacitat de constricció que les generacions més grans propietàries podien desplegar sobre les seues filles o les dones dels seus fills es veien altament debilitades amb el procés de modernització, i això tenia unes conseqüències sociolingüístiques clares (*ib.*, p. 142-144, 148, 150, 167-170).

De fet, el procés de modernització afectava tant al menor valor que els capitals dels llauradors tenien en el nou camp social, en comparació amb el valor superior dels capitals dels treballadors assalariats, com al debilitament del poder que l'antiga estructura familiar i socioeconòmica concedia a les generacions més grans. Gal tractava en més profunditat este tema en un article, on observava que estes actituds cap al mode de vida del sistema agrícola tradicional i el treball assalariat produïen dos mecanismes que afectaven el manteniment de l'hongarès (Gal, 1978). A diferència dels xics, la major part de les jóvens, fins i tot aquelles que tenien forts vincles amb l'economia tradicional, refusaven presentar-se com a llauradores, i la conseqüència directa era que evitaven ser associades amb l'ús de l'hongarès. La conseqüència indirecta era que les jóvens autòctones preferien casar-se amb assalariats, pel que molts pagesos es casaven amb germanòfones monolingües, i els fills de parelles mixtes rarament aprenien hongarès. Les causes d'estos comportaments es trobaven en què en una societat dominada per l'home, les dones jóvens consideraven que tenien menys a perdre rebutjant els rols i valors camperols, i adoptant les oportunitats d'ocupació industrial. Per a Gal era necessari interpretar els patrons sociolingüístics a partir del significat simbòlic que tenien, observant el paper estratègic que desenvolupaven en les tries del mode de vida. Estos mecanismes socials, amb conseqüències sociolingüístiques, eren paral·lels als que Bourdieu descrivia al Béarn sobre el mercat de matrimonis, en què els progenitors perdien el seu paper preponderant d'intermediació activa en l'aparellament dels seus fills, amb la generalització del celibat dels hòmens primogènits hereus de les propietats agrícoles (Bourdieu, 1982, p. 64 i ss.). El treball paral·lel de Martínez (2005), als Andes, apuntava que el mateix mecanisme de modernització i domini masculí, però amb limitació de l'accés de la dona a l'escola, situava a la dona en posicions més tradicionals i conservadores, i no innovadores com el cas occità de Bourdieu. Així, la modernització no només debilitava els capitals dels nous llauradors hongaresòfons i l'estructura familiar extensa que concedia una posició de força a les generacions més grans, sinó que podia acabar produint una associació, negativa, del celibat rural (masculí) amb els valors tradicionals (entre ells, la llengua). També l'estudi de Li Wei traslluïa un mecanisme similar de pèrdua d'influència de les generacions més grans (Li Wei, 1994, p. 150).

Així, les dones de vegades eren més conservadores que els hòmens, i de vegades més innovadores. Coulmas (2005, p. 81-82) intentava compilar estes diferències sociolingüístiques observades en relació al gènere. Tot i que alguns investigadors com Trudgill havien proposat que les dones preferien les formes de prestigi, com una expressió d'inseguretat, altres com Chambers proposaven que més que l'adhesió a un estàndard per a compensar llacunes de poder i reconeixement social, es tractava sobretot de la superioritat verbal femenina, perquè més que seguir la norma, les dones lideraven el rol d'establir, mantenir i recrear la pròpia norma, perquè les dones tenien unes xarxes socials mes àmplies i diverses, eren més cooperatives, tenien un estil mes acomodaticí i el seu discurs estava més orientat a escoltar, la qual cosa els situaria en millor posició per al canvi.

III *La classe social*

Milroy, en especial, va donar una rellevància important a l'estudi i reflexió sobre la interacció entre classe social, les xarxes i el comportament sociolingüístic. Com en el cas de la resta d'estos investigadors estructurals clàssics, per a Milroy les xarxes denses eren el mecanisme de fons que actuava en el manteniment de normes lingüístiques més estables, mitjançant el

reforç i la supervisió constant del grup sobre l'activitat dels individus. Considerava que en el si de les xarxes socials es produïa una competició entre el *factor solidari*, que arrelava els individus al grup, i el *factor estatus*, que els promovia a distingir-se'n. Els individus amb xarxes més disperses estaven més exposats a la influència de la varietat de prestigi. Però la investigadora destacava que l'estructura de la xarxa social, per sí sola, no era una condició suficient per a l'adopció completa de l'estàndard (Milroy, 1980, p. 208-212). En la seua proposta teòrica jugaven un paper clau els parlants *mutilats (lames)*, de classe treballadora que, amb xarxes més debilitades cap a la comunitat, s'allunyaven tant de la varietat vernacular com els faltava per assolir la varietat estàndard. Tot i que no era clara la relació entre l'estructura de la xarxa social i la mobilitat social, Milroy considerava que en molts sentits les xarxes socials de les classes altes eren paregudes a les xarxes de les classes treballadores de baix estatus, sobretot per la seua necessitat de preservar l'estatus privilegiat, encara que els primers comptaven amb els canals institucionals de difusió de la seua varietat legítima i la ideologia reconeguda institucionalment, tals com l'escola o els mitjans de comunicació. Només les classes ascendents, i els individus en mobilitat social, es distanciaven d'objectius compartits amb membres de xarxes denses (de classe baixa o de classe alta), el que estaria relacionat amb eixa distància que mantenien tant respecte el vernacular com l'estàndard aquells que desplegaven xarxes més disperses (*op. cit.*, 179-180, 211). Amb tot, diversos investigadors apuntaven a les dificultats per tractar de forma conjunta els conceptes de classe social i xarxa social, ja que mantenien una alta relació entre elles, i la seua interacció mostrava resultats rellevants, encara que amb tendències poc clares. Milroy apuntava que la classe social i la xarxa social eren el mateix fenomen a diferent nivell d'abstracció (Milroy, 1980, p. 215; Milroy & Llamas, 2013, p. 422; Xu Daming et al., 2008, p. 267).

4.3 EL MATRIU D'ADJACÈNCIA COM A FERRAMENTA D'ANÀLISI SOCIOLINGÜÍSTICA: VILA, ROSSELLÓ I GALLAGHER

En les recerques que agrupem en este epígraf prenia major rellevància la llengua de la interacció. En els treballs fets anteriorment per Gal, Milroy, Bortoni-Ricardo o Li Wei no s'atenia a l'anàlisi de la interacció en sí mateix. La xarxa social ja no es tractava com un concepte abstracte, però es tractava com una mesura personal que quantificava la integració de cada individu en xarxes més o menys denses. En les recerques encetades per F. Xavier Vila la interacció i la llengua que s'utilitzava en la interacció obtenia major centralitat analítica. L'estructura social, en sí mateix, es feia més rellevant per a explicar les tries lingüístiques, més que no pas els individus i el seu nivell d'integració en les xarxes. Els treballs arrencaven amb F. Xavier Vila, que incorporava la matriu d'adjacència en la sociolingüística, i se seguïen amb la consolidació de la seua anàlisi per part de Carles de Rosselló, i el treball de Mireia Galindo, que feia una recerca més àmplia en què l'anàlisi de la interacció permetia observar les tries lingüístiques segons els atributs dels seus participants, tant de l'emissor com del receptor. Els treballs de Gallagher, que es nodrien sobretot de la tradició de l'anàlisi de xarxes, incorporaven les metodologies habituals en el camp per a l'estudi dels processos d'aprenentatge lingüístic. El nostre treball, en bona part, beu i s'assenta en estes tradicions sociolingüístiques.

4.3.1 LA INTRODUCCIÓ DE LA MATRIU D'ADJACÈNCIA EN LA SOCIOLINGÜÍSTICA (VILA 1996)

F. Xavier Vila (1996) desenvolupa la seua recerca en 49 alumnes de dues aules a Santa Coloma de Gramenet, en un context de majoria castellanoparlant.⁹² Amb la hipòtesi que a Catalunya les tries lingüístiques es feien en funció de l'interlocutor, més que no pas amb concepció fishmaniana dels àmbits sociolingüístics, la seua recerca destacava que la vehicularitat del català com a llengua escolar no havia afectat les tries lingüístiques endogrups dels castellanoparlants, que mantenien interaccions només en castellà, que la norma de convergència al castellà en relacions exogrups es mantenia estable en este context, i que el català també conservava el paper de llengua endogrupal entre catalanoparlants i la major part dels bilingües familiars. Només s'observava modificacions importants de les normes sociolingüístiques en la convergència de part dels castellanoparlants per a interactuar amb una categoria particular d'adults, els mestres, que transformava significativament el seu comportament tradicionalment monolingüe.

Vila va introduir la matriu d'adjacència en la sociolingüística l'any 1993 (F. Xavier Vila i Moreno, 1993, citat per Vila i Moreno, 1996), sent, fins allà on sabem, el primer treball que ho feia a nivell internacional. En esta primera recerca tractava una mostra d'alumnes que posteriorment analitzà de forma extensa en la tesi doctoral (F. Xavier Vila i Moreno, 1996, p. 298 i ss.). L'obtenció de dades sobre les tries lingüístiques en la xarxa social d'iguals es va fer mitjançant un experiment en què els alumnes jugaven a tennis de taula en parelles aïllades (díades), i l'investigador anotava les tries lingüístiques en un format quasi-natural, donada la concentració dels alumnes en l'activitat. Les dades permetien analitzar, a més dels índex d'ús de català de cada alumne amb la resta de companys d'aula, la matriu d'adjacència completa de la llengua utilitzada en les interaccions entre tots els alumnes, com el que s'observa en la .

⁹² La recerca es va desenvolupar entre 26 alumnes de 5è d'EGB i 23 alumnes de 8è.

Il·lustració 6 – Tries lingüístiques en díades formades per catalanoparlants i bilingües. 5è i 8è curs (F. Xavier Vila i Moreno, 1996, p. 304).

Table 5.11. Language choice in dyads formed by Catalan and bilinguals peers. Fifth grade.

Speaker	Addressee							Speaker's CIRI
	DLA	JCV	NCP	JCE	DCV	EBG	JRG	
JCV	C	***	C	C	C	--	--	1.00
DLA	***	C(S)	C	C	C	--	--	0.93
DCV	C	C	C	C	***	C/S	--	0.90
NCP	C	C	***	C	C	C/S	--	0.90
JCE	C	C	C	***	C	S(C)	--	0.85
EBG	--	--	C/S	S(C)	S	***	C/S	0.31
JRG	--	--	--	--	--	S	--	0.00

Table 5.12. Language choice in dyads formed by of Catalan and bilinguals peers. Eighth grade.

Speaker	Addressees									Speaker's CIRI
	XPR	JMS	ESG	JBC	ANA	MCP	FAR	GBG	EAD	
XPR	***	C	C	C	C	--	C	--	--	1.00
JMS	C	***	C	C	C(S)	C	C/S	--	--	0.87
ESG	C	C	***	C	C	C	C	C/S	S	0.81
ANA	C	C/S	C(S)	C(S)	***	S	C	C	S	0.62
JBC	C	C	C	***	C(S)	C	S	S	S	0.59
MCP	--	C	C	C	S	***	S	--	S	0.50
FAR	C	C	C(S)	S	C/S	S	***	S	S	0.44
GBG	--	--	C/S	S	C	--	S	***	S	0.30
EAD	--	--	S	--	S	S	S	S	***	0.00

Esta anàlisi permetia observar que, si bé no es mostraven diferències d'ús del català segons el gènere i l'edat, l'ús variava d'una forma molt àmplia segons la llengua familiar dels participants. En un context definit per una majoria de castellanoparlants familiars, el castellà també era majoritari en les interaccions diàdiques, i el català era aliè en les interaccions dels i amb els castellanoparlants familiars.⁹³ Amb tot, els resultats també mostraven que els catalanoparlants i bilingües familiars feien un ús considerable, encara que no exclusiu, del català. Així, l'anàlisi de xarxes permetia a Vila afirmar que en estes dues aules de Barcelona la norma de convergència al castellà era àmpliament respectada pels alumnes en les seues interaccions entre iguals, però que entre catalanoparlants familiars (i bilingües) es mantenia el català com a llengua endogrupal, a pesar d'estar en un context amb majoria castellanoparlant. L'estudi també denotava que la composició de les xarxes socials era molt important en el desenvolupament de les tries lingüístiques dels bilingües familiars (*ib.*, p. 306).

4.3.2 EL DESENVOLUPAMENT DE LA MATRIU D'ADJACÈNCIA (ROSSELLÓ 2010)

Carles de Rosselló (2003, 2004) va consolidar la introducció de la matriu d'adjacència com a tècnica d'anàlisi microsociolingüística. La recerca es desenvolupava mitjançant l'observació participant de les relacions entre els alumnes d'una classe de sisè de primària, amb suport de qüestionaris per a la recerca de la xarxa de familiar. Amb cert interès per comprovar la hipòtesi sobre la norma de convergència al castellà, mitjançant l'anàlisi de xarxes comprovava que la norma convergència lingüística cap al castellà en les interaccions intergrupals no era extensible a tots els centres educatius de Barcelona. Apuntava que el sistema escolar, on el català era la llengua vehicular, no alterava les tries lingüístiques dels castellanoparlants inicials en les

⁹³ Només el 5,8% de les interaccions dels castellanoparlants familiars eren només en català, o tant en català com en castellà.

relacions endogrups, així com tampoc ho feia de les relacions endogrups dels bilingües inicials. Pel que fa als catalanoparlants inicials, utilitzaven gairebé de manera exclusiva el català, tant en la xarxa de companys de classe com els familiars.

Continuant amb la premissa que a Catalunya les tries lingüístiques es feien en funció de l'interlocutor, l'investigador va desenvolupar esta metodologia en la tesi doctoral també (Rosselló i Peralta, 2010b). La recerca es va focalitzar en xiquets en ple procés d'adquisició lingüística, i en un context on la proporció de parlants inicials era més igualada entre el català i el castellà. En l'estudi de les interaccions entre 20 xiquets de 3 anys d'una aula-classe a un barri de Barcelona (Horta-Guinardó), la matriu d'adjacència permetia constatar que gran part de les normes sociolingüístiques adultes encara no s'havien adquirit a esta edat. Per tal d'analitzar esta realitat va resultar pertinent l'anàlisi de la llengua d'interacció en la xarxa social d'alumnes. Per a Rosselló (*ib.*, p. VIII) les xarxes socials jugaven un paper important en la sociolingüística, tant pel valor demostrat per a entendre el comportament sociolingüístics de les persones, com per la connexió que establia entre les dues grans tradicions, amb els factors políticossocials macrosocials que intervenien en el manteniment i la substitució lingüística, i les motivacions de tria lingüística en interaccions a nivell microsocia.

En el pla **metodològicament** més desenvolupat de l'anàlisi de xarxes, l'investigador conformava la matriu d'adjacència creuant la llengua parlada entre els 20 nodes (i l'investigador) i distingint si eren emissors o receptors (vegeu a la Il·lustració 7 el quadre elaborat per l'investigador). Es podien produir fins a 420 interaccions, de les quals l'observador en va poder registrar 298 (71%). En l'estudi de les tries lingüístiques, es detectava que la llengua familiar correlacionava de manera molt intensa amb la llengua parlada amb els companys d'aula. A pesar que la llengua familiar era cabdal a l'hora d'entendre les tries lingüístiques dels alumnes, l'investigador detectava que tots els infants utilitzaven les dues llengües, i no existien alumnes que només usaren una llengua. Però l'ús del català tenia intensitats d'ús molt diferenciades, entre el màxim de torns de paraula en català situat en el 89,2% i el mínim del 12,1%. Els que usaven les dues llengües de manera equidistant eren només una minoria. Així, l'ús màxim i mínim de cada llengua era similar, i el fet que el català fora la llengua vehicular de la llar d'infants no pareixia lligar-se amb l'existència de catalanoparlants que pràcticament no feren cap ús del castellà. Amb tot, l'investigador apuntava que la llengua de la institució sí que podia tenir cert impacte en què els castellanoparlants inicials utilitzaven més la seua segona llengua que no pas l'ús de la L2 que feien els catalanoparlants.

Il·lustració 7 – Interaccions i llengua utilitzada entre alumnes de P3 (Rosselló i Peralta, 2010b, p. 210)

Taula 26 Interaccions diàdiques entre iguals

		L1 catalana								bil·lingües			L1 castellana										
		ATL	MAS	LUP	MAA	MIE	OJE	ARR	GUR	DAX	BLA	MMM	MAM	JOJ	JAE	MIG	COD	ORB	AOL	SEC	PAR	CRP	
L1 catalana	ATL		C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	
	MAS	C		C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	
	LUP	C	C		C	C		C(e)	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C			C	
	MAA	C	C	C		C	C	C	C	C	C	C	C	C	C			C(e)	C(e)	C(e)	C/E	C	
	MIE	C	C	C	C		C	C	C	C	C	C		C	C	C	C		C/E		C	C	
	OJE	C			C	C		C	C	C	C	C/E			C						E(e)	C	
	ARR	C	C	C	C(e)	C	C		C	C	C(e)	C	C(e)	C/E	C(e)	C			E(c)			C	
	GUR	C	C	C	C	C	C	C(e)		C	C	E(c)		C(e)	C/E	C			C	C/E		C	
bil·lingües	DAX	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C					C	
	BLA	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C			C(e)		C/E	E(c)		C(e)		E(c)	C	
	MMM	C	C	C	C	C	E(c)	C	C/E	C	C		C						C(e)	E	E(c)	C	
L1 castellana	MAM		C(e)		C			C(e)			C		C			E	E		E(c)	E	C		
	JOJ	C	C(e)	C	C(e)	C		E	C/E		C/E		C			C(e)			C/E	E	E(c)		
	JAE		E(c)	C	C	C(e)	C/E	C	E(c)	E	C/E					C/E		C/E	C/E	E		C	
	MIG	C/E		C(e)		C/E		E	E	E(c)	E	E	E	E	E		E		E	E	E	C/E	
	COD	E	E(c)			E	E			C(e)	E(c)		E			E		E	E	E			
	ORB		E(c)		E								E		E		E			E(c)			
	AOL	C/E	E(c)	E	E	E(c)		E	E(c)	E(c)	C/E	E	E	E	E	E				E	E	E(c)	
	SEC				E				E		E	E	E	E	E	E	E	E				C	
	PAR	E			E	E	E				E	E	E			E		E	E			E(c)	
	CRP	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	

En la recerca es destacava que en estes edats primerenques s'establí una alta associació entre la llengua familiar (llengua parlada amb els progenitors) i els usos lingüístics a l'aula: els qui parlaven català amb els companys de l'aula eren els que també l'utilitzaven amb els progenitors, i els que parlaven castellà, eren els castellanoparlants familiars. De fet, els progenitors i familiars havien resultat pràcticament els únics que havien desenvolupat un paper significatiu en les primeres etapes de socialització. En el grup-aula hi havia 8 catalanoparlants, 3 bilingües i 9 castellanoparlants familiars. Una anàlisi més aprofundida de la matriu d'interaccions permetia detectar que la llengua endogrupal entre catalanoparlants familiars era el català, i entre castellanoparlants familiars, el castellà. Amb tot, entre els castellanoparlants es percebia menor consistència, pel fet que alguna interacció endogrupal dins l'aula es produïa en català. Entre bilingües familiars s'observava un comportament idèntic al dels catalanoparlants familiars, i el fet que la presència del català s'incrementara en les seues xarxes familiars, venia a corroborar que la presència del català en l'entorn familiar estava correlacionat amb l'ús del català amb els iguals. Pel que fa a les tries lingüístiques en interaccions **exogrups**, entre membres de diferent llengua familiar, s'emmarcaven en un context general on la llengua predominant i no marcada era el castellà, amb una àmplia difusió de la norma de convergència al castellà. Amb tot, esta norma no era generalitzada, i com hem vist en l'apartat «3.2.1. Normes socials i normes sociolingüístiques», també es produïa convergència en el sentit oposat cap al català, sobretot en les generacions joves bilingües de Catalunya.

L'estudi dels llaços **dirrecionals** en les xarxes també va possibilitar traure màxim partit a l'estudi de les relacions exogrups, amb la creació de dos índex, l'«índex de producció oral de català» (IPOC) i l'«índex de recepció oral de català» (IROC), que resumien la presència del català en les interaccions de cada individu, segons si era interpel·lant o interpel·lat (índex usat originalment per F. Xavier Vila i Moreno, 1996). Les interaccions entre catalanoparlants i

bilingües familiars es resolien en català, amb un ús molt consistent, tant en la producció com en la recepció. A més, s'observava plena simetria en les tries lingüístiques, i així, en els pocs casos en què algun bilingüe familiar parlava castellà amb un catalanoparlant familiar, este corresponia també en el seu torn amb l'ús del castellà. Però en el cas de les interaccions **exogrups**, s'observava que els infants encara no havien après les normes pragmàtiques que regien les interaccions adultes (Rosselló i Peralta & Ginebra Domingo, 2014), i la divergència lingüística era un patró comú, prevalent l'ús de la llengua familiar de cada participant. Quan els catalanoparlants es dirigien als castellanoparlants, ho feien en català, fins al punt que no s'observà cap diada resolta de manera exclusiva en castellà. Per contra, la major part de les interaccions exogrups on el castellanoparlant era l'emissor i el catalanoparlant el receptor, es resolien en castellà. Amb tot, algunes d'estes interaccions es resolien en la L2 (17%), fet que no ocorria quan els catalanoparlants eren els emissors. Ara bé, l'ús del català per part de castellanoparlants no es concentrava pas en alguns receptors determinats, sinó més bé en alguns dels emissors. Així, en estos casos, la matriu d'adjacència amb llaços direccionals permetia observar que el paper del castellanoparlant familiar emissor resultava més rellevant, com a emissor bilingüe, que no pas el paper del receptor, la qual cosa situava en un segon pla la possibilitat que amb determinats receptors catalanoparlants es considerara més apropiat parlar-los en català. Pel que fa als bilingües familiars, com a emissors, actuaven de manera heterogènia, adequant-se en part a la llengua de l'interlocutor. Quan eren receptors, els castellanoparlants se'ls adreçaven més en la seua segona llengua que no pas els catalanoparlants, on la major part usaven només català.

L'anàlisi de xarxes també tenia en compte la **densitat** de relacions que s'establía segons llengua familiar.⁹⁴ Per exemple, s'observava que alguns infants no interactuaven entre ells. Amb tot, l'autor no va detectar cap relació entre la llengua familiar i la manca de relacions, per la qual cosa calia atribuir-ho a altres factors: «*Durant un cert temps es va treballar amb la hipòtesi que això [la manca de relacions] tingués algun tipus de rerefons lingüístic, però aquesta opció es va acabar descartant en no poder-se establir una relació clara de causa–efecte. A més, l'alt nombre de caselles en blanc entre les interaccions intragrups dels castellanoparlants –una part de les quals atribuïbles sens dubte a la «manca de comunicació»– sembla avalar la no existència de cap vinculació entre llengua primera i freqüència de contacte entre iguals dins un mateix grup–classe*» (Rosselló i Peralta, 2010b, p. 213).

⁹⁴ L'investigador va trobar alguns problemes per a desenvolupar esta part, per la mateixa natura observacional de les dades i la dificultat per anotar les interaccions produïdes amb certa presència de les dues llengües, que eren més comuns entre castellanoparlants que entre catalanoparlants: «*El percentatge d'interaccions endogrups recollides entre els membres de llengua inicial catalana ascendeix fins al 92,8%. Tal com es pot observar, la gran majoria són anotades. Això es deu als objectius d'aquesta recerca, que persegueix entendre millor el capteniment lingüístic exogrupal. Per tant els esforços a l'hora de gravar interaccions es van concentrar en aquesta classe de converses. Amb tot, la comparació de les díades anotades amb les enregistrades permet constatar que l'ús del català és molt consistent, atès que la gran majoria d'aquestes estan per sobre del 75% de torns en català. [...] Un fet que cal senyalar és que es van recollir el 65,6% de converses endogrups dels castellanoparlants, un tant per cent sensiblement inferior al de l'altre grup lingüístic. Aquesta diferència percentual té l'origen en allò que apuntàvem unes línies enrere: com més ús d'una segona llengua, més arriscat és decidir simplement per oïda la llengua de relació, sobretot si fem una escala pentacòtoma com en aquesta recerca. Davant de la incertesa, doncs, es van anotar només les díades en què no hi havia dubte pel que fa al codi de comunicació. Un segon aspecte que tampoc no es pot obviar –i que és extensible a totes les caselles en blanc, amb independència del tipus de conversa que estiguem tractant–, és que hi havia infants que no interactuaven entre ells –com a mínim durant les estones en què l'investigador era a l'escola*» (Rosselló i Peralta, 2010b, p. 212-213).

Rosselló també estudiava les **alternances de codi** dels alumnes, confirmant que el vincle entre dues persones que s'establí en una o altra llengua variava poc per qüestions com el context o la temàtica que es tractava. De fet, l'estratègia comunicativa dels docents envers els alumnes dins de l'aula era la de la continuació, que permetia construir un entorn amb presència continuada de les dues llengües, on el tutor donava llibertat emissiva a l'alumne per a utilitzar un codi o altre, i ell utilitzava el de la institució, de manera que un interlocutor podia emprar la llengua A i l'altre la B.

Així, en **síntesi**, l'ús de la matriu d'adjacència per part de Rosselló va permetre detectar en l'estudi de l'aula del barri barcelonès que l'ús del català era superior al de castellà, tot i que l'aula estava equilibrada inicialment en el nombre de parlants familiars de cada llengua. Només en el cas dels catalanoparlants es complia l'associació entre la llengua familiar i la llengua utilitzada amb els companys d'aula, perquè entre bilingües familiars i castellanoparlants familiars hi havia un ús significatiu del català, que desdibuixava l'associació. En tots els grups es complia la previsió que la llengua que prevaldria en les relacions endogrupsals seria la llengua familiar, però en les relacions intergrupals els resultats no eren tan contundents, i tot i que hi havia una prevalença a l'ús de la llengua familiar entre parlants de diferent llengua, i a la convergència a la llengua de l'interlocutor per part dels bilingües familiars, els resultats no deixaven de ser heterogenis.

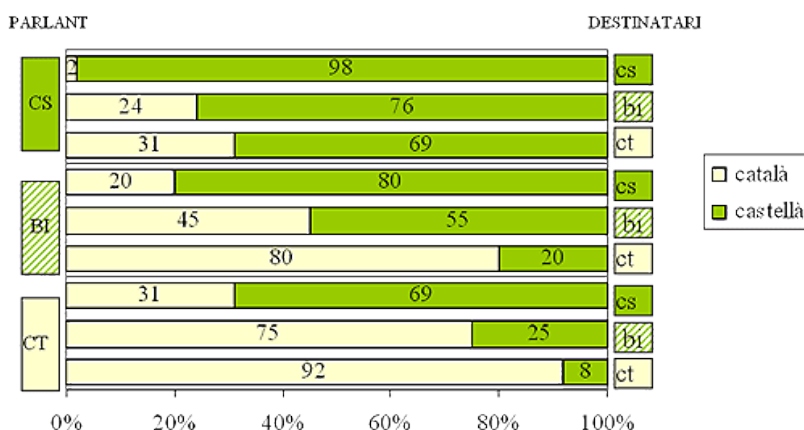
Rosselló, juntament amb Ginebra, va continuar la recerca amb els mateixos alumnes, en una segona onada en cloure el seu cicle de primària (Rosselló i Peralta & Ginebra Domingo, 2014). En ella destacava que la renovació de les xarxes socials podria ser un punt clau en la redefinició de les pràctiques lingüístiques. En el desenvolupament de la recerca els investigadors posaven de rellevància el concepte d'*habitus* de Bourdieu,⁹⁵ perquè permetia observar com s'adquirien les normes sociolingüístiques, tals com manteniment de la inèrcia a usar la llengua pròpia en les relacions endogrupsals, i l'hegemonia de la norma de convergència al castellà en les relacions endogrupsals, així com la perdurabilitat general de les tries lingüístiques en el temps i l'espai. En l'anàlisi longitudinal de les tries lingüístiques al llarg de la infantesa, es podia observar la no adquisició de les normes sociolingüístiques durant la primera infantesa (3 anys), i la posterior adequació de les tries lingüístiques als *habitus* generals, amb l'adquisició de les normes sociolingüístiques generals, i de la competència en la segona llengua (12 anys). També era rellevant metodològicament el fet que la recerca detectava una important variació entre les tries lingüístiques declarades mitjançant qüestionari i les dades observades en treball etnogràfic, que en eixe cas se solia materialitzar en la declaració d'usos bilingües allà on només s'observaven usos exclusius d'una llengua, habitualment el castellà. La recerca apuntava que les tries s'havien mantingut estables en els dos punts d'estudi, especialment en les relacions endogrupsals, i que el model lingüístic escolar no havia alterat les tries endogrupsals de catalanoparlants ni de castellanoparlants. En les tries exogrupsals, en canvi, es va observar que en la meitat de casos s'havia modificat la llengua de relació, i que en gran part de les tries dels catalanoparlants com a emissors s'havia donat pas a usos bilingües o exclusius del castellà, mentre que en el cas dels castellanoparlants com a emissors gran part de les díades que es produïen als 3 anys en català, eren ara en castellà, similar als canvis produïts entre bilingües familiars.

⁹⁵ Vegeu-ne la definició a l'apartat «3.2.1 Normes socials i normes sociolingüístiques».

4.3.3 ENTRE LA DEMOLINGÜÍSTICA I L'ANÀLISI DE XARXES (GALINDO 2006)

Mireia Galindo va explotar un treball de camp extens a 52 escoles de Catalunya, amb una mostra de 1.003 alumnes de 11 i 12 anys (Galindo, 2006; Galindo & Vila i Moreno, 2009; Galindo Solé, 2008). Es disposava de dades declarades de tots estos informants, a més de dades observades i un corpus d'interaccions enregistrades al pati d'una selecció de 3 informants clau per escola, amb un total de 127. Les tries lingüístiques de cadascun d'estos alumnes s'estudiaven com a resultat de les gravacions fetes, on es mesurava la llengua usada en cada torn de parla. A més, s'estudiava la composició total de la xarxa social de tots els alumnes, que s'aconseguia mitjançant un qüestionari en què es preguntava per les 20 persones amb les que l'alumne habitualment es relacionava en les activitats que desenvolupava al llarg de la setmana, i es preguntava el tipus de relació que els unia, la llengua que li parlava, i la llengua de l'altra persona amb ell (Galindo, 2006, p. 419-420).⁹⁶ Esta variable i altres es posaven en relació amb les tries lingüístiques, i les més rellevants per a explicar les pràctiques lingüístiques resultaven ser la llengua de la xarxa social, la proporció de catalanoparlants al centre i el nivell de competència oral al territori.⁹⁷ A més, es podia analitzar les tries lingüístiques segons els atributs de l'emissor i del receptor. Este avenç resultava molt significatiu en l'aplicació de l'anàlisi de xarxes socials en sociolingüística. Vegeu-ho a la Il·lustració 8. Així, es detectava que ni la convergència al castellà era hegemònica, ni el manteniment dels castellanoparlants era automàtic, arribant-se a produir fins una tercera part de les interaccions exogrupal en català, tant per part dels catalanoparlants com dels castellanoparlants.

Il·lustració 8 – Llengua dels torns de parla que s'intercanvien castellanoparlants, bilingües familiars i catalanoparlants (Galindo & Vila i Moreno, 2009)

També s'observava que, si bé l'ús del castellà entre castellanoparlants familiars era hegemònic, l'ús del català entre catalanoparlants no comptava amb la mateixa solidesa, i es detectava que fins a un 8% de les interaccions entre catalanoparlants familiars eren en castellà. De fet, en les

⁹⁶ El generador de noms que utilitzem en la nostra recerca, emmarcada en el projecte RESOL, en bona part té el seu origen en el qüestionari utilitzat per Galindo.

⁹⁷ Tingueu en compte que analitzar l'ús lingüístic en torns de parla espontanis al pati de l'escola s'associa els usos lingüístic en la xarxa social. El fet que gran part de les interaccions declarades pels alumnes en la seua xarxa social siguin amb amics, pot afectar en la circularitat de l'associació detectada, pel fet que en bona part les interaccions declarades en el qüestionari poden ser, en part, les interaccions enregistrades al pati (*op. cit.*, pp. 289–307).

escoles on la proporció de catalanoparlants i castellanoparlants era similar (30-70%) fins a un 30% dels torns de parla endogrupal dels catalanoparlants eren en castellà.

4.3.4 DE LES INTERACCIONS PERSONALS A LA XARXA EGOCÈNTRICA (WIKLUND I SMITH 2002)

El treball d'Ingrid **Wiklund** (2002) destaca perquè probablement va ser el primer que va incloure mesures sistemàtiques per quantificar la densitat de la xarxa egocèntrica, és a dir, per mesurar les relacions existents entre els contactes de les persones entrevistades. El treball estudiava la relació entre la xarxa social i l'adquisició de competència en L2 per part de 65 immigrants a Suècia, i va demanar als individus esmentar nou persones amb les quals interactuaven regularment, tres de les quals havien de ser del propi grup etnolingüístic, tres sueques i tres de diferent grup que el propi o el suec. Les constriccions del generador de noms podien desvirtuar la xarxa real que l'individu mantenia, que per exemple, podia estar format en realitat pràcticament només per suecs i el treball de camp requeria equilibrar els components endogrupal, suecs i exogrupal no suecs. En tot cas, el valor del treball de Wiklund mesurava, d'una banda, la llengua utilitzada amb cadascun dels *alteri*, la multiplicitat de les relacions mitjançant informació sobre el contingut de les relacions (escola, proximitat i/o parentiu), la freqüència de les relacions,⁹⁸ i a més, el que és més innovador, la densitat de la xarxa egocèntrica, mesurant si els *alteri* tenien relació entre ells. Del total de 45 relacions que es podien formar en esta xarxa egocèntrica (entre *ego* i tots els *alteri*), Wiklund analitzava la densitat de relacions. En la mesura de la densitat no s'explotava altra informació rellevant, com per exemple la situació de la densitat (endogrupal, exogrupal, amb autòctons...), però era una primera aproximació amb cert interès.

El treball de **Ripley Smith** (2002) tractava l'efecte de les xarxes socials sobre la competència comunicativa. També incorporava mesures de volum de les xarxes egocèntriques, i potser d'una manera encara més intensa que el de Wiklund, amb l'ús de programari específic per a l'anàlisi de xarxes, i quantificant fins a 3 mesures relacionals en la xarxa egocèntrica de l'individu: la densitat de relacions, la centralitat de cada individu, la conglomeració dels diferents individus en grups diferents; i 3 mesures per a cada relació: la multiplicitat de les relacions, la intensitat de la relació i la reciprocitat. Tot i la rellevància metodològica del treball, era poc rellevant empíricament, pel fet que només estudiava dos casos.

4.3.5 ELS ROLS, LES POSICIONS SOCIALS I L'EQUIVALÈNCIA EN SOCIOLINGÜÍSTICA (GALLAGHER 2012)

En el camp de la **sociolingüística**, Colin Gallagher (2012) va proposar un model d'anàlisi que distingia la **posició que ocupaven els individus en una xarxa segons si tenien relacions amb**

⁹⁸ En la nostra recerca també mesurem la intensitat de la relació, però no n'hem explotat els resultats.

membres del seu propi grup etnolingüístic o d'altres grups etnolingüístics. La recerca aprofundia en l'estudi d'un grup de 74 estudiants asiàtics a una universitat anglesa. Tot i que el qüestionari no explicitava la llengua de relació entre els alumnes, del model s'inferia que les relacions es produïen en la llengua inicial si eren endogrups, o en anglès si eren exogrups. En l'estudi s'utilitzava una anàlisi d'equivalències regulars mitjançant CATREG⁹⁹ amb la que es definia els *perfils socials* segons els seus usos lingüístics (*ib.*, p. 191). Es distingien tres *perfils socials*, segons si (només) tenien interaccions en anglès, denominats *immersants*, si (només) tenien interaccions en la seua llengua inicial, coneguts com *bonders*, i si tenien interaccions en ambdues llengües, definits com *bridges*. Vegeu-ho en la Il·lustració 9. Gallagher complementava l'anàlisi mitjançant una anàlisi REGE,¹⁰⁰ més complexa en la interpretació, però que s'associava millor amb els models que l'autor utilitza.

Il·lustració 9 – Perfils socials basats en els llaços en L1 i L2 de les xarxes egocèntriques.

Table 5.1. Social profiles based on L1 and L2 ties in ego-network

	L1 (ingroup) tie	L2 (outgroup) tie
<i>Immersants</i>	No	Yes
<i>Bonders</i>	Yes	No
<i>Bridges</i>	Yes	Yes
<i>Isolates*</i>	No	No

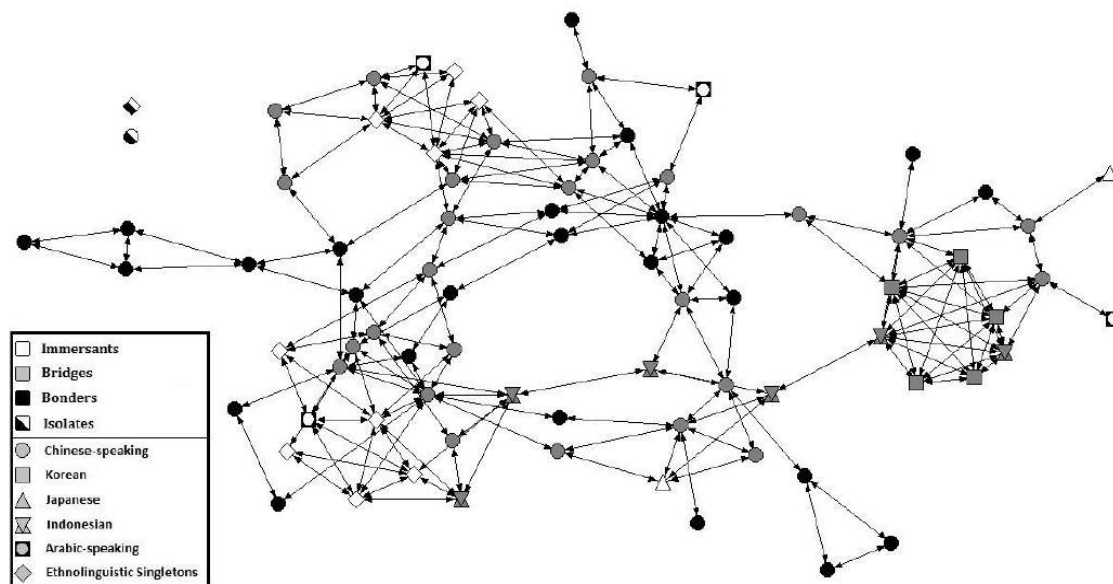
* Isolates are excluded from analyses for reasons outlined below.

En la Il·lustració 10 es mostra la xarxa completa d'alumnes segons els seus *perfils socials* i el grup etnolingüístic. L'anàlisi comptava amb algunes qüestions que cal destacar. En el cas dels usos lingüístics, que eren inferits a partir de l'origen etnolingüístic dels participants, no es contemplava la possibilitat que dos membres del mateix grup etnolingüístic utilitzaren una L2, o que membres de diferent grup etnolingüístic asiàtic utilitzaren la llengua inicial d'un dels participants, o que alternaren codis de forma intensa. També cal tenir en compte que en l'anàlisi les relacions de la xarxa es van simetritzar, de manera que en els casos en què un alumne declarava una relació amb un altre, i este altre no declarava la relació inversa, es definia una relació simètrica. Així, tampoc es contemplava la possibilitat de divergència lingüística en una relació simètrica. El fet d'inferir la llengua de relació a partir de la natura etnolingüística dels actors involucrats, no contemplava la possibilitat que un alumne declarara utilitzar amb un altre una llengua diferent de la que l'altre alumne declarava utilitzar amb el primer.

⁹⁹ La tècnica d'anàlisi CATREG «computes a single link hierarchical clustering and a measure of regular equivalence for binary or nominal data using categorical REGE» (Borgatti, Everett, & Freeman, 2002a).

¹⁰⁰ La tècnica d'anàlisi REGE té una dinàmica similar a la de CATREG, però basada en dades no categòriques (Borgatti et al., 2002a).

Il·lustració 10 – Rols socials a Gallagher (2012, p. 191). El color representa el rol social (*immersant, bridge, bonder, isolate*) determinat per la primera interacció de l'algorisme CATREGGE, i la forma representa el grup etnolingüístic.

Així, la proposta de Gallagher classificava els alumnes en *perfils socials*, segons la natura de les seues relacions etnolingüístiques. Del model es podia extrapolar la llengua de relació entre estos grups, que és una de les idees que hi subjau implícitament. Així, els *immersants* parlaven anglès entre ells i amb els *bridges*, els *bonders* parlaven la seua llengua inicial amb altres *bonders* i amb *bridges* (del mateix grup etnolingüístic), i els *bridges* parlaven anglès amb els *immersants* i en la L1 amb els *bonders* (del mateix grup etnolingüístic). En la Taula 5 es mostra la matriu simplificada d'este model (matriu imatge), segons les llengües utilitzades entre els membres del mateix grup i amb membres de diferent grup.

Taula 5 – Imatge del model de rols socials proposats per Gallagher (2012) amb les llengües utilitzades entre els diferents grups. Elaboració pròpia.

	<i>Immersants</i>	<i>Bridges</i>	<i>Bonders</i>
<i>Immersants</i>	A	A	X
<i>Bridges</i>	A	?	L1
<i>Bonders</i>	X	L1	L1

Llegenda: A = anglès. L1 = llengua inicial.

X = no hi ha interacció. ? = es desconeix la llengua d'interacció.

La proposta de Gallagher era especialment rellevant en relació al concepte de *rol sociolingüístic* que desenvolupem aquí, però comptava amb algunes dificultats en ser adaptada al context que estudiem en este treball. En primer lloc, **no s'explicitava els usos lingüístics entre perfils socials**. El model assumia (implícitament) unes pautes concretes de tria lingüística segons el grup etnolingüístic dels participants, però no era possible inferir una pauta única en els usos lingüístics entre *bridges*. El model definia les llengües utilitzades entre els grups etnolingüístics (la llengua inicial en les relacions endogrups i l'anglès en les relacions exogrups), però no definia les llengües entre els *perfils socials*. Així, tot i que es podia inferir les relacions que cada grup mantenia amb la resta, i també (la manca de) les relacions entre

immersants i *bonders*, no es podia inferir la llengua entre *bridges*. Es podia assumir que entre *bridges* del mateix grup etnolingüístic s'usava la llengua inicial compartida, i els de diferent grup etnolingüístic s'utilitzava l'anglès. Però fora de l'assumpció sense base empírica, este fet era cabdal en la nostra anàlisi, ja que es tractava d'un cas de contacte de llengües. En la nostra recerca són summament importants els usos lingüístics establerts entre *bridges*, pel fet que en este perfil intermedi és on se situen els límits etnolingüístics, i és especialment rellevant les seues tries lingüístiques *endogrupals* de la llengua A o la llengua B.

En segon lloc, no és recomanable l'ús de l'algorisme CATREGE (o REGE) amb **xarxes direccionals**.¹⁰¹ Esta tècnica té uns resultats fàcilment interpretables en simetritzar les relacions, però perd la riquesa de la informació direccional. En tercer lloc, i potser el més important per als nostres objectius, el model **no contempla les relacions (simètriques) lingüísticament divergents**. En la nostra proposta, les relacions lingüísticament divergents no es consideren habituals, però sí que tenen certa presència. La complexitat dels algorismes CATREGE defineixen categories d'individus completament equivalents. Amb relacions simètriques, però lingüísticament divergents, s'acaben creant múltiples categories que no faciliten la interpretació, ni la simplifiquen, i posen en entredit la utilitat dels resultats dels algorisme CATREGE. I finalment, en quart i últim lloc, el model per definició **no contempla relacions entre *bonders* i *immersants***. Això fa que l'adaptació d'este model a la realitat que analitzem no siga del tot factible, pel fet que la nostra realitat compta amb xarxes molt denses i amb tendències poc rellevants a la segregació per qüestions (socio)lingüístiques. Per tant, molt estranyament existiran tendències estructurals favorables a l'absència de relació entre *immersants* i *bonders*.

Posteriorment Gallagher, juntament amb Garry Robins (H. Colin Gallagher & Robins, 2015), van analitzar les dades dels estudiants asiàtics mitjançant els models ERGM. La metodologia els permetia observar que es produïen diferents tendències socials en la motivació per a comunicar-se en la segona llengua (anglès), com la tendència a ocupar una posició més central aquells que tenien una major motivació a comunicar-se en anglès, o la rellevància especial dels petits grups d'estudiants amb el mateix origen etnolingüístic que afavorien l'ús de la segona llengua, en oposició a la norma general dels grans grups que afavoririen l'ús de la llengua endogrupal.

¹⁰¹ «The use of REGE with undirected data, even substituting geodesic distances for binary values, can produce rather unexpected results. It may be more useful to combine a number of different ties to produce continuous values. The main problem, however, is that with undirected data, most cases will appear to be very similar to one another (in the "regular" sense), and no algorithm can really "fix" this. If geodesic distances can be used to represent differences in the types of ties (and this is a conceptual question), and if the actors do have some variability in their distances, this method can produce meaningful results. But, in my opinion, it should be used cautiously, if at all, with undirected data» (R. A. Hanneman & Riddle, 2005 capítol 15).

4.4 ELS MODELS PER A EXPLICAR EL COMPORTAMENT SOCIOLINGÜÍSTIC: TXILLARDEGI, QUEROL, FABÀ I GRIMALDO

Txillardegi va encetar un línia de recerca des de la sociolingüística basca, que amb diferents aportacions posteriors, proposava interpretar i integrar els usos lingüístics en un model que centrava l'interès en les tries lingüístiques en les relacions endogrups i exogrups, i la tendència a mantenir relacions amb membres del propi grup sociolingüístic.

4.4.1 LA TRADICIÓ BASCA DE LA SOCIOLINGÜÍSTICA MATEMÀTICA (TXILLARDEGI)

L'estudiós basc Txillardegi, José Luis Álvarez Enparantza (Soziolinguistika Klusterra, 2009; Txillardegi, 2001b), va desenvolupar un model innovador per a explicar el comportament sociolingüístic en general, i els nivells d'ús de l'eusquera en particular, que va ser publicat ja l'any 1984, i que se situava a l'avantguarda dels models matemàtics que apareixerien posteriorment en sociolingüística. Ell va definir com *sociolingüística matemàtica* este treball teòric i metodològic, que sense vincular-lo directament a l'anàlisi de xarxes socials, posava l'accent en les relacions i les interaccions sociolingüístiques. El seu interès se centrava en els resultats no esperats que produïen les relacions sociolingüístiques, i destacava que calia analitzar les possibilitats reals d'ús de les llengües minoritzades, posant en dubte el tòpic de la manca de *lleialtat* lingüística dels bascoparlants.

Esta proposta sobreïx per tenir en compte una **visió relacional de les llengües**, perquè es mesurava el nombre de parlants de cada llengua en una comunitat donada, i observant les pautes de tria lingüística entre els diferents grups sociolingüístics, es pronosticava quin percentatge de relacions serien en una llengua o en una altra. En els models senzills, els nivells d'ús pronosticats eren indefectiblement inferiors als dels que realment s'observaven a nivell empíric (2001b, p. 105). És per això que proposà que hi havia una tendència dels individus a relacionar-se amb altres individus parlants de la mateixa llengua, i per tant, les relacions sociolingüístiques es regien per una tendència a l'homofília segons la llengua dels parlants (que anomenà *anisotropia*). Observà que la tendència a establir relacions amb altres parlants de la mateixa llengua permetia obtenir a les llengües minoritzades uns nivells d'ús superiors als que caldria esperar si els individus interactuaren aleatòriament (*isotropia*), ja que la proporció de parlants de la llengua i les normes de convergència a la llengua hegemònica en una situació d'aleatorietat de les relacions farien encara més reduïda la presència d'estes llengües del que ja ho eren per la proporció de parlants. Txillardegi proposava en el seu model matemàtic la forma de calcular l'homofília d'un grup de parlants (anisotropia).¹⁰²

¹⁰² El model ha tingut diferents desenvolupaments, especialment de tipus empíric en la sociolingüística basca. Alguns investigadors han seguit el deixant de Txillardegi, com Xavier Isasi, que va publicar amb Txillardegi "Soziolinguistika matematikoa", i que va preparar amb la professora Lore Erriondo l'aplicació Branka i Mintzagrama del programa Ulibarri, o altres estudis comparant les dades d'ús i coneixement que encara no s'han publicat. També Olatz Altuna com a directora de les mesures de l'ús al carrer d'Euskal Herria (2001, 2006, 2011...), o el programa Ulibarri, amb el

4.4.2 EL BALANÇ ENTRE LES XARXES SOCIALS I ALTRES VARIABLES (QUEROL)

També **Ernest Querol** (2000), en el marc teòric que proposava per a l'anàlisi dels processos de substitució lingüística, destacava fins a tres pilars de la recerca: la xarxa social, la representació de les llengües i el grup de referència.¹⁰³ El constructe sobre la xarxa social tractava la proporció de parlants inicials de cada llengua en 7 àmbits (o parlants tipus), així com la freqüència, la qualitat i l'estabilitat dels contactes (*ib.* 255-262), tractant-se 44 indicadors, 22 per a cada llengua (castellà i valencià), amb una escala de 9 opcions de resposta en cada indicador. Vegeu-ho a la Taula 6.

Taula 6 – Dimensions i indicadors del concepte de xarxa social en el model proposat per Querol (2000).

Concepte	Dimensió	Indicadors	Opcions de resposta
Xarxa Social	Proporció de parlants inicials de cada llengua en la xarxa	7 indicadors per a cada llengua, en 7 àmbits (o parlants tipus): família nuclear, cosins, oncles, amics, veïns, companys d'escola i companys de lleure	9 opcions de resposta entre <i>cap</i> , <i>la meitat</i> i <i>tots</i>
	Freqüència de contacte	Freqüència de contacte amb els parlants d'una llengua o de l'altra en 5 àmbits diferenciats: família, amics, veïns, companys d'escola o companys en activitats de lleure	9 opcions de resposta entre <i>menys d'una vegada per setmana</i> a <i>diferents vegades al dia</i>
	Qualitat dels contactes	Qualitat del contacte amb els parlants d'una llengua o de l'altra en 5 àmbits diferenciats: família, amics, veïns, companys d'escola o companys en activitats de lleure	9 opcions de resposta entre <i>molt desagradables</i> , <i>neutres</i> i <i>molt agradables</i>
	Estabilitat de contacte	Estabilitat del contacte amb els parlants d'una llengua o de l'altra en 5 àmbits diferenciats: família, amics, veïns, companys d'escola o companys en activitats de lleure	9 opcions de resposta segons la proporció de contactes que s'han mantingut estables al llarg dels anys, entre <i>cap</i> , <i>la meitat</i> i <i>tots</i>

Tal com posteriorment comprovava (2004), la xarxa social no sempre tenia un pes igual en l'ús de les llengües, i en contextos diferents de contacte de llengües als territoris de llengua catalana, la xarxa social no tenia el mateix pes, ni el tenia igual per a totes les llengües. Així, en la primera recerca, al País Valencià, la importància predictiva de les xarxes socials valencianoparlants era tan important que se situava per sobre, fins i tot, de la llengua inicial, que en les recerques demolingüístiques se solia mostrar com la variable més important. La xarxa social era el factor cabdal en l'ús del valencià, però no en l'ús del castellà. Això es devia al fet que el castellà depassava el seu grup inicial de parlants, i era present arreu per a tota la

treball de Jasone Aldekoa que ha fet la tesi amb l'anàlisi del programa Ulibarri. O les propostes del Soziolinguistika Klusterra amb un treball teòric i una aplicació per a calcular els margens d'error de les mesures al carrer.

Alguns treballs empírics que han fet servir aquest paradigma són els de l'Ajuntament d'Eskoriatza, o el projecte Kale Neurketa, del Soziolinguistika Klusterra i altres, que han calculat el nivell d'ús esperat, a partir dels pressupòsits de plena fidelitat en una situació isotròpica. També anàlisis fetes entre els treballadors de Fagor i altres dels plans d'eusquera, on s'aplica una metodologia de mesurament que es basa en les propostes de Txillardegui. Les propostes empíriques fixen uns recorreguts i unes hores de mesurament, apuntant el que se sent. S'analiza la competència lingüística dels participants, i l'índex de lleialtat

¹⁰³ L'investigador reitera l'interès de les xarxes socials anys més tard en una reflexió sobre la sociolingüística catalana (Querol, 2006, p. 110). També Guillem Calaforra (2004) incorpora el model de Querol, i les xarxes socials, en un seguit de reflexions de tipus més teòric.

població estudiada, també la valencianoparlant. Ben al contrari, el valencià depassava amb dificultats el seu propi grup de parlants inicial, de forma que es restringia a la xarxa formada pels parlants inicials de valencià. I posteriorment comprovava que, per exemple a Catalunya el català depassava el seu grup inicial de parlants, i era la representació de la llengua la que més es correlacionava amb l'ús de l'idioma. En les conclusions l'investigador destacava que el fet que al País Valencià la llengua se sostinguera sobretot en la xarxa social augurava un retrocés de la llengua minoritzada, perquè la pròpia massa catalanoparlant retrocedia en una transmissió intergeneracional minvant. Ben al contrari, que a Catalunya la llengua depenguera sobretot de les representacions socials la feia menys sensible als canvis demolingüístics.

El desenvolupament del model Querol (Grimaldo *et al.*)

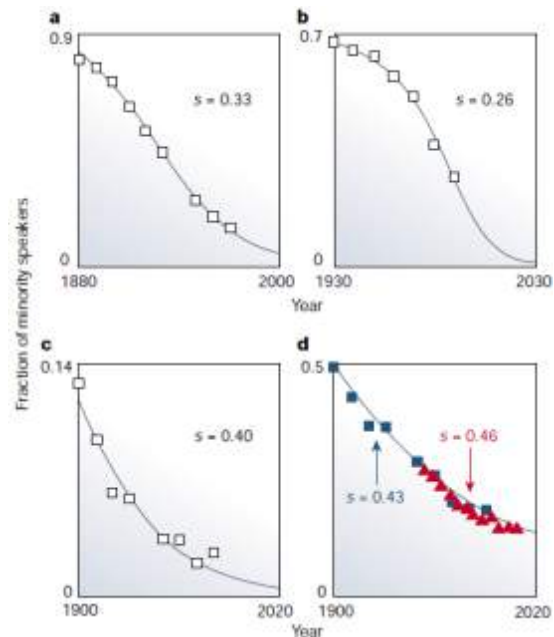
Com a continuació dels treballs de Querol, un equip format per este investigador i **Grimaldo**, entre altres, van analitzar els resultats dels diferents estudis de Querol al País Valencià, Catalunya, les Illes Balears i la Franja mitjançant la classificació supervisada (Grimaldo *et al.*, 2016). Els resultats apuntaven que les tres dimensions estudiades per Querol per a explicar l'ús de les llengües tenien un pes molt diferent a cada territori. A la Franja l'ús de la llengua s'explicava bàsicament per la composició de la xarxa social dels individus, i una qüestió similar, però més matisada, ocorria al País Valencià i les Illes Balears. Ben al contrari, a Catalunya l'ús lingüístic depenia de la representació de la llengua que en tenien els parlants, i per tant, la composició demolingüística de la població i les xarxes no feien variar tant l'ús de la llengua, perquè bàsicament depenia de les actituds i ideologies favorables de la població. Novament, per als investigadors, la dependència de l'ús d'una llengua en només la conformació de xarxes propenses a la llengua deixava el futur de la llengua en una situació més complicada: «*allà on una llengua (...) deixa de ser una llengua ben valorada socialment, l'única motivació que resta a la població per seguir parlant-la és la xarxa social. (...) En aquest sentit, la reducció de la xarxa social associada a la llengua catalana hi provoca una evident disminució en l'ús (Miralles, 2014), retroalimentant-se amb la caiguda en la representació*» (Grimaldo *et al.*, 2016).

4.4.3 ALBERT FABÀ: LA SÍNTESI DELS MODELS DE QUEROL I TXILLARDEGI

Albert Fabà (2003) va proposar una síntesi dels models de Txillardegí i de Querol, aplicant-los a les dades empíriques d'un estudi a Sant Coloma de Gramenet. En la proposta de Txillardegí, es proposava esbrinar el grau d'homofília dels parlants d'una llengua minoritzada (*anisotropia*) comparant els percentatges d'ús reals de la llengua en comparació amb l'ús que es produiria si les relacions foren aleatòries (*isotropia*). Fabà comprovava l'encaix d'este model teòric de Txillardegí amb dades d'enquestes a Catalunya, Santa Coloma de Gramenet, Manresa i Sabadell, i comprovava també que el resultat empíric de les converses declarades pels enquestats de l'ús del català *en l'última conversa* (no familiar) sempre eren majors que no pas el que pronosticava un model inicial que considerava que les interaccions eren aleatòries (tots s'intercomunicaven amb tots). Les diferències eren de magnituds molt superiors al marge d'error dels estudis, amb volums de 10 i 20 punts de diferència.

Així, Fabà, faria ús de variables independents contemplades per Txillardegí, i n'afegia d'altres usades habitualment en sociolingüística i la mesura de l'homofília a partir de les propostes

d'anàlisi de xarxes socials de Querol. Així, Fabà contemplava la competència oral de la llengua, la llengua d'identificació, l'ús lingüístic amb desconeguts, les tries lingüístiques quan era interpel·lat en una llengua concreta, i la composició de la xarxa social (proporció de parlants de català entre amics propers i distants, companys d'escola o faena, i en activitats socials) (*ib.*, p. 217). Amb este model, que només es podia comprovar a un dels estudis (Santa Coloma de Gramenet), Fabà aconseguia un ajust molt major dels resultats empírics al pronòstic teòric, que ara tenia en compte l'homofília amb els individus de la mateixa llengua. Poc més tard, Fabà (2005, p. 179-181) aplicaria anàlisis amb el mateix transfons a l'Enquesta d'Usos Lingüístics a Catalunya de l'any 2003.

4.4.4 LES XARXES AL MODEL ABRAMS–STROGATZ (CASTELLÓ 2008)

Des d'un punt de partida més teòric i matemàtic, existia la proposta d'Abrams i Strogatz (2003) amb un model matemàtic per a explicar l'evolució sociolingüística d'un territori, i pronosticar-ne el desenvolupament si els paràmetres descrits es mantenen estables, que posteriorment han tingut un desenvolupament molt important (W. S.-Y. Wang & Minett, 2005; Stauffer, Castelló, Eguíluz, & San Miguel, 2007; Castelló, 2008; An, Pan, Yu, & Wang, 2012; Patriarca, Castelló, Uriarte, Eguíluz, & San Miguel, 2012; Pop & Frey, 2013; de Bres & Franziskus, 2014). A partir dels resultats dels estudis demolingüístics que donen compte de l'evolució sociolingüística passada s'obtenen els valors de cadascun dels paràmetres que integren el model, i ajusten els resultats de forma que pronostiquen l'evolució sociolingüística al llarg dels següents anys. Cadascun dels models matemàtics assumeix un seguit de principis teòrics, així com l'estabilitat de les tendències descrites, tant pel que fa al manteniment del seu sentit com de la intensitat. Podeu veure'n una revisió a Schulze i Stauffer (2006).

Els matemàtics **Abrams i Strogatz** (2003) van ser els primers en proposar un model, pel qual pretenien explicar l'evolució del nombre de "parlants" (P) d'una llengua minoritzada i una llengua expansiva a un territori¹⁰⁴ mitjançant l'ús de només un paràmetre variable: l'estatus de la llengua (s), que també denominaven *prestigi*. Este model inicial definia els actors a partir de

Il·lustració 11 – Nombre de parlants e diferents contextos estudiats per Abrams Strogatz (2003), i fórmula proposada en el model.

¹⁰⁴ Els casos estudiats per Abrams i Strogatz van ser el gaèlic escocès a Sutherland, el quítxua a Huanuco, i el gal·lès a Monmouthshire i Gales.

la seua associació amb una de les dues llengües en competició, però posteriorment hi va haver desenvolupaments que defineien també parlants bilingües o que mesuraven la semblança entre dues llengües. En alguns models es comptava que una llengua se superposaria a l'altra, mentre que altres contemplaven la possibilitat que el contacte de llengües poguera arribar a un punt d'estabilitat, amb la convivència de les llengües durant períodes llargs de temps.

Però els models que ens són d'interès són els que han integrat les interaccions individuals dels parlants i les xarxes complexes per a donar compte de l'evolució sociolingüística. Els treballs anteriors consideraven que tots els individus de la societat estaven connectats entre ells. **Xavier Castelló** (2008), amb la incorporació de les xarxes socials en sociolingüística, destacava que els models proposats fins al moment consideraven que les interaccions entre parlants eren aleatòries, i calia incorporar les interaccions en *xarxes de món menut*, prou conegudes en sociologia, on tots els agents no interactuaven amb tots, però continuaven sent accessibles amb pocs passos. A més, el treball de Castelló proposava diferents qüestions de futur que ens pareixen importants, tal com aprofundir a fons en qüestions com l'estabilitat del contacte de llengües, incorporar més característiques conegudes de les xarxes socials, tals com l'efecte de la proximitat geogràfica i la similitud social, distingir entre competència i ús sociolingüístic, tractar l'ús diferenciat segons àmbits, tenir en compte l'alternança de codis i els processos de criollització, i el que considerem més important i que plantejem en esta recerca, tenir en compte que la llengua és un atribut de la interacció, més que no pas $\frac{dx}{dt} = yP_{yx}(x,s) - xP_{xy}(x,s)$ del parlant, com proposen estos models.

4.5 ESTUDIS CRÍTICS AMB L'ANÀLISI DE XARXES SOCIALS EN SOCIOLINGÜÍSTICA: MARSHALL, LES COMUNITATS DE PRÀCTIQUES

4.5.1 EL FOCUS DE LA RECERCA: INDIVIDU, INTERACCIONS O COMUNITAT DE PRÀCTIQUES (ECKERT 1989)

L'origen del concepte de «comunitats de pràctiques» cal cercar-lo en l'origen de la microsociolingüística. La sociolingüística té els seus fonaments en l'oposició a la noció de variació lliure de Bloomfield, i autors com Hymes, Gumperz i Labov van assentar els factors socials com a fonaments de la variació lingüística i les tries lingüístiques, més enllà de considerar-los comportaments no normatius, caòtics o aleatoris. Estos autors van fer ús del concepte de **comunitat de parla** per tal de donar compte de l'enllaç entre la llengua i la societat, referint-se a la «comunitat» perquè els individus comparteixen, a més d'una llengua, unes normes i unes actituds. Amb tot, la unitat d'anàlisi d'uns i altres era diferent. Gumperz privilegiava l'individu com a àtom de recerca, mentre que Hymes privilegiava l'estudi de la comunitat, amb cert paral·lelisme a la distinció entre l'anàlisi de xarxes i la comunitat de pràctiques que es van desenvolupar posteriorment. Les opcions metodològiques interessades

en l'estudi de les estructures socials i el constrenyiment sobre els individus no poden obviar l'individu com a actor social, i les opcions interessades en l'estudi de l'agent com a ésser actiu i racional tampoc poden obviar el seu paper com a reproductor de les estructures socials. Amb tot, alguns marcs han desenvolupat el seu programa amb plena intenció d'enllaçar les visions holistes i les individualistes, mitjançant l'explicació dels mecanismes que retroalimenten l'activitat dels agents en la reproducció i canvi de les estructures socials, i la capacitat d'estes estructures socials en impactar sobre l'acció individual. L'anàlisi de xarxes socials ha estat un dels corrents que s'han desenvolupat amb este propòsit. En sociolingüística s'ha desplegat en el seu vessant més egocentrat, amb l'anàlisi de l'efecte de la interacció i la xarxa en el comportament sociolingüístic, i ha tingut el seu desenvolupament tant en l'efecte sobre l'estructura de la llengua (variacionisme) com sobre els propis usos lingüístics. L'altre marc és el de les comunitats de parla, i el seu desenvolupament en les **comunitats de pràctiques**. S'ha desenvolupat només en l'anàlisi de la variació lingüística (estructura de la llengua), més que no pas en les tries lingüístiques i els processos de manteniment i substitució lingüística.

La definició de «**comunitat de parla**» va rebre múltiples crítiques. Destacaven el fet que els límits de les comunitats de parla variaven segons els autors i els interessos de recerca, i que el concepte se solia desenvolupar en l'estudi de societats on hi havia un important consens sobre quin era el codi apropiat en cada àmbit, però que no eren fàcils d'aplicar en societats amb un grau de conflicte lingüístic més important. Altres autors, com Bucholtz, aportaven diferents crítiques a les comunitats de parla com a ferramenta analítica, perquè consideraven que en la seua definició els aspectes no lingüístics es consideraven secundaris, i que no es tenia en compte els factors de poder que privilegiaven aquells que tenien millor posició en l'escala social per tal de configurar el (pretès) consens social, perquè el concepte en si mateix marginava els més marginats. També considerava que el concepte de comunitat de parla era una visió que prioritzava el grup per sobre de l'individu, i per tant identificava les propietats de l'estructura social més que no la forma en què l'individu construïa la seua identitat, apuntant que no es podia considerar la identitat des d'una perspectiva estàtica, i que la perspectiva de la *comunitat de parla* tendia a prioritzar la interpretació que els investigadors feien sobre la realitat, per sobre de la que en feien els propis membres de la comunitat. En l'intent per desenvolupar la relació entre les tries lingüístiques i les societats, el concepte de «comunitat de parla» va anar donant pas a la «comunitat de pràctiques».

L'estudi més destacat en sociolingüística des de la perspectiva de la comunitat de pràctiques va ser el d'Eckert (1989) «Jocks and Burnouts: Social Categories and Identity in the High School», on estudiava dues comunitats de pràctiques adolescents en un mateix centre educatiu de Detroit, i observava els comportaments socials i lingüístics oposats dels *jocks*, provinents de famílies benestants i amb bones expectatives socials i laborals, per les quals acceptaven l'escala jeràrquica que imposava l'autoritat educativa, i els *burnouts*, de classe treballadora i amb menors expectatives d'ascens social, amb la subsegüent subversió de l'autoritat de la institució. Esta distinció de comunitats de pràctiques permetia a la investigadora analitzar el llenguatge i la variació sociolingüística, observant que la influència lingüística del grup sobre els individus tenia lloc sense comentaris explícits, i les convencions i normes localitzades (vestimenta, comportament, llengua...) eren reforçats, negociats, creats o redefinits localment. Així, l'ús de la llengua i totes les seues variacions també obtenien el seu significat social en estos espais locals de les comunitats de pràctiques (Eckert, 1989; Eckert & McConnell-Ginet, 2003, p. 275-276).

Eckert va desenvolupar en sociolingüística el concepte de **comunitat de pràctiques**, proposat per Lave i Wenger, per tal d'explorar com desenvolupen socialment les seues pràctiques els individus. La definició de la comunitat de pràctica d'Eckert tenia més a veure amb el *compromís social* que no pas en la localització o en els membres que la formaven: la comunitat de pràctica era un agregat d'individus que s'agrupava per a la participació conjunta en un objectiu comú socialment rellevant (Eckert & McConnell-Ginet, 1992). Per a Eckert, les **pràctiques** eren les formes de fer les coses, de parlar, les creences, els valors o les relacions de poder, i les pràctiques emergien en el curs de l'activitat conjunta, al voltant de l'activitat. La comunitat era l'espai social on se situava la interpretació de la realitat, on es construïa el significat social. I a nivell sociolingüístic, on prenia rellevància social la variació lingüística. El concepte de comunitat de pràctica difereix de la noció tradicional de comunitat de parla perquè és definida pels seus membres i per la pràctica conjunta que fan els membres. Hi havia tres elements clau que definien la **comunitat de pràctica**: el compromís mutu en l'acció, la iniciativa conjunta i el repertori compartit de rutines, ferramentes, maneres de fer les coses, històries, gestos, símbols, accions o qualsevol pràctica que la comunitat produïa al llarg de la seua existència. Una comunitat de pràctica podia ser gent treballant junts en una indústria, els habituals d'un bar, la família nuclear o un alt tribunal. L'objectiu mutu es perseguia mentre es desenvolupen les anomenades «pràctiques». La «comunitat» feia referència tant a la pertinença al col·lectiu com a les pràctiques que s'havien de dur a terme per a ser-ne membre. Les comunitats de pràctiques podien ser grans o menudes, denses o difuses, i naixien i morien, i podien mantenir-se a pesar dels canvis dels seus membres. I els individus participaven en múltiples comunitats de pràctiques, i la seua identitat variava segons la seua participació múltiple.

Però la diferència més important entre l'estudi de la comunitat de pràctica i l'anàlisi de xarxes socials residia en el fet que la primera posava el seu focus en la comunitat de pràctiques, més que no pas en l'individu com un ens flotant en l'espai social, com podia considerar-se que feia l'anàlisi de xarxes. Hi ha qui entenia que l'anàlisi de xarxes tenia en compte els aspectes quantitius de les interaccions i la comunitat de pràctiques s'endinsava en l'estudi dels aspectes **qualitatius**. Per a Milroy i Li Wei els conceptes de xarxa i de comunitat de pràctiques eren molt propers, i situaven les diferències en el plànol metodològic, perquè l'anàlisi de les xarxes se centrava en l'individu i les seues relacions (anàlisi egocèntrica) i l'anàlisi de les comunitats de pràctiques se centrava en els grups humans, independentment dels individus particulars que els formaven (Milroy & Gordon, 2003, p. 119; Xu Daming et al., 2008, p. 266). Cal que tenir en compte que l'anàlisi de xarxes socials i les comunitats de pràctiques eren dos metodologies ben associades, com Milroy destacava, i que des de l'anàlisi de xarxes es desenvolupaven també anàlisis sociocèntriques, com els que desenvolupem en esta recerca. És per això que creiem que allò més rellevant que distingeix l'anàlisi de les comunitats de pràctiques de l'anàlisi de xarxes és la visió més qualitativa i interpretativa de les comunitats de pràctiques, obviant la caracterització de l'anàlisi de xarxes per l'ús de la metodologia egocèntrica, que si bé ha estat el més usat en la sociolingüística internacional, no són pas l'única aproximació que es fa en l'anàlisi de xarxes en ciències socials.

Marshall (2004) destacava algunes diferències rellevants entre els estudis de xarxes i els de comunitats de pràctiques. En les propostes de Milroy o Labov el vernacular es transmetia tradicionalment a nivell familiar, i era adquirit per tots, indiferentment del densa i múltiple que l'individu tingueren la xarxa, anant els canvis en direcció d'unes formes vernaculars que es

transformaven a favor de varietats estàndard, i on les xarxes denses tenien un paper de manteniment. Ben al contrari, l'estudi d'Eckert sobre la comunitat de pràctiques tractava d'un canvi que anava en direcció oposada, dirigit de formes estàndard a l'adopció de formes vernaculars ràpidament canviant, on els grups adolescents lideraven els canvis perquè tenien motivacions positives per a usar formes no estàndards i innovadores, i la xarxa densa jugava un paper essencial en les innovacions, en tant que es guanyava accés a este vernacular canviant mitjançant els laços forts (ib., p. 215). Vegeu a la **Error! No s'ha trobat l'origen de la referència.** estes diferències, entre les propostes de Milroy (esquerra) i Eckert (dreta).

Il·lustració 12 – Paper de les xarxes socials en l'accés a les formes vernacles entre les propostes de Milroy (esquerra) i Eckert (dreta). (Marshall, 2004, p. 215).

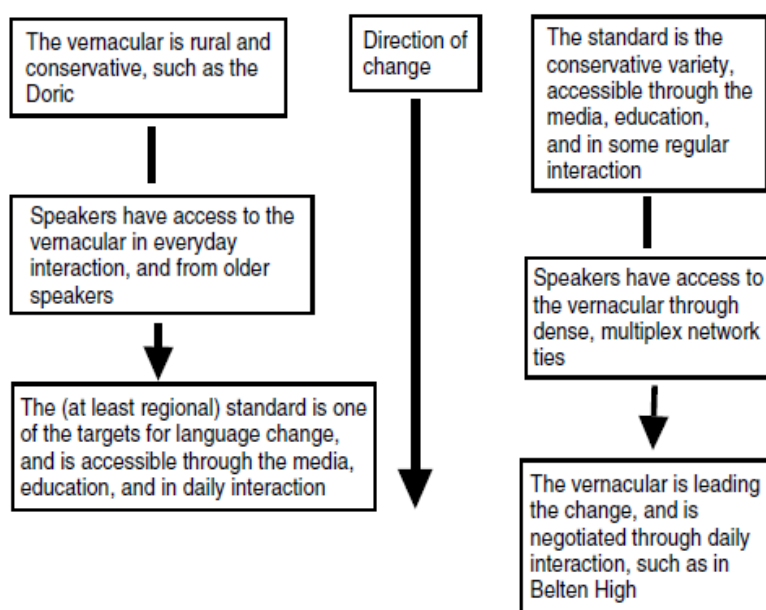

Figure 63 Possible links: social networks and access to vernacular norms

4.5.2 CAUSA ESTRUCTURAL O ACTITUDINAL? (MARSHALL 2004)

En el seu estudi sobre la variació lingüística de l'escocès (*Doric Scots*) amb 64 individus a Huntly, Jonathan Marshall (2004) observava que l'escocès parlat al nord-est d'Escòcia estava en declivi. Però la seua aportació més interessant residia en el model teòric de revisió de la proposta de Milroy. Destacava que restringir la cadena causal del manteniment de formes vernaculars o l'adopció d'innovacions únicament a les **interaccions socials** resultava simplificador a nivell teòric i limitat a nivell empíric. Per a Marshall, les propostes de Milroy necessitaven complementar-se, incorporant a nivell **teòric** la llibertat de tria dels actors, mitjançant la incorporació de les actituds personals en el nivell **empíric**.¹⁰⁵

En el camp teòric, Marshall apuntava que després de dues dècades des de l'estudi de Milroy a Belfast, s'havia incorporat les xarxes socials en multitud de treballs, i s'havia convertit en una

¹⁰⁵ En revisions posteriors sobre el desenvolupament de l'estudi de les xarxes socials en sociolingüística Milroy fa referència al treball de Marshall (Milroy & Llamas, 2013, p. 416). També en fa referència Bartoo (2010).

referència en molts manuals de sociolingüística, però no s'havia fet una avaluació crítica del treball. Creia que als marcs teòrics que proposaven que el manteniment i el canvi sociolingüístic tenien una font únicament material o estructural no eren complets, i proposava matisos des de l'idealisme, en què les representacions, actituds i ideologies també jugaven un paper essencial. Esta oposició entre marcs materialistes i idealistes és paral·lela a la que ja presentàvem en l'anàlisi de la substitució lingüística «2. La substitució lingüística». Darrere la crítica de Marshall es podia interpretar que el model de Labov i Milroy donava explicació de la variació lingüística només segons la composició de les xarxes socials, i per tant, se situava en un marc materialista, considerant que els factors macro produïen diferents modes de producció, que en este cas concret produïen el procés de modernització, i en el seu torn produïa estructures de xarxes distintes, i que al seu torn produïen certes formes d'ús lingüístic. Per a l'investigador calia reforçar el paper de l'agent en el model explicatiu, i no considerar-lo com un mer actor passiu que només desenvolupava el seu comportament a partir de les constriccions de l'agència. Era molt important considerar la intencionalitat dels individus. L'investigador també destacava alguns dels dubtes ja expressats per Milroy (1980, p. 214), com la manera en què es formaven les xarxes socials, i si les actituds tenien un paper rellevant en esta conformació i/o eren factors reals que impactaven en la variació lingüística. És per això que Marshall proposava millorar el marc d'anàlisi de les xarxes mitjançant la inclusió de factors actitudinals (*op. cit.*, p. 216 i ss., 232).

Per a Marshall (*op. cit.*, p. 210-226, 232) el model de Milroy també comptava amb alguns problemes empírics, ja exposats per Milroy, pel fet que gent amb els mateixos valors en els nivells d'integració tenien comportaments sociolingüístics diferents. I també en l'estudi de Labov a Huntly, perquè a excepció de l'edat, que arreu tenia correlacions importants però no tenia poder explicatiu per si mateixa, el factor actitudinal tenia correlacions més importants amb el manteniment dialectal que qualsevol altre factor sociològic, com les xarxes socials. De fet aquells que havien emigrat i tenien unes xarxes més àmplies, però també tenien unes puntuacions més positives en l'orientació mental cap als grups locals, avaluaven més positivament el comportament local, amb les normes lingüístiques incloses, i per tant, feien més ús d'esta varietat vernacular. Per a Marshall, tot i que a Huntly es mesurava l'orientació individual cap a l'àrea rural o cap a la ciutat, calia entendre-ho com l'orientació cap al grup local o cap a una entitat supralocal, fóra la ciutat o fóra la nació, i així la dimensió podia ser utilitzada també en àmbits urbans. Els qui tenien un major propensió urbana en les actituds, també viatjaven més a la ciutat per a anar al teatre, a comprar o a visitar amics, estaven més exposats a la parla urbana, i també hi eren més receptius. Calia que en cada lloc es mesurara el grau de solidaritat i identitat amb la comunitat de parla local o amb la comunitat nacional, per tal de veure l'oposició entre *local* i *no-local*. Així, considerava que els índex actitudinals, com el que utilitzava sobre la predisposició rural-urbana, calia utilitzar-los juntament amb els índex de classe social o xarxa social, i no com a substituïts de la classe social, com proposava Milroy (*ib.*, p. 219).

A partir d'esta proposat, per a Marshall calia afegir altres variables extralingüístiques que donaren compte del comportament sociolingüístic als models basats en les xarxes socials i/o en la classe social (*ib.*, p. 227 i ss.). D'una banda, els individus estaven constrets pel que efectivament era accessible per a triar, i per tant, hi havia les precondicions i les normes socials que impactaven sobre el comportament humà. Però de l'altra, els individus eren lliures de fer

tries en l'àmbit social. Per tant, el model que relacionava la integració en les xarxes socials i el comportament sociolingüístic havia de ser més inclusiu, interposant en la cadena causal variables com les actituds mentals, la solidaritat o l'orientació local, per tal de permetre la interpretació de realitats com les de Huntly, on hi havia poca correlació entre les xarxes socials i el comportament sociolingüístic.

Així, tant en el model de Milroy com el de Marshall hi havia una conseqüència comú: el comportaments de les persones es pareix al d'altres en la comunitat (*ib.* pp. 228 i ss.). Però el mecanisme que el produïa era diferent. Segons el model de les xarxes socials com a reforçadores de les normes socials, les persones amb una densitat i multiplexitat important en les xarxes, que no era necessàriament el resultat d'una tria personal, tenien este comportament paregut al de la resta de la comunitat perquè la xarxa exercia control sobre el seu comportament. Ben al contrari, Marshall proposava un model en què les persones que tenien una orientació mental positiva a la comunitat local triaven estar integrades en la comunitat, i assenyalaven esta orientació mitjançant les tries lingüístiques. Així, per a Marshall el model de Milroy considerava la xarxa social com a agent, exercint la influència sobre les persones, que eren actors passius, mentre que en la seua proposta l'individu era l'agent perquè tenia un paper actiu. Vegeu-ne l'esquema proposat per Marshall on es confrontaven els dos models (Il·lustració 13):

Il·lustració 13 – Esquema que contraposa el model de Milroy amb el model de Marshall (Marshall, 2004, p. 229)

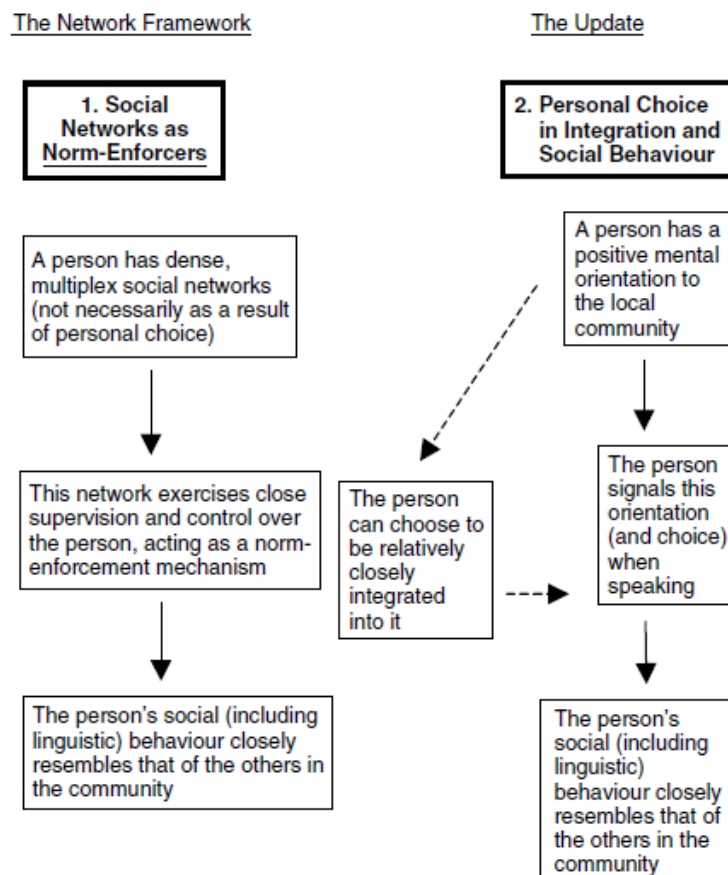

Figure 64 Suggestions for updating the social network framework

Així, Marshall considerava que calia incorporar amb més detall la natura estructural i interaccional de les xarxes dels individus, i considerar-les més com una preconditioni per al manteniment o el canvi, que no una causa en elles mateixes. També entenia que les normes socials eren més un estímul, mediat per altres factors com les actituds (*ib.*, pp. 231-232). És per això que en les conclusions proposava un nou model per a analitzar el comportament sociolingüístic mitjançant la mesura de diferents índex més aprofundits de xarxes socials, d'actituds, classe social, edat, gènere o localització.¹⁰⁶ Vegeu-lo a la Il·lustració 14.

Il·lustració 14 – Model d'anàlisi proposat per Marshall (Marshall, 2004, p. 233)

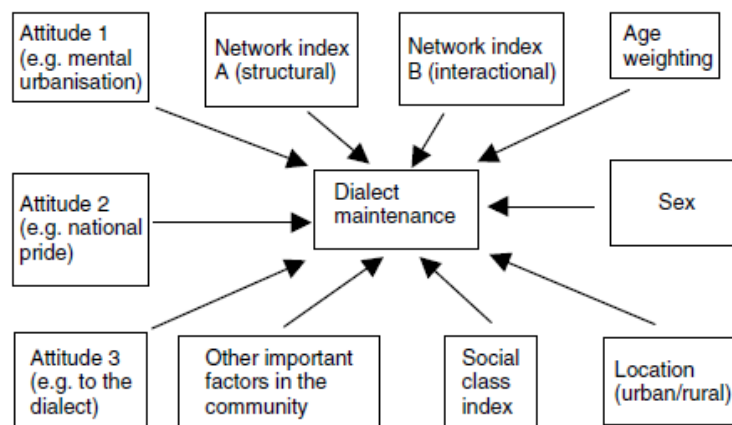

Figure 65 Suggested framework for composite dialect maintenance index

Stoessel (2002) plantejava qüestions similars a les de Marshall, però sense explicitar-les. Era un dels editors del número especial sobre xarxes a l'*International Journal of the Sociology of Language* (2002). Estudiava a fons les xarxes socials de 10 dones immigrants a Estats Units per tal de posar-les en relació amb patrons mantenedors o substituents de la primera llengua. I

¹⁰⁶ Podeu veure el qüestionari que Marshall va usar per a la mesura de la vinculació local a (*ib.*, p. 112). Per l'interès intrínsec que té l'operacionalització dels conceptes manejats per Marshall, afegim el qüestionari de xarxes socials i la proposta generalitzada que fa per a l'estudi de la vinculació local (*ib.*, pp. 108, 218):

1. Do your friends generally know each other as well as knowing you? (Density or distance);
2. Do you have family members in this area? How many? (Content);
3. Do you work/go to school with 2 or more local people? (Number and frequency of interactions);
4. Do you work/go to school with at least 2 other locals of the same sex? (Number and frequency of interactions);
5. Do you spend time with work/school friends after work/school, or during weekends and holidays? (Multiplexity);
6. Do you take part in a local group (organised or non-organised); in the area? (religion, scouts, guides, youth groups, DofE, sports, jobs, holiday activities, hunting, cards, Bridge); (Strength);
7. Do you take part in leisure/sports activities with 2 or more locals or work/school friends? (Strength);
8. Have your mother and father lived here all their lives? (Content).

We therefore propose a mental urbanisation index as follows: 1. A positive cultural orientation to the city, manifest in, for example, dress code. ; 2. Interest in television programmes dealing with city life and issues. ; 3. A desire to take up a career in the city, rather than working in the local area. ; 4. A desire to keep abreast of technological developments, e.g. owning a PC. ; 5. A desire to leave the local area and move to the city. ; 6. A feeling of being at ease when in the city. ; 7. A positive perception of city people. ; 8. A tendency to abandon traditional local dishes in favour of fast food and international dishes. ; 9. Favouring career and ambition over peace and quiet and a good family life. ; 10. Free time spent in the city, rather than exploring the local countryside.

detectava que el nombre de parlants de la L1 al veïnatge era important, donant-se el cas que si es percebia els contactes com a més dèbils, el subjecte tendia a interrompre la transmissió intergeneracional de la llengua. En la proposta utilitzava no només la quantitat d'interaccions, sinó que destacava la importància d'estudiar-ne les actituds cap a estes interaccions, i a partir de la prova pilot proposava algunes novetats en l'elaboració de qüestionaris sobre xarxes socials aplicats a sociolingüística.

4.6 ALTRES TREBALLS D'ANÀLISI DE XARXES EN SOCIOLINGÜÍSTICA

A més dels treballs que hem tractat fins aquí, que considerem que són el nucli de la recerca en xarxes a la sociolingüística, el concepte ha estat tractat de forma més o menys explícita en altres treballs internacionals i de la sociolingüística catalana, i també ha estat aplicat a l'anàlisi de les identitats ètniques.

4.6.1 L'ETNICITAT I LES XARXES SOCIALS (NEGRÓN 2009, WIMMER 2013, BODA 2015)

Rosalyn Negrón va treballar en el paper de les xarxes socials en relació als usos lingüístics i l'etnicitat dels immigrants hispans als Estats Units. Negrón considerava que la identitat ètnica era construïda socialment. Els individus no responien a una única categoria identitària, i estes identitats no eren ni permanents, ni estables, sinó que feien ús de la identitat com a ferramenta social (Negrón Goldberg & Negrón, 2009). Analitzant la identificació ètnica de sud-americans a Nova York des d'una perspectiva qualitativa, basada en l'observació i enregistrament d'onze individus, observava que eren corrents diferents categoritzacions ètniques (*latino, ecuatoriano, serrano, quechua, americano, colombiano...*). Per exemple, utilitzaven la identificació com a *latinos* amb altres llatinoamericans dels que desconeixien l'origen nacional, però feien ús dels *marcadors ètnics*, especialment els lingüístics, per a moure's en una identificació flexible i variable segons els interlocutors i els requeriments situacionals. Negrón proposava que, de forma similar al que ja hem observat sociolingüísticament, la identitat ètnica i la seua gestió no només depenia del comportament d'*ego* i dels seus atributs com els seu aspecte físic, sinó també de l'atribució que hi feien els *alteri*. Els canvis de dialecte i accent, o fins i tot la gestió dels silencis, permetien als immigrants negociar diferents identitats en un sistema multinivell.

En un cas que exposava, un veneçolà que havia desenvolupat una xarxa especialment porto-riquenya, tenia un fenotip similar al dels angloamericans, i gestionava i negociava la seua identitat amb els *alteri* mitjançant l'ús del castellà porto-riqueny, com en casos en què intentava no ser confós per un policia de paísà en barris on es venia drogues, o desenvolupava formes exagerades de castellà veneçolà amb altres veneçolans per tal compensar les connexions tènues amb Veneçuela. En altres casos, dominicans i porto-riquenys amb pell obscura emfatitzaven el seu component *hispan* per a evitar l'estigmatització racial binària entre negres i blancs. En el cas d'un equatorià, amb una xarxa dispersa de contactes amb altres

hispanos, tot i tenir una auto-identificació ètnica clara cap al seu origen, també utilitzava instrumentalment la identitat amb objectius socials. Preferia identificar-se regionalment, com a *guayaquileny*, abans que com a *equatorià*, per tal d'evitar l'associació amb els estereotips negatius cap als *serranos* o *indios* del seu país; o feia ús d'elements lingüístics de Colòmbia, del Rio de la Plata i caribenys, i quan hom l'identificava com a colombià, es mantenia en silenci per tal de no desvetllar el seu origen. Per a Negrón, les categories atribuïdes des de l'anàlisi macro, com l'*etnicitat* o la *raça*, tenien mancances importants, perquè no només atenien al fet ètnic, sinó que també capturaven variacions socioeconòmiques. Ben al contrari, mesures qualitatives com la distribució de l'etnicitat dels membres de la xarxa, i els usos lingüístics, plantejaven alternatives i complements interessants a estes categories ètniques.

Altres estudis han tractat l'etnicitat des d'una perspectiva quantitativa, com els treballs dirigits per Baerveldt, Van Duijn i el seu equip (Baerveldt, Van Duijn, Vermeij, & Van Hemert, 2004; Baerveldt, Zijlstra, de Wolf, Van Rossem, & Van Duijn, 2007; Vermeij, Van Duijn, & Baerveldt, 2009) en què tracten els límits ètniques i les interaccions interètniques, o altres estudis sociològics en contextos multiètnics basats en l'anàlisi de xarxes socials han incorporat les qüestions sociolingüístiques de manera lateral (A. de Federico de la Rúa, 2005; F. Federico de la Rúa, 2003; Lee, 2013; Leszczensky & Pink, 2015, 2015; Luken & Gutiérrez, 2007; S. Smith, Maas, & van Tubergen, 2014; Vermeij, Lotte, s.d.). Però ens interessa sobretot el treball de Wimmer i Lewis sobre les interaccions en línia entre universitaris nord-americans, i Boda i Néray, sobre les interaccions entre autòctons i gitanos a Hongria.

Wimmer i Lewis (2013) estudiaven les interaccions a Facebook d'una nodrida quantitat d'universitaris nordamericans mitjançant l'aparició conjunta dels individus en les etiquetes de les fotografies. L'anàlisi de xarxes mitjançant l'*Exponential Random Graphs Models* (ERGM) permetia testar la creença generalitzada en l'homofília *racial*¹⁰⁷ (*blancs, negres, asiàtics, mestissos* –“mixed”– i *hispanos*), comprovant que si bé en termes absoluts existia esta tendència a relacionar-se amb els membres del mateix grup *racial*, l'homofília *racial* no era el principal paràmetre de creació de relacions, perquè tendia a debilitar-se en controlar-la per altres factors socials, com l'homofília amb altres identitats i microidentitats ètniques (vietnamesos, jueus, estasiàtics, sudasiàtics), segons l'origen regional (d'Illinois), l'estatus socioeconòmic (haver estudiat en centres d'elit), gustos culturals compartits (fans de Coldplay i Dave Matthew Band, o del rithm'n'blues, hip-hop i rap), cursar les mateixes disciplines (econòmiques, ciències socials o microbiologia), residència en llocs comuns, o com era habitual en les recerques en xarxes, els efectes de reciprocitat i transitivitat en les relacions. En este sentit, els investigadors feien notar que les tendències relacionals endògenes (reciprocitat i transitivitat), així com altres d'ètniques i culturals, podien amplificar a simple vista l'homofília racial, amb les que no havien de ser confoses. I que polítiques explícites del sistema universitari per barrejar individus de diferents orígens podien contrarestar este tipus d'homofília (Wimmer & Soehl, 2013).

Boda i Néray (2015) estudiaven les relacions d'amistat i enemistat interètniques entre alumnes a d'Hongria, amb un èmfasi especial en els conflictes viscuts pels gitanos, i aprofundint en el paper de dos conceptes d'etnicitat diferents: la *identitat ètnica autodeclarada* pels individus i la *identitat ètnica atribuïda* pels companys. Esta diferenciació

¹⁰⁷ Els investigadors utilitzaven el terme “*race*”, categoria utilitzada de forma àmplia a Estats Units per l'administració, com per exemple en el Cens, recerques mèdiques, les ciències socials o la premsa (*op.cit.*, p. 139).

permetia veure l'emergència de conflictes importants. L'estudi feia un ús intens de les tècniques quantitatives per a l'estudi de 16 aules diferents, aplicant els models d'anàlisi de xarxes amb *Exponential Random Graphs Models* (ERGM). En els resultats, les investigadores destacaven que els alumnes no gitanos tendien a expressar aversió cap a aquells que ells percebien com a gitanos, no pas amb els que simplement s'autodeclaraven com a gitanos; i que els gitanos tendien a declarar amistat amb aquells que percebien com a gitanos si s'autodeclaraven com a gitanos, i aversió si no s'hi autodeclaraven. A més, estos gitanos percebuts com a gitanos, però que no s'hi autoidentificaven, també rebien aversió per part dels no gitanos, que els percebien com a gitanos. Així, en el cas dels estudis de Boda, la dissociació entre identitat autodefinida i la identitat percebuda pels altres podia comportar processos de conflicte manifest, i mostrava com els gitanos i els autòctons desenvolupaven processos de reforçament i delimitació de les identitats.

4.6.2 ALTRES TREBALLS MITJANÇANT XARXES SOCIALS DES DE LA SOCIOLINGÜÍSTICA INTERNACIONAL

En el número especial de la *International Journal of the Sociology of Language* (2002) sobre l'aplicació de les xarxes socials en l'estudi del canvi lingüístic, els editors Bot i Stoessel (2002) situaven com a punt d'inici els estudis variacionistes de Milroy, obviat el treball de Gal en el contacte de llengües. Destacaven que, a pesar del valor de l'anàlisi de les xarxes en l'estudi de la pèrdua i l'adquisició lingüística, no s'havien desenvolupat gaires treballs, i per tant, existien poques comprovacions empíriques de la relació directa entre les característiques de les xarxes socials i els usos lingüístics. També en esta publicació hi havia l'estudi de **Hulsen, Bot i Weltens** (2002), que aprofundia en la competència lingüística i l'ús del neerlandès en tres generacions diferents d'immigrants a Nova Zelanda, apuntant que, en contraposició a altres estudis, el manteniment de la llengua es relacionava sobretot amb el manteniment dels llaços amb el país d'origen, el que Li Wei denominava la xarxa passiva, més que no pas la presència de la llengua en les xarxes del país receptor.

També **Raschka, Li Wei i Lee** (2002) presentaven un treball que aprofundia en les xarxes socials dels fills de xinesos a Anglaterra, en seguiment dels treballs de Li Wei. Posteriorment **Li Wei** (2005)¹⁰⁸ va desenvolupar una recerca longitudinal sobre el procés d'adquisició de llengües en quatre infants xinesos nascuts a la Gran Bretanya, mesurant la composició i volum de les seues xarxes socials d'iguals, ètniques i de monolingües, en un ampli desenvolupament metodològic.¹⁰⁹

¹⁰⁸ La recerca no està publicada, i només se'n fa referència a Xu Daming, Wang, & Li Wei (2008, p. 271-273).

¹⁰⁹ Li Wei apuntava diferències segons l'efecte del nombre i posició dels germans, la importància de l'interlocutor, i especialment, l'efecte sobre el xiquet de la llengua inicial del curador principal, tant en el domini lingüístic com en la seua restricció de les alternances de codi. L'investigador proposava que el desenvolupament al llarg el temps també estava íntimament relacionats amb els canvis en l'idioma dominant del curador principal, amb el tipus de contactes que el xiquet tenia fora de la família, la reducció de les alternances de codi amb l'assistència a llars d'infants. Amb el creixement, el desenvolupament de les llengües es feia en espais molt separats, i es produïen canvis en l'alternança

També dos treballs plantejaven que a pesar que les xarxes socials continuaren sent denses, es podia produir substitució lingüística (Govindasamy & Nambiar, 2003; Lanza & Svendsen, 2007). Amb tot, les dues recerques tenien mancances metodològiques rellevants. **Govindasamy & Nambiar** (2003) publicaven un treball crític amb la validesa empírica de les xarxes socials per a donar compte del procés de substitució lingüística de comunitats immigrades fora del context occidental, aplicant-ho a l'estudi de parlants de malaiàlam d'Índia emigrats a Malàisia. Els investigadors basen la seua observació en el fet que la densitat de la xarxa d'estos immigrants tenia un decrement molt tímid segons l'edat, però no obstant això s'estava produint un procés de substitució molt clar del malaiàlam cap a l'anglès. En la seua proposta teòrica els autors proposaven que a pesar que les xarxes denses es conservaven, les opcions d'avenç socioeconòmic que els migrants observaven feien que les xarxes denses foren incapaces de mantenir la seua tendència a reforçar les normes socials, i es pogueren produir processos de substitució. Les dades empíriques de Govindasamy & Nambiar (2003, p. 34-38) mostraven un procés de pèrdua del paper de llengua endogrupal del malaiàlam, a favor de l'anglès, observant-se nivells d'ús endogrupal de la llengua (amics parlants de la mateixa llengua) que varien del 75,8% entre els més grans al 2,9% entre els més jòvens. Per als autors el concepte de reproducció social, de Bourdieu, s'emotllaria millor en l'estudi del procés de substitució lingüística, pel fet que les generacions més grans seleccionarien la llengua que millors avantatges reportaria als jòvens.¹¹⁰

Elizabeth Lanza i Bente Ailin Svendsen (2007) van publicar un treball sobretot etnogràfic sobre l'ús i transmissió del tagal, filipino, anglès i altres llengües per part de parelles filipines en la diàspora a Oslo (Noruega). En el lloc d'origen, les llengües vernaculars es consideraven més apropiades per a situacions informals, i es parlaven a casa i a les comunitats locals, i l'anglès filipí s'estudiava com una varietat pròpia, i s'associava amb contextos formals i alguns la reivindicaven com la seua llengua inicial. La població estudiada era immigració laboralment qualificada, dispersa, però amb un entramat religiós important, feminitzada, que mantenia molts llaços amb el país d'origen, i que en bona part havien format parelles mixtes amb autòctons. En l'estudi es tractava només parelles amb ambdós membres filipins. Consideraven l'anàlisi de xarxes com una ferramenta potent per a predir les tries lingüístiques en l'estudi de les comunitats bilingües, i pretenien veure la seua validesa en analitzar comunitats multilingües (*ib.*, p. 276). Apuntaven possibles mancances del seu treball en no distingir les identitats no estatals dels filipins, un fet que va acabar afectant la validesa de la recerca en general.

de codis, creixent les alternances entre frases, mentre que les alternances dintre de les frases es limitaven a l'ús de paraules en anglès parlant xinès.

¹¹⁰ A pesar que els autors són crítics amb la validesa de les xarxes socials per a explicar el procés de substitució lingüística, les dades empíriques que presenten no corroboren ni la manca d'associació entre xarxes socials i canvis sociolingüístic, ni l'existència d'associació entre actituds personals i els canvis sociolingüístics: d'una banda 1) S'observen tendències en la substitució lingüística associades a la composició i la cohesió de la xarxa social: tals com a) Entre els immigrants de 60 anys i més anys la major part dels amics són parlants de malaiàlam (60,6%), mentre que només per a una minoria dels menors de 30 anys la major part dels amics són parlants malaiàlam (5,9%) (*table 3 a l'article*), i b) Hi ha diferències substancials en el sentiment de proximitat als membres de la comunitat, que és de 84,8% entre els majors i 35,5% entre els més jòvens (*table 4 a l'article*), però també 2) No s'aporten proves empíriques que sustenten que els parlants més jòvens associen l'anglès amb posicions d'ascens socials o amb avantatges socioeconòmics, ni tan sols que el procés de substitució lingüística s'estiga produint a nivell de transmissió lingüística familiar.

Les informacions sobre la xarxa social van ser arreplegades mitjançant qüestionari, amb informació de 10 persones de la xarxa d'intercanvi i 10 de la interactiva¹¹¹ (*ib.*, p. 279), elaborant un índex de familiars en la xarxa d'intercanvi i un índex ètnic, resultat del creuament de l'índex *filipino* (contactes amb filipins, en oposició a noruecs, a la xarxa social) i l'índex regional, amb la proporció de nodes del propi grup ètnic.¹¹² Si bé l'estudi detectava que la xarxa filipina (dels progenitors) s'associava amb la llengua parlada pels progenitors als fills,¹¹³ apuntava que no es produïa associació entre la llengua parlada pel fill i la xarxa social (dels progenitors). Així, els autors conclouien que l'associació entre la composició ètnica de la xarxa d'intercanvi i la llengua transmesa als fills no era molt intensa (*ib.*, p. 291), i que el lligam que altres treballs havien trobat entre xarxes i llengües no havia estat del tot productiu en la seua recerca, encara que en considerava el seu valor i la necessitat de desenvolupar la tècnica en recerca sociolingüística.¹¹⁴ De forma similar a Marshall, proposaven que l'estudi de les motivacions i les expectatives dels individus podien modular millor el paper de les xarxes socials en el comportament sociolingüístic (*ib.*, p. 296), i consideraven que la identitat ètnica dels filipins tenia un fort component religiós (catòlic), considerant-se pels parlants que la pèrdua de la llengua era secundària en el manteniment d'esta identitat etnoreligiosa, associant-ho al debat sobre la relació entre manteniment lingüístic i religió (i xarxes socials) com en el cas dels jiddisch nord-americà (*ib.*, p. 283).

Bartoo (2010) desenvolupava una recerca sobre el canvi lingüístic i les xarxes socials entre somalis adolescents refugiats a Eastleigh, a la perifèria de Nairobi (Kenya). Va triar adolescents competents tant en la seua llengua d'origen, el somali, com les llengües del lloc d'acollida (anglès, suahili o altres). Es demanava als individus estudiats una llista dels que se consideraven propers, i també d'interaccions amb tipologies com companys de classe, veïns, amics i familiars. La composició de les xarxes socials dels adolescents comptaven amb un

¹¹¹ A pesar que les autores expressaven la importància de les relacions transnacionals, no van mantenir la tercera tipologia incorporada en l'estudi de Li Wei, la xarxa passiva.

¹¹² Així, continuaven la línia utilitzada per Gal i Li Wei amb mesures planes sobre la proporció d'un tipus concret de contactes, en este cas, "ètniques" i familiars (*op. cit.*, p. 288, taula 6).

¹¹³ $p < 0,06$

¹¹⁴ El treball de Lanza i Svendsen (2007) comptava amb algunes reflexions rellevants en el camp de les xarxes socials aplicades a la recerca sociolingüística, però tenia algunes qüestions metodològiques qüestionables. El títol era confús perquè no mencionava una qüestió clau analitzada, com era la transmissió intergeneracional de la llengua, però a la vegada en mencionava altres que no eren mesurades empíricament, com la identitat ètnica. De fet, algunes afirmacions bàsiques del treball sobre el paper de la religió en el manteniment de la identitat ètnica dels filipins no eren mesurades empíricament. En ocasions s'afirmava que les xarxes no tenien relació amb la transmissió lingüística, i en altres es matisava que sí que hi havia relació, però dèbil. Era difícil avaluar l'associació entre les dues variables a partir dels resultats presentats, que es concentraven a la taula 6 (*ib.*, p. 288).

El treball no tenia prou en compte la similitud o diversitat lingüística de les pròpies llengües filipines en les parelles immigrades, considerant-les totes en conjunt. Parelles filipines etnolingüísticament mixtes utilitzaven l'anglès filipí com a llengua interètnica, però en l'anàlisi de la transmissió intergeneracional s'agrupava la transmissió de l'anglès amb la del noruec, en oposició a les altres llengües filipines. Esta qüestió desvirtuava la discussió sobre la transmissió de les llengües filipines (*ib.*, pp. 288-289). També es presentaven creuaments poc clars de la densitat de la xarxa i els índex ètnics (Taula 3, *ib.*, p. 287). Tampoc es tractava clarament la diferència entre la llengua que parlaven els pares i la llengua que parlaven els fills.

nombre similar de somalis i kenyans, i utilitzaven el somali amb els altres somalis i triaven entre l'anglès i el suahili, amb alternança de codi, amb els kenyans.¹¹⁵

4.6.3 ALTRES TREBALLS DE LA SOCIOLINGÜÍSTICA CATALANA

També en la sociolingüística catalana, a més dels treballs pioners ja ressenyats en els punts anteriors, hi ha hagut altres treballs que han tingut en consideració el concepte de les xarxes. El manual de sociolingüística catalana de **Boix i Vila** (1998, p. 79-85, 207) feia una revisió a finals dels anys 90 de les xarxes socials en la recerca sociolingüística, afirmant que «als territoris de llengua catalana, la noció de les xarxes socials no ha gaudit de la mateixa popularitat que conceptes més macrosocials com la classe o l'ocupació», fent referència només a un treball de Rambla publicat el 1993 i l'Informe Pentecosta. Este informe (Farràs i Farràs & Vila i Moreno, 1998) introduïa l'impacte de la xarxa social en l'adquisició i ús de la llengua en l'estudi d'una mostra menuda de jòvens castellanoparlants inicials de Catalunya. Intentaven detectar en què diferien aquells que s'havien bilingüitzat en els usos, dels que no ho havien fet, detectant-se que a més dels factors tradicionals, com la llengua de la parella, l'àrea de residència, el nivell d'estudis o el coneixement del català per part dels progenitors, també les variables relacionals tenien impacte en la bilingüització, tals com la grandària de la xarxa social (laboral) i la seua diversitat.

Diversos treballs posteriors han tractat la qüestió de les tries lingüístiques, entre els quals ens interessa destacar el de **Porta** (2004) per la força amb que mostra com les tries lingüístiques son vehiculades pels atributs de l'interlocutor i de la resta de l'audiència, però obviant en ocasions els atributs i preferències de l'emissor de la tria. **Sorolla, Bretxa i Comajoan** (2009), en una recerca a la Franja i Mataró sobre les variables que més s'associaven amb la minoria de castellanoparlants familiars que tenien el català i el castellà com a llengua d'identificació, detectaven que la presència del català entre la xarxa immediata d'amics era una de les que més clarament s'hi associava, mentre que altres variables, com la competència lingüística en català, tenien un paper molt important a la Franja, atès que no tots els castellanoparlants eren competents en català, però que a Catalunya, on la competència d'este grup era molt major, prenién rellevància altres variables, tals com l'autoconfiança i les actituds lingüístiques.¹¹⁶

Enrico Chessa (2012) va incorporar el concepte de xarxa social en la seua recerca sobre el català a l'Alguer, i un qüestionari on s'aconseguia informació sobre 3 persones que l'entrevistat coneixia abans de casar-se, 3 més que la seua parella coneixia abans de casar-se, i la llengua d'interacció de tots els *alteri* amb *ego*, la parella i entre ells. **González et al.** (2014, p. 114-117) exposaven reflexions sobre les tries lingüístiques en díades i tríades, a més d'informació sobre la solidesa de les tries lingüístiques consolidades entre dues persones, i la

¹¹⁵ En el desenvolupament teòric Bartoo feia una àmplia referència a les obres de Milroy i investigadors posteriors, però no citava les dues obres cabdal en assentar l'anàlisi de xarxes en el contacte de llengües, tals com Gal (1979) i Li Wei (1994). El desenvolupament teòric del treball i l'aplicació empírica de l'anàlisi de xarxes quedava en un pla restringit.

¹¹⁶ Estos resultats eren similars a algunes de les qüestions tractades en els estudis de Querol («4.4.2. El balanç entre les xarxes socials i altres variables (Querol)»).

importància dels moments de canvi i resocialització en redefinir estes assignacions, pel fet que es reduïa la pressió de la xarxa, i/o es predefinia els propis membres de la xarxa.

4.7 SÍNTESI: QÜESTIONS CABDALS EN EL MARC TEÒRIC DE LES XARXES SOCIALS EN SOCIOLINGÜÍSTICA

*Lo que circula por el mercado lingüístico no es la «lengua», sino discursos estilísticamente caracterizados, tanto desde la producción, en la medida en que cada **locutor** se construye un idiolecto con la lengua común, como desde la percepción, en la medida que cada **receptor** contribuye a producir el mensaje que recibe y evalúa, incorporándole el conjunto de su experiencia singular y colectiva.*

Bourdieu (1982, p. 13)

La validesa i el poder explicatiu de l'anàlisi de xarxes socials en les ciències socials s'ha mostrat fructuosa en diferents camps, tant els netament socials i d'estudi de comunitats humanes, com també en genètica, ecologia, estudi del llenguatge, anàlisi de la xarxa d'Internet, economia o anàlisi neurològica (Freeman, 2004). En sociologia de les llengües, l'anàlisi de xarxes socials encara és més transcendental. D'una banda, una gran quantitat d'estudis han mostrat que és en la xarxa, i no tant en l'individu, on resideix l'essència de la sostenibilitat lingüística. De fet, les perspectives teòriques sobre la substitució lingüística més reeixides, i alienes a la xarxa social, s'han basat en l'estudi de l'ús interpersonal, sobretot el familiar o comunitari, i han emfatitzat la importància de la *transmissió intergeneracional de les llengües*, que en el fons analitza les llengües de relació dintre del nucli familiar, que no deixa de ser una xarxa d'interacció. De l'altra, la comunicació entre individus és bàsicament relacional, i no hi pot haver comunicació sense emissor i receptor. Altres comportaments socials, com per exemple el consum de tabac, són comportaments individuals influenciats per l'entramat de relacions socials. Però en la comunicació, la xarxa social no només és simultània al fet estudiat, sinó que és imprescindible. Perquè els usos lingüístics es produeixen en situacions d'interacció social. Esta interrelació del fet estudiat amb la interacció és similar a la que ocorre en altres comportaments socials, com per exemple en l'assetjament escolar (Tolsma et al., 2013).

Un dels principals objectius que tenim, per tant, és explorar les possibilitats interpretatives de l'anàlisi de xarxes socials en l'estudi dels processos de substitució i manteniment de les llengües. L'anàlisi de xarxes socials es mostra com el connector entre les **visions macrosocials i les macrosocials**. Els usos lingüístics dels individus no es produeixen en un camp abstracte, sinó que tenen lloc en un context acotat. Una anàlisi aprofundida **permet entendre com i per què emergeixen les tries lingüístiques**. L'estudi de les tries lingüístiques de multitud d'individus analitzades de manera agregada, tal com es fa des de perspectives macrosocials, analitza la proporció d'ús de cada llengua per part de cada individu, permetent aproximar-se a la realitat social de les tries lingüístiques. Però este enfocament resulta excessivament parcial, perquè només té en compte com els factors de l'individu estudiat condicionen les seues tries lingüístiques, inferint que les tries lingüístiques de l'individu venen donades pels atributs

(categories) de l'emissor, i estudiant en quina mesura factors com la llengua inicial dels individus s'associen als usos lingüístics individuals. Estos factors de l'emissor són necessaris per a entendre els comportaments sociolingüístics, però no són suficients, ja que s'està considerant els individus com a actors aïllats del seu entorn social, com a agregats d'individus relacionats només pels seus atributs personals. L'aproximació demolingüística té connotacions psicologistes, i és en este punt que pren relleu l'afirmació de Wellman sobre l'anàlisi estructural: «*Yet, sociologists following this strategy [aggregative analysis] can, at best, only infer the presence of social structure when discover aggregates of individuals thinking and behaving in similar ways. [...] Their explanations hinge on discovering that persons with similar attributes (e. g., gender, urban residence) behave similarly in response to shared norms. Such analyses, which are based upon an inferred vocabulary of motives, can detect social structure only indirectly. [...] Structured social relationships are a more powerful source of sociological explanation than personal attributes of system members*» (Wellman, 1988, p. 3, 31)

En l'aproximació a l'anàlisi de les tries lingüístiques des de perspectives més relacional, als factors associats amb l'emissor s'incorporen els **factors vinculats amb el receptor**. Esta aproximació compta amb un major grau de solidesa, pel fet que la comunicació, els usos lingüístics o les tries lingüístiques són fets netament socials, i requereixen d'emissor i receptor per tal que tinguen lloc. No són pas comportaments individuals influenciats socialment, sinó que són comportaments netament socials i interaccionals. L'èmfasi en l'anàlisi dels llaços entre individus, és a dir, en *les relacions*, dona un valor addicional a la recerca en el context de la llengua catalana, més enllà de l'anàlisi *atribucional*. Sense anar més lluny, bona part de la sociolingüística catalana indica que l'especialització lingüística de l'ús del català i el castellà (o el francès o l'italià) es produeix no tant en funció del context situacional (àmbits, contextos, temàtica...), sinó d'acord a la definició dels participants en la conversa. La investigació macrosocial habitualment se centra en estudis que interpreten la realitat compartimentant-la en usos situacionals i sense conèixer els atributs del receptor (*quina llengua usa amb els progenitors, amb els fills, amb els amics, a les botigues, al metge, ...*), però esta aproximació s'entén limitada en tant en quant no arriba a assenyalar *quina llengua es parla amb qui i quan* (Fishman, 1965).

Com hem constatat, les primeres recerques que incorporen la xarxa social com a metodologia de recerca sociolingüística (Gal, Li Wei, Milroy) ja l'acompanyen d'un marc teòric ben definit, que ens serveix de guia per a la nostra recerca. Les interaccions socials afecten diferents aspectes del comportament dels individus, entre ells, el lingüístic. Els individus modulen el seu comportament a partir de les seues pròpies preferències i de l'audiència a la que es dirigeixen. En contextos en què els canals de difusió de la informació i dels recursos són molt fluids, l'audiència (present i absent) és més àmplia. Així, les xarxes denses i múltiplex **reforcen les normes socials locals**, i sovint són capaces de mantenir-les enfront de les normes socials emanades des de les grans institucions socials, tals com l'Estat, el sistema educatiu o els mitjans de comunicació. Esta capacitat de reforç i manteniment de les peculiaritats locals que permeten les xarxes socials denses va en benefici de la preservació de les llengües minoritzades o de les varietats lingüístiques vernaculars. Però el debilitament de les xarxes socials denses permet una acceleració del canvi social, i per tant, també l'homogeneïtzació sociolingüística.

Els processos associats a la modernització, tals com la industrialització, la urbanització, l'ampliació de la mobilitat social i de les comunicacions, la universalització del sistema educatiu o la generalització dels mitjans de comunicació, en bona part són els causants dels processos de minorització i substitució lingüística. Però les causes són presents al llarg de períodes extensos de temps. Allò que sol activar la interrupció de la llengua són els mecanismes, que hi operen darrere, tals com la debilitació de les xarxes denses, que priven a les comunitats lingüístiques minoritzades de la seua principal ferramenta per al manteniment de les singularitats pròpies, enfront del corrent general. Les causes sociolingüístiques (minorització, bilingüització unidireccional, homogeneïtzació estatal...) sovint poden impactar sobre el grup minoritari durant un temps llarg, sense que tinguen un efecte palpable sobre el nucli del comportament sociolingüístic del grup social. Habitualment és a partir de l'activació dels mecanisme socials (trencament de la transmissió en matrimonis homogenis, creació de matrimonis mixtos, minorització demogràfica, canvi de la llengua endogrupal...) que es desenvolupen els canvis que han estat fonamentant les causes latents.

Les recerques sociolingüístiques que han aplicat l'anàlisi de xarxes sovint han centrat el seu focus en el grup que està immers en els canvis, ja foren els parlants d'hongarès a Felsőőr, els immigrants xinesos a Anglaterra o les xarxes denses de la classe treballadora a Belfast. Però no ha estat habitual estudiar de forma conjunta els dos grups en contacte, com Eckert feia en l'estudi de les *comunitats de pràctiques* per a completar la imatge dels canvis que es produïen en el grup d'interès. La nostra proposta no es limita a focalitzar-se en els parlants de la llengua minoritzada (preadolescents catalanoparlants a la Franja) sinó que abordarem la interacció entre els **dos grups** sociolingüístics en contacte i observarem si el manteniment i el canvi de normes endogrupal dels catalanoparlants (i bilingües) es veu afectada per la composició de la xarxa social completa, o per la presència i absència de les llengües en les interaccions entre iguals dels dos grups etnolingüístics.

També ha estat extensament tractat en la recerca sociolingüística la necessitat de mesurar les **xarxes segons els indicadors** que es consideraven més rellevants segons **el marc teòric**, per tal de representar les propietats abstractes de l'estructura social i predir el grau en què la comunitat local exercia pressions normatives. Els indicadors podien ser la composició sociolaboral de la xarxa (Gal), la composició migratòria entre els xinesos (Li Wei), la multiplicitat de les interaccions (Milroy) o l'adhesió local o no-local (Marshall). En el nostre cas, d'una banda hem considerat la composició etnolingüística de les xarxes, analitzades bàsicament a partir de la llengua parlada amb els progenitors pels *alteri*, i de l'altra, la llengua d'interacció amb els iguals, i els patrons que se'n desprenen (rols sociolingüístics). Per tant, l'indicador que hem usat és bàsicament sociolingüístic. Tingueu en compte que, per exemple en els estudis de Gal i Li Wei, s'analitza com la composició de les xarxes afecta les tries lingüístiques en una amalgama d'usos comunitaris i també familiars (*escales d'implicació*). En la nostra proposta, l'ordre dels factors és diferent, pel fet que els usos lingüístics familiars són una de les variables independents considerades per a explicar i entendre les tries lingüístiques en la xarxa social d'iguals, formada tant per relacions endogrupal com per relacions exogrupal.

Diferents investigadors, com Milroy, han destacat que l'ús de les xarxes socials és especialment productiu en l'anàlisi de poblacions **homogènies** i amb poques distincions per classe social o generació, que és la població que ens ocupa, grups d'adolescents amb poques distincions socials rellevants a nivell sociolingüístic, més enllà de l'origen sociolingüístic. El fet que

analitzem les interaccions entre grups d'adolescents ens permetrà situar comportaments sociolingüístics en l'estrat adolescent, de forma sincrònica. Però no disposem més que de dades aproximades sobre els mateixos tipus de comportament dels adults. És per això que, a pesar de considerar que les diferències són de tipus generacional (**efecte generació**), no és forassenyat pensar que hi pot haver efectes edat que facen variar el comportament d'esta població amb l'increment de l'edat i els canvis demogràfics que s'hi produiran. En tot cas, és un aspecte que restarà per a comprovar en un futur.

L'afirmació de Bourdieu que encapçala este apartat va ser formulada poc temps més tard de la publicació dels dos principals treballs primigenis tractats aquí, de Gal i Milroy. Ens interessa destacar la importància que el sociòleg dona tant a l'emissor com al receptor per a explicar la producció lingüística. Han estat pocs els treballs posteriors que s'han focalitzat en l'estudi dels factors que caracteritzen l'emissor i el receptor per a interpretar les produccions lingüístiques. I encara menys els que s'han focalitzat en la definició dels individus simplement a partir de les seues interaccions i tries lingüístiques. Gumperz centrava part de la seua recerca en els comportaments endogrupal (*we code*), i en la definició dels límits grupals. Posteriorment Li Wei feia una consideració crítica en considerar-la una definició homogeneïtzadora, en tant que el paper de llengua endogrupal podia diferir al llarg de les xarxes i les generacions. Per a Boda moltes teories sobre les identitats ètniques assumien que les xarxes socials eren una ferramenta natural en el camp, però era poc habitual interpretar les identitats en termes relacionals. Una qüestió similar ocorre amb les atribucions d'identitat lingüística. En la nostra proposta del *rol sociolingüístic* «9.1. Rols sociolingüístics: model teòric, prova empírica i tria del model» són centrals el conceptes de *grup* (lingüístic), *endogrupal* i límit grupal (i etnolingüístic). Estos conceptes no són definits a partir de l'agregació de qualitats o atributs personals dels individus, tals com la llengua familiar, sinó que la definició de grup, el límit i allò endogrupal tenen una elaboració relacional, on els individus i els grups són definits a partir de les pròpies interaccions i tries lingüístiques que fan. Este desenvolupament se sustenta en dos pilars bàsics: d'una banda, la matriu d'adjacència introduït en la sociolingüística per Vila, i desplegat per Rosselló; i de l'altra, l'aplicació de l'anàlisi de posicions/rols per part de Gallagher. El nostre treball també integrarà l'anàlisi de les xarxes i l'estudi d'altres **variables, com les competències o les actituds**, seguint posicions com les de Marshall, que critiquen l'explicació del comportament sociolingüístic única i exclusivament a partir de factors estructurals de xarxes, o l'anàlisi sociolingüística que combina les xarxes amb diferents dimensions socials, com la de Querol.

La recerca sociolingüística s'ha focalitzat en estudiar les causes de les substitucions lingüístiques. Però fora de l'interès central en la transmissió lingüística intergeneracional, l'interès en altres mecanismes socials com els usos lingüístics endogrupal, subjacents en la substitució lingüística, ha estat més perifèric. El nostre treball pretén aportar en este camp el concepte de *rol sociolingüístic*, desenvolupat a partir de l'anàlisi de xarxes sociocèntriques i amb un enfocament clarament dirigit a l'estudi de les interaccions socials segons l'emissor, el receptor, i tota la seua xarxa de relacions. Els primers resultats ens apunten que, si bé es poden observar signes clars de minorització lingüística a la Franja des del segle XVII (causes), l'estudi dels mecanismes socials com la llengua endogrupal ens permetran avaluar el manteniment o

l'erosió de tendències tradicionals com l'ús del català entre la comunitat catalanoparlant de la Franja.

5 LA FRANJA. EL CATALÀ EN UN CONTEXT DE *MINORITZACIÓ.*

*Si mos pregunten d'a on sem,
llugo quedarem entesos.
Parlam conforme sabem,
però sem aragonesos*

La cobla que encapçala este capítol l'hem sentida al Baix Matarranya, i la seua difusió al territori ha estat recollida en diverses publicacions (Martín Zorraquino et al., 1995, p. 103; Serrano Dolader, 2008, p. 293). És prou explícita en algunes qüestions cabdals de la societat frangenca, i la relació que la llengua manté amb la identitat i el territori. Considera que la llengua ocupa una posició important en la definició de la identitat, però fa un reconeixement volgutament ambigu d'esta llengua, que és complementari de la identitat col·lectiva central, que posiciona clarament en l'aragonesitat. Esta aragonesitat s'entén que comporta certa divergència amb la llengua del territori (*parlam conforme sabem, però sem aragonesos*). Este conflicte entre la realitat lingüística de la Franja i la força homogeneïtzadora de la identitat col·lectiva que s'hi contraposa explica en bona part els conflictes lingüístics de la Franja al segle XX, i les diferents tendències que s'han seguit en la seua resolució, amb especial rellevància en el debat aragonès entre els esforços per obrir la identitat aragonesa a la llengua catalana i la negació de l'existència de la pròpia llengua.

5.1 LA FRANJA. DELIMITACIÓ TERRITORIAL I LINGÜÍSTICA

En la definició de la Franja cal tenir en compte tant el nom del territori com la seua delimitació. Ho tractarem en els següents punts.

5.1.1 LA FRANJA: EL NOM DEL TERRITORI

Els territoris de llengua catalana se situen en la costa mediterrània de la península ibèrica. La població es concentra en el litoral, amb dos grans àrees urbanes: Barcelona i València. Se sol distingir vuit territoris de llengua catalana, a partir de la delimitació lingüística i administrativa: Catalunya, País Valencià, Illes Balears, Catalunya del Nord, Andorra, la Franja, l'Alguer i el Carxe.¹¹⁷ La Franja està formada per les poblacions catalanoparlants a Aragó. Tradicionalment

¹¹⁷ Excepte la Vall d'Aran, que és de llengua occitana, i les comarques històricament castellanoparlants de l'interior al País Valencià.

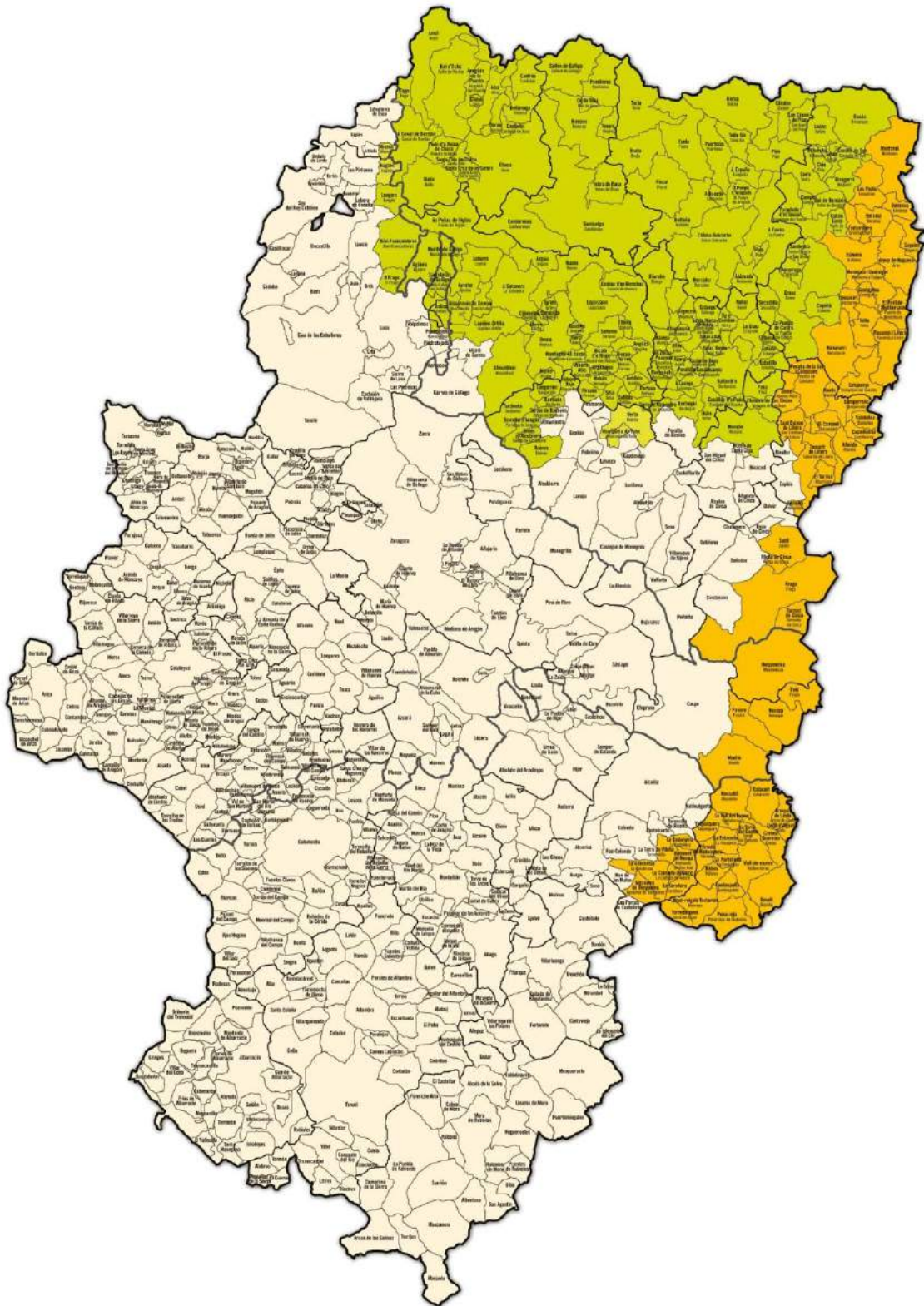
s'havia dividit el territori en 4 comarques (de nord a sud): Ribagorça, Llitera, Baix Cinca i Matarranya. El procés de comarcalització aragonesa, entre els anys 2000 i 2003, la Franja va quedar dividida en 6 comarques, de les quals només el Matarranya és completament catalanoparlant. Així, el Matarranya històric va quedar dividit entre l'Alt Matarranya (Comarca administrativa del Matarranya, amb comarca a Vall-de-roures), el Mesquí–Bergantes (poblacions catalanoparlants de la Comarca del Baix Aragó, amb capital a Alcanyís) i el Baix Matarranya (la major part de les poblacions de la Comarca del Baix Aragó–Casp, amb capital a Casp). El Baix Cinca també integrava alguns pobles castellanoparlants, amb capitalitat a Fraga. La Llitera integrava poblacions catalanoparlants i castellanoparlants, amb capitalitat a Binèfar (castellanoparlant). I la Ribagorça s'integrava en una comarca on convivia amb poblacions de llengua aragonesa, amb capital a Graus (històricament aragonesòfona). Vegeu-ho al mapa que disposeu a continuació (López Susín, 2012). Vegeu-ho a la Il·lustració 15.

L'origen de la denominació *Franja* i la seua consideració com a unitat geolingüística no és del tot clara (Moret i Coso, 1998; Espluga, 2008a; Sistac i Vicén, 2003). Les diferents poblacions i comarques catalanoparlants sota administració aragonesa comencen a considerar-se una unitat a finals dels anys 20, de la mà del geògraf Pau Vila (1929, citat per Moret, 1998), quan les anomena *Marques de Ponent*. Anys més tard, a partir dels 70, Joan Coromines (1980 citat per Moret, 1998) també utilitza els noms de *marques d'Aragó*, *la Ratlla d'Aragó* o *la Catalunya aragonesa*. Però cap d'estos noms arrela com anys més tard ho fa *La Franja*. Moret en situa l'origen a partir de frangencs emigrats que realitzaven trobades el Centre Comarcal Lleidatà de Barcelona, i també de trobades de grups locals a la Llitera. La consolidació del terme se situa en la segona edició de la Gran Enciclopèdia Catalana, que incorpora un article enciclopèdic sobre la *Franja de Ponent*. La creació de la denominació és tan acotada temporalment que la primera edició de la GEC no incorporava el concepte, atès que quan es va publicar, a finals dels anys 60, la denominació no existia.

Al llarg dels anys 80 la denominació de la Franja i el seu concepte s'assenten entre els cercles associacionistes i acadèmics per a definir la realitat lingüística catalanoparlant sota administració aragonesa. La seua difusió és àmplia, i es difon tant entre sectors polítics com sectors de població allunyats de l'activisme i l'acadèmia (Declaració de Mequinensa, 1984). La seua consolidació s'acompanya de la divergència en els adjectius que acompanyen la denominació. Si bé pareix que *Franja de Ponent* és el primer adjectiu que va acompanyar la primigènia *Franja*, s'hi van sumar molts altres, així com altres denominacions que descriuen la mateixa realitat: *Franja*, *Franja de Ponent*, *Franja Oriental*, *Franja Oriental d'Aragó*, *Franja de Llevant*, *Comarques Orientals d'Aragó*, *Aragó Catalanòfon*, *Comarques Catalanoparlants d'Aragó*, etc. La difusió ha estat àmplia (Martín Zorraquino *et al.*, 1995; «Posició de la RAE sobre el català a la Franja (La lengua de los valencianos) | La Franja», s.d.), i de vegades s'ha identificat *La Franja* amb les poblacions frontereres amb Catalunya en general, sense definir el territori per la seua condició catalanoparlant, especialment per l'àrea socioeconòmica d'influència de Lleida, incloent per exemple poblacions no catalanoparlants com Binèfar, Montsó o Barbastre a la secció *La Franja* del diari lleidatà de La Mañana, o el diari electrònic Franja Digital (franjadigital.com) que abraçava les tres comarques septentrionals de la Franja (Baix Cinca, Llitera i Ribagorça) i s'allargassava fins la Foia d'Osca i els Monegros.¹¹⁸

¹¹⁸ Actualment Franja Digital manté alguna activitat a [Facebook](https://www.facebook.com/franjadigital).

Il·lustració 15 – Mapa lingüístic d’Aragó, amb el català de groc, a la Franja, l’aragonès de verd, a l’Alt Aragó, i el castellà a la resta (López Susín, 2012).

En el nostre treball farem referència a *La Franja* per a denominar el territori delimitat per les poblacions catalanoparlants d'Aragó.¹¹⁹ Amb tot, en l'actualitat *la Franja*, en qualsevol de les seues concepcions, no és un referent identitari de primer ordre per als seus habitants, i la seua solidesa no és comparable a les identitats més reeixides al territori, com són l'estatal, l'autonòmica, la provincial o la comarcal. Han estat diversos els treballs que han tractat la qüestió identitària, i la seua relació amb la llengua, des de perspectives que han posat més accent en la seua natura aragonesa, altres en la cultura catalana, o les que han donat més pes al component interactiu, constructiu i utilitari de la identitat de la població de la Franja (Espluga, 2003, 2003, 2004, 2008a, 2008b, 2008c, 2008e, 2009; Espluga & Capdevila, 1995, 1996; Lapresta Rey, 2001; Lapresta-Rey, 2014; Monclús, 1999; Montclús i Esteban, 2014; Sistac i Vicén, 2003; Sistac, 2014; Ubalde, 2013).

5.1.2 DELIMITACIÓ TERRITORIAL I DENOMINACIONS

Per al desenvolupament de la recerca sociolingüística és necessari delimitar el territori estudiat. La Franja és el territori catalanoparlant a Aragó. La delimitació contemporània entre llengua catalana i llengua castellana és clara i rígida, per més que l'espai geogràfic ocupat actualment pel castellà era ocupat anteriorment per varietats de base aragonesa de transició al català en la frontera lingüística contemporània (Quintana, 2004).¹²⁰ I al nord, més enllà de la mateixa discussió sobre el concepte de llengua i dialecte, la delimitació contemporània entre la llengua catalana i aragonesa està formada per un **continu dialectal de difícil delimitació** (Sistac i Vicén, 1993) (vegeu-ho a l'apartat «**Error! No s'ha trobat l'origen de la referència..** »).

Municipis i nuclis de població de la Franja

La Franja compta amb 62 municipis. En la delimitació que proposem de la Franja explicitem la vocació d'incloure la "zona de difícil classificació" entre el català i l'aragonès per dues raons de pes, perquè la dificultat per delimitar l'adscripció a un o altre codi no ha d'obviar l'obligada atenció en estudis d'ambdós dominis lingüístics, més encara si es té en compte que la situació sociolingüística pot ser especialment preocupant. El document original és Sorolla (2003c), basat en bona part en les propostes de Sistac (1993).

¹¹⁹ Cal dir que la denominació de *Franja de Ponent* fa referència a la posició geogràfica del territori respecte el domini lingüístic, i per tant, el considerem una denominació adequada des d'un nivell estrictament sociolingüístic, encara que en ocasions s'ha destacat també com a terme polític. Pel que fa a les crítiques que en ocasions s'apunten que *Franja* és una denominació artificial, hem de fer notar que és una denominació artificial com qualsevol topònim, entre els quals per exemple *Baix Aragó* o *Alt Aragó*, que (originàriament) no tenen un correlat administratiu.

¹²⁰ La delimitació territorial de la Franja que proposem coincideix pràcticament en la seua totalitat en la d'altres propostes, com López Susín (2012) i amb la del primer Avantprojecte de Llei de llengües (Sebastià, 2001). Per exemple en l'enquesta sociolingüística dels anys 90 de Martín Zorraquino *et al.* (1995) només hi ha difereix en el nucli de Vensilló, amb origen en les repoblacions agràries de la segona meitat del segle XX.

Taula 7 – Poblacions catalanoparlants a Aragó.

Alt Matarranya, Mesquí i Baix Cinca		Ribagorça
Bergantes	40. Fraga	70. Areny de Noguera
1. Aiguaviva de Bergantes	Barri de la Llitera	71. Benavarri
2. Arenys de Lledó	Miralsot	Aler
3. Bellmunt de Mesquí	41. Mequinensa	Calladrons
4. Beseit	42. Saidí	Ciscar
5. Calaceit	43. Torrent de Cinca	Purroi de la Solana
6. Canyada de Beric, la	44. Vilella de Cinca	72. Bonansa
7. Codonyera, la		73. Castigaleu
8. Fondespatla	La Llitera	74. Estopanyà
9. Fórnols	50. Açanui ¹²¹	75. [Graus s'adscriu a l'aragonès]
10. Freixneda, la	[Alins s'adscriu a l'aragonès]	Güel
11. Ginebrosa, la	51. Albelda	[Torres del Obispo s'adscriu a l'aragonès]
12. Lledó	52. El Campell	76. Isàvena
13. Massalió	53. Baells	Esdolomada
14. Mont-roig	54. Camporrells	Pobla de Roda, la*
15. Pena-roja de Tastavins	55. Castellonroi	Serradui
16. Portellada, la	56. Peralta de la Sal	[Nozellas s'adscriu a l'aragonès]
17. Queretes	57. Sant Esteve de Llitera	77. Lasquarri
18. Ràfels	58. Tamarit de Llitera	78. Les Paüls
19. Sorollera, la	Algaió	Suïls
20. Torredarques	Melusa	79. [Capella - aragonès]
21. Torre del Comte, la	59. El Torricó	Llaguarres
22. Torre de Vilella, la	60. Valldellou	80. Monesma i Queixigar
23. Vall del Tormo, la	61. Vensilló	81. Montanui
24. Vall-de-roures		Aneto
25. Valljunquera		82. Pont de Montanyana
		83. Sopeira
Baix Matarranya		84. Tolba
30. Faió		Lluçars
31. Favara		85. Torlarribera
32. Maella		Villacarli
33. Nonasp		[Bilas del Turbón s'adscriu a l' Aragonès]
		86. Beranui i Calvera / Veracruz ¹²²
		Beranui
		Calvera
		Pardinella
		87. Viacamp i Lliterà

Pel que fa a la denominació utilitzada per a les poblacions de la Franja, ens hem basat en el document «Propostes toponímiques per als nuclis de població de la Franja» (Sorolla, 2003b)

¹²¹ Ramon Sistac (1993) proposa la grafia Çanui perquè respecta la pronúncia del català general i també la del propi dialecte que fa una interdental sorda. Tot i això, el català modern rebutja l'ús de la Ç inicial. És per això que Coromines, i també Sistac, proposen la grafia Açanui, que és la que nosaltres utilitzarem.

¹²² L'única forma de composició de topònims de municipis agregats, en català, és mitjançant l'ús de la conjunció copulativa "i". És per això que recomanem l'ús de "Beranui i Calvera". Si es vol un ús oficial haurà d'emprar-se "Veracruz" i no l'hipotètic "Veracreu".

que utilitza les propostes de l'Institut d'Estudis Catalans, les Lleis de comarcalització (Sorolla, 2003a) i els utilitzats per Martínez Ferrer (1995, p. 193).¹²³

5.1.3 CARACTERITZACIÓ LINGÜÍSTICA

Hi ha constància escrita de la presència de la llengua catalana a la Franja des del segle XI (Rabella i Ribas, 2013), i la seua presència com a llengua documental es va consolidar a partir del segle XIII (Moret i Coso, 1998; Moret Oliver, 2010; Monclús & Quintana i Font, 1989; Lombarte, 1999), quan el català era una llengua prestigiosa a la Corona d'Aragó. Al Regne d'Aragó, el prestigi del català va començar a decaure a partir del compromís de Casp (1412), en el qual la dinastia castellana dels Trastámara va obtenir el poder a la Corona d'Aragó, però això va tenir un efecte més important en la llengua aragonesa que no pas en la catalana (Frago Gracia, Buesa Oliver, & Egido Martínez, 1991). A la Franja, el català va mantenir-se en ús durant el segle XVI, i el punt de decadència del català com a llengua escrita a la Franja se situa en la Guerra dels Segadors (1640-1652), fins pràcticament desaparèixer a partir de la supressió dels Furs el 1704 (Quintana, 2006).

El reconeixement que els parlars de la Franja formen part de la llengua catalana és antic. Cristòfor Despuig diu a *Los col-loquis de la insigne ciutat de Tortosa* (1557, citat per Giralt Latorre, 2012): «*En Aragó tant com afronta lo regne ab Catalunya y València, no parlen aragonès sinó català tots los de la frontera, dos y tres llegües dins lo regne, que dins Catalunya y València, en aquesta frontera no y à memòria de la llengua aragonesa*». L'any 1608, en un judici pels drets de Pena-roja sobre Fòrnols (Matarranya), es debat sobre la falsificació d'un document amb interferències lingüístiques i s'afirma la filiació de la llengua catalana, a més d'incorporar-se ja les consideracions pejoratives cap a la llengua per part de població castellanoparlant (*Sumario del processo de propiedad iuratorum de Peñarroya et Fornoles*, 1612, transcripció de Quintana, 2006): «*que Peñarroya confrenta con los Reynos de Cataluña y Valencia, y al tiempo de la union se hablaba en lengua catalana cerrada. Deposan los testigos .1.3.5. los quales dizen que Peñarroya esta a la frontera de Cataluña y Valencia, y se habla algunas palabras Catalanas, y otras Valencianas, con hecho antiguo. Que Ferrando Martinez Pison era vezino de Alcañiz en donde se [ha] acostumbrado y acostumbra hablar mejor que en Peñarroya*»

A finals del segle XIX i principis de segle XX el coneixement sobre el català de la Franja era exigü (Aliaga, 2012). Amb tot, Joaquín Costa i Jean-Joseph Saroïhandy iniciaven els estudis sobre els límits entre el català i l'aragonès a la Ribagorça i el Matarranya (Costa y Martínez, 2010, 1878; Saroïhandy, 1898) Posteriorment el reconeixement de l'existència del català a la Franja es va fer acadèmicament més rellevant, especialment a partir dels relats dels viatges

¹²³ En les propostes toponímiques s'especifica «*S'han remarcat les denominacions que hem considerat preferents. Davant el dubte han tingut preferència les formes proposades per l'Institut d'Estudis Catalans, i en segon lloc, per les lleis de comarcalització. En algun cas s'ha considerat més adequada la forma proposada per altres autors, com el cas de Zanui - Sanui. També s'ha considerat preferent la forma viva quan la disjuntiva era entre el nom simple (Mont-roig) i el nom complex (Mont-roig de Tastavins), deixant a part altres criteris com la diferenciació amb altres viles del domini lingüístic. Així ha quedat, per exemple, Mont-roig i Pena-roja de Tastavins*».

filològics. Juan Moneva Puyol citava en el seu pas pel Baix Matarranya «*al cruzar el río Matarraña que, por Fayón, separa Aragón y Cataluña, dispuse no hablar sino catalán; y aun debí hacerlo antes, pues catalán hablan en Nonaspe y en Fabara, estaciones aragonesas de la línea*» (Moneva y Puyol, 1952; citat per J. R. Bada Panillo, 2015). Camilo José Cela (1965, p. 126-127, 233-235) afirmava en el seu llibre de viatges per terres lleidatanes que «*también suele entenderse que el catalán es lengua que se habla –además de en las islas Baleares, el principado de Andorra, parte del reino de Valencia y de la linde de Aragón, del departamento francés de Pirineos Orientales y la ciudad de Alguer, en Cerdeña– en el completo ámbito del principado de Cataluña*» i afirmava de les poblacions que visitava que «*por todos estos pueblos se sigue hablando el catalán: mejor o peor ya que, en estas zonas de fricción de lenguas, las lenguas se despedazan –o se liman –al convivir e influirse recíprocamente*». Posteriorment, especialment en l'últim terç del segle XX, s'intensifiquen les recerques lingüístiques (Costa y Martínez, 1878; Saroïhandy, 1898; Quintana, 1972; Rafel i Fontanals, 1981; O'Donnell, 1986; Sistac i Vicén, 1993; Giralt, 1997).

Des de les recerques de lingüística i sociolingüística aragonesa la filiació lingüística ha estat clara. Per exemple des de la Universitat de Saragossa les recerques sobre el català de la Franja han estat abundants, des dels estudis sociolingüístics encarregats pel Govern d'Aragó (Martín Zorraquino et al., 1995) a les recerques filològiques, entre les que es pot destacar per exemple les de Javier Giralt «*dentro del territorio aragonés, su máximo exponente lo encontramos en una extensa franja situada en la zona oriental de la región, que abarca desde los Pirineos hasta el Matarraña turolense y que se caracteriza por la convivencia que en ella se da entre el castellano y el catalán (o variedades de estas lenguas)*» (Giralt Latorre, 1997), «En el siglo XVI, en Albelda también se hablaba catalán» (Giralt, 2009) o «además del castellano, lengua materna de la mayor parte de sus habitantes, se hablan otras variedades lingüísticas aragonesas y catalanas» (Castañer Martín, González Olivera, & Simón Casas, 2005). El reconeixement de la llengua també ha estat generalitzat en les diferents publicacions que el Govern d'Aragó va elaborar en el procés de comarcalització (Galán, 2008; Giralt Latorre, 2008; Quintana, 2001b, 2003; Quintana i Font, 2005; Saura Rami, 2006; Serrano Dolader, 2008).

També es reconeix la presència del català a la Franja des de les diferents acadèmies de la llengua, com l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) que defineix el català com «*Llengua romànica parlada a Catalunya, a la major part del País Valencià, a les Illes Balears, a la Franja de Ponent, a la Catalunya del Nord, a Andorra, a la ciutat sarda de l'Alguer i a la comarca murciana del Carxe*» i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) que defineix el valencià com «*Llengua romànica parlada a la Comunitat Valenciana, així com a Catalunya, les Illes Balears, el departament francès dels Pirineus Orientals, el Principat d'Andorra, la franja oriental d'Aragó i la ciutat sarda de l'Alguer, llocs on rep el nom de català*». Esta definició de l'AVL, similar per al català, va ser exposada explícitament per l'AVL (2005a) al *Dictamen sobre els principis i criteris per a la defensa de la denominació i l'entitat del valencià*: «*D'acord amb les aportacions més solvents de la romanística acumulades des del segle XIX fins a l'actualitat (estudis de gramàtica històrica, de dialectologia, de sintaxi, de lexicografia...), la llengua pròpia i històrica dels valencians, des del punt de vista de la filologia, és també la que compartixen les comunitats autònomes de Catalunya i de les Illes Balears i el Principat d'Andorra. Així mateix és la llengua històrica i pròpia d'altres territoris de l'antiga Corona d'Aragó (la franja oriental aragonesa, la ciutat sarda de l'Alguer i el departament francès dels Pirineus Orientals)*». Pel que fa a la *Real Academia de la Lengua Española* (RAE), tot i que en la seua definició de diccionari fa una

menció poc específica («Lengua romance vernácula que se habla en Cataluña y en otros dominios de la antigua Corona de Aragón»), en el document *La lengua de los valencianos* (1975) els acadèmics afirmaven «que el valenciano es una variante dialectal del catalán. Es decir, del idioma hablado en las islas Baleares, en la Cataluña francesa y española, en la franja de Aragón, en la mayor parte del País Valenciano, en el Principado de Andorra y en la ciudad sarda de Alguer». L'evidència acadèmica també es va evidenciar en el Manifest de professors d'universitats, investigadors i científics de tot el món a favor del reconeixement i dignificació de les llengües minoritàries d'Aragó, promogut pel *Rolde de Estudios Aragoneses* (2012), on pràcticament 300 investigadors ratificaven que esta filiació i la situació sociolingüística del català i l'aragonès.

Si el reconeixement del *català* és antic a la Franja, en canvi, l'existència de formes alternatives és pràcticament contemporani i només han assolit difusió social ben recentment. Al costat de la denominació general de la llengua es troben denominacions localistes (*fragatí, maellà*, etc.) i formes genèriques d'origen pejoratiu. De fet, encara l'any 1923 l'alcalde de Fórnoles del moment, José Maria Bel Molins, publicava un anunci sobre la necessitat d'un doctor en què apunta que la vila matarranyenca era «de habla catalán». Segons Quintana, este fet confirmaria que la denominació despectiva no s'havia afermat fins passada la Guerra Civil (La Vanguardia, 1923; Quintana i Font, 2010). Vegeu-lo a la Il·lustració 16.

Il·lustració 16 – Anunci de demanda de doctor a Fórnoles (Matarranya). Any 1923. La Vanguardia

MEDICO
 Se necesita para pueblo de la provincia de Teruel, lindante a la de Tarragona, de habla catalán, de 800 habitantes, con pocas masías, 5.000 pesetas anuales pagadas por trimestres vencidos por el mismo Ayuntamiento en concepto de iguales y titular, cerca de buenas vias de comunicación. Solicitudes al señor alcalde de Fórnoles, hasta el 30 del corriente.

Actualment, les denominacions pejoratives o localistes de la llengua s'han anat reduint. Si bé a mitjans dels anys 90 el percentatge de població que utilitzava català com a denominació preferent era d'un 9,3 % (Martín Zorraquino et al., 1995), l'any 2004 este percentatge s'havia ampliat al 19,8% (Sorolla, 2005b) i l'any 2014 era ja superior a les denominacions localistes o a les pejoratives, amb un 44,6%. Una qüestió gens estranya, relacionada amb la desconflictitització de l'ús de la denominació científica, i la seua associació amb els sectors més dinàmics de la societat, com són la població amb majors nivells d'estudis i els jòvens. De fet, la major part de la població de la Franja (86,9%) estava d'acord o molt d'acord amb l'afirmació «El parlar de les Illes Balears, el de Catalunya, el de la Comunitat Valenciana, el d'Andorra i el de les Comarques Orientals d'Aragó són maneres diferents de parlar la mateixa llengua» (Sorolla, 2014).

Modernització i varietats lingüístiques

A la Franja la llengua catalana sol anar associada amb un estatus d'autoctonia. Però no sempre amb un sentit positiu i de modernització. La població ha tendit a emigrar, i la varietat de la llengua catalana associada amb la modernitat, l'estatus alt o l'àmbit urbà ha estat la del català central, per la seua associació amb l'àmbit metropolità de Barcelona, els mitjans de comunicació en català i els descendents dels autòctons emigrats a partir dels anys 50 a l'àrea de Barcelona. De vegades l'oposició a l'estatus d'esta varietat ha estat rebutjat, com a oposada

a la varietat autòctona, desplegant la dimensió de solidaritat entre els parlars autòctons i associant-se amb els discursos d'autenticitat i el secessionisme lingüístic popular.

Els límits lingüístics: el benasquès

La major part del límit occidental de la Franja transcorre pel límit entre la llengua catalana i la llengua castellana, fins Añanui, amb una delimitació clara entre les dues llengües. El substrat aragonès que possiblement es parlava a la banda occidental de la frontera lingüística del Matarranya, el Baix Cinca i la Llitera fa temps que va ser substituït per un castellà dialectal (Quintana, 2004; Frago Gracia et al., 1991). Amb tot, l'àrea nord de la Franja limita amb la llengua aragonesa, i la distància lingüística entre les varietats de frontera de l'aragonès i el català es forma per un continu dialectal que no fa tan manifest el límit a la Ribagorça i part de la Llitera. Les isoglosses són força escampades en esta àrea i s'amunteguen de manera poc ordenada, donant com a resultat una àrea de transició àmplia entre una llengua i l'altra. Les opcions per adscriure algunes varietats de transició a l'aragonès o al català són molt obertes. Este fet manté el debat acadèmic sobre la delimitació dels sistemes lingüístics català i aragonès a la Vall de l'Éssera, especialment a Benasc, on resideix un dels principals nuclis econòmics i de població del Pirineu, i també on la llengua pareix que compta amb major vitalitat en relació a l'aragonès de les valls veïnes (Saroïhandy, 1898; Sistac i Vicén, 1993; Peñarroya i Prats, Tornal Monrabal, & Morant, 1995; Babia, 1997; Giralt Latorre, 2004; Coutado Doménech, Esperanza, 2009; Institut d'Estudis Catalans, 2013; Bueno Chueca, 2014; Tomás Faci & Moret Oliver, 2014). La major part dels especialistes estan d'acord a considerar l'àrea com una zona de transició entre el català i l'aragonès, i apunten que els trets aragonesos són sensiblement més destacats que els catalans, tot i l'alt equilibri entre uns i altres. Així, des del CERIB (Centre d'Estudis Ribagorçans) es promogué un manifest per part dels dos majors especialistes d'aquestes varietats de transició i membres de la seua *Aria de llengua y lingüística*: José Antonio Saura, professor de la Universitat de Saragossa, i Ramon Sistac, membre de la Secció Filològica de l'IEC i professor de la Universitat de Lleida (Saura Ramí & Sistac, 2004). Plantejaven que era una varietat de transició i hi havia quatre possibilitats d'estandardització: *«El benasquès -al que la chen del país le diu patuès- ye, dende la perspectiva de la dialectología romànica, una variedat de trànsito situada entre els continua dialectals aragonès, catalàn y occitano. Encara que la mayoría d'autors -no pas tots- han destacau que la suya part aragonesa ye talmente superior a la catalana, ista tabé higu'é y ben pllatera, y asobén cap de les dos se pueden despartí. -Asercà-lo total u parsialmen a la variedat referensial promocionada actualmen enta l'aragonès moderno. -Optà per models genuins més aproximats a la llengua oral. - El mantenimén de ista "equidistànsia" històrica entre l'aragonès y el catalàn dan un sistema híbrido - Aproximà-lo total o parsialmen a la variedat referensial catalana».*

Val a dir que el benasquès també provoca una de les principals escletxes en el moviment normativitzador de l'aragonès. L'any 2006 es creava l'*Academia de l'Aragonés* (posteriorment *Estudio de Filología Aragonesa*, EFA), que lideraven diferents entitats i personalitats amb l'objectiu d'arribar a un consens ampli per a una nova estandardització de la llengua. Però inicialment s'hi va distanciar Francho Nagore i el *Consello d'a Fabla Aragonesa*, principal acadèmic de referència i impulsor de les primeres normes de la llengua (1987), i José Antonio Saura i la *Sociedad de Lingüística Aragonesa* (SLA), que consideren que la llengua escrita ha d'aproximar-se a les diferents varietats dialectals d'una manera policèntrica, i percep la

varietat benasquesa com una realitat de transició difícilment adscriuible per complet a l'aragonès o al català. Els últims temps la SLA i l'EFA han aproximat les seues posicions.

5.2 CONTEXT SOCIODEMOGRÀFIC

L'emigrant pena-rogi (fragment)

Desideri Lombarte (1987)

*Vam dirar el bestiar,
el pare i la mare,
lo parell de les mules, lo llaurar,
(...)
La mare mos va fer la maleta,
mig plorosa, mig contenta.
Lo vestit dels domenges,
tres camises, la de portar, la nova i la vella.
Les sabates als peus –no en tenien més que unes–.
I el calaix que va quedar forro.
(...)
Lo Riu, l'Ebre, què gran.
Les hortes, tot pla.
Tortosa, quina capital.
Va passar el tren pel pont
cansat, bufant.
(...)*

*Lo tren done una volta molt ampla
i allà a la dreta veus lo mar.*

*No l'havies vist mai,
fred, lluent, blau.*

*T'arrossines al banc de fusta dura,
tanques los ulls. Lo tren, tric-trac-trac.*

Lo tren va molt de pressa, massa de pressa va.

Si anare a poc a poc

i no arribare mai!

No en tinc gens de ganes d'arribar.

Ere una bona gent i molt amable.

Parlaven català

i bé que el parlaven.

Me van donar la mà.

Demografia

La Franja té una població de 47.631 habitants l'any 2014.¹²⁴ Esta població representa el 0,35% entre els 13.499.028 d'habitants dels territoris de llengua catalana, i el 3,59% dels 1.325.385 habitants de la Comunitat Autònoma d'Aragó. Vegeu-ho a la Taula 8.

¹²⁴ En les comptabilitzacions s'ha inclòs els municipis amb tots els seus nuclis poblacionals. Per tant, alguns municipis de llengua aragonesa que pertanyen a un municipi amb capital catalanoparlant, estan inclosos dins les dades, com seria el cas de Bilas del Turbón, nucli poblacional de Torlarribera (Ribagorça), mentre que alguns nuclis de llengua catalana que pertanyen a un municipi amb capitalitat de llengua aragonesa, no es comptabilitzarien, com el cas de Llaguarres, nucli poblacional de Capella (Ribagorça).

Taula 8 – Població dels territoris de llengua catalana, per territoris. Anys 2001 – 2014. Milers d'habitants.¹²⁵

Any	1996	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
TOTAL (TLC)		11.399	11.682	12.036	12.232	12.566	12.820	12.994	13.307	13.490	13.560	13.583	13.638	13.603	13.499
Catalunya*	6.090	6.353	6.498	6.696	6.804	6.986	7.125	7.201	7.354	7.465	7.502	7.529	7.561	7.544	7.509
P. Valencià**	3.465	3.612	3.707	3.822	3.882	3.998	4.087	4.145	4.260	4.314	4.327	4.332	4.335	4.322	4.252
I. Balears	760	879	917	947	955	983	1.001	1.031	1.073	1.095	1.106	1.113	1.119	1.112	1.103
Cat. Nord***	381	403,0		411,4	426,0	432,1	437,2	445,9		440,9	448,5	440,5	456,3	459,8	465,5
Andorra	64,47	66,33	67,16	72,32	76,88	78,55	81,22	83,14	84,48	84,08	85,02	78,12	76,25	76,10	76,95
Franja	47,39	46,25	46,67	46,84	46,69	47,15	47,24	47,69	48,36	48,95	48,89	48,56	48,43	48,09	47,63
Alguer		38,40	38,39	39,50	39,99	40,26	40,39	40,56	40,80	40,89	40,80	40,97	40,60	40,69	43,51
Carxe		0,68	0,66	0,67	0,67	0,70	0,71	0,74	0,76	0,78	0,77	0,76	0,80	0,82	0,74

Distribució

La població de la Franja es distribueix de forma desequilibrada en el territori. La zona central de la ribera de l'Ebre (Baix Cinca, i també Llitera i Baix Matarranya) agrupa poblacions més grans, amb una estructura de viles més distants entre elles però amb més habitants, i han mantingut els saldos demogràfics menys recessius de la Franja. Per contra, la zona de l'Alt Matarranya té menys població i no compta amb nuclis de població important, i la Ribagorça sofreix una greu despoblació que ha deixat gran part dels seus nuclis poblacionals deshabitats. Per comarques, el Baix Cinca és la comarca amb major nombre d'habitants, un total de 20.822 h., sobretot concentrats a Fraga que amb els seus 14.926 h. s'alça com a població més gran de tota la Franja. La segueix el Matarranya, amb 14.765 habitants (8.491 l'Alt Matarranya, 4.553 el Baix Matarranya i 1.721 el Mesquí–Bergantes). La Llitera compta amb 8.589 habitants, i la Ribagorça, amb només 3.455 habitants. Vegeu-ho a la Taula 9 i la Taula 10.

Evolució

La Franja ha estat un territori marcat demogràficament per la ruralitat i l'emigració. El procés de desertització només ha observat treves a la zona central durant els anys 40 i 50, i estabilitzacions arreu del territori durant l'última dècada. A principis de segle XX la Franja comptava amb 84.944 habitants. L'àrea més poblada era el Matarranya, al sud, amb prop de 40.000 habitants, mentre que la Ribagorça, la Llitera i el Baix Cinca se situaven en dimensions similars, cadascuna al voltant dels 15.000 habitants. Durant el segle la població s'ha reduït en un 43%, però seguint diferents patrons. La reducció ha estat especialment greu a la Ribagorça, que ha perdut més de ¾ parts de la població, i al Matarranya, que n'ha perdut al voltant del 60%, amb intensitats més importants al Mesquí–Bergantes i a l'Alt Matarranya. Tant a esta àrea del nord com a la del sud l'efecte es fa notar a totes les poblacions, sense excepció, i només Vall-de-roures, l'actual capital de l'Alt Matarranya, té pèrdues menors. L'impacte de la desertització és especialment important en les poblacions més menudes, algunes de les quals tenien cert relleu poblacional a principis de segle, com Areny, Estopanyà o la Ginebrosa.

Centrant-nos en les comarques que estudiarem en este treball, tant a la Llitera com al Baix Matarranya la sagnia demogràfica té proporcions menors, encara que actualment continua sent molt important. Només Tamarit de Llitera manté xifres poblacions similars a les de

¹²⁵ Font: Dades d'elaboració pròpia (Sorolla, 2015a). S'exclouen del còmput el territori de llengua occitana de la Vall d'Aran (*) i les comarques castellanoparlants del País Valencià (**). Les dades de la Catalunya del Nord (***) tenen en compte la comarca de llengua occitana de la Fenolleda. Fonts: Institut d'Estadística de Catalunya, Institut Valencià d'Estadística, Institut Balear d'Estadística, Institut National de la Statistique et des Études Économiques, Servei d'Estudis del Govern d'Andorra, Instituto Nazionale di Statistica, Instituto Aragonés de Estadística i Centro Regional de Estudios de Murcia.

principis de segle XX, encara que va tenir un creixement molt important fins els anys 50, que ha perdut posteriorment. També en estes dues àrees hi ha alguns casos particulars, entrelligats amb les polítiques agrícoles i hidràuliques del Franquisme. Per exemple Faió (Baix Matarranya) va perdre 2/3 parts de la població als anys 60, perquè el nucli va ser submergit en les aigües de l'embassament de Riba-roja a l'Ebre (1967) i construït en una nova localització. En el cas de Mequinensa, destruïda també per l'embassament de Riba-roja, no va tenir els efectes demogràfics de Faió. D'una altra banda, Vensilló es un nucli de nova creació a partir dels plans de colonització creats a partir dels nous regadius fets durant el franquisme.¹²⁶ També Altorricó triplicà la població, especialment als anys 30 (quan es va segregar com a nucli de població de Tamarit) i 40. El Baix Cinca és l'única comarca que incrementa la població durant el segle XX, però l'increment només va tenir lloc a Fraga, que duplica la seua població, amb increments importants els anys 50, 60 i 70, i especialment esta última dècada. La resta de poblacions van reduir la seua població, encara que de forma més moderada que a les comarques fora de la ribera de l'Ebre.

Dels 84.944 habitants de principis de segle, el procés general de desertització va assolir l'any 2000 el límit de menor població, amb 46.075 habitants. Des d'aleshores les dades van remuntar sensiblement, fins l'any 2009 amb 48.946 habitants. Però els increments es van concentrar sobretot al Baix Cinca, van ser menors al Matarranya i la Ribagorça, i la Llitera va observar decrements.

Actualment la demografia de la Franja es defineix a partir d'una àrea central, assentada en la confluència de l'Ebre, el Cinca, el Segre i el Matarranya, que concentra la major part de la seua població. Mentre, a la resta del territori, les poblacions tenen una demografia menor, situant-se els dos municipis de menor població al Matarranya (Fórnols, 95 h.) i la Ribagorça (Viacamp i Lliterà, 43 h.). Només algunes poblacions com Vall-de-roures, Maella, Tamarit i Benavarri destaquen per tenir una mica més de població.

Per tant, clarament, el major eix de divergència demogràfica a la Franja és per la mida dels municipis. La mitja és de 738 habitants per cadascun dels 62 municipis que conformen el territori. Però amb un gran pol de diferenciació entre Fraga i la resta de municipis.

¹²⁶ Els casos de poblacions amb origen en les repoblacions agrícoles són comuns a l'àrea, com el cas de Gimènells, a l'altra banda de la frontera administrativa, amb població d'origen català, aragonès o del sud de la península.

Taula 9 – Població de la Franja, per comarques. Anys 1996– 2014. Nombre d’habitants, variacions interanuals (%) i índex amb base 100 l’any 1996.

TOTAL	1996	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Mesquí i Bergantes	1.825	1.794	1.767	1.749	1.807	1.842	1.831	1.821	1.850	1.854	1.871	1.906	1.896	1.894	1.870	1.800	1.764	1.721
Alt Matarranya	9.168	8.940	8.870	8.686	8.634	8.682	8.739	8.661	8.730	8.673	8.797	8.894	8.943	8.893	8.805	8.733	8.630	8.491
Baix Matarranya	4.832	4.745	4.721	4.679	4.774	4.786	4.688	4.657	4.682	4.792	4.771	4.794	4.757	4.751	4.741	4.689	4.663	4.553
Baix Cinca	17.704	17.646	17.713	17.707	17.849	18.209	18.552	18.692	19.067	19.099	19.402	19.766	20.358	20.469	20.379	20.627	20.755	20.822
Llitera	9.986	9.797	9.661	9.562	9.503	9.435	9.350	9.211	9.158	9.131	9.088	9.159	9.166	9.077	8.999	8.842	8.674	8.589
Ribagorça	3.879	3.765	3.758	3.692	3.683	3.720	3.676	3.652	3.661	3.687	3.757	3.844	3.826	3.804	3.768	3.743	3.607	3.455
Total	47.394	46.687	46.490	46.075	46.250	46.674	46.836	46.694	47.148	47.236	47.686	48.363	48.946	48.888	48.562	48.434	48.093	47.631

Diferència anual	1996	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Mesquí i Bergantes	1825	-1,7	-1,5	-1,0	3,3	1,9	-0,6	-0,5	1,6	0,2	0,9	1,9	-0,5	-0,1	-1,3	-3,7	-2,0	-2,4
Alt Matarranya	9168	-2,5	-0,8	-2,1	-0,6	0,6	0,7	-0,9	0,8	-0,7	1,4	1,1	0,6	-0,6	-1,0	-0,8	-1,2	-1,6
Baix Matarranya	4832	-1,8	-0,5	-0,9	2,0	0,3	-2,0	-0,7	0,5	2,3	-0,4	0,5	-0,8	-0,1	-0,2	-1,1	-0,6	-2,4
Baix Cinca	17704	-0,3	0,4	-0,0	0,8	2,0	1,9	0,8	2,0	0,2	1,6	1,9	3,0	0,5	-0,4	1,2	0,6	0,3
Llitera	9986	-1,9	-1,4	-1,0	-0,6	-0,7	-0,9	-1,5	-0,6	-0,3	-0,5	0,8	0,1	-1,0	-0,9	-1,7	-1,9	-1,0
Ribagorça	3879	-2,9	-0,2	-1,8	-0,2	1,0	-1,2	-0,7	0,2	0,7	1,9	2,3	-0,5	-0,6	-0,9	-0,7	-3,6	-4,2
Total	47394	-1,5	-0,4	-0,9	0,4	0,9	0,3	-0,3	1,0	0,2	1,0	1,4	1,2	-0,1	-0,7	-0,3	-0,7	-1,0

Diferència període	1996	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Mesquí i Bergantes	100	98,3	96,8	95,8	99,0	100,9	100,3	99,8	101,4	101,6	102,5	104,4	103,9	103,8	102,5	98,6	96,7	94,3
Alt Matarranya	100	97,5	96,7	94,7	94,2	94,7	95,3	94,5	95,2	94,6	96,0	97,0	97,5	97,0	96,0	95,3	94,1	92,6
Baix Matarranya	100	98,2	97,7	96,8	98,8	99,0	97,0	96,4	96,9	99,2	98,7	99,2	98,4	98,3	98,1	97,0	96,5	94,2
Baix Cinca	100	99,7	100,1	100,0	100,8	102,9	104,8	105,6	107,7	107,9	109,6	111,6	115,0	115,6	115,1	116,5	117,2	117,6
Llitera	100	98,1	96,7	95,8	95,2	94,5	93,6	92,2	91,7	91,4	91,0	91,7	91,8	90,9	90,1	88,5	86,9	86,0
Ribagorça	100	97,1	96,9	95,2	94,9	95,9	94,8	94,1	94,4	95,1	96,9	99,1	98,6	98,1	97,1	96,5	93,0	89,1
Total	100	98,5	98,1	97,2	97,6	98,5	98,8	98,5	99,5	99,7	100,6	102,0	103,3	103,2	102,5	102,2	101,5	100,5

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l’*Instituto Aragonés de Estadística*.

Taula 10 – Població de la Franja, per poblacions. Anys 1996, 2000 (mínim històric), 2009 (màxim del període) i 2014. Nombre d'habitants.¹²⁷

		1996	2000	2009	2014	2014-1996 (%)
Mesquí i Bergantes	Aiguaviva de Bergantes	641	592	713	605	-5,6
	Bellmunt de Mesquí	151	144	145	120	-20,5
	Canyada de Beric, la	106	106	108	102	-3,8
	Sorollera, la	87	111	121	106	21,8
	Codonyera, la	358	344	391	374	4,5
	Ginebrosa, la	275	249	224	206	-25,1
	Torre de Vilella, la	207	203	194	208	0,5
Alt Mataranya	Arenys de Lledó	243	241	214	208	-14,4
	Beseit	693	638	621	583	-15,9
	Calaceit	1.238	1.193	1.131	1076	-13,1
	Queretes	638	603	629	601	-5,8
	Fórnoles	108	104	99	78	-27,8
	Freixneda, la	435	416	501	468	7,6
	Fondespatla	379	357	342	299	-21,1
	Lledó	217	201	175	169	-22,1
	Massalió	608	601	588	540	-11,2
	Mont-roig	393	362	395	364	-7,4
	Pena-roja de Tastavins	552	521	532	487	-11,8
	Portellada, la	342	312	262	234	-31,6
	Ràfels	225	201	160	142	-36,9
	Torredarques	117	107	105	83	-29,1
	Torre del Comte, la	189	175	158	142	-24,9
	Vall del Tormo, la	396	369	329	315	-20,5
Vall-de-roures	1.935	1.845	2.285	2337	20,8	
Valljunquera	460	440	417	365	-20,7	
Baix Mataranya	Favara	1.261	1.218	1.225	1231	-2,4
	Faió	392	385	422	348	-11,2
	Maella	2.079	1.996	2.027	1958	-5,8
	Nonasp	1.100	1.080	1.083	1016	-7,6
Baix Cinca	Fraga	11.783	12.000	14.302	14926	26,7
	Torrent de Cinca	1.142	1.081	1.370	1205	5,5
	Vilella de Cinca	499	479	465	461	-7,6
	Saidí	1.698	1.669	1.729	1837	8,2
	Mequinensa	2.582	2.478	2.492	2393	-7,3
Llitera	Albelda	975	937	861	762	-21,8
	El Campell	1.015	911	793	707	-30,3
	El Torricó	1.454	1.462	1.518	1477	1,6
	Zanui (Alins és aragonès)	204	193	194	184	-9,8
	Baells	160	153	119	113	-29,4
	Valldellou	159	144	114	98	-38,4
	Camporrells	263	248	196	148	-43,7
	Castellonroi	444	423	390	336	-24,3
	Peralta de la Sal	306	271	232	240	-21,6
	Sant Esteve de Llitera	658	604	527	495	-24,8
	Tamarit de Llitera	3.867	3.751	3.743	3604	-6,8
	Vensilló	481	465	479	425	-11,6
Ribagorça	Areny de Noguera	418	384	320	314	-24,9
	Benavarrí	1.195	1.139	1.199	1153	-3,5
	Bonansa	72	76	96	84	16,7
	Castigaleu	104	102	121	95	-8,7
	Estopanyà	195	181	181	136	-30,3
	Isàvena	268	253	327	288	7,5
	Lasquarri*	173	164	158	136	-21,4
	Les Paüls	284	290	309	304	7,0
	Monesma i Queixigar	105	102	111	88	-16,2
	Montanui	322	307	296	237	-26,4
	Pont de Montanyana	142	127	155	119	-16,2
	Sopeira	113	113	111	107	-5,3
	Tolba	220	197	175	148	-32,7
	Torlarribera	120	116	118	106	-11,7
	Beranui i Calvera	116	111	99	97	-16,4
Viacamp i Lliterà	32	30	50	43	34,4	

¹²⁷ Font: Elaboració pròpia a partir de *Instituto Aragonés de Estadística*.

Distribució generacional

L'estructura demogràfica de la Franja està envellida i masculinitzada. Segons els resultats del Cens (Seminari Aragonès de Sociolingüística, 2015), dels 47.631 habitants que s'hi registraven, una quarta part tenia 65 o més anys (24,4%), mentre que els menors de 16 anys eren tan sols el 12,7%, i tenien de 15 a 29 anys el 14,8%. Així, l'índex d'envelliment¹²⁸ era de 192, el que significava que la població en edat de jubilació era ben bé el doble que els menors de 16 anys. Relacionat amb este envelliment, cal tenir en compte el nivell d'estudis era baix, pel fet que la major part de la població té estudis primaris o no en té. Pel que fa a la descompensació per gènere, la taxa de feminitat rondava el 90-95, el que marcava un nombre major d'hòmens que de dones, una xifra distant del major equilibri a nivell aragonès.

Immigració

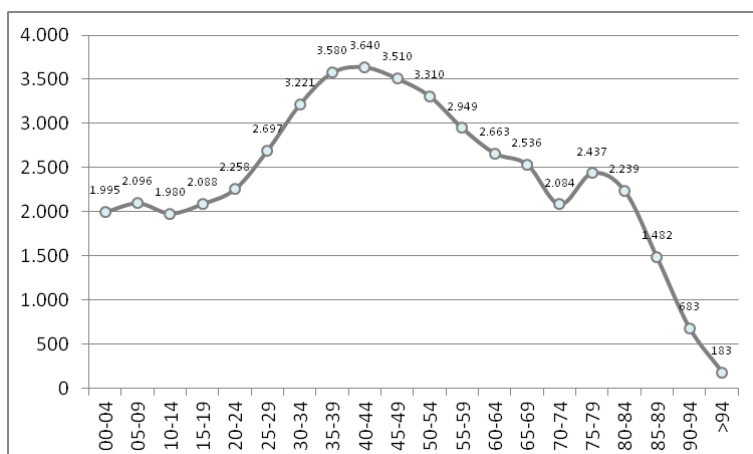
Pel que fa a la immigració (nascuts a l'estranger), l'any 2011 el percentatge era del 15,6% a tota la Franja, una xifra similar a l'aragonesa (13,4%), catalana (17,1%) i valenciana (17,0%).

Pel que fa a la resta de població nascuda a l'Estat, no era possible destriar-ne la xifra dels nascuts a la Franja, perquè el fet de no ser una unitat administrativa no feia possible disposar d'esta xifra. Així, només es coneixia el nombre de nascuts a Aragó, però sense saber si eren nascuts a les poblacions catalanoparlants, a les castellanoparlants o a les aragonesòfones. Així, els nascuts a l'Aragó eren el 62,2% de la població, ben probablement una gran majoria de la Franja. El 16,9% de la població era nascuda als altres tres principals territoris de llengua catalana (TLC), la gran majoria nascuts a Catalunya, però també el País Valencià i les Illes Balears. Els nascuts a altres comunitats autònomes de l'Estat eren només el 5%.

Per grups d'edat de la població segons l'origen geogràfic (Gràfic 2), els nascuts a l'estranger estaven concentrats especialment en els grups en edat laboral i els seus fills, que havien nascuts fora (de 10 a 49 anys). Els nascuts a la resta de TLC també estaven concentrats en els grups laborals més joves (de 20 a 54 anys), mentre que els nascuts a altres Comunitats Autònomes es concentraven entre els majors de 50 anys. Finalment, els nascuts a Aragó es concentraven entre la població menor de 20 anys i major de 55 anys, la qual cosa apuntava que la major part no es tractava de migració laboral o familiar originària de poblacions castellanoparlants, sinó que era població autòctona de la Franja.

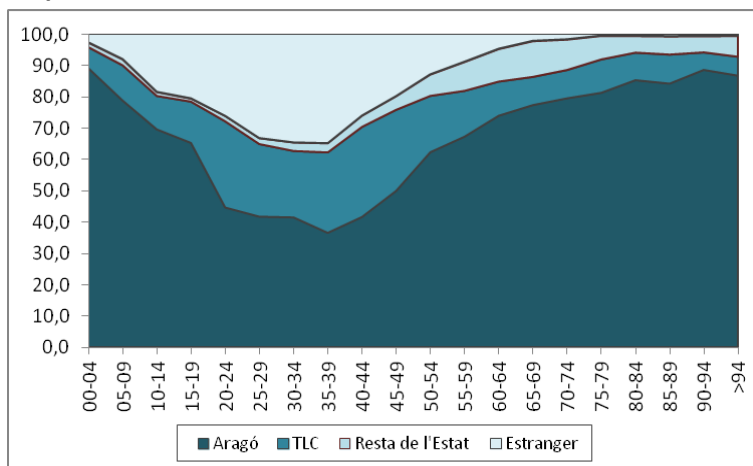
¹²⁸ Índex d'envelliment = $\frac{>64\text{anys}}{<16\text{anys}} * 100$

Gràfic 1 – Població de la Franja segons grups d'edat quinquennals. Nombres absoluts. Cens de 2011.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'IAEST.

Gràfic 2 – Origen geogràfic de la població de la Franja segons el grup d'edat. Proporcions. Cens de 2011.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'IAEST.

Socioeconòmic i treball

El gran guix laboral de la Franja es troba vinculat amb l'agricultura, la ramaderia, i les seues indústries associades, que s'aproxima a la meitat de les afiliacions de la seguretat social. En la zona central el sector primari s'ha destacat per la gran demanda laboral de temporers. La zona central de la Franja, en la qual encaixem esta recerca (Baix Cinca i Llitera), té una base econòmica centrada en el regadiu i la fruita dolça, amb continuïtat amb l'àrea econòmica de Lleida. Al Baix Cinca destaca el comerç, i a la Llitera, el comerç, la construcció i la indústria (agroalimentària).¹²⁹ En general, hi ha major presència de la indústria, que ha mantingut un dinamisme més important en l'economia del territori (Morell i Rosell, 2003; Zapater i Zapater, 1990, 1992, 2005). Pel que fa a la renda bruta per càpita, els valors són superiors en la zona central i nord (~15.000€) que no pas al Matarranya (~10.500€). Així, al sud i el nord les demandes d'assalariats, també temporals, s'associen amb el turisme, que destaca com a

¹²⁹ Font: IAEST, dades per a les comarques administratives.

sector complementari especialment a la Ribagorça, però també al Matarranya. De fet, si bé la zona central i nord es vincula socioeconòmicament i sanitàriament amb Lleida (Cebollada & Espluga, 2011; Espluga, 2010), la zona sud ha vist que amb la millora de les comunicacions i la sanitat a Alcanyís debilitava la seua relació econòmica tradicional amb Tortosa.

5.3 POLÍTICA LINGÜÍSTICA A ARAGÓ

Els primers textos escrits en català relacionats amb la Franja daten del segle XI i es consoliden a partir del segle XIII. Era la llengua majoritària de la població i la llengua de les institucions locals, o fins i tot les institucions de la Corona d'Aragó. Amb tot, en l'administració existien ja conflictes lingüístics per la distribució de l'aragonès i el català (Segura Malagó & Tomás Faci, 2008; Tomás Faci, 2011; Frago Gracia et al., 1991). El punt més àlgid de la llengua a Aragó no degué anar més enllà del compromís de Casp (s. XV), amb la introducció d'una dinastia castellana, moment en què la llengua inicià el seu declivi institucional fins la supressió dels furs (1704), en què ja quedaven pocs vestigis del seu ús escrit a la Franja, encara que la llengua mantingué l'hegemonia en l'ús social (Quintana i Font, 2003).

Durant la primera meitat del segle XX, l'Avantprojecte d'Estatut d'Autonomia d'Aragó (7/6/1936) només preveia el reconeixement de la llengua castellana («Art. 3^a. *El idioma castellano es lengua oficial en Aragón*»), i no s'arribà a aprovar per l'esclat de la Guerra Civil i la divisió d'Aragó pel front. Un altre avantprojecte, elaborat també el 1936 per les forces conservadores, i signat per Domingo Miral i quatre personalitats més, sí que reconeixia l'existència de diversitat a Aragó. Tot i que no les reconeixia com a llengües, sí que preveia certs drets en l'ús: «*Los aragoneses tienen derecho a producirse verbalmente en sus dialectos ante los Tribunales de Justicia y órganos de la Administración pública, dentro del territorio de Aragón, dentro del territorio de la Región y a designar un intérprete cuando sus interlocutores declaren no entender el dialecto respectivo*» (Escribano Riera, 2015).¹³⁰

L'obertura política amb la mort de Franco l'any 1975 va permetre la gestació, a nivell social, del debat per a la protecció del català, i dels moviments polítics que precedeixen la creació de la Comunitat Autònoma d'Aragó, amb l'Estatut d'Autonomia de 1982 com a punt clau de reconeixement de *modalitats lingüístiques* (Espluga, 2008d; IEBC, ASCUMA, & ICF, 2006; Moret i Coso, 2003), i produïnt-se una importantíssima producció literària en català (Moret i Coso, 1998; Sasot Escuer, 1995).

En el desenvolupament de les polítiques lingüístiques a l'Aragó autònom es poden distingir dues etapes. A partir d'este moment, les polítiques de reconeixement de la llengua creixen, encara que lentament, amb dos punts clau en el temps: el reconeixement de la llengua catalana i la llengua aragonesa a la Llei de Patrimoni Cultural (1999), amb consens en el reconeixement del català, i l'aprovació de la primera Llei de llengües (2009), amb el trencament del consens per part dels conservadors. L'any 2013 s'aprova la segona Llei de llengües, en què se suprimeix les denominacions acadèmiques de català i aragonès per a

¹³⁰ Comunicació personal de Daniel Escribano (2015). Informacions no publicades, citant Santamaría, Juan Alfonso; Orduña, Enrique; Martín-Artajo, Rafael (1977). *Documentos para la historia del regionalismo en España*. Madrid, Instituto de Estudios de Administración Local; i «Proyecto de Estatuto de Aragón, elaborado en junio de 1936 por Domingo Miral, Antonio de Gregorio Rocasolano y otros» (p. 50-70).

referir-se només a la *Lengua aragonesa propia del área oriental de la Comunidad Autónoma* i *Lengua aragonesa propia del área pirenaica y prepirenaica de la Comunidad Autónoma*.

Taula 11 – Cronologia de la política lingüística a l’Aragó autònom

Any	Esdeveniment	Efecte en la política lingüística
S. XV– 1982	Des del segle XV el català inicia el seu declivi com a llengua reconeguda a Aragó, fins la seua pràctica desaparició en l’ús oficial a partir del s. XVII	
Inici del reconeixement del català		
1982	Estatut	Reconeixement de <i>modalitats lingüístiques</i>
1984	Declaració de Mequinensa,	Activació de polítiques favorables, ensenyament optatiu
1996	Estatut	Mandat de fer una llei de llengües
1997	Dictamen Política Lingüística	Demanda de cooficialitzar el català i l’aragonès
1999	Llei de Patrimoni Cultural	Reconeixement del català
2001	Avantprojecte de llei de llengües	Debat sobre cooficialitat i denominacions locals
Inici de la polarització conservadora		
2007	Estatut	<i>Treball de camp de la nostra recerca</i>
2009	Llei de llengües (I)	Reconeixement de drets
2013	Llei de llengües (II)	LAPAO
2015	Promesa de modificació Llei (III)	

5.3.1 EL LENT RECONeixEMENT DE LA LLENGUA CATALANA I LES POLÍTIQUES PATRIMONIALS (1982–2001)

L’any 82 marca una fita legislativa a la Franja pel reconeixement en l’Estatut d’Autonomia d’Aragó de *modalitats lingüístiques*, en una etapa que clou entre l’any 1999, en què la Llei de patrimoni cultural reconeix el català i l’aragonès, i l’any 2001, en què fracassa l’aprovació d’una Llei de llengües. Així, l’etapa dels anys 80 (J. R. Bada Panillo, 1990) i 90 (Martínez, 2001; Ricart i Orús, Francesc, 2003) es caracteritza per consolidar, molt lentament, el reconeixement del català i l’aragonès com a llengües pròpies d’Aragó i l’inici d’unes polítiques lingüístiques per a afavorir-los, que perduraran fins la dècada posterior.

Estatuts

L’any 1982 s’aprovava l’Estatut d’Autonomia d’Aragó. En l’article 7 es feia referència a la diversitat lingüística amb un redactat curt i abstracte. Es reconeixia l’existència de diverses *modalitats lingüístiques* a Aragó, i no es feia referència al castellà, ancorant la seua oficialitat a la Constitució espanyola (1978). Així, no es concretava quines eren les *modalitats lingüístiques*, ni si este concepte s’oposava o complementava el de *llengua*. Tot i això, s’ordenava que estes modalitats gaudiren de *protecció*.

Estatut d'Autonomia d'Aragó de 1982

Artículo 7. *Las diversas modalidades lingüísticas de Aragón gozarán de protección, como elementos integrantes de su patrimonio cultural e histórico*

L'any 1994, Aragó va reformar l'Estatut per a ampliar les competències, però sense canvis en l'article 7. L'any 1996 es tornava a reformar, i esta vegada es reformava l'article. A les modalitats lingüístiques s'hi afegien les llengües, i ambdós es declaraven pròpies d'Aragó. Però seguia sense indicar-se quin era el nom de les llengües o quines eren les modalitats. Enlloc apareixia, tampoc, l'estatus de la llengua castellana. Però el canvi més important de 1996 era que per primer cop l'Estatut feia un mandat a les Corts Aragoneses (parlament) per tal que aprovaren una Llei de llengües que garantira l'ensenyament i la resta de drets lingüístics.

Reforma de 1996 de l'Estatut d'Autonomia d'Aragó de 1982

Artículo 7. *Las lenguas y modalidades lingüísticas propias de Aragón gozarán de protección. Se garantizará su enseñanza y el derecho de los hablantes en la forma que establezca una ley de Cortes de Aragón para las zonas de utilización predominante de aquéllas.*

Declaració de Mequinensa i polítiques educatives

A més del reconeixement ambigu de la diversitat lingüística a Aragó, un altre dels punts clau dels anys 80 i 90 va ser l'inici de polítiques tímides de reconeixement i difusió del català des d'Aragó. Especialment la incorporació de l'ensenyament del català en el sistema educatiu, de forma optativa, per part del conseller socialista José Bada, originari de Favara (la Franja), no sense abans passar per enfrontaments polítics importants (J. R. Bada Panillo, 1990; Gastón, s.d.; Ricart i Orús, Francesc, 2003). Un dels punts clau que van acompanyar esta política va ser la Declaració de Mequinensa (1984),¹³¹ on representants socialistes de diferents municipis de la Franja i el Conseller de Cultura del Govern d'Aragó exigien mesures per a donar prestigi a la llengua catalana i normalitzar-la, tals com rebutjar denominacions despectives com *xapurriau*, exigir l'ensenyament optatiu de la llengua, fomentar la producció literària autòctona i l'ús públic de la llengua. El document contenia demandes bàsiques, però que en alguns casos no es van assolir ni tres dècades més tard, com l'assignatura optativa de català que encara no era oferida en poblacions del Mesquí, o en l'ensenyament secundari es repetien els problemes per manca de complicitat de l'administració o els conflictes amb els equips directius (Hernández, 2007; Comarques Nord, 2014; Diario de Teruel, 2014, 2015).

Marcelino Iglesias, que va ser un dels signats de la Declaració de Mequinensa i posteriorment president d'Aragó, era un dels principals promotors d'anteriors comunicats d'alcaldes del nord de la Franja, «els més animats», segons Bada, i deia en resposta als temors de fer pública la Declaració de Mequinensa: «*En aquesta assemblea pareix que sura un complex d'inferioritat que hem de fer desaparèixer. És clar que aquesta iniciativa tindrà contestació, especialment en*

¹³¹ Hi ha diferents versions de la Declaració de Mequinensa. El reproduït per Bada (1990, p. 49) no coincideix per complet amb altres versions de la Declaració que es conserven en imatge i tenen les signatures dels alcaldes. La versió de Bada té algunes errades ortogràfiques corregides i utilitza un model de la llengua estàndard. A més, enumera tots els ajuntaments que signaren la declaració, i compta amb més text en algun apartat, especialment el de «PROPOSEM». Però el sentit i contundència dels textos és el mateix.

els sectors més conservadors. I a mi, en el fons, m'alegra que sigui així per a desemascarar els qui mai no han fet res per conservar la nostra identitat» (J. R. Bada Panillo, 1990, p. 48).

Així, tot i que a la Franja encara no s'havia reconegut oficialment el català, a principi dels anys 80 els tres grans territoris de llengua catalana a l'Estat espanyol havien reconegut oficialment la llengua pròpia. L'Estatut d'Autonomia de Catalunya (1979) declarava que «*La llengua pròpia de Catalunya és el català*», l'Estatut d'Autonomia al País Valencià (1982) afirmava que «*Els dos idiomes oficials de la Comunitat Autònoma són el valencià i el castellà*»,¹³² i l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears (1983) manifestava que «*La llengua catalana, pròpia de les Illes Balears, tindrà, juntament amb la castellana, el caràcter d'idioma oficial*». També als territoris fora de l'Estat espanyol es va produir el reconeixement. La Constitució d'Andorra (1993) apuntava que «*La llengua oficial de l'Estat és el català*», la *Loi Deixonne* francesa per al català de la Catalunya del Nord (1951) que «*Elle autorise l'enseignement facultatif de certaines langues régionales : le basque, le breton, le catalan et l'occitan*» i la *Llei de Promozione e valorizzazione della cultura e della lingua della Sardegna* (1997) per a l'Alguer que «*La medesima valenza attribuita alla cultura ed alla lingua sarda è riconosciuta con riferimento al territorio interessato, alla cultura ed alla lingua catalana di Alghero, al tabarchino delle isole del Sulcis, al dialetto sassarese e a quello gallurese*». Així, a excepció de la Franja i del Carxe (les poblacions catalanoparlants de Múrcia), ja als anys 80 i 90 la resta de territoris de llengua catalana havien reconegut el català en el seu cos legislatiu.

Dictamen de política lingüística

Des de l'any 1996 existia el mandat estatutari per a aprovar una llei de llengües a les Corts d'Aragó, i es va crear una Comissió especial sobre la política lingüística a les Corts d'Aragó (20/6/1996) (Martínez, 2001).¹³³ El seu dictamen es va aprovar amb el vot favorable de CHA, PSOE, IU i PAR, i el vot particular del PP (Boletín Oficial de las Cortes de Aragón, 1997).¹³⁴ Els populars no es van pronunciar negativament, ben al contrari, matisaven lleument la posició general sobretot en relació a l'aragonès: tot i que acceptaven la denominació de català nord-occidental, preferien la de *català d'Aragó* per als parlars de la Franja, però consideraven que l'aragonès no deixava de ser un conjunt de parles alt-aragoneses que no s'havien consolidat en una llengua unificada. Per la resta, instaven el Govern a aprovar una llei que reconeguera el català d'Aragó i els parlars alt-aragonesos com a sistemes lingüístics propis d'Aragó, el dret a

¹³² La filiació de la llengua quedava resolta, entre altres, mitjançant el *Dictamen sobre els principis i criteris per a la defensa de la denominació i l'entitat del valencià* de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (2005b): «la llengua pròpia i històrica dels valencians, des del punt de vista de la filologia, és també la que compartixen les comunitats autònomes de Catalunya i de les Illes Balears i el Principat d'Andorra. Així mateix és la llengua històrica i pròpia d'altres territoris de l'antiga Corona d'Aragó (la franja oriental aragonesa, la ciutat sarda de l'Alguer i el departament francès dels Pirineus Orientals)».

¹³³ Per aprofundir en els fets polítics d'entre 1996 i 2001 us recomanem (Martínez, 2001)

¹³⁴ Boletín Oficial de las Cortes de Aragón (21/04/1997) *Dictamen elaborado por la Comisión especial sobre la política lingüística en Aragón*. (Butlletí núm. 105). <[http://bases.cortesaragon.es/bases/original.nsf/\(BOCA1\)/200360F21D60F4EF412568B60046DCA3/\\$File/Boca105.pdf?OpenElement](http://bases.cortesaragon.es/bases/original.nsf/(BOCA1)/200360F21D60F4EF412568B60046DCA3/$File/Boca105.pdf?OpenElement)>

utilitzar-los, rebre'n l'ensenyament, disposar d'espais de comunicació i la seua normalització. En el moment de l'aprovació, Santiago Lanzuela, que sustentava la Presidència del Govern de coalició PP–PAR, presagiava la posició futura dels conservadors, sentenciant que «no cal una llei per a normalitzar una situació que ja és normal». I així va ser. Lanzuela aturà el procés fins la seua eixida del Govern.

Llei de Patrimoni Cultural

A pesar de la singularitat que representava l'a–legalitat del català i l'aragonès a Aragó, no va ser fins l'any 1999 que les Corts d'Aragó van aprovar la Llei de Patrimoni Cultural (3/1999), que vertebrava finalment una denominació i una entitat per a les *modalitats lingüístiques* que l'Estatut apuntava:

Artículo 4. Lenguas minoritarias.

El aragonés y el catalán, lenguas minoritarias de Aragón, en cuyo ámbito están comprendidas las diversas modalidades lingüísticas, son una riqueza cultural propia y serán especialmente protegidas por la Administración.

A més, la Llei afegia una disposició final, que en un to similar al de la reforma de l'Estatut de 1996, feia un mandat per a fer una Llei de llengües:

Disposición final segunda. Lenguas de Aragón

Una ley de lenguas de Aragón proporcionará el marco jurídico específico para regular la cooficialidad del aragonés y del catalán, lenguas minoritarias de Aragón, así como la efectividad de los derechos de las respectivas comunidades lingüísticas, tanto en lo referente a la enseñanza de y en la lengua propia, como a la plena normalización del uso de estas dos lenguas en sus respectivos territorios.

El reconeixement de la llengua catalana i aragonesa no van despertar oposició entre cap dels partits aragonesos. Només va despertar el recel els termes més clars en què la Llei de patrimoni feia el mandat per a l'elaboració de la Llei de llengües, que va motivar el vot oposat, del PP, en aquell moment partit del Govern (Villagrasa Rozas, 1999). De fet, tant l'article 4 com a la disposició final segona es van incloure a instàncies de Chunta Aragonesista (CHA), i van ser aprovats amb el vot dels regionalistes conservadors del PAR, soci de Govern del PP, a més de tots els partits de l'oposició (PSOE, CHA i IU).

I Legislatura 1999-2003: inici de l'oficialització

Poc més tard, Marcelino Iglesias, socialista nascut a Bonansa (Ribagorça) accedia a la Presidència del Govern d'Aragó, formant coalició amb el PAR¹³⁵ per tres legislatures (2/8/1999–13/7/2011) i prometent la Llei de llengües en el seu primer debat d'investidura (Cortes de Aragón, 1999a): «Y le digo que, durante esta etapa, sin ninguna duda, plantearémos y aprobaremos la ley de lenguas, y, sin ninguna duda, lo mismo que hicimos un grupo de

¹³⁵ Inicialment en la coalició també hi ha IU.

alcaldes, que fuimos partidarios de que nuestras lenguas entraran en la escuela, ahora conseguiremos con normalidad y con prudencia que nuestras lenguas estén también en la calle, sin producir ningún sobresalto, consiguiendo que la gente entienda esa riqueza y esa normalidad».

La promesa no definia el nom de les llengües ni el tipus de legislació que es promouria des del Govern. Amb tot, el procés culminava l'any 2001, presentant un avantprojecte de Llei de llengües (Cortes de Aragón, 2001a; Gobierno de Aragón, 2001) a partir dels resultats de la Comissió especial de 1997 (Boletín Oficial de las Cortes de Aragón, 1997). En l'Avantprojecte de 2001 es reconeixia el català i l'aragonès com a llengües minoritàries i les declarava oficials als seus respectius territoris, però l'ensenyament continuava sent voluntari. Alguns dels punts més polèmics eren els que permetien als ajuntaments canviar l'adscripció lingüística de cada vila i l'elecció directa per part del President d'Aragó d'un Consell Superior de les Llengües d'Aragó, que amb la capacitat normativa que se li atorgava s'obria a opcions secessionistes depenent del color de la Presidència. La proposta de Llei va ser sintetitzada pel jurista frangenc Juli Pallarol (2003) amb l'afirmació *«La nostra llengua a Aragó és un criptograma juridicopolític. És com una nina russa de joguina (la Constitució es remet a l'Estatut; l'Estatut, a la Llei; la Llei, a un acord municipal, i l'acord municipal, a una reflexió col·lectiva d'una colla d'amics)».*

5.3.2 POLARITZACIÓ CONSERVADORA I DRETS LINGÜÍSTICS (2001-2009)

La nova etapa es caracteritza pel canvi radical de rumb dels conservadors, especialment del PAR, que abandona paulatinament el desig d'oficialitzar el català i l'aragonès, per a finalment desembocar en un rumb secessionista.

I Legislatura 1999-2003: final de discrepància

En els tràmits de l'Avantprojecte de Llei de llengües (2001) el PAR va iniciar un canvi radical en la posició en matèria de política lingüística i va fer accions per aturar l'Avantprojecte. Encapçalat per les accions del Conseller de Cultura que liderava el procés, Javier Callizo (PAR), va sol·licitar als Ajuntaments la seua posició sobre l'oficialitat de les llengües, va posar en dubte l'existència de la llengua aragonesa i forçà un informe de la *Comissió Jurídica Assessora del Govern d'Aragó* contra l'oficialitat de les llengües (Martínez, 2001; Sorolla, 2009a). Malgrat els entrebancs del soci regionalista, el 13 de març de 2001 es presentava l'Avantprojecte a les Corts. Però l'operació s'avortà i a finals d'any i es donava per aturat el procés (Cortes de Aragón, 2001b).

Així, fins aquell moment, i a pesar de quedar aturat els debats sobre els drets lingüístics que s'havia de reconèixer als seus parlants, en tot moment pareixia mantenir-se la unanimitat sobre la presència del català a Aragó. El PAR defensava l'any 1999 la cooficialitat del català i l'aragonès (Cortes de Aragón, 1999b): *«Y cuando hemos aprobado la enmienda en la que se solicita que se regule la cooficialidad es porque estamos absolutamente convencidos, señora portavoz del Grupo Parlamentario del Partido Popular, de que únicamente con leyes como la ley de sucesiones, cuando los hablantes del aragonés o de sus diversas modalidades o del catalán o de sus diversas modalidades vean que puedan ir al notario a emplear su lengua, cuando vayan a las instituciones públicas y empleen sus lenguas, es entonces cuando se van a*

creer que los valoramos, que los aceptamos y que no los despreciamos, y, a partir de ahí, se podrá empezar a tomar medidas para fomentar cursos, convocar premios, concursos de poesía y lo que se quiera».

La diputada Teresa Perales (PAR) reconeixia pocs anys més tard l'autoritat lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans (Cortes de Aragón, 2003b): *«[...] el caso de los nombres propios en catalán [...] en este campo sí que existe una autoridad lingüística, reconocida incluso por el Estado, para todos los territorios de lengua catalana, entre los que se encuentran, obviamente, las comarcas orientales de Aragón que tienen esa lengua como autóctona, y cuya peculiaridad lingüística ya se ha recogido en las leyes de creación de dichas comarcas a través de las denominaciones bilingües de sus términos municipales y de la genérica de la propia comarca. Esta autoridad lingüística no es otra que el Instituto de Estudios Catalanes a través de su oficina onomástica, que, junto a la Dirección General de Política Lingüística de la Generalitat de Cataluña, son los órganos competentes para expedir y acreditar las equivalencias de los nombres propios en lengua catalana».*

També Marta Calvo, diputada del PP habitual en els debats sobre les llengües d'Aragó, reiterava en diferents debats la presència del català: *«consistió también en el establecimiento del currículum del catalán para cada etapa educativa, su reconocimiento académico y la convalidación de la titulación con otras comunidades autónomas que tienen implantada dicha lengua»* (Cortes de Aragón, 2002c), *«ese “chapurreao” -término que a mí no me gusta-»* (Cortes de Aragón, 2001a), o Yolanda Vallés (PP) accentuava la diversitat interna del català sense negar-ne la filiació (Cortes de Aragón, 2003b): *«Igualmente, hay que tomar medidas como esta que favorezcan la familiarización con las variedades lingüísticas que fomenten un sentimiento de que la pluralidad lingüística es patrimonio de todo Aragón, sin forzar ni tergiversar la realidad social, realidad social que se identifica con las hablas altoaragonesas y el catalán de Aragón. Y en este sentido van nuestras enmiendas. [...] Las realidades lingüísticas de Aragón no son el aragonés y el catalán, sino las variedades dialectales del catalán que se hablan en la Franja y las variedades dialectales del aragonés de los valles pirenaicos. Y, por ello, sin querer exacerbar los ánimos, hemos planteado la correspondiente enmienda».*

Ben al contrari, on els diputats conservadors mostraven més dubtes eren respecte la llengua aragonesa. La diputada Calvo afirmava *«que el aragonés es esperanto de las lenguas aragonesas; lo que usted consideraba una lengua unificada, creada artificialmente en el laboratorio, ese presunto aragonés [...] declarar cooficial el aragonés “batúa”»* (Cortes de Aragón, 2001a), *«ese aragonés que yo llevo cinco años entrecomillando»* (Cortes de Aragón, 2002c). I la diputada Perales (PAR) feia notar els problemes associats amb la manca d'una entitat normativa oficial per a la llengua aragonesa *«Los nombres propios en aragonés [...] no se encuentran avalados por ninguna autoridad lingüística reconocida por la Administración de la Comunidad Autónoma de Aragón. En estos supuestos, el Registro civil, no obstante, viene admitiendo ya la presentación de certificados emitidos por asociaciones culturales de constitución voluntaria y naturaleza privada [...] unas equivalencias ortográficas que han patrimonializado un grupo de asociaciones que, a pesar de su esfuerzo por la dignidad de las lenguas propias, no tienen representatividad ni legitimidad en esta materia»* (Cortes de

Aragón, 2003b). Així, pareix que durant la primera legislatura del Govern PSOE-PAR, cap càrrec polític autonòmic aragonès negà l'existència del català a Aragó.¹³⁶

Llengües, comarcalització i població

La delimitació tradicional de la Franja en el Matarranya, el Baix Cinca, la Llitera i la Ribagorça passaria a dividir-se en 6 administracions amb el procés de comarcalització d'Aragó, en què la població de les comarques catalanòfones seria el 45% de la població total de les comarques. Les comarques es van aprovar entre els anys 2000 i 2003, amb la cessió d'algunes competències autonòmiques (Gobierno de Aragón, 2006). La delimitació no va tenir en compte ni va respectar les delimitacions lingüístiques, i això va fer augmentar la fragilitat de la llengua a la Franja. Així, les viles de la conca del Mesquí i el Bergantes passaven a ser un reducte dins la comarca del Baix Aragó (al voltant del 6,5% de la població) amb capital castellanoparlant a Alcanyís. El Matarranya es convertia en l'única comarca formada per viles de llengua catalana, amb capital a Vall-de-roures.¹³⁷ Les viles del Baix Matarranya passarien a pertànyer a la comarca del Baix Aragó-Casp, amb només el 36% de la seua població, tot i que les viles castellanoparlants de la comarca serien només la seua capital, Casp, i Chiprana. El Baix Cinca tindria com a capital Fraga, i que juntament amb les altres viles de llengua catalana arribarien al 81% de la comarca. La Llitera, tot i tindre la pràctica totalitat de viles de llengua catalana, tenia com a capital Binèfar, que deixaria la població de l'àrea de llengua catalana en el 49%. Finalment, La Ribagorça, es conformaria com una comarca de llengua catalana i aragonesa, i la població aveïnada a la banda catalanoparlant només arribaria al 30% de la població

II Legislatura 2003-2007: conflicte fred

Quatre anys més tard (2003) Marcelino Iglesias renovava el càrrec sense la Llei aprovada, i prometia novament la Llei de Llengües en el seu segon debat d'investidura (Cortes de Aragón, 2003a), tot i no nombrar-les pel seu nom: *«La vertebración cultural de una comunidad como la nuestra, que cuenta con la riqueza de varias lenguas, que cuenta con esa riqueza, no con el problema, exige normalizar institucionalmente lo que ya es cotidiano en la vida social. Para ello me comprometo a presentar en estas Cortes un proyecto de ley en materia lingüística. Saben que es una obligación, una exigencia de nuestro Estatuto de Autonomía, y la queremos cumplir. En consecuencia, pediré el máximo grado de negociación y acuerdo político, en el marco de las resoluciones parlamentarias que estas Cortes aprobaron en 1997 —hemos hecho ya un largo trecho de reflexión y de trabajo—, y por unanimidad, de manera que se regule claramente el derecho de los hablantes de las lenguas y modalidades lingüísticas propias de nuestra comunidad»*.

Durant esta VI legislatura (2003-2007) el PSOE es va quedar la Conselleria d'Educació i Cultura, que havia adduït com a problemàtica en l'anterior legislatura per a l'aprovació de la Llei de llengües. Durant la legislatura, l'oposició progressista va llançar diferents demandes sobre la normalització del català i l'aragonès (Cortes de Aragón, 2004, 2005a, 2005b), i finalment

¹³⁶ Amb tot, el discurs penetra a les Corts d'Aragó l'any 2002, de la mà dels que posteriorment serien membres destacats de la FACAO (Cortes de Aragón, 2002a, 2002b).

¹³⁷ En este treball ens referim a les viles de la Comarca del Matarranya com l'Alt Matarranya.

Iglesias anunciava que l'avantprojecte es presentaria a Corts el setembre de 2005 i sense reconèixer-ne l'oficialitat, tal com apuntava el Dictamen de la Comissió especial sobre la política lingüística. A l'octubre de 2005 es feia públic l'avantprojecte, que a pesar d'estar visiblement rebaixat respecte el de 2001, s'avortava a finals d'any adduint Marcelino que «*se va a retrasar para no hacerla coincidir con la tensión que se vive como consecuencia del debate del Estatuto de Cataluña*» (Aragón Digital, 2005; Heraldo de Aragón, 2005a, 2005b, 2005c).

Els béns de la Franja

Aragó i Catalunya han mantingut diferents litigis polítics, que tenen una rail històrica (Segura Malagó & Tomás Faci, 2008; Tomás Faci, 2011). Si bé en bona part de les ocasions el veïnatge i l'herència de compartir la Corona d'Aragó ha afavorit convenis, com els de reciprocitat de senyals de les televisions autonòmiques o acords en el camp sanitari, la consideració dels territoris de llengua catalana per part de Catalunya, de vegades escàs, ha estat considerat en ocasions com una *intrusió catalana* conseqüència d'una suposada *política annexionista*. Tot i que les polèmiques han estat diverses, el litigi sobre els béns religiosos d'antigues parròquies de la diòcesi de Lleida que es trobaven al Museu Diocesà de Lleida ha estat el més rellevant i utilitzat políticament en les controvèrsies entre els dos territoris.

L'any 1995 Roma acceptava la petició de la Conferència Episcopal Espanyola, presidida en aquell moment per l'arquebisbe de Saragossa, per tal de fer coincidir els límits eclesiàstics amb els autonòmics (Agustí i Farreny, 2003). I així, diverses viles de la Franja i altres de castellanoparlants limítrofes, que pertanyien al bisbat de Lleida, se segregaven entre 1995 i 1998 anant a parar al recent creat bisbat aragonès de Barbastre–Montsó, bressol de Josemaría Escrivá de Balaguer i l'Opus Dei. Durant els anys de la seua pertinença a Lleida algunes obres artístiques es traslladaren de les parròquies locals a la seu episcopal, argumentant que la seguretat de les parròquies era baixa i amb la centralització desapareixien els riscos de robatori. Tot i que inicialment la reclamació dels béns no deixà de ser anecdòtica, a partir de la reclamació dels Papers de Salamanca que capitalitzà ERC, i del debat sobre el nou Estatut català, des de les posicions conservadores de Saragossa s'emprengué una batalla per reclamar-los i per focalitzar-hi l'agenda del Govern aragonès. A pesar de la poca significació que el tema tenia al territori, la intensitat mediàtica del fet omplí pàgines i emissions, tant dels mitjans conservadors com dels progressistes (Catalunya 1714, s.d.; lafranja.net, s.d.-a). Va ser en este moment que Marcelino Iglesias, amb l'exigència unànime de les Corts d'Aragó (PP, PSOE, PAR, CHA i IU), trencava els acords amb l'Euroregió dels Pirineus i el Mediterrani, on hi participaven Aragó, Catalunya, les Illes Balears, Migdia–Pirineus i Llenguadoc–Rosselló (Agència Catalana de Notícies, 2006; Avui, 2006; Heraldo de Aragón, 2006; Vilaweb, 2006). Amb la finalització dels debats sobre l'Estatut de Catalunya i les posteriors aliances d'ERC amb el PSOE a Madrid i amb el PSC a Catalunya, la intencionalitat de polaritzar els conflictes amb Catalunya es reduïren i el conflicte es diluí, encara més amb la formació del Govern PP–PAR a Aragó (2011-2015). Amb tot, posteriorment emergia una altra polèmica per les candidatures als jocs olímpics d'hivern (lafranja.net, s.d.-b), i el nou Govern conservador reprengué el conflicte en el camp sanitari (Arredol, 2011; El Periódico de Aragón, 2011a, 2011b, 2011b, 2011c; Heraldo de Aragón, 2011; lafranja.net, s.d.-c), qüestió que seguia pendent per manca de finançament estatal (lafranja.net, 2015).

Estatut (2007)

Tot i que Marcelino Iglesias excusava l'aturada en la Llei de llengües a finals del 2005 pels debats que ocorrien a la Comunitat veïna, tampoc l'aprovació del nou Estatut d'Autonomia d'Aragó (2007) s'aprofitaria per arreplegar el reconeixement del català i l'aragonès ni la seua oficialitat. Així, durant el primer mandat de J. L. Rodríguez Zapatero (2004–2008) Aragó s'incorporava al procés generalitzat per reformar els Estatuts, amb el suport de PSOE, PP, PAR i IU, i sense el vot de CHA. La nova redacció sobre les llengües no aportaria incorporacions importants, continuant ocultant-se el català i l'aragonès sota les *modalitats lingüístiques*, i reiterant-se en el mandat de redactar una Llei de llengües. Encara que n'ampliava els objectius:

Estatut d'Autonomia d'Aragó de 2006

Artículo 7.- Lenguas y modalidades lingüísticas propias.

- 1. Las lenguas y modalidades lingüísticas propias de Aragón constituyen una de las manifestaciones más destacadas del patrimonio histórico y cultural aragonés y un valor social de respeto, convivencia y entendimiento*
- 2. Una ley de las Cortes de Aragón establecerá las zonas de uso predominante de las lenguas y modalidades propias de Aragón, regulará el régimen jurídico, los derechos de utilización de los hablantes de esos territorios, promoverá la protección, recuperación, enseñanza, promoción y difusión del patrimonio lingüístico de Aragón, y favorecerá en las zonas de utilización predominante el uso de las lenguas propias en las relaciones de los ciudadanos con las Administraciones públicas aragonesas.*
- 3. Nadie podrá ser discriminado por razón de la lengua.*

Només Chunta Aragonesista es va abstenir en la votació a les Corts d'Aragó, i també va ser l'únic partit que va votar en contra a Madrid, proposant declarar l'aragonès i el català pròpies d'Aragó i oficials als seus respectius territoris, el dret a conèixer-les i usar-les, i establint la garantia de l'ensenyament en la llengua pròpia. També l'associacionisme de la Franja va fer una proposta alternativa de redacció sobre les llengües a l'Estatut (Casal Jaume I de Fraga et al., 2006). Al Congrés espanyol, tot i les esmenes dels partits catalans a l'article 7, cap d'ells va votar en contra de l'Estatut (Esquerra Republicana i Iniciativa per Catalunya s'hi van abstenir, i Convergència i Unió hi va votar a favor) (Directe!cat, 2007). Així, l'any 2007 va cloure també com a any preelectoral, Iglesias va tornar a prometre la Llei de llengües declarant que condicionaria el pacte postelectoral a la seua aprovació, mentre que J. Á. Biel (PAR) exposava que no hi trobava inconvenient (Terra, 2007; El Periódico de Aragón, 2008).

III Legislatura 2007-2011: radicalització conservadora i primera llei de llengües

La tercera legislatura de Marcelino Iglesias (2007-2011), novament en una coalició PSOE–PAR, va ser en la que el soci de Govern conservador va fer pública la seua radicalització i la nova posició secessionista. Marcelino Iglesias anunciava novament en el seu tercer debat d'investidura la Llei de llengües, sense denominar les llengües pel seu nom, i referint-se de nou a la voluntarietat de les polítiques lingüístiques (Cortes de Aragón, 2007): «*El grado de*

normalización cultural que han permitido las instituciones autonómicas, ha posibilitado que hoy podamos afirmar que es una realidad la universalización de la actividad cultural. A partir de este momento hay que afrontar decididamente la singularidad de Aragón. Una de nuestras características es que somos una Comunidad multilingüe. El Estatuto de Autonomía establece que se regulará el uso de las distintas lenguas mediante una Ley de Cortes. Las especiales circunstancias que concurrieron en la pasada legislatura, con el debate estatutario en otras comunidades, aconsejó no presentarla. El Gobierno entendió que no se daban las condiciones para un debate sereno. Remitiremos con prontitud dicho proyecto, que tendrá como singularidad ser una ley de derechos, que reconocerá a los hablantes de lenguas propias de Aragón, sin imposiciones para ningún ciudadano».

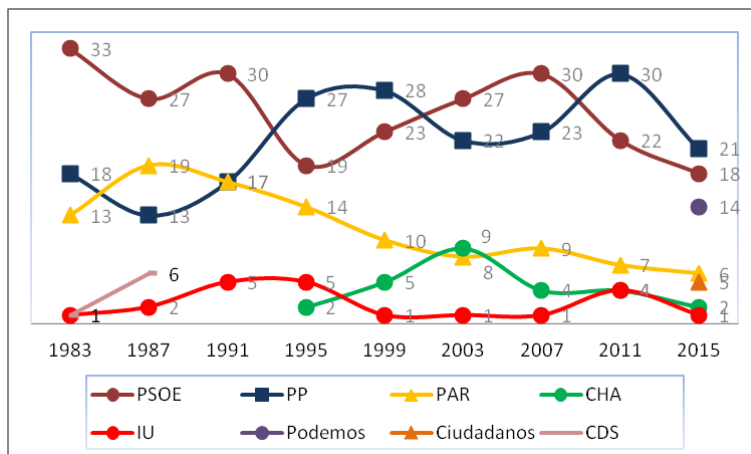
El PAR, de nou soci de Govern del PSOE, radicalitzava la seua posició. Diferents membres de base del partit combinaven la militància al PAR, i als grups secessionistes de la FACAQ i la Plataforma No Hablamos Catalán, tals com els seus líders Héctor Castro, Julián Naval, Lorenzo Pastor o Pablo Pintado. Estos grups que enllaçaven el PAR amb el secessionisme promovien diferents mobilitzacions contra el reconeixement del català a la Franja, en algunes ocasions amb grups d'extremadreta, promovent la violència, o utilitzant campanyes de contaminació (Lo Cacao de la FACAQ, 2008; Nadal i Ferret, 2015). Finalment, el PAR va fer pública la seua discrepància amb el reconeixement de la llengua catalana (Heraldo de Aragón, 2008a), i a pesar que poc més tard manifestaven públicament que pretenien mantenir la voluntat de consens (Heraldo de Aragón, 2008b), la premsa amagava les discrepàncies en temes lingüístics dintre dels propis representants del PAR al territori (Heraldo de Aragón, 2008c; Sorolla, 2008). Amb la radicalització dels líders regionalistes del PAR, el PSOE anunciava que buscava altres socis fora del Govern per a aprovar la Llei de Llengües (Heraldo de Aragón, 2008d). Així, el PAR continuava radicalitzant la seua posició secessionista, afirmant la diputada María Herrero, encarregada en tema de Llengües, que *«rechazamos que lo que se habla en el Este se llame catalán»*, encara que un any abans manifestava no tenir una posició clara al respecte (Sorolla, 2009c). Era comú atribuir el canvi a una posició anticatalanista (Trasobares, 2009).

Així, sintetitzant la posició dels diferents partits al llarg de la dècada dels 2000 (Sorolla, 2009a), la direcció del PSOE a Aragó intentava ocupar un espectre molt ampli, tractant amb ambigüitat algunes qüestions i fins i tot intentant reconciliar sectors com l'acadèmic i el secessionista. A finals de la dècada des 2000 el PP no era especialment procliu a posicions secessionistes, tot i que s'oposava frontalment al reconeixement de certs drets lingüístics o manifestava que el seu reconeixement tenia costos econòmics que no es podien assumir. El PAR iniciava la dècada amb l'afavoriment de la cooficialitat del català i l'aragonès, per a passar a una etapa d'ambigüitat i aturada de les iniciatives, fins a posicionar-se la direcció en termes obertament secessionistes, a pesar de les discrepàncies amb els representants del partit al territori. Chunta Aragonesista situava la defensa del català i l'aragonès en el centre de les seues polítiques, afegint-la com a argument per a votar contra l'Estatut d'Autonomia de 2007. Finalment, Esquerra Unida també solia defugir del debat lingüístic, però es mostrava oposada a l'oficialitat en l'Estatut, a la vegada que exigia l'elaboració de la Llei de Llengües i votava en contra de la Llei posteriorment per no reconèixer-ne l'oficialitat. Vegeu l'evolució dels partits a les Corts d'Aragó al Gràfic 3.

En este context, finalment el PSOE presentava la Llei sense el seu soci de Govern (El Periódico de Aragón, 2009) i s'aprovava la primera Llei de Llengües a Aragó (9/12/2009) amb els vots favorables de PSOE, CHA, l'abstenció d'IU, i l'oposició de PAR i PP. Esta primera Llei, i els

esdeveniments posteriors, queden fora de l'àmbit temporal estudiat en este treball, però hi ha una àmplia bibliografia que els cobreix (Capdevila & Espluga, 2014; Espluga, 2008c; Giralt Latorre, 2012, 2014; López Susín, 2010, 2013a, 2015; López Susín & Soro Domingo, 2010; Xarxa CRUSCAT, 2011a, 2011b, 2012, 2013, 2014, 2015).

Gràfic 3 – Resultat històric de les eleccions a Cort Aragoneses. Nombre d'escons.

Durant este període la societat civil va desenvolupar diferents entitats de defensa i promoció del català, habitualment articulades a nivell comarcal des de la transició (Espluga, 2008d; Moret i Coso, 2003; Ricart i Orús, Francesc, 2003; Sorolla, 2009a), produint un entramat d'associacions i personalitats que es convertiren en referent cívic de defensa de la llengua. Un dels productes més palpables va ser la creació literària, majoritàriament en català a la Franja gràcies a la seua activitat (Moret i Coso, 1998; Sasot Escuer, 2003). La contraposició va ser el secessionisme lingüístic organitzat, iniciat a finals dels 90, que socialment ha estat minoritari al territori, no ha comptat amb avals acadèmics, s'ha relacionat amb grups extremistes, ha promogut campanyes de descrèdit, i fins i tot ha legitimat i potenciat públicament actes violents. Amb tot, va comptar amb importants altaveus mediàtics, i amb la complicitat en el viratge dels regionalistes conservadors, estos van assumir les tesis que a la Franja es parla la *llengua aragonesa*, i que són els límits administratius els que regeixen la delimitació lingüística del català (Nadal i Ferret, 2015; Sorolla, 2009a).

5.3.3 ENSENYAMENT

A partir del segle XX el castellà augmentà el seu impacte sobre la població de la Franja, especialment amb la universalització de l'ensenyament. L'ús del castellà com a única llengua d'instrucció no va ser revisat ni tan sols entre els cercles autogestionats més progressistes de la II República (J. Bada Panillo, 2014), o pels professorat originari del territori (Lluís Rajadell, 2015). Això va acabar per abocar en una bilingüització asimètrica, de només els catalanoparlants, i l'analfabetisme en l'escriptura de la pròpia llengua dels catalanoparlants inicials, que era pràcticament tota la població. Així, la universalització de l'ensenyament sistematitzà les tries lingüístiques exogrups dels catalanoparlants, fins i tot quan eren el grup socialment hegemònic. Esta situació de bilingüització asimètrica s'ha mantingut també amb l'Estat de les Autonomies, pel fet que s'ha abocat el territori a unes polítiques lingüístiques pràcticament monolingües i sense contemplar l'alfabetització generalitzada en català i castellà. Amb tot, l'ensenyament optatiu del català ha estat present des de l'inici de les reclamacions polítiques del territori (Declaració de Mequinensa, 1984) i de les primeres polítiques

lingüístiques efectuades pel Govern d'Aragó, a pesar de la manca del cos legislatiu que hi donara cobertura (J. R. Bada Panillo, 1990). L'ensenyament ha estat històricament voluntari, i només relacionat amb l'aprenentatge de la llengua, no en l'ús com a llengua d'instrucció. A pesar dels nombrosos condicionants, l'assignatura s'inicià el curs 1984/85 amb 791 alumnes, 10 poblacions i 6 professors, i el curs 1999/2000 hi havia 3.410 alumnes, en 36 municipis i amb 28 professors (Alcover & Quintana, 2000, 2004). En este marc també es van anar aprovant alguns projectes bilingües voluntaris, en què es feia al voltant del 20-30% del currículum en català. I també es reconegué el nivell intermedi de llengua catalana (B) als alumnes que havien aprovat l'assignatura optativa a secundària i almenys quatre cursos de primària, mitjançant un conveni entre el Govern d'Aragó i la Generalitat de Catalunya que es renovà encara amb la segona Llei de llengües que exclouia el reconeixement del català i l'aragonès (PP-PAR) (Boletín Oficial de Aragón, 2013).

El curs 2008/09¹³⁸ hi havia 3.841 alumnes en 33 poblacions, amb 42 professors, repartits en 27 centres (9 CEIP, 10 CRA, 7 IES i seccions, i 1 centre concertat), i s'oferien d'una a tres hores de la matèria de català en els casos de l'assignatura optativa, habitualment dues hores a primària i tres a secundària. A més, s'oferia projectes lingüístics en cinc centres (vegeu la Taula 12). Molts dels projectes eren progressius, i curs rere curs s'ampliaven a tot el cicle. No s'havia establert el nombre d'hores comú, però era habitual arribar al 20% del currículum en català. Seguien els projectes un total de 625 alumnes, amb tendència creixent en aquell moment. La introducció dels projectes bilingües habitualment s'havia fet a partir de la demanda de progenitors i professorat, però habitualment es trobaven amb la indiferència de l'administració, i fins i tot l'oposició del professorat, usualment interí. L'Escola Miguel Servet de Fraga va ser la primera a iniciar un projecte bilingüe, i l'escola San José de Calasanz i l'IES R. J. Sender els van iniciar el curs 2007/08. L'IES La Llitera va tenir diversos problemes en el desenvolupament pels requeriments mínims d'alumnat que exigia el Govern d'Aragó.

Taula 12 – Projectes lingüístics ofertats als alumnes. Curs 2008-09.

Cicle	Centre educatiu	Població	Matèries o cicles en què s'imparteix
Primar.	IES Bajo Cinca	Fraga	Matemàtiques i Plàstica.
	IES Ramón J. Sender	Fraga	Matemàtiques i CCNN
	IES La Llitera	Tamarit de Ll.	CCSS
Sec.	Escola Pública Miguel Servet	Fraga	A tots els cicles
	Escola Pública San José de Calasanz	Fraga	Infantil i 1er Cicle

La dada més actual que es disposa sobre el seguiment de l'assignatura de català (Mayans & Tort, 2011) era del curs 2009/10, i apuntava que hi havia 3.837 alumnes, que representaven el 81,8% del total d'alumnes, amb major presència en l'ensenyament infantil (89,9%) i primari (87,1%). El seguiment era similar a les províncies d'Osca (Ribagorça,¹³⁹ Llitera i Baix Cinca) i Saragossa (Baix Matarranya i Mequinensa), però amb deficiències més importants a la província de Terol (Alt Matarranya i Mesquí–Bergantes), on el seguiment era de 75,5% a

¹³⁸ Informacions facilitades pel Govern d'Aragó.

¹³⁹ L'única població no-catalanoparlant on es feien classes de llengua catalana era Graus, perquè recollia alumnes de la Ribagorça catalanoparlant.

infantil, 63,8% a primària i només 29,5% a secundària. Tingueu en compte les dificultats afegides a l'IES del Matarranya (Diario de Teruel, 2014, 2015; Hernández, 2007).¹⁴⁰

Estes polítiques educatives estaven en l'origen del baix nivell en la competència escrita que els propis alumnes declaraven, així com en la consolidació i eixamplament d'un gruix important de monolingües castellanoparlants, en gran part ja autòctons, que no es bilingüitzaven (Sorolla, 2005b, 2014, 2015b, 2015c). Una qüestió que Iris Orosia Campos (2015) havia observat, de forma encara més agreujada, en relació a les classes d'aragonès. En la seua recerca, analitzava la competència lingüística dels alumnes que seguien les classes optatives de llengua aragonesa a les àrees d'ús històric, destacant que el sistema educatiu no garantia la competència lingüística dels alumnes, perquè en contextos on la llengua tenia certa vitalitat, el context sociolingüístic continuava sent el que determinava l'adquisició de la llengua, i en contextos on els alumnes tenien l'aragonès com a segona llengua, el sistema educatiu només produïa bilingües passius, que entenien la llengua, però no en podien fer producció oral o escrita.

Finalment, el català també ha tingut certa presència en alguns ensenyaments de la Universitat de Saragossa, amb diverses assignatures a les llicenciatures de filologia (hispanica, anglesa i francesa) i les diplomatures de magisteri, que s'oferien com a lliure elecció a totes les titulacions de la Universitat de Saragossa. Les assignatures tenien especial èxit entre els alumnes Erasmus europeus. En la implantació dels graus, el català va desaparèixer de magisteri, i es va reduir el seu espai a les filologies, i van deixar d'oferir-se els crèdits de lliure elecció. La proposta d'incorporar el català en el grau de Llengües Modernes va ser rebutjat per la Universitat de Saragossa perquè no era una llengua d'un Estat, no era reconeguda per la Unió Europea com a oficial i tampoc era llengua oficial a Aragó. A més, algunes recerques apunten que les actituds del futur professorat respecte la llengua catalana eren més bé negatives, al contrari que les actituds cap a la llengua aragonesa (Campos Bandrés, en premsa, 2014).

5.4 LA SITUACIÓ SOCIOLINGÜÍSTICA: DEL TERRITORI AMB MÉS PARLANTS DE CATALÀ A L'INICI DE LA SUBSTITUCIÓ SOCIOLINGÜÍSTICA

En els estudis sociolingüístics de la Franja a població adulta podem distingir dos etapes: en primer lloc, els dos estudis realitzats els anys noranta per encàrrec del Govern d'Aragó i la Comissió Europea, on també incloem el Cens de 1981, que per mancances metodològiques importants no aportava dades fiables. Amb el canvi de mil·lenni es va realitzar el primer estudi comparatiu amb la resta de territoris de llengua catalana (EULF04). Finalment, la dècada del 10 ha aportat dos estudis més: d'una banda, la rèplica de l'EULF l'any 2014, i de l'altra, el primer cens lingüístic, de l'any 2011. També profunditzarem en tres estudis centrats en població escolar, que és el nostre grup d'edat de referència.

¹⁴⁰ El curs 2012-2013, s'havia ofertat classes de català per 42 professors en 20 escoles i instituts, a més de tres escoles oficials d'idiomes (Mayans, Tort, & Areny, 2014). Amb tot, la dada aportada per la Consellera possiblement agrupava com un sol centre els Centres Rurals Agrupats (CRA) en què s'aglutinava diferents centres escolars de diferents poblacions, que en els recomptes anteriors apareixien, lògicament, separats.

5.4.1 LA SITUACIÓ SOCIOLINGÜÍSTICA ALS ANYS 90: HEGEMONIA SOCIAL

El Cens de 1981 fins fa poc va ser l'únic Cens o Padró fet a Aragó que incloïa alguna pregunta sobre qüestions lingüístiques. Les dades que aquí es manejaran són les que va editar la revista *Fuellas* el 1983.¹⁴¹ Posteriorment, la Direcció General de Patrimoni Cultural i Educació de la Diputació General d'Aragó (la DGA, el Govern d'Aragó) va encarregar una enquesta demolingüística a la Franja a investigadors del Departament de Lingüística General i Hispànica de la Universitat de Saragossa, coordinats per la catedràtica Mª Antonia Martín Zorraquino, realitzant el treball de camp els anys 1993 i 1994 (Martín Zorraquino et al., 1995).¹⁴² L'enquesta, amb 520 qüestionaris, es va analitzar manualment en un format bivariant.¹⁴³ En els mateixos anys la Comissió Europea va encarregar una enquesta sobre la situació sociolingüística a la Franja en el marc del projecte **Euromosaic**, que va realitzar l'Institut Català de Sociolingüística.¹⁴⁴ Així, davant l'absència de dades demolingüístiques de moltes de les minories lingüístiques europees, es va realitzar una enquesta a 300 individus de la comunitat lingüística catalanoparlant de la Franja (Euromosaic, 1994).¹⁴⁵ Metodològicament, totes dues enquestes es referien al parlar local: es preguntava pel nom de la parla local i després se sol·licitava a l'enquestat que responguera qüestions sobre el nom que havia declarat.¹⁴⁶

I El Cens de 1981. L'Oportunitat Perduda.

¹⁴¹ *Fuellas* [1983]

¹⁴² Són diversos els autors que destaquen que, des d'un punt de vista (socio)lingüístic, l'estudi distingia analíticament el català autòcton del «*català dels mitjans de comunicació*» o «*el català estàndard*», sense fer la mateixa distinció entre les varietats estàndard i les varietats vernacles del castellà.

¹⁴³ Tingueu en compte per exemple les dificultats per a determinar qüestions clau com el trencament de la transmissió lingüística intergeneracional. Constatant que entre la població gran només hi havia un 7% que havia après el castellà a casa, mentre que entre els joves era el 20%, l'anàlisi bivariant només permetia afirmar que «*con el paso de los años, ha habido un aumento, en la Franja, del uso del castellano como lengua del hogar, lo que, a nuestro juicio, parece deberse al incremento del número de personas de habla castellana, [...] o, también, al hecho de que, según las zonas (por ejemplo, en la parte occidental de la Ribagorza y la Litera) se emplea con los niños, en casa, el castellano.*» (Martín Zorraquino et al., 1995, p. 55) (Les negretes són nostres). Amb la incorporació d'una tercera variable, com la comparació de la llengua parlada amb els progenitors i la llengua parlada amb els fills segons el grup d'edat, permetria comptar amb proves empíriques sobre este fet cabdal. A pesar d'intentar accedir a l'enquesta original i informatitzar-la per tal de poder-ne ampliar l'anàlisi, no ens va ser possible.

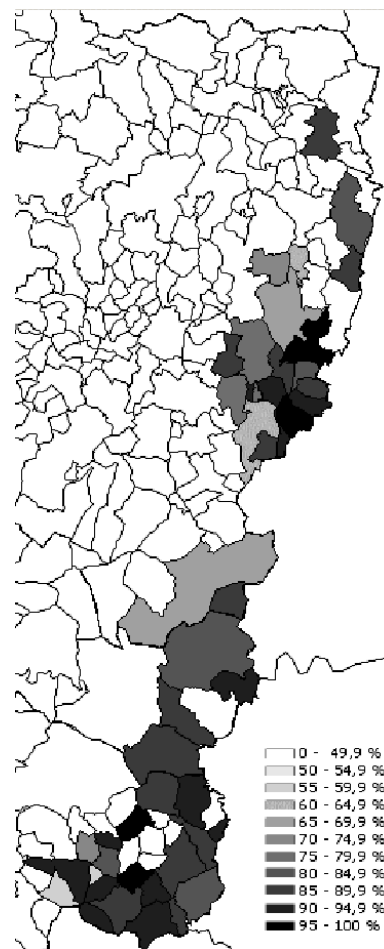
És per això que les informacions que exposem s'extrauen dels annexos de la publicació. En alguns casos els percentatges no sumen 100. Per tal d'evitar interpretacions errònies per considerar els resultats en sentit dicotòmic, de vegades es tracta els resultats considerant els punts que manquen fins a 100 com a casos perduts. En el mateix sentit, els percentatges baixos de la categoria «altres» s'ha integrat juntament amb el castellà, especificant-se com «castellà i altres».

¹⁴⁴ L'accés a les dades ens ha estat possible gràcies a les gestions de Miquel Strubell i Glyn Williams, a qui volem agrair el seu suport.

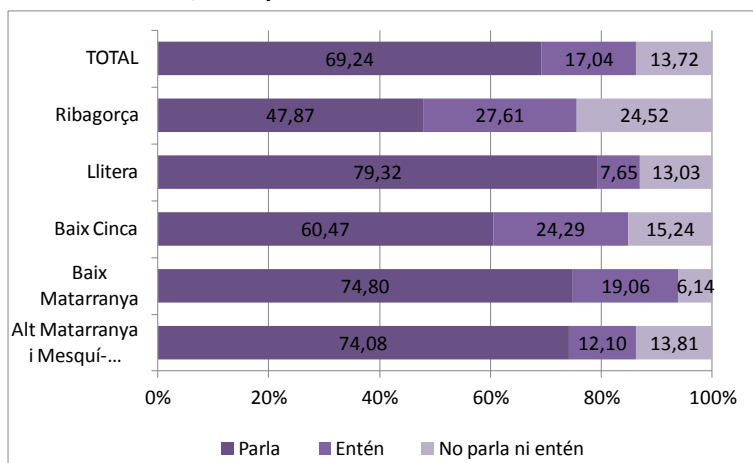
¹⁴⁵ L'informe sobre l'estudi de la Franja i informació sobre el projecte és accessible en línia <<http://www.uoc.edu/euromosaic/web/homect/index1.html>>. La major part dels resultats que s'exposen aquí provenen de l'anàlisi de la matriu de dades de l'enquesta, que els encarregats del projecte ens van fer accessible de bon grat. Des d'aquí volem agrair-los-hi, especialment a Miquel Strubell.

¹⁴⁶ En el cas de l'Euromosaic se li pregunta a l'enquestat *quina va ser la primera llengua que va aprendre a sa casa* (pregunta 7), i a continuació el protocol marcava que s'havia d'utilitzar este terme per part de l'enquestador.

Les dades del Cens de 1981 es poden manejar a partir del que es va publicar a la revista *Fuellas* el 1983, a partir dels resultats facilitats per la Diputació General d'Aragó («Datos lingüísticos de o zenso de 1981», 1983). Metodològicament, la pregunta «¿Conoce o utiliza algún habla propio de la región aragonesa?. Señale con una x el cuadro que le corresponda. 1. No, 2. Entiende, 3. Habla» conforia competències i ús en una mateixa qüestió.¹⁴⁷ A més, la pregunta sobre «algún habla propia de la región aragonesa» tampoc determinava a quina de les parles es referia el ciutadà. El problema era evident a les viles castellanoparlants amb immigració catalanoparlant i aragonesòfona. Però també s'hi afegia aquells casos en qui considerava la llengua castellana també com un «habla propia de la región aragonesa». A l'anàlisi de *Fuellas* s'assignà en bloc totes les respostes positives a la llengua històrica de cada territori (català a la Franja i aragonès a l'Alt Aragó) i a l'aragonès o al català depenent de la proximitat i els moviments poblacionals tradicionals en el cas de viles castellanoparlants. Esta qüestió seria poc important per al nostre treball, ja que ens centrem en les zones històricament de llengua catalana, però hi podia existir un biaix dels que responien que coneixen l'aragonès (i no el català) i eren incorporats inevitablement entre els parlants de català.

Gràfic 4 – Coneixement del català. Cens de 1981 a Aragó («Datos lingüísticos de o zenso de 1981», 1983).

A més dels problemes metodològics, els resultats a nivell municipal mostraven dubtes rellevants que no els feien fiables, com en el cas dels percentatges inferiors al 10% de parlants a viles com la Vall del Tormo, la Portellada, Nonasp o Bonansa, del tot errònies tenint en

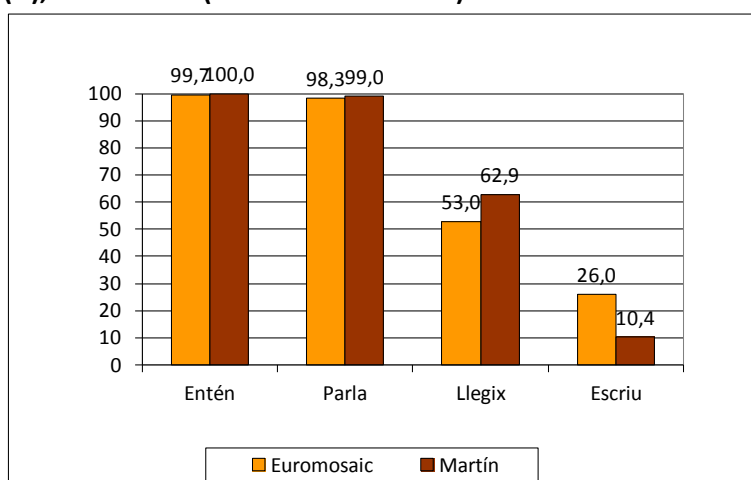
¹⁴⁷ Podeu mirar el nº 23 de la revista *Fuellas*, de maig–juny de 1981, on el *Consello d'a Fabla Aragonesa* destaca diferents problemes amb que comptava la redacció de la pregunta i la seua proposta.

compte recerques posteriors. El fet que normalment es tractara de viles agrupades feia pensar que l'error es relacionava amb els responsables d'àrea en el treball de camp.

II El coneixement lingüístic

Passant als estudis dels anys 90, apuntaven que la competència oral en català era molt alta. En l'estudi del Martín *et al.*, amb respostes dicotòmiques sí/no, s'apuntava que entenia el català el 100% de la població, i el sabia parlar el 99%.¹⁴⁸ Pel que fa a l'enquesta de l'Euromosaic, que contemplava quatre opcions de resposta (molt bé, bastant bé, poc i gens),¹⁴⁹ declarava entendre el català molt o bastant bé el 99%, i saber-lo parlar el 98,3%, tal com mostra el Gràfic 5. Contrasta amb esta àmplia extensió de les capacitats orals el baix percentatge de coneixements escrits, tant de manera activa com passiva. La capacitat de llegir el català se situava, en el millor dels seus resultats, en un 62,9% de la població,¹⁵⁰ i la capacitat d'escriure, en el 26%. No cal dir que estos resultats en la competència escrita eren un percentatge destacadament baix per a una comunitat lingüística amb tan àmplia difusió oral de la llengua.

Gràfic 5 – Coneixement del català a la Franja als anys 90. Martín Zorraquino *et al.* (sí), Euromosaic (molt bé i bastant bé).

Ben al contrari, el coneixement oral del castellà era universal i ambdós estudis destacaven un reduït percentatge de població que declarava no saber-lo parlar: 1,7% en el cas de l'Euromosaic i 0,8% en el cas de Martín. Aquest percentatge de ben segur era una resta de

¹⁴⁸ 1. Doni el nom de la parla de la seva localitat: _____

1.a. ¿L'entén vostè? Sí No

1.b. ¿La sap parlar? Sí No

1.c. Si coneix textos escrits ¿els sap llegir? Sí No

1.d. ¿L'ha utilitzada/la utilitza per a escriure? Sí No

¹⁴⁹ 12. Quin és el vostre nivell de coneixements de Català i de Castellà?

Català	Molt bé	Prou bé	Una mica	Gens	Castellà	Molt bé	Prou bé	Una mica	Gens
Entendre	1	2	3	4		1	2	3	4
Parlar	1	2	3	4		1	2	3	4
Llegir	1	2	3	4		1	2	3	4
Escriure	1	2	3	4		1	2	3	4

¹⁵⁰ Este percentatge corresponia a la capacitat de llegir el «català del mitjans de comunicació» de l'enquesta de Martín.

persones d'edat avançada nascudes a principis de segle que no havien après a parlar castellà amb suficient fluïdesa. En la competència escrita destacava només un 4,3% de població que no sabia escriure'l.

III Llengua inicial, llengua familiar i transmissió intergeneracional de la llengua

La gran majoria de la població de la Franja, un 83% segons marcava l'Euromosaic, tenia com a llengua inicial el català, mentre que el percentatge de població de llengua primera castellana era menor (14%) i només un molt reduït percentatge (2,7%) tenien com a llengua primera les dues, el castellà i el català.¹⁵¹

Els resultats dels usos familiars de l'Euromosaic mostraven que l'ús del català de l'enquestat amb cadascun dels progenitors se situava al voltant del 83%, i l'ús del castellà al voltant del 15%. Una generació després, amb l'ús amb els fills, l'ús del català era similar, del 83'6%, mentre que els usos bilingües, poc rellevants amb els progenitors, s'ampliaven fins el 10,3% amb els fills, deixant el castellà en 6,2%. Per tant l'ús exclusiu del català es mantenia amb la nova generació, i augmentaven els usos no exclusius de català a costa dels usos exclusius de castellà. Vegeu-ho al **Error! No s'ha trobat l'origen de la referència..**

També l'Euromosaic era l'únic estudi de ens permetia fer una anàlisi de la transmissió lingüística intergeneracional als anys 90, amb el creuament de les variables. La gran majoria de la població que parlava català amb els progenitors, mantenia esta llengua amb els seus fills (93,9%). En la banda oposada, fins un 13,0% de la població que parlava castellà amb els seus progenitors els transmetia el català, a més del 39,1% que els parlava les dues llengües. I els fills de parelles mixtes solien transmetre majoritàriament el català. Així, s'observava estabilitat, i fins i tot atracció del català, en la transmissió lingüística intergeneracional.¹⁵²

En el cas de **Martín Zorraquino et al.**, l'ús exclusiu del català en l'àmbit familiar representava un 85,5%. Si a este percentatge s'agregava la resta d'usos predominants del català¹⁵³ el percentatge arribava al 90,9% de la població, situant-se l'ús del castellà predominant en només el 6%, i els usos equivalents de les dues llengües representaven un testimonial 3,1%. Este estudi no permetia creuar l'ús lingüístic amb els progenitors amb l'ús lingüístic amb els fills, ni tan sols a les dades dels annexos, la qual cosa no permetia analitzar la transmissió lingüística intergeneracional. Amb tot, altres variables creuades per l'edat de la població apuntaven que, per exemple, entre la població més jove l'ús familiar¹⁵⁴ del català minvava, i creixia el del castellà.

¹⁵¹ En el cas de Martín Zorraquino la pregunta que més s'aproximava a la llengua inicial era la que preguntava on s'havia après la llengua, i el 96.2% responia que a casa, en oposició al 3,3% al carrer i el 0,6% altres opcions.

¹⁵² Tingueu en compte que tant els d'origen castellanoparlant com els d'origen castellano parlant eren pocs als estudis dels anys 90, i en la mostra de l'Euromosaic només 23 usaven el castellà amb els seus progenitors i 8 les dues llengües.

¹⁵³ En la codificació de l'estudi, les categories *parla local 100%, castellà -25% i parla local 75%*.

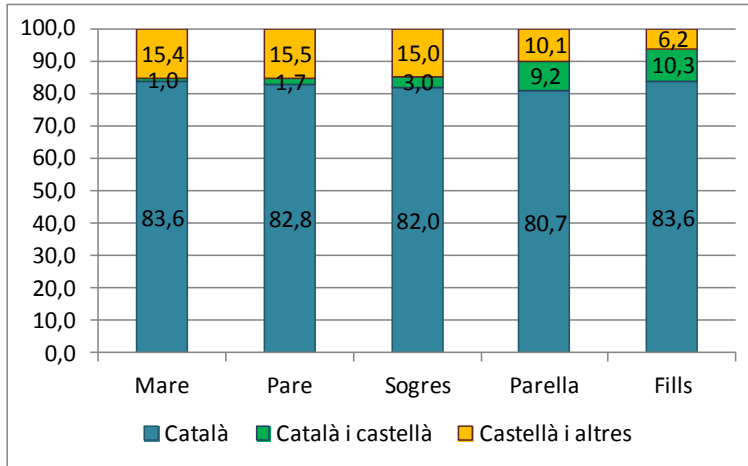
¹⁵⁴ Tot i que la pregunta diferenciava els usos segons els interlocutors (parens, fills, espòs/a, avis i germans), les dades disponibles a l'informe van agrupar-los tot en la mateixa categoria de «llengua familiar», i per tant no es podia destriar si hi havia tall de la transmissió lingüística intergeneracional:

6. Habitualment, amb els seus familiars, vostè utilitza:

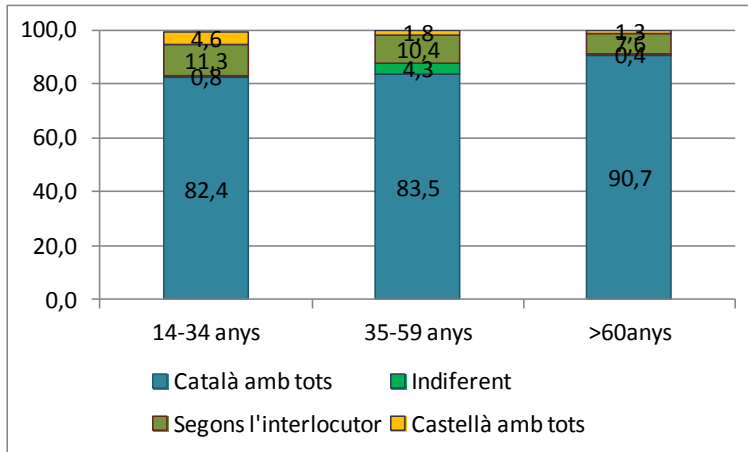
a) la seva parla local:

pares fills espòs/a avis germans

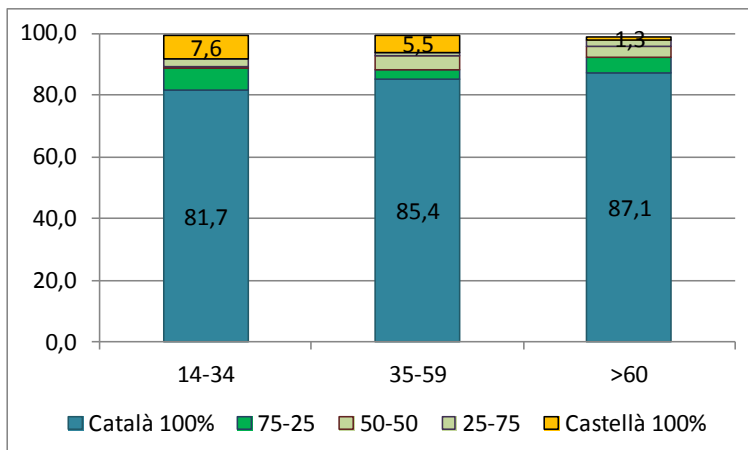
Gràfic 6 – Usos lingüístics familiars a la Franja (Euromosaic, 1994).

Gràfic 7 – Llengua habitual a la llar segons l'edat (Martín Zorraquino et al., 1995).

Gràfic 8 – Llengua familiar segons l'edat (Martín Zorraquino et al., 1995).

Tal com destacaven els autors, la forma en què s'havia explotat els resultats no permetia saber si el creixent ús del castellà a la llar es devia a la incorporació de població castellanoparlant o bé al tall de la transmissió intergeneracional de la llengua. Tot i no poder destriar-ne les

b) el castellà:

pares fills espòs/a avis germans

c) indistintament (una i l'altra):

pares fills espòs/a avis germans

causes, les dades d'este estudi apuntaven que l'ús del castellà a la llar augmentava a la Franja en les generacions més joves. Vegeu-ho al Gràfic 7. Altres variables, com l'ús habitual del català a la llar,¹⁵⁵ també indicaven a Martín Zorraquino *et al.* que l'ús exclusiu del castellà s'ampliava entre les generacions més joves, del 1,3% entre els més grans al 7,6% entre els més joves. Vegeu-ho al Gràfic 8.

Així, segons Martín Zorraquino *et al.* la presència del castellà s'ampliava en l'àmbit familiar dels més joves, però el tractament de les dades que feien no podia destriar si l'increment es devia a un increment de la immigració o al trencament de la transmissió. A l'Euromosaic s'observava estabilitat del català. Altres estudis a nivell escolar, com el de Martínez Ferrer que observarem més endavant, es detectava menor ús de "les llengües" (català i aragonès) en les generacions més joves, però certa tendència menor al trencament de la transmissió del català. Així, les dades empíriques disponibles als anys 90 destacaven que **a la Franja a nivell general la transmissió intergeneracional del català es mantenia.**

Amb tot, eren diferents els autors que intuïen, o fins i tot ho basaven en observacions de tipus qualitatiu, que en algunes zones esta dinàmica s'hauria trencat. Martín *et al.* (1995, p. 62) deien en relació a l'increment de l'ús del castellà a la llar en les generacions més joves: «*Debe tenerse en cuenta que es entre los adultos donde se halla la mayoría de los emigrantes, muchos de los cuales no han abandonado su modalidad lingüística, y que la segunda generación de estos emigrantes sigue manteniendo la variedad de sus progenitores. También hemos comprobado que en ciertas zonas -Ribagorza, La Litera- algunas familias autóctonas de la Franja hablan a los hijos en castellano, porque suelen asignar a esta lengua mayor prestigio.*». També en un altre punt Martín *et al.* (Martín Zorraquino *et al.*, 1995, p. 55) mencionaven: «[...] *En torno al 96% de la población encuestada responde que ha aprendido su habla local en el ámbito de la casa (frente a un 3,26% que confiesa que la ha aprendido en la calle). Queda claro, pues, que el habla vernácula se transmite de generación en generación, de forma tradicional: está adscrita a la vida de la familia, el ámbito doméstico, a la entraña misma de los individuos. Esa primera cifra aumenta en el caso de los mayores de 60 años (casi el 100%) y de los hablantes con estudios primarios (ídem). Sólo entre los adultos y los jóvenes (coincidiendo, además, con titulaciones medias y superiores) se dan porcentajes (bajos, hay que decirlo) de aprendizaje del habla local en la calle (5% y 6%; 6% al 8,5%), lo que, de forma muy leve, permite entrever que ha disminuido ligeramente, en relación con el pasado, la transmisión del habla local en la casa.* 3.1.7. *Dónde se ha aprendido el castellano. Más del 87% de la población encuestada aprende el castellano en la escuela, en tanto que un 11,53% ya lo hace en casa. [...] Estos datos porcentuales nos indican que, con el paso de los años, ha habido un aumento, en la Franja, del uso del castellano como lengua del hogar, lo que, a nuestro juicio, parece deberse al incremento del número de personas de habla castellana en la zona (por ejemplo en Fraga, hay un barrio de emigrantes andaluces que se denomina la Litera) o, también, al hecho de que, según las zonas (por ejemplo, en la parte occidental de la Ribagorza y de la Litera) se emplea con los niños, en casa, el castellano.*».

També en altres estudis com el de Capdevila i Esplugas (1995), de caire qualitatiu, feien menció d'aquest procés en la zona més occidental de la Llitera catalanoparlant: «*Amb aquesta persona*

¹⁵⁵ 11. Habitualment, a casa, vostè utilitza:

a) la seva parla local	☐ 100%	☐ 75%	☐ 50%	☐ 25%	☐ menys
b) castellà	☐ 100%	☐ 75%	☐ 50%	☐ 25%	☐ menys

vàrem començar a parlar en “català”, però tot just quan ja anàvem a començar l'entrevista pròpiament dita, va voler canviar la llengua de la conversa passant-se al “castellà”. És curiós el que succeeix a Llaguarres, un poble de la Ribagorça que no arriba als cent habitants. Segons el que vàrem poder observar i el que ens van dir els informants del lloc, molts d'ells saben parlar “català” però en les interaccions quotidianes només el parlen entre si les persones que es tenen molta confiança mútua. Així, amb la família hom acostuma a parlar-lo, però quan algú es troba pel carrer amb una altra persona del poble, no se li dirigeix en català sinó que parlaran castellà (malgrat que tots dos saben que poden parlar català). Amb tot, ara ja, fins i tot dintre de l'àmbit familiar (segons ens varen afirmar), amb les generacions més joves quasi només s'utilitza el castellà».

També en el cas del Mesquí, i en relació a èpoques més recents, Artur Quintana (2001a) deia: «La situació de la llengua catalana no es gaire bona [a les viles catalanoparlants del Mesquí i el Bergantes] i en alguns casos francament crítica, com ara a la Canyada on dels sis infants que van a escola cap no parla català, encara que es possible que l'entenguen, o a Aiguaviva on de 78 alumnes només 16 parlen català, si bé també es possible que uns quants mes l'entenguen -a totes dues localitats hi ha hagut immigració que ha estat especialment forta a Aiguaviva en aquests últims anys».

Pel que fa als usos lingüístics, en els estudis dels anys 90 es ratificava un ús diferenciat en els àmbits més lligats amb la família, les relacions de proximitat i els àmbits locals, com les botigues de proximitat, amb una importantíssima presència del català, en oposició amb usos no locals, o amb professions habitualment ocupades per personal vingut de fora, com metges, en què l'ús del castellà era majoritari.

IV La denominació i la filiació de la llengua

Als anys 90, només el 9,3% de la població de la Franja denominava *català* a la seua llengua, el 47% la denominava com *xapurriau* i el 32% utilitzava denominacions localistes, com *fragatí*.¹⁵⁶ S'observava que el terme pejoratiu *xapurriau* reculava en les generacions més joves, a favor del creixement de les denominacions localistes i, no tant, a la de *català*. Pel que fa a la seua relació al nivell d'estudis, entre els enquestats amb nivell d'estudis primaris l'opció majoritària era la de *xapurriau*, mentre que entre els enquestats amb estudis superiors la denominació *xapurriau* passava a ser minoritària, la localista creixia lleugerament i la denominació *català* arribava al 31,4%. També Martín *et al.* preguntaven “¿A què s'assembla / es pareix més el que parlen aquí? [al castellà | al català estàndar | a cap dels dos | als dos per un igual]”. Sumant les opcions del català i el valencià la unitat de la llengua es revelava en el 84,6% de les respostes.

Pel que fa a la identitat col·lectiva, l'estudi de l'Euromosaic apuntava importants percentatges d'identitat aragonesa (79,9%) i espanyola (75,7%), a més d'europea (60,4%). Amb tot, el percentatge d'identitat catalana era significatiu (19,0%). Un fet que potser havia de ser contrastat amb altres estudis de tipus qualitatiu (Espluga & Capdevila, 1995; Espluga, 2003,

¹⁵⁶ Martín *et al.* preguntava «Doni el nom de la parla de la seva localitat». L'Euromosaic no incorporava esta informació en la matriu de dades, a pesar que els qüestionaris sí que contemplaven la pregunta: “7. Quina va ser la primera llengua que vau aprendre a casa vostra? (Cal mantenir al llarg de l'entrevista el terme usat per la persona entrevistada) Català 1 (terme usat)/ Castellà 2 / Ambdues alhora 3 / Altres 4”

2008b). També en l'Informe de Martín (*op. cit.*, p. 103) es tractava el tema identitari, tot i que no disposava de resultats empírics: «*La insistencia en ese localismo es una forma, sin duda, de subrayar la identidad propia de cada localidad y, por otra parte, de diferenciar a toda la Franja con el resto de Aragón y, desde luego, con Cataluña (valdría la pena reiterar que los hablantes encuestados nos repitieron hasta la saciedad que se sienten aragoneses –y recordamos que hemos sido testigos de ciertos enfrentamientos como consecuencia de la posible confusión que puede originar el uso del término catalán para identificar la forma de hablar en alguna localidad de la Franja (en Maella, concretamente)-: una mujer de Fabara nos aportó sobre la cuestión una copla: “si mos pregunten de on sem / pronte quedarem entesos: / parlam conforme sabem, / pero sem aragonesos”*».

Precisament la confirmació de la relació entre llengua i identitat força la negació de cap relació entre la llengua local i el català. Esta disjuntiva té tres possibles solucions a llarg termini, per moderar la tensió que produeix qualsevol tensió entre llengua i identitat. Els dos primers són la substitució lingüística per a seguir els patrons de la identitat col·lectiva, o bé es canvien els patrons identitaris, ja siga transformant els existents per a incorporar-hi els fets lingüístics diferencials, o canviant a identitats existents, o creant-ne de noves. La introducció de denominacions locals i pejoratives a la Franja durant el segle XX és la que segueix la tercera opció, que consisteix en diferenciar la llengua local de la llengua amb que no es vol identificar, ni estructuralment ni identitàriament. Però el fet que les converses amb altres catalanoparlants de Catalunya o del País Valencià, i identificats com a tals, se segueixen fent en català, indiquen el manteniment de les contradiccions internes entre la identitat i la llengua, i ens fan pensar que és difícil que no canviï cap a altres opcions més estables en la correspondència entre llengua i identitat.

L'Euromosaic presenta una pregunta sobre quines realitats de la Franja són rellevants, però esta pregunta formulada l'any 1993 per sí mateixa és una abstracció, amb més sentit experimental que no pas descriptiu. Esplugas, un dels més encertats analistes de les identitats a la Franja, apunta a la inexistència de la identitat «frangença». Si bé la Franja és un gran instrument analític que resumeix la confluència d'un fet sociolingüístic i un altre d'administratiu, o també un recurs en què s'han arrecerat l'activisme lingüístic i l'activisme identitari, no es pot dir el mateix sobre el autoreconeixement de la població com a part d'esta Franja. Este concepte es troba en creixement precisament per l'esforç fet des de l'activisme, però en cap cas s'ha generalitzat al nivell de les identitats comuns: l'aragonesitat, l'espanyolitat, les identitats locals i les comarcals.¹⁵⁷

V Cens lingüístic a Montsó

A Aragó també hi ha presència de catalanoparlants fora de la Franja, per l'emigració a nuclis amb major atracció econòmica. Així es reiterava amb l'enquesta sociolingüística realitzada per l'Ajuntament de Montsó (Nagore Laín, 1998),¹⁵⁸ una població històricament de llengua

¹⁵⁷ Se sol convenir que la identitat comarcal és més forta a les comarques *històriques* com la Ribagorça. Precisament, el fet *històric* es atribuïble al fet que estes viles han compartit institucions de govern durant llargs períodes històrics en l'edat mitjana. La comarcalització aragonesa contemporània ha dotat les comarques actuals d'este instrument, i habitualment tota institució política crea adhesions identitàries de la seua població.

¹⁵⁸ L'accés a les dades ens ha estat possible gràcies a la gestió de Francho Nagore, a qui volem agrair el seu suport.

aragonesa on segles enrere s'hi va produir la substitució pel castellà. Amb l'assessorament del *Consello d'a Fabla Aragonesa* es va realitzar un cens lingüístic exhaustiu l'any 1997 als majors de 14 anys. En esta població, de 14.576 habitants, es van arribar a recollir 9.464 qüestionaris. Amb una minoria de població nascuda a la vila (26,6%), els nascuts a l'Alt Aragó se situaven en el 42,5%, el 9,3% de la resta d'Aragó (entre els quals, la Franja) i el 6,3% de Catalunya. Així, a Montsó la xifra de parlants de català¹⁵⁹ no era gens testimonial. Dels 9.464 censats, 478 deien usar el català habitualment i 274 ocasionalment, que arribaven a sumar el 7,9% de la població. La proporció dels que declaraven entendre'l era molt superior, del 32,4 %.

VI Estudis en població escolar: Martínez Ferrer

Juan Martínez Ferrer (1995) va desenvolupar la seua tesi doctoral amb un estudi a 1.514 xiquets de 3er i 5é curs d'EGB del curs 1986 /87 de les àrees de llengua catalana i aragonesa a Aragó, 980 residien a una localitat catalanoparlant i 530 a una de llengua aragonesa.¹⁶⁰ Les cohorts analitzades fan referència a xiquets nascuts entre 1976 i 1978, i es calcula que les progenitors eren nascuts al voltant dels anys 40 i 50. La major part dels alumnes havien nascut en la vila on residien (76%), que juntament amb la resta que havia nascut en una població catalanoparlant sumaven el 92,7%. De la resta, la major part havia nascut a la resta de l'Estat, i només el 0,1% havia nascut fora de l'Estat. Pel que fa a l'origen dels progenitors, en el 62,9% dels casos els dos progenitors eren nascuts als territoris de llengua catalana, en el 25,1% almenys un dels progenitors era nascut fora, i en el 12% dels casos hi havia nascut els dos.

Dels alumnes, la major part entenia el català (94,9%) i el sabia parlar (87,2%), trobant-se per tant amb només un 12,8% dels xiquets enquestats que no sabien parlar-lo. Ben al contrari, el monolingüisme en el sistema educatiu mostraven com només el 68,2% declarava saber llegir el català, i el 50,3% saber-lo escriure.¹⁶¹ Vegeu-ho en el Gràfic 9. Per capacitat lingüística en general,¹⁶² la major part tenia una percepció de poder parlar amb la mateixa facilitat les dues llengües (52,6%), però 3 de cada 10 s'expressava millor en castellà (29,1%), i només 2 de cada 10, en català, encara que en usos acadèmics,¹⁶³ com comptar de 1 a 25, la major part

¹⁵⁹ Les dades de coneixement del català no s'han formulat com és corrent en les estadístiques sociolingüístiques i hi ha alguns obstacles per a saber el nombre de persones competents. Les competències d'entendre i escriure es redacten en clau de coneixement, però en el cas de la capacitat de parlar i la de llegir es fa en clau d'ús (*Lo hablo habitualmente / Lo hablo ocasionalmente*) i per la qual cosa, els resultats no poden ser interpretats directament només com a competència, i menys en un context de llengua esdevinguda. Així, els percentatges reals de competència han de ser més alts, encara més en un context no excessivament propici per al desenvolupament de les competències en un ús real.

¹⁶⁰ Els resultats mostrats aquí provenen del treball de Martínez Ferrer (1995) i de l'explotació pròpia que en alguns casos hem fet de la matriu que l'autor ens va cedir. Volem agrair des d'aquí la seua vehemència en fer-nos accessible esta recerca cabdal sobre la situació sociolingüística del català a la Franja i l'aragonès a mitjans dels anys 80.

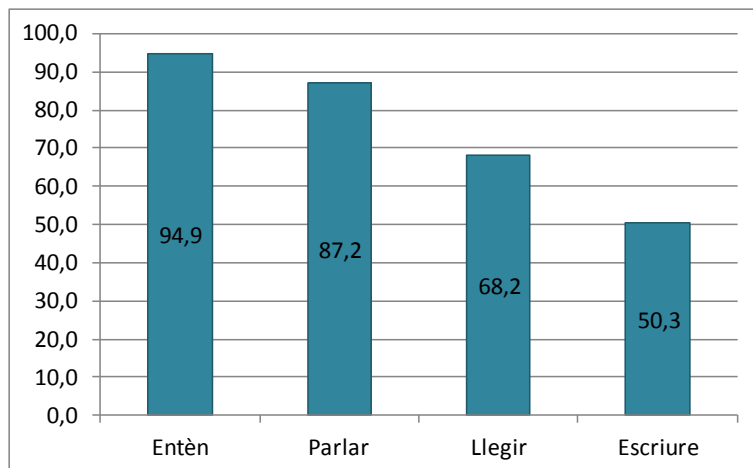
¹⁶¹ La pregunta, com ha estat habitual a la Franja, ha tingut en consideració el conflicte de denominacions per a la llengua. La pregunta prèvia era «9. ¿Cómo se llama esa manera de hablar propia de tu pueblo?.....» i el coneixement lingüístic s'obtenia mitjançant la pregunta «10. ¿Si te hablan así, tú lo entiendes?».

¹⁶² «12. ¿Te resulta más fácil hablar en castellano o en el modo de hablar propio de tu pueblo?»

¹⁶³ «14. ¿En qué lengua cuentas más rápido de 1 a 25?»

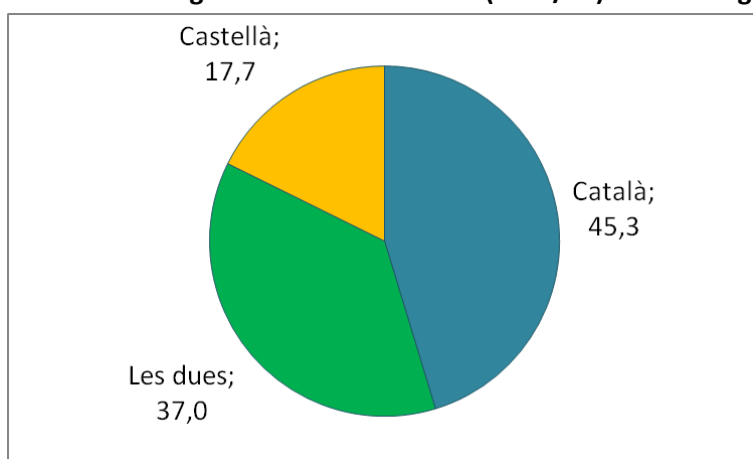
declarava fer-ho amb més facilitat en castellà (47%) o les dues llengües (36%), però pocs en català (17%).

Gràfic 9 – Coneixement del català dels alumnes (1986/87). Percentatges. Martínez Ferrer.

Els catalanoparlants inicials eren 45,3% dels enquestats, i el 37% es declaraven bilingües inicials, mentre que el 17,7% era castellanoparlant inicial.¹⁶⁴ Vegeu-ho al Gràfic 10.

Gràfic 10 – Llengua inicial dels alumnes (1986/87). Percentatges. Martínez Ferrer.

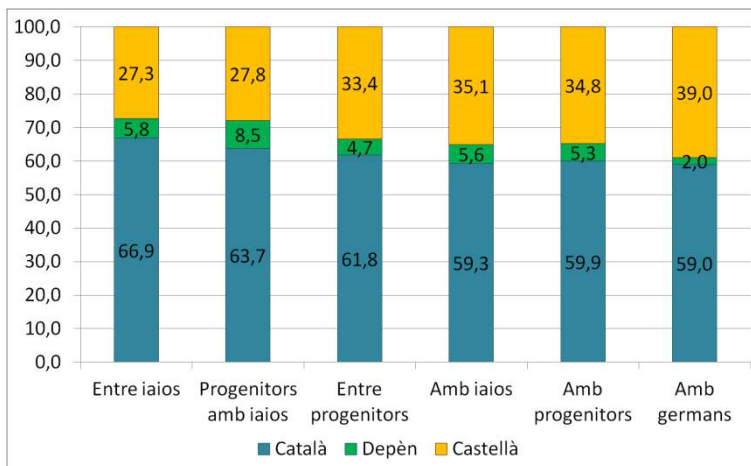

Transmissió lingüística intergeneracional

Pel que fa als usos familiars, s'observava una reducció contínua de la presència del català a la llar, des dels usos entre els avis fins els usos dels alumnes amb els seus germans. Vegeu-ho al Gràfic 11.

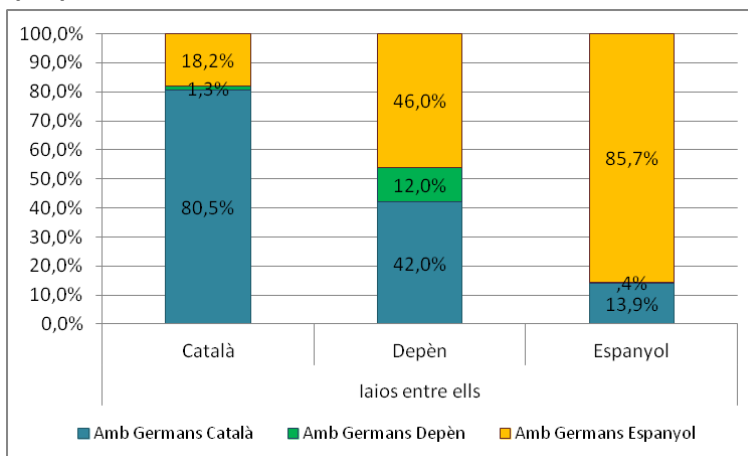
¹⁶⁴ «13. ¿Aprendiste antes a hablar la lengua propia de tu pueblo o el castellano?»: Antes la lengua de mi pueblo (45,3%), Antes el castellano (37,0%), Al mismo tiempo las dos (17,7%).

Gràfic 11 – Usos lingüístics familiars dels alumnes (1986/87). Percentatges. Martínez Ferrer.

Així, en el 52,9% dels casos provenien de famílies catalanoparlants (els avis usaven només el català entre ells) i ells el mantenien amb els seus germans. En el pol oposat, fins el 24,1% usaven el castellà amb els germans i provenien de famílies castellanoparlants. Però fins a un 12,1% dels alumnes declaraven que els seus avis parlaven el català entre ells, i ells usaven el castellà amb els seus germans, mentre que l'atracció del castellà cap al català només ocorria en el 3,9% dels casos. En el cas de famílies amb presència de les dues llengües en la generació dels avis, es produïa una atracció similar cap al català i cap al castellà. De fet, del total d'alumnes en què els avis feien només ús del català, fins a prop d'una cinquena part només usaven el castellà amb els seus germans. La dinàmica oposada, d'alumnes amb avis que només feien ús del castellà, era del 13,9%. Un percentatge menor, i que si a més tenim en compte que el volum dels catalanoparlants era superior, la dinàmica encara resultava més desfavorable per a la llengua catalana. En el cas dels que tenien origen mixtos o amb combinacions de les dues llengües, el repartiment tendia a privilegiar només una de les dues llengües, però de forma pareguda entre català i castellà. Vegeu-ho al Gràfic 12.

Gràfic 12 – Llengua parlada pels alumnes amb els seus germans, segons la llengua que parlen els seus avis entre ells.

Ús amb amics

En la segona meitat dels anys 80 l'ús dels alumnes amb els seus amics, jugant, era només el castellà en el 38,5% dels casos, i les dues llengües en el 39%. Només en el 22,6% dels casos s'usava el català només. L'ús del català era sensiblement superior en el cas de l'ús amb *altres persones del poble*: només castellà en el 27,4% dels casos. L'ús del català amb el professorat era testimonial: 3,8% en l'ús exclusiu, i 9,4% en l'ús de les dues llengües.¹⁶⁵

Taula 13 – Llengua parlada pels alumnes amb amics i altres persones.

	Amb amics jugant	Amb amics a classe	Amb altres persones del poble
Català	22,6%	20,3%	26,3%
Depèn	39,0%	30,1%	46,3%
Castellà	38,5%	49,6%	27,4%

Altres estudis sociolingüístics d'escolars a la Franja, més centrats en els aspectes psicolingüístics i psicopedagògics, també apuntaven que el català ja no era la llengua familiar hegemònica, com els d'Àngel Huguet (Huguet & Llorca, 2001; Huguet Canalis, 1991, 2006; Huguet Canalis & Suïls, 1998; Lapresta-Rey, 2014) i Ernest Querol (Querol Puig, 2004). Ambdós apuntaven, però, que el català continuava sent majoritari, i la relació de català i castellà com a llengua familiar era de 6 a 4. Ben el contrari, recerques fetes al Matarranya a principis dels 90 per Marc Martínez entre alumnes d'EGB i secundària, apuntaven que els castellanoparlants no eren més el 15%, i que es produïa un increment de l'ús del català amb els germans en relació amb l'ús amb els progenitors.

5.4.2 LA FRANJA EN EL NOU DE MIL·LENNI: MINORITZACIÓ DEMOGRÀFICA

Alguns investigadors apuntaven a principis de la dècada passada que era difícil d'avaluar la situació sociolingüística al territori, perquè mentre tot feia pensar en un procés de castellanització entre els joves, el procés d'alfabetització en català feia retrocedir les connotacions negatives cap a la llengua i en facilitava el seu ús en àmbits més formals (F. Xavier Vila i Moreno, 2001, p. 223): «*Resulta difícil d'avaluar les tendències demolingüístiques en funcionament a la Franja. Mentre algunes dades fan pensar que el castellà podria estar guanyant terreny en algunes situacions informals entre el jovent, d'altres evidencien que a mesura que creix el nombre d'alfabetitzats en català hi ha un procés d'eixamplament dels seus usos formals. Aquest procés de recuperació i valoració de la llengua, sobretot entre gent jove, també està esvaint les connotacions negatives que afectaven els*

¹⁶⁵ «23. ¿En qué lengua hablas generalmente con tus amigos cuando jugáis?», «24. ¿En qué lengua hablas generalmente con tus amigos en clase?», 26. ¿En qué lengua hablas con otras personas del pueblo?».

dialectes de la Franja i fa recular les denominacions pejoratives, com ara patuès o xapurreat. Així mateix, s'estén la consciència que la personalitat de les parles locals i fins i tot la identificació amb Aragó no té per què oposar-se al reconeixement de la pertinença a una comunitat lingüística catalana més àmplia».

I EULF04

L'any 2004 es va realitzar la primera enquesta sociolingüística de la Franja comparable amb la resta de territoris de llengua catalana (Querol et al., 2007; Sorolla, 2005b). Iniciada a partir de les propostes del Grup Català de Sociolingüística (actual Societat Catalana de Sociolingüística) i producte d'un conveni entre el Govern d'Aragó i la Generalitat de Catalunya (any 2003) aprofundia en l'estudi dels coneixements, els usos i les ideologies lingüístiques a la Franja, i en permetia la comparació amb la resta de territoris de llengua catalana.¹⁶⁶

Era el primer estudi que permetia quantificar el nombre de catalanoparlants a la Franja, i la xifra apuntava a 44.621 parlants de català, i 59.031 persones que l'entenien. Amb tot, l'estudi apuntava que el coneixement del català no era pas universal, com pràcticament ho era els anys 90. Fins al 12,2% de població manifestava que no el sabia parlar. I continuaven les importants mancances en la capacitat d'escriure, perquè fins al 69,7% dels adults de la Franja declaraven que no el sabien escriure. De fet, els catalanoparlants inicials eren el 71,1 % de la població, i els castellanoparlants se situaven ja en un estimable 26,6%.

Pel que fa a la transmissió lingüística intergeneracional en este nou context, la dinàmica ja no era d'una atracció tan important com la que marcava l'Euromosaic els anys 90, però el català continuava mostrant una bona salut. De fet, tant els catalanoparlants com els castellanoparlants familiars es reproduïen en proporcions similars. Vegeu-ho al Gràfic 13. Ara bé, tot i que el català continuava transmetent-se, reduïa la seua capacitat de retenció com a llengua d'identificació: els qui declaraven el català com a llengua seua eren el 66,6%, 4,5 punts per davall de la llengua inicial. L'erosió marcava deficiències a nivell de les representacions lingüístiques, la qual cosa podria desencadenar processos més negatius cap a la llengua si l'estructura general d'hegemonia demogràfica de la llengua es debilitava.

Pel que fa a l'ús del català, era extens en els àmbits familiars, de més proximitat social o situats en l'àmbit local. I era menor en els àmbits més formals o situats fora de la comunitat local. De fet, a partir d'una anàlisi multivariable de l'EULF04 (Sorolla, 2014) proposàvem que, si bé la situació del català a la Franja no podia ser considerada com a diglòssica, sí que una bona part de la seua població tenia comportaments diglòssics. Així, un bon gruix de població (51,3%) era catalanoparlant inicial que en l'ús informal de comunitat (família, amics, veïns...) utilitzaven el català, però utilitzaven el castellà en els usos escrits, en el consum mediàtic i altres usos formals. També coexistien a la Franja dos grups sociolingüístics que s'allunyaven d'este

¹⁶⁶ El treball de camp es va realitzar entre desembre de 2003 i gener de 2004 mitjançant enquesta telefònica. L'univers de l'enquesta eren els residents de 15 i més anys de 5 comarques administratives orientals d'Aragó (La Ribagorça, La Llitera, El Baix Cinca, El Baix Aragó-Casp i el Matarranya, incloent també poblacions castellanoparlants i aragonesòfones, tals com Graus, Binèfar o Casp. Les nostres anàlisis prenen com a univers el segment de residents en viles catalanoparlants de la mostra total, i la submostra, ponderada segons les variables de comarca, sexe i edat, és de 869 enquestats, amb un marge error màxim de 3,3% a un nivell de confiança del 95,5. Cal remarcar que no formen part de l'univers estudiat, degut al disseny de la recerca, les set viles de llengua catalana de les valls del Mesquí i el Bergantes, integrades dins la comarca del Baix Aragó, amb capitalitat a Alcanyís. Per tant, estes viles no han estat estudiades.

comportament diglòssic. D'una banda, part de la població (4,8%), no sempre catalanoparlant inicial, feia ús escrit del català de manera significativa i consumien bona part dels mitjans de comunicació en català. Però també existia un grup sociolingüístic monolingüe, més nombrós que no pas l'anterior (12,5%), que només utilitzava el castellà, tant en els àmbits formals com els més proximitat. De fet, la importància d'este grup, i aparentment més significatiu en eixa dècada que no pas els anys 90, trencava amb la visió consensualistes de la *diglòssia*. Finalment, pel que fa a les denominacions lingüístiques,¹⁶⁷ tot i que encara eren majoritàries les denominacions pejoratives com xapurriau (44,1%) o les denominacions localistes com fragatí (35,9%), aquells que denominaven la llengua com català eren ja un percentatge més important que no pas el dels anys 90, amb el 20% de les respostes.

II Cens 2011

El Cens de 2011 va ser la primera operació estadística consolidada a Aragó que permetia quantificar la competència lingüística en català o en aragonès, i fins i tot algun aspecte dels usos lingüístics, per a totes les poblacions d'Aragó, també les del domini castellanoparlant (Seminarari Aragonès de Sociolingüística, 2015). Els cens era ampli, però de tipus mostral, i apuntava que la població aragonesa que entenia alguna de les dues llengües minoritzades d'Aragó estava al voltant del 10%, i que 55.513 persones sabien parlar el català (4,2% de la població d'Aragó) i 25.556 sabien parlar l'aragonès (1,9%). Pel que fa a la Franja,¹⁶⁸ declarava que sabia parlar el català el 53,9% de la població, amb una distribució prou homogènia al llarg de totes les comarques. Pel que fa a l'aragonès, declarava saber-lo parlar el 19,4% de la població de la zona amb més vitalitat (el 5,3% en tota la seua zona històrica a l'Alt Aragó).

Els índex de competència oral del català a la Franja del Cens lingüístic eren inferiors als de l'Enquesta d'Usos Lingüístics de 2004 o 2014. Esta tendència ja es coneixia en altres territoris, i se solia atribuir sobretot a que el format propi de les qüestions que utilitzaven els censos (*l'entén, l'entén i el sap llegir, l'entén i el sap parlar...*) diferia de les opcions dicotòmiques de les enquestes d'usos lingüístics (*el sap parlar? sí/no*). En el cas d'Aragó, la redacció de la preguntava contemplava que els censats podien usar altres denominacions diferents de *català* o *aragonès*. Demanava «¿Conoce alguna lengua o modalidad lingüística propia de Aragón (aragonés, catalán,...)?» i deixava espai per a que en la resposta les persones escrigueren la denominació que preferien. Cal assenyalar que la major part dels enquestats que declaraven el català no incorporaven altres denominacions. Cal tenir en compte també que gran part dels qüestionaris foren autoemplenats per Internet o per correu postal, i no amb un agent censal presencial, la qual cosa podia fer que part de la població obviara algunes qüestions de l'operació estadística, com les sociolingüístiques. És per això que, davant diferències en els resultats, considerem que les enquestes sociolingüístiques tenen major fiabilitat que no pas el cens.

Amb tot, esta operació sí que aportava dades rellevants, que es desconeixien fins el moment, sobre la presència del català i l'aragonès fora dels seus territoris històrics. Així, destacava el

¹⁶⁷ «P1. Pot indicar-me quina és la seua llengua?»

¹⁶⁸ La delimitació territorial de les dades de la població en l'explotació del Cens de 2011 es corresponen a la que hem vingut utilitzant fins aquí, gràcies a l'elaboració de l'*Instituto Aragonés de Estadística* i l'explotació del Seminarari Aragonès de Sociolingüística.

nombre absolut de parlants a Saragossa (12.244 parlants de català i 7.873 d'aragonès) o a Osca, a més de densitats importants de parlants a Montsó, Alcanyís i Barbastre.

III EULF14

L'any 2014, es van replicar diferents enquestes d'usos lingüístics als territoris de llengua catalana. La rèplica del conveni entre el Govern d'Aragó i la Generalitat de Catalunya per l'estudi a la Franja es va acompanyar de certa polèmica (Goyeneche, 2014; Seminari Aragonès de Sociolingüística et al., 2014), encara que la recerca es va desenvolupar amb normalitat (Sorolla, 2015b).¹⁶⁹ Este estudi, basat en 1086 enquestes a majors de 15 anys, feia possible observar l'evolució sociolingüística de la Franja durant la dècada dels 2000, en què havia sofert un important increment immigratori de 17,6 punts percentuals. Així, la major part de canvis sociolingüístics, desfavorables al català, solien rondar esta xifra. Tot feia pensar que el nucli central dels comportaments sociolingüístics s'havien mantingut estables, en termes generals, tot i el canvi demogràfic que havia suposat la nova migració. Amb tot, s'observava algunes transformacions que feien preveure que la minorització demogràfica estava començant a esquinçar l'estabilitat observada durant les dues dècades anteriors. Així, la població autòctona dels territoris de llengua catalana era de 7 de cada 10 enquestats. Els catalanoparlants inicials ja eren només la meitat de la població, hi havia fins a un terç de castellanoparlants inicials i una dècima part de població al·loglota (52,2%, 33,8% i 11,6%, respectivament). La reducció de catalanoparlants inicials en 18,3 punts percentuals tenia una intensitat similar al decrement proporcional de població autòctona.

El coneixement oral del català era molt superior al volum dels seus parlants inicials i arribava fins a un 80,2% de la població, estimant-se en 33.743 els parlants adults de català a la Franja. Però ja no era gens negligible l'increment gradual de població que no sabia parlar el català (19,8%), a més del gens menyspreable percentatge de població que ni tan sols l'entenia (5,9%). A més, les mancances importants en el coneixement escrit de la llengua continuaven sent molt alts, amb pràcticament la meitat dels parlants de català que declaraven no saber-la escriure.

El nivell d'ús del català en general s'havia reduït, i actualment el grau d'ús era similar al del castellà (49,9% i 46,5%, respectivament), apropant-se la proporció de població que no l'usava gens a una quarta part de la població. Pel que fa als indicadors de la vitalitat de la llengua, les diferències entre la llengua inicial i la llengua d'identificació, indicaven que la major part de catalanoparlants s'identificaven amb la seua llengua inicial, en unes proporcions similars a les que ho feien també els castellanoparlants.

Pel que fa a la transmissió intergeneracional de la llengua, a nivell general s'observava estabilitat en la transmissió del català, que es reproduïa a nivell familiar, tal com també ho feia el castellà, i fins i tot les llengües altres i combinacions. Amb tot, alguns resultats apuntaven que la intensitat del manteniment familiar del català s'havia reduït, encara que de forma molt matisada, mentre que el castellà havia recuperat algunes pèrdues que tenia una dècada abans. Una anàlisi més aprofundida de la transmissió lingüística permet observar que si bé el català era la llengua majoritàriament parlada entre els nascuts abans dels anys 50, este percentatge

¹⁶⁹ La major part de les dades referenciades provenen dels resultats presentats en la «III Jornada sobre Llengua i Societat als Territoris de Parla Catalana», organitzada per la Generalitat de Catalunya el 17/7/2015 <http://llengua.gencat.cat/ca/serveis/informacio_i_difusio/dades_i_estudis/jornada-llengua-societat-2015/>. Amb tot, l'anàlisi generacional i comarcal de la transmissió lingüística generacional ha estat gràcies a la cessió de la matriu per part de la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya.

es reduïa al terç de població entre els nascuts a partir de mitjans dels anys 80, una xifra ja equivalent a la de castellanoparlants familiars. De fet, en el grup d'edat nascut entre els anys 70 i mitjans del 80, que devien tenir les majors taxes de natalitat del moment, el 41,8% transmetia el català, i el 30,1% transmetia el castellà.

Delimitant-nos als catalanoparlants familiars amb fills, entre les generacions més joves l'índex de transmissió del català era inferior que no entre les generacions més grans, amb valors de transmissió del català del 86,1% i 86,7% entre els grups de 30 a 44 anys, i de 45 a 64 anys, i valors de 92,8% entre els majors de 64 anys. Ben al contrari, entre els castellanoparlants familiars d'estes generacions joves el nivell de manteniment de la transmissió de la llengua que parlaven amb els progenitors era molt més alt (94,7% en els que tenen de 30 a 44 anys i 91,0%, de 45 a 64 anys) que no pas entre els de 65 i més anys (79,5%). Vegeu-ho al Gràfic 14. Per tant, entre la població més gran els índex de transmissió eren més favorables entre els catalanoparlants, però al llarg de les generacions la tendència s'havia invertit i especialment entre els nascuts a partir dels anys 70 els índex eren més favorables per al castellà. Si a més sumem que els bilingües familiars joves ja no transmetien preferentment el català, els resultats ens apuntaven que la transmissió lingüística del català s'estava debilitant entre els nascuts a partir dels anys 70, i en les generacions següents la minorització demogràfica seria encara més greu.

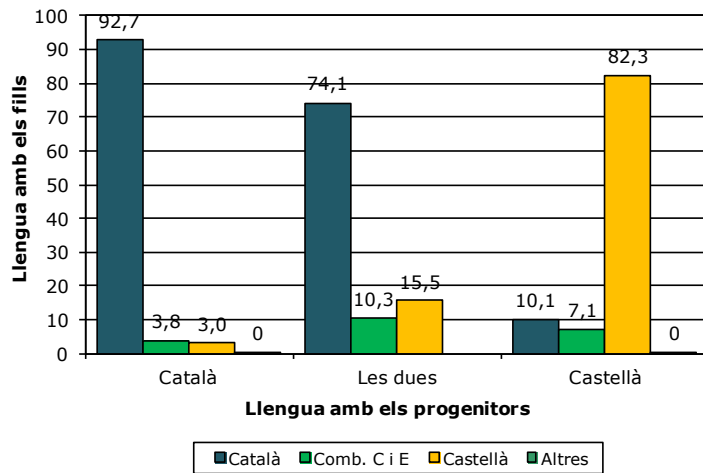
La segmentació per comarques apuntava que la situació era especialment greu a la Ribagorça, i amb matisos, la Llitera, que al Baix Cinca se situava en una posició força similar a la general de la Franja, i que al Matarranya les dinàmiques encara eren positives.

Finalment, en els resultats de l'EULF14 destacava una dada més positiva, i era que a pesar dels debats polítics i legislatius sobre la denominació del català a Aragó, la major part dels enquestats havien denominat *català* a la llengua en resposta espontània (44,6%), mentre que les denominacions pejoratives i localistes ocupaven posicions més secundàries.

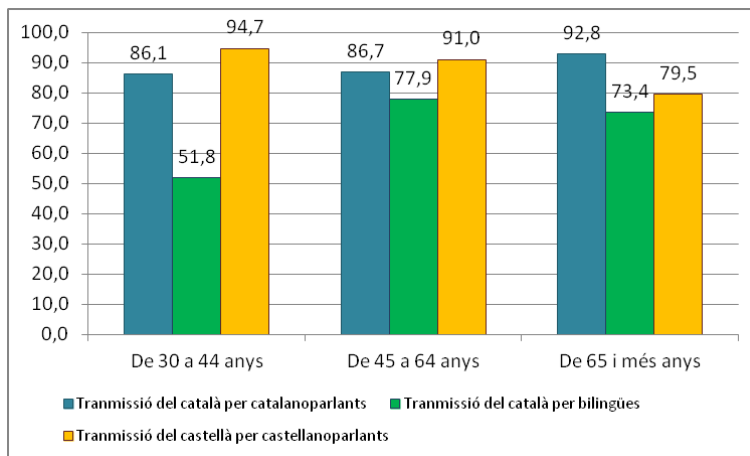
I La situació de l'aragonès

La situació del català, i especialment la política lingüística elaborada a nivell aragonès, es vincula amb la de la llengua aragonesa, i per tant, també en la seua situació sociolingüística. L'any 2000 el grup encarregat de l'Euskobarómetro (Llera Ramo, s.d.; Sorolla, 2006) va fer una enquesta sobre l'aragonès a l'Alt Aragó per encàrrec del Govern d'Aragó. Els resultats apuntaven que la situació sociolingüística de l'aragonès era força diferent de la del català. Els resultats apuntaven que dels aragonesòfons inicials, només el parlava a la seua llar actual un 33,3%. La resta de població de llengua inicial aragonesa utilitzava el castellà en la seua llar actual d'una manera més o menys extensa. I el context on més s'usava l'aragonès era a la llar, reduint-se el seu ús ja en les botigues, i encara més en contestar per telèfon, parlar amb un desconegut, anar al banc, o al treball i els estudis. Però en la transmissió lingüística intergeneracional era on s'observava les diferències més importants respecte el català de la Franja. Només el 42 % dels qui parlaven aragonès als progenitors el continuaven transmetent als fills. Mentre que la resta els parlaven castellà (38%), o castellà i aragonès a la vegada (21%). Així, en el cas de l'aragonès a l'Alt Aragó el procés de substitució tenia una intensitat molt important, i feien encara més rellevants les polítiques de protecció i dignificació.

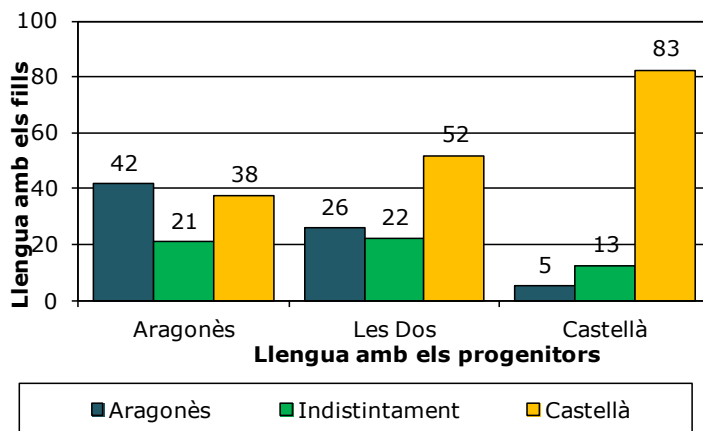
Gràfic 13 – Llengua utilitzada amb els fills segons la llengua utilitzada amb els progenitors. Proporcions. Franja, 2004.

Gràfic 14 – Transmissió lingüística intergeneracional segons la llengua parlada amb els progenitors. Proporcions. EULF14.

Gràfic 15 – Transmissió lingüística de l'aragonès. Proporcions.

Resultats

6 LA CONSTRUCCIÓ DEL MODEL D'ANÀLISI (HIPÒTESIS)

6.1 HIPÒTESI PRINCIPAL: LES TRIES LINGÜÍSTIQUES I LES XARXES SOCIALS (HIPÒTESI 1)

En primer lloc, recordem la pregunta inicial que motiva el treball:

L'anàlisi estructural de les interaccions aporta millores rellevants a la recerca convencional dels factors que expliquen les tries lingüístiques dels individus en societats plurilingües?

Els models sociolingüístics de la demografia de la llengua han analitzat les tries lingüístiques a partir dels coneixements, els usos i les representacions lingüístiques dels enquestats. En els models demoscòpics, els individus formen unitats aïllades entre si, i per tant, s'obvia l'associació entre estos individus. Alguns models sociolingüístics han tingut en consideració les xarxes socials en l'anàlisi sociolingüística, i n'han ressaltat la importància («4. L'anàlisi de xarxes socials en sociolingüística»). Amb tot, la xarxa social ha estat tractada més com una abstracció del concepte d'*integració* que com un objecte d'estudi mesurable i quantificable. La intenció d'este treball és estudiar com es conformen les tries lingüístiques en el marc de la interacció social, especialment a partir de la llengua familiar de l'emissor i el receptor, però també d'altres atributs sociolingüístics. Amb este objectiu, s'incorpora la metodologia de l'anàlisi de xarxes socials (anàlisi dels atributs d'*ego* i *alteri*, anàlisi estructural) com a part del model que explica les tries lingüístiques. Per tant, la hipòtesi principal sota la que es desenvolupa el treball proposa:

Hipòtesi 1: L'anàlisi dels mecanismes que operen en les tries lingüístiques dels individus en societats plurals, i la capacitat de predir estes tries, és significativament més precisa amb l'anàlisi estructural que no pas amb l'anàlisi demoscòpica.

La hipòtesi avalua la millora dels models d'anàlisi de les tries lingüístiques si s'incorpora l'anàlisi de les xarxes socials. En altres paraules, considera la millora de l'anàlisi estructural respecte els models demolingüístics convencionals.

Per tal de desenvolupar la hipòtesi principal plantejarem un seguit d'hipòtesis complementàries, que desenvolupem tot seguit. La primera tracta la transmissió lingüística intergeneracional, el segon bloc dóna compte de la intervenció del perfil sociolingüístic de les persones en establir interaccions, el tercer bloc tracta de com es conformen les tries lingüístiques, i en el quart i últim bloc es tracta les pautes de comportament sociolingüístic enteses com rols sociolingüístics.

6.2 TRANSMISSIÓ LINGÜÍSTICA FAMILIAR (HIPÒTESI 2)

Segons es desprèn dels estudis demolingüístics de la Franja des dels anys 90, a nivell familiar els membres dels dos grans grups sociolingüístics (catalanoparlants i castellanoparlants) continuen transmetent intergeneracionalment les seues llengües, que és l'àmbit central de la vitalitat d'una llengua. Amb tot, esta afirmació cal complementar-la amb molts matisos, perquè en els darrers anys potser s'ha accentuat l'erosió dels usos lingüístics dels catalanoparlants familiars i el manteniment dels castellanoparlants, mentre que el paper dels bilingües familiars, que són un grup altament important per al manteniment lingüístic, podria resultar més volàtil i sensible als canvis sociolingüístics. Així, la hipòtesi principal sobre la transmissió familiar de la llengua proposa que, a grans trets:

Hipòtesi 2: Els grups sociolingüístics en l'àmbit familiar es continuen reproduint

Esta hipòtesi cal subdividir-la en tres subhipòtesis, segons el grup lingüístic familiar, per tal de confirmar separadament que aquells que parlen català amb els dos progenitors transmeten el català als fills:

Subhipòtesi 2.1: la transmissió lingüística intergeneracional dels catalanoparlants es manté estable

Que els que parlen castellà amb els progenitors el transmeten als seus fills:

Subhipòtesi 2.2: la transmissió lingüística intergeneracional dels castellanoparlants es manté estable

I que els bilingües familiars es reparteixen de forma similar entre un grup i l'altre:

Subhipòtesi 2.3: la transmissió lingüística intergeneracional dels bilingües familiars es reparteix de forma similar en la transmissió del català i el castellà

Pel que fa als al·loglots familiars, la manca d'estudis en profunditat i de dades seriadades, especialment a la Franja, ens fa ser més cauts, per la qual cosa només els tractarem lateralment i de forma descriptiva.¹⁷⁰

6.3 INTERACCIONS: HOMOFÍLIA SOCIOLINGÜÍSTICA (HIPÒTESI 3 I HIPÒTESI 4)

La Hipòtesi 2 es refereix a un fet tractat tradicionalment en sociolingüística. Passem ara a tractar les hipòtesis que se centren en l'anàlisi de la forma en què els individus interaccionen en les seues xarxes socials. Abans de plantejar les hipòtesis sobre les tries lingüístiques, cal

¹⁷⁰ Pensem que els al·loglots s'estan erosionant en l'àmbit familiar a favor de l'ús del castellà, però de forma limitada, especialment per la manca de competència i confiança lingüística dels progenitors, més que per les actituds favorables a la preservació de la llengua d'origen. Amb tot, són qüestions que no podem validar empíricament perquè no disposem de la informació.

plantejar fins quin punt en la creació d'interaccions, indiferentment de la llengua que s'hi utilitza, hi intervé la pertinença a un grup lingüístic concret. Tal com hem vist, les ciències socials han plantejat l'estudi dels límits ètnics, etnolingüístics i/o sociolingüístics, i com estos límits poden dibuixar una major tendència a mantenir relacions amb membres del propi grup «3.3.1. Límits etnolingüístics, límits grupals». En conseqüència, es considera l'efecte de l'origen sociolingüístics en l'establiment de les relacions.

Amb l'estudi de les interaccions entre parlants d'una mateixa llengua (*relacions endogrupsals*, o *relacions intragrupsals*) i les relacions entre parlants de diferents llengües (*relacions exogrupsals*, o *relacions intergrupsals*) es pot comprovar fins quin punt hi ha una major propensió a establir relacions amb els membres del mateix grup sociolingüístic (*homofília*), o si les relacions amb membres dels altres grups són menors (*absència d'heterofília*).

Des d'este prisma, plantejem que hi ha homofília entre els membres del mateix grup sociolingüístic, definit segons la seua llengua familiar. És a dir, seran més habituals les relacions dels catalanoparlants familiars amb la resta de catalanoparlants, i les relacions dels castellanoparlants familiars amb la resta de castellanoparlants,¹⁷¹ que no pas les relacions heteròfiles, això és, les relacions exogrupsals entre catalanoparlants i castellanoparlants familiars:

Hipòtesi 3: Les relacions endogrupsals (homofília), entre els parlants familiars de català d'una banda, i entre els parlants de castellà de l'altra, seran significativament més comuns que les relacions exogrupsals.

Amb tot, cal tenir en compte també l'origen geogràfic. La qüestió migratòria sol comportar també tendències a l'homofília amb els membres del mateix grup, definit en el sentit territorial de l'origen, més que no pas únicament en els aspectes lingüístics. Així, hem de considerar que, d'una banda, (la major) part dels catalanoparlants són nascuts a la Franja, i una part menor, nascuts a la resta de territoris de llengua catalana, especialment a Catalunya. De l'altra, part dels castellanoparlants són autòctons, altres tenen l'origen familiar a la resta d'Estat, i altres són d'origen hispanoamericà. La nostra hipòtesi pronostica que el límit principal pel que fa a l'origen geogràfic se situarà en les relacions que concerneixen població autòctona (ja siga catalanoparlant o castellanoparlant) i noves migracions (ja siguen al·loglotes o castellanoparlants), superposant-se a l'homofília lingüística que es puga establir entre castellanoparlants familiars autòctons i forans. Així, la nostra hipòtesi es resumeix en el següent anunciat:

Hipòtesi 4: En relació a l'origen geogràfic, les relacions endogrupsals seran significativament més comuns que les exogrupsals.

6.4 TRIES LINGÜÍSTIQUES (HIPÒTESIS 5–9)

En l'anterior bloc hem tractat les variables sociolingüístiques que intervenen en la creació d'interaccions socials. En este bloc tractarem les dinàmiques subjacents en la conformació de les tries lingüístiques.

¹⁷¹ En termes de Txillardegui (2001a) diríem que hi ha *entropia* entre els parlants de la mateixa llengua.

LA CONVERGÈNCIA LINGÜÍSTICA (HIPÒTESI 5 I HIPÒTESI 6)

La recerca sociolingüística ha detectat que en el context de la llengua catalana les alternances de codi tenen una presència relativament mins, que tenen uns objectius comunicatius concrets, i que la negociació de codi mitjançant l'alternança de codi sol ser característica en l'establiment de noves relacions o en llaços dèbils, però que les relacions d'amistat solen tenir consolidat un codi que té poques variacions (F. Xavier Vila i Moreno, 1996; Galindo, 2006; Rosselló i Peralta, 2010b).¹⁷² És per això que en la nostra hipòtesi proposem que no seran habituals els usos bilingües entre companys de classe:

Hipòtesi 5: Els enquestats tendiran a utilitzar una única llengua amb una persona.

Pel que fa a la reciprocitat lingüística de les interaccions, considerem que els individus tendiran a convergir a l'ús d'una única llengua en les seues intercomunicacions, encara que puguen compartir més d'una llengua en el seu repertori lingüístic:¹⁷³

Hipòtesi 6: En les interaccions lingüístiques serà poc comú la divergència lingüística, perquè els individus tendeixen a interactuar entre ells amb una única llengua.

LLENGUA DE LES RELACIONS ENDOGRUPALS (HIPÒTESI 7)

Tenint en compte les recerques sobre el manteniment de la llengua en general als territoris de llengua catalana, i a la Franja en particular,¹⁷⁴ considerem que les díades endogrups, en els casos en què *ego* i *alter* han declarat el català com a llengua familiar, utilitzaran esta mateixa llengua per a comunicar-se entre ells dos. De la mateixa manera, dos parlants familiars de castellà, també es comunicaran en castellà.

Hipòtesi 7: En les díades endogrups la tria lingüística es resoldrà en la llengua familiar compartida pels (dos) parlants.

LLENGUA DE LES RELACIONS EXOGRUPALS (HIPÒTESI 8)

Tenint en compte relacions intergrupals entre parlants familiars de català i parlants familiars de castellà, la tria lingüística es resoldrà segons el patró de convergència cap al castellà, seguint la generalització que ha tingut l'*habitus* als territoris de llengua catalana a l'Estat espanyol:¹⁷⁵

Hipòtesi 8: En les díades exogrups la tria lingüística es resoldrà en castellà

¹⁷² Sobre la distinció entre alternances de codi i tries lingüístiques en fa una revisió LI WEI (2000). Vegeu-ne un tractament més aprofundit al Capítol 3 d'este treball.

¹⁷³ Esta hipòtesi es relaciona amb la teoria de l'acomodació comunicativa i tot allò que hem tractat a l'apartat «3.1.4. La convergència i la divergència lingüística».

¹⁷⁴ Vegeu-ho al Capítol 5.

¹⁷⁵ Vegeu-ne el desenvolupament a l'apartat 3.2 d'este treball.

De la formulació de la Hipòtesi 7 i la Hipòtesi 8 es desprèn que la tria lingüística depèn principalment de la llengua familiar d'*ego* i *alter*, i per tant, que les tries lingüístiques són condicionades en bona part per la llengua familiar dels individus implicats en les interaccions.¹⁷⁶

SOBRE ELS BILINGÜES FAMILIARS (HIPÒTESI 9)

Els bilingües familiars amb un origen relativament equilibrat de les dues llengües, tals com els fills de parelles mixtes o els que combinen les dues llengües amb els dos progenitors, tendiran a convergir a la llengua d'*alteri*.

Hipòtesi 9: les tries lingüístiques dels bilingües familiars tendiran a convergir a la llengua de l'altre

De fet, este comportament els distingirà poc del comportament dels catalanoparlants familiars, que també convergeixen a la llengua de l'altre. Només es distingiran pels usos endogrups, perquè entre bilingües familiars tendiran a usar les dues llengües, més que no pas els catalanoparlants familiars amb els bilingües familiars, que tendiran a usar el castellà amb els seus iguals.

6.5 ROLS SOCIOLINGÜÍSTICS (HIPÒTESI 10 I HIPÒTESI 11)

De la Hipòtesi 3 a la Hipòtesi 9 ens hem centrat en les interaccions i les tries lingüístiques com a unitat d'anàlisi, posant-les en relació amb els atributs dels individus. En la Hipòtesi 10 i en la Hipòtesi 11 la unitat d'anàlisi és l'individu en si mateix, i la coherència interna de les seues tries lingüístiques d'acord amb uns patrons culturals generals. Així, en primer lloc posem a prova l'existència d'esta coherència:

Hipòtesi 10: les tries lingüístiques dels individus no són aleatòries o casuals, sinó que els individus segueixen uns patrons habituals de comportament (*rols sociolingüístics*) que revelen l'existència de normes sociolingüístiques i la seua interiorització per part dels parlants.

I en segon lloc, proposem un model concret que intente explicar de forma simplificada quins són els rols sociolingüístics, i les normes socials sota les quals emergeixen:

Hipòtesi 11: el comportament sociolingüístic de la Franja es pot sintetitzar en dos rols sociolingüístics: castellanoparlants mantenidors i catalanoparlants convergents. Estos rols es dedueixen de dues normes sociolingüístiques:

¹⁷⁶ Cal tenir en consideració que múltiples factors poden *desestabilitzar* esta norma (Hymes, 1974), com ara la presència en la conversa de terceres persones que són de llengua familiar diferents. Amb tot, el fet que la nostra recerca es base sobretot en les interaccions configurades com a diada, ens fa bandejar esta qüestió.

manteniment de la llengua en relacions endogrup i convergència al castellà en relacions exogrupals.

6.1 RECAPITULACIÓ DE LES HIPÒTESIS

Hipòtesi principal

Hipòtesi 1: L'anàlisi dels mecanismes que operen en les tries lingüístiques dels individus en societats plurals, i la capacitat de predir estes tries, és significativament més precisa amb l'anàlisi estructural que no pas amb l'anàlisi demoscòpica.

Llengua familiar

Hipòtesi 2: Els grups sociolingüístics en l'àmbit familiar es continuen reproduint

Hipòtesi 2.1: la transmissió lingüística intergeneracional dels catalanoparlants es manté estable

Hipòtesi 2.2: la transmissió lingüística intergeneracional dels castellanoparlants es manté estable

Hipòtesi 2.1: la transmissió lingüística intergeneracional dels bilingües familiars es reparteix de forma similar en la transmissió del català i el castellà

Interaccions

Hipòtesi 3: Les relacions endogrupals (homofília), entre els parlants familiars de català d'una banda, i entre els parlants de castellà de l'altra, seran significativament més comuns que les relacions exogrupals.

Hipòtesi 4: En relació a l'origen geogràfic, les relacions endogrupals seran significativament més comuns que les exogrupals.

Tries lingüístiques

Hipòtesi 5: Els enquestats tendiran a utilitzar una única llengua amb una persona.

Hipòtesi 6: En les interaccions lingüístiques serà poc comú la divergència lingüística, perquè els individus tendeixen a interactuar entre ells amb una única llengua.

Hipòtesi 7: En les díades endogrupals la tria lingüística es resoldrà en la llengua familiar compartida pels (dos) parlants.

Hipòtesi 8: En les díades exogrupals la tria lingüística es resoldrà en castellà

Hipòtesi 9: les tries lingüístiques dels bilingües familiars tendiran a convergir a la llengua de l'altre

Rols sociolingüístics

Hipòtesi 10: les tries lingüístiques dels individus no són aleatòries o casuals, sinó que els individus segueixen uns patrons habituals de comportament (*rols sociolingüístics*) que revelen l'existència de normes sociolingüístiques i la seua interiorització per part dels parlants.

Hipòtesi 11: el comportament sociolingüístic de la Franja es pot sintetitzar en dos rols sociolingüístics: castellanoparlants mantenidors i catalanoparlants convergents. Estos rols es dedueixen de dues normes sociolingüístiques: manteniment de la llengua en relacions endogrup i convergència al castellà en relacions exogrupals.

7 METODOLOGIA I OBSERVACIÓ

7.1 INTRODUCCIÓ

La recerca aquí presentada s'emmarca en el Projecte RESOL, liderat per F. Xavier Vila i Moreno, i desenvolupat en el camp del plurilingüisme social i l'educació per investigadors de diferents disciplines de les ciències socials i les humanitats.¹⁷⁷ L'inici se situa en el finançament concedit l'any 2006–2009 pel Ministeri de Ciència i Educació espanyol, amb l'objectiu d'analitzar l'evolució de les competències, els usos i les ideologies lingüístiques dels preadolescents i adolescents a diferents punts de Catalunya (Noguera, Manlleu, Mataró, San Just Desvern i Sant Joan Despí), la Franja (Baix Cinca i La Llitera) i les Illes Balears (Palma). El projecte continuà amb els projectes RESOLSEC (2010-2012) i RESOL3 (2013–2015), que seguien els mateixos alumnes al llarg de l'ensenyament secundari i analitzaven els canvis que s'havia produït entre l'educació primària, l'educació secundària obligatòria (ESO) i la no obligatòria (Batxillerat i Cicles formatius). Amb els tres projectes encadenats es disposava de dades dels mateixos informants en quatre punts de la seua vida (6è de primària, 1r d'ESO, 4t d'ESO i Batxillerat/Cicles formatius), fet que permetia construir una base de dades longitudinal sobre dades sociolingüístiques gairebé única a Europa.

En el disseny de la recerca es va tenir en compte un ampli ventall d'informacions, que abraçaven qüestions sociodemogràfiques, sociolingüístiques i de consum cultural. En la recerca es va realitzar un qüestionari a tota la cohort d'alumnes de totes les localitats estudiades, a més d'entrevistes en grup per a recollir informacions qualitatives, i proves de competència lingüística en algunes poblacions (Bretxa i Riera, 2014; Bretxa et al., 2015, 2016; Bretxa & Vila, 2014; Bretxa & Vila i Moreno, 2012, 2012, 2012; Comajoan, Vila, Sorolla, Tenorio, & Bretxa, 2013; Comajoan et al., 2013; Illamola, 2015; Sorolla et al., 2009; Sorolla & Comajoan, 2008; F. Xavier Vila i Moreno, 2011a, s.d.; F. Xavier Vila i Moreno & Salvat, 2013). Les dades que analitzem en esta recerca se centren en les dades del qüestionari de la primera onada de treball de camp a les comarques del Baix Cinca i la Llitera.

7.2 MÈTODE D'ESTUDI. DADES DECLARADES.

Woolard (1992, p. 128) destacava que els «*canvis en l'ús lingüístic a gran escala són, naturalment, l'objectiu final en planificació i valoració, però el comportament lingüístic real és notòriament difícil de documentar a gran escala*». En la nostra recerca intentem complementar els treballs que estudien les tries lingüístiques des d'una perspectiva qualitativa i microsocial amb l'objectiu d'aproximar-nos a la *representativitat* dels nostres resultats, a costa, però, d'haver de reduir el zoom i allunyar-nos de la interpretació de la realitat que els propis actors fan, o de matisos que en ocasions poden ser de molta rellevància. També volem complementar l'estudi de les tries lingüístiques que es fa des d'una perspectiva macrosocial, incorporant

¹⁷⁷ Projecte RESOL, (Resocialització i llengües: els efectes lingüístics del pas de l'educació primària a la secundària) (HUM 2006-05860/FILO) <<http://www.ub.edu/cusc/sleducativa/proiecte/>>. El projecte s'emmarca en la línia de recerca en sociolingüística educativa del Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació de la Universitat de Barcelona (CUSC-UB).

informació sobre les interaccions socials, centrades en xarxes d'interacció delimitades (sociocèntriques). Esta perspectiva, però, té certes dificultats en ser escalada a grans volums de població. És per això que encaixem la nostra recerca en el nivell mesosocial, amb la intenció d'associar l'anàlisi macro i microsociolingüístic.

Boix (1993, p. 171) manifestava que *«És difícil recollir dades vàlides –no dependents de la presència de l'investigador– quan fem treball de camp [...] Si se'ls demana directament com parlen i quins canvis de codi fan, és probable que tendixin a donar una resposta tal com creuen que han de fer-ho, no pas tal com ho fan quotidianament. Aquests efectes distorsionadors són especialment notables quan el mateix investigador és un membre més de la comunitat que estudia»*. Esta interacció entre investigador membre de la comunitat i la comunitat estudiada és encara més patent en àrees rurals. És per això que inicialment vam evitar de desenvolupar el treball de camp al Matarranya, la comarca de la qual provenim, per a evitar que això afectara de manera directa a les respostes dels enquestats.

Pel que fa al debat sobre les dades observades i les dades declarades, ja es detectava en les primeres recerques de les alternances de codi que els parlants no solen ser plenament conscients del seu propi comportament lingüístic (John J Gumperz, 1982). De fet, la tensió entre les dades declarades i les dades observades és un tema que ha estat resseguit amb interès en la sociolingüística catalana (Pujolar Cos, 1997, p. 114; Galindo, 2006; Francesc Xavier Vila i Moreno & Galindo Solé, 2012, p. 42-43; Rosselló i Peralta & Ginebra Domingo, 2014), Estes recerques, algunes d'elles amb possibilitat de comparar els dos tipus de dades, corroborava el biaix entre les dades declarades i les dades observades en les tries lingüístiques. En el cas de xiquets de Barcelona, es detectava que els usos bilingües declarats, en realitat eren en les dades observades usos més monolingües, i que habitualment eren efectuats per castellanoparlants que declaraven un major ús del català en forma de tries bilingües del que realment feien (Rosselló i Peralta & Ginebra Domingo, 2014). En este context, els investigadors proposaven quatre hipòtesis sobre per què ocorrien les diferències: 1) l'objectivació de la realitat que feien els alumnes divergia de la que feien els investigadors, marcant tries bilingües per la senzilla presència d'esta segona llengua encara que fora molt ocasional, 2) hi havia un error de percepció del parlant, 3) hi influïa el que es considerava com a més correcte o socialment més ben valorat, o 4) hi havia un biaix entre les dades observades i el comportament que havia tingut lloc al llarg de tot el curs. La nostra recerca es planteja únicament amb dades declarades pels individus, i desconeixem si es produeix un biaix similar, i en quina direcció obra. En tot cas, cal tenir en compte que en l'anàlisi de xarxes, i especialment en l'elaboració dels rols sociolingüístics, pels requeriments de la tècnica d'anàlisi, agrupem l'ús lingüístic en només dues categories: les interaccions sense presència del català (castellà i/o altres llengües) i les interaccions amb presència del català (ús del català o de les dues llengües, o del català amb altres llengües).

7.3 SELECCIÓ DE L'ÀREA D'ESTUDI I EL GRUP D'EDAT

L'àrea d'estudi

Al llarg del segle XX s'han accelerat les dinàmiques homogeneïtzadores dels Estats-nació, que han minoritzat les cultures i llengües diferents de la de l'Estat. Els processos de substitució lingüística han estat més la norma que no l'excepció en les comunitats lingüístiques minoritzades. I a pesar de tot, la llengua catalana s'ha mantingut en un estadi de vitalitat que ha estat destacat per molts com una excepció europea i mundial.

La Franja és un territori catalanoparlant que s'ha caracteritza per conservar dins d'Aragó la seua riquesa sociolingüística. I ho ha fet al llarg d'èpoques històriques en què la comunitat lingüística catalanoparlant ha reduït de forma palpable la seua extensió territorial, com per exemple la substitució lingüística del català que s'ha produït al llarg del segle XX a l'extrem nord als territoris catalanoparlants de l'Estat francès o a l'extrem sud en la zona urbana d'Alacant, en què la llengua pròpia ha anat reduint la seua presència social fins quedar relegada a pocs espais, en un procés clarament recessiu.

Amb tot, les recerques fetes en les últimes dues dècades han destacat que l'hegemonia demogràfica de la llengua catalana a la Franja s'ha vist erosionada. En el marc de l'absència d'educació en la llengua pròpia, i d'un baix prestigi de la llengua a nivell social, encara es fa més interessant la investigació dels mecanismes pels quals la llengua ha mantingut els seus parlants. Però també pels quals en algunes àrees d'estes comarques este mecanisme ha deixat de reproduir-se i la transmissió intergeneracional de la llengua de les generacions majors cap a les més joves s'ha pogut tallar. L'interès de la comunitat estudiada resideix en la seua condició de comunitat de frontera, amb una posició socioeconòmica perifèrica i depenent dels grans centres regionals. D'una banda, la comunitat es troba emmarcada per una frontera lingüística, i de l'altra, per una frontera administrativa. En cap dels dos casos les fronteres pareixen mostrar-se explícites en els fluxos socioeconòmics i poblacionals entre poblacions de diferent llengua o de diferent administració, perquè han estat sobrepassats per uns i per altres, a pesar de les penalitzacions que s'han conformat per superar-ne unes, o els incentius per crear-ne altre.

En la tria concreta de l'àrea d'estudi dins la Franja, que eren l'àrea del Baix Cinca i la Llitera, es va tenir en compte, sobretot, que eren les àrees més poblades de la Franja, que eren àrees catalanoparlants autocontingudes, és a dir, que els alumnes seguien l'educació primària i secundària en el mateix territori i amb una majoria d'alumnes originaris també de poblacions catalanoparlants. A més, algunes dades esparses apuntaven que si bé al Matarranya es mantenia certa atracció del català a nivell social, a la

Ribagorça es produïa un retrocés de la llengua. Ben al contrari, al Baix Cinca i la Llitera els resultats apuntaven que la situació era similar a l'estancament detectat a nivell general de la Franja, amb dades potser una mica més negatives a la Llitera que no pas al sud del Baix Cinca. L'anàlisi de la Ribagorça tenia força avantatges, pel fet que les informacions prèvies apuntaven que s'hi està produint un procés més incipient de substitució lingüística. Però el fet que l'àrea compte amb poca població, i per tant, poca població escolar, reduïa la capacitat d'inferir la informació i comparar-la amb altres comarques. A més, calia contrastar poblacions no autocontingudes en el propi territori, pel fet que la banda oriental basculava cap a Pont de Suert (Catalunya), i la banda occidental acudia a Graus (zona aragonesòfona amb forta substitució pel castellà).¹⁷⁸

Tant la comarca del Baix Cinca com la de la Llitera obtenen la major part dels serveis a nivell comarcal, i solen fer ús dels serveis de rang superior, especialment els hospitalaris i comercials, a Lleida (30-40 km). Amb tot, depenent de la zona, els fluxos s'estenen a Barbastro, Saragossa, Barcelona o Osca, per a qüestions administratives, districtes universitaris... Com s'observa a la Taula 14, la població de l'àrea estudiada era de 24.816 habitants. Es trobava concentrada especialment a Fraga, que amb 13.602 habitants assolía més de la meitat de la població total. La seguien Tamarit de Llitera, amb 3.703 h., Saidí amb 1.827 h. i El Torricó amb 1.457 h. La resta de poblacions es movien entre els 500 i els 1.000 habitants. Només Estopanyà i Castellonroi se situaven per davall, amb 198 i 382 habitants, respectivament.

Taula 14 – Població de les localitats de l'àrea d'estudi. Padró de l'any 2007.

Població	Habitants (anys 2007)	Percentatge d'habitants respecte el total
Estopanyà	198	0,8
Castellonroi	382	1,5
El Campell	821	3,3
Albelda	875	3,5
Tamarit de Llitera	3.703	14,9
El Torricó	1.457	5,9
Vensilló	458	1,8
Saidí	1.827	7,4
Vilella de Cinca	482	1,9
Miralsot (Fraga)	263	
Barri de Llitera (Fraga)	185	54,8
Fraga	13.144	
Torrent de Cinca	1.021	4,1
TOTAL	24.816	100,0

Pel que fa a l'agrupació de les escoles en Centres Rurals Agrupats (CRA), tres poblacions que envolten Fraga s'agrupen en el CRA Ribera del Cinca, amb els alumnes de 6è en la mateixa aula juntament amb d'altres cursos: Vilella de Cinca, Torrent de Cinca i Miralsot. Aquesta última població pertany al municipi de Fraga. Més al nord, l'escola de Saidí (CP San Juan Bautista) compta amb força alumnat. El CRA d'El Torricó es forma amb les escoles de tres poblacions: El Torricó i Vencilló, este últim amb origen en les repoblacions agrícoles de mitjans del segle XX, i

¹⁷⁸ El fet de descartar el Matarranya era, principalment, per evitar l'efecte investigador, tal com hem exposat més amunt.

també Algaió, que en aquell moment no tenia alumnes de 6è. Tamarit de Llitera és la capital cultural de la Comarca de la Llitera i té una important quantitat d'alumnes a l'escola San Miguel. Finalment, quatre poblacions s'agrupen en el CRA La Llitera: Albelda i Alcampell, amb una quantitat més important d'alumnes, i Castellonroi i Estopanyà, que tenen molt pocs alumnes. Altres municipis de l'àrea estudiada, com Camporrells, no tenien escola oberta. Pel que fa a les escoles de Fraga, l'escola Miguel Servet es troba a la part nova, coneguda com *les Afores*, i els seus alumnes solen continuar la secundària a l'Institut Bajo Cinca, mentre que l'escola Calasanz es troba al casc antic, i els seus alumnes solen anar a l'Institut Ramón J. Sender. Els alumnes de l'escola concertada Santa Ana hi cursen primària i secundària, i cursen el Batxillerat o cicles formatius al Sender. A més, el Barri de Llitera i Miralsot, pertanyents a Fraga, tenen centre escolar.

El grup d'edat

La cohort estudiada és la que el curs 2006/07 estava cursant 6è de primària a l'àrea del Baix Cinca i la Llitera. Esta generació va nàixer en un sistema autonòmic ja consolidat, i s'ha desenvolupat durant un procés d'industrialització de l'agricultura i terciarització del sistema econòmic, amb una generalització de l'educació superior. Però a més, durant la seua infantesa ha tingut un procés especialment rellevant en el contacte de llengües: la globalització. Es va incorporar, des dels inicis dels 2000, una massa important de població vinguda de més enllà de les fronteres estatals, i sovint d'origen transcontinental, dels quals una bona part eren parlants de llengües altres que català i castellà. A diferència de les migracions de les dècades dels 60 i els 70, els fluxos no es van concentrar en les grans àrees metropolitanes, afectant arreu del territori, entre altres, a les poblacions estudiades.

7.4 TREBALL DE CAMP I QÜESTIONARI

El treball de camp de la primera onada de RESOL a la Franja es va realitzar l'últim trimestre del curs 2006/07 a les poblacions que a secundària cursen els estudis a Fraga i Tamarit de Llitera. Es van enquestar **18 aules** de 15 centres escolars, concentrades en 11 poblacions. La major part dels centres tenien una única aula de 6è, però tres escoles tenien dues aules. En alguns casos, les aules comptaven amb alumnes de 6è, 5è i 4at de primària. Així, s'arreglè informació d'un total de **245 alumnes** de les comarques del Baix Cinca i la Llitera, dels quals 216 eren alumnes de 6è, 25 de 5è i 4 de 4at.

El contingut del qüestionari feia possible la comparació amb altres territoris i recerques prèvies similars (F. Xavier Vila i Moreno, s.d.). Els qüestionaris van ser administrats a la Franja pel mateix investigador, durant l'horari lectiu d'assignatures no relacionades amb la llengua (castellà, català, anglès o altres). El treball de camp es va realitzar en castellà, la llengua vehicular del sistema educatiu.¹⁷⁹ Per tant, l'enquestador es va dirigir als grups d'alumnes

¹⁷⁹ En la nostra recerca ens intentem integrar amb la llengua institucional del sistema educatiu. Woolard (1992, p. 78) explicitava l'efecte de les tries en el treball de camp i l'impacte que pot tenir la mera presència de l'investigador. En relació a la seua condició d'investigadora al·lòctona explicava l'efecte de les seues tries lingüístiques a la Barcelona de principis dels anys 80, on l'ús bilingüe d'una *estrangera* no era habitual, i per tant, tenia efecte que tenia sobre els resultats de la seua recerca:

sempre en castellà, encara que algun alumne fera les preguntes en veu alta en català. En les preguntes individuals s'utilitzava el català si l'alumne es dirigia en català a l'enquestador. Els qüestionaris s'oferien en paper en les dues llengües, i l'alumne podia triar la llengua en què se l'administrava. La major part dels alumnes van triar el castellà per a omplir els qüestionaris.

El tractament del nom de la llengua

El català rep noms diversos a les poblacions enquestades, des dels localismes com *fragatí* fins les denominacions pejoratives com *xapurriat*, a més de la denominació històrica de català. El fet d'haver d'utilitzar una denominació única per a la llengua en els qüestionaris escrits, i comparable amb altres territoris de llengua catalana, va fer decidir els investigadors a utilitzar la següent fórmula inicial:

A l'enquesta apareixen preguntes sobre el castellà i el català. A molts municipis la llengua rep altres noms. Escriu a sota les denominacions que tu utilitzes i has de tenir en compte que quan ens referim al català has de respondre pensant en la llengua de la teva localitat.

Nom de la llengua de la població: _____

Esta redacció era acompanyada per aclariments orals a l'hora de subministrar el qüestionari, recordant que les preguntes es referien al castellà i a la llengua local.

Llengua amb els progenitors

En esta recerca utilitzem la variable llengua amb els progenitors. En moltes ocasions ens hi referim també com a llengua familiar. Ambdós denominacions són equivalents en esta recerca. La llengua parlada amb els progenitors s'extreu de dues preguntes (per separat):

20. Quina llengua parles amb el teu pare? (marca amb una creu la resposta adequada)

21. Quina llengua parles amb la teva mare? (marca amb una creu la resposta adequada)

Per a cada pregunta l'alumne triava entre 4 opcions:¹⁸⁰

1. Només o sobretot en català

2. Igual en català que en castellà

3. Només o sobretot en castellà

4. En una altra llengua, quina? _____

Per al tractament de la llengua parlada amb els progenitors (o llengua familiar) les respostes es van agrupar en set codis, que també van servir per a crear els codis identificatius de cada alumne (més avall): *C* per als qui parlaven català als dos progenitors, *c* per als que parlaven català amb un i les dues llengües amb l'altre, *M* per als que parlaven català amb un i castellà

Com a no catalana em va ser molt difícil recollir dades fiables de l'ús lingüístic real del català en el grup. Com que la majoria de catalans utilitzaven el castellà a l'hora de parlar directament amb un no català, la meua presència en un grup catalanoparlant accionava sovint canvis al castellà. Una vacil·lació en el contacte visual, un tomb del cap en direcció a una no catalana com era jo, sovint bastaven per provocar un canvi al castellà. [...] La meua exposició sobre l'alternança lingüística en un grup català probablement sobreestima més que subestima els casos de canvi al castellà.

¹⁸⁰ Les denominacions localistes o pejoratives que apareixien a les opcions d'*altres llengües* van ser recodificades a la seua respectiva llengua. Per tant, es va agrupar sota la denominació de *català* les denominacions similars a *fragatí* o *xapurrau*, i sota la denominació de castellà les denominacions com *argentí*.

amb l'altre (parella mixta), 2 per als que parlaven les dues llengües amb els dos progenitors (combinacions), e per als que parlaven castellà amb un progenitor i les dues amb l'altre, E per als que parlaven castellà amb els dos, i A per als que parlaven altres llengües (o altres combinacions) amb els progenitors. En els casos en què l'alumne només tenia un progenitor o només aportava informació sociolingüística d'un dels progenitors, este valor únic era el que es considerava com llengua parlada amb els progenitors. A més, cal destacar que es distingia els usos combinats de les dues llengües amb els dos progenitors, dels usos mixtos, on s'usava una llengua diferent amb cada progenitor. En l'anàlisi habitualment s'agrupava estes 7 categories amb només 4: catalanoparlants familiars (C), bilingües familiars (c, M, 2, e), castellanoparlants familiars (E) i al·loglots (A).

Llengua inicial

La llengua inicial es formulava al qüestionari amb el següent redactat:

18 Quina llengua vas parlar primer a casa quan eres petit/a? (marca amb una creu la resposta adequada)

I s'oferien quatre possibles respostes:

- 1) Només o sobretot català*
- 2) Igual en català que en castellà*
- 3) Només o sobretot en castellà*
- 4) En una altra llengua, quina? _____*

Llengua inicial dels progenitors

La llengua inicial dels progenitors s'obtenia a partir de la combinació d'estes dues preguntes.

39 Quina llengua va parlar la teva mare a casa seva, de petita? (Si no ho saps, pensa com parla amb els seus pares.)

40 Quina llengua va parlar el teu pare a casa seva, de petit? (Si no ho saps, pensa com parla amb els seus pares.)

Les opcions de resposta eren les mateixes que per a les dues preguntes sobre la llengua parlada per l'alumne als progenitors, i la seua combinació es feia de la mateixa forma.

Llengua entre els progenitors

La llengua entre els progenitors s'obtenia a partir de la pregunta:

19 Quan eres petit/a, quina llengua parlaven el teu pare i la teva mare entre ells?

Amb les quatre opcions de resposta habituals.

Llengua amb els germans

La llengua parlada amb els germans s'obtenia a partir d'esta pregunta:

24 Tens germans o germanes?

- 1. Sí*
- 2. No (passa a la pregunta 26)*

25 *Escriu el nom dels teus germans o germanes ordenats de gran a petit. Indica en quina llengua hi parles.*

<i>Escriu el nom del germà altra</i>	<i>Només o sobretot en català</i>	<i>Igal en català que en castellà</i>	<i>Només o sobretot en castellà</i>	<i>En una llengua. Quina?</i>
_____	1	2	3	4
_____	1	2	3	4

[... espai per a respondre sobre 6 germans]

Les opcions de resposta s'agrupaven segons si parlava només o sobretot català amb tots els germans, si parlava només o sobretot castellà amb tots els germans, usos bilingües si usava català i castellà amb almenys un germà, o usava català amb uns germans i castellà amb altres, i altres llengües i combinacions si usava altres llengües amb almenys algun germà.

Xarxes socials

Sobre les relacions dels alumnes i la llengua utilitzada es formulaven les següents preguntes:

31. *Pensa un moment en les coses que fas al llarg de la setmana (per exemple jugar amb els amics, activitats extraescolars, estar amb familiars, anar a escola...). Escriu a la primera i segona columnes de la taula el nom de les 20 persones amb qui més et relaciones. Un cop escrits els noms, respon a les altres preguntes.*

<i>Nom de la persona llengua hi</i>	<i>Tipus de relació</i>	<i>Ens relacionem...</i>	<i>En quina parles tu amb aquesta persona?</i>
<i>(sense cognoms)</i>	<i>(amic, cosina, monitor...)</i>	<i>Molt Bastant Poc</i>	<i>català cat=cast castellà altres</i>
1			
2			
[...]			
20			

32. *Torna a la pàgina anterior i fes un cercle sobre totes les persones que van a classe amb tu.*

El generador de noms obtenia les 20 persones amb les que es relacionava, un nombre habitual en l'anàlisi de xarxes en sociolingüística (Li Wei, 1994, p. 120; Galindo, 2006), i la llengua utilitzada. En la segona pregunta (p. 32) s'indicava quines de les 20 persones eren companys de classe. Acarant els qüestionaris de tots els alumnes es formava la matriu de relacions per a cada aula, amb els alumnes emissors a les files, i els mateixos alumnes, però com a receptors, en les columnes. Les relacions eren dirigides (matriu asimètrica), i per tant, les relacions d'amistat podien no ser recíproques. En l'anàlisi s'utilitzaven dos matrius: la de relacions i la de la llengua de les relacions. En el de les relacions cada interacció possible tenia valors 0 amb l'absència de relació, i 1 en els casos que hi havia relació. El sociograma de relacions lingüístiques es formava per arcs avaluats. La diversitat d'opcions en les tries lingüístiques es simplificava amb 3 codis únics: el 0 significava l'absència de relacions, l'1 significava relacions

en català o bilingües, i 2 per a relacions en castellà. Les relacions en altres llengües, molt minoritàries, no s'incorporaven. En les matrius, els valors de la diagonal representaven les relacions amb un mateix, i tenien per definició un valor 0.

Coneixement

Les dades de competència declara en català i en castellà es desprenen de la següent qüestió:¹⁸¹

26. Puntua de 0 a 10 la teva capacitat d'entendre, parlar, llegir i escriure el català i el castellà. 0 = gens ni mica. 10 = perfectament.
L'entenc El sé parlar El sé llegir El sé escriure

Confiança lingüística

S'utilitza un índex per al català i un altre per al castellà, que agrupa el resultat de 12 indicadors per llengua: *Sóc capaç de llegir i escriure la majoria de textos en català, Em poso nerviós/osa quan haig de parlar català en una botiga...* (vegeu el qüestionari a l'Annex «15. Qüestionari»). Cada pregunta tenia 5 opcions de resposta (1. Totalment en desacord; 2. D'acord; 3. Ni d'acord ni en desacord; 4. En desacord; 5. Totalment en desacord). L'índex d'actituds és la mitjana dels 12 indicadors (12 per a cada llengua), situats en una escala de 1 (gens de confiança) a 5 (molta confiança), situant-se el valor intermedi en 3 punts (Bretxa et al., 2015, 2016; Clément & Baker, 2001; Sorolla et al., 2009).¹⁸²

Actituds lingüístiques

Es va utilitzar un índex d'actituds cap al català i un altre cap al castellà, que sorgien de 10 indicadors per a cadascuna de les llengües: *Em sembla bé que els nens i nenes de la meva població estudiïn català, És desagradable aprendre català...* (vegeu el qüestionari a l'Annex «15. Qüestionari»). Cada pregunta té una resposta dicotòmica: *sí* o *no*. L'índex d'actituds de cadascuna de les llengües és el resultat de sumar un punt en respostes positives i restar un punt en respostes negatives. Els valors de cada variable se situen en una escala de -10 (actituds plenament negatives cap a la llengua) a +10 (actituds plenament positives cap a la llengua) (Huguet Canalis & Suïls, 1998; Sorolla et al., 2009). En algunes ocasions que es compara els índex d'actituds cap a les dues llengües, la nova escala se situa entre -20 (actituds completament negatives cap a les dues llengües) i +20 (actituds completament positives cap a les dues llengües), i el valor intermedi se situa en els 0 punts, que pot representar tant actituds intermèdies cap a les dues llengües, com actituds positives cap a una llengua i negatives cap a l'altra.

Codi dels alumnes

Cada alumne s'identificava amb un codi de 5 caràcters que a la vegada aportava informació rellevant per a la recerca. Els 3 primers caràcters es relacionaven amb la ID numèrica de l'alumne (des del 001 al 245). El quart caràcter era la llengua parlada amb els progenitors, amb els caràcters que ja hem definit en l'apartat anterior sobre la llengua familiar. Finalment el cinquè caràcter del codi d'identificació feia referència al gènere de l'alumne, amb un valor 1 per als xics i 2 per a les xiques.

¹⁸¹ La pregunta és similar a la utilitzada pel Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu de Catalunya (2008).

¹⁸² Quan un alumne no va respondre a 6 de les 10 preguntes no es calcula l'índex corresponent.

7.5 PROGRAMARI UTILITZAT

Per a l'anàlisi descriptiu de xarxes s'ha utilitzat *Ucinet* (v. 6.461) (Borgatti, Everett, & Freeman, 2002b; R. A. Hanneman & Riddle, 2005). Per a l'anàlisi estadístic individual s'ha usat el paquet estadístic *SPSS* (*IBM SPSS Statistics* v. 20). En el cas de l'anàlisi blockmodeling s'ha utilitzat *Pajek* (v. 4.03) i els models que incorpora per a l'anàlisi de xarxes amb signe (Batagelj & Mrvar, 2010). En l'anàlisi dels múltiples factors que afecten a la presència d'una interacció s'ha utilitzat els models exponencials de grafs aleatoris (ERGM), mitjançant *PNet*, el programari desenvolupat des del centre de recerca MelNet de la Universitat de Melbourne (MelNet, 2012).¹⁸³ Per a l'extracció de díades, i la seua conversió a tríades que hem utilitzat en alguna anàlisi complementària, s'ha utilitzat la llibreria *igraph* (v. 0.6.5)¹⁸⁴ per al paquet estadístic *R*,¹⁸⁵ i *Microsoft Office Excel 2007*.

¹⁸³ *PNet* <<http://sna.unimelb.edu.au/PNet>>

¹⁸⁴ *igraph* <<http://igraph.sourceforge.net/>>

¹⁸⁵ *R* <<http://www.r-project.org/>>

8 USOS LINGÜÍSTICS FAMILIARS

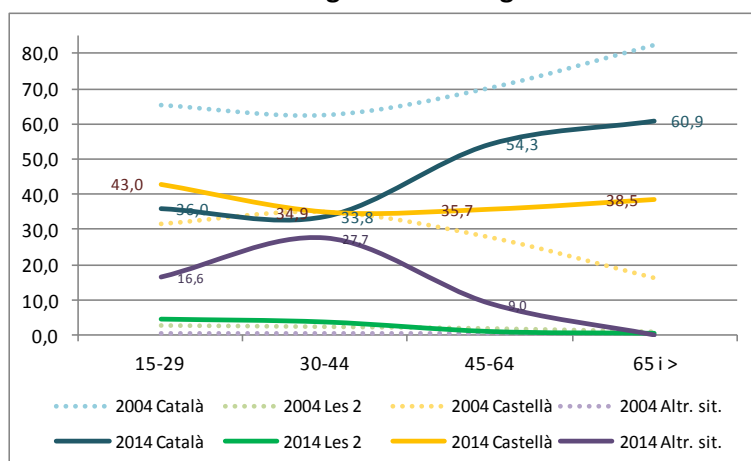
7.6 LLENGUA INICIAL: MINORITZACIÓ

DEMOGRÀFICA DEL CATALÀ

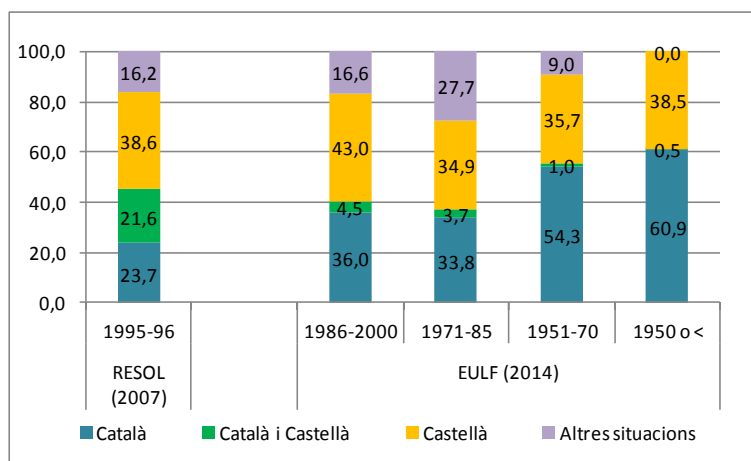
Si reprenem les enquestes de població adulta, i focalitzant-nos en el Baix Cinca i la Llitera, s'observava que, si bé el percentatge de catalanoparlants inicials era una mica menor (46,1%) que en el global de la Franja (52,2%), generacionalment es produïa un decalatge importantíssim. Els percentatges de catalanoparlants inicials eren superiors entre la població més gran (60,9% entre els de 65 i més anys) que no pas entre els més joves (poc més d'un terç de la població). Cal indicar que estes proporcions han variat força al llarg de l'última dècada. Entre la població més gran, la proporció de catalanoparlants s'ha reduït en 15,9 punts percentuals entre els que tenen entre 45 i 64 anys, i 21,5 punts entre els que tenen 65 i més anys. La reducció ha estat encara més important entre els menors de 45 anys: 28,8 punts entre els que tenen 30 i 44 anys, i 29,4 punts entre els que tenen de 15 a 29 anys. Vegeu-ho en el Gràfic 16.

Davant el fet que la major part de la població adulta declara haver transmès el català als seus fills (vegeu-ho al Capítol 5), cal esperar que en la generació de població escolar estudiada en el projecte RESOL, nascuda els anys 1995 i 1996, la proporció de catalanoparlants i castellanoparlants inicials té certa continuïtat amb les generacions més joves dels estudis en població adulta. Vegeu-ho al Gràfic 17. Si ens centrem en les dades dels alumnes estudiats, trobem paral·lelismes entre els nostres enquestats nascuts a mitjans dels 90 i enquestats quan cursaven últim curs de primària, i la generació nascuda entre la segona meitat dels anys 80 i la dècada dels 90 i enquestada quan ja tenien 15 o més anys. Ambdós estudis marquen que el castellà ja és la llengua inicial majoritària d'estes generacions, amb una proporció de castellanoparlants que se situa al voltant del 40%, i d'al·loglots, que se situa al voltant del 16%. On es marquen diferències és en la distribució de catalanoparlants inicials, perquè la generació més jove de l'estudi en població adulta registra un volum de 12,3 punts per damunt de la nostra enquesta, i els bilingües familiars se situen 17,1 punts per davall de la nostra enquesta.

Gràfic 16 – Llengua inicial segons l'edat. EULF14. Població de 15 i més anys al Baix Cinca i la Llitera. Percentatges. Percentatges. EULF14.

Gràfic 17 – Llengua inicial dels alumnes de RESOL07 comparada amb la llengua inicial de la població del Baix Cinca i la Llitera segons l'edat A EULF03. Percentatges. EULF14 i RESOL07.

Cal tenir en compte que la major part de tendències es repeteixen en ambdós estudis, especialment pel que fa a la minorització demogràfica del català com a llengua inicial dels jòvens. Amb tot, també és cert que hi ha algunes divergències. En primer lloc hem de tenir en compte el canvi generacional que s'hi està produint, i que pot afectar els resultats, perquè una dada abraça des dels nascuts a mitjans dels 80 fins tots els nascuts als anys 90, mentre que l'altra només mostra dades de la cua d'esta generació, de nascuts a mitjans dels anys 90. En segon lloc, el nostre estudi es realitzà quan estos alumnes cursaven l'últim curs de primària, mentre que l'altre estudi els reprèn 7 anys més tard, quan estan finalitzant ja els estudis de secundària post-obligatòria, amb els pertinents canvis que han pogut ocórrer en la seua percepció durant l'adolescència. En tercer lloc, durant la dècada s'han produït canvis importants en la composició de la població, tal com es mostra en la comparació de les dues enquestes a població adulta (Gràfic 16). La nostra recerca se situa en el vell mig d'estos canvis. I en quart, i últim lloc, no cal dir-ho que també pot haver-hi diferències produïdes per les metodologies utilitzades, pel format del qüestionari, el lloc d'enquesta, les preguntes fetes... Per exemple, l'enquesta a població adulta, feta telefònicament, permet adaptar la denominació de la llengua a la que l'enquestat utilitza, mentre que la nostra enquesta en

paper no permetia esta adaptació, i alguns enquestats podien marcar usos bilingües allà on consideraven que la llengua que parlaven no era *català-català*. En tot cas, l'increment de bilingües inicials entre població jove i infantil és ben conegut ja en altres àrees (Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu, 2008; Querol et al., 2007; Tenorio Segarra, 2013; Torres et al., 2005) i l'alt percentatge de respostes no bilingües en altres qüestions diferents de la llengua inicials ens fan pensar que no hi ha un biaix en este sentit.

7.7 USOS LINGÜÍSTICS FAMILIARS

Els usos lingüístics familiars ens mostren l'estat de la transmissió lingüística intergeneracional, un punt cabdal en l'estudi de la vitalitat d'una comunitat lingüística (vegeu-ho al Capítol 2). En este apartat aprofundirem en la qüestió. Però en primer lloc farem una visió global dels usos lingüístics familiars. Comptem amb 5 variables sobre els usos lingüístics en la llar. La *llengua inicial dels progenitors* (llengua que els progenitors de l'alumne utilitzen amb els seus respectius progenitors), la *llengua entre progenitors* (la llengua que els progenitors de l'alumne utilitzen entre ells), la *llengua inicial* (primera llengua que l'alumne va parlar a la llar quan era menut), la *llengua amb els progenitors* (llengua que l'alumne utilitza amb els seus progenitors) i la *llengua amb els germans* (llengua que l'alumne utilitza amb cadascun dels seus germans).

Tot i la diversitat d'usos lingüístics familiars, agrupem la informació en dos tipologies d'usos segons l'àmbit familiar on ocorren. D'una banda hem identificat la *llengua en la família nuclear* que es correspon amb els usos lingüístics en què l'alumne n'és interlocutor, com la llengua amb els progenitors i la llengua amb els germans. D'una altra banda considerem les dues variables en què l'alumne no n'és interlocutor, això és, l'*origen lingüístic dels progenitors*, que és la llengua inicial dels progenitors, i la llengua parlada entre els progenitors. Finalment, analitzem de manera conjunta estos usos lingüístics sota el paraigua de la *transmissió lingüística intergeneracional*, en què es té en compte l'evolució dels usos lingüístics, des de la llengua inicial dels progenitors fins la llengua que l'alumne utilitza amb els seus germans, incorporant les dues generacions.¹⁸⁶

En general, si analitzem l'origen lingüístic dels progenitors, els usos lingüístics entre progenitors, els usos de l'alumne amb els progenitors, i els de l'alumne amb els seus germans, podem fer una primera aproximació a l'estat de la transmissió lingüística intergeneracional a través de dues generacions. Si observeu estos usos en conjunt (

¹⁸⁶ Pel que fa a la llengua inicial de l'alumne, diversos treballs han observat en diferents punts dels territoris de llengua catalana que en les generacions nascudes a finals del segle XX s'estan produint alguns canvis, que afecten a la concordança habitual entre la llengua parlada amb els progenitors i la llengua declarada com a inicial (Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu, 2008; Querol et al., 2007; Tenorio Segarra, 2013; Torres et al., 2005). També este comportament divergent s'observa en les dades analitzades de la Franja, i això ens fa tractar la llengua inicial a banda, i de manera complementària a les variables indicades.

Gràfic 18), noteu que el català i el castellà tenen un volum similar en l'origen lingüístic (llengua inicial dels progenitors), tot i que en gran part dels alumnes els progenitors tenen un origen on es combinen les dues llengües, ja siga perquè l'origen lingüístic d'un és català i de l'altre castellà, i per tant, mixt (18,2%) o perquè un és d'origen castellanoparlant i l'altre d'origen bilingüe (11,2%). Esta situació inicial amb volums similars per a una i altra llengua varia a favor del castellà en l'ús que fan els progenitors entre ells, possiblement per la inèrcia de la norma de convergència al castellà. Però en l'ús de l'alumne amb els progenitors es recuperen les similituds en el volum entre català i castellà. Amb tot, en les tries que els alumnes fan amb els seus germans observem que la situació es torna a desequilibrar, novament a favor del castellà.

7.7.1 ORIGEN LINGÜÍSTIC DELS PROGENITORS

En primer lloc tractarem l'origen lingüístic dels progenitors, això és, la llengua inicial dels progenitors. Esta informació la coneixem pel que declara l'alumne sobre la llengua usada per cada progenitor amb els seus respectius progenitors (els avis de l'alumne). És la informació més allunyada cronològicament, **i hi trobem un percentatge molt similar d'alumnes amb els dos progenitors catalanoparlants inicials (21,1%) o castellanoparlants inicials (19,8%)**. Amb tot, ambdós casos són minoritaris, al costat del gran gruix de casos en què **les dues llengües es combinen en l'origen lingüístic dels progenitors (40,9%)**. Entre estos usos combinats de català i castellà abunden tant l'opció d'ús similar de les dues llengües (24,8%), ja siguen casos mixtos en què cada progenitor té una llengua inicial (18,2%) o els dos progenitors tenen les dues llengües com a inicials (6,6%). Entre la resta d'estes combinacions, són més abundants les opcions on predomina el castellà (11,2%) que no en les que predomina el català (5,0%). Finalment, els casos en què els progenitors tenen altres llengües o combinacions com a inicials sumen 18,2%, destacant els qui només tenen altres llengües com a inicials. Sintetitzant esta informació, es pot afirmar que **una cinquena part té progenitors amb el català com a llengua inicial, que sumats als qui tenen progenitors amb el català almenys amb tanta presència com el castellà, sumen fins a la meitat dels alumnes**. Vegeu-ho al Gràfic 19.

7.7.2 LLENGUA PARLADA ENTRE ELS PROGENITORS

Tot i que en el conjunt dels progenitor hi ha una heterogeneïtat important, amb fins un 40,9% de situacions en què es combina el català i el castellà com a llengua inicial, la tria que els progenitors van fer entre ells homogeneïtza esta situació. Només en el 20,2% dels casos l'alumne declara que els seus progenitors usen les dues llengües. Tot i que s'observa increments en els usos homogenis, el canvi és més favorable al castellà, que no pas al català. Així, en el 25,6% del total dels casos els progenitors parlen català entre ells, una mica superior a la predominança del català en la llengua inicial dels progenitors. Ben al contrari, l'ús del castellà té un importantíssim creixement, amb el 38,4% dels casos, que suposen un increment de pràcticament 20 punts respecte els progenitors amb el castellà com a llengua inicial. L'ús de les llengües altres entre progenitors (i combinacions) se situa en valors similars (15,7%). Vegeu-ho al Gràfic 20.

Tal com veurem en conjunt més endavant, **un dels canvis més importants que es produeix en els usos lingüístics familiars té lloc en esta tria de la llengua entre progenitors.** Així, en els casos en què la llengua inicial dels dos progenitors coincideix, els canvis no són habituals: es manté com a llengua entre progenitors en la major part dels progenitors catalanoparlants inicials (80,4%) o castellanoparlants inicials (85,4%). Estes parelles aglutinen una tercera part dels casos estudiats.¹⁸⁷ Cal dir que, en els casos en què no es produeix esta continuïtat, es tracta de *vibracions* (Bretxa i Riera, 2014) en què els usos entre progenitors passen a ser en les dues llengües, més que no pas de canvis d'una llengua a l'altra. La continuïtat també es produeix entre els parlants inicials d'altres llengües i combinacions, que en el 79,1% dels casos els progenitors mantenen estes llengües altres per a comunicar-se entre ells.

Ben al contrari, en el cas en què coexisteixen el català i el castellà com a llengua inicial dels progenitors, els canvis són més importants. Només en una tercera part d'estos casos els progenitors continuen combinant les dues llengües per a parlar entre ells (37,1%). Pràcticament en la meitat dels casos el català desapareix, i els progenitors parlen només castellà entre ells (45,4%). Els casos en què s'adopta el català són només el 16,5% d'estos casos. Vegeu-ho a la Taula 15.

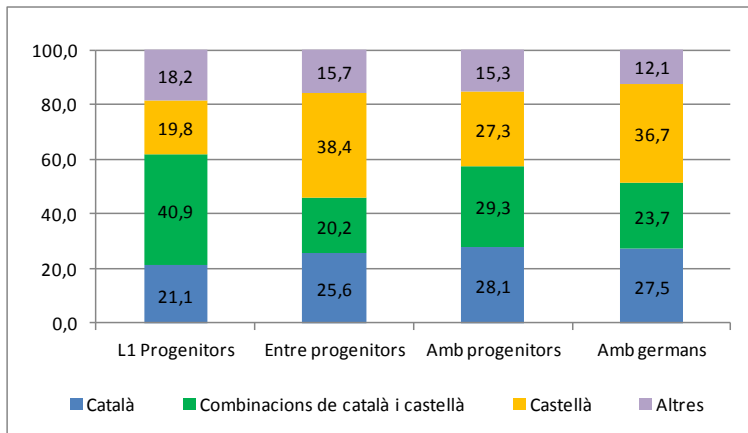
Taula 15 – Llengua parlada entre els progenitors segons la llengua inicial dels progenitors. Nombres absoluts. RESOL07.

Llengua entre progenitors	Llengua inicial dels progenitors			
	Català	Combinació i Mixt	Castellà	Altres ll. i comb.
Català	41	16	2	3
Català i castellà	7	36	5	1
Castellà	2	44	41	5
Altres ll. i comb.	1	1	0	34
Total	51	97	48	43

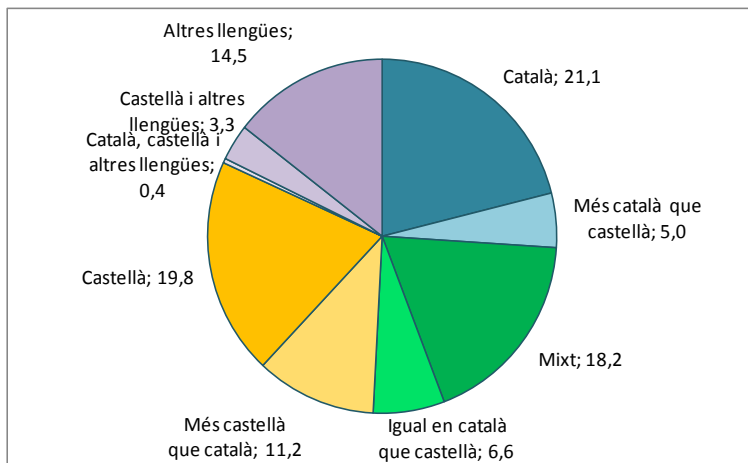
Si s'analitza una mica més a fons la diversitat de casos que agrupa la combinació de català i castellà com a llengua inicial dels progenitors, es pot observar que la major part de casos en què s'arracona el català es produeixen en situacions d'origen mixt, és a dir, en què cada progenitor té una llengua inicial diferent (25 dels 44 casos), i en els que el castellà ja predominava com a llengua inicial (16 dels 25 casos).

¹⁸⁷ El percentatge resultants és el mateix per als dos grups: cadascun representa el 17,2% de la població total, que suma el 34,4%.

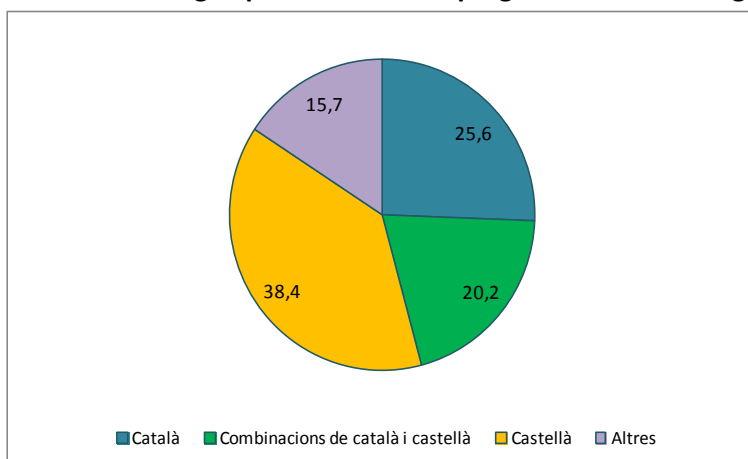
Gràfic 18 – Usos lingüístics familiars: llengua inicial dels progenitors, llengua entre els progenitors, llengua de l’alumne amb els progenitors i llengua de l’alumne amb els germans. Percentatges. RESOL07.

Gràfic 19 – Llengua inicial dels progenitors. Percentatges. RESOL07.

Gràfic 20 – Llengua parlada entre els progenitors. Percentatges. RESOL07.

Nota: Les opcions de resposta de la pregunta eren les habituals: *només o sobretot català, igual en català que en castellà, només o sobretot en castellà, en una altra llengua, quina?*

7.7.3 LLENGUA PARLADA AMB ELS PROGENITORS

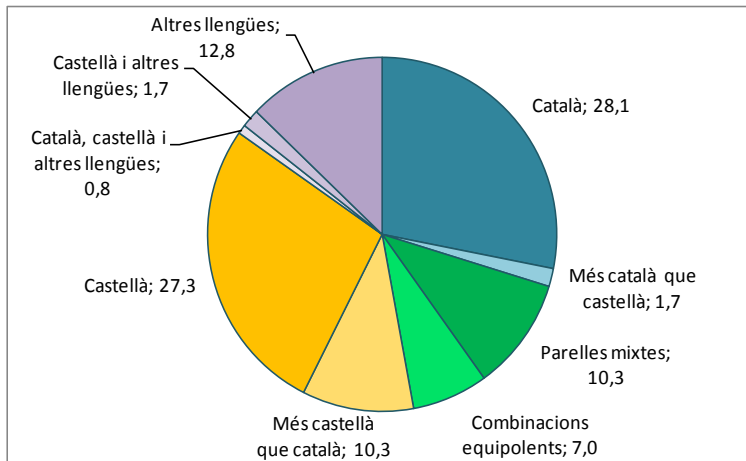
La llengua parlada amb els progenitors és el primer dels usos familiars que tractem on l'alumne participa directament. La socialització primària ocupa un espai bàsic en el procés de socialització de l'alumne. La família és el principal agent de transmissió dels valors, els rols i la resta de normes que l'alumne té a l'abast en la seua tria.¹⁸⁸ La socialització primària també incideix fortament en el component sociolingüístic dels alumnes. Així, els usos familiars expliquen bona part de les competències, els usos i les actituds lingüístiques dels alumnes, i encara més en relació a la llengua catalana a la Franja, donada la seua pràctica absència institucional. És per això que prenem la llengua que l'alumne parla amb els seus progenitors com a punt central sobre el qual es desplega bona part de la recerca. Habitualment mantindrem un punt d'atenció sobre la llengua que l'alumne parla amb els seus progenitors, analitzant com varien la resta de variables respecte esta.

Els resultats estan molt poc concentrats perquè hi ha situacions molt diverses. Vegeu-ho al Gràfic 21. En primer lloc, **només poc més de la meitat dels alumnes mantenen usos homogenis amb els seus dos progenitors, ja siga per l'ús predominant de català o de castellà.** De forma similar a l'origen lingüístic dels progenitors, també en l'ús de l'alumne amb els seus progenitors es repeteixen les similituds entre l'ús del català i el castellà, i es distingeix una quarta part dels alumnes que parla català amb els dos progenitors (28,1%) i una altra quarta part que els parla castellà (27,3%). **Els alumnes que combinen l'ús de català i castellà amb els progenitors sumen prop d'una tercera part del total (29,3%),** repartits entre diferents tipologies. Així, els fills de parelles lingüísticament mixtes, que amb un dels progenitors parlen només o sobretot català i amb l'altre només o sobretot castellà, són el 10,3% de la mostra. I la resta de combinacions entre català i castellà arriben a sumar el 19%, amb certa preponderància de les combinacions on predomina el castellà. Així, els que combinen les dues llengües amb algun dels progenitors es reparteixen entre els que fan un ús majoritari del castellà, és a dir, aquells qui parlen només o sobretot en castellà amb un dels progenitors i les dues llengües amb l'altre (10,3%), o entre els qui fan combinacions equipolents, que parlen les dues llengües amb els dos progenitors (7,0%). Les combinacions amb ús majoritari de català, que són els qui parlen només o sobretot català amb un dels progenitors i les dues amb l'altre, sumen pocs efectius (1,7%). Finalment, **els que els parlen altres llengües o combinacions continuen en valors al voltant del 15% (15,3% de la mostra),** repartits entre els que només parlen altres llengües (12,8%), els que parlen castellà i altres llengües (1,7%), o bé els que parlen català, castellà i altres llengües (0,8%).

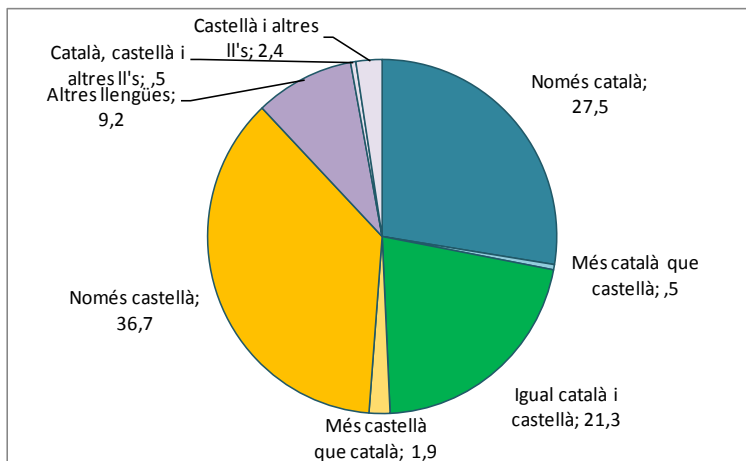
Els resultats mostren, doncs, que els catalanoparlants familiars (llengua parlada amb els progenitors) depassen de poc la quarta part dels alumnes estudiats, que sumats al conjunt resta d'alumnes que utilitzen en algun grau el català amb els seus progenitors no superen 3 de cada 5 alumnes (58,2%).

¹⁸⁸ També els agents de socialització externs a la família, com l'escola, ocupen un espai rellevant en els referents de l'alumne. I tot just en este segment d'edat preadolescent es comença a albirar la cerca de la identitat pròpia lligada amb l'adolescència, i l'augment de l'espai dedicat a l'esfera dels amics. Amb tot, en esta edat la socialització primària de ben segur encara juga un paper bàsic en el seu comportament.

Gràfic 21 – Llengua parlada amb els progenitors. Percentatges. RESOL07.

Gràfic 22 – Llengua parlada amb els germans. Percentatges. RESOL07.

7.7.4 LLENGUA PARLADA AMB ELS GERMANS

El 84,8% dels alumnes té germans, i per tant, el 15,2% no en té. Entre els que tenen germans, l'ús del català es manté amb poc més d'un quart dels alumnes (27,5%), i l'ús del castellà s'amplia a més d'una tercera part (36,7%), a costa dels decrements en les combinacions de català i castellà, fetes pel 23,7% dels que tenen germans, o l'ús d'altres llengües o combinacions (12,5%). Vegeu-ho al Gràfic 22. Així, l'ús predominant de català se situa en nivells d'ús similars amb progenitors i amb germans, però s'incrementa l'ús del castellà a costa dels usos bilingües, la qual cosa fa variar els volums similars que les dues llengües tenen en l'ús amb els progenitors, observant-se distància de 9,2 punts, favorables al castellà, en els usos amb els germans.

7.8 ELS USOS LINGÜÍSTICS EN LA FAMÍLIA NUCLEAR

En la comparació dels usos lingüístics que els alumnes fan amb els seus progenitors i amb els seus germans s'ha de tenir en compte que no tots els alumnes tenen germans. Per això és convenient creuar les dues variables per a observar les dinàmiques sociolingüístiques (vegeu-ho a la Taula 16), i diferenciar-les de les dinàmiques demogràfiques que es poden produir en relació als grups lingüístics. Observem que **entre els alumnes que parlen català amb els progenitors hi ha un manteniment sensiblement inferior que en el cas dels castellanoparlants**. Així, un 76,7% dels catalanoparlants familiars manté esta llengua per a parlar amb els seus germans, mentre que esta tendència al manteniment és superior en el cas del castellà, que es produeix en el 84,5% de les ocasions. Els casos en què no es manté l'ús predominant de la llengua familiar es tracta de vibracions, en la major part dels casos, amb usos combinats de les dues llengües. Només trobem un 5% de casos (3 alumnes) en què es parla català amb els progenitors i en castellà amb els germans. Cal destacar, però, que no es troba cap cas a l'inrevés, en què l'alumne parle castellà amb els progenitors i català amb els germans. Ben al contrari, sí que es produeixen un 16,7% de casos d'alumnes que parlen català amb els progenitors i les dues llengües amb els germans, o al contrari, el 15,5% d'alumnes que parlen castellà amb els progenitors i les dues amb els germans.

Entre els que parlen català i castellà amb els seus progenitors, tot i que la combinació de les dues llengües es manté amb força (la meitat dels casos), també la balança es decanta cap al castellà (32,1%), més que no pas cap al català (17,9%). Els que parlen altres llengües o combinacions amb els progenitors, amb els seus germans continuen parlant sobretot l'altra llengua o combinacions (77,4% dels casos), tot i que alguns incorporen el castellà (16,1%).

Taula 16 – Llengua parlada amb els germans segons la llengua parlada amb els progenitors. Percentatges. Percentatges. RESOL07.

Llengua parlada amb els germans	Llengua parlada amb els progenitors			
	Català	Mixt i Comb.	Castellà	Altres ll. i comb.
Només català	76,7%	17,9%	0,0%	3,2%
Combinació de català i castellà	16,7%	50,0%	15,5%	3,2%
Només castellà	5,0%	32,1%	84,5%	16,1%
Altres llengües i combinacions	1,7%	0,0%	0,0%	77,4%
Nombre d'alumnes	58	49	76	24

A tall de síntesi dels usos lingüístics en la família nuclear (llengua amb els progenitors i amb els germans), s'observa que les tries no són completament estables, amb tendències poc clares, però que tenen cert biaix que afavoreix l'adopció del castellà. D'una banda els **usos lingüístics familiars tenen variacions rellevants**, pel fet que hi ha canvis en les tries lingüístiques, que afecten fins i tot a les famílies lingüísticament més homogènies. Però d'esta inestabilitat **no emergeixen tendències sociolingüístiques clares**. Tot i que en general solen afavorir el

castellà, no sempre és així, i a pesar de tot, els nivells d'ús del català predominant es mantenen força estables.

Així, dels 60 alumnes que utilitzen el **català** amb els progenitors (i tenen germans), 46 el mantenen en l'ús amb els germans. Amb tot, esta pèrdua és compensada, fins sumar un total de 57 alumnes, amb 10 alumnes que parlen català amb els germans, tot i que parlen català i castellà amb els progenitors (sobretot fills de parelles mixtes), i 1 al·loglot familiar, que també només usa el català amb els germans. Les dues xifres, la dels 60 alumnes que parlen català amb els progenitors i els 57 que el parlen amb els germans), tenen un volum similar.

En oposició, **el castellà no només manté el seu gruix de parlants, sinó que l'amplia amb les aportacions de bilingües familiars i al·loglots**. La seua capacitat de retenció de la llengua parlada amb els progenitors no és molt superior a la del català: dels 58 alumnes que parlen castellà amb els progenitors (i tenen germans), 49 el mantenen amb els germans. Però esta llengua obté unes aportacions molt superiors que les que observa el català, provinents d'aquells que parlen les dues llengües amb els progenitors (18 casos),¹⁸⁹ altres llengües (5) o fins i tot del català (3), fent que el nombre total d'alumnes que parla castellà amb els germans siga superior (75) que els que el parlen amb els progenitors (58).

Com veiem, els que usen les **dues llengües** amb els progenitors no sempre mantenen l'ús d'estes llengües amb els germans (28 de 56). Amb tot, l'ús d'ambdues llengües amb germans es produeix en el cas de 10 catalanoparlants familiars i 9 castellanoparlants familiars, que juntament amb 1 al·loglot, sumen fins a 48 alumnes que usen les dues llengües amb germans.

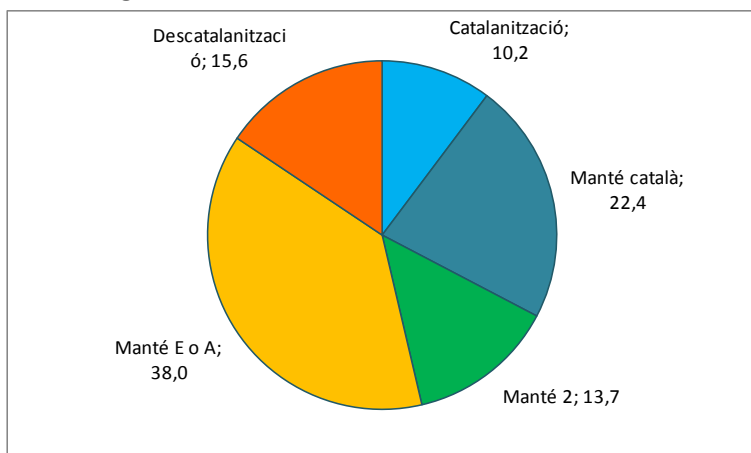
Si sintetitzem tota esta informació sobre els recorreguts sociolingüístics en la família nuclear, observem que **un terç dels alumnes orbita al voltant del català, mentre que la meitat és aliè per complet al català (ja siga perquè ho fa al voltant del castellà o de les altres llengües), i poc més d'una desena part manté usos bilingües**. Així, els alumnes que parlen català amb els progenitors i els germans no arriben a una quarta part dels enquestats amb germans (22,4%). A més, entre estos alumnes que se situen al voltant del català en els usos familiars cal afegir un 10,2% que ha fet un procés de catalanització familiar, ja siga la meitat que han seguit un procés de catalanització amb els germans, provenint d'una parella mixta, o l'altra meitat que són fills d'una parella castellanoparlant i parlen les dues amb els germans.¹⁹⁰

D'una altra banda, els alumnes que se situen al voltant del castellà són més d'una tercera part dels alumnes que no parla català ni amb progenitors ni amb germans (38,0%), als quals s'ha de sumar un 15,6% que es troba en un procés de descatalanització familiar. D'estos 32 alumnes que han reduït la presència del català en la família nuclear es tracta en part de fills de parelles mixtes que només usen castellà amb els germans (7), però també alumnes que usen les dues llengües amb un progenitor i només el castellà amb l'altre, i amb els germans només usen castellà (10), o alumnes que parlen català amb els dos progenitors i usen les dues llengües amb els seus germans (10). En tot cas, els catalanoparlants familiars que només usen castellà amb els germans són 3 casos. Així, la meitat dels enquestats (53,6%) no fa ús del català a la llar o l'ha abandonat per a parlar amb els seus germans. La major part d'estos enquestats parlen el castellà, però una quarta part parla llengües altres amb els progenitors. Finalment, un de cada deu enquestats parla les dues llengües tant amb els progenitors com amb els seus germans.

¹⁸⁹ Recordeu que la major part dels alumnes que agrupem en l'ús combinat de català i castellà amb els progenitors utilitzen castellà amb un dels progenitors i les dues amb l'altre.

¹⁹⁰ No hi ha cap cas d'enquestats que parlen castellà amb els dos progenitors i català amb els germans.

Gràfic 23 – Usos familiars amb la família nuclear. Alumnes que tenen germans. Percentatges. RESOL07.

7.9 ELS USOS LINGÜÍSTICS EN LA FAMÍLIA EXTENSA

Entre l'origen lingüístic dels progenitors (llengua inicial dels progenitors) i la llengua que l'alumne parla amb els progenitors el nivell de manteniment dels catalanoparlants és superior (86,3%) que el dels castellanoparlants d'origen (68,8%), que són més propis a la combinació de les dues llengües amb els progenitors. Els alumnes que tenen orígens lingüísticament heterogenis mantenen esta heterogeneïtat en més de la meitat dels casos, i els casos que no ocorre això es reparteixen de forma similar entre el català i el castellà. Això fa que **no s'observen pèrdues ni desequilibris en la transmissió lingüística intergeneracional**, entre l'origen lingüístic dels progenitors i la llengua que estos progenitors han transmès als fills. Vegeu-ho al Capítol 8.

Taula 17 – Llengua parlada amb els progenitors segons l'origen lingüístic dels progenitors. Nombres absoluts. RESOL07.

Llengua amb els progenitors	Llengua inicial dels progenitors				TOTAL
	Català	Comb. i Mixt	Castellà	Altres ll. i comb.	
Català	44	20	3	1	68
Mixt i Combinació	5	53	12	1	71
Castellà	2	24	33	7	66
Altres ll. i comb.	0	0	0	35	35
TOTAL	51	97	48	44	240

Ben al contrari, en les tries lingüístiques **entre germans** si que s'observa un trencament lingüístic en relació a l'origen lingüístic dels progenitors. Els dos grups lingüísticament homogenis no observen canvis importants ni es descompensen les seues proporcions. Així, el

73,3% dels alumnes amb progenitors d'origen catalanoparlant usen el català amb els seus germans, i en el cas del castellà la proporció és del 75,6%. On es desenvolupa el canvi de proporcions és en els casos de progenitors amb origen lingüístic heterogeni, pel fet que dels 82 casos, en 29 es manté esta heterogeneïtat, però en els casos en què la balança es decanta per una de les dues llengües, el castellà és més habitual (32 casos) que no pas en el cas del català (21). De fet, si desagreguem en les diferents categories de l'origen heterogeni, la balança és més favorable al català en el cas dels qui declaren usar les dues llengües amb els dos progenitors o aquells casos en què el català ja hi predomina. Però ben al contrari, el castellà predomina una mica més en el cas de famílies d'origen netament mixt o allà on ja predomina el castellà. Vegeu-ho a la Taula 18.

Taula 18 – Llengua parlada amb els germans segons la llengua inicial dels progenitors. Nombres absoluts. RESOL07.

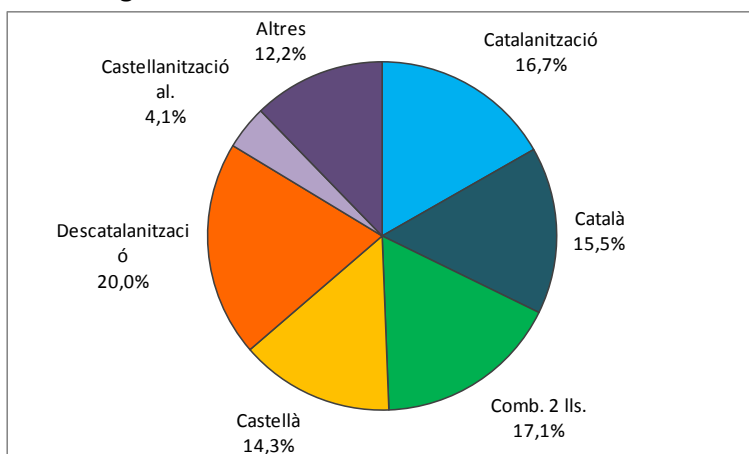
Llengua amb germans	Llengua inicial dels progenitors				TOTAL
	Català	Comb. i Mixt	Castellà	Altres ll. i comb.	
Només català	33	21	2	1	57
Comb. de cat. i cast.	8	29	8	3	48
Només castellà	3	32	31	10	76
Altres ll. i comb.	1	0	0	22	23
TOTAL	45	82	41	36	204

Així, entre l'alumnat estudiat, es produeix una diversitat molt important de situacions en l'evolució dels usos lingüístics familiars. Vegeu-ne la diversitat d'opcions que es donen en la **Error! No s'ha trobat l'origen de la referència.** de l'Annex «12. Annex: Origen lingüístic dels progenitors». El 42% dels alumnes s'ha criat en llars on la transmissió lingüística ha estat estable en les tres generacions estudiades, amb concordança des de la transmissió rebuda pels progenitors fins la llengua utilitzada pels enquestats amb els germans, passant per la llengua utilitzada entre els progenitors i la que transmeten a l'enquestat. Així, esta meitat d'alumnes que s'han criat en llars amb usos estables i monolingües agrupa tres tipologies, les famílies amb **manteniment de la transmissió del català (15,5%), del castellà (14,3%), o d'altres llengües i combinacions (12,2%)**, a més de les **famílies bilingües (17,1%)** amb alumnes que declaren que el català i el castellà es combinen en la llengua inicial dels seus progenitors i mantenen esta heterogeneïtat entre ells, ells la mantenen amb els seus progenitors i també la practiquen amb els seus germans. Però a banda de les tres tipologies de família que presenten estabilitat en la transmissió lingüística, i les famílies bilingües, s'observen tres tipologies més que presenten canvis en la transmissió, sumant també al voltant de 4 de cada 10 alumnes. Agrupen dues tipologies força similars, **les famílies que han catalanitzat els seus usos (16,7%) i les que els han descatalanitzat (20%), a més dels al·loglots que els han castellanitzat (4,1%)**.

Per tal de sintetitzar este recorregut entre l'origen lingüístic dels progenitors i la llengua que l'alumne parla amb els seus germans (o amb els seus progenitors, si no té germans) podem observar fins 7 tipologies, que podeu veure en el Gràfic 24. En la transmissió lingüística entre els alumnes estudiats al llarg de les tres generacions es pot distingir en tres tipologies de volum força similar. Els que mantenen la transmissió del català o l'han catalanitzat són una

d'estes parts, i els que mantenen el castellà o l'han castellanitzat, una altra. Finalment, els que mantenen combinacions de les dues llengües, que són una sisena part, juntament amb els al·loglots que mantenen familiarment la llengua o s'han castellanitzat, que sumen una altra sisena part, completen la tercera part restant.

Gràfic 24 – Llengua familiar. Evolució sociolingüística. Tots els alumnes. Percentatges. RESOL07.

Si aprofundim en els processos de trencament de la transmissió del català i del castellà observarem que tenen similituds pel que fa a la seua gradualitat i al moment en què es produeixen.

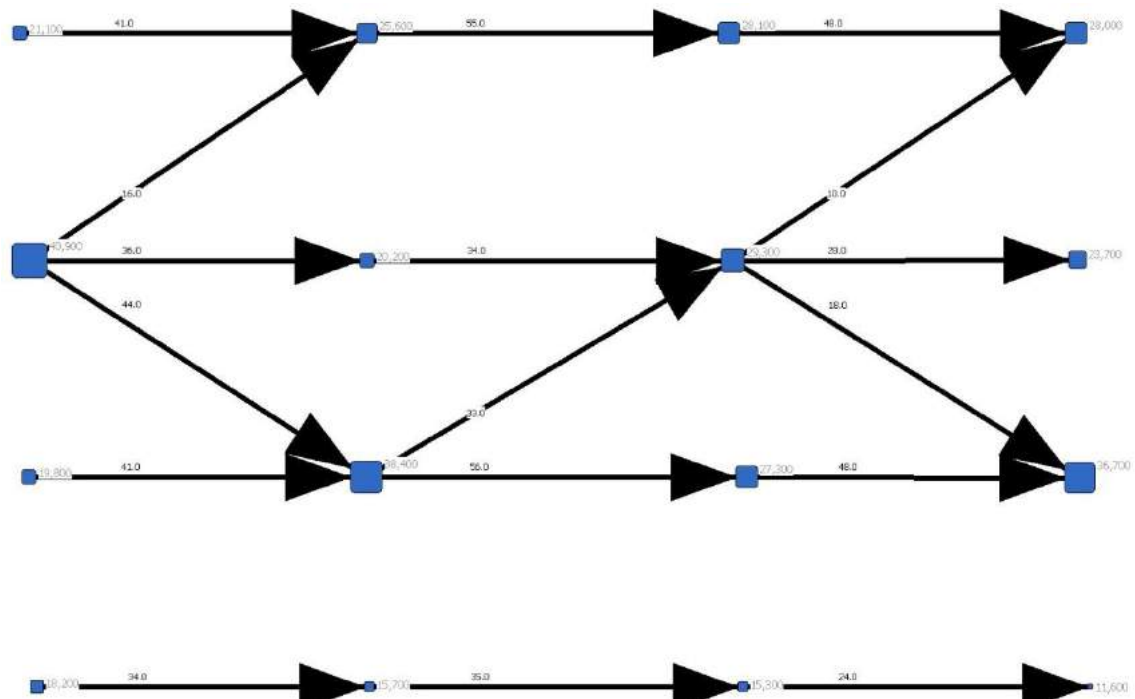
En el procés de catalanització (41 alumnes) es poden distingir dues tendències: una catalanització en origen bilingüe (26), o una bilingüització en origen castellanoparlant (13). Només en el cas de dos alumnes es produeix una catalanització estricta, això és, el canvi d'un origen castellanoparlant dels progenitors a un ús únic del català amb els germans. Doncs bé, esta tendència general a la catalanització de contextos originalment bilingües o a la bilingüització dels originalment castellanoparlants se sol produir o bé perquè els progenitors l'han triat ja com a llengua entre ells (16 casos, sobretot pels 14 de catalanització d'un origen bilingüe) o bé perquè els germans només utilitzen el català entre ells (17 casos, tant de catalanització com de bilingüització). Són menys els casos en què els progenitors utilitzen les dues llengües entre ells i decideixen parlar només català amb l'alumne (8 casos). Així, el més comú es que la catalanització es produísca perquè els progenitors tenen un origen divers i decideixen utilitzar només el català entre ells (i transmetre'l als fills), mentre que la bilingüització d'orígens castellanoparlants pot ocórrer tant en la tria de llengua entre progenitors com en els usos de l'alumne amb els germans.

En el procés de descatalanització (49 alumnes) podem distingir fins a tres tendències. La major part es tracta de desbilingüitzacions de famílies amb progenitors que originàriament tenen les dues llengües com a inicials (36), la bilingüització de famílies inicialment catalanoparlants (8) i la descatalanització estricta, amb canvis de famílies originalment catalanoparlants homogènies a usos en castellà amb els germans (5). Igual que en el procés de catalanització, el procés de descatalanització se sol produir en la llengua que els progenitors decideixen utilitzar entre ells (28) o amb els germans (15), i són molt pocs els casos en què la descatalanització es produeix en la llengua parlada amb els progenitors (6).

Així, cal destacar que en totes dues vies de trencament d'ús d'una llengua (català o castellà) o de bilingüïtzació, se sol produir en **relacions horitzontals**, tant en el moment inicial d'establiment de les relacions entre les parelles com en les tries entre germans, però rarament es produeix en relacions verticals, amb la transmissió intergeneracional, en la decisió dels progenitors sobre la llengua a transmetre als fills. A més, també s'observa que el trencament de la transmissió es produeix més per **vibracions sociolingüístiques**, on, en una parella mixta, un dels progenitors abandona la transmissió de la seua llengua inicial, o una família originàriament monolingüe incorpora l'altra llengua també en la transmissió de la llengua, però molt estranyament famílies originàriament monolingües adopten només l'altra llengua en la transmissió als fills. Això ens mostra que **per al manteniment de la transmissió lingüística familiar són fonamentals les tries lingüístiques entre iguals, el paper que juguen les parelles mixtes, i, evidentment, les normes sociolingüístiques en les interaccions intergrupals**. Estos punts són els que desenvoluparem en els següents capítols.

Si mirem d'extrem a extrem en els usos familiars, d'una banda tenim la llengua inicial dels progenitors, extreta del que l'alumne declara que cadascun dels seus progenitors parla amb els respectius progenitors, i de l'altra tenim la llengua parlada pels xiquets amb els seus germans. En el Gràfic 25 s'observa l'evolució dels usos familiars dels alumnes mitjançant un gràfic de xarxes. Els nodes de la primera fila representen el català, els de la segona combinacions de català i castellà, els de la tercera, el castellà, i els de la quarta, altres llengües i combinacions. Els quatre nodes de la primera columna representen la llengua inicial dels progenitors, els de la segona columna, la llengua entre progenitors, els de la tercera la llengua parlada per l'alumne amb els progenitors i els de la quarta la llengua parlada amb els germans. Cada node compta amb un número, que són el nombre d'individus de la categoria, i cada línia representa el traspàs d'efectius de la categoria d'una variable a l'altra. Només es representen els traspàsos de més de 9 alumnes. En esta evolució al llarg de tres nivells, refermem el gran nombre de combinacions lingüístiques i canvis que s'observen, que es poden veure en l'«Annex: Origen lingüístic dels progenitors». Així, el flux més importants es produeix en els 44 alumnes que tenen progenitors amb origen lingüístic heterogeni i que entre ells utilitzen el castellà. El traspàs cap al català és de només 16 alumnes. S'observa, però, certa recuperació de la combinació de llengües en la transmissió lingüística, pel fet que en 33 casos de progenitors que utilitzen el castellà entre ells, combinen les dues llengües en la transmissió als fills. Amb tot, el tercer traspàs més voluminós és el que es produeix per 18 alumnes que combinen les dues llengües amb els progenitors però utilitzen només el castellà amb els germans, però també els 10 que només utilitzen català amb els germans. Així, observem que són certament interessants els fluxos produïts per parelles originàriament mixtes. És per això que en fem una anàlisi més a fons en el següent apartat.

Gràfic 25 – Transmissió lingüística intergeneracional dels alumnes. Nombres absoluts. RESOL07.

Nodes segons la fila que ocupen: català (1a), català i castellà (2a), castellà (3a) i altres llengües i combinacions (4a). Nodes segons la columna que ocupen: llengua inicial dels progenitors (1a), llengua entre progenitors (2a), llengua amb els progenitors (4a) i llengua amb germans (4a). Número en els nodes: nombre d'individus (en percentatges). Número en cada línia: traspàs d'efectius en nombres absoluts (es representen els traspàs > 8 alumnes).

7.9.1 LES PARELLES D'ORIGEN HETEROGENI

La pregunta que hi ha de rerefons en este apartat és si es produeix un procés de trencament de la transmissió lingüística del català en les parelles inicialment mixtes. Si analitzem de manera aprofundida l'evolució de les diferents tipologies de combinació de català i castellà com a llengua inicials dels progenitors **no s'observen pèrdues importants del component familiar catalanoparlant en el còmput final**. Així, d'un total de 99 alumnes que tenen combinacions de català i castellà en la llengua inicial dels seus progenitors, gran part continua combinant estes dues llengües al llarg de la transmissió lingüística (39,4%). Tot i que en bona part es trenca la transmissió del català (35,4%), este valor es compensa per una altra bona part en què es trenca la transmissió del castellà (25,3%). Aprofundim en estes dades segons la tipologia de combinacions de llengua inicial en els progenitors.

Si ens restringim als fills de parella estrictament mixta en el seu origen, això és, un progenitor és catalanoparlant inicial i l'altre castellanoparlant inicial, comptem amb 44 dels 99 alumnes (18,2% del total d'alumnes). Una tercera part d'estos continua combinant les dues llengües amb els seus germans (16). De la resta, tot i que més d'una tercera part trenca la transmissió del català (16), en part són compensats per una quarta part que trenca la transmissió del castellà (12).

Ben al contrari, en el cas dels altres alumnes que declaren que ambdós progenitors tenen ambdues llengües com a inicials (16), pràcticament la meitat manté estes dues llengües amb els germans (7) però una xifra pareguda trenca la transmissió del castellà (6), i són menys els

que trenquen la del castellà (3). Així, si tenim en compte només estos dos tipus d'usos amb progenitors, on el català i el castellà tenen una presència similar com a llengua inicial, són pràcticament tants els que trenquen la transmissió del castellà (15) com els que trenquen la transmissió del català (19).

Finalment, els altres dos tipus en què hi ha preponderància d'una de les dues llengües completen la imatge, i aclareixen la major preponderància del castellà en la transmissió de les famílies originàriament heterogènies. En primer lloc, aquells casos en què un dels progenitors és bilingüe inicial i l'altre castellanoparlant inicial, són més comuns (27 casos), que no pas els casos en què un és bilingüe inicial i l'altre catalanoparlant inicial (12). Així, entre els d'origen amb predominança del català (12) s'observa una major preponderància a la catalanització (6) que al manteniment de les dues (4) o la castellanització (2). En oposició, en el cas dels d'origen amb predominança del castellà, que en són uns quants més (27), s'observa una major preponderància de la castellanització (14) que no pas del manteniment de les dues (12) o la gens comú catalanització (1). Així, en estos casos de major preponderància d'una de les llengües com a inicials dels progenitors observem que els processos de trencament de la transmissió del castellà són menys comuns (7) que els de castellanització (16).

Pel que fa als 14 casos mencionats en què l'alumne reporta una castellanització completa de situacions on el castellà només n'era originàriament predominant, cal dir que ens cal ser cauts en l'anàlisi. Montoya (1990, p. 173) exemplifica dos biaixos de les argumentacions de les persones implicades en un procés de substitució que poden distorsionar la realitat per a un observador extern: *«La fiabilitat que pot merèixer l'argumentació d'uns i altres pot no ser absoluta. En els **receptors** [de la substitució], pels buits de la seua memòria quan reporten l'actuació dels seus predecessors; en els **actors**, perquè poden sentir mala consciència per la pròpia actuació amb els seus descendents. Tanmateix, hi ha sengles efectes compensatoris: en els primers, la sinceritat, perquè poden no sentir cap responsabilitat pel que han fet els seus antecessors; en els segons, la proximitat en el temps, que elimina els buits memorístics. Siga com siga, els "casos problemàtics" (de mala memòria o manca de sinceritat), com veurem, solen solucionar-se amb la reincidència, durant l'entrevista, sobre la mateixa qüestió. [...] En el primer cas, normalment els informadors no senten cap necessitat de justificar-se puix que han estat els seus ascendents els qui ja han interromput la línia de transmissió i ells s'ho miren a una certa distància: són observadors del fenomen; en tot cas, miren de justificar els seus progenitors. En el segon cas, n'hi ha uns que pràcticament s'alcen de muscles emparats en l'entorn alacantí que els condiciona, i altres, per contra, argumenten en defensa de la seua decisió fins i tot quan la pròpia situació familiar els oferia la possibilitat de "quedar més ben excusat" davant l'entrevistador».*

Com veiem, Montoya proposa que existeixen buits de memòria per part dels receptors del trencament de la transmissió, que en recerques de tipus qualitatiu es poden resoldre mitjançant la *reincidència*. En el nostre cas, les dades ens apunten que es pot donar algun tipus d'efecte similar que ocultarien processos de substitució lingüística. Així, considerem que el biaix dels receptors que apunta Montoya pot tenir cert efecte en la percepció que els nostres alumnes poden tenir d'un possible procés de substitució. Es pot donar biaixos cognitius per part dels alumnes, en casos que en realitat són famílies d'origen mixt (una línia és catalanoparlant i l'altra castellanoparlant) que s'han castellanitzat en la família nuclear (els

pares parlen castellà entre ells), i els progenitors han transmès de forma predominant esta llengua a l'alumne, i també és la llengua usada per l'alumne amb els seus germans. Este predomini del castellà en la família nuclear ha pogut acabar estenen-se fins i tot en l'ús que el progenitor catalanoparlant fa amb la corresponent línia d'avis. En el supòsit que l'ús lingüístic que l'alumne observa en el seu progenitor habitualment s'acompanya de no només la seua presència, sinó també de la de l'altre progenitor (castellanoparlant) i la resta de fills, pot crear un ús amb predominança del castellà en què l'alumne difícilment reconega l'origen completament catalanoparlant del seu progenitor, i considere que el progenitor és bilingüe inicial. En estos casos, les nostres dades de famílies heterogènies amb predominança del castellà, aportades per l'alumne, en realitat podrien tenir un biaix cognitiu que en realitat podrien estar amagant uns quants casos (més) de progenitors catalanoparlants que trencarien la transmissió en formar parelles mixtes. Val la pena que tinguem en consideració que, sota esta especulació, part d'estos 14 casos se sumarien als 16 alumnes amb progenitors d'origen mixt en què no s'ha transmès el català. Cal remarcar que en el cas de la Franja la qüestió és secundària, en comparació amb altres contextos, com Castelló de la Plana, on la qüestió és cabdal, perquè numèricament ateny a un gran nombre d'alumnes (Sorolla & Flors Mas, 2015). Amb tot, no deixa de ser una conjectura difícil de verificar a partir de les nostres dades.

Així, a la vista general de les dades declarades pels alumnes, podem afirmar **que el català té debilitats molt importants en la transmissió lingüística intergeneracional, però en cap cas es pot parlar d'un procés generalitzat de trencament de la transmissió lingüística intergeneracional**. O almenys, este trencament no es pot separar d'un trencament de la transmissió del castellà que el compensa amb un volum similar.

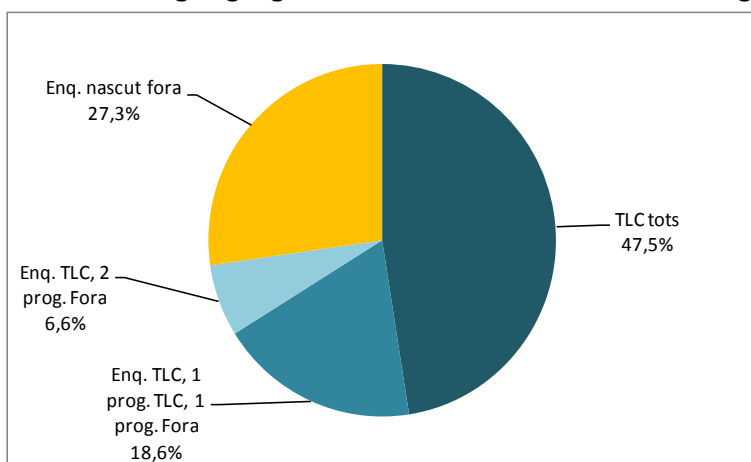
7.9.2 TRANSMISSIÓ SEGONS L'ORIGEN GEOGRÀFIC

Pràcticament la meitat dels alumnes són fills d'autòctons, havent nascut ells i els seus progenitors als territoris de llengua catalana (47,5%). Una quarta part són nascuts als territoris de llengua catalana, però amb un progenitor (18,6%) o els dos (6,6%) nascuts fora. Finalment una altra quarta part són alumnes nascuts fora dels territoris de llengua catalana (27,3%). Vegeu-ho al Gràfic 26.

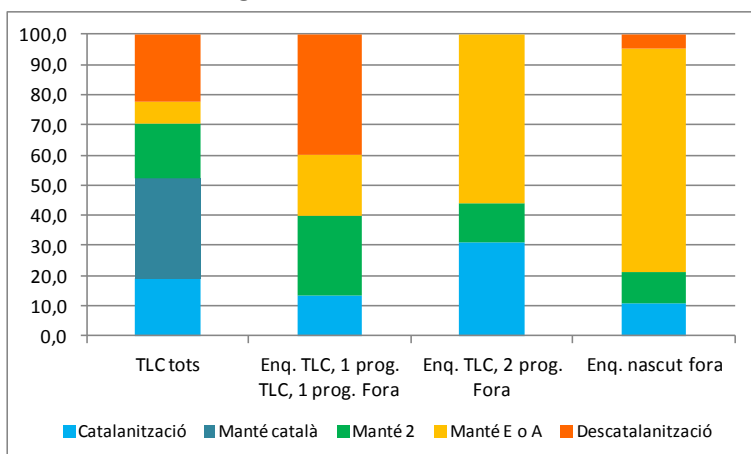
L'origen geogràfic familiar es troba altament relacionat amb la transmissió lingüística intergeneracional. Vegeu-ho en el Gràfic 27. **Els fills d'autòctons**, que representen la meitat dels alumnes (47,5%), són el grup que compta amb major presència del català en l'àmbit familiar, encara que **només la meitat d'ells mantenen l'ús del català o n'incrementen el seu ús** en la transmissió lingüística. En alguns casos, perquè s'han criat en famílies que mantenen la transmissió del català (33,0%), i en altres, perquè han incrementat la presència del català en els usos familiars (19,1%), especialment perquè són famílies originàriament heterogènies (o castellanoparlants) on l'alumne només utilitza esta llengua amb els progenitors i/o amb els germans (17,4%). Del total d'alumnes, també en una cinquena part dels casos es mantenen les dues llengües en la transmissió familiar (18,3%). Són molt estranys els casos d'autòctons amb progenitors d'origen únicament castellanoparlant i que mantinguen només esta llengua en la transmissió (7%). Però s'observa un important grup, al voltant d'una cinquena part dels autòctons fills d'autòctons, que han descatalanitzat els seus usos familiars (22,6%), ja siga perquè s'han castellanitzat a partir d'un origen familiar bilingüe (11,3%), o perquè han

incorporat les dues llengües a pesar de tenir un origen familiar únicament catalanoparlant (7,0%).

Gràfic 26 – Origen geogràfic familiar dels alumnes. Percentatges. RESOL07.

Gràfic 27 – Evolució de l'ús lingüístic familiar segons l'origen geogràfic familiar. Percentatges. RESOL07.

Així, observem que a pesar que els fills dels autòctons és el grup més clarament associat a l'ús familiar del català, només la meitat privilegia esta llengua en l'ús familiar, i que simultàniament s'hi produeix un procés de catalanització i un de descatalanització d'intensitat similar.

Pel que fa a la cinquena part dels alumnes amb **un progenitor autòcton** i un altre de forà (18,6%), gran part té un origen familiar bilingüe (llengua inicials dels progenitors), que habitualment es resol amb la **castellanització** (40%). Ben al contrari, els processos de catalanització són més l'excepció que no la norma (13,3%). Estes tendències conviuen amb els casos en què les dues llengües es mantenen en la transmissió (26,7%) o es manté l'origen castellanoparlant (20%). Ben al contrari, en el menor nombre de casos en què l'alumne és autòcton i els **dos progenitors són forans** (6,6%), l'origen catalanoparlant no es dona, i per tant, no tenen presència ni els processos de manteniment ni els de trencament de la transmissió del català. Amb tot, en pràcticament una tercera part dels casos es produeix un procés de catalanització dels usos familiars (31,3%), o manteniment del bilingüisme (12,5%). Estos dos processos tenen menor envergadura que els casos que resten aliens al català

(56,3%), tals com el terç d'alumnes en famílies que es manté l'ús del castellà (31,3%) i l'abundant nombre d'alumnes autòctons amb origen al·loglot, la major part dels quals es castellanitzen en l'ús amb els germans (18,8%), encara que una part reduïda manté les llengües altres o combinacions (6,3%).

Cal fer notar que entre els alumnes nascuts als territoris de llengua catalana, aquells que tenen un sol progenitor autòcton tenen una forta tendència a castellanitzar este component catalanoparlant (40,0%), però aquells que no tenen cap progenitor autòcton, observen una important tendència a catalanitzar (31,3%), major que no pas la dels anteriors (13,3%). Aparentment estes tendències tenen poca coherència, perquè els que no tenen cap progenitor autòcton tenen una tendència catalanitzadora més intensa que no pas els que tenen un progenitor autòcton, i de fet, estos últims observen una tendència a la castellanització. Esta aparent incoherència en els comportaments en part s'explica perquè la major part de descatalanitzacions dels que tenen un progenitor autòcton en realitat són desbilingüitzacions: bàsicament perquè, tot i que un progenitor és catalanoparlant, els fills usen castellà entre ells. Ben al contrari, els que tenen dos progenitors forans (originàriament no catalanoparlants) quan incorporen el català familiarment ho solen fer amb l'adopció de les dues llengües en la família, ja siga amb els progenitors o amb els germans (però no amb un ús exclusiu del català). Si s'observa, la suma de les proporcions de manteniment bilingüe i catalanització són similars en els dos casos, tant per als que tenen un progenitor autòcton com per als que no en tenen cap. L'ús de les dues llengües o de només el català en les generacions més joves són similars en autòctons sense els dos progenitors autòctons, indiferentment de si en tenen un o cap. Amb tot, entre els que tenen un progenitor autòcton una part reduïda usaria només el català familiarment, mentre que entre els que no tenen cap progenitor autòcton els que incorporen el català ho fan bàsicament amb usos bilingües.

Finalment, en el cas dels **alumnes nascuts fora** dels territoris de llengua catalana (27,3%), **la major part són d'origen al·loglot**. En oposició als nascuts als territoris de llengua catalana, gran part d'estos nascuts fora **mantenen l'ús familiar de les llengües altres** (43,9%) i no solen ser tan comuns els processos de castellanització familiar (10,6%), com tampoc ho són els casos de catalanització (10,6%). Pel que fa al manteniment de l'origen castellanoparlant ocorre en el 19,7% dels casos, juntament amb alguns processos de descatalanització (4,5%). Les combinacions de català i castellà són poc habituals (10,6%).

En conclusió, tot i que entre els fills d'autòctons és més comú el manteniment familiar del català, s'observen dos processos similars de catalanització o castellanització d'alumnes amb progenitors d'origen bilingüe. Ben al contrari, entre els que només tenen un progenitor autòcton el més comú és la descatalanització del component catalanoparlant. En els casos en què els dos progenitors són forans, s'observa un procés més potent de catalanització, encara que numèricament siguen menys voluminosos. Finalment, en el cas dels al·loglots s'observa un procés de castellanització quan l'alumne és nascut als territoris de llengua catalana, procés que no es produeix quan l'alumne és nascut fora.

7.9.3 TRANSMISSIÓ SEGONS EL MUNICIPI

En analitzar les dades per poblacions cal tenir totes les precaucions necessàries perquè, recordeu-ho, només es compta amb dades de l'últim curs de primària de l'any 2007. Els

condicionants concrets amb que cada aula s'ha configurat poden trobar-se amb situacions sociolingüísticament molt condicionades, i poc representatives de la situació general dels jòvens de cada municipi, i encara menys representatius de la situació sociolingüística d'una població. És per això que estes dades només tenen utilitat per a mostrar certes tendències generals, que no poden ni ser preses a nivell local.

Les poblacions on la **transmissió lingüística del català** compta amb una base demogràfica més important són **Torrent, Albelda i Alcampell**, on els catalanoparlants són aproximadament la meitat dels alumnes, o més. A Albelda per la seua estabilitat en la transmissió de la llengua, i a Alcampell per la seua catalanització de les parelles mixtes, mentre que a Torrent per una combinació d'ambdós processos. Amb un grau menor es troben municipis que compten amb un **percentatge significatiu de catalanoparlants familiars**, que ronden el terç dels alumnes: **Fraga, Saidí i Vilella de Cinca**, i amb un nivell relativament més baix, **Tamarit de Llitera**. En tots estos municipis, si sumem els alumnes amb una transmissió combinada de català i castellà, el gruix d'alumnes amb el català com a llengua familiar es posa al voltant de la meitat dels alumnes. Pel que fa a Fraga, s'observa un major base demogràfica del català a les escoles Santa Ana i San José de Calasanz que no pas al Miguel Servet. El cas de **Vencilló** es caracteritza per comptar amb un gruix important d'alumnes amb **transmissió estable del castellà**, als qual se suma una part d'alumnes que han descatalanitzat els seus usos, però també un gruix visible d'alumnes amb transmissió de les dues llengües. Finalment, en el cas dels alumnes d'**El Torricó** en la meitat de les famílies dels alumnes estudiats **s'ha trencat la transmissió del català**, que sumats als casos en què es manté el castellà, o els al·loglots s'han castellanitzat, sumen una gran majoria dels alumnes.

7.10 CONCLUSIONS (*HIPÒTESI 2)

Els usos lingüístics familiars dels alumnes es poden sintetitzar en dues dinàmiques: d'una banda, per la minorització demogràfica del català a la Franja, i de l'altra, perquè els usos familiars són diversos i molt poc estables.

Minorització demogràfica

L'estudi de la llengua inicial dels alumnes, nascuts a mitjans dels anys 90, destaca que al Baix Cinca i la Llitera el català ja no només redueix l'hegemonia com a llengua inicial que mantenia en les generacions més grans, sinó que en algunes ocasions les proporcions s'han invertit i en ocasions el castellà té un volum major entre els alumnes que no pas el català. També és cert que entre el català i el castellà s'ha obert ampli un ventall d'usos familiars bilingües, que en ocasions fan més complexa l'anàlisi i la detecció de tendències sociolingüístiques clares. És per això que s'observen variacions importants entre la llengua inicial dels alumnes i altres variables com la llengua parlada amb els progenitors, que tradicionalment li eren properes. Amb tot, estos usos bilingües, quan en la seua evolució privilegien una de les dues llengües, solen decantar-se més pel castellà que no pas pel català. Encara que esta evolució tinga matisos importantíssims. Estos condicionants fan que els equilibris entre català i castellà varien des dels valors similars que s'observen quan hi ha usos bilingües amplis, com en el cas de la llengua parlada amb els progenitors, fins la predominança del castellà quan estos usos bilingües són menors, com en el cas de la llengua inicial.

Liquidesa

De fet, estes variacions són l'altra pota que sintetitza els usos lingüístics familiars. La llengua familiar relatada pels alumnes de la Franja té molt poca estabilitat, i és difícil delimitar tendències clares en les tries lingüístiques familiars. Però el matís, i molt important, és que esta inestabilitat no sempre és desfavorable al català. S'observen canvis importants entre l'origen lingüístic dels progenitors (llengua inicial dels progenitors) i la llengua establerta en la família nuclear (llengua que els progenitors van establir entre ells, la llengua transmesa als fills i la llengua que els fills utilitzen entre ells). En el cas d'alumnes amb progenitors d'origen catalanoparlant s'observen erosions importants, però que són quantitativament tan importants com els alumnes amb origen lingüísticament heterogeni en què el català acaba predominant en la família nuclear. En el cas dels progenitors amb origen lingüísticament heterogeni sí que s'observa una tendència una mica més accentuada a la transmissió del castellà. Amb tot, no sempre esta resolució afavoreix el castellà, i en molts casos es resol també en català, i en la major part, amb el manteniment de la combinació de les dues llengües.

Substitució

Respondre a la qüestió de si es produeix una substitució lingüística familiar entre els alumnes de la Franja estudiats és una resposta complexa, però ens hi podem aproximar de manera força fefaent. En primer lloc, cal remarcar novament els dos fets que fan més complexa la interpretació dels usos familiars: d'una banda, **l'alta liquidesa dels usos lingüístics familiars**, almenys tal com els declaren els alumnes, i de l'altra l'important efecte **de contacte de llengües que es produeix en el sí familiar**. Però cal destacar que es produeixen dos fets que aclareixen la visió de la situació: d'una banda el terç d'alumnes que orbita al voltant de la transmissió del català o la catalanització (32,2%) és similar al terç de població que orbita al voltant de la transmissió del castellà o la seua descatalanització (34,3%). I també són similars el subgrup de famílies que catalanitza els usos (16,7%) i el que els descatalanitzen (20%). Així, s'observa un aparent **equilibri entre dos processos oposats i potents de trencament de la transmissió lingüística familiar**. Per tant, es pot sintetitzar que el català es troba ja minoritzat demogràficament en l'origen lingüístic dels progenitors, i que l'evolució dels usos lingüístics familiars té una importantíssima liquidesa, almenys segons els relaten els alumnes. Esta dinàmica produeix dues importantíssimes tendències simultànies al trencament de la transmissió lingüística, que són d'una intensitat similar tant en el cas del català com el del castellà, la qual cosa faria que el català es reproduísca familiarment al llarg de totes les generacions, de forma minoritzada, però estable des d'un origen.

Per tant, si reprenem la hipòtesi 2 que plantejarem al treball, afirmava que «Els grups sociolingüístics en l'àmbit familiar es continuen reproduint», la qual es valida en la subhipòtesi 2.1 («la transmissió lingüística intergeneracional dels catalanoparlants es manté estable») i la subhipòtesi 2.2 («la transmissió lingüística intergeneracional dels castellanoparlants es manté estable»), amb els matisos ja destacats per l'alta variabilitat dels resultats. Pel que fa al comportament en les bilingües familiars, s'ha observat que hi ha major preponderància de la transmissió del castellà que no pas del català, la qual cosa refuta la subhipòtesi 2.3: «la

transmissió lingüística intergeneracional dels bilingües familiars es reparteix de forma similar en la transmissió del català i el castellà».

Cal recordar, però, que hem especulat es podria estar produint una substitució lingüística (oculta). Este procés només ocorreria entre fills de parelles mixtes, i només en el cas que el procés de substitució fora tant intens que els receptors de la substitució (els alumnes) tingueren biaixos importants a l'hora de percebre la catalanitat del seu progenitor catalanoparlant, identificant-lo com a bilingüe inicia. Només en este cas es podria admetre que el trencament de la transmissió lingüística del català té una intensitat (més) clara. Però els resultats no ens indiquen res més que és una especulació que no compta amb dades sòlides i contrastades. Per tant, caldrà validar-la o falsar-la en altres recerques, que hauran de combinar-se amb anàlisis de tipus qualitatiu.

Canvis horitzontals

Un dels fets observats en l'anàlisi dels usos familiars és que tant els processos bidireccionals de trencament de la transmissió del català o del castellà com en els processos de bilingüització familiar, el trencament es produeix **en les relacions horitzontals, això és, en la llengua que els progenitors trien per a parlar entre ells o en les tries lingüístiques entre germans, però rarament es produeix** en relacions verticals, com la tria de la llengua a transmetre als fills. A més de suposar una diferència en relació al trencament de la transmissió descrit per Montoya a Alacant, Dorian a Escòcia o Gal als hongaresòfons d'Àustria, cal destacar que es tracta de **vibracions sociolingüístiques en què un dels membres d'una parella d'origen heterogeni deixa de transmetre la seua llengua (el català o el castellà), i a més, es produeix en relacions horitzontals. Un fet que matisa el model de substitució lingüística proposat per Fishman. És per això que l'estudi de les tries lingüístiques entre iguals i les normes sota les quals es desenvolupen poden revelar-se fonamentals a l'hora d'entendre les dinàmiques sociolingüístiques actuals i futures a la Franja, objectiu que intentarem assolir en esta recerca.**

La immigració

La castellanització familiar dels al·loglots pareix afectar només part dels alumnes ja nascuts als territoris de llengua catalana amb progenitors d'origen al·loglot, i no tant als alumnes que van nàixer fora. En tot cas, este procés suau de castellanització familiar dels al·loglots autòctons no pareix ser un factor cabdal en explicar el canvi dels equilibris entre català i castellà. Esta tendència, que és comuna a la resta de territoris de llengua catalana, tindria un volum més limitat que totes les tendències destacades més amunt.

8 XARXES SOCIALS. TRIES LINGÜÍSTIQUES AMB COMPANYS DE CLASSE.

En contextos plurilingües les llengües que cada individu utilitza per a la comunicació amb altres individus varien segons multitud de factors. Tradicionalment, la sociologia de la llengua ha analitzat estes tries lingüístiques a partir dels *atributs* dels individus, tals com els factors sociodemogràfics individuals, les competències lingüístiques personals i les representacions lingüístiques de cada parlant. En el primer punt d'este capítol tractarem una aproximació demolingüística a les tries lingüístiques. A continuació en la nostra recerca tindrem en compte que les *interaccions socials* se situen en el centre del fenomen comunicatiu, perquè, més que en cap altre fenomen social, la comunicació requereix (almenys) un emissor i un receptor. Tal com hem avançat al marc teòric, la nostra proposta entronca per complet amb les línies de recerca sociolingüística iniciades en l'ús de l'anàlisi de xarxes socials, ja siga en l'estudi de processos de substitució lingüística (Gal, 1979), del comportament sociolingüístic de les comunitats immigrades (Li Wei, 1994) o en recerca sociolingüística variacionista (Milroy, 1980). Estes recerques han desenvolupat l'anàlisi de xarxes més com a indicador individual del grau d'integració en una comunitat que no pas com una metodologia per a l'anàlisi de les xarxes, fins molt recentment que s'ha aprofitat les oportunitats metodològiques desenvolupades des de l'anàlisi de xarxes (Hugh Colin Gallagher, 2012).

En la nostra proposta fem ús de dues perspectives de l'anàlisi de les tries lingüístiques dels alumnes per tal de donar resposta a les qüestions sociolingüístiques que ens plantejem. D'una banda, en este capítol centrarem l'anàlisi en les interaccions, que permet definir quins dels atributs de l'emissor i el receptor són els que possibiliten que la relació entre dos individus siga en català o en castellà (Robert A. Hanneman, 2000; Borgatti et al., 2002b; Batagelj & Mrvar, 2010), o fins i tot, que la pròpia relació existisca (Lusher et al., 2012). En segon lloc, en el capítol següent ens centrarem en l'anàlisi dels rols sociolingüístics, que permet observar les tries lingüístiques centrades en l'individu com a unitat d'anàlisi en el seu context cultural (Doreian & Mrvar, 2009; Nooy, Mrvar, & Batagelj, 2005, p. 257). Des d'esta òptica emergeix la coherència interna de les tries lingüístiques en encaixar-les en el context cultural, i en definitiva, permeten desxifrar les normes sociolingüístiques que operen en la base d'estes tries que fan els individus.¹⁹¹

¹⁹¹ A més de l'anàlisi de les interaccions i de l'anàlisi dels rols sociolingüístics, hem explorat dues vies més d'anàlisi en xarxes socials. L'anàlisi ERGM ens ha permès analitzar en quina mesura els atributs personals, en especial la llengua familiar, modelen la creació de relació entre els alumnes que estudiem. També hem temptejat d'ampliar-lo a l'anàlisi dels atributs de les interaccions, en el nostre cas, la llengua en què es produeixen les interaccions, mitjançant la versió d'anàlisi combinat de dues xarxes (anàlisi bivariat) de PNet (XPNet) (MeNet, 2012; P. Wang, 2012). D'una altra banda, també hem temptejat l'anàlisi centrat en les triades d'actors, per tal de estendre la recerca a una de les configuracions amb més interès des de l'anàlisi estructural, com són les agrupacions de tres persones. L'anàlisi de triades té com a unitat d'anàlisi les tries lingüístiques dels individus (*ego*) segons les tries que es produeixen en la seua primera corona (*alteri*), i per tant, les tries lingüístiques dels individus s'interpreten segons el seu cercle més proper (la primera corona), prestant especial atenció a les tendències de convergència i divergència lingüística. Així, esta anàlisi centrada en la primera corona de relacions complementaria les anàlisis centrada en les

8.1 APROXIMACIÓ DEMOLINGÜÍSTICA A LA TRIA DE LLENGÜES A LA FRANJA

Tal com hem tractat en el punt «3.1.3. Aproximació demolingüística a la tria de llengües» és possible aproximar-se indirectament a les tries lingüístiques i les normes sociolingüístiques mitjançant els estudis demoscòpics. L'exploració singularitzada de les dades de l'Enquesta d'Usos Lingüístics a la Franja de 2004 (Sorolla, 2005b) apuntaven que dues terceres parts dels frangencs utilitzaven només o sobretot el català amb els amics (68,2%), que juntament amb l'ús de les dues llengües (11,8%) representaven 4 de cada 5 adults. Així, i en associació amb l'anàlisi feta per González *et al.* (2014, p. 106-114), un 67% de la població adulta convergia a la llengua dels seus amics, mentre que un 17,9% declara que mantenia l'ús del castellà amb totes les amistats, ja fora completament (16,9%) o parcialment (1%), i un 14,9% declarava que mantenia l'ús del català amb tots, ja fora completa (11,1%) o parcialment (3,8%). Ben al contrari, l'ús del català amb un desconegut era de només un 19,4%, que juntament amb l'ús bilingüe (8,4%), superaven de poc una quarta part de la població. Tot i l'ocultació del català en estes interaccions inicials en què es desconeix la llengua de l'interlocutor, en este àmbit els nivells de convergència a la llengua de l'interlocutor eren molt superiors als que es produïen amb els amics, ja que en un 82,4% dels casos es declarava que es convergia a la llengua de l'interlocutor, mentre que en un 10,2% es mantenia l'ús del castellà i en un 6,1% es declarava que es mantenia l'ús del català. Vegeu el resultat de les tries lingüístiques segons la llengua de resposta a la «3.1.3. Aproximació demolingüística a la tria de llengües».

Taula 19 – Llengua utilitzada per l'enquestat en les interaccions segons la llengua en què li responen. Creuament de les tries si s'adreça a algú en català i li responen en castellà, i si s'adreça a algú en castellà i li responen en català. Percentatges. EUFL04.

		Si s'adreça a algú en català i li responen en castellà...					
		Segueix parlant en català	Continua la conversa en castellà	Interromp la conversa	Demana si li poden parlar en català	Mai s'adreça a ningú en català	TOTAL
Si s'adreça a algú en castellà i li responen en català...	Segueix parlant en castellà	0,9	5,5	0,0	0,0	3,0	9,4
	Continua la conversa en català	4,3	79,8	0,0	0,9	0,7	85,8
	Interromp la conversa	0,0	0,3	0,1	0,0	0,0	0,4
	Demana si li poden parl. castellà	0,2	0,6	0,0	0,0	0,8	1,6
	Mai s'adreça a ningú en castellà	0,9	1,8	0,0	0,0	0,0	2,7
	TOTAL	6,3	88,1	0,1	0,9	4,6	100,0

Totals

Convergència	82,4
Manteniment del castellà	10,2
Manteniment del català	6,1
Altres situacions	1,2
Total	100,0

interaccions i els atributs, i l'anàlisi centrada en l'individu i el context cultural. Ambdues tècniques d'anàlisi s'han mostrat rellevants a l'hora d'explorar el comportament sociolingüístic, però hem preferit reposar els resultats a l'espera de consolidar-los.

Així, ben al contrari del que ocorre a altres de territoris com Catalunya, Andorra o les Illes Balears, a la Franja es convergeix més en les interaccions amb desconeguts (82,4%) que en les interaccions amb amics (67%). Diferents investigadors apuntaven que en les interaccions amb menys afectivitat tindria un paper més rellevant la dimensió intergrupal, i per tant, s'hi produiria més manteniment de la pròpia llengua i més interaccions lingüísticament divergents. En el cas de la Franja, i almenys a partir dels resultats amb de les dades demoscòpiques, ocorre tot el contrari: la major divergència lingüística es produeix en interaccionar amb parlants dels que es coneix l'atribució lingüística i la competència lingüística, mentre que amb els parlants de qui no es coneix esta informació, se sol tendir a convergir en una mesura més important.

8.2 DENSITAT, CENTRALITAT I RECIPROCIAT DE LES XARXES I DE LES AULES. EL GÈNERE I L'ORIGEN

D'acord amb les dades recollides, entre els 245 alumnes es registraven **1850 relacions** (vegeu-ho al sociograma del i a la matriu d'adjacència del Gràfic 29). Si tenim en compte que, segons la seua distribució per aules, es podien produir fins a 4.464 relacions,¹⁹² la **densitat de relacions era del 41,4%**. Així, de mitjana es produïen 7,5 relacions per alumne, amb una desviació major en l'*activitat* (4,3) que en la *popularitat* (3,9)¹⁹³. L'*activitat* es refereix a les relacions que un alumne declara que manté amb altres companys de classe (grau d'eixida, *outdegree*). La *popularitat* es refereix als esments que un alumne rep d'altres companys de classe (grau d'entrada, *indegree*). Així, habitualment les xarxes estaven més centralitzades en l'*activitat*, pel fet que alguns alumnes mencionaven molts companys i altres en mencionaven pocs. En la *popularitat* la distribució es trobava repartida de forma més igual. En general, a les xarxes no es veia una preponderància massa clara de líders, o un repartiment extrem del *poder*. En total, la màxima popularitat era de 18 mencions rebudes, i el nombre màxim observat de mencions fetes era de 20. El valor mínim, en ambdós casos, era de 0. Pel que fa a la **reciprocitat** de les relacions, això és, a la tendència a simetritzar les relacions, dels 1850 llaços existents, el 63,4% estava implicat en una relació recíproca.

En el **Error! No s'ha trobat l'origen de la referència.** es pot observar els 245 alumnes representats en un sociograma, on els cercles representen els nodes de les xiques i els triangles, els dels xics. Els nodes tenen diferent grandària segons les mencions que han rebut (*popularitat*) i són enllaçats per línies negres entre sí en el cas que hi haja una interacció, amb una fletxa que marca la direcció de la menció o de les mencions. Cada alumne està identificat amb el seu codi, on les tres primeres xifres indiquen el nombre d'enquestat, el quart caràcter, la llengua familiar¹⁹⁴ i la cinquena xifra el gènere de l'alumne.¹⁹⁵

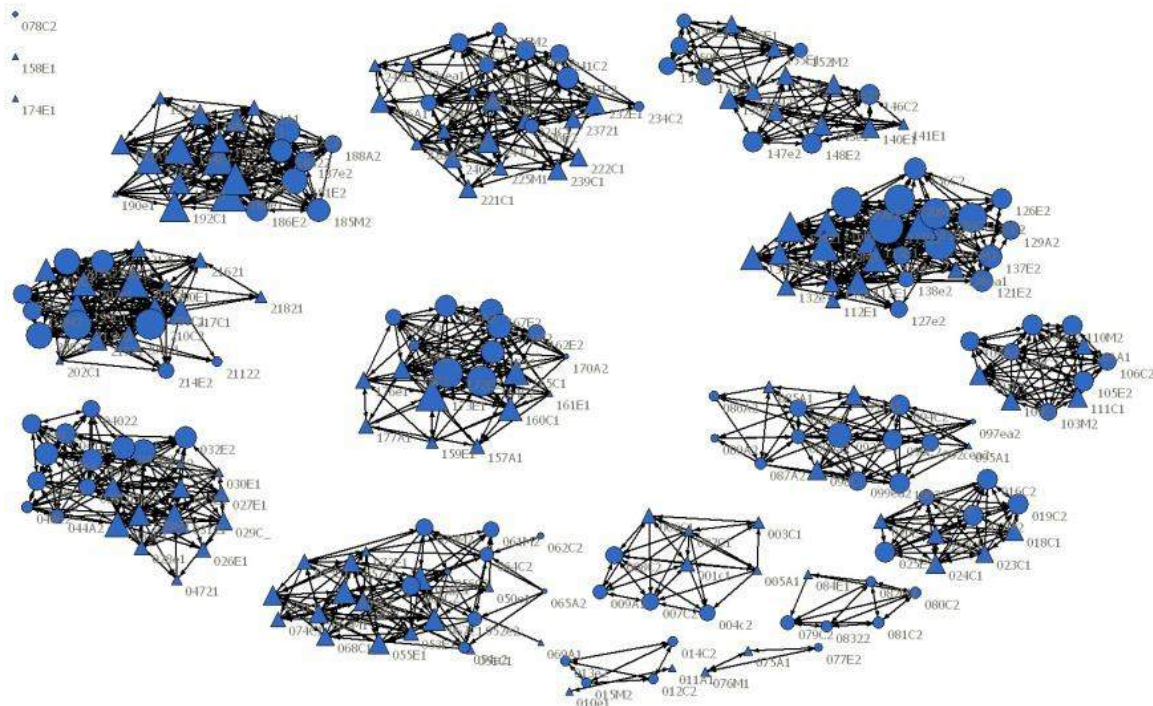
¹⁹² En este treball ens centrem exclusivament en les relacions entre membres del grup-classe. Les relacions entre alumnes de diferents aules no són tractades, i per tant, només es comptabilitzen les relacions que es considera possibles, entre alumnes que concorren en una mateixa aula.

¹⁹³

¹⁹⁴ C=català amb els dos, c= català amb un i les dues llengües amb l'altre, M= català amb un i castellà amb l'altre (parella mixta), 2=les dues llengües amb els dos (combinacions), e=castellà amb un i les dues amb l'altre, E =castellà amb els dos, i A=altres llengües i altres combinacions.

¹⁹⁵ El valor 1 s'assigna als xics i el 2 a les xiques.

Gràfic 28 – Sociograma de relacions entre els 245 alumnes enquestats. RESOL07.

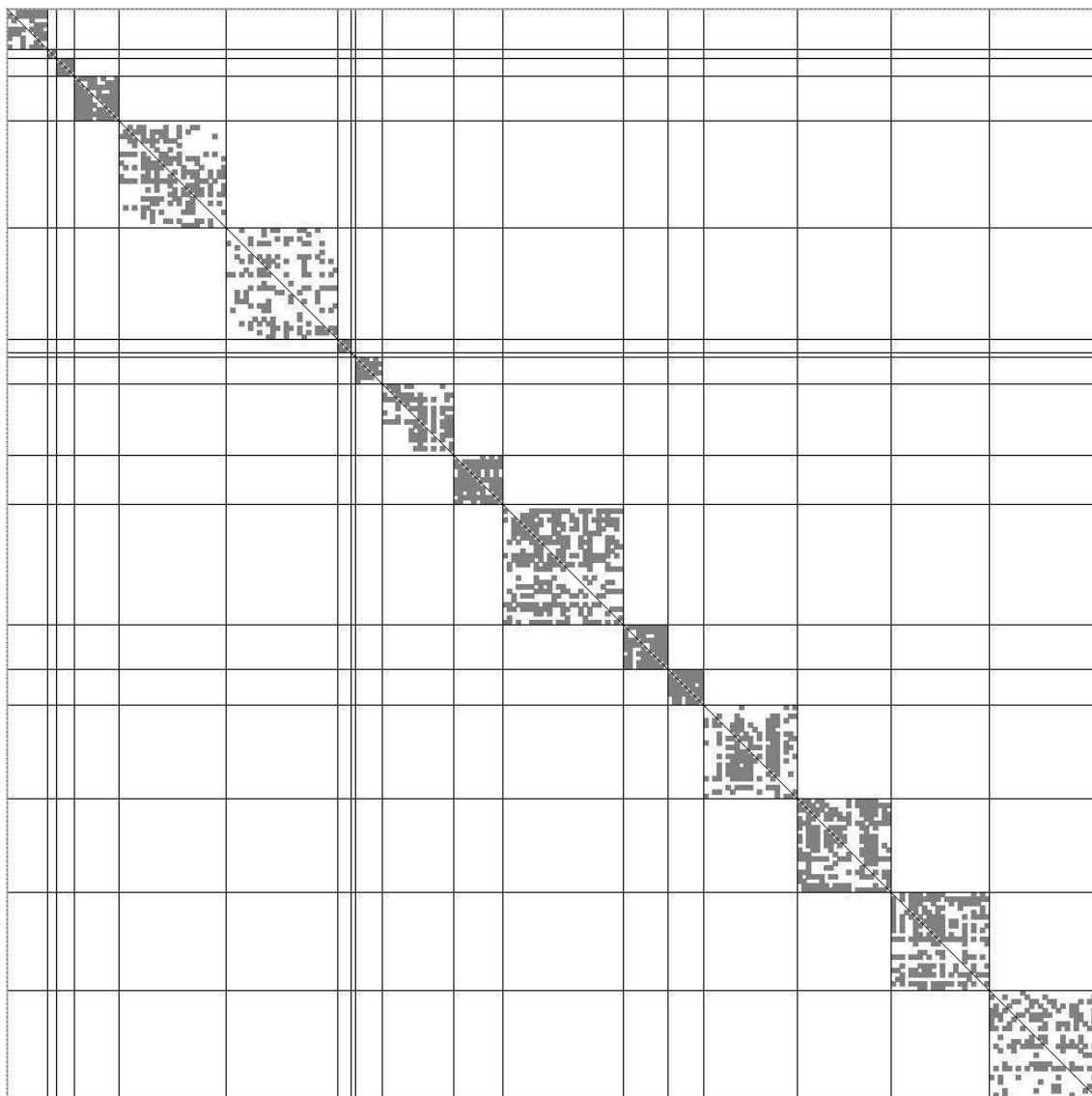
La configuració de les xarxes socials segons les aules

Comptem amb la informació d'un total de **18 aules**, en 15 centres escolars de 11 pobles. Les aules tenien una **mitjana de 13,6 alumnes**, però 4 aules (Miralsot, Barri de Litera, Estopanya i Castellonroi) tenien menys de 5 alumnes. Esta xifra no permetria calcular alguns índex amb suficient consistència, i per tant, no es van tenir en compte en algunes anàlisis, per la qual cosa de vegades es va fer referència només a les 14 aules restants.

En general, les aules amb més alumnes tenien menor densitat i menor reciprocitat, pel fet que a les aules menudes se solia esmentar tots els companys de classe, i a les aules grans eren molts els companys que no apareixien a la xarxa social. En les aules grans també es detectava major variació en el nombre de mencions fetes i rebudes (popularitat) per cada alumne. Estaven més centralitzades, pel fet que solia haver alumnes que destacaven sobre la resta pel nombre de mencions fetes i/o rebudes.

Al Gràfic 29 apareix sintetitzada la matriu d'adjacència de les aules, on hi ha 245 files i 245 columnes. Les files i columnes de cada individu no apareixen dibuixades, i només es marquen amb una línia gris les divisions entre aules (18 files i 18 columnes). En la intersecció entre dos individus (l'emissor a la fila i el receptor en la columna) apareix la celda en gris si hi ha menció, i en blanc si no n'hi ha. Es pot observar que ens els punts que hi ha la intersecció d'alumnes de la mateixa aula hi ha densitat de punts, i fora d'estes interaccions entre alumnes de l'aula no hi ha interaccions. Les relacions són direccionals, i per tant, la matriu no és simètrica: A pot mencionar a B, i B pot no mencionar a A. En la diagonal de la matriu se situen les interaccions amb un mateix, i per tant, hi ha una línia negra, que destaca que per definició, no són possibles estes interaccions.

Gràfic 29 – Matriu d'adjacència amb les relacions entre els 245 alumnes enquestats.
RESOL07.

8.2.1 RELACIONS SEGONS EL GÈNERE

Dels **245 alumnes** totals, cursaven 6è el 88,2% (216).¹⁹⁶ Per gènere, hi havia certa preponderància en el nombre de **xics (128)** enfront de les **xiques (117)**, amb un índex de 1,09 xics per cada xica. Habitualment a les xarxes s'observava segregació segons el gènere, i aparentment com més gran era una xarxa, major era la segregació de les relacions segons el gènere. Així, de les 1850 relacions totals, dos tercers parts es produïen entre alumnes del mateix gènere: 670 eren entre nois i 575 entre noies. De la resta, 331 eren mencions de xics a xiques, i 274 de xiques a xics. De fet, les relacions entre noies eren 1,4 vegades més comunes d'allò que s'esperaria si es produïren aleatòriament, i les relacions entre nois ho eren 1,3 vegades. Per contra, les mencions de noi a noia eren 0,7 vegades menys comuns, i les mencions de noia a noi, 0,6 vegades menys comuns d'allò esperat aleatòriament. Així, es

¹⁹⁶ Recordeu que alguns dels centres agrupen alumnes de diferent curs en una mateixa aula. Vegeu-ho al Capítol 7.

confirmava que hi havia una **tendència significativa a l'homofília segons el gènere** dels alumnes, que era sensiblement més accentuada entre xiques, i que a més, s'evidenciava encara més pel fet que les noies mencionaven menys als nois que a la inversa.¹⁹⁷

8.2.2 RELACIONS SEGONS L'ORIGEN GEOGRÀFIC (*HIPÒTESI 4)

Habitualment la categoria social d'autoctonia se sol lligar a termes administratius, tals com el naixement a l'Estat. A més, se sol distingir entre l'origen geogràfic, que no varia al llarg de la vida, i els fets administratius, com la ciutadania (*nacionalitat*). En este treball, i tal com és habitual en sociolingüística, hem definit l'autoctonia en termes sociolingüístics, que en el nostre cas abraça els territoris de llengua catalana (TLC). Els alumnes amb origen familiar autòcton (progenitors nascuts als TLC) sumen dues terceres parts dels enquestats (66,6%), que es divideixen entre la major part nascuda a la Franja (50,6%) i altres nascuts a la resta dels territoris de llengua catalana (15,9%). A més, hi ha un 5,9% d'alumnes nascuts als territoris de llengua catalana, però amb els dos progenitors nascuts fora. I finalment, un 27,6% són nascuts fora, dels quals 9,2% són nascuts a la resta de l'Estat i el 18,4% a l'estranger. Per tal de simplificar l'anàlisi de vegades hem agrupat la població en dos grans categories: alumnes amb origen familiar autòcton (72,5%), on també s'inclouen els que tenen només un progenitor nascut fora, i alumnes amb origen familiar forà (27,5%), amb ells o els dos progenitors nascuts fora.

L'anàlisi ens mostra que l'origen geogràfic familiar era significatiu a l'hora de configurar les relacions.¹⁹⁸ S'observaven dues dinàmiques: els alumnes amb origen forà rebien poques mencions dels autòctons (la proporció entre les interaccions observades i les esperades aleatòriament era de 0,68), i estos alumnes nascuts fora tenien certa homofília entre ells (1,28). Pel que fa als autòctons, sí que hi havia certa homofília, però en un grau molt dèbil (1,08), igual que la propensió major dels forans a mencionar els autòctons (1,05).

Com veurem més endavant, l'homofília dels forans s'explicava en part perquè els al·loglots familiars, que només eren una part dels forans, eren poc mencionats pels parlants familiars de català i/o castellà, però entre ells sí que es mencionaven força més del que s'esperava.¹⁹⁹ Això ratificaria inicialment la hipòtesi 4, que plantejava que les relacions endogrupal entre autòctons o immigrants serien més comuns que les exogrupal.

¹⁹⁷ L'homofília segons el gènere dels alumnes era significativa al 0,0001, mesurada mitjançant l'anàlisi de la taula de contingència relacional (Borgatti, Everett, & Freeman, 2002b).

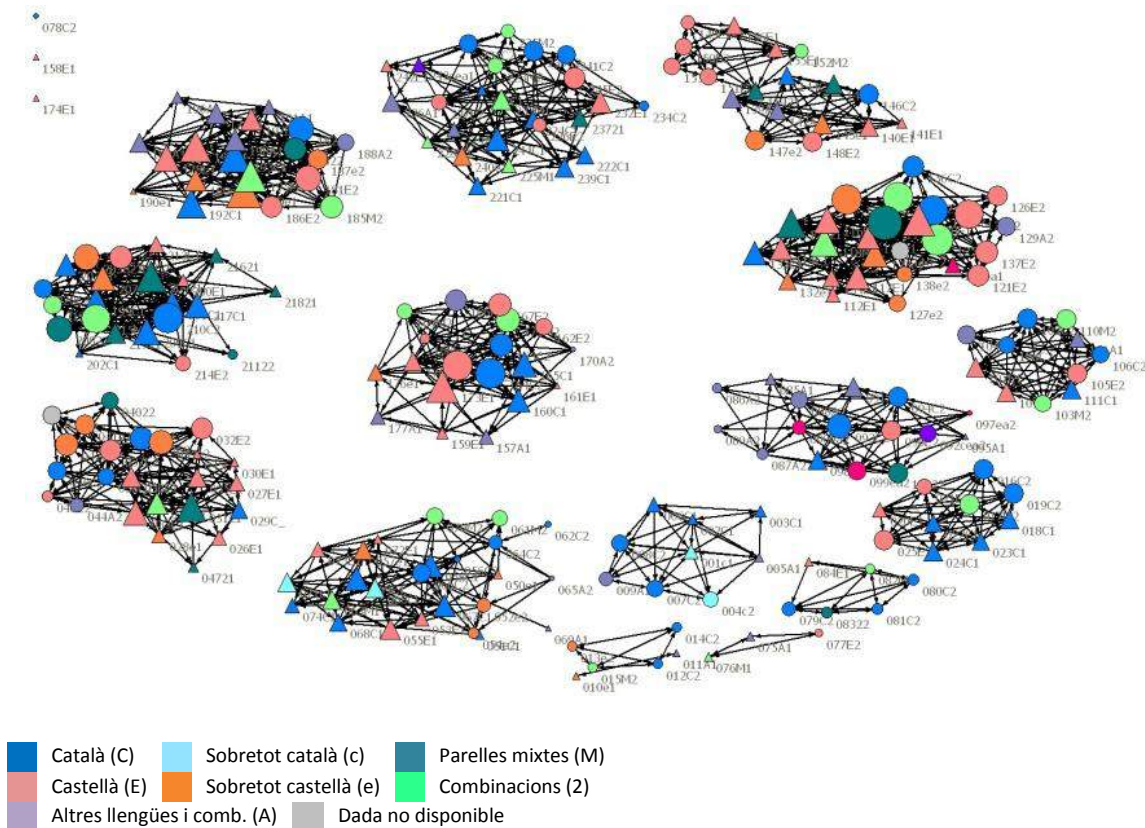
¹⁹⁸ L'impacte de l'origen familiar a l'hora d'establir interaccions era significatiu al 0,0003, mesurat mitjançant l'anàlisi de la taula de contingència relacional (Borgatti et al., 2002b).

¹⁹⁹ Noteu que en el cas dels al·loglots familiars, que només eren un segment dels forans, també apareixia una menor menció dels catalanoparlants o els castellanoparlants familiars. Esta tendència no apareixia quan es tenia en compte l'origen geogràfic familiar.

8.3 QUI PARLA AMB QUI? RELACIONS SEGONS LA LLENGUA FAMILIAR

Si ho recordem, la llengua familiar dels alumnes es repartia en tres grups quantitativament força similars: els que parlaven **només català amb els dos progenitors** eren una mica més de la quarta part (**28,1%**), i els que parlaven **només castellà**, una altra quarta part (**27,3%**). Les **combinacions** del català amb el castellà (o altres llengües) amb els progenitors sumaven un total de **29,3%** de les relacions, però amb cert predomini del castellà, pel fet que es repartien entre els que parlaven una llengua amb cada progenitor (10,3%), els que combinaven les dues llengües amb els dos progenitors (7,0%), i la preponderància dels que combinaven les dues llengües amb un dels progenitors i parlaven castellà amb l'altre (10,3%), més que no pas el comportament invers (1,7%). Finalment, un **15,3% parlava altres llengües** amb els seus progenitors, o les combinava amb el castellà. En el Gràfic 30 podeu observar la mateixa xarxa que hem vist més amunt, però amb colors representant la llengua familiar dels alumnes.

Gràfic 30 – Sociograma amb la llengua familiar dels alumnes. RESOL07.

La tendència a privilegiar l'establiment de relacions amb parlants familiars de la mateixa llengua és moderada, encara que significativa.²⁰⁰ Si tenim en compte les relacions que es produeixen entre els alumnes segons la seua llengua familiar (llengua amb progenitors),

²⁰⁰ L'impacte de la llengua familiar a l'hora d'establir interaccions era significativa al 0,0006, mesurada mitjançant l'anàlisi de la taula de contingència relacional (Borgatti et al., 2002b).

l'homofília és significativa, encara que no d'una manera tan rellevant com en el gènere. Es detecta major nombre de relacions entre parlants familiars de la mateixa llengua que no pas les relacions esperades si fóra una acció independent a la llengua familiar: 1,1 entre catalanoparlants i entre bilingües familiars, i 1,2 entre castellanoparlants. I les relacions exogrupals són menys comuns d'allò esperat, en especial per la menor ocurrència de mencions dels catalanoparlants cap als castellanoparlants (0,7). En oposició, els castellanoparlants mencionen els catalanoparlants en la freqüència esperada (1,0). Pel que fa als bilingües, tendien a mencionar i ser mencionats per tots els grups. En relació als al·loglots, mencionaven menys d'allò esperat la resta de grups de llengua familiar (entre 0,8 i 0,9), i encara més accentuadament, eren molt poc mencionats per la resta (entre 0,5 i 0,6). Contràriament, entre ells sí que es produïa una notable homofília (1,6).²⁰¹ Vegeu-ho a la Taula 20.

Taula 20 – Comparació del nombre d'interaccions observades i esperades (O/E) segons la llengua familiar de l'alumne.

	C	2	E	A
Catalanoparlants	1,1	1,0	0,7	0,5
Bilingües	1,2	1,1	1,2	0,5
Castellanoparlants	1,0	1,3	1,2	0,6
Al·loglots	0,9	0,8	0,8	1,6

Chi quadrat = 136,9. Significació = 0,0006.

8.3.1 HOMOFÍLIA SEGONS LA LLENGUA FAMILIAR (*HIPÒTESI 3)

Recordem, doncs, la tercera hipòtesi, en què es plantejava que hi havia una major tendència a establir relacions entre els parlants familiars de la mateixa llengua:

Hipòtesi 3: *Les relacions endogrupals (homofília), entre els parlants familiars de català d'una banda, i entre els parlants de castellà de l'altra, seran significativament més comunes que les relacions exogrupals.*

Per tant, inicialment es valida la hipòtesi, pel fet que entre parlants familiars de la mateixa llengua hi ha més relacions de les que caldria esperar a partir d'una distribució aleatòria/independent. A més, detectàvem que entre catalanoparlants i castellanoparlants hi havia menor tendència a mencionar-se, especialment perquè els catalanoparlant mencionaven menys els no catalanoparlants. Pel que fa als al·loglots, es produïa un menor nombre

²⁰¹ Tot i que sí que s'observa relació entre l'establiment d'interaccions i la llengua familiar, esta associació és visible clarament només si es consideren 4 categories de llengua familiar (catalanoparlants, bilingües, castellanoparlants i al·loglots familiars). La relació és menys clara quan agrupem les categoritzacions entre catalanoparlants i no catalanoparlants. En bona part això pot venir donat perquè la divisió en 4 categories està relacionada amb l'origen geogràfic: els catalanoparlants i bilingües són autòctons, mentre que bona part dels castellanoparlants i tots els al·loglots no són autòctons. I és plausible que l'origen geogràfic estiga esbiaixant els resultats per llengua familiar. Esta qüestió l'observem també en mesurar la variable en el model ERGM i és tractada conjuntament (vegeu-ho en el següent punt, «8.3.2»).

d'interaccions amb la resta de grups de llengua familiar, i una tendència a relacionar-se entre ells.

Gènere i Llengua familiar

Si combinem l'anàlisi de gènere amb el de la llengua familiar, observem que les interaccions entre xiques i xics són, indiferentment del grup lingüístic, menors d'allò esperat en una distribució aleatòria. Esta tendència pareix estar més accentuada en les mencions de les xiques cap als xics, que no a l'inrevés. Ben al contrari, les dinàmiques d'homofília que s'observen entre parlants familiars de la mateixa llengua desapareixen quan es controla per alumnes de diferent gènere: si dos alumnes tenen la mateixa llengua familiar però són de diferent gènere, molt probablement establiran menys relació que amb el parlant de qualsevol altra llengua però que té el mateix gènere. Vegeu-ho a la Taula 21

Si atenem a les relacions entre xiques observem que tenen una alta homofília entre elles sense massa impacte del grup lingüístic, perquè mencionen altres xiques de tots els grups lingüístics per sobre d'allò esperat en una distribució aleatòria, a excepció de les xiques catalanoparlants, que mencionen altres xiques no catalanoparlants amb una proporció com és esperada aleatòriament (1,0). Pel que fa als xics observem que la polarització segons la llengua familiar és major, especialment perquè els tres grups tenen major homofília entre ells, i perquè els xics catalanoparlants mencionen els xics no catalanoparlants menys d'allò esperat (0,5), o també en la direcció inversa (0,9), o els catalanoparlants mencionen menys els bilingües familiars (0,8).

Entre xics l'homofília més important per llengua familiar és entre catalanoparlants (1,7), i entre xiques, entre no catalanoparlants (1,5). De fet, els grups més distanciat són els nois catalanoparlants respecte els nois i les noies no catalanoparlants (0,5); les noies bilingües respecte a nois no catalanoparlant (0,5); i les noies catalanoparlants respecte a nois bilingües (0,5).

Així, aparentment hi ha una segregació principal de les xarxes segons el gènere, i una polarització molt més matisada segons la llengua familiar, que està intervenint pel gènere. De fet, tot apunta que a l'hora de conformar les mencions entre les xiques prima més la qüestió de gènere, mentre que la qüestió de la llengua familiar té certa rellevància entre els xics. De forma esquemàtica, les *xiques* i els *catalanoparlants familiars* són els que menys mencionen l'*altre*. Tot això continua ratificant la hipòtesi 3 que les relacions endogrups segons la llengua familiar són més comuns que no pas les relacions exogrups, matisant que això és especialment cert entre xics, però no pas entre les xiques.

Taula 21 – Comparació del nombre d'interaccions observades i esperades (O/E) segons la llengua familiar de l'alumne.

		Xics			Xiques		
		C	2	A	C	2	A
Xics	Catalanoparlants	1,7	0,8	0,5	0,7	0,6	0,5
	Bilingües	1,9	1,5	1,4	0,7	0,8	0,6
	No catalanoparlants	0,9	1,6	1,5	0,7	0,9	0,7
Xiques	Catalanoparlants	0,6	0,5	0,6	1,2	1,8	1,0
	Bilingües	0,6	0,6	0,5	1,7	1,2	1,2
	No catalanoparlants	0,8	0,6	0,6	1,5	1,5	1,5

Chi quadrat = 324,6. Significació = 0,0001.

8.3.2 HOMOFÍLIA SOCIOLINGÜÍSTICA I PER ORIGEN (ERGM) (*HIPÒTESIS 3 I 4)

Per a l'anàlisi combinada de l'impacte que tenen l'homofília segons la llengua familiar, el gènere i l'origen geogràfic, fem ús dels models exponencials de grafs aleatoris (ERGM) (vegeu el seu plantejament a l'inici del Capítol 4 «L'anàlisi de xarxes socials en sociolingüística»). En el Model 1 (Taula 22) es pot observar la combinació de només els efectes dels tres atributs del individu que s'analiza: el gènere, l'origen i la llengua familiar. S'observa que l'homofília és significativa en el gènere, especialment entre les xiques (0,45) que tenen tendència a mencionar-se entre elles, però també entre els xics (0,21). Pel que fa a homofília, també se n'observa, i en grau perceptible, entre els catalanoparlants i bilingües familiars entre ells (0,29). Però no entre la resta de parlants, perquè té un valor significatiu però negatiu (-0,20). Tampoc per origen geogràfic es denota tendències a l'homofília, com apunta el valor negatiu dels autòctons (-0,31) o el valor no significatiu dels immigrants.

tots tres: gènere (amb una estimació de 0,56), origen geogràfic (0,48) i llengua familiar (0,31). A més, s'observa que les xiques tenen major activitat. Per tant, l'anàlisi conjunt valida en part la hipòtesi 3, pel fet que hi ha certa tendència dels alumnes catalanoparlants i bilingües a interaccionar més amb els que parlen la seua pròpia llengua. Però refuta la hipòtesi 4, perquè no s'observa una tendència a l'homofília entre autòctons, o entre immigrants, si és controlada per altres variables com el gènere o la llengua familiar.

Si a més dels atributs individuals afegim al model altres factors de natura estructural, com la reciprocitat, la sociabilitat, l'activitat o la popularitat, podem mesurar millor la forma en què interactuen diferents factors en la conformació de les relacions (Model 2 de la Taula 22). Així, els resultats mostren que els principals factors sota els quals es produïen les interaccions eren bàsicament estructurals: la reciprocitat (1,48) i la transitivitat/sociabilitat de les relacions (0,98).²⁰² Així, els alumnes solien mencionar aquells que els mencionaven, i també solien mencionar els amics dels seus amics.²⁰³ A més, hi havia poca centralització en les xarxes, especialment en la popularitat (-0,31), cosa que significava que no hi havia líders amb un popularitat extrema, ni alumnes amb una activitat de menció accentuada. A més dels fets estructurals, es continuava observant que les dinàmiques en la creació d'interaccions es regien també pels atributs dels individus, però ja només en relació al gènere: les xiques continuaven tenint tendència a relacionar-se entre elles (0,20), més que els xics (0,12), però l'homofília dels catalanoparlants i bilingües deixava de ser significativa si era controlada pels efectes estructurals com la reciprocitat i la sociabilitat. I es continuava observant valors negatius en l'homofília dels autòctons.²⁰⁴

²⁰² En l'anàlisi de les tríades, els camins, l'activitat i la popularitat utilitzem els efectes d'ordre superior, pels avantatges metodològics que aporten (Lusher, Koskinen, & Robins, 2012).

²⁰³ El model mesura la sociabilitat (transitivitat) mitjançant els valors positius de les tríades transitives, i els valors negatius dels camins (simples -path2- i d'ordre superior -A2P-T-) i de les tríades circulars o d'intercanvi (AT-C). En el model s'incorpora l'efecte de la isolació, que no és significatiu, però ajuda a convergir els models.

²⁰⁴ Tant en l'estimació del Model 1 com en la del Model 2 els *t-ratio* de tots els factors són inferiors a 0,1, el límit habitual per convenció. A més, s'han fet comprovacions de la bondat de l'ajustament (*goodness of fit*) del Model 2. Tots els factors estimats obtenen *t-ratio* per davall del 0,1, a excepció dels camins que se situen una mica per damunt (-0,107) i l'homofília de les xiques (0,115), i la major part dels no estimats se situen per davall de 2, com és habitual per convenció (Lusher et al., 2012). Amb tot, hi ha factors que no es contempen en l'estimació que

Cal tenir en compte que els efectes estructurals, com la reciprocitat i la transitivitat, poden amplificar les tendències associades als atributs. Per exemple, si hi havia una tendència moderada a relacionar-se amb membres del mateix grup lingüístic, el fet de mencionar un catalanoparlant potenciava la reciprocitat de la relació, i a la vegada, potenciava mencionar altres amics catalanoparlants dels amics, la qual cosa podia acabar amplificant l'efecte inicialment moderat (Wimmer, 2013, p. 162).

Taula 22 – Model ERGM 1, amb només atributs personals (gènere, llengua familiar i origen geogràfic) i Model ERGM 2, afegint atributs endògens de la xarxa.²⁰⁵

	Model 1			Model 2		
	estimació	error estànd.	sig.	estimació	error estànd.	sig.
arc	-0,40	0,06	*	-0,88	0,32	*
Reciprocitat				1,48	0,12	*
Isolats				-0,10	0,74	
Popularitat (AinS)				-0,31	0,13	*
Activitat (AoutS)				-0,16	0,12	
Transitivitat (AT-T)				0,98	0,07	*
Circularitat (AT-C)				-0,11	0,03	*
Camins transitius (A2P-T)				-0,29	0,01	*
Camins simples (path2)				-0,03	0,01	*
Homofília xics	0,21	0,08	*	0,12	0,04	*
Homofília xiques	0,45	0,09	*	0,20	0,04	*
Homofília autòctons	-0,31	0,07	*	-0,12	0,05	*
Homofília immigrants	-0,03	0,10		-0,09	0,08	
Homofília catalanop. i bilingües fam.	0,29	0,07	*	0,07	0,05	
Homofília no catalanoparlants fam.	-0,20	0,08	*	-0,14	0,07	

*Paràmetre significatiu²⁰⁶

Així, a partir d'estos resultats ja estem en condicions de donar una resposta definitiva a la tercera i la quarta hipòtesis. Recordem que la hipòtesi 3 afirmava que «*Les relacions endogrups (homofília), entre els parlants familiars de català d'una banda, i entre els parlants de castellà de l'altra, seran significativament més comunes que les relacions exogrups*». Doncs bé, hem de constatar que, si bé a nivell general sí que hi ha homofília entre alumnes catalanoparlants i bilingües, és una tendència social dèbil en la conformació de les xarxes entre els alumnes, i si es controla per altres tendències estructurals com la reciprocitat i la sociabilitat, perd la significació.²⁰⁷ Per tant, la tercera hipòtesi queda refutada.

obtenen *t-ratio* per damunt de 2: Global Clustering Ctm (6,313), Global Clustering Cti (3,325), Global Clustering Cto (2,611), Skew out-degree dist (3,508), Skew in-degree dist (2,337), i les tríades de tipus T1 se situen amb una *t-ratio* una mica superior (2,243)

²⁰⁵ En el desenvolupament de l'explotació dels models exponencials de grafs aleatoris (ERGM) he comptat amb el suport de H. Colin Gallagher, Miranda Lubbers i Garry Robins, a qui vull agrair la seua proximitat. A pesar de les seues inspiradores recomanacions, les decisions finals i les errades només em són atribuïbles a mi.

²⁰⁶ Un paràmetre és significatiu quan la *t-ratio* (no mostrada) és menor a 0,1, i l'estimació té un valor superior dues vegades l'error estàndard (Lusher et al., 2012; MelNet, 2012; Harrigan, 2007).

²⁰⁷ Hem fet comprovacions també per a mesurar si els rols sociolingüístics, que tractarem més endavant, tenen la mateixa tendència a l'homofília, i els resultats apunten que no s'hi produeix. Per tant l'homofília es produeix més qüestions d'origen lingüístic familiar que no pas per compartir comportaments sociolingüístics.

Pel que fa a la hipòtesi 4, que afirmava «En relació a l'origen geogràfic, les relacions endogrups seran significativament més comuns que les exogrups», esta tendència no és significativa quan es controla per altres variables com el gènere o la llengua familiar.

8.4 QUÈ ÉS PARLA AMB QUI? TRIES LINGÜÍSTIQUES EN LA XARXA SOCIAL

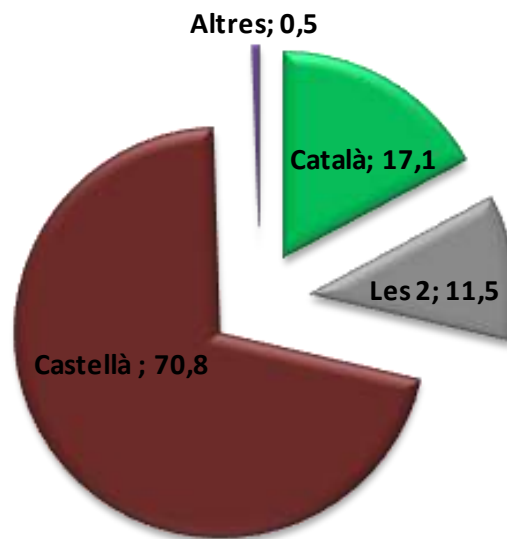
De les 245 enquestes amb que comptem, vam aconseguir monitoritzar fins a un total de 1.850 relacions amb companys de classe. De totes elles, disposàvem d'informació sociolingüística de 1.734, de les quals la majoria eren en castellà (75,6%), mentre que les interaccions en català se situaven en un nombre molt menor (13%) que, sumades a les interaccions en les dues llengües (10,8%), agrupaven una quarta part de les interaccions. Les interaccions en altres llengües eren molt poc freqüents (0,6%). Vegeu-ho al Taula 23.

Taula 23 – Nombre d'interaccions segons la llengua en què es produïen.

	Nombre d'interaccions	Proporció
Català	225	13,0
Les dues	187	10,8
Castellà	1311	75,6
Altres	11	0,6
Total vàlid	1734	100,0
<i>Sense inf. sociolingüística</i>	<i>116</i>	
Total	1850	

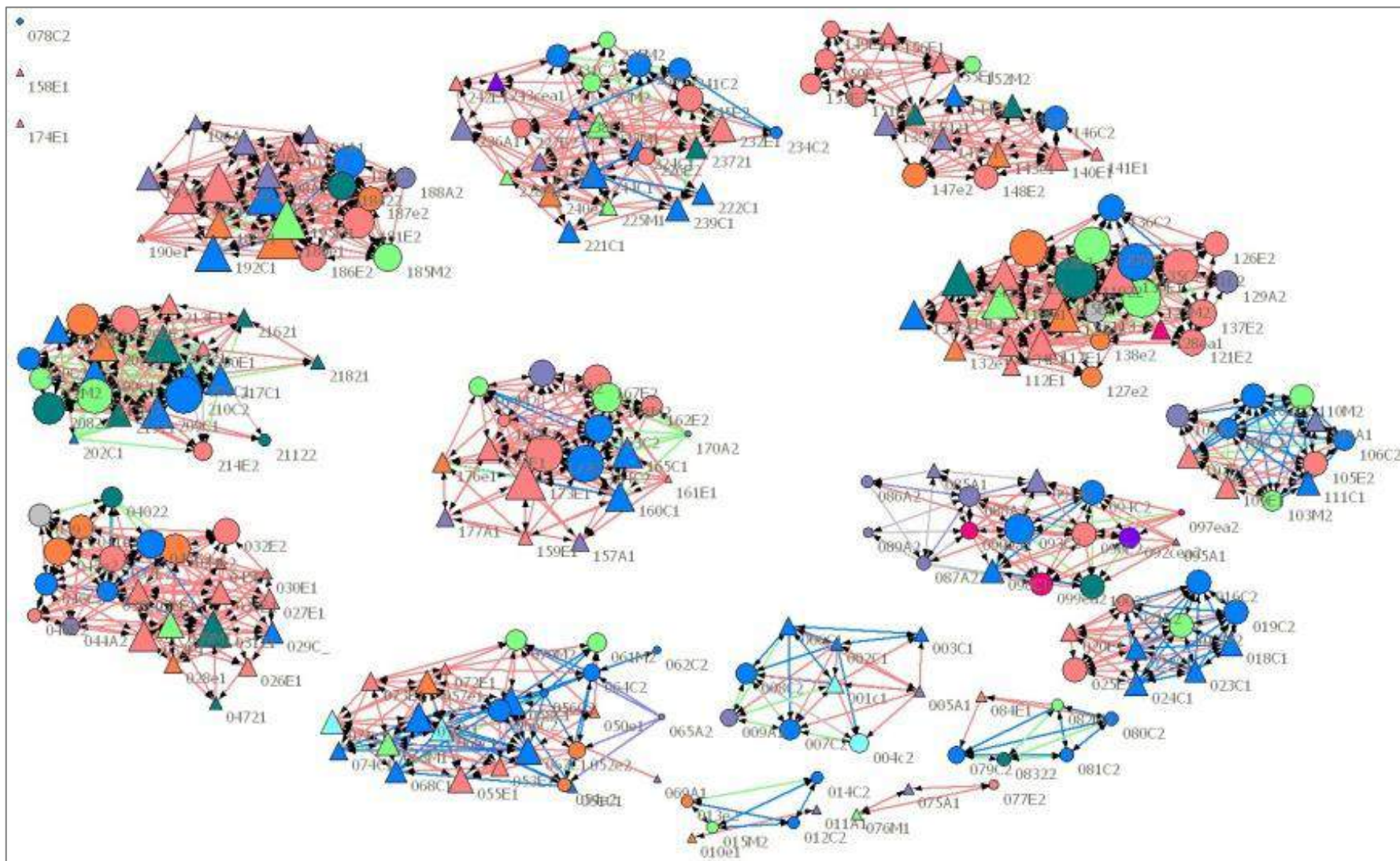
Però cada alumne declarava un nombre de relacions diferent. Alguns alumnes menconaven molts dels seus companys, i altres en mencionaven pocs. I estes diferències estaven relacionades amb les tries lingüístiques que l'alumne feia habitualment. Així, si en lloc de mesurar el nombre total d'interaccions mesuràvem quin era el percentatge que cada enquestat feia d'interaccions en català, o en les dues llengües, l'ús del castellà reculava. Esta diferència es devia al fet que els que usaven amb major propensió el castellà, també solien mencionar més companys de classe que no pas els que feien més ús del català. El castellà continuava tenint una alta presència, exposant que de mitjana cada alumne tenia en castellà un 70,8% de les interaccions que declara amb els seus companys de classe. Però l'ús del català se situava en el 17,1% de mitjana, i el de les dues llengües en 11,5%, agrupant ambdós valors el 28,6% de mitjana. Vegeu-ho al Gràfic 31.

Gràfic 31 – Usos lingüístics amb els companys de classe. RESOL07. 6è de primària. Percentatge (mitjana).

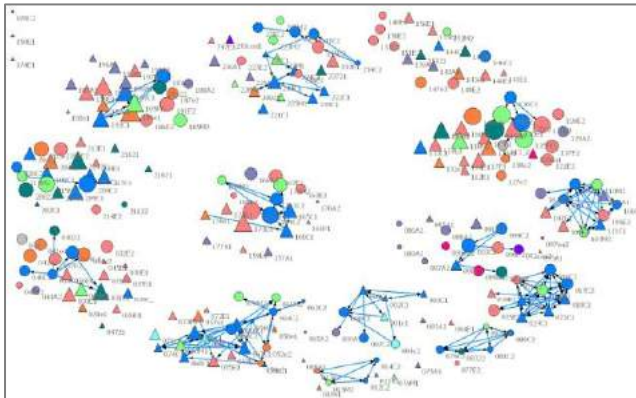

Vegeu a continuació el sociograma que afegeix les llengües de les interaccions: en blau les interaccions en català, verd les dues, roig castellà, altres lila i gris sense informació. Als gràfics següents apareix la mateixa informació, però en cadascun d'ells només la informació sobre l'ús d'una llengua.

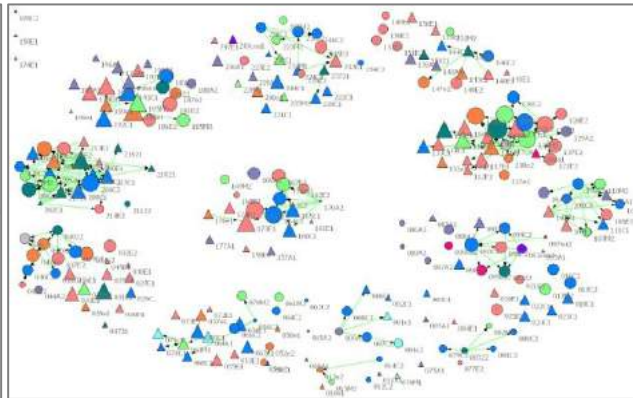
Gràfic 32 – Sociograma amb la llengua de les interaccions. RESOL07.

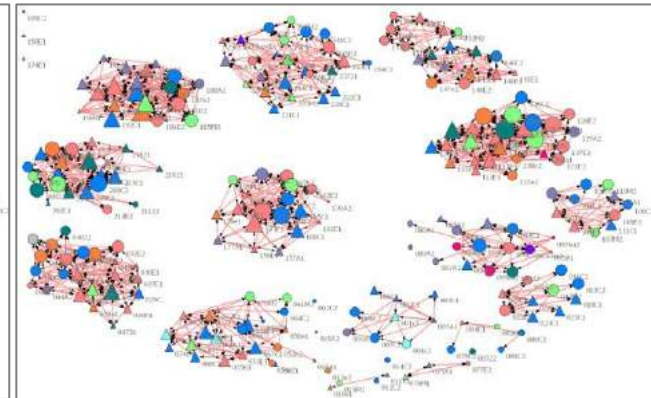
Interaccions en català

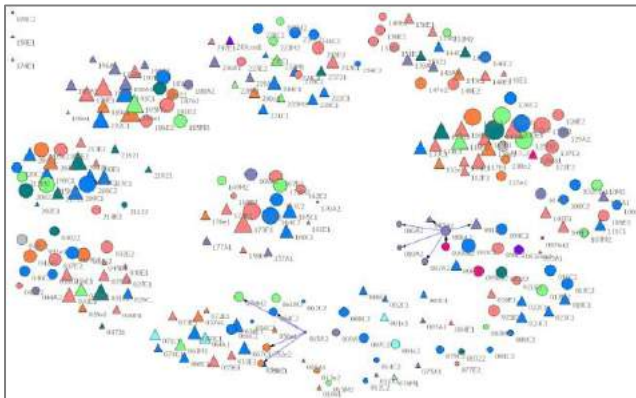
Interaccions en les dues llengües

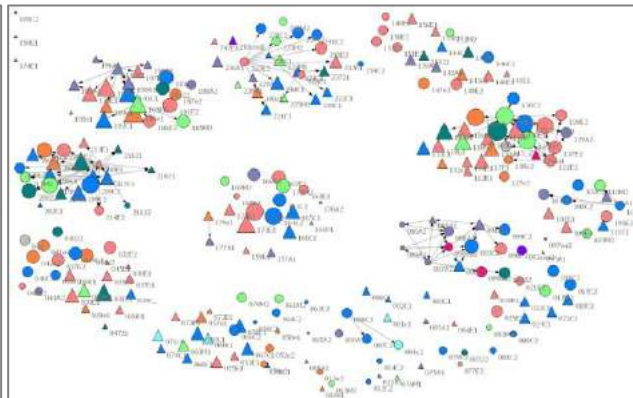
Interaccions en castellà

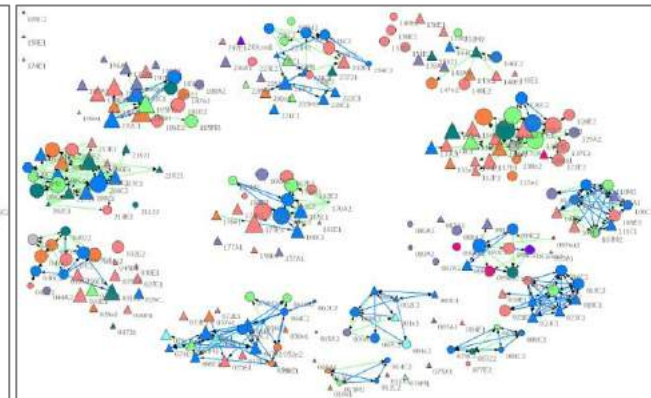
Interaccions en altres llengües o combinacions

Interaccions sense informació sociolingüística

Interaccions en català i bilingües (agregades)

8.4.1 LA CONVERGÈNCIA LINGÜÍSTICA (*HIPÒTESIS 5 I 6)

Recordem la hipòtesi 5:

Hipòtesi 5: Els enquestats tendiran a utilitzar una única llengua amb una persona.

Els alumnes declaraven un 13% de les relacions en català, un 75,6% en castellà i un 0,6% en altres llengües. Però també declaraven relacions en les dues llengües en un 10,8% de les ocasions. Amb estos resultats, creiem que cal **validar parcialment la hipòtesi 5**, perquè si bé la major part de les interaccions són en una única llengua, ens fa posar en dubte el fet que considerem que un 10,8% de relacions bilingües és rellevant.

A més, del total de relacions recíproques que ocorrien, on els dos alumnes d'una diada declaraven la relació amb l'altre alumne (63,4%), quasi tres quartes parts eren relacions lingüísticament convergents, on els dos alumnes declaraven usar la mateixa llengua (72,3%). Amb tot, una bona part combinaven dues llengües. Si recordem la hipòtesi 6, s'afirmava:

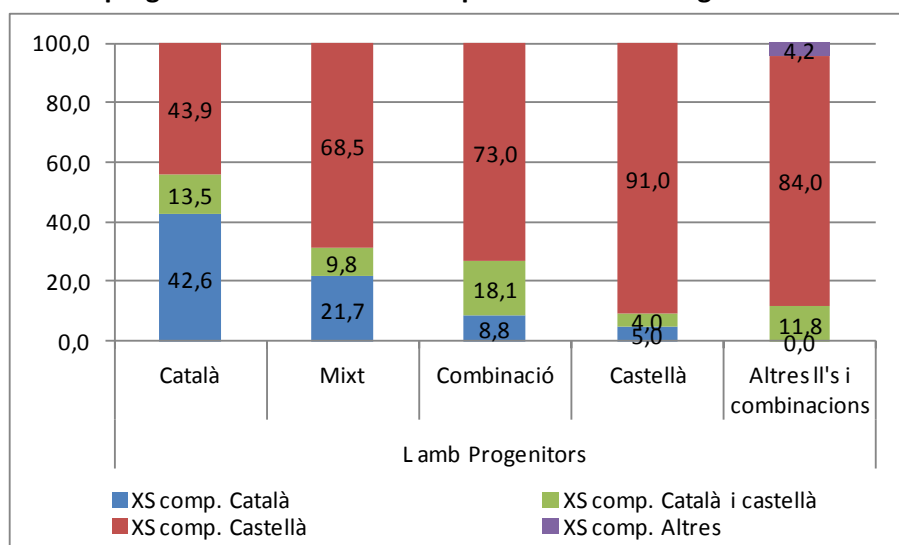
Hipòtesi 6: En les interaccions serà poc comú la divergència lingüística, perquè els individus tendeixen a interactuar entre ells amb una única llengua.

Amb els resultats podem **verificar només parcialment la hipòtesi 6**, pel fet que en les dades declarades pels alumnes s'observa que hi ha certa divergència en les tries lingüístiques que els alumnes declaren usar, que arriba a fins el 27,7% en les relacions recíproques.

8.4.2 LA NORMA DE CONVERGÈNCIA AL CASTELLÀ I LES SEUES CONSEQÜÈNCIES

Si posem en relació els usos lingüístic que els alumnes declaren amb els seus companys de classe i els seus usos familiars, amb una primera ullada s'observa que l'ús entre iguals és marcadament més baix que no pas en família. Si reprenem els usos familiars, tal com il·lustrava en el capítol anterior el Gràfic 18, la proporció de progenitors que parlen català entre ells (25,6%) se situa a un nivell similar, fins i tot menor, que els que transmeten el català a l'alumne enquestat (28,1%), i l'ús del català amb els germans se situa en unes proporcions també similars (28%). Però ben al contrari, l'ús del català amb els companys de classe és força menor, situant-se la mitjana d'ús del català per cada alumne en només el 17,1% de les interaccions que declara. També és menor l'ús de les dues llengües amb els companys de classe (11,5%) si es compara amb els usos bilingües familiars. Ben al contrari, el castellà té una presència hegemònica en les interaccions entre alumnes (70,8%) que no observava en els usos familiars. Si creuem la llengua de les interaccions que cada alumne manté segons la seua llengua familiar (Gràfic 33), veurem que els catalanoparlants familiars utilitzen el català en la meitat de les seues interaccions (42,6%) i el castellà en l'altra meitat (43,9%), i declaren que també utilitzen les dues llengües en una part de les seues interaccions (13,5%). Ben al contrari, els que no parlen català amb els progenitors, parlen només castellà amb els companys de classe, ja siguin castellanoparlants (91%) o al·loglots (84%). D'igual manera, els que parlen les dues llengües amb els progenitors, majoritàriament trien el castellà amb els seus companys de classe, tant els fills de parella mixta (68,5%) com els que combinen les dues llengües amb almenys un dels progenitors (73%).

Gràfic 33 – Usos lingüístics amb els companys de classe segons els usos lingüístics amb els progenitors . RESOL07. 6è de primària. Percentatge.

Model teòric

Tal com ja hem assajat en altres ocasions (Sorolla, 2010), la presència del català (o qualsevol llengua minoritzada) en contextos d'interacció sempre ha de ser quantitativament menor que en la llengua familiar, si hi regna la norma de convergència a la llengua expansiva, en este cas, la norma de convergència al castellà. Així, en totes les interaccions/díades possibles que es poden produir amb la presència d'un no catalanoparlant, la llengua d'intercomunicació serà el castellà, i això amplifica la presència de la llengua expansiva. Tal com hem vist, la distribució de llengües familiars entre els alumnes es dividia en tres grans grups similars: els catalanoparlants familiars (28,1%), els castellanoparlants familiars (27,3%), i els bilingües familiars (29,3%) en que concorrien diferents situacions, part d'elles amb major presència del castellà. Finalment, hi havia un 15,3% d'al·loglots inicials.

A partir d'esta distribució entre 245 enquestats es podria formar fins un total de 60.000 combinacions de dues persones (díades). Les combinacions possibles amb una distribució aleatòria en què hi hauria presència de catalanoparlants i bilingües familiars, i per tant, podia haver ús del català, eren de 7,8% relacions entre catalanoparlants familiars, 16,6% de relacions entre bilingües i catalanoparlants familiars, i 8,5% de relacions entre bilingües familiars. La resta (67,1%) serien díades amb la presència d'almenys un parlant de castellà o altres llengües. Vegeu-ho a la Taula 24.

Taula 24 – Interaccions.

Combinació (díada)	Proporció
C-C	7,8
C-B	16,6
B-B	8,5
C-E	15,4
C-A	8,6
B-E	16,1
E-E	7,4
Comb. Altres	19,7
Total	100,0

Així, si bé una reduïda part de la distribució aleatòria de les díades és entre catalanoparlants familiars (7,8%), fins a una quarta part (25,1%) hi ha involucrats els bilingües familiars. Bona part té una major preponderància del castellà en l'ús amb els seus progenitors. És per això que, sota la norma de convergència, veiem que l'ús del català variaria des del 7,8% de les interaccions, en el pitjor dels casos en què els bilingües familiars no usen el català ni tan sols amb els catalanoparlants familiars, fins el 32,9% de les interaccions, en què els bilingües familiars usarien el català sempre amb altres catalanoparlants i bilingües familiars. Si atenem al percentatge empíric d'interaccions en català (13,0%) o bilingües (10,8%) que ocorren en la nostra xarxa, observarem que els percentatges se situen entre els dos límits, però aparentment amb un decantament cap a la cota baixa.²⁰⁸ Així, en les anàlisi posteriors aprofundirem en quines són les interaccions reals que es produeixen entre els alumnes, focalitzant-nos en les seues tries lingüístiques segons la seua llengua familiar.

Interaccions empíriques

En la xarxa d'alumnes que analitzem, podem comprovar que les interaccions en què només hi ha implicats catalanoparlants i bilingües familiars són més comunes del que caldria esperar amb una distribució aleatòria. Així, el 8,6% de les interaccions que es produeixen són entre catalanoparlants familiars, el 18,8% entre catalanoparlants i bilingües familiars (en el 10% l'emissor és catalanoparlant, i en el 8,8% l'emissor és bilingüe familiar), i el 9,8% entre bilingües familiars, que se situen, respectivament, en 0,8, 2,2 i 1,3 punts percentuals per damunt d'allò esperat aleatòriament. Ben al contrari, les interaccions en què hi ha present algun castellanoparlant o al·loglot inicial són el 62,8%, que se situa 4,3 punts percentuals per davall d'allò esperat, i considerem que faran ús del castellà com a llengua interètnica de manera molt majoritària. Per tant, cal esperar que entre una quarta i una tercera part de les relacions es produiran en català si el català és usat almenys entre catalanoparlants, entre catalanoparlants i bilingües inicials, i en algunes de les interaccions entre bilingües familiars.

8.4.3 LA MINORITZACIÓ DEL CATALÀ ENTRE BILINGÜES I CATALANOPARLANTS (*HIPÒTESIS 7, 8 I 9)

Els resultats que tenen en compte la llengua familiar de l'emissor i la llengua familiar del receptor ens permeten veure les tries lingüístiques en les interaccions endogrups i en les exogrups. Vegeu-ho al Gràfic 34. La mesura de l'ús del català entre els seus parlants nadius ens dona un indicador de la minorització de la llengua. D'entrada, l'ús del català només és molt majoritari quan els dos interlocutors són catalanoparlants. I no és sempre així. **La major part de les relacions entre catalanoparlants familiars són només en català (66,2%),** o en català i en castellà (13,5%). Altres contextos on hi ha cert desenvolupament del català en les interaccions

²⁰⁸ Tingueu en compte que l'estructura té certes similituds amb les recerques i propostes de Txillardegui, en què detectava que els resultats empírics de l'ús del basc eren superiors als que calia esperar si les interaccions es produïen de forma aleatòria. A partir d'això proposava que els parlants de la mateixa llengua havien de tindre més propensió a interactuar entre ells (homofília) i això provocava un increment de l'ús que no si l'establiment d'interaccions fora independent de la llengua familiar.

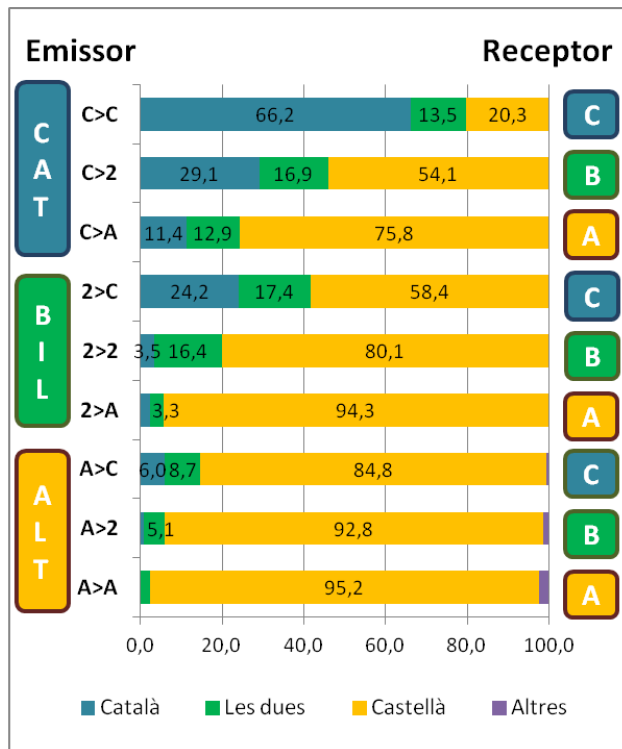
és quan l'emissor és catalanoparlant familiar i el receptor és bilingüe familiar (el 29,1% de les relacions es fan en català i el 16,9%, en les dues llengües), o la situació oposada, amb l'emissor bilingüe i el receptor catalanoparlant inicial (24,2% en català i 17,4% en les dues llengües). Però cal destacar que l'únic tipus d'interacció on el català és majoritari és entre dos catalanoparlants familiars. I cal destacar, encara més, que **fins a una cinquena part de les interaccions entre alumnes que parlen català amb els dos progenitors es produeixen (només) en castellà (20,3%).**

Pel que fa als bilingües familiars, estos majoritàriament parlen castellà entre ells (80,1%) o amb els castellanoparlants (94,3%). Recordem que amb els catalanoparlants parlen (només) català en poc més d'una quarta part de les ocasions, que juntament amb l'ús conjunt d'ambdues llengües, no arribava a la meitat de les interaccions (43,5%).

Si entre els interlocutors hi ha un castellanoparlant o al·loglot inicial, es resol en castellà en més de 9 de cada 10 casos: 94,3% si l'emissor és bilingüe i el receptor castellanoparlant, 92,8% en la situació inversa, i 95,2% si els dos interlocutors són castellanoparlants o al·loglots. **Les relacions entre castellanoparlants i al·loglots familiars són només en castellà (95,2%).** Finalment, només hi ha cert espai per al català, però minoritari, en el cas que la interacció siga entre un catalanoparlant i un castellanoparlant o al·loglot: si l'emissor és el castellanoparlant, s'usa el català o les dues llengües en el 14,7% de les interaccions, i si l'emissor és el catalanoparlant, ascendeix al 24,3%. Vegeu totes estes dades al Gràfic 34, i al Gràfic 35 on s'exposa els nodes que representen un tipus de parlant, segons si és emissor (esquerra) o receptor (dreta), i segons si és catalanoparlant, bilingüe o no catalanoparlant familiar (primera, segona i tercera fila, respectivament). El valor de la línia és el nombre d'interaccions que es produeixen en català o bilingües entre aquell tipus de parlants.

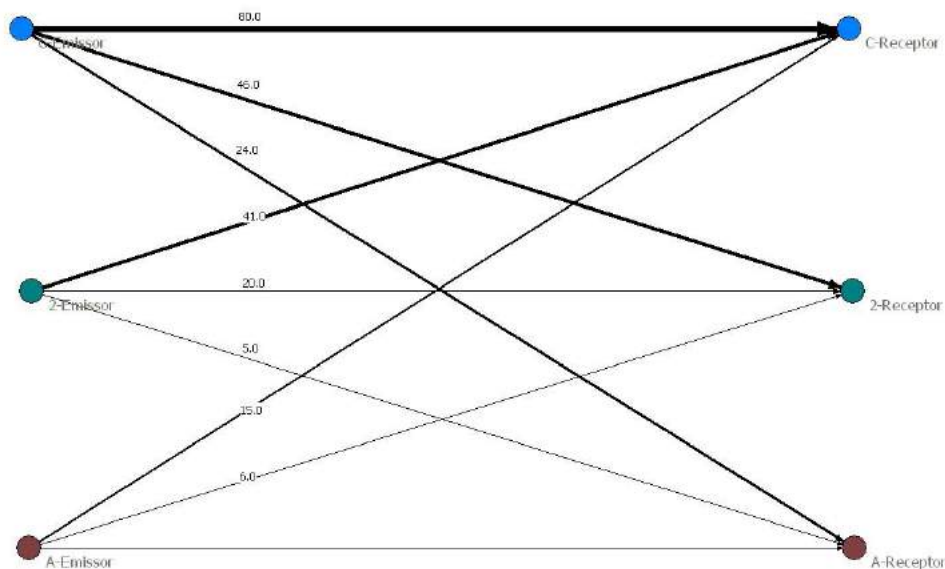
Sintetitzant, les nostres dades mostren la minorització del català en la generació dels informants a partir de tres fets: en primer lloc, el català (ja) no té un paper de llengua intergrup al Franja. El castellà és hegemònic en les interaccions en què no participa almenys un catalanoparlant, això és, en les interaccions entre bilingües familiars, castellanoparlants i/o al·loglots familiars. Per tant, l'ús del català es redueix al grup etnolingüístic catalanoparlant,. Ara bé, ni tan sols entre aquests és segur, perquè, el català perd terreny com a llengua endogrupal dels qui el tenen com a llengua familiar, fins i tot única. Eixa capacitat s'ha erosionat, i esta llengua no és usada ni tan sols en totes les relacions on hi participen dos catalanoparlants familiars. De fet, l'ús del català entre catalanoparlants i bilingües familiars no arriba a ser ni majoritari, a pesar que és l'única llengua familiar que comparteixen. I això lliga amb la tercera qüestió, i és el paper de castellanització que desenvolupen els bilingües familiars en les tries lingüístiques que desenvolupen amb els seus companys de classe. L'ús del català no és majoritari ni amb els seus companys catalanoparlants ni amb els altres bilingües familiars, amb els quals de fet és molt predominant l'ús de només el castellà.

Gràfic 34 – Llengua utilitzada en la relació segons la llengua parlada amb els progenitors pels participants. RESOL07. 6è de primària. Percentatge.

C = català, B i 2 = les dues, A = castellà o altres llengües o combinacions.

Gràfic 35 – Ús del català, i el català conjuntament amb el castellà, segons la llengua familiar de l’alumne emissor i l’alumne receptor.

Relacions homòfiles (*hipòtesi 7)

Si recordem la hipòtesi 7, deia:

***Hipòtesi 7:** En les díades endogrups la tria lingüística es resoldrà en la llengua familiar compartida pels (dos) parlants.*

Pràcticament la totalitat de les relacions entre no catalanoparlants eren en castellà: 95,2%. Només un 2,4% combinaven les dues llengües, 2,4% altres llengües, i cap era en català. Per contra, entre catalanoparlants només dos tercers parts de les relacions es produïen en català únicament (66,2%). Del terç restant, el 20,3% es produïa en castellà i el 13,5%, en les dues llengües. Per tant, este fet **refutava parcialment (per als parlants de la llengua minoritzada) la hipòtesi 7** segons la qual els parlants familiars de la mateixa llengua resoldrien les seues tries en esta llengua. Concretament, no tots els catalanoparlants familiars resolien les seues relacions amb altres catalanoparlants en català. De fet, es refutava la hipòtesi per als parlants de la llengua minoritzada, perquè en un gruix molt important dels casos utilitzaven la llengua majoritària per a comunicar-se, i es ratificava la hipòtesi per als parlants de la llengua expansiva.

Relacions heteròfiles (*hipòtesi 8)

Si recordem la hipòtesi 8, deia:

***Hipòtesi 8:** En les díades exogrups la tria lingüística es resoldrà en castellà*

Així, en relació a les tries exogrups, el patró de convergència lingüística cap al castellà és el més comú. El 81% de les relacions exogrups entre catalanoparlants i castellanoparlants es resolien en castellà; esta solució era més comuna quan era declarada pel castellanoparlant que quan ho era pel catalanoparlant. Així, **es ratificava la hipòtesi 8**.

Tries lingüístiques dels bilingües familiars (*hipòtesi 9)

La hipòtesi 9 afirmava:

***Hipòtesi 9:** les tries lingüístiques dels bilingües familiars tendiran a convergir a la llengua de l'altre*

Revisant els resultats dels usos dels bilingües familiars observem que el seu ús del català és molt minso fins i tot quan s'adrecen a catalanoparlants familiars, i encara més quan s'adrecen a altres bilingües familiars i no catalanoparlants familiars. Només l'ús del català és relativament més alt quan els catalanoparlants familiars s'adrecen als bilingües familiars, però encara així, no supera la barrera del 50%. Per tant la **hipòtesi 9** sobre la convergència lingüística dels bilingües familiars **és refutada**.

9 ELS ROLS SOCIOLINGÜÍSTICS

Tal com hem vist al Capítol 3, definim el *rol sociolingüístic* com la pauta de comportament sociolingüístic que cada individu efectua tant en relació a la seua posició sociolingüística com a les expectatives de comportament sociolingüístic que el grup espera que seguisca en funció del seu estatus sociolingüístic.. En primer lloc proposarem diferents models de comportaments sociolingüístics entre els alumnes i en comprovarem la seua adequació a les dades empíriques de què disposem. En segon lloc, considerarem els diferents factors que s'associen amb el desenvolupament d'un o altre rol sociolingüístic per part dels alumnes

9.1 ROLS SOCIOLINGÜÍSTICS: MODEL TEÒRIC, PROVA EMPÍRICA I TRIA DEL MODEL

9.1.1 MODEL TEÒRIC DE BLOCKMODELING

Per al desenvolupament metodològic del rol sociolingüístic proposem l'adaptació sociolingüística de l'**anàlisi *blockmodeling***, el qual crea models on els individus s'agrupen en categories, que denominem blocs. Estes categories es defineixen per la tria de llengües que els alumnes de cada bloc fan amb els alumnes del mateix bloc, i per les tries que fan els alumnes de cada bloc amb els alumnes d'altres blocs. Per exemple, i avançant la definició del model més simple, podem proposar que els alumnes del bloc X usen el català entre ells, i els del bloc Y usen el castellà entre ells. I en les relacions entre els alumnes del bloc X i el bloc Y tots usen el castellà. En la definició d'estes categories no intervenen els *atributs personals* dels alumnes, com per exemple la llengua familiar o la competència lingüística. **En la definició de cada rol sociolingüístic només es té en compte les tries lingüístiques** dels individus amb els seus companys de classe, això és, els atributs de les relacions.

En el nostre cas, se simplifica la informació sobre les tries lingüístiques en només **dues categories: relacions en català i relacions sense català**. Així, les relacions que es produeixen només en català, o en català i castellà (o català i una altra llengua) es consideren relacions amb presència del català, mentre que les relacions que es produeixen només en castellà, o en una altra llengua (o en altres llengües, o combinacions de castellà i altres llengües), s'agrupen en les relacions sense presència del català, que són hegemonícament només en castellà.

També és important destacar que en l'anàlisi clàssica de *blockmodeling*, els blocs es defineixen per l'absència o per la presència de relació, i els blocs es configuren perquè els seus components no tenen relació entre ells, o perquè tenen relacions molt denses. Per contra, esta qüestió (l'absència o presència de relacions) no condiciona la formació teòrica de blocs en el nostre model. Per tant, no es defineixen blocs que es caracteritzen perquè els seus components no tenen relació entre ells, o perquè tenen relacions molt denses entre ells. Els blocs es configuren només per la llengua utilitzada entre els membres del propi bloc, o amb els membres de la resta de blocs, en els casos en que la relació existeix. No tenen rellevància els casos en què hi ha absència de relació,

Per al desenvolupament del *blockmodeling* en sociolingüística adaptarem els models d'anàlisi de xarxes amb signe, que en el seu desenvolupament al programari Pajek (Batagelj & Mrvar, 2010) permet proposar a nivell teòric, mitjançant la matriu imatge, quins blocs hi ha i quin tipus de relació es produeix entre els membres dels blocs, que en el nostre cas són les tries en una llengua o una altra (Nooy, Mrvar, & Batagelj, 2005, p. 284). Posteriorment el programari comprova diferents disposicions dels membres en els blocs i proposa la configuració que millor adequa les dades empíriques al model teòric proposat.

En la nostra proposta temptem amb tres models (preespecificats) distints, que denominarem *model simplificat* amb dos rols, *model bàsic* amb quatre rols i *model complex* amb sis rols. Posteriorment es proposen algunes variacions que poden millorar estos tres models inicials. L'acomodació de les dades empíriques als models teòrics proposats es contrastarà a partir del menor nombre d'*inconsistències* (o errors) que es configuren en les dades empíriques en adequar-les als diferents models preespecificats, i la major parsimònia dels resultats, això és, entre models que tinguen un nivell d'errors similars, és prefereix el model més simple (Nooy et al., 2005, p. 284).

Els rols sociolingüístics, que és un concepte teòric, s'identifiquen empíricament mitjançant la modelització en blocs (*blockmodeling*). A l'hora de referir-se cadascun d'estos rols sociolingüístics o blocs, també usem sigles que els identifiquen, mitjançant una o dues lletres, segons el cas. Si l'acompanya una única lletra, es tracta de la condició sociolingüística del bloc en les relacions endogrups: RoIC per als blocs catalanoparlants i RoIE per als blocs castellanoparlants (abreviats com C i E, respectivament). Si la sigla del rol compta amb dues lletres, la primera lletra també es correspon al mateix tipus de definició. Si l'acompanya una segona lletra es refereix al comportament sociolingüístic dels membres del bloc en les relacions exogrups, que pot ser mantenidor (M) o convergent (C). Així, el RoICM és el rol catalanoparlant mantenidor, el RoICC, el catalanoparlant convergent, el RoIEC, el castellanoparlant convergent, i el RoIEM, el castellanoparlant mantenidor (abreviats també com CM, CC, EC i EM, respectivament). En el cas de l'última subdivisió proposada (model complex), s'afegeix dos blocs més, els parcialment mantenidors/parcialment convergents, que faran ús de la P com a segona lletra que acompanya la condició sociolingüística catalanoparlant (C) o castellanoparlant (E). Per tant, s'inclou el bloc catalanoparlant parcialment mantenidor (CP) i el bloc castellanoparlant parcialment mantenidor (EP).

En primer lloc es defineix un **model simplificat**, que compta amb dos blocs: el bloc catalanoparlant i el castellanoparlant (RoIC i RoIE). La proposta és similar a les primeres recerques sociolingüístiques que classificaven la realitat sociolingüística entre catalanoparlants i castellanoparlants, regits per al norma de convergència al castellà (especialment Calsamiglia & Tusón, 1980; Kathryn Ann Woolard, 1992). Així, el bloc catalanoparlant es defineixen per membres que utilitzen el català (sol o acompanyat) entre ells, i el bloc castellanoparlant es defineixen per utilitzar el castellà (o altres llengües) entre ells. Vegeu estes relacions endogrups en la diagonal de la Taula 25. Les interaccions exogrups, que es produeixen en les dues caselles fora de la diagonal, es defineixen per ser en castellà, tal com caracteritza la norma de convergència lingüística al castellà: el bloc catalanoparlant tendeixen a convergir al castellà en interaccions amb castellanoparlants, i el bloc castellanoparlant usa castellà amb

qualsevol altra persona. Vegeu la matriu imatge que sintetitza el model simplificat en la Taula 25.

Taula 25 – Matriu imatge del model simplificat preespecificats.

	C	E
Bloc Catalanoparlant	1	3
Bloc Castellanoparlant	3	3

C = *bloc catalanoparlant*. E = *bloc castellanoparlant*.

1= relació en català. 3 = relació en castellà.

En els models proposats posteriorment per la sociolingüística catalana (Boix-Fuster, 1993; Galindo, 2006; Pujolar Cos, 1993, 1997; Rosselló i Peralta, 2004, 2010b; Rosselló i Peralta & Ginebra Domingo, 2014; Francesc Xavier Vila i Moreno & Galindo Solé, 2012), es va ampliant les propostes que tenen en consideració, d'una banda, l'emergència dels castellanoparlants convergents, i de l'altra, la discussió sobre l'existència dels catalanoparlants mantenidors. Així, ampliem el model simplificat amb el que denominem **model bàsic**, i que compta amb fins a quatre blocs. Això permet distingir per a les dues llengües entre alumnes que mantenen la seua llengua amb la resta d'alumnes, i altres que convergeixen a la llengua del seu interlocutor. Així, la definició de cadascun d'estos quatre blocs naix de dues directrius ben senzilles: la primera distingeix la condició sociolingüística entre *catalanoparlants* i *castellanoparlants*, segons la tria que fan amb els membres en les relacions endogrups, i la segona distingeix entre *mantenidors* i *convergens*, segons el comportament en les relacions exogrups. Així, el model bàsic es configura a partir dels quatre blocs (vegeu la matriu imatge del model bàsic a la Taula 26):

- Bloc catalanoparlant mantenidor: alumnes que utilitzen el català amb la resta de blocs
- Bloc catalanoparlant convergent: alumnes que utilitzen el català només amb els blocs catalanoparlants (mantenidors o convergents).
- Bloc castellanoparlant convergent: alumnes que utilitzen el castellà només amb els blocs castellanoparlants (mantenidors o convergents).
- Bloc castellanoparlant mantenidor: alumnes que utilitzen el castellà amb la resta de blocs.

Taula 26 – Matriu imatge del model bàsic preespecificat.

	CM	CC	EC	EM
Bloc Catalanoparlant Mantenidor	1	1	1	1
Bloc Catalanoparlant Convergent	1	1	3	3
Bloc Castellanoparlant Convergent	1	1	3	3
Bloc Castellanoparlant Mantenidor	3	3	3	3

CM = *bloc catalanoparlant mantenidor*. CC = *bloc catalanoparlant convergent*. EC = *bloc castellanoparlant convergent*. EM = *bloc castellanoparlant mantenidor*. 1= relació en català. 3 = relació en castellà.

Amb tot, este model de quatre blocs compta amb una **paradoxa** que ja hem avançat en l'apartat teòric «3.3.2. Els rols sociolingüístics als territoris de llengua catalana», difícil de resoldre en un plantejament que respecte la simetria en la definició dels blocs. La paradoxa del model bàsic es produeix perquè planteja que hi ha divergència lingüística entre els parlants convergents, almenys si conviuen en les mateixes aules, pel fet que el bloc catalanoparlant

convergent utilitza el castellà amb el bloc castellanoparlant convergent, i per contra, el bloc castellanoparlant convergent utilitza el català amb el bloc catalanoparlant convergent. Això comporta dos problemes. D'una banda, integrem en el model la conversa lingüísticament divergent entre parlants convergents, completament estranya segons la pròpia definició dels grups. I en segon lloc, cada bloc convergent utilitza amb el bloc oposat la seua segona llengua, és a dir, els catalanoparlants no usen el català, els castellanoparlants no usen el castellà, i a més, divergeixen lingüísticament. S'intenta resoldre la paradoxa amb la modificació de la configuració inicial del model bàsic, i així defugir la divergència lingüística entre el bloc catalanoparlant i castellanoparlant convergent. Així, es posen a prova dues variacions que milloren el model bàsic (vegeu-les a la Taula 27). D'una banda, es defineix la variant amb predominança de convergència al castellà, on l'únic canvi de l'original és que el bloc castellanoparlant convergent utilitza el castellà amb el bloc catalanoparlant convergent. De l'altra, es defineix la variant amb predominança de convergència al català, on l'únic canvi respecte l'original és que el bloc catalanoparlant convergent utilitza el català amb el bloc castellanoparlant convergent.

Taula 27 – Matriu imatge de dos variacions del model bàsic preespecificat: variació amb convergència al castellà i variació amb convergència al català.

Variació del model bàsic: convergència al castellà **Variació del model bàsic: convergència al català**

	CM	CC	EC	EM		CM	CC	EC	EM
Bloc Catalanop. Mantenidor	1	1	1	1	Bloc Catalanop. Mantenidor	1	1	1	1
Bloc Catalanop. Convergent	1	1	3	3	Bloc Catalanop. Convergent	1	1	1	3
Bloc Castellanop. Convergent	1	3	3	3	Bloc Castellanop. Convergent	1	1	3	3
Bloc Castellan. Mantenidor	3	3	3	3	Bloc Castellan. Mantenidor	3	3	3	3

CM = *bloc catalanoparlant mantenidor*. CC = *bloc catalanoparlant convergent*. EC = *bloc castellanoparlant convergent*. EM = *bloc castellanoparlant mantenidor*. 1= relació en català. 3 = relació en castellà.

A més, també es pretén resoldre la paradoxa del model bàsic a partir del **model bàsic alternatiu** (Taula 28). En esta proposta les tries lingüístiques de la L1 dels convergents sobrepassen els límits grupals, i els catalanoparlants convergents no només parlen català amb tots els catalanoparlants, sinó que també declaren que tendeixen a parlar català amb els castellanoparlants convergents, mentre que estos tendiran a declarar que utilitzen el castellà amb els catalanoparlants convergents. Pel que fa a la recepció, els catalanoparlants convergents només són interpel·lats en català per altres catalanoparlants, en paral·lel als castellanoparlants convergents, que només reben interaccions en castellà d'altres castellanoparlants. Així, en este model la paradoxa de les tries entre parlants convergents de diferent llengua es resol també amb divergència lingüística, almenys en les dades declarades, però en este cas els catalanoparlants convergents usen català amb els castellanoparlants convergents, i estos usen el castellà en el sentit contrari. La proposta en certa manera s'inspira en els resultats de Rosselló i Ginebra (2014), pel fet que apunten que les dades declarades no es corresponen per complet amb les dades observades. La nostra proposta és que si es produeix divergència en esta qüestió, cada parlant tendiria a declarar un ús major de la llengua de la seua preferència, produint-se divergència lingüística en les dades declarades, que en la realitat de rerefons pot continuar observant un patró més similar al de convergència

monolingüe en les interaccions, o fins i tot d'alternança de codi àmplia, que es combina amb un major marge per a la pròpia llengua en les percepcions dels parlants, les negociacions lingüístiques i les alternances de codi.

Taula 28 – Matriu imatge del model bàsic alternatiu preespecificat.

	CM	CC	EC	EM
Bloc Catalanoparlant Mantenedor	1	1	1	1
Bloc Catalanoparlant Convergent	1	1	1	3
Bloc Castellano parlant Convergent	1	3	3	3
Bloc Castellano parlant Mantenedor	3	3	3	3

CM = *bloc catalanoparlant mantenedor*. CC = *bloc catalanoparlant convergent*. EC = *bloc castellanoparlant convergent*. EM = *bloc castellanoparlant mantenedor*. 1= relació en català. 3 = relació en castellà.

Finalment, també per a resoldre les paradoxes del model bàsic es proposa el **model complex**, que inclou dos blocs més. El model té cert paral·lelisme amb la proposta de González *et al.* (2014), encara que esta proposa un total de set, que hem revisat a l'apartat «3.3.2. Els rols sociolingüístics als territoris de llengua catalana» El podem reprendre i plasmar en un model com el que s'observa a la Taula 29.

Taula 29 – Matriu imatge del model proposat per González *et al.* (2014)

	(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)	(G)
Catalanoparlant Agut (A)	1	1	1	1	1	1	1
Catalanoparlant Agut (B)	1	1	1	1	1	?	3
Catalanoparlant Híbrid (C)	1	1	1	1	?	3	3
Híbrid Parell (D)	1	1	1	?	3	3	3
Castellanoparlant Híbrid (E)	1	1	?	3	3	3	3
Castellanoparlant Agut (F)	1	?	3	3	3	3	3
Castellanoparlant Agut (G)	3	3	3	3	3	3	3

Tal com hem indicat anteriorment, els *híbrids parells* són el resultat dels discursos i actituds que els investigadors observaven en els jòvens de Catalunya, però la seua aplicació empírica en dades quantitatives compta amb diferents problemes a l'hora de contrastar-lo, pel fet que és necessari assignar-los algun tipus de tria, especialment en referència a les interaccions que mantenen entre ells. Vegeu els comentaris que en fan els propis a autors (íbid. p. 117-125) i els nostres comentaris a l'apartat «3.3.2. Els rols sociolingüístics als territoris de llengua catalana». Així, en la nostra proposta de model complex (Taula 30) incorporem només dos blocs al model bàsic. Els primers es denominem *parcialment mantenedors*, i es tracta de dos blocs que mantenen la seua llengua amb tots els grups excepte amb els mantenedors i els parcialment mantenedors de condició sociolingüística oposada. Així, el bloc castellanoparlant parcialment mantenedor (RoLEP) usa el castellà amb la resta de blocs excepte amb el bloc catalanoparlant mantenedor (RoICM) o el bloc catalanoparlant parcialment mantenedors (RoICP). Per contra, el bloc catalanoparlant parcialment mantenedors (RoICP) utilitza el català amb tots els grups excepte amb el catalanoparlant mantenedor (RoICM) o parcialment mantenedor (RoICP). Vegeu-ne la matriu imatge a la Taula 30.

Taula 30 – Matriu imatge del model complex preespecificat.

	CM	CP	CC	EC	EP	EM
Bloc Catalanoparlant Mantenedor	1	1	1	1	1	1
Bloc Catalanoparlants Parcialment Mantenidors	1	1	1	1	3	3
Bloc Catalanoparlant Convergent	1	1	1	3	3	3
Bloc Castellano parlant Convergent	1	1	1	3	3	3
Bloc Castellano parlants Parcialment Mantenidors	1	1	3	3	3	3
Bloc Castellano parlant Mantenedor	3	3	3	3	3	3

CM = *bloc catalanoparlant mantenedor*. CP = *bloc catalanoparlant parcialment mantenedor*. CC = *bloc catalanoparlant convergent*. EC = *bloc castellanoparlant convergent*. EP = *bloc castellanoparlant parcialment mantenedor*. EM = *bloc castellanoparlant mantenedor*. 1= relació en català. 3 = relació en castellà.

La proposta del model complex està pensada per conjuntar diferents alternatives del model bàsic en un únic model, de manera que la distinció entre blocs mantenidors, parcialment mantenidors i convergents permet conjugar-los de manera que, segons la norma de convergència que prima en cada context (aula), siga possible combinar diferents tipus de blocs sense que es donen les paradoxes del model bàsic. Així, fa possible que no es produïska la paradoxa de la divergència lingüística entre catalanoparlants i castellanoparlants convergents, o entre catalanoparlants i castellanoparlants mantenidors, en els casos en què hi ha una norma de convergència lingüística més generalitzada. Així, sota la norma de convergència al castellà, és possible que en algunes aules siga molt més comú la presència de catalanoparlants convergents amb castellanoparlants parcialment mantenidors i castellanoparlants mantenidors, i les relacions entre estos blocs es produïsquen en castellà (primera opció en la Taula 31). Per contra, en els casos en què regeix la norma de convergència al català, el bloc castellanoparlant convergent tendirà a conuiu amb catalanoparlants parcialment mantenidors i catalanoparlants mantenidors, i les relacions entre estos blocs es produiran en català (segona opció de la Taula 31). Així, el model complex podria aglutinar en un únic model aules amb dinàmiques diferenciades.

Taula 31 – Models complexos més comuns: model amb preponderància del català (castellanoparlants parcialment mantenidors), i model amb preponderància del castellà (catalanoparlants parcialment mantenidors).

	CM	CC	EP	EM		CM	CP	EC	EM
Bloc Catalanop. Mantenedor	1	1	1	1	Bloc Catalan. Mantenedor	1	1	1	1
Bloc Catalanop. Convergent	1	1	3	3	Bloc Catalan. Parc. Mant.	1	1	1	3
Bloc Castellano p. Parc. Mant.	1	3	3	3	Bloc Castellano. Convergent	1	1	3	3
Bloc Castellano. Mantenedor	3	3	3	3	Bloc Castellano. Mantenedor	3	3	3	3

CM = *bloc catalanoparlant mantenedor*. CP = *bloc catalanoparlant parcialment mantenedor*. CC = *bloc catalanoparlant convergent*. EC = *bloc castellanoparlant convergent*. EP = *bloc castellanoparlant parcialment mantenedor*. EM = *bloc castellanoparlant mantenedor*. 1= relació en català. 3 = relació en castellà.

9.1.2 SELECCIÓ DEL MODEL

Tal com és habitual en el camp (Nooy et al., 2005, p. 276) hem comparat els resultats empírics de diferents models de *blockmodeling*, per tal de veure com s'ajustaven a les nostres dades. Hem proposat i provat empíricament una desena de models teòrics (en podeu veure l'anàlisi aprofundida a l'apartat «13. Annex: Selecció del model»). El **model simplificat** (vegeu el model teòric en la Taula 25) compta només amb dos blocs, el catalanoparlant (RoC) i el castellanoparlant (RoE), regits per la norma de convergència al castellà. Este model simplificat produeix 148 inconsistències,²⁰⁹ que representen el 8,5% de les 1.734 relacions de les que es compta amb informació lingüística. En el cas del **model bàsic** (Taula 26), que compta ja amb quatre blocs, i conté la paradoxa de les tries en segona llengua en relacions exogrupsals entre parlants convergents, les inconsistències es redueixen dràsticament a 62 (3,6%). Dues versions d'este model, que proposen resoldre la paradoxa amb domini de la convergència al castellà o domini de la convergència al català en estes relacions (Taula 27), no milloren el model, perquè qualsevol de les dues supera les 68 inconsistències. El model que sí el millora és la **versió alternativa del model bàsic** (Taula 28 i Taula 32), on la paradoxa continua contemplant la divergència lingüística entre convergents de diferent llengua, però en què cada parlant tendeix a declarar l'ús de la seua llengua en estes relacions, s'aconsegueix un model amb algunes inconsistències menys: 57 (3,3%). Pel que fa al **model complex** (Taula 30), que contempla fins a 6 blocs, redueix les inconsistències a 54 (3,1%), però hem considerat que la reducció no és suficientment important com per assumir el nivell de complexitat analítica que contempla amb fins 6 blocs.

9.1.3 MODEL SELECCIONAT: MODEL BÀSIC ALTERNATIU

Així, el model definitiu que hem triat és el que havíem anomenat *model bàsic alternatiu* (Taula 28 i Taula 32), perquè a pesar de comptar amb només 4 rols sociolingüístic, les dades empíriques s'hi ajusten amb només 57 inconsistències, el 3,3% del total de 1734 relacions de les que es compta amb informació lingüística.²¹⁰ El resultat brut que proposa l'anàlisi automàtica *blockmodeling* ha estat revisat aula per aula i ha estat modificat manualment en aquells casos en què els canvis no comportaven un increment de les inconsistències, i les tries lingüístiques pareixien més adequades als comportaments majoritaris de l'aula.²¹¹ Ens hem referit de manera habitual als resultats del *blockmodeling* bruts com els resultats *automàtics*, i com a *manuals* als resultats definitius revisats manualment. A continuació utilitzarem de manera indiferent els conceptes de *bloc* (propi de l'anàlisi *blockmodeling*) i de *rol*

²⁰⁹ Es tracta en profunditat les inconsistències del model triat a l'apartat posterior «

Ajustament del model i inconsistències».

²¹⁰ Recordeu que s'ha dicotomitzat les tries lingüístiques en dues úniques categòriques: relacions amb català i relacions sense català. En la primera s'agrupa l'ús del català i l'ús de les dues llengües (o del català i una altra llengua). En el segon cas s'agrupa l'ús del castellà o l'ús de les altres llengües (i combinacions d'estes).

²¹¹ Ens referim per exemple a algun alumne que només usa el castellà en les seues relacions i només es relaciona amb alumnes castellanoparlants. Este comportament el situa en un rol castellanoparlant, però amb la informació que disposem, pot ser considerat en igualtat de condicions mantenidor o convergent. En aules on hi ha una majoria de castellanoparlants mantenidors, dels quals es disposa d'informació suficient per a la seua classificació, este alumne s'etiqueta manualment com a castellanoparlant mantenidor.

sociolingüístic (concepte sociolingüístic teòric) per a referir-nos als resultats d'este model bàsic alternatiu.

Taula 32 – Matriu imatge del model bàsic alternatiu preespecificat.

	CM	CC	EC	EM
Bloc Catalanoparlant Mantenedor	1	1	1	1
Bloc Catalanoparlant Convergent	1	1	1	3
Bloc Castellano parlant Convergent	1	3	3	3
Bloc Castellano parlant Mantenedor	3	3	3	3

CM = *bloc catalanoparlant mantenedor*. CC = *bloc catalanoparlant convergent*. EC = *bloc castellanoparlant convergent*. EM = *bloc castellanoparlant mantenedor*. 1= relació en català. 3 = relació en castellà.

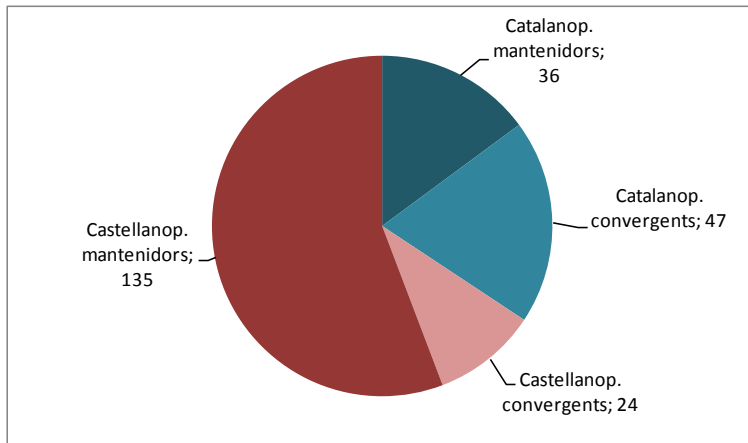
Així doncs, la proposta final que utilitzem en les anàlisis següents compta amb **36 alumnes que desenvolupen rols catalanoparlants mantenidors** (RoICM, 14,9% dels alumnes que desenvolupen algun rol), **47 alumnes amb rol catalanoparlant convergent** (RoICC, 19,4%), **24 castellanoparlants convergents** (RoIEC, 9,9%) i **135 castellanoparlants mantenidors** (RoIEM, 55,8%), a més de 3 alumnes que no reben ni emeten interaccions (isolats/aïllats), i no es comptabilitzen a l'hora de calcular les proporcions.²¹² Vegeu-ho al Gràfic 36.

9.1.4 ELS QUATRE ROLS SOCIOLINGÜÍSTICS

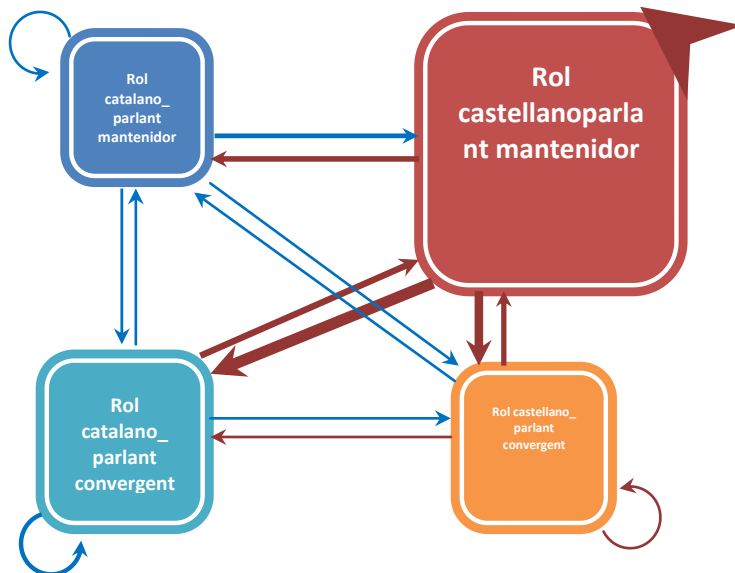
Com hem vist en l'apartat anterior, el *model bàsic alternatiu* teòric que havíem proposat en el *blockmodeling* (Taula 28 i Taula 32), és el que, amb la menor complexitat possible, millor s'ajusta a les dades empíriques.

²¹² Els resultats automàtics de *blockmodeling* assenyalaven uns resultats similars, però amb un nombre inferior de castellanoparlants mantenidors, i un nombre superior en la resta de blocs: 35 RoICM, 50 RoICC, 34RoIEC i 123 RoIEM, a més de 3 alumnes isolats. La major part dels canvis es deuen a que fins a 9 castellanoparlants que utilitzaven i eren adreçats pràcticament només en castellà, eren categoritzats com a convergents, però veient que res els distingeix dels seus companys castellanoparlants mantenidors, hem preferit triar per esta alternativa. A més, 3 alumnes considerats catalanoparlants convergents s'han recodificat com castellanoparlants mantenidors, sobretot perquè es troben en xarxes on només s'usa el castellà i, tot i que el resultat podria ser versemblant, res indica que usen el català. Finalment, un castellanoparlant convergent en una xarxa completament catalanoparlant s'ha recodificat com catalanoparlant mantenedor. Així, els alumnes que han estat codificats en la revisió manual dels resultats automàtics de *blockmodeling* com castellanoparlants mantenidors són 010e1, 029C_, 045E1, 069A1, 077E2, 089A2, 112E1, 127e2, 152M2, 153E2, 15421, 155E1, . A més, 105E2 s'ha recodificat com castellanoparlant convergent i 012C2, com catalanoparlant convergent.

Gràfic 36 – Rols sociolingüístics desenvolupats pels alumnes. Resultat definitiu (model bàsic alternatiu). Proporcions.

Gràfic 37 – Interaccions entre els rols sociolingüístics dels alumnes. Model bàsic alternatiu.

El volum del quadre de cada rol és proporcional al nombre de membres de cada rol. El volum dels llaços entre rols (o intra-rol) són proporcionals al nombre de relacions entre els rols. El color de les relacions és en blau si té presència del català i roig si no té presència del català. El rol catalanoparlant mantenedor (RolCM) s'identifica per un blau obscur, el rol catalanoparlant convergent (RolCC) per un blau clar, el rol castellanoparlant convergent (RolEC) per un taronja i el rol castellanoparlant mantenedor (RolEM) per un roig.

9.1.5 LES DINÀMIQUES ESTRUCTURALS DELS ROLS SOCIOLINGÜÍSTICS: INTERACCIONS ENTRE ROLS

Entre tots els alumnes que desenvolupen un o altre rol sociolingüístic es produeixen 1850 interaccions (amb o sense informació sociolingüística). Si analitzem les interaccions que es produeixen entre els alumnes que desenvolupen els diferents rols sociolingüístics, el major nombre de relacions es produeix entre els castellanoparlants mantenidors (619 interaccions), que també és el rol desenvolupat per més alumnes (135 alumnes). El menor nombre absolut de relacions es produeix entre castellanoparlants convergents (29 interaccions) que també és el rol menys desenvolupat pels alumnes (24 alumnes). Vegeu-ho a la Taula 33.

Taula 33 – Interaccions totals entre rols sociolingüístics. Model bàsic alternatiu. Nombres absoluts (n=1850).

	CM	CC	EC	EM	TOTAL
CM	53	56	16	96	221
CC	56	88	35	163	342
EC	26	45	29	96	196
EM	116	235	121	619	1091
TOTAL	251	424	201	974	1850

La taula comptabilitza totes les relacions entre rols sociolingüístics. Tingueu en consideració que 116 relacions registrades no contenen informació sobre la llengua en què es produeixen, i que per tant, sí que es comptabilitzen en esta taula, però no en la Taula 35.

Entre tots els alumnes (només) es poden produir relacions entre els alumnes que comparteixen la mateixa aula, i el total de relacions possibles són 4464. Amb esta informació es poden apuntar certes tendències. D'una banda, **les relacions entre alumnes amb el mateix rol no sempre són les més denses**, i de l'altra, s'observa certa tendència a que **els espais amb menys densitat solen ser els que incorporen almenys un parlant mantenidor**. Vegeu-ho a la Taula 34. El rol més popular (mencions rebudes, *indegree*) és el catalanoparlant convergent (rep el 50,2% de les interaccions que podria rebre), mentre que el menys popular és el castellanoparlant mantenidor (37,8%). Ben al contrari, els qui més relacions emeten (activitat en les mencions, *outdegree*) són els castellanoparlants convergents (46,1%) i els que menys n'emeten, els catalanoparlants mantenidors (38,1%).

En general, els catalanoparlants mantenidors tendeixen sobretot a mencionar altres catalanoparlants (mantenidors o convergents), i els parlants convergents (catalanoparlants o castellanoparlants) tendeixen a mencionar a qualsevol rol catalanoparlant o a castellanoparlants convergents, però menys assíduament als castellanoparlants mantenidors. Així, en general, s'observa que els alumnes que convergeixen al català davant interlocutors que en tenen un ús pronunciat, solen relacionar-se amb més assiduitat amb altres alumnes que també tenen este tipus de comportament. Ben al contrari, els castellanoparlants mantenidors solen mencionar altres alumnes que convergeixen al castellà quan se'ls hi adrecen (excepte els propis castellanoparlants mantenidors), però ho fan de manera menys assídua amb aquells que no convergeixen plenament al seu castellà, això és, els catalanoparlants mantenidors. Pel que fa a la popularitat, mentre que els catalanoparlants convergents en general són força populars entre la major part dels rols, els catalanoparlants mantenidors tendeixen a ser menys populars entre els castellanoparlants mantenidors, i els castellanoparlants convergents ho són

menys entre els catalanoparlants mantenidors. Els castellanoparlants mantenidors tenen uns nivells de popularitat inferiors als generals dels alumnes estudiats, i amb cap rol superen la densitat mitjana.

Les àrees menys denses són les més polaritzades sociolingüísticament. Així, hi ha densitats baixes en les relacions de catalanoparlants mantenidors que s'adrecen als castellanoparlants mantenidors (31,3%) o convergents (35,6%), també en el cas de catalanoparlants convergents que s'adrecen a castellanoparlants mantenidors (34,1%), o també castellanoparlants mantenidors que s'adrecen a catalanoparlants mantenidors (37,8%). Ben al contrari, les àrees més denses són les dels castellanoparlants convergents dirigint-se a catalanoparlants convergents (57,8%) o mantenidors (58,4%). En les relacions endogrupal només destaquen amb densitat més alta les relacions entre catalanoparlants convergents (52,4%) o entre castellanoparlants convergents (50%). No es registra cap interacció dels alumnes isolats, dels quals no es disposa de registre de la llengua de les seues interaccions.

En síntesi, s'observa que els rols desenvolupats poden tenir certa relació amb la popularitat i la menció de relacions, privilegiant en primer lloc una **tendència a mencionar altres alumnes amb un rol no allunyat sociolingüísticament**, però també destacant que en general **els castellanoparlants mantenidors són poc populars**.²¹³

Taula 34 – Densitat de relacions entre els diferents rols sociolingüístics segons el total d'interaccions possibles (1850 relacions) dels alumnes que comparteixen la mateixa aula (4464 relacions) (sense zeros estructurals). Percentatge de relacions totals segons el nombre de relacions possibles.

	CM	CC	EC	EM	Isol.	TOTAL
CM	47,3	49,1	35,6	31,3	0	38,1
CC	49,1	52,4	45,5	34,1	0	40,5
EC	57,8	58,4	50,0	39,8	0	46,1
EM	37,8	49,2	50,2	40,6	0	42,4
Isolats	0	0	0	0	0	0
TOTAL	43,3	50,2	47,3	37,8	0	41,4

*En negreta les densitats per sobre la mitjana (41,4%)

9.1.6 AJUSTAMENT DEL MODEL I INCONSISTÈNCIES (*HIPÒTESIS 10 I 11)

Com hem vist més amunt, els resultats empírics tenen **57 inconsistències** amb el model bàsic alternatiu, a partir del qual hem definit els rols sociolingüístics. Això significa que, entre les 1734 relacions de les que es compta amb informació lingüística de forma empírica, 57 no s'emmotllen a la llengua que pronostica el model teòric (3,3%)

²¹³ Caldria aprofundir en l'anàlisi d'esta tendència a la menor popularitat dels castellanoparlants mantenidors per tal de comprovar quina part d'efecte hi té l'origen geogràfic familiar dels alumnes, pel fet que a més de la condició sociolingüística, hi pot tenir relació la condició migrant.

Taula 35 – Interaccions entre rols sociolingüístics amb informació lingüística. Model bàsic alternatiu. Nombres absoluts (n=1734).

	CM	CC	EC	EM	TOTAL
CM	50	55	15	88	208
CC	51	83	34	145	313
EC	25	40	29	87	181
EM	107	225	117	583	1032
TOTAL	233	403	195	903	1734

* La taula només comptabilitza les relacions entre rols sociolingüístics. Tingueu en consideració que 116 relacions registrades no contenen informació sobre la llengua en què es produeixen, i que per tant només apareixen a la Taula 33.

Taula 36 – Inconsistències amb el model teòric proposat. Model bàsic alternatiu. Nombres absoluts (n=57) i percentatges.

	CM		CC		EC		EM		Inc. per fila (%)
	%	n	%	n	%	n	%	n	
CM	0	0,0	0	0,0	0	0,0	6	6,8	2,9
CC	3	5,9	7	8,4	4	11,8	11	7,6	8,0
EC	3	12,0	3	7,5	3	10,3	3	3,4	6,6
EM	3	2,8	4	1,8	2	1,7	5	0,9	1,4
Inc. per col. (%)	3,9		3,5		4,6		2,8		3,3

*Inc. = inconsistències

En general, tots quatre rols sociolingüístics són consistents amb la proposta teòrica del model. Així, de manera general els rols mantenidors es mostren més consistents amb el model que no pas els rols convergents. La major concentració d'inconsistències es troba en els casos en què els parlants convergents emeten la relació (vegeu el percentatge d'inconsistències de cada rol com a emissor a la columna final de la Taula 36), mentre que en la recepció de les relacions les inconsistències es reparteixen de manera més homogènia, i no s'observa que cap rol tinga un nombre d'inconsistències visiblement major (vegeu el percentatge d'inconsistències de cada rol com a emissor a la fila final de la Taula 36). De fet, als tres punts més crítics on les inconsistències amb el model superen de poc la dècima part hi estan implicats els parlants convergents, ja siga de manera exclusiva (relacions on el catalanoparlant convergent és emissor i el castellanoparlants convergent n'és receptor, això és CC→EC, o relacions on tant l'emissor com el receptor són castellanoparlants convergents, això és, EC→EC) o perquè s'adrecen a altres grups (castellanoparlants convergents adreçant-se a catalanoparlants mantenidors, això és EC→CM).

A nivell general el rol més consistent amb el model és el dels castellanoparlants mantenidors, perquè només el 2,5% de les interaccions que declaren o que reben són inconsistents amb el model. Amb tot, hi ha alguns desajustaments rellevants: el rol castellanoparlant mantenidor és molt consistent en les relacions que declara, perquè en cap usa el català, tal com pronostica el model teòric, però la seua adequació és més fluixa en les relacions que rep, sobretot dels catalanoparlants, ja siga perquè, a diferència del que proposa el model, alguns convergents se'ls adrecen en català (el 7,6% de les interaccions que reben del RolCC) o perquè els mantenidors se'ls adrecen en castellà (6,8% de les interaccions que reben del RolCM). Vegeu-ho a la Taula 36.

El rol catalanoparlant mantenidor també és altament consistent amb el model, pel fet que només el 3,8% de les interaccions en què està implicat són inconsistents amb el model teòric. En les relacions que declaren els catalanoparlants mantenidors es compleix la proposta del model perquè només utilitzen el català (o les dues llengües) amb tots. Només es produeix una excepció, i és amb els castellanoparlants mantenidors, que és un dels punts sensibles del model. Si ho recordem, el model teòric planteja divergència lingüística en les interaccions entre parlants mantenidors de diferent llengua. Les dades empíriques apunten que esta proposta no s'allunya de les tries lingüístiques que els alumnes declaren. Però sí que s'observen més inconsistències del que és comú. D'una banda, els alumnes que desenvolupen el RolCM utilitzen de manera generalitzada el català (o les dues) també amb els RolEM, tot i que en 6 d'estes 88 relacions es produeix una inconsistència perquè el catalanoparlant mantenidor utilitza (només) el castellà (6,8%). Si observem les relacions en direcció oposada, sobre la llengua que els castellanoparlants mantenidors declaren que usen amb els catalanoparlants mantenidors, la consistència és major, pel fet que la major part declaren usar (només) castellà, tot i que en el 2,8% dels casos ho fan en català (o les dues llengües), tractant-se d'inconsistències amb el model teòric. Pel que fa a la resta de tries lingüístiques en què els catalanoparlants mantenidors són receptors, en alguns punts relacionats amb els parlants convergents hi ha una proporció alta d'inconsistències, pel fet que en 3 de les poques interaccions que reben dels castellanoparlants (de 25) i 3 més dels catalanoparlants (de 51) són interpel·lats en castellà, a pesar que el model proposa que se'ls dirigeixen en català.

Un dels dos rols amb major nombre d'inconsistències és el rol castellanoparlant convergent, pel fet que el 5,2% de les d'interaccions que declara o rep són inconsistents amb el model. El punt més crític, on es produeixen el major nombre d'inconsistències, és en el 12% d'interaccions en què declara no usar el català amb catalanoparlants mantenidors, l'11,8% d'interaccions en què els catalanoparlants convergents no se'ls adrecen en català, a més del 10,3% d'interaccions amb castellanoparlants mantenidors en què s'usa el català.

Finalment, **l'altre rol que també agrupa un major nombre d'inconsistències és el rol catalanoparlant convergent**, pel fet que el 5,1% de les interaccions que rep o declara són inconsistents amb el model. Novament, els seus punts més crítics es troben en la interacció amb altres parlants convergents, ja siguen castellanoparlants convergents (paradoxa de les tries exogrupsals entre parlants convergents) als que no s'adreça en català (11,8%) o que se li adrecen en català (7,5%), però també altres catalanoparlants convergents als que s'adreça en castellà (7 de 83, el 8,4%). Destaquen també les 11 interaccions que manté en català amb castellanoparlants mantenidors (de 145, el 7,6%).

Conclusió

Així, en síntesi, **els rols més consistents amb el model preespecificat són els mantenidors** (RoLEM i RoICM), mentre que **els rols que mantenen un major nombre d'inconsistències amb el model són els parlants convergents** (RoEC i RoCC). Així, es pot apuntar que **les normes sociolingüístiques no són tan clares i sistemàtiques entre els rols convergents** (almenys amb el model proposat), o si més no, la interacció de parlants que usen de forma més abundant les dues llengües fa més comuns també les inconsistències amb el model proposat, i és per això que els punts més crítics es produeixen en les interaccions que impliquen parlants convergents. A pesar d'això, **res apunta que les inconsistències estiguen directament relacionades amb la paradoxa de la divergència lingüística entre parlants convergents**, tractada més amunt («**Error! No s'ha trobat l'origen de la referència.**»). De fet, les inconsistències es produeixen de forma similar entre parlants convergents de diferent llengua (CC→CE 11,8% i CE→CC 7,5%) que entre parlants convergents de la mateixa llengua (8,4% de CC que no es parlen en català, i 10,3% de EC que usen el català entre ells). Així mateix, l'altra paradoxa de **divergència lingüística** que el model integrava amb els **parlants mantenidors**, postulant que entre catalanoparlants mantenidors i castellanoparlants mantenidors es produïen interaccions lingüísticament divergents, també queda amb una **consistència molt important**, encara més clara, pel fet que pràcticament tots els castellanoparlants mantenidors utilitzen el castellà amb els catalanoparlants mantenidors (97,2%), i estos últims declaren que els hi corresponen amb interaccions on el català és present (93,2%).

En definitiva, els dos punts més sensibles del model apunten a la necessitat de dues reflexions. Observem en primer lloc que els rols mantenidors compten amb menys inconsistències que no pas els rols convergents, una qüestió que lligada amb la divergència del rol catalanoparlant mantenidor respecte el rol castellanoparlants mantenidor, d'alguna manera reverbera en **les crítiques a la teoria de l'acomodació** «3.1.4. La convergència i la divergència lingüística» i impacta en el debat sobre els límits en la difusió i acceptació de la **norma de convergència al castellà** «3.2 Normes sociolingüístiques », almenys en les dades declarades que hem tractat.²¹⁴

En l'altre punt sensibles del model, que de forma paradoxal proposa interaccions lingüísticament divergents entre parlants convergents de diferent llengua, també s'observa que la paradoxa no grinyola de forma especial amb les dades empíriques i que no s'hi produeix un nombre excepcionalment alt d'inconsistències en relació a la resta d'interaccions entre parlants convergents de la mateixa llengua, la qual cosa també planteja una reflexió sobre l'estructura de les normes sociolingüístiques, la seua extensió, el paper de les negociacions lingüístiques i les alternances de codi, i evidentment, l'eterna oposició entre dades declarades i dades observades.

Si reprenem la hipòtesi 10, que afirmava que «les tries lingüístiques dels individus no són aleatòries o casuals, sinó que els individus segueixen uns patrons habituals de comportament (rols sociolingüístics) que revelen l'existència de normes sociolingüístiques i la seua interiorització per part dels parlants», a la vista dels resultats podem validar-la, pel fet que els individus segueixen uns patrons habituals de comportament (rols sociolingüístics). Ben al contrari, hem pogut detectar que a pesar que les dues normes sociolingüístiques generals són força clares, el model que explica de forma més simple i acurada el comportament sociolingüístic requereix d'un model amb almenys quatre rols sociolingüístics (catalanoparlants

²¹⁴ Cal recordar que el tractament de dades agrupa sota la categoria d'ús de català tant l'ús exclusiu com l'ús similar de les dues llengües. A més, la mateixa naturalesa de l'estudi no permet estudiar els fenòmens d'alternança de codi que poden estar implicats en estes relacions lingüísticament divergents.

mantenedors, catalanoparlants convergents, castellanoparlants convergents i castellanoparlants mantenidors). Així, la 11a hipòtesi queda falsada: «Hipòtesi 11: el comportament sociolingüístic de la Franja es pot sintetitzar en dos rols sociolingüístics: castellanoparlants mantenidors i catalanoparlants convergents. Estos rols es dedueixen de dues normes sociolingüístiques: manteniment de la llengua en relacions endogrupsals i convergència al castellà en relacions exogrupsals». Rols sociolingüístics i llengua amb els progenitors

Els rols catalanoparlants (mantenedors o convergents) són desenvolupats pràcticament de manera única per aquells alumnes que utilitzen el català amb els progenitors, ja siga com a llengua única o en combinació amb el castellà. Així, el 94,3% dels alumnes que desenvolupen rols catalanoparlants mantenidors són catalanoparlants familiars (usen el català almenys amb algun dels dos progenitors), un percentatge que en el cas dels catalanoparlants convergents és del 85,1%. Vegeu-ho a la Taula 37. De la mateixa manera, i invertint la lectura de la relació (com s'observa a la Taula 38), la major part dels alumnes amb origen familiar castellanoparlant o al·loglot desenvolupen rols castellanoparlants (95,4% i 83,8%, respectivament), i en la pràctica totalitat d'estos casos es tracta de rols mantenidors. Per tant, pràcticament només desenvolupen rols catalanoparlants els que usen esta llengua en l'àmbit familiar, i els qui no usen el català en l'àmbit familiar, desenvolupen rols castellanoparlants.

Amb tot, la relació entre l'origen lingüístic familiar i els rols sociolingüístics desenvolupats no és sistemàtica. Una part molt significativa dels catalanoparlants familiars (25,4%) desenvolupen rols no catalanoparlants, de la mateixa manera que la major part dels bilingües familiars desenvolupen rols castellanoparlants (67,6%), que en general són de tipus mantenidor (59,2%). Vegeu-ho a la Taula 38. I també amb la visió inversa que permet la Taula 37, es pot afirmar que els rols castellanoparlants no només són desenvolupats per alumnes amb un àmbit familiar no catalanoparlant, pel fet que més de dos tercers parts dels castellanoparlants convergents (69,6%) i més d'una tercera part dels mantenidors (36,3%) utilitza el català amb els progenitors en major o menor mesura. Així, també és cert que no tots els catalanoparlants familiars desenvolupen rols catalanoparlants, i no tots els que desenvolupen rols castellanoparlants són aliens a la llengua catalana en l'àmbit familiar.

Així, en síntesi, s'observa que **els rols sociolingüístics s'associen de forma intensa amb l'origen lingüístic familiar, però no de manera monolítica. El més habitual és que els qui no han après el català amb els seus progenitors difícilment l'incorporen de manera predominant en el seu repertori amb els companys d'aula. Així mateix, en el pol oposat, tots aquells que desenvolupen rols catalanoparlants tenen un origen familiar catalanoparlant. Però de manera destacada, una part molt significativa d'estos alumnes que utilitzen el català amb els progenitors, i també una gran majoria dels bilingües familiars, desenvolupen rols sociolingüístics castellanoparlants.** D'alguna forma, l'origen lingüístic no catalanoparlant (ni bilingüe) està estretament associat amb la privació d'esta llengua com a llengua d'interacció amb els companys de classe. Però ben al contrari, l'origen lingüístic catalanoparlant (o bilingüe) no sempre s'associa amb el desenvolupament de rols catalanoparlants. És en este trencament de la relació entre llengua familiar i rol sociolingüístic desenvolupat que caldrà aprofundir per a entendre quins altres factors, a més de la llengua familiar, s'entrelliguen amb el desenvolupament de rols en una llengua o en l'altra.

Taula 37 – Llengua parlada amb els progenitors segons el rol sociolingüístic. Percentatges.

Llengua amb progenitors	Rol sociolingüístic				Total
	Catalanop. mantenidors	Catalanop. convergents	Castellanop. convergents	Castellanop. mantenidors	
(Català + Mixt i Comb.)	94,3	85,1	69,6	36,3	57,2
Català	71,4	53,2	43,5	5,2	28,0
Mixt i Combinació	22,9	31,9	26,1	31,1	29,2
Castellà	2,9	4,3	21,7	42,2	27,6
Altres ll's i comb.	2,9	10,6	8,7	21,5	15,2
TOTAL	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Taula 38 – Rol sociolingüístic desenvolupat segons la llengua parlada amb els progenitors. Percentatges.

	Català	Mixt i Combinació	Castellà	Altres ll's i comb.	Total
(Rols catalanoparlants)	74,6	32,4	4,6	16,2	34,2
Catalanoparlants mantenidors	37,3	11,3	1,5	2,7	14,6
Catalanoparlants convergents	37,3	21,1	3,1	13,5	19,6
Castellanoparlants convergents	14,9	8,5	7,7	5,4	9,6
Castellanoparlants mantenidors	10,4	59,2	87,7	78,4	56,3
TOTAL	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Estos resultats apunten que el català trontolla com a llengua endogrupal en dos sentits: d'una banda, molts catalanoparlants familiars es parlen castellà entre ells; d'una altra, els preadolescents que utilitzen les dues llengües amb els progenitors, majoritàriament assumeixen rols castellanoparlants (67,6%), cosa que afegeix una altra via d'erosió de la llengua, pel fet que aquells que tenen les dues llengües a nivell familiar, solen prioritzar-ne una, el castellà. Finalment, la majoria dels preadolescents que només tenen el castellà com a llengua familiar mai usen el català amb companys. No només pràcticament cap desenvolupa rols catalanoparlants, sinó que dels que desenvolupen rols castellanoparlants, la major part ho fan amb rols mantenidors: el 87,7% són castellanoparlants mantenidors. També en el cas dels al·loglots familiars s'observa que molt majoritàriament desenvolupen rols castellanoparlants, tot i que una part significativa desenvolupa rols catalanoparlants (16,2%).

Així, l'anàlisi de les tries lingüístiques permet apuntar que la norma (tradicional) en les relacions endogrups es trenca entre els alumnes estudiats, pel fet que una quarta part dels preadolescents catalanoparlants familiars desenvolupen rols castellanoparlants. A més, la norma (tradicional) en les relacions exogrups es manté, pel fet que els catalanoparlants continuen convergint al castellà en interaccions amb castellanoparlants, però pareix que els que mantenen el català són una proporció significativa. A més, els castellanoparlants es mantenen en tries monolingües, i són pocs els que desenvolupen rols convergents al català.

El creuament de la llengua amb els progenitors i el rol sociolingüístic desenvolupat permet la creació d'una nova variable amb 6 categories, que utilitzarem en les anàlisis posteriors. D'una

banda, es consideren tres categories per a la llengua parlada amb els progenitors (P): ús del català amb els dos progenitors (PC), ús combinat del català i castellà i/o altres llengües (P2), i ús de castellà o d'altres llengües diferents del català amb els progenitors (PN). De l'altra, els rols sociolingüístics s'agrupen en rols catalanoparlants (RC) o en rols castellanoparlants (RE). Vegeu-ne l'esquema a la Taula 39.

Taula 39 – Nova variable Rols x LProg

Rols sociolingüístics	Llengua amb progenitors		
	PC	P2	PN
RC	PC RC	P2 RC	PN RC
RE	PC RE	P2 RE	PN RE

Així, tal com es pot observar a la Taula 40, la major part dels alumnes són d'origen lingüístic familiar castellanoparlant i desenvolupen rols castellanoparlants (38,8%), o són d'origen catalanoparlant i desenvolupen rols catalanoparlants (20,8%). Entre els que utilitzen les dues llengües amb els progenitors, un major nombre desenvolupa rols castellanoparlants (20%), més que no pas rols catalanoparlants (9,6%). Però també hi ha un nombre significatiu d'alumnes d'origen catalanoparlant familiar que desenvolupen rols castellanoparlants, el 7,1% del total, que en són més en oposició als alumnes d'origen familiar no catalanoparlant que desenvolupen rols catalanoparlants (3,8%).

Així, en el pas de la llengua familiar (amb els progenitors) als rols sociolingüístics desenvolupats amb els companys de classe, s'observa que el castellà té increments importantíssims. Una de les raons, ja vista anteriorment, és perquè la norma de convergència s'imposa en gran part dels rols sociolingüístics, i a més d'usar-se en les relacions endogrupal, traspasa les barreres del seu propi grup i és la llengua de comunicació exogrupal. Però a més, i aquí resideix el canvi sociolingüístic, part dels catalanoparlants familiars desenvolupen rols castellanoparlants, i tenen el doble de volum que el cas oposat (no catalanoparlants que desenvolupen rols catalanoparlants). A més, un canvi de magnituds similars observem en el cas dels bilingües familiars, que solen privilegiar el desenvolupament de rols castellanoparlants més que no pas el de rols catalanoparlants, a una (des)proporció de 2 a 1, respectivament.

Taula 40 – Origen lingüístic familiar (llengua parlada amb els progenitors) i Rol sociolingüístic desenvolupat. Nombres absoluts i percentatges.

	Nombre d'alumnes	Percentatge
PNRC: Origen No catalanoparlant i Rol Catalanoparlant	9	3,8
P2RC: Origen Bilingüe i Rol Catalanoparlant	23	9,6
PCRC: Origen i Rol Catalanoparlants	50	20,8
PNRE: Origen i Rol No catalanoparlant	93	38,8
P2RE: Origen Bilingüe i Rol No catalanoparlant	48	20,0
PCRE: Origen Catalanoparlant i Rol No catalanoparlant	17	7,1
Total	240	100,0

9.2 ELS FACTORS RELACIONATS AMB ELS ROLS SOCIOLINGÜÍSTICS

A continuació analitzarem de forma detallada la relació de diferents variables amb els rols sociolingüístics. En primer lloc se seguirà amb l'anàlisi d'altres variables familiars (llengua amb germans i transmissió lingüística familiar), després s'analitzarà la configuració per rols sociolingüístics de les diferents escoles i aules, i finalment es tractaran variables sobre competència, confiança i actituds lingüístiques, a més de la variable de gènere.

9.2.1 LLENGUA AMB ELS GERMANS

Si bé els rols que desenvolupen els alumnes s'associen amb la llengua que parlen amb els seus progenitors, també ho fan amb els usos lingüístics que mantenen amb els seus germans.²¹⁵ L'important lligam entre l'ús familiar del català i el desenvolupament de rols sociolingüístics catalanoparlants és similar tant en l'ús amb els progenitors com amb els germans: el 93,1% dels mantenidors i el 80,5% dels convergents usen el català (o el català i el castellà) amb els seus germans (vegeu-ho a la Taula 41), unes xifres força similars a les observades en l'ús del català amb els progenitors. Pel que fa als alumnes que no utilitzen el català amb els seus germans, de manera força hegemònica desenvolupen rols castellanoparlants, ja que els desenvolupen fins el 90,7% dels que parlen castellà amb els germans o el 88,0% dels que hi parlen altres llengües o combinacions (vegeu-ho a la Taula 42).

Amb tot, tal com ja havíem observat anteriorment, l'encaix entre els usos lingüístics familiars, en este cas la llengua parlada amb els germans, i els rols sociolingüístics desenvolupats, no és complet. Fins a un 24,6% dels que parlen català amb els germans desenvolupen rols castellanoparlants, una proporció que aglutina ja a dos tercers parts en el cas dels que usen les dues llengües amb els germans (64,6%). Vegeu-ho a la Taula 42. D'igual manera, pràcticament una tercera part dels qui desenvolupen rols castellanoparlants mantenidors usen el català amb els germans en major o menor mesura (30,1%), proporció que arriba a la meitat dels qui desenvolupen rols castellanoparlants convergents (50%). Vegeu-ho a la Taula 41.

Taula 41 – Llengua parlada amb els germans segons el rol sociolingüístic desenvolupat. Proporcions.

	CM	CC	EC	EM	TOTAL
Només català + Combinacions	93,1	80,5	50,0	30,1	51,2
Només català	62,1	61,0	36,4	5,3	27,8
Combinació de català i castellà	31,0	19,5	13,6	24,8	23,4
Només castellà	6,9	12,2	40,9	52,2	36,6
Altres llengües i combinacions	0,0	7,3	9,1	17,7	12,2
TOTAL	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

²¹⁵ 207 alumnes tenen germans.

Taula 42 – Rol sociolingüístic segons la llengua parlada amb els germans. Proporcions.

	Només català	Comb. català i cast.	Només castellà	Altres ll. i comb.	Total
Rols catalanoparlants	75,4	35,4	9,3	12,0	34,1
Catalanoparlants mantenidors	31,6	18,8	2,7	0,0	14,1
Catalanoparlants convergents	43,9	16,7	6,7	12,0	20,0
Castellanoparlants convergents	14,0	6,3	12,0	8,0	10,7
Castellanoparlants mantenidors	10,5	58,3	78,7	80,0	55,1
TOTAL	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

9.2.2 TRANSMISSIÓ LINGÜÍSTICA FAMILIAR

Així, vist que els rols sociolingüístics s'associen d'una manera una mica més accentuada amb la llengua parlada amb els germans que amb la llengua parlada amb els progenitors, comprovem també l'associació amb la transmissió lingüística familiar (Capítol 8), que mesura el manteniment i canvi lingüístic des de la llengua inicial dels progenitors fins els usos amb els germans. Així, el resultat destaquen algunes dinàmiques pròpies. Especialment, el fet que **el rol catalanoparlant mantenidor es desenvolupa sobretot en alumnes que provenen de famílies homogèniament catalanoparlants**, mentre que el rol catalanoparlants convergent s'associen també amb força amb processos sociolingüístics familiars en què el castellà té major presència, ja siga en processos de catalanització o situacions en què es combinen les dues llengües. Així, gran part dels alumnes que desenvolupen rols catalanoparlants mantenidors provenen de famílies homogèniament catalanoparlants (50%), mentre que els casos en què de les dues llengües tenen presència en l'àmbit familiar, ja siga perquè s'han catalanitzat (16,7%) o perquè combinen les dues llengües en tots els estrats generacionals (16,7%), tenen un pes inferior que en el cas dels convergents. Ben al contrari, la major part dels alumnes que desenvolupen rols catalanoparlants convergents provenen de famílies on el català té un paper important, però amb una major presència del castellà, pel fet que els qui provenen de famílies catalanoparlants homogènies són una proporció menor (29,8%), convivint amb els qui provenen de famílies que han fet un procés catalanització (36,2%) o els qui combinen les dues llengües al llarg de totes les generacions familiars (17%). Vegeu-ho a la Taula 43.

Així, pareix que els processos de catalanització en l'àmbit familiar no s'associen amb processos de catalanització polaritzats en les tries lingüístiques de rols mantenidors. Ben al contrari, podrien anar lligats amb usos que convergeixen a la llengua de l'altre, la qual cosa podria associar-se més a processos de catalanització naturalitzats en un context demolingüísticament catalanoparlant, però que no s'associen amb posicions d'abandó explícit del castellà.

De fet, esta hipòtesi es reforça amb el cas dels castellanoparlants convergents. Una part molt important d'estos també provenen d'alumnes situats en famílies que han experimentat processos de catalanització (25%). I una altra part provenen de famílies que han experimentat un procés de descatalanització (29,2%), sobretot de famílies en què la llengua inicial dels progenitors combina les dues llengües però entre progenitors ja només s'usa el castellà, i esta llengua és l'única transmesa de progenitors a fills.

Finalment, els castellanoparlants mantenidors provenen sobretot de famílies homogèniament castellanoparlants (22,2%) o descatalanitzades (25,2%), a més d'un gruix molt important d'alumnes de famílies al·loglotes (18,5%), i el més rellevant sociolingüísticament, d'un gruix importantíssim de famílies inicialment bilingües que continuen combinant les dues llengües en la família nuclear (19,3%), o fins i tot d'alumnes immersos en un procés de catalanització familiar (8,1%), però tant uns com els altres aparentment desenvolupen rols sociolingüístics monolingües en castellà.

Així, les dades apunten que, d'una banda, **les famílies homogènies van lligades amb el desenvolupament de rols lligats amb la llengua familiar, especialment mantenidors**. Ben al contrari, **els alumnes que provenen de famílies que han sofert un procés de catalanització, bona part solen lligar-se amb comportaments especialment lligats amb la norma de convergència, però no amb rols catalanoparlants mantenidors**. En oposició, tant els que combinen les dues llengües en totes les generacions familiars com **els que s'han descatalanitzat, desenvolupen rols que obvien l'ús del català com a llengua endogrupal, on també cal sumar una part rellevant dels alumnes en famílies que s'han catalanitzat**.

Taula 43 – Evolució sociolingüística familiar segons el rol sociolingüístic desenvolupat. Proporcions. Percentatges per files.

	Catala_ nització	Català	Comb. 2 ll.	Castellà	Desca_ tala_ nització	Caste_ llanit_ zació al·logl.	Altres	Total
Catalanoparlants mantenidors	16,7	50,0	16,7		13,9		2,8	100,0
Catalanoparlants convergents	36,2	29,8	17,0	2,1	6,4	4,3	4,3	100,0
Castellanoparlants convergents	25,0	12,5	8,3	12,5	29,2	4,2	8,3	100,0
Castellanoparlants mantenidors	8,1	1,5	19,3	22,2	25,2	5,2	18,5	100,0
Total rols	16,5	15,3	17,4	14,0	20,2	4,1	12,4	100,0

9.2.3 L'IMPACTE DEL CONTEXT EN L'ADOPCIÓ DELS ROLS SOCIOLINGÜÍSTICS: ESCOLES I AULES

A continuació analitzarem la distribució dels rols sociolingüístics a les diferents escoles i aules. Tingueu en compte que les dades fan referència a les respostes dels alumnes d'un curs (o en les escoles que agrupen cursos, una aula amb diferents cursos). Les dades són rellevants més en conjunt que no pas aïllades per escoles o aules. És per això que heu de tenir en compte que les dades són només representatives de la cohort d'alumnes d'un any concret en una aula concreta, però en cap cas es pot inferir els resultats a la població escolar d'una població, i menys encara a la població general d'una localitat.

La distribució dels rols sociolingüístics **per escoles** és diversa. **Les escoles de les poblacions més menudes tenen més alumnes amb rol catalanoparlant (CM i CC) que la mitjana (34,3%), mentre que les escoles de les poblacions més grans (Fraga i Tamarit) tenen més rols**

castellanoparlants (EC i EM) que la mitjana (65,7%). Així, entre les aules amb més rols catalanoparlants trobem les escoles d'Albelda, Torrent de Cinca, Miralsot (Fraga), Vilella de Cinca, Alcampell i Saidí, així com una escola de Fraga, Santa Ana, que també supera lleugerament la mitjana de rols catalanoparlants. Per contra, entre les escoles amb una proporció de rols castellanoparlants per damunt de mitjana es troben San José de Calasanz, Miguel Servet i el Barri de la Llitera, totes elles a Fraga, així com l'escola de Tamarit, a les que cal afegir les aules de tres poblacions menudes: Altorrícó, Estopanyà i Vencilló. Vegeu-ho a la Taula 44.

Taula 44 – Rols sociolingüístics segons l'escola. Proporcions.

	CM	CC	EC	EM	TOTAL (%)	TOTAL (alumnes)
Castellonroi	100,0%				100%	1
Albelda	50,0%	33,3%		16,7%	100%	6
Torrent de Cinca	20,0%	60,0%		20,0%	100%	10
Miralsot	75,0%		25,0%		100%	4
Vilella de Cinca	11,1%	44,4%	22,2%	22,2%	100%	9
Alcampell	27,3%	27,3%	18,2%	27,3%	100%	11
Saidí	12,5%	25,0%	25,0%	37,5%	100%	16
Santa Ana (Fraga)	12,2%	24,5%	8,2%	55,1%	100%	49
San José de Calasanz (Fraga)	14,9%	12,8%	21,3%	51,1%	100%	47
Miguel Servet (Fraga)	4,8%	16,7%	16,7%	61,9%	100%	42
Tamarit de la Llitera	7,4%	11,1%	11,1%	70,4%	100%	27
Altorrícó	10,0%		20,0%	70,0%	100%	10
Vencilló			25,0%	75,0%	100%	8
Estopanyà			66,7%	33,3%	100%	3
Barri de la Llitera			50,0%	50,0%	100%	2
TOTAL	13,5%	19,2%	16,3%	51,0%	100%	245

Nota: les escoles s'ordenen segons el percentatge d'alumnes amb rol catalanoparlant. En negreta apareixen els percentatges que superen la mitjana en cada aula.

CM = *bloc catalanoparlant mantenidor*. CC = *bloc catalanoparlant convergent*. EC = *bloc castellanoparlant convergent*. EM = *bloc castellanoparlant mantenidor*.

Si aprofundim en l'anàlisi **per aules**, els resultats no són molt diferents als que hem vist per escoles: només a Santa Ana es produeix una diferència important entre l'aula B, amb un nombre més important d'alumnes que desenvolupen rols catalanoparlants, i l'aula A, on són menys. De manera menys accentuada, també ocorre en les aules de San José de Calasanz, amb l'aula A que compta amb un nombre sensiblement superior d'alumnes que desenvolupen el rol catalanoparlant. Vegeu-ho més avall a la Taula 45.

Taula 45 – Rols sociolingüístics segons l'aula. Freqüències i proporcions.

		Rols sociolingüístics									
		Total	CM		CC		EC		EM		TOTAL
Tipologia d'aula (Ward)	Aula	N	N	%	N	%	N	%	N	%	%
Hegemonia	Albelda	6	3	50,0	2	33,3			1	16,7	100

rols catalanop.	Torrent de Cinca	10	2	20,0	6	60,0		2	20,0	100	
	Miralsot	4	3	75,0			1	25,0		100	
Domini rols catalanop.	Vilella de Cinca	9	1	11,1	4	44,4	2	22,2	2	22,2	100
	Alcampell	11	3	27,3	3	27,3	2	18,2	3	27,3	100
	Santa Ana B	25	5	20,0	8	32,0	2	8,0	10	40,0	100
	Saidí	16	2	12,5	4	25,0	4	25,0	6	37,5	100
Domini rols castell.	S. Jose Calasanz B	25	2	8,0	3	12,0	9	36,0	11	44,0	100
	Miguel Servet A	21	1	4,8	3	14,3	5	23,8	12	57,1	100
Hegemonia rols castellan.	S. Jose Calasanz A	22	5	22,7	3	13,6	1	4,5	13	59,1	100
	Miguel Servet B	21	1	4,8	4	19,0	2	9,5	14	66,7	100
	Santa Ana A	24	1	4,2	4	16,7	2	8,3	17	70,8	100
	Tamarit de Llitera	27	2	7,4	3	11,1	3	11,1	19	70,4	100
Aules monoling. castellan.	Altorrícó	10	1	10,0			2	20,0	7	70,0	100
	Vencilló	8					2	25,0	6	75,0	100
	Estopanyà	3					2	66,7	1	33,3	100
	Barri de la Llitera	2					1	50,0	1	50,0	100
	Castellonroi	1	1	100						100	
TOTAL		245	33	13,5	47	19,2	40	16,3	125	51,0	100

Nota: les aules s'ordenen segons el percentatge d'alumnes amb rol catalanoparlant. L'aula de Castellonroi té 1 alumne (078C2) i, per tant, no es disposa de la informació necessària per a assignar un rol sociolingüístic a l'alumne pel fet que és un alumne isolat en la xarxa.

CM = *bloc catalanoparlant mantenidor*. CC = *bloc catalanoparlant convergent*. EC = *bloc castellanoparlant convergent*. EM = *bloc castellanoparlant mantenidor*.

Finalment, si analitzem la distribució per aules de les 6 tipologies de rols sociolingüístics i llengua familiar (desenvolupades a l'apartat «Rols sociolingüístics i llengua amb els progenitors»), es poden observar fins a tres distribucions força clares (vegeu-la a la Taula 46) segons si observen tendències més favorables al català, més favorables al castellà, o si les tendències són diverses:

1. D'una banda, existeixen 4 aules que agrupen el 14,8% dels alumnes (36) on **alguns alumnes que no tenen el català com a llengua familiar desenvolupen rols catalanoparlants**, als quals s'afegeixen, per descomptat, els catalanoparlants i bilingües familiars. Així, el cas més clar és el cas de **Torrent de Cinca**, que amb 10 alumnes, 8 desenvolupen rols catalanoparlants, 6 dels quals són catalanoparlants familiars, 1 és bilingüe familiar i 1 no catalanoparlant familiar. En esta tipologia d'aules també hi ha alumnes no catalanoparlants familiars que desenvolupen rols castellanoparlants, que en el cas de Torrent són 2.

Però l'atracció de no catalanoparlants familiars cap al desenvolupament de rols catalanoparlants no només ocorre en aules amb una alta densitat demolingüística del català. **Saidí**, amb només 3 catalanoparlants familiars entre els 16 alumnes amb que compta, també observa esta tendència: tots estos desenvolupen rols catalanoparlants, i a més, els desenvolupen 2 dels 12 no catalanoparlants familiars i l'únic bilingüe familiar. Altres casos en esta tipologia d'aules són **Albelda** (6 alumnes) i **Miralsot** (4 alumnes).

2. Hi ha 3 aules que agrupen el 24,2% dels alumnes (59) amb un **comportament amb dinàmiques oposades**, i s'hi observen dinàmiques favorables al català juntament amb altres que l'hi són desfavorable. El cas més favorable al català és **Alcampell**, on 6 dels 11

alumnes observen certa tendència a desenvolupar rols catalanoparlants, tant entre catalanoparlants (3), com entre bilingües (2) i no catalanoparlants familiars (1). Amb tot, a més dels 4 no catalanoparlants familiars que desenvolupen rols castellanoparlants, s'hi suma el cas d'un catalanoparlant familiar que també desenvolupa el rol castellanoparlant, de manera que trenca esta dinàmica clara d'atracció cap al català. En les altres dues aules amb dinàmiques contraposades hi ha una majoria d'alumnes desenvolupant rols castellanoparlants, i a pesar que s'observa alguna dada positiva per al català, la balança és més favorable al castellà. En el cas de **Miguel Servet A** (21 alumnes²¹⁶), hi ha dinàmiques positives al català, com el rol catalanoparlant desenvolupat tant per 1 dels 12 no catalanoparlants familiars com de 2 dels 3 bilingües familiars. Però altres resultats situen l'aula en un context complex, com els 2 dels 4 catalanoparlants familiars que desenvolupen rols castellanoparlants. En el cas de **Tamarit de Llitera** (27 alumnes), la situació també és complexa, pel fet que, si bé 9 dels 10 bilingües familiars desenvolupen rols castellanoparlants, no hi ha erosió entre els 3 catalanoparlants familiars presents a l'aula, i fins a 2 dels 13 alumnes que no tenen el català com a llengua familiar desenvolupen rols catalanoparlants.

3. Finalment, trobem fins a 10 aules que agrupen el 61,1% dels alumnes (149) on **els rols castellanoparlants penetren en les interaccions entre catalanoparlants i bilingües familiars** de forma clara. En estos casos el català sofreix erosions importants com a llengua endogrupal dels qui tenen el català o les dues llengües com a familiars, i de fet, desenvolupant rols castellanoparlants part dels catalanoparlants familiars i la major part o tots els bilingües familiars
 - a. El cas més moderat és el de **Santa Ana B**, on a pesar de no sofrir erosió en la llengua endogrupal dels catalanoparlants, sí que s'observa dinàmiques més favorables al castellà en els usos dels bilingües familiars. Tingueu en compte que l'aula està per sobre de la mitjana de catalanoparlants familiars. Amb 25 alumnes, la major part desenvolupen rols lligats amb la seua llengua familiar, ja siga el català (10 catalanoparlants familiars que desenvolupen rols catalanoparlants) o el castellà (6 no castellanoparlants familiars que desenvolupen rols castellanoparlants). Amb tot, de 9 bilingües familiars amb que compta l'aula, 6 desenvolupen rols castellanoparlants, i només 3 desenvolupen rols catalanoparlants.
 - b. En altres casos es produeix una erosió important del català entre els catalanoparlants i bilingües familiars, però amb algun cas aïllat favorable al català. En el cas de **San Jose de Calasanz B** (amb 25 alumnes) els rols castellanoparlants penetren en 3 dels 10 catalanoparlants i en tots 7 bilingües familiars, tot i que 1 dels 8 no catalanoparlants familiars desenvolupa el rol catalanoparlant. A **Vilella de Cinca** (9 alumnes), els rols castellanoparlants penetren en 2 dels 5 catalanoparlants familiars i els 2 bilingües familiars, encara que 1 dels 2 no catalanoparlant familiar desenvolupa un rol catalanoparlant.
 - c. Al contrari, en la resta d'aules la penetració dels rols castellanoparlants entre catalanoparlants i bilingües familiars és un procés sense contraposicions. En el cas

²¹⁶ L'aula compta amb 21 alumnes, però de 2 d'ells no es compta amb informació sociolingüística suficient sobre alguna de les dues variables.

de **Miguel Servet B** (21 alumnes), per exemple, l'erosió ja és una mica més intensa que no pas a Santa Ana B, pel fet que el rol castellanoparlant penetra en 1 dels 3 catalanoparlants familiars, a més de en 4 dels 7 bilingües familiars, i tots 11 alumnes que no tenen el català com a llengua familiar. En el cas de **Santa Ana A** (24 alumnes) segueixen rols castellanoparlants 2 dels 4 catalanoparlants familiars i 6 dels 8 bilingües familiars, i tots 11 castellanoparlants familiars. Més accentuat és en el cas de **San José de Calasanz A** (22 alumnes), desenvolupant rols castellanoparlants 4 dels 8 catalanoparlants familiars i fins a 7 dels 10 bilingües familiars, a més de tots 4 castellanoparlants de l'aula. Finalment, el cas més clar és el d'**Altorrícó**, amb 10 alumnes, on desenvolupen rols castellanoparlants tots els catalanoparlants familiars (2 alumnes), 2 dels 3 bilingües familiars, i tots els castellanoparlants familiars (5).

- d. Alguns casos com el barri de **Llitera (Fraga)** i **Estopanyà**, i fins i tot **Vencilló**, compten amb pocs alumnes, i cap d'ells catalanoparlant familiar. Els pocs bilingües familiars, segurament amb l'acompanyament del context, desenvolupen rols castellanoparlants.

Taula 46 – Distribució de la variable Origen lingüístic familiar x Rol sociolingüístic a les diferents aules. Percentatges de cada categoria segons l'aula.

	lpN rC	lp2 rC	lpC rC	lpN rE	lp2 rE	lpC rE	Total	Nombre d'alumnes de l'aula
Miralsot		50,0	50,0				100	4
Albelda		33,3	50,0	16,7			100	6
Torrent de Cinca	10,0	10,0	60,0	20,0			100	10
Saidí	12,5	6,3	18,8	62,5			100	16
Alcampell	9,1	18,2	27,3	36,4		9,1	100	11
Miguel Servet A	5,3	10,5	10,5	57,9	5,3	10,5	100	21
Tamarit de Llitera	7,7	3,8	11,5	42,3	34,6		100	27
Santa Ana B		12,0	40,0	24,0	24,0		100	25
San Jose de Calasa	4,0		28,0	28,0	28,0	12,0	100	25
Vilella de Cinca	11,1		33,3	11,1	22,2	22,2	100	9
Miguel Servet B		14,3	9,5	52,4	19,0	4,8	100	21
Santa Ana A		8,7	8,7	47,8	26,1	8,7	100	24
San Jose de Calasanz A		13,6	18,2	18,2	31,8	18,2	100	22
Altorrícó		10,0		50,0	20,0	20,0	100	10
Llitera				50,0	50,0		100	2
Vencilló				75,0	25,0		100	8
Estopanyà				66,7	33,3		100	3
TOTAL	3,8	9,6	20,8	38,8	20,0	7,1	100	244

* L'aula de Castellonroi, amb 1 alumne, no compta amb suficients alumnes per a assignar-los rol sociolingüístic.

9.2.4 COMPETÈNCIA, AUTOCONFIANÇA I ACTITUDS LINGÜÍSTIQUES

Competència i confiança lingüística

Els dos rols catalanoparlants tenen un nivell de competència oral declarada superior (8,6 punts els mantenidors i 8,9 punts els convergents, en una escala de 10 punts) que els castellanoparlants convergents (7,8 punts), i sobretot, que els castellanoparlants mantenidors (6,4 punts), que a més tenen una desviació típica molt important. Vegeu-ho en la Taula 47. Amb tot, ni tan sols entre el rol castellanoparlant mantenidors la competència és més baixa de 5. Les diferències entre grups són també notables en la capacitat d'entendre, que se situa al voltant dels 9 punts entre els dos rols catalanoparlants i els castellanoparlants, però només de 7,2 en el rol castellanoparlant mantenidor. Esta dinàmica es repeteixen en la competència escrita en català, sempre amb competències similars i més altes dels dos rols catalanoparlants, i inferiors en el rol castellanoparlant mantenidor, situant-se el rol castellanoparlant convergent en un punt intermedi.

La competència en castellà és molt més alta que en català en tots els rols sociolingüístics, i amb nivells similars tant per a rols catalanoparlants com per a rols castellanoparlants, amb valors superior als 9,5 punts en les capacitats de parlar, entendre i llegir, i superior a 9 punts en la capacitat d'escriure. Vegeu-ho també a la Taula 47.

Pel que fa a l'autoconfiança, novament observem que pel que fa al català és superior en els dos rols catalanoparlants i el rol castellanoparlants convergent, de l'ordre dels 3,8 punts en una escala de 1 a 5 punts, mentre que en el cas dels castellanoparlants mantenidors és de 3,3 punts, molt propera al valor intermedi de l'escala. La confiança en castellà, en canvi, és similar per a tots els rols, de l'ordre dels 4,4 punts, i també és superior a la confiança en català en tots els rols, amb una diferència de mig punt favorable en el cas dels dos rols catalanoparlants i el rol castellanoparlants convergent, i superant el punt de diferència en el rol castellanoparlant mantenidor. Vegeu-ho també a la Taula 47.

Taula 47 – Competència lingüística declarada i autoconfiança lingüística en català segons el rol sociolingüístic

	CM	CC	EC	EM
Entendre català	9,0	9,2	9,0	7,2
Parlar català	8,6	8,9	7,8	6,4
Llegir català	8,5	8,6	7,8	6,7
Escriure català	7,2	7,7	6,4	5,3
Entendre castellà	9,9	9,9	9,8	9,7
Parlar castellà	9,9	9,9	9,6	9,7
Llegir castellà	9,8	9,9	9,7	9,7
Escriure castellà	9,3	9,6	9,1	9,5
Autoconfiança en català	3,8	3,9	3,7	3,3
Autoconfiança en castellà	4,4	4,4	4,3	4,4
Comparació d'Autoc. C – E	-0,5	-0,4	-0,5	-1,1

CM = *bloc catalanoparlant mantenidor*. CC = *bloc catalanoparlant convergent*. EC = *bloc castellanoparlant convergent*. EM = *bloc castellanoparlant mantenidor*.

Actituds lingüístiques

En el cas de les actituds lingüístiques, cap al castellà mantenen un nivell molt similar en tots els rols sociolingüístics, entre 6,6 i 6,8 punts en una escala de -10 a 10. Però en el cas de les actituds cap al català hi ha diferències més importants, que les fan més rellevants, juntament

amb la diferència de puntuació entre unes i altres. Així, els catalanoparlants mantenidors són els únics que tenen millors actituds cap al català que cap al castellà (7,5 i 6,8 punts respectivament, amb una diferència de 0,7 punts favorable al català), tot i que mantenen actituds cap al castellà similars a les de la resta de rols sociolingüístics. Els catalanoparlants convergents tenen actituds menys favorables cap al català que cap al castellà (6,1 i 6,7 punts, respectivament), i els castellanoparlants convergents tenen unes actituds similars cap a les dues llengües (6,7 i 6,8 punts, respectivament), i en ambdós grups convergents, però especialment en el dels castellanoparlants, la dispersió de puntuacions és superior que en la resta dels casos. Pel que fa als castellanoparlants mantenidors, les actituds cap al català són clarament menys positives que en la resta de rols (5,3 punts per al català), mentre que les actituds cap al castellà són similars a la resta d'alumnes (6,6 punts), havent-hi fins a un 1,2 punts de diferència favorables al castellà.

Taula 48 – Actituds lingüístiques cap al català i el castellà segons el rol sociolingüístic

	CM	CC	EC	EM
Actituds cap al català	7,5	6,1	6,7	5,5
Actituds cap al castellà	6,8	6,7	6,8	6,6
Comparació actituds C–E	0,7	-0,7	-0,1	-1,2

CM = *bloc catalanoparlant mantenidor*. CC = *bloc catalanoparlant convergent*. EC = *bloc castellanoparlant convergent*. EM = *bloc castellanoparlant mantenidor*.

9.2.5 GÈNERE

En els rols catalanoparlants hi ha una major proporció de xiques i en els rols castellanoparlants hi ha una major proporció de xics. Esta qüestió que és especialment visible entre els rols mantenidors, ja siguin catalanoparlants (66,7% de xiques) o castellanoparlants (58,2% de xics). La preponderància de xiques entre els rols catalanoparlants mantenidors no té reflex en la llengua familiar dels alumnes, on els catalanoparlants familiars tenen una distribució similar segons el gènere. La preponderància dels xics en el rol castellanoparlant mantenidor sí que té certa continuïtat amb la preponderància dels xics entre castellanoparlants i al·loglots familiars.

Taula 49 – Gènere dels alumnes segons el rol sociolingüístic

	CM	CC	EC	EM	TOTAL
Home	33,3	46,8	54,2	58,2	52,2
Dona	66,7	53,2	45,8	41,8	47,8
TOTAL	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

CM = *bloc catalanoparlant mantenidor*. CC = *bloc catalanoparlant convergent*. EC = *bloc castellanoparlant convergent*. EM = *bloc castellanoparlant mantenidor*.

9.2.6 SÍNTESI

Sintetitzant l'associació individual dels rols sociolingüístics amb la llengua familiar, la competència, la confiança i les actituds lingüístiques, i el gènere, es pot destacar que:

- **Els catalanoparlants mantenidors són** d'origen familiar catalanoparlant, però també bilingües familiars. Tenen amb una important competència i confiança lingüística en català, però amb valors notablement per davall del castellà. És l'únic rol que té actituds més positives cap al català que cap al castellà. La majoria són xiques (dos tercers parts).
- **Els catalanoparlants convergents** tenen un origen familiar catalanoparlant o bilingüe, que en certs casos prové d'un procés de catalanització familiar. Tenen competències orals en català una mica superiors a les dels mantenidors, però de forma similar a estos, declaren tenir més competència i confiança lingüística en castellà. Tenen actituds lingüístiques més favorables al castellà que cap al català. La distribució per gènere està equilibrada.
- **Els castellanoparlants convergents** tenen un origen lingüístic familiar sobretot catalanoparlant, tot i que un bon nombre són bilingües o castellanoparlants, i en bona part dels casos es tracta d'alumnes amb famílies que han sofert un procés de descatalanització. Declaren menor competència en català que els rols catalanoparlants, però un nivell similar de confiança que la d'estos, i en tots els casos amb valors inferiors que els de castellà. Tenen actituds lingüístiques amb valors alts i similars cap al català i cap al castellà. La seua distribució per gènere és equilibrada.
- **Els castellanoparlants mantenidors** tenen origen lingüístic familiar castellanoparlant, bilingüe o al·loglot, destacant que són més excepcionals els casos de catalanoparlants d'origen. Amb tot, una quarta part provenen de processos familiars de descatalanització, amb famílies originàriament mixtes o que combinen les dues llengües, i que els progenitors ja trien l'ús del castellà entre ells i amb els fills. Tenen els nivells més baixos de competència i autoconfiança en català, fins el punt que també tenen nivells inferiors pel que fa a entendre la llengua. Les seues actituds cap al castellà són similars a les de la resta de rols sociolingüístics, però són destacadament més negatives en el cas de les actituds cap al català. Tenen un nombre major de xics.

Així, les distincions més importants dels alumnes que desenvolupen rols catalanoparlants se situen en el seu origen catalanoparlant o bilingüe, i que tenen competència en català més alta que no pas els alumnes que desenvolupen rols castellanoparlants.

Pel que fa als mantenidors (catalanoparlants o castellanoparlants) es distingeixen dels convergents perquè sobretot desenvolupen actituds clarament més positives cap a la seua llengua, que en el cas dels convergents solen ser més similars, i també per la seua desproporció en la configuració per gènere, perquè els catalanoparlants mantenidors tenen major proporció de xiques i els castellanoparlants de xics.

9.3 QUÈ S'ASSOCIA AMB EL ROL SOCIOLINGÜÍSTIC DESENVOLUPAT

9.3.1 ELS FACTORS QUE EXPLIQUEN LA TRIA DE ROL SOCIOLINGÜÍSTIC

Una vegada analitzada per separat l'associació d'algunes variables, passem a analitzar-les de manera conjunta, juntament amb d'altres, mitjançant la regressió logística multinomial. Els

resultats univariables apunten que hi ha una contraposició bàsica entre el rol castellanoparlant mantenidor i la resta de rols. És per això que en la regressió logística prenem este rol com a categoria de referència, en contraposició a la resta. Els factors que tenim en consideració són atributs personals de cada alumne (com la llengua parlada amb els progenitors, i els valors per a les dues llengües de competència oral i escrita, confiança i actituds, a més de la diferència entre estes dues últimes), l'estructura de la xarxa de companys mencionats per l'alumne (com la proporció de catalanoparlants familiars en la primera corona de companys, o la proporció de companys que desenvolupen rols catalanoparlants)²¹⁷ i factors ambientals (especialment, la presència ambiental del català entre la resta d'alumnes, això és, la presència del català en les interaccions entre la resta de companys de classe, però també la proporció de catalanoparlants familiars a l'aula o la proporció dels alumnes que desenvolupen rols catalanoparlants)²¹⁸.

L'anàlisi apunta que **la llengua familiar** (parlada amb els progenitors, segons si és només català, català i castellà, o sense ús del català) **és l'aspecte més associat amb els rols sociolingüístics**, aconseguint per sí sola una pseudo R^2 de Nagelkerke²¹⁹ de 0,402 (sig. = 0,000)

²¹⁷ Entre els factors estructurals, a més de la composició de la primera corona de companys de cada alumne, es podrien tenir en consideració altres factors més estructurals, com la popularitat de cadascun dels alumnes dintre de l'aula i l'efecte que té esta centralitat en la difusió d'una llengua o una altra. Estes qüestions, però, potser s'haurien de tractar amb una metodologia d'anàlisi de la difusió en les xarxes.

²¹⁸ La presència del català en totes les interaccions entre alumnes de classe es mesura mitjançant la proporció d'interaccions en català entre tots els companys de classe de l'alumne, sense comptabilitzar les interaccions en què està implicat ego, ja siga com a emissor (*out*) o receptor (*in*). Així, s'evita crear arguments circulars en l'anàlisi, per evitar detectar que, òbviament, els alumnes amb rols catalanoparlants es troben en aules on el català té major presència en les interaccions, simplement perquè esta major presència del català en part es dona perquè l'alumne amb rols catalanoparlants té més interaccions en català. En oposició, si es descompta les interaccions en què participa ego, en gran part de les ocasions la presència ambiental del català entre companys de classe serà menor per als alumnes amb rols catalanoparlants que no per als seus parells d'aula amb rols castellanoparlants.

Per a il·lustrar-ho ens podem fer servir d'un cas extrem, amb una xarxa de 4 alumnes on tots tenen relació amb tots, i per tant, es produeixen 12 interaccions (4 x 3). 3 dels alumnes són catalanoparlants familiars i desenvolupen rols catalanoparlants convergents i 1 és castellanoparlant familiar i desenvolupa el rol castellanoparlant mantenidor. D'esta configuració es dona que es produeixen 6 interaccions en català (50%) i 6 en castellà (50%). Si no restem les relacions d'ego, els 4 alumnes d'esta aula tindrien una presència ambiental del català en un 50% de les interaccions, i caldria comparar si en altres aules amb altres nivells ambientals de català els rols sociolingüístics desenvolupats són uns altres. Però l'anàlisi contindria l'argument circular que a les aules amb major presència del català hi ha més rols catalanoparlants, en part perquè el rol catalanoparlant analitzat és el que està implicat en part de les relacions en català de l'aula.

Ben al contrari, si per a cada alumne no es comptabilitza les interaccions en què està implicat, obtindríem que els alumnes catalanoparlants estan en aules amb una presència ambiental del català del 33% (2 interaccions en català de 6 interaccions en què no hi participa), mentre que l'alumne castellanoparlant tindria un 100% de presència ambiental del català a l'aula (6 de les 6 interaccions en què no participa, perquè en les relacions que no participa no s'aplica la norma de convergència al castellà). Així, dins de l'aula es produiria el contrasentit que l'associació entre la llengua ambiental i el rol desenvolupat seria negativa, amb més probabilitats de desenvolupar rols catalanoparlants quanta menor presència ambiental del català tinguera l'alumne a l'aula.

En tot cas, no hem sabut trobar cap solució millor a esta correcció contranatura, i en general serà compensada per les diferències entre aules, que de bon tros són més grans, i la idea que subjau al darrere, que en resumides comptes intenta saber si alumnes amb els mateixos atributs i factors estructurals es veuen afectats per estar en aules amb major o menor presència del català en les interaccions entre tots els seus companys de classe.

²¹⁹ Es pot interpretar la R^2 de Nagelkerke en un sentit similar al de coeficient de determinació dels models de regressió lineal, considerant-lo una proporció que en tants per cent significa que la llengua familiar explica el 26% del comportament de la variable rol sociolingüístic (Ferrán Aranaz, 2001, p. 248).

(vegeu-ho a la Taula 50). Així, la presència del català en l'àmbit familiar és el valor que més explica el rol que l'alumne acaba desenvolupant, com exemplifica l'ús del català amb els dos progenitors.

Taula 50 – Model de regressió logística multinomial dels rols sociolingüística (dependent) i la llengua parlada amb els progenitors (independent).

Rols sociolingüístics		B	Error típ.	Sig.	Exp(B)
Catalanoparlants mantenidors	Intersecció	-3,761	,715	,000	
	Catalanoparlants familiars	5,034	,833	,000	153,571
	Bilingües familiars	2,103	,813	,010	8,190
	No catalanop. familiars	0	.	.	.
Catalanoparlants convergens	Intersecció	-2,508	,393	,000	
	Catalanoparlants familiars	3,781	,581	,000	43,878
	Bilingües familiars	1,479	,495	,003	4,388
	No catalanop. familiars	0	.	.	.
Castellanoparlants convergens	Intersecció	-2,508	,393	,000	
	Catalanoparlants familiars	2,865	,630	,000	17,551
	Bilingües familiars	,563	,587	,338	1,755
	No catalanop. familiars	0	.	.	.

Tal com hem vist més amunt, els rols catalanoparlants (mantenidors i convergens) estan formats pràcticament per complet per alumnes que parlen català, o català i castellà, amb els progenitors. En el cas dels mantenidors representa el 90,6% dels casos, i en el cas dels convergens, el 89,1% dels casos. En ambdós casos sobreixen els casos dels que només parlen català amb els dos progenitors. Per contra, en el cas dels rols castellanoparlants (mantenidors o convergens) hi ha major diversitat en l'origen lingüístic familiar: fins el 52,5% del rol castellanoparlant convergent, i fins el 38,7% del rol castellanoparlant mantenidor, usa el català amb els seus progenitors, ja siga sol o acompanyat del castellà. En tots dos casos, sobretot entre el rol castellanoparlant mantenidor, són més quantiosos els casos d'alumnes que utilitzen les dues llengües amb els seus progenitors.

Sobretot per esta diversitat en l'origen lingüístic familiar dels rols castellanoparlants caben en el model altres variables, que són rellevants per millorar l'explicació. Els resultats apunten que les variables ambientals, tals com la presència del català en les interaccions entre tots els alumnes de l'aula, o l'ús de la resta de companys d'aula en les seues xarxes socials, o la llengua familiar dels alumnes de l'aula, són les més significatives. Pel que fa a les variables estructurals, tenen una mica menys de rellevància, encara que són importants. I els atributs personals no milloren el model. Així, les xifres ens indiquen que, més enllà de la llengua familiar, la conformació **dels rols sociolingüístics tenen més a veure amb factors ambientals de l'aula o estructurals de la xarxa més propera** de companys de l'alumne, que a altres atributs personals. Amb tot, els factors ambientals i estructurals estan molt relacionats entre ells, i per tant, només cal afegir-ne un al model, perquè d'alguna manera aporta reverberacions de la resta de variables. Vegeu a la Taula 51 el resultat de la regressió amb la llengua parlada amb els progenitors i diferents d'estes variables.

Taula 51 – Model de regressió logística multinomial dels rols sociolingüístics (dependent) i la llengua parlada amb els progenitors (independent), juntament amb altres variables (independents).

Variables del model de regressió		Pseudo R ²			Sig.
		Nagel_ kerke	Cox i Snell	Mc_ Fadden	
Amb.	Llengua amb progenitors (LProg)	0,402	0,361	0,195	0,000
	LProg+ Ús del català entre la resta de companys	0,461	0,415	0,233	0,000
	LProg+ Ús del català dels companys en la seua xarxa	0,458	0,412	0,231	0,000
	LProg+ Catalanoparlants familiars a l'aula	0,444	0,400	0,222	0,000
Est r.	LProg+ Catalanop. familiars en la 1a corona d'amics	0,453	0,408	0,228	0,000
	LProg+ Desenvolupen rols catalanop. en la 1a corona	0,443	0,398	0,221	0,000
Atr. pers.	LProg+ Saber parlar català	0,399	0,358	0,194	0,000
	LProg+ Confiança lingüística en català	La variable incorporada no és sig.			
	LProg+ Actituds cap al català	La variable incorporada no és sig.			

Així, la **presència ambiental del català en les interaccions entre la resta de companys de classe** es mostra com un factor complementari important, amb una R² de Nagelkerke de 0,461 (vegeu-ne els resultats concrets a la Taula 52).

Taula 52 – Model de regressió logística multinomial dels rols sociolingüístics (dependent) i la llengua parlada amb els progenitors i llengua ambiental entre la resta de companys de classe (independents).

Rol sociolingüístic		B	Error típic.	Sig.	Exp(B)
Catalanoparlants mantenidors	Intersecció	-4,683	,806	,000	
	Llengua ambiental	,045	,011	,000	1,046
	Catalanoparlants familiars	5,095	,868	,000	163,266
	Bilingües familiars	2,183	,846	,010	8,873
	No catalanop. familiars	0	.	.	.
Catalanoparlants convergents	Intersecció	-2,956	,447	,000	
	Llengua ambiental	,028	,010	,005	1,029
	Catalanoparlants familiars	3,787	,592	,000	44,142
	Bilingües familiars	1,528	,507	,003	4,608
	No catalanop. familiars	0	.	.	.
Castellanoparlants convergents	Intersecció	-2,496	,428	,000	
	Llengua ambiental	-,001	,016	,942	,999
	Catalanoparlants familiars	2,866	,630	,000	17,560
	Bilingües familiars	,561	,588	,340	1,753
	No catalanop. familiars	0	.	.	.

Per tant, sobretot l'ús ambiental del català entre la resta de companys de classe, i també altres variables sociolingüístiques de tipus ambiental o estructural, s'associen amb el rol desenvolupat per part dels alumnes catalanoparlants o bilingües familiars, segons si desenvolupen rols catalanoparlants o castellanoparlants amb la resta de companys. Així, els catalanoparlants familiars que desenvolupen rols catalanoparlants (mantenidors o convergents) se situen en aules on la resta de companys de mitjana usen el català per sobre del 20% amb els seus amics a l'aula, mentre que els que desenvolupen rols castellanoparlants se situen en aules on la mitjana d'ús se situa en valors inferiors, al voltant del 10%. Un fet similar ocorre amb els bilingües familiars, que en els casos que desenvolupen rols

catalanoparlants mantenidors se situen en aules amb un ús més important del català entre la resta de companys (39,9% de mitjana), molt més baix per als que desenvolupen rols convergents (al voltant del 17%), i més residual per als que desenvolupen rols castellanoparlants mantenidors (8,4%). Finalment, els no catalanoparlants familiars (que usen només castellà i/o altres llengües amb els progenitors) desenvolupen en la seua gran majoria rols castellanoparlants, i no es detecta que la presència ambiental del català entre la resta de companys de classe tinga dinàmiques clares en els pocs casos en què això no ocorre. Vegeu-ne els resultats a la Taula 53.

Taula 53 – Ús del català entre la resta de companys de classe (mitjana) segons la llengua utilitzada amb els progenitors i el rol sociolingüístic desenvolupat.

Llengua amb els Progenitors	Rol sociolingüístic				
	CM	CC	EC	EM	TOTAL
Català	29,7	21,6	10,2	8,8	21,2
Mixt i Combinació	39,9	17,5	17,0	8,4	14,6
Castellà i/o Altres	4,9	25,3	5,6	11,8	12,1

9.3.2 ELS FACTORS QUE EXPLIQUEN LA TRIA DE ROL PER PART DELS CATALANOPARLANTS I DELS BILINGÜES FAMILIARS

En el punt anterior hem tractat els factors que s'associen amb el desenvolupament de cadascun dels quatre rols sociolingüístics, i la llengua familiar és cabdal per a entendre els rols desenvolupats pels alumnes. Però com hem vist anteriorment, la relació entre llengua familiar i rols sociolingüístics no és sistemàtica, especialment en el cas dels catalanoparlants i bilingües familiars. Una bona part dels alumnes catalanoparlants familiars desenvolupen rols castellanoparlants, i en el cas dels bilingües familiars, hi ha una divisió important entre uns i altres, amb preponderància dels que desenvolupen rols castellanoparlants. Els que no tenen el català com a llengua familiar (castellanoparlants i al·loglots familiars) desenvolupen quasi unànimement rols castellanoparlants, i les excepcions són tan minoritàries que no apareixen factors rellevants que expliquen este comportament singular.

Hem vist més amunt que, a més de la llengua familiar, hi ha altres variables rellevants per a entendre per què els alumnes desenvolupen rols catalanoparlants o castellanoparlants, tals com la condició sociolingüística ambiental de l'aula o de les interaccions estructuralment més properes a l'alumne. En este punt pretenem aïllar els alumnes segons la seua llengua familiar, i descobrir què s'associa amb el desenvolupament de rols sociolingüístics catalanoparlants o castellanoparlants.²²⁰ Tenint en el centre d'interès la importància de la llengua familiar en el desenvolupament d'uns rols o altres, analitzem quines diferències s'observen en els factors que expliquen rols sociolingüístics diferents per parlants familiars de la mateixa llengua. En el fons ens interessa saber per què alguns catalanoparlants familiars desenvolupen rols

²²⁰ És comú analitzar de forma desagregada els grups que es conformen per la variable amb un pes més important en l'anàlisi general. Vegeu, per exemple Milroy i Gordon (2003, p. 122).

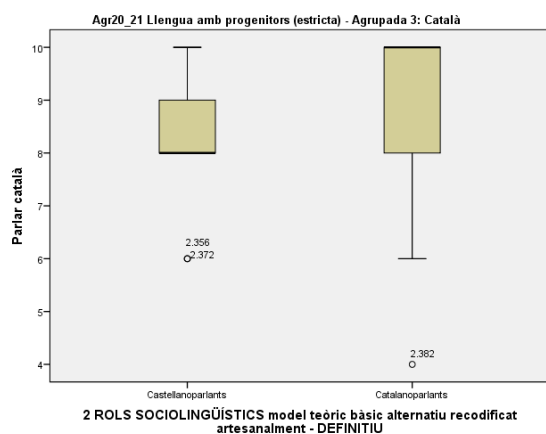
castellanoparlants, o què s'associa amb el desenvolupament de rols catalanoparlants o castellanoparlants per part dels bilingües familiars, o fins i tot, si hi ha cap factor relacionat amb els pocs alumnes no parlants familiars de català que desenvolupen rols catalanoparlants. Com en el punt anterior, els factors que tenim en consideració són atributs personals de cada alumne (llengua familiar, competència, confiança i actituds), l'estructura de la primera corona de relacions (proporció de catalanoparlants familiars o de companys que desenvolupen rols catalanoparlants) i factors ambientals (presència ambiental del català entre la resta de companys, proporció de catalanoparlants familiars o que desenvolupen rols catalanoparlants a l'aula). El model analitza per a cada grup de llengua familiar (catalanoparlants, bilingües o no catalanoparlants familiars) les variables independents associades amb el desenvolupament de rols catalanoparlants (agrupats en una única categoria) o castellanoparlants (agrupats en una única categoria), mitjançant un model de regressió logística.

En primer lloc, pel que fa a la distinció entre la quarta part de **catalanoparlants familiars** que no desenvolupa rols catalanoparlants i la resta, és on el model s'ajusta millor, arribant fins una R^2 de Nagelkerke de 0,393, i amb tres variables que aporten, cadascuna d'elles, una part important de l'explicació.²²¹ Aparentment, el nivell de **coneixement oral del català** (atribut personal) i l'**ús general del català entre companys de classe** (factor ambiental) expliquen aproximadament el 30% de la variació en el desenvolupament de rols catalanoparlants o castellanoparlants per part dels catalanoparlants familiars. Si a més afegim les **actituds cap al català**, el model aconseguix una R^2 de Nagelkerke de fins 0,393.

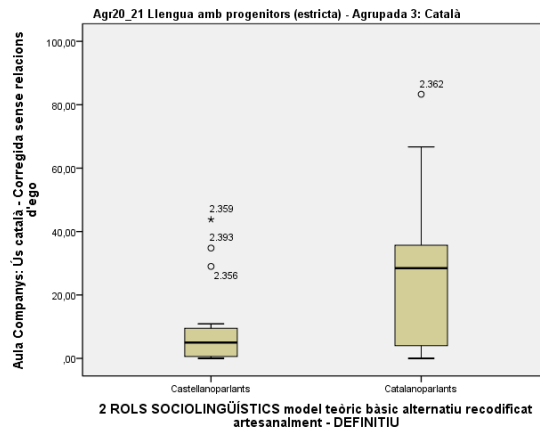
Així, si s'analitza estes relacions de forma bivariada, observareu que més de la meitat dels catalanoparlants que desenvolupen rols catalanoparlants es puntuen amb una competència oral de 10, mentre que més de la meitat dels que desenvolupen rols castellanoparlants ho fan amb puntuacions de 8 o inferiors (Gràfic 38). També la gran majoria d'estos catalanoparlants familiars que desenvolupen rols castellanoparlants estan en aules on l'ús del català entre companys de classe és certament minoritari, situant-se en una mitjana de 9,6%, mentre que els que mantenen rols catalanoparlants estan en aules amb una mitjana d'ús de 25,6% (Gràfic 39). En el cas de les actituds cap al català, encara que la mitjana dels primers és inferior, les diferències són menys rellevants visualment (Gràfic 40).

²²¹ Tal com ja s'ha vist en l'apartat anterior «Els factors que expliquen la tria de rol sociolingüístic», cal fer notar que moltes variables personals, estructurals o ambientals tenen molta relació entre elles, i el fet que una variable no aparega al model final no significa que esta variable siga molt menys rellevant que les que sí que hi apareixen. El fet que les variables estiguen de vegades altament interrelacionades fa que el model en prioritze una, però altres de similars i properes podrien ocupar el mateix lloc. És el cas per exemple de la confiança lingüística en català, que té certa rellevància en el rol desenvolupat pels bilingües familiars, però que és equivalent al paper que fa la competència oral declarada per l'alumne.

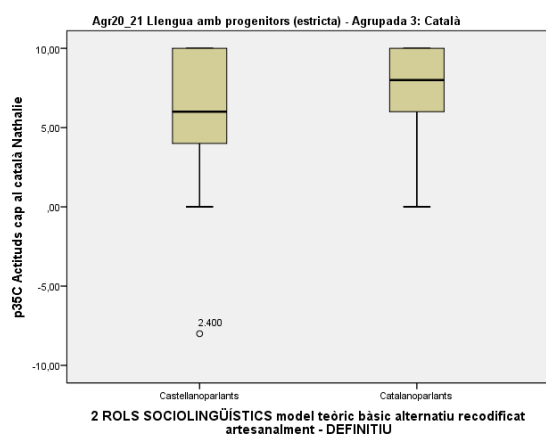
Gràfic 38 – Competència oral en català segons el rol desenvolupat pels catalanoparlants familiars. Valors de 0 a 10.

Gràfic 39 – Presència ambiental del català en les interaccions entre companys de classe segons el rol desenvolupat pels catalanoparlants familiars. Percentatge.

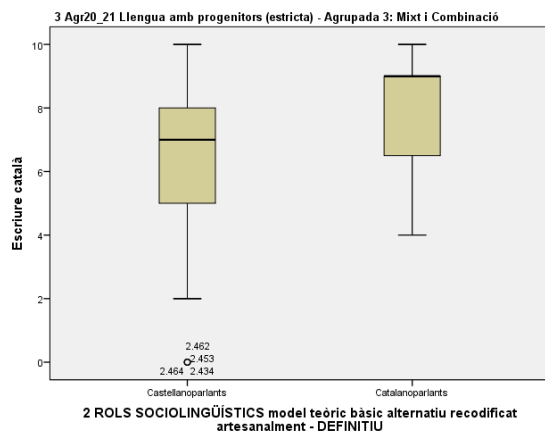
Gràfic 40 – Actituds cap al català segons el rol desenvolupat pels catalanoparlants familiars. Escala de -10 a 10.

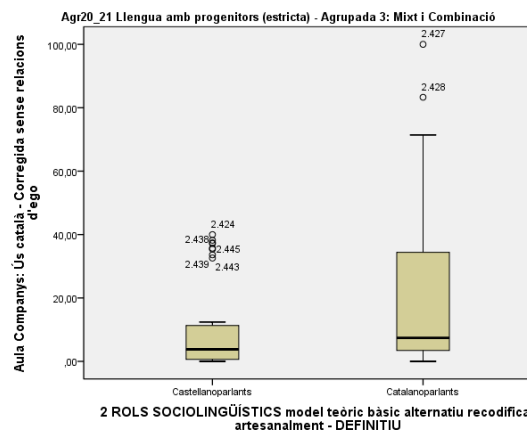
Pel que fa a l'oposició entre el terç de **bilingües familiars** que desenvolupen rols catalanoparlants i els dos terços que els desenvolupen castellanoparlants, els models també aconseguen cotes altes d'explicació, arribant al 35,7% de l'explicació. S'aconsegueix a partir de 3 variables rellevants, que són la **competència escrita en català** en primer lloc, la **presència ambiental del català en les interaccions entre la resta de companys de classe** en segon, i el **diferencial en les actituds** cap a una llengua i altra. En el Gràfic 41 es pot observar que el nivell de competència escrita en català és més alta per als bilingües familiars que desenvolupen rols catalanoparlants, situant-se més de la meitat per sobre dels 9 punts, mentre que en el cas dels que desenvolupen rols castellanoparlants més de la meitat se situen per sota del 7. La presència ambiental del català en les interaccions entre els companys d'aula també és superior en els primers (25,3% d'interaccions en català de mitjana a l'aula), més que no pas en els segons (11,37% de mitjana) (Gràfic 42). Pel que fa a la diferència entre les actituds cap al català i les actituds cap al castellà, a pesar que la variable de forma aïllada visualment no mostra

diferències importants segons el rol desenvolupat (Gràfic 43), sí que hi ha diferències importants entre els dos grups, pel fet que els bilingües familiars que desenvolupen rols catalanoparlants tenen millors actituds cap a les dues llengües, i de fet, les tenen millor cap al castellà (7,9) que cap al català (7,3), mentre que els que desenvolupen rols catalanoparlants tenen pitjors actituds tant cap al català (6,5) com cap al castellà (6,4), però en uns nivells similars.

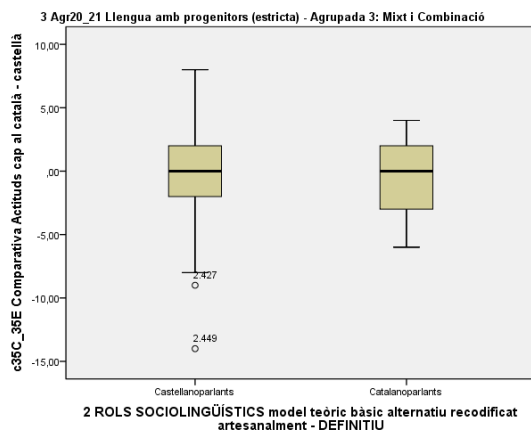
Gràfic 41 – Competència escrit en català segons el rol desenvolupat pels bilingües familiars. Escala de 0 a 10.

Gràfic 42 – Presència ambiental del català en les interaccions entre companys de classe segons el rol desenvolupat pels bilingües familiars. Percentatge.

Gràfic 43 – Diferència entre les actituds lingüístiques cap al català i les actituds lingüístiques cap al castellà segons el rol desenvolupat pels bilingües familiars. Escala de -20 a 20.

Finalment, cap de les variables proposades al model explica amb suficient intensitat les diferències entre la dècima part de **no catalanoparlants familiars** que desenvolupen rols catalanoparlants, i la majoria que els desenvolupen castellanoparlants. Tot i que visualment s'observen algunes diferències per exemple en la competència oral, el nombre baix de no catalanoparlants familiars que desenvolupen rols catalanoparlants fan poc rellevants estes diferències.

Així, sintetitzant este punt, noteu que la variables més íntimament relacionada amb el desenvolupament de rols sociolingüístics en una o altra llengua és la llengua familiar. Amb tot, la presència ambiental del català entre la resta d'alumnes de classe i la competència oral en català de l'alumne ajuden a completar esta imatge. De fet, si intentem saber què fa que part dels catalanoparlants familiars no desenvolupen rols catalanoparlants, estes dues variables, juntament amb les actituds lingüístiques, ens ajuden a entendre millor este comportament oposat. En el cas dels bilingües familiars, el fet que privilegien una o l'altra llengua familiar en el rol també depèn de la competència lingüística, però en este cas l'escrita, altament relacionada amb el desenvolupament escolar de la llengua. De fet, en el cas dels bilingües familiars la confiança lingüística podria substituir en el model el paper de la competència declara. Esta no depèn tant de la competència amb que s'autoavalua l'alumne, si no de la confiança en usar la llengua en contextos concrets, i esta visió polièdrica evidencia la necessitat d'entendre la competència lingüística en un sentit ampli. A més, els rols dels bilingües familiars novament es configuren segons la presència ambiental del català en les interaccions entre la resta de companys de classe, i també segons les actituds de cada alumne cap a les dues llengües. Finalment en el cas dels no parlants de familiars de català, el fet que la gran majoria de forma homogènia desenvolupen rols castellanoparlants, i que en conseqüència siguen poques les excepcions, no faciliten detectar què explica el desenvolupament de rols catalanoparlants.

Però a més de les variables rellevants en explicar el desenvolupament d'uns o altres rols sociolingüístics, també és important destacar aquelles variables que no són rellevants. Tingueu en compte que inicialment hem nombrat diferents atributs personals, variables estructurals i factors ambientals. Doncs entre els atributs personals les actituds tenen una rellevància sempre més perifèrica que no pas la competència oral en català o la confiança lingüística. I entre els factors ambientals la presència del català en les interaccions entre els seus companys de classe pot acabar fent bascular el desenvolupament d'un rol o un altre, però també tenen un pes rellevant altres variables ambientals o estructurals com la major presència de catalanoparlants familiars o rols catalanoparlants entre els seus amics directes, o la proporció de catalanoparlants familiars a l'aula, que en certa manera ajuden a configurar que un catalanoparlant o un bilingüe familiar desenvolupe rols catalanoparlants o castellanoparlants. Així, els resultats apunten que el desenvolupament de rols catalanoparlants per part dels seus parlants inicials (catalanoparlants i bilingües familiars) s'associa bàsicament a la llengua familiar, però també a la presència ambiental de la llengua entre els seus companys, ja siga tota la classe o entre els seus amics més propers, així com la competència (o confiança) que han desenvolupat en esta llengua.

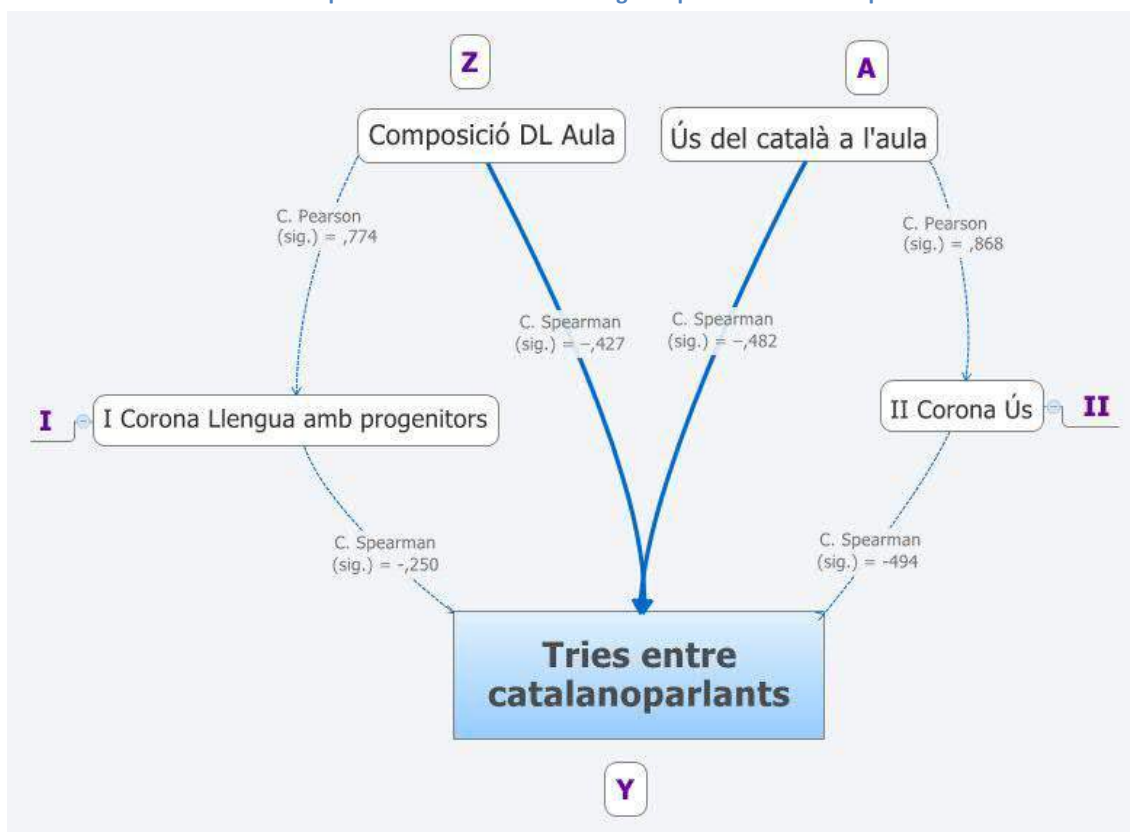
9.4 CONCLUSIÓ

En conclusió, podem recordar la pregunta que tenim de rerefons: la llengua parlada amb els progenitors pronostica la llengua utilitzada entre catalanoparlants? No. Perquè una percentatge important usa el castellà, o el castellà i el català. Però, les competències i les representacions lingüístiques expliquen este comportament *desviat* d'alguns catalanoparlants familiars? Ajuden a entendre algunes tendències, però en cap cas són conclusius. Les actituds

molt positives i la confiança lingüística molt alta asseguren l'ús del català entre catalanoparlants, però en tot cas, no superar este llindar tampoc assegura que no usen exclusivament el català. Les mancances en la confiança i les actituds són necessàries en els casos en què no s'usa el català de manera exclusiva, però no són suficients.

En conclusió, podem afirmar que les variables atribucionals (d'emissor i receptor) no mostren una relació clara amb els catalanoparlants que parlen castellà, però sí que ho són els contextos en què s'insereixen. A més, també les variables estructurals, que en última instància intervendrien en les relacions entre catalanoparlants, estan associades. Però en tots els casos pareixen ser predominants les variables contextuals (aula) que no pas les variables estructurals (que en són deutores). Així, les tries lingüístiques entre catalanoparlants vindrien donades per dues variables contextuals: composició demolingüística de l'aula i ús del català entre companys de l'aula. La resta de variables atribucionals (competències, confiança i actituds lingüístiques) i estructurals (composició sociolingüística de la I Corona dels alumnes i usos lingüístics en la II Corona) tindrien un paper secundari en les tries entre catalanoparlants. Vegeu el model al Gràfic 44.

Gràfic 44 – Model sobre factors que intervenen en les tries lingüístiques entre catalanoparlants.

Així, les relacions en català entre catalanoparlants es troben en aules que de mitjana tenen una composició del 45,5% de catalanoparlants familiars i una mitjana d'ús del 45,2%. Per contra, les relacions en castellà entre catalanoparlants es troben en aules amb una mitjana del 35,2% de catalanoparlants i un ús encara menor, del 26,16%.

9.5 SÍNTESI

El concepte de *rol sociolingüístic* es fonamenta en què les tries lingüístiques dels individus no són aleatòries, ni estrictament individuals. Ben al contrari, els individus segueixen unes pautes en les seues tries lingüístiques, perquè les tries lingüístiques individuals sovint depenen de les xarxes socials, i és per això que són predictibles (Coulmas, 2005, p. 140).

Des d'un nivell **microsocial** es poden observar patrons de comportament en les tries lingüístiques. Cal tenir en compte que el comportament sociolingüístic no només depèn de les preferències personals de l'individu, sinó que en bona part també depèn de la posició sociolingüística que ocupa l'individu en la seua xarxa social, de la composició de la seua xarxa, i de les expectatives de comportament sociolingüístic que el grup espera que seguisca cada individu en funció del seu estatus sociolingüístic. És per això que el rol desenvolupat no només depèn de les preferències de l'emissor, sinó que els interlocutors etiqueten *ego* amb diferents papers/rols sociolingüístics, de forma que estes etiquetes també vehiculen el seu comportament sociolingüístic a partir de qüestions com la seua llengua familiar, l'origen geogràfic, les competències lingüístiques, la llengua habitual, els trets lingüístics de parlant nadiu o neoparlant en les diferents llengües, les actituds, o la posició davant les normes de convergència i divergència lingüística en els processos quotidians de negociació de codi. Així, **en la configuració de les tries lingüístiques és tan rellevant observar les qüestions relacionades amb l'emissor com les qüestions relacionades amb el receptor.**

Des d'un nivell **macrosocial** també es pot observar com les tries lingüístiques i els rols desenvolupats pels individus emergeixen a partir de la cultura i les **normes socials** i culturals (més o menys) àmpliament compartides. L'estructura social constreny les tries personals. Així, els individus no només fan tries a partir de les seues preferències individuals quan han confirmat la comprensió lingüística per part del seu interlocutor, sinó que s'encaixen en els **habitus**, esquemes perdurables de percepció i acció, mitjançant els quals els individus incorporen un marc cultural, històric i social en la seua consciència (Bourdieu, 1982; Bourdieu & Wacquant, 1994). Però esta influència de l'estructura social en els individus també té doble direccionalitat, pel fet que les normes socials es reforcen (o es trenquen) quotidianament a partir de les tries lingüístiques que els propis parlants fan.

Així, l'**anàlisi de xarxes sociolingüístiques** en general, i el **modelatge de blocs** (*blockmodeling*) en concret, han resultat rellevants per a detectar els rols sociolingüístics. S'estudia els patrons de tria de llengües que impregnen el comportament dels alumnes estudiats i, d'este estudi es fa emergir les normes sociolingüístiques sota les que es desenvolupa el seu comportament social. A més, la detecció dels rols sociolingüístics es fa (només) a partir del comportament declarat pels alumnes, i de forma aïllada dels atributs personals, tals com la llengua familiar de l'individu. Això permet fer anàlisis molt riques, com per exemple comparant el comportament sociolingüístic amb l'origen lingüístic familiar de l'individu.

Els resultats mostren que les relacions sociolingüístiques (dels alumnes) es poden interpretar de manera molt acurada a partir de rols sociolingüístics. Els individus trien les llengües amb que interaccionen amb altres individus, i a la vegada, els altres individus els interpel·len amb unes tries lingüístiques, segons l'etiquetatge que fan d'*ego* a partir d'un seguit de factors. Tal com hem comprovat, les tries d'estos alumnes és poden simplificar en tan sols **quatre rols sociolingüístics**, que sintetitzen les normes sociolingüístiques amb membres de l'**endogrup** (catalanoparlants o castellanoparlants) i amb membres de l'**exogrup** (mantenidors o

convergens). Els alumnes que desenvolupen rols catalanoparlants són una tercera part del total, amb el 14,9% desenvolupant **rols catalanoparlants mantenidors** i el 19,4%, **rols catalanoparlants convergents**. Un nombre menor desenvolupa **rols castellanoparlants convergents** al català (9,9%), i la major part dels alumnes desenvolupa **rols castellanoparlants mantenidors** (55,8%), això és, pràcticament monolingües. La síntesi amb quatre rols sociolingüístics, i de les normes sociolingüístiques que se'n deriven, es mostra a totes llums reeixida: només es produeixen un 3,6% d'inconsistències, que són les interaccions en què les dades empíriques no s'emmotllen al model proposat.

Veiem en l'anterior capítol que l'evolució dels **usos lingüístics familiars** era força variable. Hi havia certa tendència favorable al castellà, tot i que esta no sempre es mostrava d'una forma clara, i també hi havia processos importants de catalanització. Una de les qüestions clau que havíem observat era que les variacions es produeixen habitualment en les relacions horitzontals (tria de la llengua entre els progenitors o entre els germans) més que no pas en les relacions verticals (llengua que els progenitors transmeten als fills).

I és precisament en unes altres interaccions horitzontals que estudiem en este apartat, les interaccions **entre companys de classe**, que detectem un **importantíssim canvi sociolingüístic que fa trontollar l'estabilitat sociolingüística del català a la Franja**. Així, si bé la major part dels qui no tenen el català com a llengua familiar desenvolupen rols castellanoparlants, i només desenvolupen rols catalanoparlants alumnes que tenen el català (o el català i el castellà) com a llengua familiar, també és cert que **un gruix importantíssim d'alumnes catalanoparlants familiars (una quarta part) desenvolupen rols castellanoparlants**, i que **en el cas dels bilingües familiars hi ha una major preponderància a desenvolupar rols castellanoparlants** (dos tercers parts), dels quals la major part de les ocasions són castellanoparlants mantenidors

Tot i esta erosió de l'ús del català entre els catalanoparlants i bilingües familiars, **la llengua familiar continua sent la variable central per a entendre les tries lingüístiques**, perquè pràcticament només els alumnes que han rebut el català en l'àmbit familiar són els qui l'utilitzen, i la major part dels castellanoparlants i al·loglots familiars desenvolupen rols castellanoparlants mantenidors. Possiblement en este apartat també són rellevants totes aquelles tendències absents, especialment l'adopció de l'ús del català dels alumnes que no el tenen com a llengua familiar. La bilingüització unilateral augura la substitució lingüística, apunten Boix i Vila (1998, p. 189), i en este cas la situació és encara més crítica. La manca d'altres vies d'alfabetització efectives, com el sistema educatiu, o l'adopció de la llengua *a/carrer* en contextos d'hegemonia demogràfica, no auguren una bona perspectiva sociolingüística amb el manteniment d'estes tendències.

Però a més de la llengua familiar, hi ha altres factors que s'associen amb el desenvolupament de rols castellanoparlants per part dels catalanoparlants i bilingües familiars. De forma força recurrent, la **llengua ambiental** entre companys de classe, i en general la presència del català en la xarxa social de l'alumne, es mostren molt importants en el desenvolupament de rols castellanoparlants per part dels catalanoparlants i bilingües familiars. **Allà on el català es troba minoritzat demogràficament**, ja siga perquè els catalanoparlants (i bilingües) familiars són pocs, o perquè són poc visibles, **part dels catalanoparlants i la major part dels bilingües familiars acaben desenvolupant rols castellanoparlants**. I no només en situacions on el català és clarament minoritari, sinó que esta situació es pot donar fins i tot en aules en què la presència de les dues llengües és equivalent. En la dinàmica actual el català es minoritza

demogràficament, però a més el mecanisme que hi actua oculta encara més la llengua. I complica la sostenibilitat de la llengua. D'una banda, els bilingües familiars són un dels grups més sensibles a esta minorització, i actualment els grups bilingües són més que no pas en les generacions anteriors, però a més, en les noves generacions cada vegada hi ha més castellanoparlants, creant-se una roda de causa–efecte desfavorable a la sostenibilitat del català en conjunt.

També la competència lingüística es relaciona amb el manteniment de rols catalanoparlants per part de catalanoparlants i bilingües familiars. En ocasions prima la competència oral, en altres la competència escrita i en altres la confiança lingüística, però este factor posa de relleu el paper de l'escola, o millor dit, la manca del paper alfabetitzador generalitat del sistema educatiu aragonès. Els catalanoparlants i bilingües familiars que desenvolupen rols castellanoparlants declaren nivells inferiors de competència oral de la llengua. En bona part es pot deure a que un nivell baix d'ús de la llengua fora de la llar es pot encomanar a una percepció de menor competència oral. Però també és rellevant la confiança lingüística, lligada amb la seguretat i l'ansietat lingüística, o la competència escrita, lligada amb l'alfabetització. En un punt d'inflexió històrica com l'actual, per a bona part dels alumnes la família no és una via d'adquisició del català, i la minorització demogràfica fa encara més residual el poder d'atracció lingüística que s'havia pogut observar durant el segle passat per a aprendre la llengua *al carrer*. Així, **el paper de l'escola es presenta com a fonamental**, i potser únic. Res augura que un increment de la competència i la confiança lingüística per la via escolar es convertisca automàticament en ús lingüístic (Francesc Xavier Vila i Moreno, 2012, p. 15; F. Xavier Vila i Moreno, 2004b, p. 34; F. Xavier Vila i Moreno & Sorolla, 2015, p. 28), en què els rols desenvolupats siguen més favorables al català, o encara menys, que canvien de forma rellevant les tries lingüístiques ja consolidades entre amics. Però de ben segur esta normalitat del català en el sistema educatiu, com a llengua de (part de la) instrucció, encara que tinga un paper molt parcial, deixarà de considerar la llengua del territori com una singularitat aliena al sistema educatiu, o com en molts casos, una excentricitat insòlita que cal eradicar. I potser aturarà el motor de castellanització unilateral que el sistema educatiu històricament ha significat a la Franja, fins avui dia.

Finalment, també hem observat que les **actituds lingüístiques** solen aparèixer en un segon pla, normalment de menor rellevància. Amb tot, la seua importància hi és de fons. Ben possiblement esta qüestió es relaciona amb el que ja hem apuntat en altres treballs (Sorolla Vidal et al., 2009), que apel·la a que les actituds només prenen una rellevància central quan els nivells de competència lingüística en les dues llengües són generalitzats. Fora d'esta situació d'equilibri, les actituds i les preferències sociolingüístiques tenen un paper més irrellevant, perquè situen el catalanoparlant davant un interlocutor que no usa, o que fins i tot, que potser declara que no entén el català. Així, esta rellevància analítica menor de les actituds de nou recupera les qüestions tractades més amunt sobre **la (manca de) competència oral en català, la rellevància de la llengua familiar, el paper (des)alfabetitzador del sistema educatiu i la minorització demogràfica del català a la Franja**.

Conclusions

10 CONCLUSIONS

Esta recerca estudia la situació sociolingüística de la Franja mitjançant l'anàlisi de les interaccions i les tries lingüístiques entre alumnes de diferents centres escolars, per tal d'estudiar l'estat del manteniment i la substitució de la llengua autòctona del territori. Així, aprofundim en l'estudi de les tries lingüístiques entre companys de classe, en 245 alumnes d'una cohort d'estudiants del Baix Cinca i la Llitera. El treball també situa en el seu objectiu ampliar el camp de visió de la recerca sobre la substitució lingüística més enllà de la transmissió lingüística familiar. La qüestió que se situa en la base de la recerca és si l'anàlisi de xarxes socials ajuda a entendre millor quins són els factors que expliquen les tries lingüístiques que els individus fan en societats plurilingües. En este capítol de conclusions primer revisarem els resultats de les diferents hipòtesis que han regit la recerca, i a continuació farem una revisió succinta dels resultats de la recerca i el seu lligam amb el marc teòric, especialment centrats en el camp de la substitució lingüística i el de les xarxes socials en sociolingüística, i posteriorment revisarem . A continuació tractarem les aportacions que considerem més rellevants de la recerca, i finalment dibuixarem les línies de futur que s'obren a partir del treball, tant en el camp de la recerca com en el de les dinàmiques sociolingüístiques de la Franja.

10.1 VALIDACIÓ DE LES HIPÒTESIS

En este treball s'han plantejat dotze hipòtesis (vegeu-ho a la **Error! No s'ha trobat l'origen de la referència.**). La hipòtesi principal és de caire metodològic, plantejant que l'anàlisi estructural millora la capacitat d'anàlisi de les tries lingüístiques. La hipòtesi es valida a partir dels resultats, donat que la recerca demolingüística tradicional analitza els usos lingüístics dels individus a partir només dels atributs de l'individu/emissor, però obvia la importància dels atributs de l'individu/receptor. Bona part de les hipòtesis i troballes que fem en esta recerca sobre la substitució lingüística a la Franja no es poden testar, i ni tan sols plantejar, sense l'ús de la metodologia i del marc teòric de l'anàlisi estructural. L'anàlisi de xarxes socials permet analitzar quines llengües trien els individus amb interlocutors concrets, i s'ha observat que estes tries varien tant segons els atributs de l'emissor, com dels atributs del receptor.

En segon lloc s'ha plantejat la hipòtesi 2, que tracta la transmissió lingüística intergeneracional de les llengües a la Franja i la seua reproducció familiar. Els resultats apunten en primer lloc que les parelles lingüísticament homogènies transmeten la seva llengua inicial, la qual cosa valida les subhipòtesis 2.1 i 2.2. En estos casos, les fuites d'una llengua cap a l'altra no sempre són desfavorables al català. Per contra, en les parelles mixtes sol haver-hi més preponderància a la transmissió del castellà, i per tant, es refuta la subhipòtesi 2.3 que pronosticava un repartiment més equivalent entre una i altra llengua.

En tercer lloc, les dues hipòtesis relacionades amb els factors que expliquen la conformació de les interaccions són refutades. Així, es refuta la hipòtesi 4, perquè si bé s'observa que a nivell general els catalanoparlants i bilingües familiars donen certa preferència a les relacions amb

altres companys de la mateixa llengua familiar, quan este efecte és controlat per altres factors estructurals, com la tendència a la reciprocitat de les relacions o a la sociabilitat amb els amics dels amics, la tendència a l'homofília per llengua familiar perd la significació. El mateix ocorre amb l'homofília per l'origen geogràfic (hipòtesi 4), que no és un factor rellevant en la configuració de les relacions en controlar-se per altres factors, com el gènere o la llengua familiar.

En quart lloc, s'han plantejat les hipòtesis relacionades amb els factors que s'associen amb la tria de les llengües amb els companys de classe. La major part dels alumnes usen una única llengua en la interacció amb un company, quedant validada la hipòtesi 5 que proposa que l'ús bilingüe és residual. Amb tot, les interaccions *bilingües* són quantitativament rellevants, i esta qüestió ens desperta certes sospites sobre el significat que té per als enquestats l'ús de les dues llengües, i fins quin punt els usos bilingües declarats són realment bilingües. En la hipòtesi 6 plantejem que les interaccions lingüísticament divergents són quantitativament poc nombroses, i així ocorre la major part de les vegades. Amb tot, encara que no són molt nombroses, no deixen de ser rellevants, i encara més quan el model de rols sociolingüístics proposat dissenteix sobre l'acomodació a l'ús de la mateixa llengua en les interaccions, i les incorpora com a habituals en les interaccions entre els catalanoparlants i els castellanoparlants convergents, o entre els catalanoparlants i els castellanoparlants divergents.

Pel que fa a la hipòtesi 7, ha resultat ser el punt central en relació a la (nova) situació sociolingüística de la Franja. El fet de detectar que fins a un 20,3% de les interaccions entre catalanoparlants familiars es produeixen en castellà, i de fet, que fins a un 25,3% dels catalanoparlants familiars desenvolupen rols castellanoparlants, la refuta, pel fet que bona part dels catalanoparlants familiars utilitzen el castellà amb altres catalanoparlants familiars, trenquen la norma endogrupal de manteniment del català, i comprometen en bona mesura el futur de la llengua. La hipòtesi 8, que proposa la vigència i hegemonia de la norma de convergència al castellà en les interaccions exogrups, es valida en comprovar que la major part són en castellà. La hipòtesi 9, que proposa que els bilingües familiars tendeixen a convergir a la llengua de l'altre, també queda refutada, perquè l'ús que fan del castellà amb catalanoparlants familiars és de fins el 58,4%, i amb altres bilingües familiars, de fins el 80,1%. De fet, fins a dos tercers parts dels bilingües familiars desenvolupen rols castellanoparlants, la major part d'ells, mantenidors.

I en cinquè i últim lloc, pel que fa a les hipòtesis plantejades en relació als rols sociolingüístics, es valida la hipòtesi 10, que proposa que els individus segueixen certs patrons en les tries lingüístiques, que denominem **rols sociolingüístics**, i que són els que desvelen l'existència de normes sociolingüístiques interioritzades per part dels parlants. La hipòtesi 11, per contra, queda refutada, pel fet que el comportament sociolingüístic de la Franja no es pot sintetitzar amb només dos rols sociolingüístics de catalanoparlants convergents i castellanoparlants mantenidors, pel fet que un model amb quatre rols sociolingüístics (catalanoparlants mantenidors, catalanoparlants convergents, castellanoparlants convergents i castellanoparlants mantenidors) ha resultat més adequat a les dades empíriques, sense afegir una complexitat excessivament major.

Taula 54 – Síntesi de les hipòtesis plantejades i la seua validació. ✓ = validada. × = refutada. * = resultats no concloents.

Hipòtesi principal

✓	Hipòtesi 1: L'anàlisi dels mecanismes que operen en les tries lingüístiques dels individus en societats plurals, i la capacitat de predir estes tries, és significativament més precisa amb l'anàlisi estructural que no pas amb l'anàlisi demoscòpica.
Llengua familiar	
✓*	Hipòtesi 2: Els grups sociolingüístics en l'àmbit familiar es continuen reproduint
✓*	Subhipòtesi 2. 1: la transmissió lingüística intergeneracional dels catalanoparlants es manté estable
✓*	Subhipòtesi 2. 2: la transmissió lingüística intergeneracional dels castellanoparlants es manté estable
×	Subhipòtesi 2. 3: la transmissió lingüística intergeneracional dels bilingües familiars es reparteix de forma similar en la transmissió del català i el castellà
Interaccions	
×	Hipòtesi 3: Les relacions endogrupals (homofília), entre els parlants familiars de català d'una banda, i entre els parlants de castellà de l'altra, seran significativament més comuns que les relacions exogrupals.
×	Hipòtesi 4: En relació a l'origen geogràfic, les relacions endogrupals seran significativament més comuns que les exogrupals.
Tries lingüístiques	
✓ *	Hipòtesi 5: Els enquestats tendiran a utilitzar una única llengua amb una persona.
✓*	Hipòtesi 6: En les interaccions serà poc comú la divergència lingüística, perquè els individus tendeixen a interactuar entre ells amb una única llengua.
×	Hipòtesi 7: En les díades endogrupals la tria lingüística es resoldrà en la llengua familiar compartida pels (dos) parlants.
✓	Hipòtesi 8: En les díades exogrupals la tria lingüística es resoldrà en castellà
×	Hipòtesi 9: les tries lingüístiques dels bilingües familiars tendiran a convergir a la llengua de l'altre
Rols sociolingüístics	
✓	Hipòtesi 10: les tries lingüístiques dels individus no són aleatòries o casuals, sinó que els individus segueixen uns patrons habituals de comportament (rols sociolingüístics) que desvetllen l'existència de normes sociolingüístiques i la seua interiorització per part dels parlants.
×	Hipòtesi 11: el comportament sociolingüístic de la Franja es pot sintetitzar en dos rols sociolingüístics: castellanoparlants mantenidors i catalanoparlants convergents. Estos rols es dedueixen de dues normes sociolingüístiques: manteniment de la llengua en relacions endogrupals i convergència al castellà en relacions exogrupals.

10.2 TRANSMISSIÓ LINGÜÍSTICA I USOS EN FAMÍLIA

Per a l'estudi de la substitució lingüística cal distingir les causes, els mecanismes i el producte del procés. La major part dels investigadors situen el procés de modernització com el principal motor de la substitució de multitud de les llengües d'arreu del món. Alguns investigadors situen la *causa* principal en la dominació política que l'Estat-nació ha exercit en el procés de modernització per a homogeneïtzar la població, i en especial, per a minoritzar les comunitats

lingüístiques perifèriques, amb processos com els de la bilingüïtzació unidireccional de les comunitats lingüístiques minoritzades. Altres, però, han destacat la importància cabdal del procés de modernització econòmica i social, que clava les raïls en les dinàmiques produïdes a partir de la industrialització, tals com la urbanització, la mobilitat social, la concentració del capital, l'increment del treball assalariat, la urbanització o la mobilitat geogràfica. Només les elits d'algunes comunitats lingüístiques han pogut situar-se en el lideratge del procés, habitualment les mateixes que lideren el procés homogeneïtzador de l'Estat-nació, la qual cosa ha associat les seues llengües amb l'ascens social i el progrés, travant les llengües perifèriques mitjançant la seua vinculació amb la societat preindustrial, l'endarreriment i/o la ruralitat.

En el cas de la Franja, al llarg del segle XX l'Estat-nació ha bilingüïtzat unidireccionalment només la comunitat catalanoparlant, i fins i tot amb l'adveniment de l'Estat de les Autonomies l'*optativitat* de la llengua catalana al sistema educatiu ha estat el programa de màxims que han arribat a desenvolupar les diverses propostes polítiques aragoneses, blindant així que part de la població castellanoparlant nouvinguda o autoctonitzada pugua conservar el seu monolingüisme, mentre s'aboca els catalanoparlants a un sistema educatiu vehiculat només en castellà i que continua reproduint, indirectament, la asimetria i la norma de convergència al castellà. També el procés de modernització econòmica ha pogut arribar a associar la llengua amb l'ascens social. Però en un procés econòmic i social difícilment dissociable dels mecanismes de poder polític, com el sistema sanitari o el sistema educatiu. Les disrupcions socials que la major part de les recerques europees han detectat en el processos de substitució lingüística aparentment no es produeixen a la Franja, o almenys no s'observen amb la intensitat que en altres casos s'ha destacat. De fet, alguns dels processos com els d'urbanització han estat lligats, si més no en l'àrea territorial central, amb ciutats catalanes de l'altra banda de la frontera administrativa, que poden ser vistes pels frangencs com a referents de normalització lingüística, més que no pas com a substituents. Així, tot apunta que les causes del retrocés del català cal lligar-les més al paper homogeneïtzador i monolític de les estructures de poder que no pas a la modernització social i econòmica.

Però per tal que les macroestructures puguen acabar produint la substitució lingüística cal que s'activen els *mecanismes*. En un primer pla, lligant les causes i els mecanismes psicològics, hi ha la competència, la confiança i les actituds lingüístiques. La manca de competència o de confiança lingüística, o les actituds negatives cap a la pròpia llengua, són tant una conseqüència dels processos macrosocials abans esmentats com un mecanisme pel qual s'activa la substitució. Perquè la substitució només s'inicia quan s'activen els mecanismes. Les causes poden romandre durant dècades, i fins i tot segles, en estat de letargia, però en activar-se els mecanismes, és quan apareixen els símptomes de la substitució lingüística. La bilingüïtzació és el principal mecanisme, perquè sense bilingüïtzació de la comunitat lingüística minoritzada no es pot produir substitució lingüística. Amb tot, cal tenir en compte que la bilingüïtzació, per si mateixa, no desemboca en la substitució lingüística. La distribució funcional de la llengua sol ser un altre mecanisme, pel qual la llengua pròpia perd els àmbits d'ús més formal. Però tampoc per ella mateixa, i de forma aïllada, comporta una substitució lingüística, com apunta el debat sobre si és possible l'estabilitat de la distribució funcional de les llengües. Els altres dos mecanismes pels quals es passa d'una predominança de la llengua pròpia a una predominança de la llengua expansiva sí que són més vinculants, i són alguna cosa més que un símptoma: se situen en el moment en què es fa evident que el procés de substitució s'ha activat. El primer mecanisme se situa en la llengua endogrupal, de manera que

la llengua deixa de reproduir el seu paper de codi entre els membres de la comunitat lingüística. El segon és el trencament de la transmissió lingüística als fills. Ambdós mecanismes són necessaris, i suficients, en la substitució lingüística d'una comunitat. A continuació tractarem la transmissió lingüística intergeneracional, i reprendrem els usos lingüístics endogrups en el següent apartat.

A la vista de les dades declarades pels alumnes, el català té unes debilitats importants en la transmissió lingüística familiar. D'entrada, **si limitem el fenomen estrictament a les relacions verticals, és a dir, a la transmissió de la llengua de pares a fills, no es pot parlar d'un procés generalitzat de trencament de la transmissió lingüística intergeneracional a les comarques estudiades.** En tot cas, el nivell d'este trencament és comparable a un trencament igual de voluminós de la transmissió del castellà de pares a fills. **Rarament es produeix un canvi de llengua en decidir la llengua a transmetre als fills i, quan es dona, el trencament de la transmissió no sol ser categòric sinó gradual:** per exemple en una parella mixta, un dels progenitors abandona la transmissió de la seua llengua inicial, o una família originàriament monolingüe incorpora l'altra llengua també en la transmissió de la llengua, però són rares les famílies originàriament monolingües que adopten només l'altra llengua en la transmissió als fills.

Ara bé, si eixamplam l'abast de la nostra anàlisi i a més de la transmissió de pares a fills tenim en compte les relacions familiars horitzontals, aleshores sí que es detecta una del català. En relació amb la llengua inicial dels progenitors, el català reula en el moment inicial de creació de parelles, perquè les parelles mixtes afavoreixen el castellà, i en la llengua que els germans utilitzen entre ells, perquè el castellà també guanya terreny. Això ens mostra que **per al manteniment de la transmissió lingüística familiar són fonamentals les tries lingüístiques entre iguals, el paper que juguen les parelles mixtes, i, evidentment, les normes sociolingüístiques en les interaccions interètniques.**

En termes generals, bona part dels estudis de la substitució lingüística en comunitats minoritzades habitualment descriuen una fase de substitució molt més avançada que no pas la que es detecta a la Franja a partir de les enquestes d'usos lingüístics i l'estudi que aquí presentem. En estos estudis normalment es descriu una substitució que pràcticament es produeix en tres generacions: una primera generació, la dels avis, on la llengua recessiva és la llengua exclusiva en tots els àmbits socials i en la transmissió als seus fills; aquesta segona generació, que rep la llengua recessiva dels progenitors però generalitza la llengua expansiva entre germans i la transmet als seus fills; i una tercera generació, la dels néts, que familiarment només rep la llengua expansiva. A les enquestes de població adulta de la Franja no s'observa trencament de la transmissió en parelles homogènies, però en la generació estudiada aquí (la dels nascuts a mitjans dels 90) sí que s'observen variacions importants en la llengua en l'àmbit familiar. Si tenim en compte els canvis de comportament en els usos endogrups, que tractarem a continuació, potser es tracta de la segona de les tres generacions, en què part dels catalanoparlants es plantejarà la (poca) utilitat de transmetre la llengua als seus futurs fills.. Però això són qüestions a les que hauran d'atendre recerques futures.

10.3 TRIES LINGÜÍSTIQUES I ROLS SOCIOLINGÜÍSTICS EN LES RELACIONS AMB ELS COMPANYS

Els primers investigadors que van aplicar l'anàlisi de xarxes socials en sociolingüística van detectar que les diferències generacionals eren el principal factor que es vinculava amb les transformacions sociolingüístiques, amb canvis que ocorrien pràcticament en només tres generacions. Però estudiant membres de la mateixa cohort també es detectaven diferències en el comportament, i la xarxa social era essencial per a entendre-les. En alguns casos era la composició pagesa de la xarxa dels individus, en altres l'arrelament de les interaccions al barri, o la composició ètnica dels immigrants. Però es va establir cert consens en considerar que les xarxes explicaven la cohesió social dels grups i el seu efecte sobre el comportament dels individus, i que d'alguna manera, les xarxes denses i múltiples permetien mantenir les varietats vernaculars, ja foren llengües minoritzades o varietats no estàndard, en oposició a les dinàmiques homogeneïtzadores i estandarditzadores que emanaven dels centres de poder.

En la nostra recerca, més que l'estudi de com la cohesió social i les xarxes denses permeten el manteniment de les varietats estàndard, el que ens hem proposat és explorar com funcionen internament estes xarxes. I resseguint el camí ja iniciat per Susan Gal, hem aprofundit en la recerca de com les tries lingüístiques depenen no només de les preferències de l'emissor, sinó que solen afectar les preferències tant de l'emissor com del receptor (Gal, 1979, p. 129). Concretament, entre els 245 alumnes de diferents poblacions de la Franja, que hem tractat es detecta un canvi cabdal pel que fa a la situació del català a la Franja: la llengua ha deixat de ser el vehicle de comunicació central i hegemònic en el desenvolupament de la vida social dels preadolescents. Així, s'ha passat d'una societat plenament catalanoparlant com la que es dibuixava en les recerques dels anys 90, a una situació en què el castellà ja no només és la llengua majoritària de les interaccions, sinó que disputa al català el paper de llengua endogrupal entre catalanoparlants. En estes noves generacions, nascudes a mitjans dels anys 90, el català té una presència molt perifèrica en les seues interaccions. Així, de mitjana els alumnes només usen el català en el 17,1% de les interaccions que mantenen amb els seus companys de classe, que juntament amb el 11,5% en què declaren usar les dues llengües —una etiqueta que pot englobar, com hem vist, tant discursos alternats com usos d'un vernacular interferit—, apleguen només al 28,6% de les interaccions. La resta són interaccions en castellà 70,8%. De fet, només entre catalanoparlants familiars es produeix una majoria d'interaccions en català (66,2%). I encara així, fins a un 20,3% de les interaccions entre catalanoparlants familiars són només en castellà. De fet, fins i tot les interaccions entre bilingües familiars i catalanoparlants són majoritàriament en castellà (al voltant del 55%), i les interaccions entre bilingües familiars són, en general, només en castellà (80,1%).

Per tal de contextualitzar la situació, però, cal tenir en compte els resultats d'altres recerques que han usat metodologies similars o han fet recerca etnogràfica. Pujolar (1993, p. 67) destacava que es podien donar casos de catalanoparlants que poden haver-se acostumat a parlar castellà entre ells, i que algunes dinàmiques podien trencar esta decisió inicial. Una

qüestió que recuperaria anys més tard, en què detectava que es repetia este ús endogrupal del castellà entre catalanoparlants, però els actors el solien considerar poc desitjable, i que ocorria el fet oposat, de castellanoparlants que interactuaven en català entre ells, i que solien lligar a qüestions de repertori i ascens social (González Balletbò et al., 2014, p. 116-117, 124). Vila (1996, p. 302) detectava a Santa Coloma de Gramenet, als anys 90, que en un context amb una alta densitat de castellanoparlants familiars la norma de convergència al castellà era àmpliament respectada, i a més, que el comportament dels bilingües familiars amb catalanoparlants o altres bilingües en ocasions era majoritàriament, o fins i tot exclusivament, en castellà. Amb tot no detectava que el català perguera la seua posició de llengua endogrupal entre catalanoparlants familiars. També Rosselló (2004, p. 917) detectava en la seua recerca primerenca en alumnes de 6è de primària a Barcelona que, si bé els catalanoparlants mantenien l'ús del català en les relacions endogrupsals i que el català en alguns casos estenia el seu ús fora dels límits pròpiament endogrupsals, els bilingües familiars interactuaven en castellà entre ells. Per la seua banda, la recerca de Galindo, en una àmplia mostra d'escoles catalanes, detectava que entre catalanoparlants familiars fins a un 8% dels torns de parla eren en castellà. Però a més, destacava que la configuració demolingüística de les aules era un factor molt important, donat que entre catalanoparlants familiars els torns de parla en castellà se situaven fins al 30% en aquelles escoles amb una composició similar dels dos grups sociolingüístics, amb el 30%–70% dels alumnes catalanoparlants familiars (Galindo & Vila i Moreno, 2009, p. 277 i ss.; Francesc Xavier Vila i Moreno & Galindo Solé, 2012). Tingueu en consideració que la unitat d'anàlisi de Galindo era el torn de parla, i no la tria lingüística, i bona part dels torns en castellà podien estar integrats com a alternança de codi en tries lingüístiques amb el català com a llengua base, però la proporció de torns en castellà entre catalanoparlants eren alts en estos contextos no especialment desfavorables al català.

En aquest treball hem partit de la premissa que les tries lingüístiques no són aleatòries, sinó que segueixen unes pautes comunes que podem sintetitzar mitjançant el concepte de *rol sociolingüístic*, que es defineix per la pauta de comportament sociolingüístic que cada individu efectua tant en relació a la seua posició sociolingüística com a les expectatives de comportament sociolingüístic que el grup espera que seguisca en funció del seu estatus sociolingüístic. Per a definir els rols, en el nostre treball hem definit els individus segons el seu comportament amb els companys, de forma independent a altres variables com la llengua familiar. Això ens ha permès comprovar l'adequació de diferents models sociolingüístics a les dades empíriques, tenint en consideració tant el comportament dels individus amb els *alteri*, com el dels *alteri* amb l'individu. Com a resultat hem proposat que un model amb quatre rols sociolingüístics és el que millor s'adequa als resultats, definit per *catalanoparlants mantenidors*, *catalanoparlants convergents*, *castellanoparlants convergents* i *castellanoparlants mantenidors*. Els rols es caracteritzen segons la llengua utilitzada endogrupalment (catalanoparlants els que usen català entre ells, i castellanoparlants els que usen castellà entre ells), i la llengua utilitzada exogrupalment (convergentes els que convergeixen a la llengua de l'altre, i mantenidors els que mantenen la seua llengua). Els resultats apunten que la major part dels alumnes desenvolupen rols castellanoparlants mantenidors (55,8%), que agregats als castellanoparlants convergents (9,9%), sumen pràcticament dos tercers parts d'alumnes desenvolupant rols castellanoparlants. Els rols catalanoparlants no sumen entre convergents (19,4%) i mantenidors (14,9%) molt més d'un terç dels alumnes.

Posant en relació la transmissió lingüística intergeneracional, que és la clau de volta en el manteniment de les llengües minoritzades, i les tries lingüístiques dels alumnes, hem pogut observar el vincle que s'estableix entre la llengua familiar i el rol sociolingüístic que els alumnes desenvolupen. Així, en el desenvolupament de rols catalanoparlants la llengua familiar és essencial: fins a un 94,3% dels catalanoparlants mantenidors i un 85,1% dels catalanoparlants convergents han après la llengua a la llar (catalanoparlants o bilingües familiars). Per contra, els que no han après el català en l'àmbit familiar, no usen el català, perquè desenvolupen molt majoritàriament rols castellanoparlants mantenidors (95,4% dels castellanoparlants) Amb tot, el lligam no és monolític, perquè un percentatge significatiu d'informants que van rebre el català com a llengua familiar adopten rols sociolingüístics castellanoparlants. Concretament, hem detectat que fins a un 25,4% dels catalanoparlants familiars desenvolupen rols castellanoparlants, i que la major part dels bilingües familiars desenvolupen rols castellanoparlants (67,6%), en la major part dels casos, mantenidors.

Els rols també permeten observar les normes sociolingüístiques subjacents a la realitat sociolingüística. La **norma de convergència lingüística al castellà ha estat** àmpliament seguida durant el segle XX als territoris de llengua catalana. Fins la dècada dels 80 esta norma només erosionava tímidament la comunitat catalanoparlant de la Franja, pel fet que, donat el seu caràcter econòmicament perifèric, rebia escassa població forana. Això explica per què s'hagi mantingut l'hegemonia social del català en les interaccions orals informals a la Franja al llarg del segle XX, a pesar de les pressions homogeneïtzadores des dels nuclis de poder externs, perquè la població no catalanoparlant inicial era escassa i fins i tot els fills de castellanoparlants familiars tenien certa tendència a incorporar el català en el seu repertori. En canvi, especialment a l'inici del segle XXI, han crescut quantitativament els castellanoparlants (autòctons i al·lòctons), els bilingües i els al·loglots familiars. Això ha incrementat el potencial (exponencial) que la norma de convergència té per a amplificar l'ús del castellà a partir del volum real de castellanoparlants familiars presents, amb el bandejament social que pateix el català, com a llengua minoritzada i *etnolingüísticament marcada*, la qual cosa margina la tradicional catalanització que es produïa *al carrer* dels bilingües familiars i l'atracció de nous parlants. En altres paraules, els canvis demogràfics produïts des de finals del segle XX han activat els efectes assoladors de la norma de convergència i la bilingüització asimètrica, que ja eren presents i consolidats a la Franja des del moment que s'hi va anar estenent el coneixement del castellà. Estes noves dinàmiques fan trontollar el vincle entre la llengua familiar i els rols sociolingüístics, i concretament, la dinàmica tradicional de desenvolupament de rols catalanoparlants per part dels catalanoparlants familiars. De fet, s'observa que la norma de manteniment del català com a llengua endogrupal entre catalanoparlants familiars ha entrat en crisi, que es tradueix en catalanoparlants familiars que adopten rols castellanoparlants i utilitzen el castellà entre ells.

La minorització demogràfica aparentment és el factor clau que ha afectat el manteniment de les normes endogrupsals entre catalanoparlants, i en la tries lingüístiques dels bilingües familiars. El fet que bona part de les interaccions entre iguals siguin en castellà, bé perquè no la tenen com a llengua familiar, o perquè és la llengua no marcada en les relacions exogrupsals, ha conformat realitats socials en què el castellà ja no només és la llengua vehicular de la institució educativa, sinó que també la llengua ambiental informal molt majoritària entre iguals, fent que bona part dels bilingües familiars privilegien el seu ús també amb catalanoparlants, i fins i tot que penetri com a llengua endogrupal entre bona part dels

catalanoparlants familiars. La situació actual i venidora de la Franja posa el català en un context més complicat que no pas el que havia observat en bona part del segle XX. Fins ara, la norma de convergència al castellà ha fet créixer massivament el nombre de castellanoparlants a la Franja a partir dels matrimonis mixtos i ha minoritzat el català demogràficament, però encara no havia afectat la transmissió lingüística en les parelles de llengua inicial catalana. Tanmateix, si res canvia, és ben probable que la part dels joves que es mantinguen o retornen al territori, quan tinguen fills el manteniment de la llengua en l'àmbit familiar tindrà una evolució molt més desfavorable al català. Perquè tal com hem observat, els canvis en la transmissió es gesten en les tries lingüístiques horitzontals (amb la parella, amb els germans...) més que no pas en la transmissió vertical, que ja només observa els canvis que venien donats. Alguns treballs recents que segueixen la mateixa metodologia d'anàlisi apunten que la situació és més avançada en l'àrea que estudiem al Baix Cinca i la Llitera (i possiblement a la Ribagorça) que no pas al Matarranya, on encara es conserva la majoria demolingüística catalanoparlant (Currubí Capdevila, 2015).

Barth (1969) proposa que els grups culturals es conserven sobretot pel manteniment dels seus límits ètnics. A la Franja, fora de les identitats locals, no hi ha una identitat supralocal associada amb la llengua, per la qual cosa l'ús d'aquest concepte resulta difícil i els límits intergrupals entre els catalanoparlants i els castellanoparlants resulten molt tènues, o fins i tot, inexistents. La recerca detecta que, si bé hi ha certa tendència a mantenir relacions entre parlants familiars de la mateixa llengua, esta tendència perd significació si es controla per altres tendències estructurals com la reciprocitat o la sociabilitat en les relacions, i per tant, no es produeix una polarització de les relacions entre els parlants d'una llengua i l'altra, com la que es pot detectar, per exemple, en la creació de relacions segons el gènere. Així, les relacions entre parlants familiars d'una llengua i l'altra són abundants, i els límits no són gens rígids. A més, les normes internes de tria lingüística entre catalanoparlants també es debiliten, i encara més quan afecten als bilingües familiars. Esta feblesa dels límits grupals, i el canvi de les normes internes del grup catalanoparlant, fan albirar l'afebliment de les marques més significatives del grup, i per tant el debilitament general del grup sociolingüístic i els seus símbols que podrien reforçar la solidaritat interna. L'afermament d'estes dinàmiques pronostica l'acceleració dels mecanismes de la substitució lingüística. Reprenent l'escala que Lewis i Simons (2010) proposen per a l'estudi de la substitució lingüística, el trencament de les normes endogrups desplaça la comunitat estudiada de l'etapa 6a, que considera la llengua en una situació vigorosa perquè la llengua s'utilitza per a la comunicació cara a cara per totes les generacions i la situació és sostenible, a l'etapa 6b, considerada una com una comunitat lingüística **amençada**, perquè la llengua expansiva se superposa a l'ús oral de la llengua de la comunitat en els àmbits informals.

Però els canvis sociolingüístics que ressenyem no s'aturen aquí. Els canvis sociolingüístics no són més que un reflex de canvis socials de major abast. Tal com hem vist en la revisió de la literatura sociolingüística, els processos de canvi lingüístic responen a canvis en l'ordre social, econòmic i polític. La llengua és un factor cultural més. Molt significatiu, i especialment palpable. Però el manteniment i el canvi lingüístic són el símptoma de transformacions socials de gran abast, tals com el contrast entre societats tradicionals i societats industrials, que marquen de forma objectivable la vinculació dels processos de modernització amb unes elits i el desplaçament de les comunitats minoritzades, o en què la cohesió de les societats locals permet oposar-se als canvis culturals, retardar-los, o fins i tot capgirar-los. En definitiva, la

llengua, a més d'una ferramenta de comunicació, no deixa de ser també un símbol social, de cohesió o de disgregació, de resistència o d'assimilació, de diversitat o d'homogeneïtzació. En l'apartat «10.4.1. Línies de futur en el camp de la recerca» tractarem el ventall d'opcions que la comunitat i els poders democràtics disposen per a detectar i comprendre estos símptomes inicials d'un procés de substitució que podria ser ràpid en el seu desplegament, i a la vegada, iniciar els mecanismes per a aturar-lo i capgirar-lo.

10.4 APORTACIONS DE LA TESI AL CAMP DE RECERCA

Les aportacions fetes per esta recerca es poden distingir segons si tenen un contingut sociolingüístic o estan relacionades amb la metodologia de recerca. Les aportacions en el coneixement de la situació sociolingüística de la Franja s'han desenvolupat en l'apartat anterior de les Conclusions. S'ha mostrat com, a pesar de no observar-se un trencament de la transmissió lingüística intergeneracional, la generació nascuda a mitjans dels 90 al Baix Cinca i la Llitera ja no té una composició demolingüística majoritàriament catalanoparlant, i l'anàlisi de les seues tries lingüístiques apunta a un canvi en les normes sociolingüístiques, pel fet que el castellà no només continua sent la llengua d'interrelació entre catalanoparlants i castellanoparlants, sinó que també s'ha introduït en part de les interaccions entre catalanoparlants. Així, tot apunta que els límits sociolingüístics s'estan difuminant entre els preadolescents de la Franja, i el castellà està penetrant com a llengua d'interacció fins i tot en les relacions interpersonals entre catalanoparlants nadius. Este procés pot acabar posant en una situació molt compromesa la preservació de la llengua a la Franja. Així, tot apunta que la generació nascuda als anys 90 estiga implicada en un punt d'inflexió en la situació sociolingüística de la Franja. Este símptoma d'entrada en la fase crucial del procés de substitució lingüística, a jutjar pel ràpid canvi en la composició demolingüística de les noves generacions, podria acabar desenvolupant-se molt ràpid. El nostre treball afina el coneixement de què es disposa pel que fa als mecanismes de substitució lingüística. que observem Almenys en el cas de la Franja, més que produir-se perquè els progenitors parlants de la llengua minoritzada decideixen no transmetre la llengua als seus fills, T les nostres dades apunten que la substitució es produiria en les relacions horitzontals (amb la parella, amb els germans) abans que en les relacions verticals (transmissió als fills), on la llengua transmesa seria ja la que s'utilitzava entre els progenitors. Així, els resultats sobre les tries lingüístiques en les xarxes socials apuntarien que la substitució també s'estaria iniciant en les interaccions entre iguals, entre companys de classe. A diferència d'altres substitucions que han estat analitzades en una fase ben avançada, com Alacant, la Catalunya del Nord o l'Alguer (Baylac, 2009; Chessa, 2012; Montoya Abat, 1990), la substitució lingüística de la Franja podria trobar-se en un procés previ, igual com es detecta en el cas del Carxe (Montoya Abat, 2014), i seria possible l'anàlisi en temps real dels mecanismes que s'hi despleguen. I també, però ja des del camp de la intervenció, el fet que es trobe en esta fase inicial permetria crear les condicions idònies per a la seua aturada i reversió.

Pel que fa a les **aportacions en el camp de la recerca**, l'aplicació de l'anàlisi de xarxes socials a la recerca sociolingüística incorpora tots els avantatges associats amb esta metodologia. Els resultats de bona part de la recerca sociolingüística catalana indica que els usos lingüístics se

solen configurar més pels participants en la conversa que no pas pel context situacional. L'anàlisi de xarxes socials s'ha desenvolupat en les ciències socials amb la intenció de desplaçar l'àtom de la recerca social de l'individu a la interacció. Però en el cas de la sociolingüística, esta intenció ha estat més l'excepció que no pas la norma, i en bona part de les recerques que l'han tingut en compte, la xarxa social ha estat un factor individual que mesurava la integració social en xarxes locals, més que donar suficient relleu a la interacció social, i per tant, al lligam entre el parlant i el seu interlocutor. Més enllà de la recerca macrosociològica, que de vegades només pot inferir les conseqüències de la interacció social i l'estructura a partir de l'agregació dels individus segons els atributs que comparteixen, i la recerca microsociològica, centrada en el comportament social dels individus i la interpretació que els actors en fan, l'anàlisi de xarxes pretén connectar les dues visions, i posant especial èmfasi en les interaccions, i per tant, en l'estudi del comportament dels individus en un context relacional.

En la nostra recerca hem adoptat i adaptat diferents tècniques. D'una banda, les que centren la seua atenció en la interacció i la llengua d'interacció, contextualitzada segons els atributs de l'emissor i del receptor de la interacció, coma partir de les taules de contingència de les interaccions i els models exponencials de grafs aleatoris (ERGM). De l'altra aquelles que s'interessen pels patrons de comportament dels individus i pel marc cultural i normatiu on s'inserien, a partir del modelatge per blocs (*blockmodeling*), amb els que hem configurat la proposta teòrica dels rols sociolingüístics. Hem observat com les tries lingüístiques no són pas aleatòries, sinó que segueixen unes regles subjacents clares. Així, les tries lingüístiques configuren uns patrons ordenats de comportament, que són els que definim amb la noció de rols sociolingüístics, els quals ens han permès analitzar l'existència d'unes normes sociolingüístiques desvinculant-les quan convenia de les llengües inicials. Un altre dels avantatges del model és que permet analitzar els individus pel seu comportament sociolingüístic, considerant només els patrons de comportament que desenvolupen i que els altres desenvolupen amb ells en el si de les xarxes socials (rols sociolingüístics). Esta metodologia permet distingir clarament el comportament d'altres variables dels individus, tals com l'origen lingüístic dels alumnes (llengua familiar) o altres atributs individuals (coneixement o actituds lingüístiques). Els resultats mostren que per a entendre els alumnes és més rellevant analitzar què fan, que no pas d'on venen o què pensen.

La nostra recerca també situa en el centre d'anàlisi la importància de les tries lingüístiques endogrups i exogrups. Barth proposava que la divisió entre grups ètnics era més sòlida si es tenia en compte els límits ètnics que els individus establien en les relacions endogrups i exogrups, que no pas si s'analitzava els components culturals que compartien els grups, tals com la llengua. Algunes aplicacions d'esta teoria estudien els límits intergrupals a partir de la intensitat de les relacions endogrups, en oposició a les relacions exogrups. En la nostra proposta hem considerat que més enllà de la intensitat de relacions, els límits dels grups sociolingüístics es defineixen per les tries lingüístiques. I l'anàlisi dels rols sociolingüístics en bona part respon a esta proposta. El límit entre catalanoparlants i castellanoparlants dibuixa el límit sociolingüístic entre dos grups que tenen unes tries endogrups diferenciades, associades amb les normes sociolingüístiques grupals, i es referirien al límit grupal al que fan referència les propostes que ressegueixen l'estudi dels límits grupals. Els rols convergents o mantenidors, a la vegada, configuren com es realitzen les interaccions i les tries lingüístiques entre grups. Esta aproximació a l'establiment analític dels límits sociolingüístics només és possible a partir de l'anàlisi de xarxes, mitjançant l'estudi de les tries lingüístiques i els rols

sociolingüístics, per tal de poder definir quins són els *grups* més enllà de factors *heretats* o *atribuïts*, i per tant, què i quines són les relacions endogrupsals o les relacions exogrupsals a partir del comportament. De fet, esta proposta permet comparar l'associació i la dissociació entre la *pertinença heretada* a un grup i la *pertinença al grup pel comportament*, que en la nostra recerca hem desenvolupat a partir de la comparació de la llengua familiar dels individus i el seu rol sociolingüístic.

10.4 LÍNIES DE FUTUR

La recerca que hem presentat s'ha centrat en l'estudi de preadolescents de les comarques del Baix Cinca i la Llitera, destacant que en la generació dels nascuts a mitjans dels anys 90 es configuren canvis substancials en el comportament sociolingüístic que situen un punt d'inflexió en el futur de la llengua catalana en esta àrea central de la **Franja**. La recerca compta amb alguns punts forts, tant en el camp de la recerca com en l'aprofundiment en el coneixement de la realitat sociolingüística de la Franja. Amb tot, les línies de futur que obre són múltiples, moltes d'elles latents en el text.

10.4.1 LÍNIES DE FUTUR EN EL CAMP DE LA RECERCA

Pel que fa a les **línies de futur en el camp de la recerca**, cal ampliar la recerca sobre la situació en les altres comarques i col·lectius del territori. Alguns treballs recents que segueixen la mateixa metodologia d'anàlisi apunten que la situació és més avançada en l'àrea que estudiem al Baix Cinca i la Llitera (i possiblement a la Ribagorça) que no pas al Matarranya, on encara es conserva la majoria demolingüística catalanoparlant (Curruví Capdevila, 2015). L'aplicació de la metodologia en un context sociolingüístic en regressió ha permès veure les potencialitats tècniques i teòriques de l'anàlisi de xarxes socials, però també pot condicionar resultats com el model de quatre rols sociolingüístics. Tot i que s'adequa a les nostres dades empíriques, és necessari ampliar la metodologia a altres contextos diferents, per tal de poder fer generalitzacions més sòlides. També és necessari ampliar els àmbits de recerca per a estudiar en profunditat el paper diferenciat que tenen la llengua familiar, el coneixement o les actituds lingüístiques a l'hora de configurar les tries lingüístiques.

El treball és de tipus quantitatiu, a partir de la recollida de dades mitjançant enquesta. Tot i que es va desenvolupar entrevistes **qualitatives**, que no s'han incorporat en la recerca present, seria bo completar les recerques quantitatives amb l'aprofundiment en les interpretacions que els propis parlants fan de la realitat, encara més a la llum dels resultats que es detecten. Per exemple, hi ha qüestions que poden ser rellevants i que no s'han tractat. En un treball qualitatiu haurien emergit, com és el cas de l'origen de les interaccions entre alumnes, és a dir, si es coneixien abans d'anar a l'escola o van fer l'amistat a partir de la institució.

Cal tenir en compte també l'alt percentatge d'interaccions en què els alumnes declaren usar les **dues llengües**, l'11,5% de mitjana per alumne. La nostra recerca, de tipus quantitatiu, s'ha centrat en les tries lingüístiques, que considerem que són comportaments consolidats i que en els territoris de llengua catalana habitualment no van lligats amb un ús ampli de l'alternança de codi. És per això que hem prestat poca atenció a les alternances de dos codis, i habitualment hem considerat només dues categories: tries amb ús del català, agrupant les tries de català juntament amb les tries bilingües, i tries sense ús del català, on agrupem l'ús del

castellà i el poc habitual ús de llengües altres amb els companys de classe. Amb tot, la interpretació d'estos usos bilingües de català i castellà és complexa, perquè bé pot voler dir que s'alternen els codis, o que s'usa una llengua o altra segons si hi ha altres interlocutors en la interacció o segons l'àmbit on es realitza la conversa, o fins i tot referir-se al català com una mescla de català i castellà, en relació amb com alguns parlants consideren el català autòcton, que denominen *fragatí*, etc. És per això que no hauríem de perdre de vista esta qüestió en futures recerques. Bona part de les variables tractades continuaven la tradició en altres recerques anteriors, partint de preguntes amb **opcions de resposta** tricotòmica (català, català i castellà, castellà). Amb l'increment de les opcions bilingües que s'observa arreu entre la població jove, seria bo ampliar estes opcions de resposta a almenys cinc (només català, sobretot català, tan català com castellà, sobretot castellà i només castellà), per tal de poder fer una aproximació més acurada a les opcions bilingües. De fet, bona part de les tècniques d'anàlisi, especialment l'anàlisi de xarxes socials (*blockmodeling* i ERGM), sol limitar les anàlisi a no més de dues categories de resposta per a la interacció, amb la qual cosa deixa fora l'anàlisi de les categories bilingües, amb la riquesa que podrien aportar en la recerca.

També són diverses les variables que no hem tractat de forma prou aprofundida. Una de les principals és **l'escola**, tot i que altres recerques com les de Galindo han comprovat que la composició demolingüística de les aules canvia de forma rellevant les tries lingüístiques. Tampoc hem tingut en compte un factor que pot ser rellevant, i és que cada aula té les seues dinàmiques pròpies, que en bona part poden marcar les tries lingüístiques, tal com han mostrat les anàlisis multinivell (Lubbers & Snijders, 2007). Associat amb esta qüestió, caldria tenir molt en compte l'impacte que tenen els alumnes més centrals de l'aula en les tries de tots els seus companys, una qüestió destacada per diferents autors (Milroy, 1980, p. 197-204; Boix-Fuster, 1993, p. 110, 195; Milroy & Gordon, 2003, p. 129; Milroy & Llamas, 2013, p. 418). Ha de ser rellevant l'estudi del **lideratge** de les aules, així com altres variables estructurals, tals com la presència de la llengua entre els companys més propers, les configuracions de les interaccions (tendències endògenes, en llenguatge ERGM), o la importància dels subsectors en cada xarxa. En esta línia, Woolard ha destacat també els comportaments diferenciats que tenen **xics i xiques** en les seues tries lingüístiques a les xarxes (Kathryn A. Woolard, 1995; Kathryn Ann Woolard, 1992, p. 217). La major part de les vegades tampoc hem tractat a fons la **immigració**, el seu comportament i el seu impacte en la context sociolingüístic. La data del treball de camp (2007) possiblement situa els fluxos migratoris en una de les etapes més àlgides. Posteriorment els fluxos es van aturar, la població immigrada es va estabilitzar, i possiblement es van reduir els seus efectius. Totes estes qüestions, i les característiques particulars del col·lectiu, haurien de ser integrades en les recerques futures. Tampoc ha estat tractat de forma directa l'efecte particular de **l'ensenyament del català** i dels projectes bilingües existents. En algunes aproximacions que hem fet en la recerca longitudinal hem detectat que la reconfiguració de les xarxes afecta de forma directa, i positiva, en l'ús del català entre catalanoparlants familiars. Esta qüestió ha de ser tractada de forma més estructurada. En definitiva, cal avaluar més a fons quins factors són els que millor expliquen les tries lingüístiques dels individus, ja siguen atributs personals o factors estructurals, i mesurar què explica comportaments divergents en individus similars. En definitiva, interessa entendre per què alguns catalanoparlants familiars desenvolupen rols castellanoparlants, i a la vegada, per què altres no ho fan, o quins factors fan que bilingües familiars desenvolupen rols més catalanoparlants o més castellanoparlants. O fins i tot, per què hi ha alguns pocs

castellanoparlants i al·loglots familiars que adopten rols castellanoparlants convergents, o fins i tot rols catalanoparlants.

En l'anàlisi, a més, hem tractat només població (pre)adolescent en el sí de l'àmbit educatiu, i a partir de dades declarades pels propis individus. Evidentment, tots estos condicionants han pogut interferir en els resultats obtinguts, i en tenim una bona referència en altres recerques que per exemple han comparat les dades declarades i les dades observades (Rosselló i Peralta & Ginebra Domingo, 2014; Puig i Moreno, 2007). Tampoc comptem amb estudis similars per a població **adults**. En moltes ocasions per a la comparació hem hagut d'inferir els resultats d'altres recerques allunyades metodològicament. Això ha estat una limitació, que tampoc és gens estranya en altres recerques similars. Però que haurien de ser resolts en un futur.

Això lliga amb els potencials de la recerca que tenim entre mans. Tal com hem explicat inicialment, el projecte de recerca ha fet seguiment d'estos mateixos alumnes al llarg del seu recorregut en el sistema educatiu, amb enquestes quan tots els alumnes conflueixen en tres centres de Secundària a Fraga i Tamarit de Llitera, amb nous punts de treball de camp quan cursaven 1er d'ESO, 4at d'ESO i 2n de Batxillerat. L'estudi de com han evolucionat les seues tries i els seus rols sociolingüístics, com s'han reconfigurat les seues relacions, i com estes dues qüestions han interactuat, obren unes possibilitats molt àmplies aprofitant les metodologies existents en l'anàlisi de xarxes **longitudinal** (XPNet i SIENA).

També cal tenir en compte les possibilitats de futur de la recerca en xarxes socials i sociolingüística. En la recerca ens hem fet valer de tres tipologies d'anàlisi. En primer lloc hem tingut en compte l'**anàlisi artesanal** de les interaccions, creuant-les pels atributs dels individus implicats, i esbrinant, per exemple, quantes interaccions entre catalanoparlants familiars es produeixen en castellà. En segon lloc hem fet una anàlisi dels diferents factors que expliquen com emergeixen les interaccions, fusionant tots els factors en un model únic (**ERGM**). Esta anàlisi ha quedat limitada a la presència o l'absència de la interacció, però no ha estat eixamplada a l'anàlisi de la tria lingüística que es produeix en la interacció (atributs del llaç). Així, en relació a la hipòtesi principal (hipòtesi 1), hem comprovat que cal superar la recerca demolingüística focalitzada només en les qualitats del parlant emissor, pel fet que afegir a l'anàlisi dels usos lingüístics els factors vinculats amb el receptor que hi està implicat, permet ampliar les possibilitats de comprendre per què es fan unes tries lingüístiques o altres. Així, el fet d'estudiar quines tries lingüístiques es fan en cada interacció no només estudia la presència i absència d'interaccions (codificats com 0 i 1), sinó que també té en consideració els atributs de la interacció (1 interaccions en català, 2 interaccions en castellà, per exemple). Esta qüestió requereix l'ús de tècniques més complexes, com l'ERGM en xarxes múltiples (P. Wang, 2012; H. Colin Gallagher & Robins, 2015). Això permetria estudiar per què s'utilitza el català o per què s'utilitza el castellà aïllant l'efecte d'una gran amplitud de variables, ja siguen atributs dels individus (llengua familiar, coneixements, actituds...) o atributs endògens de la xarxa (reciprocitat, configuracions de les tríades, centralitat dels individus...). Tot i que hem treballat en esta direcció, per manca de resultats robustos, hem preferit consolidar-los en un futur no molt llunyà. Per últim, hem analitzat els patrons de comportament dels individus segons l'anàlisi dels **rols sociolingüístics**, mitjançant el modelatge de blocs (*blockmodeling*). Esta tècnica, que situa els parlants en una categoria segons el seu comportament, ens pareix que pot ser molt productiva en altres recerques en camps similars, i en altres contextos sociolingüístics multilingües, per a la delimitació dels límits dels grups. Però ens pareix que pot ser especialment productiva per a analitzar les tries lingüístiques a les plataformes de xarxes

socials en línia, tals com Twitter i Facebook, perquè permeten analitzar grans volums de dades sobre interaccions, analitzar-ho juntament amb els continguts que es transmeten en les interaccions, i analitzar si els comportaments en línia són similars als comportaments cara a cara (Álvarez, 2011; Fischer, 2011; Grandoni, 2011; Mocanu, Baronchelli, Gonçalves, Perra, & Vespignani, 2012; Eisenstein, O'Connor, Smith, & Xing, 2012; Jones, Cunliffe, & Honeycutt, 2013; Wimmer & Lewis, 2013; Kim, Weber, Li Wei, & Oh, 2014; Nobajas, 2015, 2016; Jongbloed-Faber, Van de Velde, Van de Meer, & Klindenberg, 2016).

Finalment, totes les anàlisi que hem presentat aquí solen centrar-se en l'estudi de la tria de llengua que *ego* dirigeix a *alter*, i la tria de la llengua d'*alter* amb *ego*. És una anàlisi centrada en la díada. Ja siga en la mateixa interacció (ERGM) o en l'individu (*blockmodeling*). Ben al contrari, la **tríada** és una configuració de les interaccions socials molt interessant, pel fet que permet analitzar tendències locals amb conseqüències generals a partir d'una configuració senzilla (Wasserman & Faust, 1994). Així, per exemple, l'anàlisi de la tendència a establir relacions amb els amics dels amics (tríades transitives) permet analitzar els patrons de sociabilitat general en una xarxa. D'una forma similar, es pot analitzar la rellevància de la llengua que X utilitza amb Z sabent que X es relaciona en català amb Y, i Y es relaciona en català amb Z. El fet que X i Z es relacionen en català la converteix en una tríada lingüísticament convergent, però el fet que es relacionen en castellà la converteix en una tríada lingüísticament divergent, que bé pot deure's a que X i Z són castellanoparlants convergents, o a altres configuracions que cal explorar. Així, l'anàlisi de les tries lingüístiques en les tríades també ens pareix una línia de futur rellevant, pel fet que té com a unitat d'anàlisi les tries lingüístiques dels individus (*ego*) segons les tries que es produeixen en la seua primera corona de relacions (*alteri*).

També som conscients que l'anàlisi de xarxes socials té **limitacions** importants a l'hora de poder exportar tot el seu potencial a l'estudi de grans volums de població, a l'estil de la recerca demolingüística. Hem de tenir en compte el potencial de l'anàlisi de xarxes egocèntrica (Lubbers, Molina, & McCarty, 2007; J. L. Molina, Gómez Mestres, & Lerner, 2008; F. Molina & Casado, 2014; J. L. Molina, Petermann, & Herz, 2014), que permet anàlisi a grans volums de població, com en el cas de la *General Social Survey* (GSS) al Canadà (Burt, 1984). En tot cas, l'anàlisi de xarxes dona noves ferramentes teòriques per ampliar el punt de mira, tenint en compte els usos lingüístics dels individus no es fan en un espai forro, sinó que la interacció social es troba en la base de l'ús de la llengua i que és un fet bàsic estudiar-la per a entendre el comportament sociolingüístic.

10.4.2 LÍNIES DE FUTUR EN EL CAMP DE LA POLÍTICA LINGÜÍSTICA

Les comunitats lingüístiques hegemòniques han mantingut suficients mecanismes socials per a integrar sociolingüísticament la població al·loglota, i habitualment han disposat de certs mecanismes de socialització secundària al servei de la integració social i sociolingüística, subministrats per un Estat propici, o si més no, neutral, amb la llengua hegemònica, tals com l'escola, els mitjans de comunicació, i el desplegament legislatiu que assegura l'hegemonia de la llengua en la major part dels àmbits formals de la societat (funcionaris, serveis, etiquetatge...).

Ben al contrari, les llengües minoritzades, com hem vist en els resultats del català a la Franja, depenen per complet de la solidesa de la seua comunitat de parlants i, especialment, de la transmissió familiar, perquè habitualment només l'usen aquells que l'aprenen en l'àmbit familiar. Tal com hem vist, en el cas de la Franja s'està erosionant l'associació entre llengua familiar i usos endogrups de forma rellevant, perquè fins a una quarta part dels qui l'adquireixen en l'àmbit familiar desenvolupen rols castellanoparlants. Així, el futur del principal i pràcticament únic suport amb que actualment compta la llengua catalana a la Franja, la seua base demogràfica, depèn de la seua capacitat de reproduir-se i mantenir el català com a llengua familiar i social.

Esta realitat es desenvolupa en un context on les aportacions institucionals no afavoreixen la llengua, o ni tan sols l'obvien, sinó que directament la restringeixen. Els catalanoparlants només es veuen reforçats a mantenir la llengua en l'àmbit familiar i en els usos endogrups per les dinàmiques pròpies de la comunitat. Però estes dinàmiques socials (dèbilment) positives es veuen erosionades i atacades contínuament per la posició perifèrica de la llengua a nivell institucional, des de fa segles, a les que es poden sumar multitud d'accions institucionals que conflictivitzen la pervivència de la llengua, que empobreixen la seua rellevància, o fins i tot, en neguen la seua pròpia existència.

A més, el manteniment del català com a llengua familiar està condicionat per dos factors demogràfics més. D'una banda, un **factor endogen**, que és la successiva creació de parelles mixtes, regida per les dèbils o nul·les dinàmiques d'homofília lingüística dels dos grups, i que sota el context contemporani de castellanització dels bilingües familiars, i sense que es preveja cap reversió del mecanisme, acaba sent una dinàmica d'erosió contínua del català com a llengua familiar, i per extensió, del català com a llengua central en la interacció social. D'altra banda, per un **factor exogen**, que és l'evolució demogràfica del territori, tant per l'emigració de la població autòctona més qualificada com per la immigració de població no catalanoparlant. El creixement dels fluxos migratoris, sobretot lligats a la bonança econòmica i a la globalització, canvien la composició demolingüística de la Franja. I un model sociolingüístic com el de la Franja, on l'única via per la que s'adquireix la llengua és la família, debiliten la posició de la llengua. Es dibuixaria un context diferent si les institucions, especialment l'escola, assegurara la bilingüització generalitzada de tota la població.

Línia de treball nuclear: l'ensenyament

La situació demolingüística a la Franja ha passat del manteniment i l'hegemonia de la llengua pròpia, que s'observaven en les recerques dels anys 90, a un model de debilitament greu de les normes endogrups dels catalanoparlants, i que situa gran part del territori en l'avantsala de la substitució lingüística. Tot i este canvi, les polítiques lingüístiques del govern aragonès continuen sent tan tímides com quan es van iniciar durant els anys 80: la mesura més important i consolidada ha estat una classe optativa de català al sistema educatiu. A finals dels anys 90 el català i l'aragonès havien estat reconeguts legalment a la Llei de Patrimoni Cultural i bona part de l'arc parlamentari aragonès era favorable a incrementar la protecció i les mesures de suport a les llengües minoritzades, fins reconèixer-ne la cooficialitat. La presidència autonòmica d'un dels promotors de la Declaració de Mequinensa va ampliar els horitzons. Però a partir de mitjans de la dècada passada els partits conservadores a Aragó, i en especial els regionalistes, van virar per complet el seu discurs a favor de l'oficialitat del català i de l'aragonès fins abraçar el secessionisme lingüístic i la negació de l'existència del català. En

l'estat actual de conflicte polític, iniciat per les forces conservadores a partir de mitjans de la dècada passada, és poc probable que en els propers anys hi haja consensos parlamentaris més favorables que els actuals en les polítiques de normalització del català. Per tant, la situació no és gaire optimista a nivell parlamentari. Però hi ha marge de treball i camí per recórrer. És evident que les polítiques i els canvis en gran mesura han de sorgir des de la política autonòmica. Com hem mencionant, dintre de l'estructura de poder local, comarcal, provincial i autonòmica hi ha certa complicitat i personalitats que han destacat en la defensa de la llengua. També en el món educatiu el català s'ha fet un espai important pels esforços de progenitors, professorat i equips directius, que treballen per la millora de les condicions de la llengua a l'escola. Els projectes bilingües al Baix Cinca i a la Llitera, i les mobilitzacions al Matarranya, en són un bon exemple. És per això que, a part de les necessitats vinculades amb el reconeixement i els drets lingüístics generals, hi ha un important marge de treball en el sistema educatiu, que considerem bàsic i primordial. Des de la societat civil s'ha de treballar per desplaçar les discussions i les dinàmiques en este sentit.

Tot i això, hi ha el debat sobre si els canvis han de venir des de les estructures de poder o ha de ser la societat civil qui engegue projectes que estiren a les estructures de poder (Ó Riagáin, Williams, & Vila i Moreno, F., 2008). Els responsables polítics i educatius han de prendre consciència que la **pedra angular de la normalització lingüística** passa per l'**ensenyament en català i en aragonès** a les respectives zones (Arnau & Vila, 2013). La introducció de les llengües minoritzades com a llengües vehiculars de bona part de l'ensenyament és l'única manera de complementar les competències lingüístiques orals dels catalanoparlants familiars i dignificar la seua parla, donar prestigi a la llengua entre els bilingües familiars i bilingüitzar la població castellanoparlant del territori, que ja és un dels grups més importants entre els escolars. En la base de qualsevol política lingüística hi ha d'haver la universalització del coneixement del català, que és l'únic sobre el que pot descansar qualsevol dret i llibertat lingüística, i altres polítiques com el dret a l'ús de la llengua amb l'administració.

L'**ensenyament en català** és un camp que es pot enfortir al marge dels debats sobre l'oficialitat i la llei de llengües. El Govern d'Aragó ha desenvolupat diversos **projectes bilingües** on una llengua estrangera és vehicular de diverses assignatures. Però només en algun cas s'ha aprofitat este avenç per incorporar la llengua minoritzada i crear currículums en català, anglès i castellà. El Govern d'Aragó ha de **potenciar el multilingüisme, alfabetitzant tota la població de la Franja en català, castellà i anglès**, tant a la primària com a la secundària. Mitjançant convicció política, com la que es va mostrar en la incorporació de l'assignatura optativa de català a principis dels 80, es poden assolir metes que eviten la polèmica dels debats polítics, i que són completament necessàries en la normalització de la llengua pròpia a la Franja.

Els projectes bilingües en llengües estrangeres formen part de les polítiques autonòmiques i no són supeditats a discussió entre progenitors o claustrats escolars. Per contra, els projectes bilingües en català es veuen condicionats a la voluntarietat. Això ha traslladat la responsabilitat de l'executiu autonòmic a polèmiques estèrils en la comunitat educativa, **associant la introducció del català a l'ensenyament amb el conflicte**.

De fet, **Els debats sobre les polítiques lingüístiques no han de ser llençats ni capitalitzats des del nivell autonòmic**. Les polèmiques i els debats públics són capitanejats per la premsa de Saragossa i per la política autonòmica, que utilitza este i altres temes en relació a altres debats de l'agenda política. Habitualment s'utilitza el tema lingüístic o altres temes de la Franja i de les relacions entre Aragó i Catalunya per a desgastar el Govern o per a arrossegar-lo cap a

l'espai ideològic més conservador i anticatalanista. Les polèmiques resulten estèrils, polaritzen el debat, i desapareixen del debat amb la mateixa rapidesa que han aparegut.

Hi ha una excessiva distància entre el Govern d'Aragó i la comunitat educativa que treballa per introduir el català a l'ensenyament. Alguns equips directius han denunciat deixadesa de l'administració, dificultats per a ampliar l'ensenyament en català o els projectes bilingües, que de vegades s'obliga a desplegar-los fora de l'horari curricular i amb les conseqüents incompatibilitats amb els transports escolars. És necessari el consens i lideratges entre la comunitat educativa i els responsables polítics afins per tal de crear els projectes bilingües que assegurin el multilingüisme de la població de la Franja i es posicionen en el centre del sistema educatiu **de la Franja**. També cal reforçar les xarxes de connexió entre societat civil i escola. Mantinent-se al marge de polèmiques i fent bandera del multilingüisme.

11 REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Abat, B. M., & Miralles, A. M. i. (2012). Introducció monogràfic. *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, 0(53), 109-116.
- Abrams, D. M., & Strogatz, S. H. (2003). Modelling the dynamics of language death. *Nature*, 424(900). Recuperat de <http://dmabrams.esam.northwestern.edu/pubs/Abrams%20and%20Strogatz%20-%20Modelling%20the%20dynamics%20of%20language%20death%20-%20Nature%202003.pdf>
- Acadèmia Valenciana de la Llengua (Ed.). (2005a). *Llibre blanc de l'ús del valencià - I. Enquesta sobre la situació social del valencià. 2004*. Acadèmia Valenciana de la Llengua. Recuperat de <http://www.avl.gva.es/va/publicacions/Col-lecci---Recerca-/Llibre-blanc-de-l--s-del-valenci---l--Enquesta-sobre-la-situaci--social-del-valenci--2004>
- Acadèmia Valenciana de la Llengua. (2005b, febrer 9). Dictamen sobre els principis i criteris per a la defensa de la denominació i l'entitat del valencià. Recuperat de <http://www.avl.gva.es/va/acords-AVL/main/03/document/NOMENTITAT.pdf>
- Agència Catalana de Notícies. (2006, maig 23). Ros «desitja» que el govern d'Aragó reconsideri la decisió d'abandonar el projecte de l'Euroregió.
- Aguilar, S. (2001). *Ordre i desordre. Manual d'estructura i canvi de les societats*. (Vol. 1. Dades, interpretacions, teories). Barcelona: Editorial Hacer.
- Agustí i Farreny, A. (2003). El paper de l'Església. Algunes aportacions per a l'estudi de la presència del català a les parròquies catalanòfones d'Aragó que van pertànyer a la diòcesi de Lleida. En R. Sistac i Vicén (Ed.), *De fronteres i mil·lennis: la Franja, any 2001*. Institut d'Estudis Catalans. Recuperat de <http://books.google.es/books?id=0ejkGPdxLcQC&lpq=PA5&ots=IQpVuyo5Y2&dq=De%20fronteres%20i%20mil%20C2%B7lennis%3A%20la%20Franja%2C%20any%202001&lr&pg=PP1#v=onepage&q=De%20fronteres%20i%20mil%20C2%B7lennis:%20la%20Franja,%20any%202001&f=false>
- Alcover, C., & Quintana, A. (2000). *Plans reguladors d'Ensenyament de l'Aragonès i el Català a l'Aragó* (Edicions de l'Astral). Saragossa.
- Alcover, C., & Quintana, A. (2004, febrer). L'ensenyament de la llengua catalana a l'Aragó. *Serra d'Or*, (530).
- Aliaga, J. L. (2012). *Las lenguas de Aragón en el primer tercio del siglo veinte. Vol. 1. Inéditos, rarezas y caras B*. Saragossa: Gara d'Edicions. Recuperat de <http://www.garadedizions.com/index.php?mod=libros&mem=leer&id=65>
- Álvarez, J. (2011, novembre 28). Twitter, Flickr y los mapas de Eric Fischer. Recuperat de <http://www.labrujulaverde.com/2011/12/twitter-flicker-y-los-mapas-de-eric-fischer>
- An, Z., Pan, Q., Yu, G., & Wang, Z. (2012). The spatial distribution of clusters and the formation of mixed languages in bilingual competition. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 391(20), 4943-4952. <http://doi.org/10.1016/j.physa.2012.05.023>
- Aracil, L. V. (1979). Educació i sociolingüística. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, (2), 33-86.
- Aracil, L. V. (1982). *Papers de sociolingüística*. La Magrana.
- Aracil, L. V. (1983). *Dir la realitat*. Barcelona: Edicions dels Països Catalans.
- Aragó Digital. (2005, desembre 12). Iglesias asegura que el debate de la Ley de Lenguas se retrasará para no coincidir con el del Estatuto de Cataluña. Recuperat de <http://www.aragondigital.es/noticia.asp?notid=22476&secid=3>
- Arel, D. (2002). Interpreting « Nationality » and « Language » in the 2001 Ukrainian Census. *Post-Soviet Affairs*, 18(3), 213-249.
- Arnau, J., & Vila, F. X. (2013). Language-In-Education Policies in the Catalan Language Area. En J. Arnau (Ed.), *Reviving Catalan at School Challenges and Instructional Approaches*. (p. 1-28). Bristol: Multilingual Matters.
- Arredol. (2011, novembre 4). Os habitants d'a Franja tindrán garantida a suya asistencia sanitaria en Catalunya | Arredol. Recuperat de <http://www.arredol.com/os-habitants-da-franja-tendran-guaranciada-a-suya-asistencia-sanitaria-en-catalunya/>
- Auer, P. (1984). *Bilingual Conversation*. John Benjamins Publishing.
- Auer, P. (Ed.). (2002). *Code-Switching in Conversation: Language, Interaction and Identity*. Routledge.
- Austin, P. K., & Sallabank, J. (2011). *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Avui. (2006, maig 23). Els partits d'Aragó diuen no a l'Euroregió.
- Babia, A. (1997). *La Franja de la Franja: la parla de la Vall de Benasc, on el català és patuès*. Editorial Empuries.
- Bada Panillo, J. (2014, febrer 22). «PeNsadillas ciudadanas». José Bada Panillo: DESASTRES DE LA GUERRRA....C. IV. Recuperat de <http://pensadillas.blogspot.com.es/2014/02/desastres-de-la-guerrrac-iv.html>

- Bada Panillo, J. R. (1990). *El Debat del català a l'Aragó: 1983-1987*. Fraga: IEBC.
- Bada Panillo, J. R. (2015, abril 21). Juan Moneva y el catalán en Aragón. Recuperat de <http://pensadillas.blogspot.com.es/2015/04/arago-sant-jordi.html>
- Baldaquí Escandell, J. M. (2004). *La percepció de la vitalitat etnolingüística pels jóvens de l'Alacantí* (Vol. 64). Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Recuperat de <http://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=h3HEZqx9wLcC&oi=fnd&pg=PA15&dq=info:CebOMLIXXiOJ:scholar.google.com&ots=TpJSUW5mdK&sig=Q6tCEfjrFugp1hjudlayuetuEc8>
- Barth, F. (1969). *Ethnic groups and boundaries: The social organization of culture difference*. Little, Brown.
- Bartoo, P. J. (2010). Language change and social networks among Somali refugee teenagers. Recuperat de <http://wiredspace.wits.ac.za/handle/10539/8380>
- Bastardas i Boada, A. (2003). Breu aportació sobre l'ús del català en les relacions interpersonals. *Treballs de sociolingüística catalana*, (17), 267-269.
- Bastardas i Boada, A. (2009). De l'escriptura a l'oralitat de la recepció a l'expressió, de la competència a l'ús. *Treballs de sociolingüística catalana*, (20), 327-330.
- Batagelj, V., & Mrvar, A. (2010, gener 7). Pajek. Program for Analysis and Visualization of Large Networks. Reference Manual. List of commands with short explanation. Recuperat de <http://www.cs.cmu.edu/~lujiang/resources/Pajekman.pdf>
- Baylac, A. (2009). *Societat, llengua i ensenyament del català a Catalunya Nord*. Universitat de Perpinyà. Recuperat de http://obres.casa-paisos-catalans.eu/catalunya_nord/ala_baylac/
- Beebe, L. M., & Giles, H. (1984). Speech-accommodation theories: A discussion in terms of second-language acquisition. *International Journal of the Sociology of Language*, 1984(46), 5-32.
- Bell, A. (1984). Language style as audience design. *Language in society*, 13(02), 145-204.
- Bloomfield, L. (1914). *An introduction to the study of language*. New York: Henry Holt and company. Recuperat de <https://archive.org/details/introductiontos00bloo>
- Bloomfield, L. (1933). *Language*. Londres: Goerge Allen & Unwin Ltd.
- Boda, Z., & Néray, B. (2015). Inter-ethnic friendship and negative ties in secondary school. *Social Networks*, 43, 57-72. <http://doi.org/10.1016/j.socnet.2015.03.004>
- Boix-Fuster, E. (1993). *Triar no és trair. Identitat i llengua en els joves de Barcelona*. Barcelona: Edicions 62. Recuperat de <http://dialnet.unirioja.es/servlet/libro?codigo=185355>
- Boix-Fuster, E., & Vila i Moreno, F. X. (1998). *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ariel. Recuperat de http://www.academia.edu/8887181/Socioling%C3%BC%C3%ADstica_de_la_llengua_catalana
- Boletín Oficial de Aragón. Protocolo de coordinación entre el Gobierno de Aragón y la Generalitat de Catalunya, para el desarrollo de acciones coordinadas en materia de educación (2013). Recuperat de http://www.boa.aragon.es/cgi-bin/EBOA/BRSCGI?CMD=VERDOC&BASE=BZHT&PIECE=BOLE&DOCS=1-29&DOCR=13&SEC=BUSQUEDA_FECHA&RNG=200&SEPARADOR=&SECC-C=BOA%20%20DISPOSICIONES%20%20PERSONAL%20%20ACUERDOS%20%20JUSTICIA%20%20ANUNCIOS&PUBL-C=20131024&PUBL=&@PUBL-E=
- Boletín Oficial de las Cortes de Aragón. Dictamen elaborado por la Comisión especial sobre la política lingüística en Aragón, Pub. L. No. Butlletí núm. 105 (1997). Recuperat de [http://bases.cortesaragon.es/bases/original.nsf/\(BOCA1\)/200360F21D60F4EF412568B60046DCA3/\\$File/Boca105.pdf?OpenElement](http://bases.cortesaragon.es/bases/original.nsf/(BOCA1)/200360F21D60F4EF412568B60046DCA3/$File/Boca105.pdf?OpenElement)
- Borgatti, S. P., Everett, M. G., & Freeman, L. C. (2002a). UCINET 6 for Windows Help Index: CatRege. Recuperat de <http://www.analytictech.com/ucinet/help/1ar.p.g.htm>
- Borgatti, S. P., Everett, M. G., & Freeman, L. C. (2002b). *Ucinet for Windows: Software for Social Network Analysis*.
- Bortoni-Ricardo, S. M. (1985). The Urbanization of Rural Dialect Speakers. A Sociolinguistic Study in Brazil. *Cambridge Studies in Linguistics London*, 1-265.
- Bourdieu, P. (1979). *La distinció. Criteri i bases socials del gust*. Madrid: Taurus.
- Bourdieu, P. (1982). *¿Qué significa hablar?* Ediciones AKAL. Recuperat de <http://www.sociologiac.net/2011/07/14/descarga-distinction-a-social-critique-of-the-judgement-of-taste-bourdieu/> <https://archive.org/details/Ebooksclub.orgLanguageAmpSymbolicPower>
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). *Una invitación a la sociología reflexiva* (Edición: Primera). Buenos Aires: Siglo XXI.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1994). *Per a una sociologia reflexiva*. Herder.
- Bretxa i Riera, V. (2014). *El salt a secundària. Els canvis en les tries lingüístiques i culturals dels preadolescents mataronins en la transició educativa*. Universitat de Barcelona, Barcelona. Recuperat de <http://www.tdx.cat/handle/10803/145561>
- Bretxa, V., Comajoan, L., Ubalde, J., & Vila, F. X. (2015). *Els canvis sociolingüístics durant l'adolescència en la societat de la informació. Un estudi de trajectòries vitals a Catalunya*.

- Bretxa, V., Comajoan, L., Ubalde, J., & Vila, F. X. (2016). Changes in the linguistic confidence of primary and secondary students in Catalonia: A longitudinal study. *Language, Culture and Curriculum*.
- Bretxa, V., & Ubalde, J. (2015). Les normes d'ús en converses bilingües i les percepcions i preferència lingüístiques. En Generalitat de Catalunya (Ed.), *Anàlisi de l'Enquesta d'usos lingüístics de la població 2013. Resum dels factors clau*. (Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, p. 34-36). Barcelona. Recuperat de http://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/publicacions/btpl/arxiu/15_EULP2013_factors_clau.pdf
- Bretxa, V., & Vila, F. X. (2014). L'evolució dels usos lingüístics dins l'aula des de sisè de primària fins a quart d'ESO. *Revista de Llengua i Dret*, 0(62), 106-123. <http://doi.org/10.2436-20.8030.02.81>
- Bretxa, V., & Vila i Moreno, F. X. (2012). Els canvis sociolingüístics en el pas de primària a secundària: el projecte RESOL a la ciutat de Mataró. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, (22). Recuperat de <http://revistes.iec.cat/index.php/TSC/issue/view/4467/showToc>
- Bueno Chueca, C. C. (2014). Pertenència i sentimiento; un(possible) futuro pa l'aragonés? *II Jornades Aragoneses de Sociologia*. Recuperat de <http://www.aragonsociologia.org/8.html>
- Burt, R. S. (1984). Network items and the general social survey. *Social networks*, 6(4), 293-339.
- Cabal-Guarro, M. (2013). Linguistic Vitality, Uses and Attitudes amongst the Crimean Tatar Youngsters: a Pre-study of the Simferopol Students. En *Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları konulu 4. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu [Actes del quart Simposi Internacional sobre llengües turques amenaçades]* (p. 143-156). Ankara: Hacettepe Üniversitesi. Recuperat de https://www.conftool.pro/sociolinguistics-symposium-2012/index.php?page=browseSessions&print=head&form_session=74
- Calaforra, G. (2004). Ús lingüístic, legitimitat i discurs: consideracions weberianes. *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, 0(37), 197-216.
- Calsamiglia, H., & Tusón, E. (1980). Ús i alternança de llengües en grups de joves d'un barri de Barcelona: Sant Andreu de Palomar. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 3, 11-82.
- Campbell, L., & Grondona, V. (2010). Who speaks what to whom? Multilingualism and language choice in Misió La Paz. *Language in Society*, 39(05), 617-646. <http://doi.org/10.1017/S0047404510000631>
- Campos Bandrés, I. O. (en premsa). Actitudes hacia el catalán del futuro profesorado aragonés de Educación Primaria. *Revista de Psicodidáctica*. Recuperat de www.ehu.es/revista-psicodidactica
- Campos Bandrés, I. O. (2014). ¿L'aragonés en a escuela? Estudio de las actitudes lingüísticas del futuro profesorado aragonés de Educación Primaria. En C. Gimeno & N. Sorolla (Ed.), *II Jornadas Aragonesas de Sociología. Grupo de trabajo «Lenguas e identidades» (Asociación Aragonesa de Sociología)*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, Prensas Universitarias, Universidad de Zaragoza, Gara d'Edicions. Recuperat de Fitxa: <http://www.garadedicions.com/index.php?mod=libros&mem=detalle&id=78>
- Campos Bandrés, I. O. (2015). ¿Garantes de la salvaguarda del aragonés? Situación y resultados de la enseñanza del aragonés implementada desde 1997. *PORTA LINGUARUM*, 191, 202.
- Capdevila, A., & Espluga, J. (2014). Representaciones mediáticas y metáforas sobre la Ley de lenguas /3/2013) utilizadas en la prensa aragonesa. En C. Gimeno & N. Sorolla (Ed.), *II Jornadas Aragonesas de Sociología. Grupo de trabajo «Lenguas e identidades» (Asociación Aragonesa de Sociología)*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, Prensas Universitarias, Universidad de Zaragoza, Gara d'Edicions. Recuperat de Fitxa: <http://www.garadedicions.com/index.php?mod=libros&mem=detalle&id=78>
- Carrington, P. J., Scott, J., & Wasserman, S. (Ed.). (2005). *Models and Methods in Social Network Analysis*. Cambridge University Press.
- Casal Jaume I de Fraga, ASCUMA, CERIB, ICF, IEBC, & Ateneu del Baix Cinca. (2006, maig 27). Comunicat i proposta de les III Jornades de l'Observatori, celebrades a Fraga els dies 25 i 26 de maig. Fraga. Recuperat de <http://www.observatoridelallengua.cat/htm/novetat.php?llengua=ca&opcio=novetats.php&id=50>
- Casesnoves. (2016). L'evolució del coneixement del valencià segons el Cens: dècada 2001-2011. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, (26). Recuperat de <http://revistes.iec.cat/index.php/TSC/>
- Castañer Martín, R. M., González Olivera, M. P., & Simón Casas, J. (2005). Aproximación al estudio de la entonación aragonesa. *Estudios de fonética experimental*, (14), 275-293.
- Castelló, X. (2008, maig 27). *Collective phenomena in social dynamics: consensus problems, ordering dynamics and language competition* (Memòria d'investigació). Recuperat de <http://digital.csic.es/handle/10261/18657>
- Catalunya 1714. (s.d.). Notícies sobre el Museu Diocesà de Lleida. Recuperat de <http://museudiocesa.blogspot.com.es/>
- Cebollada, A., & Espluga, J. (2011). La mutilació dels espais fronterers a partir de l'anàlisi de la mobilitat quotidiana de Catalunya i d'Aragó. En O. Jané & Q. Solé (Ed.), *Observar les fronteres, veure el món* (p. 129-140). València: Afers & Mirmanda.
- Cela, C. J. (1965). *Viaje al Pirineo de Lérida*. Austral, 2010 (1a edició Destino, 1965). Recuperat de http://www.lafranja.net/?page_id=9738

- Centre de Recerca Sociològica. (2010). *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra. Situació actual i evolució (1995-2009)*. Centre de Recerca Sociològica - Institut d'Estudis Andorrans. Recuperat de <http://www.catala.ad/images/stories/Coneixements-usos-linguistics-poblaci-Andorra-09.pdf>
- Chalmers, A. F. (1990). *¿Qué es esa cosa llamada ciencia?: una valoración de la naturaleza y el estatuto de la ciencia y sus métodos* (8a ed.). Madrid: Siglo XXI.
- Chambers, J. K., Trudgill, P., & Schilling-Estes, N. (Ed.). (2002). *The Handbook of Language Variation and Change* (1a ed.). Wiley-Blackwell.
- Charles, K. (2013). *Comprender las redes sociales: Teorías, conceptos y hallazgos*. CIS- Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Chessa, E. (2012). *Another case of language death? The intergenerational transmission of Catalan in Alghero* (Thesis). Recuperat de <http://qmro.qmul.ac.uk/jspui/handle/123456789/2502>
- Chessa, E. (2014). Bilingüització, transmissió intergeneracional i grau de vitalitat del català a l'Alguer. En J. A. Argenter (Ed.), *Enclavaments lingüístics i comunitats locals: el català a Sardenya, al Carxe i entre els gitanos catalans* (IEC - Càtedra UNESCO de Diversitat Lingüística). Recuperat de http://publicacions.iec.cat/PopulaFitxa.do?moduleName=novetats_editorials&subModuleName=&idCatalogacio=20868
- Clément, R., & Baker, S. C. (2001). *Measuring Social Aspects of L2 Acquisition and Use: Scale Characteristics and Administration*. Ottawa: Université d'Ottawa = University of Ottawa. Recuperat de http://books.google.es/books/about/Measuring_Social_Aspects_of_L2_Acquisiti.html?id=idVMNAECAAJ&redir_esc=y
- Comajoan, L., Vila, F. X., Sorolla, N., Tenorio, X., & Bretxa, V. (2013). Els usos lingüístics en família i amb amics de l'alumnat autòcton i al·lòcton de sisè de primària a Catalunya, Mallorca i la Franja. En F. X. Vila & E. Salvat (Ed.), *Noves immigracions i llengües*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Recuperat de <https://fxvila.files.wordpress.com/2008/03/volum-club-18-enviat-5.pdf>
- Comarques Nord. (2014, setembre 22). L'assignatura de català, en risc de desaparèixer de l'IES Matarranya. Recuperat de <http://comarquesnord.cat/2014/09/22/lassignatura-de-catala-en-risc-de-desapareixer-de-lies-matarranya/>
- Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu. (2008). *Estudi sociodemogràfic i lingüístic de l'alumnat de 4t d'ESO de Catalunya. Avaluació de l'educació secundària obligatòria 2006*. Barcelona: Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu, Generalitat de Catalunya. (Redacció Natxo Sorolla). Recuperat de http://csda.gencat.cat/ca/arees_d_actuacio/estudis/estudi_sociodemografic_i_linguistic_eso_2006/
- Conte, Á., Cortés, C., Martínez, A., Nagore, F., & Vázquez, C. (1977). *El Aragonés. Identidad y problemática de una lengua*. (Vol. 7). Librería General.
- Cooper, R. L. (1989). *La planificación lingüística y el cambio social*. Cambridge: The press syndicate of the University of Cambridge. Recuperat de https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=GX8Q5238an4C&oi=fnd&pg=PA7&dq=cooper+planificaci%C3%B3n+ling%C3%BC%C3%ADstica+cambio+social&ots=S1PgEf0_Nh&sig=fG_i_vXR-c45u49vgmU8C053afM
- Coromines, J. (1980). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- Cortes de Aragón. Debate de investidura del candidato propuesto por el presidente de las Cortes para presidente del Gobierno de Aragón. Intervención de los grupos parlamentarios y votación (1999). Recuperat de <http://bases.cortesaragon.es/bases%5Cdisca2.nsf/%28ID%29/B7392360B3ABAEB34125686A003C42F4?OpenDocument>
- Cortes de Aragón. Debate y votación del dictamen de la Comisión de Educación y Cultura sobre el proyecto de ley del patrimonio cultural aragonés. (1999). Recuperat de [http://bases.cortesaragon.es/bases%5Cdisca2.nsf/\(DiscaID\)/8B4ECE6E75A87412412567F300276A5F?OpenDocument](http://bases.cortesaragon.es/bases%5Cdisca2.nsf/(DiscaID)/8B4ECE6E75A87412412567F300276A5F?OpenDocument)
- Cortes de Aragón. Comparecencia del consejero de Cultura y Turismo, al objeto de informar sobre la política lingüística que tiene previsto desarrollar su departamento, y, especialmente, sobre el contenido del anteproyecto de ley de lenguas de Aragón (2001). Recuperat de <http://bases.cortesaragon.es/bases%5Cdisca2.nsf/%28DiscaID%29/B1685DBC6CC3BA4FC1256B7A0042A8F7?OpenDocument>
- Cortes de Aragón. Pregunta del G. P. Popular, relativa al acuerdo suscrito entre el Gobierno de Aragón y Izquierda Unida (Diario de Sesiones de la Cortes de Aragón) (2001). Recuperat de [http://bases.cortesaragon.es/bases/original.nsf/\(BOCA1\)/0D2C45CEFBBC092EC1256B74004861E0/\\$File/DSV055221101.pdf?OpenElement](http://bases.cortesaragon.es/bases/original.nsf/(BOCA1)/0D2C45CEFBBC092EC1256B74004861E0/$File/DSV055221101.pdf?OpenElement)
- Cortes de Aragón. Comparecencia del presidente de la Asociación Literana «Lo Timó», señor Castro Ariño, al objeto de colaborar para que el anteproyecto de ley de lenguas se ajuste lo mayormente posible a la realidad lingüística de la Comarca de la Litera. (2002). Recuperat de

- <http://bases.cortesaragon.es/bases%5Cdisca2.nsf/%28DiscaID%29/FD905A78226FABFAC1256D730036B0C4?OpenDocument>
- Cortes de Aragón. Comparecencia del señor Bayod Pallarés, secretario general de la Asociación Cultural del Baix Aragó, al objeto de informar sobre los aspectos históricos del nacimiento de las lenguas del Aragón oriental, así como la problemática jurídica de la ley de lenguas. (2002). Recuperat de <http://bases.cortesaragon.es/bases%5Cdisca2.nsf/%28DiscaID%29/076BAB0516EAC58FC1256D7300365DAC?OpenDocument>
- Cortes de Aragón. Interpelación núm. 35/02, relativa a la enseñanza de las lenguas y modalidades lingüísticas propias en los centros escolares de Aragón (2002). Recuperat de <http://bases.cortesaragon.es/bases%5Cdisca2.nsf/%28DiscaID%29/0082545307033F95C1256C2F003F3D12?OpenDocument>
- Cortes de Aragón. Debate de investidura del candidato propuesto para presidente del Gobierno de Aragón (2003). Recuperat de [http://bases.cortesaragon.es/bases%5Cdisca2.nsf/\(ID\)/5A8F866EDCE0E186C1256D5E0037D450?OpenDocument](http://bases.cortesaragon.es/bases%5Cdisca2.nsf/(ID)/5A8F866EDCE0E186C1256D5E0037D450?OpenDocument)
- Cortes de Aragón. Debate y votación de la Proposición no de ley núm. 27/03-VI, sobre medidas que garanticen el derecho a escoger el nombre en aragonés y catalán, y la eliminación de discriminación sexista en la filiación de los apellidos. (2003). Recuperat de [http://bases.cortesaragon.es/bases%5Cdisca2.nsf/\(ID\)/3053F91C46298965C1256F24002913F1?OpenDocument](http://bases.cortesaragon.es/bases%5Cdisca2.nsf/(ID)/3053F91C46298965C1256F24002913F1?OpenDocument)
- Cortes de Aragón. Pregunta núm. 441/04, relativa a la ley de lenguas de Aragón (2004). Recuperat de <http://bases.cortesaragon.es/bases%5Cdisca2.nsf/%28DiscaID%29/C36E490C6311E9B7C1256F11003A76F9?OpenDocument>
- Cortes de Aragón. Pregunta núm. 1172/05, relativa al papel reservado a la radio y televisión autonómica en la normalización del uso de las lenguas minoritarias en Aragón (2005). Recuperat de <http://bases.cortesaragon.es/bases%5Cdisca2.nsf/%28DiscaID%29/CA921CE215D74370C12570DD00359D33?OpenDocument>
- Cortes de Aragón. Pregunta número 1162/05, relativa al proyecto de ley de lenguas de Aragón (2005). Recuperat de <http://bases.cortesaragon.es/bases%5Cdisca2.nsf/%28DiscaID%29/9388B82CD1B5AC50C12570BD004A56A2?OpenDocument>
- Cortes de Aragón. Debate de investidura del candidato propuesto para presidente del Gobierno de Aragón. Discurso del candidato. (2007). Recuperat de [http://bases.cortesaragon.es/bases%5Cdisca2.nsf/\(ID\)/D4DC18D289843CCEC125730F00263046?OpenDocument](http://bases.cortesaragon.es/bases%5Cdisca2.nsf/(ID)/D4DC18D289843CCEC125730F00263046?OpenDocument)
- Costa y Martínez, J. (1878). *Textos sobre las lenguas de Aragón: Vol. I: Los dialectos de transición en general y los celtibéricos-latinos en particular*. Zaragoza: Aladrada Ediciones.
- Costa y Martínez, J. (2010). *Textos sobre las lenguas de Aragón, vol. II: Artículos y otros escritos* (Vol. 14). Zaragoza: Aladrada Ediciones. Recuperat de http://www.iea.es/000_estructura/index.php?id=1611&categoria=8&articulo=1080
- Coulmas, F. (2005). *Sociolinguistics: The study of speakers' choices*. Cambridge: Cambridge University Press. Recuperat de <http://www.google.com/books?hl=ca&lr=&id=yPUGpzAUOwsC&oi=fnd&pg=PA1&dq=Sociolinguistics:+The+Study+of+Speakers%27+Choices+&ots=U8NrhBcHiL&sig=UCxcrnw7hvlkm0fd-pxWboQE5s>
- Coutado Doménech, Esperanza. (2009). *La complejidad de las actitudes lingüísticas hacia las lenguas minoritarias. El caso del valle de Benasque*. Recuperat de <http://zagan.unizar.es/record/3374>
- Currubí Capdevila, A. (2015). *Estudi de la substitució o del manteniment del català al Matarranya*. Universitat de Barcelona - Grau de Filologia Catalana.
- Datos lingüísticos de o censo de 1981. (1983). *Fuellas*, (37), 10-16.
- De Bot, K., & Stoessel, S. (2002). Introduction: Language change and social networks. *International journal of the sociology of language*, 1–8.
- de Bres, J., & Franziskus, A. (2014). Multilingual practices of university students and changing forms of multilingualism in Luxembourg. *International Journal of Multilingualism*, 11(1), 62-75. <http://doi.org/10.1080/14790718.2013.831098>
- Declaració de Mequinensa. (1984, febrer 1). Viquipèdia. En *Viquipèdia, l'enciclopèdia lliure*. Recuperat de https://ca.wikipedia.org/w/index.php?title=Declaraci%C3%B3_de_Mequinensa&oldid=13980613
- Diario de Teruel. (2014, setembre 24). Educación obliga a alumnos de 1º de ESO del IES de Valderrobres que eligieron Catalán a estudiar Francés. Recuperat de <http://www.diariodeteruel.es/noticia/54661/educacion-obliga-a-alumnos-de-1-de-eso-del-ies-de-valderrobres-que-eligieron-catalan-a-estudiar-frances>

- Diario de Teruel. (2015, maig 23). Clarió insta a reclamar dos horas de Catalán en Valderrobres. Recuperat de <http://www.diariodeteruel.es/noticia/64204/clario-insta-a-reclamar-dos-horas-de-catalan-en-valderrobres>
- Directe!cat. (2007, abril 13). PP i PSOE aproven l'Estatut aragonès, que ignora el català. Recuperat de <http://www.directe.cat/noticia/155/pp-i-soe-aproven-lestatut-aragones-que-ignora-el-catala-155>
- Doreian, P., & Mrvar, A. (2009). Partitioning signed social networks. *Social Networks*, 31(1), 1-11. <http://doi.org/10.1016/j.socnet.2008.08.001>
- Dorian, N. C. (1981). *Language death: The life cycle of a Scottish Gaelic dialect*. University of Pennsylvania Press Philadelphia.
- Dorian, N. C. (1992). *Investigating Obsolescence: Studies in Language Contraction and Death*. Cambridge University Press.
- Eckert, P. (1989). *Jocks and Burnouts: Social Categories and Identity in the High School*. Teachers College Press.
- Eckert, P., & McConnell-Ginet, S. (1992). Communities of practice: Where language, gender, and power all live. En K. Hall, M. Bucholtz, & B. Moonwomon (Ed.), *Locating Power, Proceedings of the 1992 Berkeley Women and Language Conference* (Berkeley Women and Language Group). Berkeley. Recuperat de <http://web.stanford.edu/~eckert/PDF/Communitiesof.pdf>
- Eckert, P., & McConnell-Ginet, S. (2003). *Language and Gender*. Cambridge University Press.
- Edwards, J. (2010). *Minority Languages and Group Identity: Cases and Categories*. John Benjamins Publishing.
- Eisenstein, J., O'Connor, B., Smith, N. A., & Xing, E. P. (2012). Mapping the geographical diffusion of new words. *arXiv:1210.5268*. Recuperat de <http://arxiv.org/abs/1210.5268>
- El Periódico de Aragón. (2008, abril 25). El PAR añade el progreso a su proyecto político «de centro».
- El Periódico de Aragón. (2009, juny 28). El PSOE lleva ya a las Cortes la Ley de Lenguas. *El Periódico de Aragón*. Zaragoza. Recuperat de http://www.elperiodicodearagon.com/noticias/aragon/psoe-lleva-ya-cortes-lej-lenguas_508217.html
- El Periódico de Aragón. (2011a, març 8). Cataluña cifra en 10,5 millones el gasto de atención a aragoneses. *El Periódico de Aragón*. Recuperat de http://www.elperiodicodearagon.com/noticias/aragon/cataluna-cifra-10-5-millones-gasto-atencion-aragoneses_653174.html
- El Periódico de Aragón. (2011b, agost 21). Cataluña insiste en cobrar la asistencia sanitaria de los aragoneses de la Franja - Aragón - El Periódico de Aragón. Recuperat de http://www.elperiodicodearagon.com/noticias/aragon/cataluna-insiste-cobrar-asistencia-sanitaria-aragoneses-franja_695237.html
- El Periódico de Aragón. (2011c, octubre 17). La Franja cree que la deuda sanitaria empeora la atención - Aragón - El Periódico de Aragón. Recuperat de http://www.elperiodicodearagon.com/noticias/aragon/franja-cree-deuda-sanitaria-empeora-atencion_708154.html
- Erill, G., Farràs, J., & Marcos, F. (1992). *Ús del català entre els joves a Sabadell. Coneixement, ús i actituds dels estudiantants de secundària*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Escribano Riera, D. (2015). Anàlisi sociològica del règim d'oficialitat lingüística al domini territorial meridional de la llengua catalana durant la Segona República espanyola (1931-1938). Recuperat de <http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/65626>
- Espluga, J. (2003). La imatge de l'altre: aragonesos i catalans fronterers que s'observen mútuament. *Ripacurtia*, (1), 47-61.
- Espluga, J. (2004). *Urbilatèria*. Fraga: IEBC.
- Espluga, J. (2008a). *Com embolicar la Franja amb una fulla de pi* (Associació Cultural del Matarranya, Institut d'Estudis del Baix Cinca). Calaceit: ASCUMA, IEBC.
- Espluga, J. (2008b). Dificultats i potencialitats de la llengua catalana per a generar identitat social a la Franja. *Llengua i identitat*, 44, 39.
- Espluga, J. (2008c). Sobre la desaparició de la Franja. Noves fronteres, nous habitants i algunes dificultats per a configurar una unitat catalanòfona dins d'Aragó. *Ripacurtia. Benavarrí: Centre d'Estudis Ribagorçans (CERIB)*, (6), 131-150.
- Espluga, J. (2008d). Sobre la «transició» a la Llitera (1976-1979): el tímid despertar de la identitat sociocultural d'una comarca perifèrica. En *Com embolicar la Franja amb una fulla de pi*. Calaceit: ASCUMA, IEBC.
- Espluga, J. (2008e). Una Franja, dues fronteres i diverses identitats socials amagades. *Mirmanda: revista de cultura*, (3), 68-76.
- Espluga, J. (2009). Reflexions sobre la cultura catalana a la Franja de Ponent. *Espai Despuig*, (5), 35-52.
- Espluga, J. (2010). Hi ha tanta gent que travessa fronteres? Reflexions sobre la mobilitat territorial de la població de la Llitera. *Llitera. Revista de Estudios Literarios*, (1), 127-146.
- Espluga, J., & Capdevila, A. (1995). *Franja, frontera i llengua: conflictes d'identitat als pobles d'Aragó que parlen català*. Pagès.

- Espluga, J., & Capdevila, A. (1996). Catalans, Aragonesos, Perjurs i Galabernos. L'articulació d'identitat col·lectiva a la frontera occidental de la llengua. *Revista de Catalunya*, (110), 19-30.
- Ethnologue. SIL International Publications. (s.d.). Ethnologue. Languages of the World. Recuperat 25 agost 2015, de <https://www.ethnologue.com/>
- Euromosaic. (1994). *Catalan in Eastern Aragon (Spain)*. Euromosaic - Institut de Sociolingüística Catalana. Recuperat de <http://www.uoc.edu/euromosaic/web/document/catala/an/e19/e19.html>
- Fabà, A. (2005). Usos lingüístics i grups identitaris. Preferències i opinions lingüístiques. En F. X. Vila i Moreno, A. Fabà, & V. Bretxa i Riera, J. Torres i Pla (Ed.), *Estadística sobre els usos lingüístics a Catalunya 2003: llengua i societat a Catalunya en els inicis del segle XXI* (p. 171-212). Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, Secr. de Política Lingüística. Recuperat de <http://llengua.gencat.cat/permalink/49154085-5386-11e4-8f3f-000c29cdf219.pdf>
- Fabà, A., Gálvez, O., Manrubia, J., Simó, A., & Ubach Codina, N. (2003). Usos, hàbits i actituds sobre la llengua catalana a Catalunya. *Llengua, societat i ensenyament*, 2, 175-198.
- Fabà Prats, A. (2003). L'ús interpersonal del català i altres variables sociolingüístiques. Assaig d'un model interpretatiu. El cas de Santa Coloma de Gramenet. *Revista de Llengua i Dret*, (40). Recuperat de <http://revistes.eapc.gencat.cat/index.php/rld/article/view/478>
- Fairclough, N. (1989). *Language and power*. Pearson Education.
- Fairclough, N. (1993). *Discourse and Social Change*. Wiley.
- Farràs i Farràs, J., & Vila i Moreno, F. X. (1998). *Informe Pentecosta: coneixements i usos lingüístics entre el jovent castellanoparlant bilingüitzat a Catalunya*. Barcelona: l'Institut de Sociolingüística Catalana. Recuperat de <http://fxvila.files.wordpress.com/2011/07/informe-pentecosta.pdf>
- Federico de la Rúa, A. de. (2005). Redes de amistad e identificación Europea. Las redes transnacionales y las identidades de los estudiantes Erasmus. *European Union Social Changes: Migrations, Participation and Democracy*, p.
- Federico de la Rúa, F. (2003). La dinámica de las redes de amistad. La elección de amigos en el programa Erasmus. En *Redes: Revista hispana para el análisis de redes sociales* (Vol. 4). Recuperat de <http://ddd.uab.cat/record/5059>
- Ferguson, C. A. (1959). Diglossia. *WORD-JOURNAL OF THE INTERNATIONAL LINGUISTIC ASSOCIATION*, 15(2), 325-340.
- Ferrán Aranaz, M. (2001). *SPSS para Windows: análisis estadístico*. McGraw-Hill.
- Fischer, E. (2011). *Language communities of Twitter*. Recuperat de <http://www.flickr.com/photos/walkingsf/6277163176/>
- Fishman, J. A. (1965). Who speaks what language to whom and when? *La linguistique*, 1(2), 67-88.
- Fishman, J. A. (1972). *The Sociology of Language. An Interdisciplinary Social Science Approach to Language in Society*. Rowley, Massachusetts: Newbury House Publishers.
- Fishman, J. A. (1991a). *Reversing Language Shift*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fishman, J. A. (1991b). Three success stories (more or less): modern Hebrew, French in Quebec and Catalan in Spain. En *Reversing Language Shift* (p. 287-336). Clevedon: Multilingual Matters.
- Fishman, J. A. (2001). *Can Threatened Languages Be Saved?: Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Flors Mas, A., & Vila i Moreno, F. X. (2014). Justificant les preferències. Com argumenten les opcions lingüístiques els adolescents catalans. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 0(24). Recuperat de <http://revistes.iec.cat/index.php/TSC/article/view/83146>
- Frago Gracia, J. A., Buesa Oliver, T., & Egado Martínez, A. G. (1991). Determinación sociolingüística en la castellanización del Valle del Ebro. En *I Curso sobre lengua y literatura en Aragón*: (Edad Media) (p. 115-132). Recuperat de <http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2287981>
- Freeman, L. C. (2004). *The Development of Social Network Analysis: A Study in the Sociology of Science*. Empirical Press.
- Galán, J. (2008). La lengua de Fraga - Bajo Cinca-. En Diputación General de Aragón (Ed.), *Comarca del Bajo Cinca* (p. 235). Zaragoza. Recuperat de [http://www.comarcas.es/pub/documentos/documentos_bloque-IV\(3\)_escaneado_ef72f8e0.pdf](http://www.comarcas.es/pub/documentos/documentos_bloque-IV(3)_escaneado_ef72f8e0.pdf)
- Galindo, M. (2006). *Les llengües a l'hora del pati. Usos lingüístics en les converses dels infants de primària a Catalunya*. Departament de Filologia Catalana, Universitat de Barcelona, Barcelona. Recuperat de <http://www.tdx.cat/handle/10803/1681;jsessionid=E1C2E67B9DA1ACF122EA7BA2D6721A73.tdx2>
- Galindo, M., & Vila i Moreno, F. X. (2009). Els factors explicatius dels usos lingüístics informals entre l'alumnat català: llengua inicial, xarxes socials, competència i llengua vehicular d'ensenyament. *NovesSL*. Recuperat de http://www.gencat.cat/llengua/noves/noves/hm09hivern/galindo_vila1_9.htm
- Galindo Solé, M. (2008). *Les llengües en joc, el joc entre llengües: l'ús interpersonal del català entre els infants i joves de Catalunya*. Pagés editors.

- Gallagher, H. C. (2012). *In the loop: a social network approach to the willingness to communicate in the L2 (L2 WTC)*. Recuperat de <http://eprints.nottingham.ac.uk/12407/>
- Gallagher, H. C., & Robins, G. (2015). Network Statistical Models for Language Learning Contexts: Exponential Random Graph Models and Willingness to Communicate: ERGMs in L2 Learning Contexts. *Language Learning*, n/a-n/a. <http://doi.org/10.1111/lang.12130>
- Gal, S. (1978). Peasant men can't get wives: language change and sex roles in a bilingual community. *Language in Society*, 7(01), 1-16. <http://doi.org/10.1017/S0047404500005303>
- Gal, S. (1979). *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. Academic Press Inc.
- García Ferrando, M. (1985). Análisis y modelización causal en sociología. *Reis*, 143–164.
- García Ferrando, M. (1999). *Socioestadística: Introducción a la Estadística en Sociología*. Alianza Editorial.
- Gastón, E. (s.d.). *Informe del Justicia d'Aragó sobre les llengües minoritàries a l'Aragó*. Fraga: IEBC. Recuperat de <http://books.google.es/books?id=Fbs7tiEi5hgC&pg=PP5&dq=associacionisme+franja&hl=en&sa=X&ei=6Ax1UfS4L4mJtQbD-IGgCQ&ved=0CDYQ6AEwATgK>
- Generalitat de Catalunya. (2014). *Estadística d'usos lingüístics de la població (2003, 2008, 2013)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Recuperat de <http://www20.gencat.cat/portal/site/Llengcat/menuitem.b318de7236aed0e7a129d410b0c0e1a0/?vgnextoid=d5349cede4c43210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=d5349cede4c43210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=default>
- Generalitat de Catalunya. (2015). *Anàlisi de l'Enquesta d'usos lingüístics de la població 2013. Resum dels factors clau*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Recuperat de http://llengua.gencat.cat/ca/serveis/informacio_i_difusio/publicacions_en_linia/btpl_col/analisi-EULP-2013-factors-claus/
- Generalitat de Catalunya, Masats, M., Torras, C., Martínez, M., Torrijos, A., Fabà, A., ... Olivares, M. D. (2011). *Enquesta d'usos lingüístics de la població 2008: anàlisi. Volum I. Les llengües a Catalunya: coneixements, usos, transmissió i actituds lingüístics*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Recuperat de <http://www20.gencat.cat/portal/site/Llengcat/menuitem.b318de7236aed0e7a129d410b0c0e1a0/?vgnextoid=e124183b8bd21310VgnVCM2000009b0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=e124183b8bd21310VgnVCM2000009b0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=default>
- Generalitat de Catalunya, Solé, J., Torrijos, A., Martínez, M., Gonzàlez, I., Alarcon, A., ... Fabà, A. (2013). *Enquesta d'usos lingüístics de la població 2008: anàlisi. Volum II. Els factors clau de les llengües a Catalunya: edat, ocupació, classe social, lloc de naixement, territori i aprenentatge de català*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Recuperat de <http://www20.gencat.cat/portal/site/Llengcat/menuitem.b318de7236aed0e7a129d410b0c0e1a0/?vgnextoid=e124183b8bd21310VgnVCM2000009b0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=e124183b8bd21310VgnVCM2000009b0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=default>
- Giddens, A. (1987). *Social theory and modern sociology*. Stanford University Press. Recuperat de https://www.google.com/books?hl=ca&lr=&id=YQ2fcyA8ZWIC&oi=fnd&pg=PR7&dq=giddens+sociology&ots=keAwtn29Cf&sig=5sakDkDPqSIRU0HuhxO--1Bc_E
- Giles, H. (2008). Communication accommodation theory. En L. A. Baxter & D. O. Braithwaite (Ed.), *Engaging theories in interpersonal communication: Multiple perspectives* (p. 161-173). Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.
- Giles, H., Bourhis, R. Y., & Taylor, D. M. (1977). Towards a theory of language in ethnic group relations. *Language, ethnicity and intergroup relations*, 307348.
- Giles, H., & Smith, P. (1979). *Accommodation theory: Optimal levels of convergence*.
- Giner, S., Lamo de Espinosa, E., & Torres, C. (2006). *Diccionario de sociología*. Madrid: Alianza Editorial.
- Giralt, J. (1997). *Contribución al estudio de las hablas de La Litera (Huesca)* (Doctor en Filosofía y Letras (Filología Hispánica)). Universidad de Zaragoza.
- Giralt, J. (2009, març 20). En el siglo XVI, en Albelda también se hablaba catalán. *Diario del Altoaragón*. Recuperat de <http://www.diariodelaltoaragon.es/NoticiasDetalle.aspx?id=561402>
- Giralt Latorre, J. (1997). Diglosia funcional y actitudes lingüísticas en la Litera (Huesca). *Actas do I Simposio Internacional sobre o Bilingüismo*. Recuperat de <http://ssl.webs.uvigo.es/actas1997/05/Giralt.pdf>
- Giralt Latorre, J. (2004). Las variedades de frontera y sus textos: un ejemplo de Calasanz (Huesca). En *Jornadas sobre la variación lingüística en Aragón a través de los textos* (p. 227–254). Institución Fernando el Católico. Recuperat de http://ifc.dpz.es/recursos/publicaciones/23/31/ebook2431_6.pdf
- Giralt Latorre, J. (2008). Una comarca de convivencia lingüística. En Diputación General de Aragón (Ed.), *Comarca de La Litera* (p. 239). Zaragoza. Recuperat de http://www.aragon.es/estaticos/GobiernoAragon/Departamentos/PoliticaTerritorialJusticialInterior/Documentos/docs/Areas/Informaci%C3%B3n%20territorial/Publicaciones/Coleccion_Territorio/Comarca_Litera/239_250.pdf

- Giralte Latorre, J. (2012). El catalán en la Franja de Aragón: una aproximación histórico-lingüística. *Archivo de filología aragonesa*, (68), 39–74.
- Giralte Latorre, J. (2014). Dir les coses pel seu nom: català o aragonès oriental? *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 0(24), 373-388. <http://doi.org/10.2436/tsc.v0i24.67025>
- Gobierno de Aragón. Anteproyecto de Ley de Lenguas de Aragón (2001). Recuperat de <http://www.matarranya.com/ascuma/llei.html>
<http://www.unizar.es/colla/abamproyautoleideluengas.htm>
- Gobierno de Aragón. (2006, març 3). Las Comarcas. Historia del proceso. Recuperat 16 setembre 2015, de <http://www.comarcas.es/index.php/mod.pags/mem.detalle/idpag.16/chk.0a9942c443404d423fe0ac20034ed9c9.html>
- Goffman, E. (1971). *Relations in public. Microstudies of the Public Order*. (2a impressió). New York: Basic Books.
- González Balletbò, I., Pujolar Cos, J., Font Tanyà, A., & Martínez Sanmartí, R. (2014). *Llengua i joves. Usos i percepcions lingüístics de la joventut catalana*. Barcelona: Secretaria General de la Joventut de Catalunya. Recuperat de <http://benestar.gencat.cat/ca/detalls/Article/Estudis30-00001>
- Govindasamy, S., & Nambiar, M. (2003). Social networks: applicability to minority communities in multilingual settings. *International Journal of the Sociology of Language*, 161–25.
- Goyeneche, R. (2014, octubre 29). Cataluña vuelve a anexionarse el Aragón Oriental en una encuesta lingüística. *Heraldo de Aragón*. Zaragoza. Recuperat de http://www.heraldo.es/noticias/aragon/2014/10/29/cataluna_vuelve_anexionarse_aragon_oriental_una_encuesta_linguistica_318836_300.html
- Grandoni, D. (2011, novembre 8). World Languages Mapped by Twitter. Recuperat 11 juliol 2013, de <http://www.theatlanticwire.com/global/2011/11/worlds-languages-according-twitter/44690/>
- Granovetter, M. (1982). The strength of weak ties: A network theory revisited. *Social Structure and Network Analysis*, 105-30.
- Grenoble, L. A. (2011). Language ecology and endangerment. En P. K. Austin & J. Sallabank (Ed.), *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grenoble, L. A., & Whaley, L. J. (1998). Toward a typology of language endangerment. *Endangered languages*, 22–54.
- Grimaldo, F., López-Iñesta, E., Perucho, M., & Querol, E. (2016). Predicció de l'ús del català mitjançant la classificació supervisada. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, (26). Recuperat de revistes.iec.cat/index.php/TSC/
- Grinevald, C., & Bert, M. (2011). Speakers and communities. En Peter K. Austin & Julia Sallabank (Ed.), *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gumperz, J. J. (1982). *Discourse Strategies*. Cambridge University Press.
- Gumperz, J. J. (1982). Social network and language shift. En *Discourse strategies* (p. 38-58). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hanneman, R. A. (2000). *Introducción a los métodos del análisis de redes sociales*. Riverside, CA: Universidad de California Riverside. Recuperat de <http://revista-redes.rediris.es/webredes/text.htm>
- Hanneman, R. A., & Riddle, M. (2005). *Introduction to social network methods*. Riverside, CA: University of California, Riverside. Recuperat de <http://faculty.ucr.edu/~hanneman/nettext/>
- Harrigan, N. M. (2007). Pnet for Dummies: An Introduction to Estimating Exponential Random Graph (P*) Models with Pnet. *Research Collection School Of Social Sciences*. Recuperat de <http://www.sna.unimelb.edu.au/pnet/pnet.html#download>
http://ink.library.smu.edu.sg/soss_research/810
- Heraldo de Aragón. (2005a, juliol 11). La nueva ley de Lenguas dará pasos hacia la cooficialidad sin declararla expresamente.
- Heraldo de Aragón. (2005b, octubre 16). Todos los colegios de la Franja deberán ofrecer clases en catalán.
- Heraldo de Aragón. (2005c, desembre 13). Marcelino Iglesias justifica el retraso del debate sobre la Ley de Lenguas.
- Heraldo de Aragón. (2006, maig 24). El PAR y el PP van más allá de lo acordado y abogan por convocar una gran manifestación.
- Heraldo de Aragón. (2008a, juliol 9). PSOE y PAR se enzarzan con la denominación oficial de los dialectos catalanes en Aragón. *heraldo.es*. Recuperat de http://www.heraldo.es/noticias/aragon/psoe_par_enzarzan_con_denominacion_oficial_los_dialectos_catalanes_aragon.html
- Heraldo de Aragón. (2008b, juliol 21). La DGA define el aragonés y el catalán como lenguas propias pero no oficiales. *heraldo.es*. Recuperat de http://www.heraldo.es/noticias/aragon/la_dga_define_aragones_catalan_como_lenguas_propias_pero_oficiales.html
- Heraldo de Aragón. (2008c, juliol 22). El anteproyecto socialista de Ley de Lenguas suscita controversia y no satisface a casi nadie. *heraldo.es*. Recuperat de

- http://www.heraldo.es/noticias/aragon/el_anteproyecto_socialista_ley_lenguas_suscita_controversia_satisface_casi_nadie.html
- Heraldo de Aragón. (2008d, diciembre 15). El PSOE lanzará la Ley de Lenguas desde su grupo en las Cortes sin apoyo del PAR. *heraldo.es*. Recuperat de http://www.heraldo.es/noticias/aragon/el_psoe_lanzara_ley_lenguas_desde_grupo_las_cortes_sin_apoyo_del_par.html?p=1835013145
- Heraldo de Aragón. (2011, abril 10). Cataluña sigue sin dar recetas a los enfermos crónicos aragoneses. *heraldo.es*. Recuperat de http://www.heraldo.es/noticias/aragon/cataluna_sigue_sin_dar_recetas_los_enfermos_cronicos_aragoneses.html
- Hernández, S. (2007, diciembre). L'ensenyament del català. *Diario de Teruel*. Recuperat de <http://vilesigents.blogspot.com/2007/12/29/p324/>
- Hoenigswald, H. M. (1989). Language obsolescence and language history: Matters of linearity, leveling, loss, and the like. *Dorian (ed.)*, 347–54.
- Huguet, À., & Llurda, E. (2001). Language attitudes of school children in two Catalan/Spanish bilingual communities. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 4(4), 267–282.
- Huguet Canalis, À. (1991). *Bilingüisme social al Baix Cinca: Una anàlisi des de la perspectiva escolar*.
- Huguet Canalis, À. (2006). *Plurilingüisme y escuela en Aragón. Un estudio sobre las actitudes ante las lenguas aragonesas (aragonés, castellano y catalán) y las lenguas extranjeras*. Huesca: Instituto de Estudios Altoaragoneses. Recuperat de http://www.iea.es/000_estructura/index.php?id=1611&categoria=6&articulo=10669
- Huguet Canalis, À., & Suñis, J. (1998). *Llengües en contacte i actituds lingüístiques: el cas de la frontera catalano-aragonesa* (Vol. 11). Horsori Editorial, SL.
- Hulsen, M., De Bot, K., & Weltens, B. (2002). Between two worlds. Social networks, language shift, and language processing in three generations of Dutch migrants in New Zealand. *International journal of the sociology of language*, (153), 27-52.
- Hymes, D. (1972a). Models of the interaction of language and social life. En J. Gumperz & D. Hymes (Ed.), *Directions in sociolinguistics: the ethnography of communication* (Edición: Revised., p. 35-71). Oxford, UK; New York, NY, USA: Blackwell Publ.
- Hymes, D. (1972b). On communicative competence. *Sociolinguistics*, 269293, 269–293.
- Hymes, D. (1974). *Foundations in sociolinguistics: An ethnographic approach*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- IBESTAT. (2014). Censos de població. Cens de 2011. Recuperat de <http://www.ibestat.com/ibestat/estadistiques/poblacio/censos-poblacio/cens-2011/9cc677ad-ced2-475a-9e57-e0193466a532>
- Idescat. (2013). Cens lingüístic. Recuperat de <http://www.idescat.cat/cat/poblacio/catala/>
- IEBC, ASCUMA, & ICF (Ed.). (2006). *Batec a batec: miscel·lània de treballs oferts en honor de Josep Galan i Castany*. Fraga: IEBC.
- Igartua, I., & Zabaltza, X. (2012). *Euskararen historia laburra. Breve historia de la lengua vasca. A Brief History of the Basque Language*. Donostia: Etxepare Euskal Institutua. Recuperat de <http://www.etxepare.eus/es/publicaciones>
- Illamola, C. (2015). Contacto de lenguas y la expresión de la posterioridad temporal en el español de Cataluña. Recuperat de <http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/65566>
- Institut d'Estudis Catalans. (2013). *Reunió ordinària de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Benavarri (14 i 15 de novembre de 2008)*. (R. Sistac i Vicén, Ed.). Institut d'Estudis Catalans.
- Instituto Aragonés de Estadística. (2014). Censos de población y viviendas. Año 2011. Recuperat de http://www.aragon.es/DepartamentosOrganismosPublicos/Institutos/InstitutoAragonEstadistica/ci.01_03_Censo2011.detalleDepartamento
- International Journal of the Sociology of Language (Ed.). (2002). *Language change and social networks* (Walter de Gruyter GmbH & Co, Vol. 153).
- Jones, R. J., Cunliffe, D., & Honeycutt, Z. R. (2013). Twitter and the Welsh language. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 34(7), 653-671. <http://doi.org/10.1080/01434632.2013.812096>
- Jongbloed-Faber, L., Van de Velde, H., Var de Meer, C., & Klindenberg, E. (2016). Language Use of Frisian Bilingual Teenagers on Social Media. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, (26). Recuperat de revistes.iec.cat/index.php/TSC/
- Junyent, M. C. (1992). *Vida i mort de les llengües* (Vol. 57). Editorial Empúries.
- Kim, S., Weber, I., Li Wei, & Oh, A. (2014). Sociolinguistic Analysis of Twitter in Multilingual Societies. Recuperat de <http://ingmarweber.de/wp-content/uploads/2014/07/Sociolinguistic-Analysis-of-Twitter-in-Multilingual-Societies.pdf>

- lafranja.net. (2015, setembre 15). Polítics de la Franja exigeixen mantenir serveis sanitaris a Lleida. Recuperat de <http://www.lafranja.net/?p=19866>
- lafranja.net. (s.d.-a). Recull d'articles sobre el conflicte dels Bens de la Franja. Recuperat 16 setembre 2015, de <http://www.lafranja.net/?cat=3>
- lafranja.net. (s.d.-b). Recull d'articles sobre el conflicte en les Olimpíades d'Hivern entre Aragó i Catalunya. Recuperat 16 setembre 2015, de <http://www.lafranja.net/?cat=150>
- lafranja.net. (s.d.-c). Recull d'articles sobre el conflicte sanitari entre Aragó i Catalunya. Recuperat 16 setembre 2015, de <http://www.lafranja.net/?s=sanitari&submit=Find>
- Lanza, E., & Svendsen, B. A. (2007). Tell me who your friends are and I might be able to tell you what language(s) you speak: Social network analysis, multilingualism, and identity. *International Journal of Bilingualism*, 11(3), 275.
- Lapresta Rey, C. (2001). *Soy aragonés o sóc aragonès: Una anàlisi de la construcció de la identitat i el sentiment de pertinença a la comarca del Baix Cinca*. Fraga: IEBC.
- Lapresta-Rey, C. (2014). Lengua e identidad en el dominio lingüístico del aragonés y el catalán. En C. Gimeno & N. Sorolla (Ed.), *II Jornadas Aragonesas de Sociología. Grupo de trabajo «Lenguas e identidades» (Asociación Aragonesa de Sociología)*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, Pressas Universitarias, Universidad de Zaragoza, Gara d'Edicions. Recuperat de <http://www.garadedicions.com/index.php?mod=libros&mem=detalle&id=78>
- La Vanguardia. (1923, desembre 16), p. 27.
- Lee, C. W. (2013). Does religion affect international trade in services more than trade in goods? *Applied Economics Letters*, 20(10), 998-1002. <http://doi.org/10.1080/13504851.2013.770120>
- Leszczensky, L., & Pink, S. (2015). Ethnic segregation of friendship networks in school: Testing a rational-choice argument of differences in ethnic homophily between classroom- and grade-level networks. *Social Networks*, 42, 18-26. <http://doi.org/10.1016/j.socnet.2015.02.002>
- Lewis, M. P., & Simons, G. F. (2010). Assessing endangerment: expanding Fishman's GIDS. *Revue roumaine de linguistique*, 2, 103-119.
- Li Wei. (1994). *Three Generations, Two Languages, One Family: Language Choice and Language Shift in a Chinese Community in Britain*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Li Wei. (2000). *The Bilingualism Reader*. Routledge.
- Li Wei. (2005). Social network analysis in bilingualism research: Applications and evaluations. Keynote speech at the Fifth International Symposium on Bilingualism, Barcelona.
- Lizón, Á. (2007). *La otra sociología: una saga de empíricos y analíticos*. Ediciones de Intervención Cultural, S.L.
- Llera Ramo, F. J. (s.d.). *Estudio sociolingüístico de las hablas del Alto Aragón. Informe*. Zaragoza: Gobierno de Aragón (obra inèdita).
- Lluís Rajadell. (2015, març 27). Indiferència jacobina [La Comarca]. Recuperat de <https://vilesigents.wordpress.com/2015/03/27/indiferencia-jacobina/>
- Lo Cacao de la FACA. (2008). La FACA i la ultradreta. Recuperat de <https://locacaodelafaca.wordpress.com/la-veritat-de-faca-la-politica/>
- Lombarte Arrufat, D. (1987). L'emigrant pena-rogi. En *Romanços de racó de foc i Poemes de vida i mort* (p. 76-86). Zaragoza: Diputación General de Aragón. Departamento de Cultura y Educación. Recuperat de ([reeditat a http://www.portalmatarranya.es/docs/taularelmon.pdf](http://www.portalmatarranya.es/docs/taularelmon.pdf))
- Lombarte, D. (1999). *Pena-roja, una vila a la frontera*. Pena-roja: Associació Cultural Tastavins.
- López Susín, J. I. (2010). Antecedents i estudi de la Llei 10/2009, de 22 de desembre, d'ús, protecció i promoció de les llengües pròpies d'Aragó. *Revista de llengua i dret*, (54). Recuperat de <http://revistes.eapc.gencat.cat/index.php/rld/issue/view/152>
- López Susín, J. I. (Ed.). (2012). *Mapa lingüístico de Aragón*. Saragossa: Sociedad Cultural Aladrada. Recuperat de Mapa disponible a <http://www.roldedeestudiosaragoneses.org/mapa-linguistico-de-aragon-95/>
- López Susín, J. I. (Ed.). (2013a). *El aragonés en el siglo XXI*. Fundación Gaspar Torrente.
- López Susín, J. I. (Ed.). (2013b). ¿Tiene futuro el aragonés? En *El aragonés en el siglo XXI* (Fundación Gaspar Torrente, p. 39-50). Zaragoza.
- López Susín, J. I. (2015). A Lai 3/2013, de 9 de mayo, u a infraproteuición churidica de as luengas minoritarias d'Aragón. *Revista de Llenqua i Dret*, 0(0), 186-199. <http://doi.org/10.2436-20.8030.02.99>
- López Susín, J. I., & Soro Domingo, J. L. (2010). *Estatuto jurídico de las lenguas propias de Aragón. La Ley 10/2009, de 22 de diciembre* (Vol. 48). Saragossa: El Justicia de Aragón.
- Lozares, C., López-Roldán, P., & Saus, J. (2007). Del paradigma atributivo al relacionista y viceversa. En *V Mesa Hispana para el análisis de redes sociales. XXVII International Sunbelt Social Network Conference. Corfú, Grecia* (Vol. 2).

- Lubbers, M. J., Molina, J. L., & McCarty, C. (2007). Personal Networks and Ethnic Identifications The Case of Migrants in Spain. *International Sociology*, 22(6), 721–741.
- Lubbers, M. J., & Snijders, T. A. B. (2007). A comparison of various approaches to the exponential random graph model: A reanalysis of 102 student networks in school classes. *Social Networks*, 29(4), 489-507. <http://doi.org/10.1016/j.socnet.2007.03.002>
- Lubbers, M. J., Van Der Werf, M. P. C., Snijders, T. A. B., Creemers, B. P. M., & Kuyper, H. (2006). The impact of peer relations on academic progress in junior high. *Journal of School Psychology*, 44(6), 491-512. <http://doi.org/10.1016/j.jsp.2006.07.005>
- Luken, V. de M. i, & Gutiérrez, C. C. (2007). Percepción de la inmigración y relaciones de amistad con los alumnos extranjeros en los institutos. *Migraciones*, (22), 147-190.
- Lusher, D., Koskinen, J., & Robins, G. (2012). *Exponential Random Graph Models for Social Networks*. Cambridge University Press. Recuperat de http://sna.unimelb.edu.au/new_book http://www.amazon.com/Exponential-Networks-Structural-Analysis-ebook/dp/B00A8GYZS4/ref=tmm_kin_title_0#reader_0521193567
- Marshall, J. (2004). *Language change and sociolinguistics: rethinking social networks*. Palgrave Macmillan.
- Martínez Ferrer, J. (1995). *Bilingüismo y enseñanza en Aragón: un análisis del rendimiento lectoescritor en las comarcas bilingües*. Edicions de l'Astral.
- Martínez, M. (2001, octubre). *Any 2001: la llengua catalana a l'Aragó*. Universitè de Paris IV - Sorbonne (Paris IV) - U. F. R. d'Etudes Iberiques et Latino-américaines, París.
- Martínez Valle, L. (2005). La desventura de ser soltero: introducción a la sociología rural de Pierre Bourdieu. *Íconos*, 21, 81-90.
- Martín Zorraquino, M. A., Fort Cañellas, M. . R., Arnal Purroy, M. . L., & Giralte Latorre, J. (1995). *Estudio sociolingüístico de la Franja Oriental de Aragón*. Universidad de Zaragoza.
- Maya Jariego, I., Holgado, D., & Molina, J. L. (Ed.). (2014). *7 lecturas para iniciarse en el análisis de redes sociales*. (Revista Hispana para el Análisis de Redes Sociales). Madrid: Bubok Publishing. Recuperat de <http://www.bubok.es/libros/236252/7-lecturas-para-iniciarse-en-el-analisis-de-redes-sociales>
- Mayans, P., & Tort, T. (2011). Ensenyament. En Xarxa CRUSCAT (Ed.), *Informe sobre la situació de la llengua catalana (2010)* (p. 96-122). Barcelona: Observatori de la Llengua Catalana. Recuperat de <http://blogs.iec.cat/cruscat/publicacions/informe/>
- Mayans, P., Tort, T., & Areny, M. (2014). Ensenyament. En Xarxa CRUSCAT (Ed.), *VII Informe sobre la situació de la llengua catalana (2013)* (p. 96-122). Barcelona: Observatori de la Llengua Catalana. Recuperat de <http://blogs.iec.cat/cruscat/publicacions/informe/>
- MelNet. (2012). *PNet. Simulation and estimation of exponential random graph models (ERGMs) for social networks*. University of Melbourne. Recuperat de <http://sna.unimelb.edu.au/PNet>
- Mezo-Aranzibia, J. (2008). *El palo y la zanahoria: política lingüística y educación en Irlanda (1922-1939) y el País Vasco (1980-1998)*. Centro de Estudios Políticos y Constitucionales. Recuperat de <https://sites.google.com/site/paloyzanahoria/>
- Milroy, L. (1980). *Language and social networks* (2a (1987) ed.). Basil Blackwell.
- Milroy, L., & Gordon, M. (2003). Social relationships and social practices. En *Sociolinguistics: Method and Interpretation* (p. 116-135). Wiley.
- Milroy, L., & Llamas, C. (2013). Social Networks. En J. K. Chambers, P. Trudgill, & N. Schilling-Estes (Ed.), *The Handbook of Language Variation and Change* (p. 409-427). Blackwell Publishing Ltd. Recuperat de <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9780470756591.ch22/summary>
- Miralles Vila, C. (2014). *Models dinàmics de competició entre llengües*. Universitat de València. Recuperat de <http://www.uv.es/perucho/super.html>
- Mocanu, D., Baronchelli, A., Gonçalves, B., Perra, N., & Vespignani, A. (2012). The Twitter of Babel: Mapping World Languages through Microblogging Platforms. *arXiv:1212.5238*. Recuperat de <http://arxiv.org/abs/1212.5238>
- Molina, F., & Casado, N. (2014). Living Together in European Intercultural Schools: the case of the Catalan school system (Spain). *European Journal of Education*, 49(2), 249-258. <http://doi.org/10.1111/ejed.12044>
- Molina, J. L., Gómez Mestres, S., & Lerner, J. (2008). Patrones de cambio de las redes personales de inmigrantes en Cataluña. En *Redes: revista hispana para el análisis de redes sociales* (Vol. 15, p. 000–0). Recuperat de <http://ddd.uab.cat/record/32381>
- Molina, J. L., Petermann, S., & Herz, A. (2014). Defining and measuring transnational social structures. *Field methods*, 1525822X14556254.
- Monclús, J. (1999). *La catalanitat de la Franja de Ponent*. Barcelona: Thassàlia.
- Monclús, J., & Quintana i Font, A. (1989). El català a l'Aragó (p. 195–212). SCILC. Àrea 7. Historia de la llengua: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- Money y Puyol, J. (1952). *Memorias*. El Noticiero.

- Montclús i Esteban, J. (2014). *La Franja de Ponent: aspectes històrics i jurídics*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Montoya Abat, B. (1990). *Alacant: la llengua interrompuda*. Paiporta: Denes.
- Montoya Abat, B. (2014). Reproducció primària de la llengua i sistema escolar al Carxe, un enclavament catalanoparlant en una regió castellanoparlant (Múrcia). En J. A. Argenter (Ed.), *Enclavaments lingüístics i comunitats locals: el català a Sardenya, al Carxe i entre els gitanos catalans* (IEC - Càtedra UNESCO de Diversitat Lingüística). Recuperat de http://publicacions.iec.cat/PopulaFitxa.do?moduleName=novetats_editorials&subModuleName=&idCatalogacio=20868
- Montoya Abat, B., & Mas i Miralles, A. (2011). *La transmissió familiar del valencià*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- Morell i Rosell, R. (2003). Les relacions econòmiques per sobre de les administratives. En R. Sistac i Vicén (Ed.), *De fronteres i mil·lennis: la Franja, any 2001*. Institut d'Estudis Catalans. Recuperat de <http://books.google.es/books?id=0ejkGPdxLcQC&lpg=PA5&ots=IQpVuyo5Y2&dq=De%20fronteres%20i%20mil%20B7lennis%3A%20la%20Franja%2C%20any%202001&lr&pg=PP1#v=onepage&q=De%20fronteres%20i%20mil%20B7lennis:%20la%20Franja,%20any%202001&f=false>
- Moreno, J. L. (1934). *Who Shall Survive: A New Approach to the Problem of Human Interrelations*. Whashington D. C.: Nervous and Mental Disease Publishing Co. Recuperat de <https://archive.org/details/whoshallsurviven00jimo>
- Moret i Coso, H. (1998). *Indagacions sobre llengua i literatura catalanes a l'Aragó*. Fraga: IEBC. Recuperat de http://books.google.es/books?hl=en&lr=&id=9C0J3omPM18C&oi=fnd&pg=PA5&dq=indagacions+moret&ots=g09iwa5qZz&sig=gplRTt_AeGMm0VWet114Z3gu5RI&redir_esc=y
- Moret i Coso, H. (2003). El moviment associatiu. En R. Sistac i Vicén (Ed.), *De fronteres i mil·lennis: la Franja, any 2001*. Institut d'Estudis Catalans. Recuperat de <http://books.google.es/books?id=0ejkGPdxLcQC&lpg=PA5&ots=IQpVuyo5Y2&dq=De%20fronteres%20i%20mil%20B7lennis%3A%20la%20Franja%2C%20any%202001&lr&pg=PP1#v=onepage&q=De%20fronteres%20i%20mil%20B7lennis:%20la%20Franja,%20any%202001&f=false>
- Moret Oliver, M. T. (2010). *Documentació notarial aragonesa del segle XIV escrita en català. Edició i estudi grafemàtic*. Universidad de Zaragoza, Saragossa.
- Nadal i Ferret, M. (2015). El secessionisme lingüístic a la Franja de Ponent. Treball de Grau. Recuperat de https://finestro.files.wordpress.com/2015/07/secessionisme_franja-1.pdf
- Nagore Laín, F. (1998, octubre). Análisis y comentario de bels datos d'o Zenso Lingüístico de Monzón de 1997. *Fuellas*, (127), 17-21.
- Nagore Laín, F. (2002). El aragonés hablado en el Alto Aragón del bilingüismo diglósico a la sustitución lingüística (p. 967-987). Presentat a Actas / Proceedings II Simposio Internacional Bilingüismo, Universidade de Vigo (Galicia, Spain). Recuperat de <http://webs.uvigo.es/ssl/actas2002/04/11.%20Francho%20Nagore%20Lain.pdf>
- Negrón Goldbar, R., & Negrón, W. (2009). Negotiating Latina/o Ethnicity in NYC: Social Interactions and Ethnic Self-Presentation. *Diálogos Latinoamericanos*, (16), 35-57.
- Ninyoles, R. L. (1969). *Conflicte lingüístic valencià*. València: Edicions 3 i 4.
- Ninyoles, R. L. (1975). *Idioma i prejudici*. València: Edicions 3 i 4.
- Ninyoles, R. L. (1989). *Estructura social i política lingüística*. Edicions Bromera.
- Ninyoles, R. L. (2001). Conflicte lingüístic i ideologia. En T. Mollà, *Ideologia i conflicte lingüístic* (p. 13-32). Alzira: Bromera. Recuperat de <http://www.bromera.com/fitxa-llibre-coleccions/items/ideologia-i-conflicte-lingueistic.html>
- Nobajas, A. (2015, 12/6). *Is Twitter a valid data source to study linguistics? The case of Catalonia*. Presentat a Reliability and Validity in SLA Research, Barcelona.
- Nobajas, A. (2016). Twitter com a eina per a la recerca sociolingüística, llums i ombres. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, (26). Recuperat de revistes.iec.cat/index.php/TSC/
- Nooy, W. de, Mrvar, A., & Batagelj, V. (2005). *Exploratory Social Network Analysis with Pajek* (1a ed.). Cambridge University Press. Recuperat de <http://courses.arch.ntua.gr/fsr%2F144992/Pajek-Manual.pdf>
- O'Donnell, P. E. (1986). *The Castilian-catalan Border in the Baix Cinca (Aragon): A Lexical Study*.
- Ó Riagáin, D., Williams, G., & Vila i Moreno, F., X. (2008). Young People and Minority Languages: Language use outside the classroom. Dublin: Centre for Language and Communication Studies, Trinity College. Recuperat de <https://fxvila.files.wordpress.com/2011/07/young-people-and-minority-languages2.pdf>
- O'Rourke, B., Pujolar, J., & Ramallo, F. (Ed.). (2015). *New speakers of minority languages: the challenging opportunity—Foreword* (*International Journal of the Sociology of Language. Special Issue*) (Vol. 231 (1/2015)). Recuperat de <http://www.degruyter.com/view/j/ijsl.2015.2015.issue-231/ijsl-2014-0029/ijsl-2014-0029.xml>

- O'Shannessy, C. (2011). Language contact and change in endangered languages. En P. K. Austin & J. Sallabank (Ed.), *The Cambridge Handbook of Endangered Languages* (p. 78-99). Cambridge: Cambridge University Press.
- Pallarol i Sánchez, J. (2003). La inferioritat jurídica de la llengua catalana. La situació jurídica a Aragó. En *De fronteres i mil·lennis: la Franja, any 2001* (Ramon Sistac i Vicén). Institut d'Estudis Catalans. Recuperat de <http://books.google.cat/books?id=0ejkGPdxLcQC&pg=PA5&dq=sistac+franja&hl=ca&sa=X&ei=gCr9UP3IKJVsqaH04H4BQ&ved=0CCwQ6AEwAA#v=onepage&q=sistac%20franja&f=false>
- Parsons, T. (1961). *Theories of society; foundations of modern sociological theory*. New York: Free Press of Glencoe. Recuperat de <https://archive.org/details/theoriesofsociet01pars>
- Patriarca, M., Castelló, X., Uriarte, J. R., Eguíluz, V. M., & San Miguel, M. (2012). Modeling two-language competition dynamics. *Advances in Complex Systems*, 15(03n04), 1250048-1. <http://doi.org/10.1142/S0219525912500488>
- Peñarroya i Prats, M., Tornal Monrabal, J. A., & Morant, R. (1995). *Lengua, vida y cultura en el Valle de Benasque: notas para un estudio etnolingüístico*. Madrid: Ediciones Libertarias.
- Pop, C.-M., & Frey, E. (2013). Language change in a multiple group society. *arXiv:1309.2677 [physics]*. Recuperat de <http://arxiv.org/abs/1309.2677>
- Porta Perales, M. (2004). El bilingüisme com a bé comú. El cas de Catalunya. Un enfocament utilitarista. *Cuadernos de Pensamiento Político*, 141-148.
- Posició de la RAE sobre el català a la Franja (La lengua de los valencianos) | La Franja. (s.d.). Recuperat 9 setembre 2015, de http://www.lafranja.net/?page_id=876
- Pueyo, M. (2002). *Llengües en contacte en la comunitat lingüística catalana*. Universitat de València.
- Puig i Moreno, G. (2007). Enquestes sociolingüístiques a la Catalunya del Nord. En *Aïnes noves, 1. Enquestes...* Perpinyà: Premses Universitàries de Perpinyà.
- Pujolar Cos, J. (1993). L'estudi de les normes d'ús des de l'Anàlisi Crítica del Discurs. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 11, 61-78.
- Pujolar Cos, J. (1997). *De què vas, tíó? Gènere i llengua en la cultura juvenil* (Editorial Empúries). Barcelona: Empúries. Recuperat de <http://hdl.handle.net/10609/13401>
- Pujolar, J., & Puigdevall, M. (2015). Linguistic mudes: how to become a new speaker in Catalonia. *International Journal of the Sociology of Language*, 2015(231), 167-187.
- Querol, E. (2006). Cap a on va la sociolingüística feta als Països Catalans? En F. Vallverdú (Ed.), *Cap a on va la sociolingüística?* Institut d'Estudis Catalans.
- Querol, E., Chessa, E., Sorolla, N., Torres, J., & Villaverde, J. A. (2007). *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI. L'Alguer, Andorra, Catalunya, Catalunya Nord, la Franja, Illes Balears i Comunitat Valenciana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Recuperat de www20.gencat.cat/docs/Llengcat/Documents/Publicacions/Publicacions%20en%20linea/Arxius/llengua%20i%20societat_inicisXXI.pdf
- Querol Puig, E. (2000). *Els Valencians i el valencià: usos i representacions socials*. Paiporta: Denes. Recuperat de http://www.editorialdenes.com/index.php?option=com_content&view=article&id=125:7-els-valencians-i-el-valencia-usos-i-representacions-socials&catid=14:colmlleccio-investigacio-ffp&Itemid=9
- Querol Puig, E. (2004). Comparació dels usos i les representacions de les llengües a les Illes Balears, Catalunya, el País Valencià i Andorra. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 43-62.
- Quintana, A. (1972). *El català de la Codonyera (Terol, Aragó)*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, Premses Universitaries de Zaragoza, Gara d'Edicions.
- Quintana, A. (2001a). El català a l'ensenyament al Baix Bergantes i a l'Alt Mesquí. *Temps de Franja. Calaceit: Associació Cultural del Matarranya / Institut d'Estudis del Baix Cinca*, 5.
- Quintana, A. (2001b). Las lenguas del Matarraña. En OMEZYMA (Ed.), *Guía turística del Mezquín-Matarraña*. Teruel. (p. 143-152). La Torre de Vilella: OMEZYMA.
- Quintana, A. (2003). La lengua del Matarraña. En J. A. Benavente Serrano & T. Thomson Llisterra (Ed.), *Comarca del Matarraña*. Zaragoza: Diputación General de Aragón. Departamento de Presidencia y Relaciones Institucionales. Recuperat de [http://www.aragon.es/estaticos/GobiernoAragon/Departamentos/PoliticaTerritorialJusticialInterior/Documentos/docs/Areas/Informaci%C3%B3n%20territorial/Publicaciones/Coleccion_Territorio/Comarca_del_Matarrana/DOCUMENTOS_BLOQUE-IV\(3\)_A34E0464.PDF](http://www.aragon.es/estaticos/GobiernoAragon/Departamentos/PoliticaTerritorialJusticialInterior/Documentos/docs/Areas/Informaci%C3%B3n%20territorial/Publicaciones/Coleccion_Territorio/Comarca_del_Matarrana/DOCUMENTOS_BLOQUE-IV(3)_A34E0464.PDF)
- Quintana, A. (2004). *El aragonés residual del bajo Valle del Mezquín: pa San Antón ni buaira ni dorondón* (2a ed.). Torrecilla de Alcañiz: Ayuntamiento de Torrecilla de Alcañiz. Recuperat de (1a edició: <http://ifc.dpz.es/recursos/publicaciones/07/30/04quintana.pdf>)
- Quintana, A. (2006). Les llengües de la documentació de l'Arxiu del Consell de les Paülis d'Isàvena del 1546 al 1667 (I). *Alazet. Revista de Filologia*, 0(18), 217-250.

- Quintana i Font, A. (2003). Perspectives del català a Aragó. En R. Sistac i Vicén (Ed.), *De fronteres i mil·lennis: la Franja, any 2001* (p. 7-20). Institut d'Estudis Catalans. Recuperat de <http://books.google.es/books?id=0ejkGPdxLcQC&pg=PA5&ots=IQpVuyo5Y2&dq=De%20fronteres%20i%20mil%20C2%B7lennis%3A%20la%20Franja%2C%20any%202001&lr&pg=PP1#v=onepage&q=De%20fronteres%20i%20mil%20C2%B7lennis:%20la%20Franja,%20any%202001&f=false>
- Quintana i Font, A. (2005). La lengua y la literatura catalanas en la frontera del Bajo Aragón. En Diputación General de Aragón (Ed.), *Comarca del Bajo Cinca*. Zaragoza. Recuperat de http://www.comarcas.es/pub/documentos/documentos_bloque-IV.2.2_f7b401b7.pdf
- Quintana i Font, A. (2010). Llei d'ús, protecció i promoció de les llengües d'Aragó. *Beceroles: lletres de llengua i literatura*, (4), 75-87.
- Rabella i Ribas, J. A. (2013). *Els orígens de la llengua catalana. Jo fideles vos seré*. Ajuntament de tremp, Institut d'Estudis Catalans, Ajuntament d'Areny de Noguera. Recuperat de <https://docs.google.com/file/d/0B6lw9SztEzLJUnNSMW9VeWZnVms/edit>
- Rafel i Fontanals, J. (1981). *La lengua catalana fronteriza en el Bajo Aragón meridional: Estudio fonológico*. (Universitat de Barcelona, Ed.). Barcelona: Universidad.
- Raschka, C., Li Wei, & Lee, S. (2002). Bilingual development and social networks of British-born Chinese children. *International Journal of the Sociology of Language*, 9–26.
- Real Academia de la Lengua. (1975). Posició de la RAE sobre el català a la Franja (La lengua de los valencianos). Recuperat de http://www.lafranja.net/?page_id=876
- Reixach, M. (1990). *Difusió social del coneixement de la llengua catalana. Anàlisi de les dades lingüístiques del padró d'habitants de 1986 de Catalunya, Illes Balears i País Valencià*. Barcelona: Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.
- Reixach, M., Boix-Fuster, E., Hall, J., Porta, J., Rucabado, J., Sánchez, C., & Torres, J. (1997). *El coneixement del català. Anàlisi de les dades del cens lingüístic de 1991 de Catalunya, les Illes Balears i el País Valencià*. Barcelona: Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.
- Ricart i Orús, Francesc. (2003). L'eclosió del català a la Franja: una percepció (1975-2000). En R. Sistac i Vicén (Ed.), *De fronteres i mil·lennis: la Franja, any 2001*. Institut d'Estudis Catalans. Recuperat de <http://books.google.es/books?id=0ejkGPdxLcQC&pg=PA5&ots=IQpVuyo5Y2&dq=De%20fronteres%20i%20mil%20C2%B7lennis%3A%20la%20Franja%2C%20any%202001&lr&pg=PP1#v=onepage&q=De%20fronteres%20i%20mil%20C2%B7lennis:%20la%20Franja,%20any%202001&f=false>
- Roca i Pons, J. (1955). L. Bloomfield: Language, New-York, Henry Holt and Company, 1954. 564 pàgs. *Estudis Romànics*, 5/2(0), 161. <http://doi.org/10.2436/er.v5i0.37768>
- Rocher, G. (1973). *Introducción a la sociología general*. (J. Pombo, Trad.) (11a ed.). Barcelona: Herder.
- Rolde de Estudios Altoaragoneses. (2012, octubre 14). Manifiesto de la comunidad científica internacional a favor del reconocimiento y dignificación de las lenguas minoritarias de Aragón. Recuperat de <http://www.roldedeestudiosaragoneses.org/manifiesto-de-la-comunidad-cientifica-internacional-a-favor-del-reconocimiento-y-dignificacion-de-las-lenguas-minoritarias-de-aragon-93/>
- Romaine, S. (1989). Pidgins, creoles, immigrant, and dying languages. *Investigating obsolescence: Studies in language contraction and death*, 369–383.
- Ros, M., & Giles, H. (1979). The Valencian language situation: An accommodation perspective. *ITL, Review of Applied Linguistics Louvain*, (44), 3–24.
- Rosselló i Peralta, C. (2010a). «En quina llengua ens parlarem?». Negociacions de codi en una aula de P3. *Revista de Llengua i Dret*, 0(54). Recuperat de <http://revistes.eapc.gencat.cat/index.php/rld/article/view/2353>
- Rosselló i Peralta, C. de. (2003). Catalan or Spanish? Language choice from home to school. *Selected Proceedings of the First Workshop on Spanish Sociolinguistics*. Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project. Recuperat de <http://www.lingref.com/cpp/wss/1/paper1005.pdf>
- Rosselló i Peralta, C. de. (2004). Elección de lenguas de casa a la escuela. Un análisis a partir de las redes sociales. *Actas del II Simposio Internacional sobre o Bilingüismo*. Recuperat de <http://webs.uvigo.es/ssl/actas2002/04/07.%20Carles%20de%20Rossello.pdf>
- Rosselló i Peralta, C. de. (2010b). *Aprender a triar. L'adquisició de les normes d'ús i alternança de codis en l'educació infantil*. Universitat de Barcelona, Barcelona. Recuperat de <http://hdl.handle.net/2445/41625>
- Rosselló i Peralta, C. de, & Ginebra Domingo, D. (2014). Tries lingüístiques: vuit anys després. L'evolució dels usos lingüístics des de P3 fins a 6è de primària. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 0(24), 267-280. <http://doi.org/10.2436/tsc.v0i24.67183>
- Royo, J. (1993). *Una llengua és un mercat*. Edicions 62.
- Saroihandy, J.-J. (1898). *Informes sobre el aragonés y el catalán de Aragón (1898-1916)*. Aladrada Ediciones (Sociedad Cultural Aladrada). Recuperat de <http://www.agapea.com/libros/Informes-sobre-el-aragones-y-el-catalan-de-Aragon-1898-1916--9788493710125-i.htm>

- Sasot Escuer, M. (1995). *Així s'escriu a la Franja: antologia comentada d'autors de l'Aragó catalanòfon*. Fraga: IEBC. Recuperat de http://books.google.es/books?id=4vb6mI3s_24C&lpg=PA14&dq=associacionisme%20franja&pg=PA10#v=onepage&q=associacionisme%20franja&f=false
- Sasot Escuer, M. (2003). La literatura catalana a Aragó: d'un trist ermot cultural a una realitat en ebullició. En R. Sistac i Vicén (Ed.), *De fronteres i mil·lennis: la Franja, any 2001*. Institut d'Estudis Catalans. Recuperat de <http://books.google.es/books?id=0ejkGPdxLcQC&lpg=PA5&ots=IQpVuyo5Y2&dq=De%20fronteres%20i%20mil%20C2%B7lennis%3A%20la%20Franja%2C%20any%202001&lr&pg=PP1#v=onepage&q=De%20fronteres%20i%20mil%20C2%B7lennis:%20la%20Franja,%20any%202001&f=false>
- Saura Rami, J. A. (2003). *Elementos de fonética y morfosintaxis benasquesas*. Gara d Edicions. Recuperat de <http://www.garadedicions.com/index.php?mod=libros&mem=detalle&id=29>
- Saura Rami, J. A. (2006). Panorama lingüístico de Ribagorza. En Diputació General de Aragó (Ed.), *Comarca del Bajo Cinca*. Zaragoza. Recuperat de http://www.comarcas.es/pub/documentos/documentos_IV-1_Ofc1d01e.pdf
- Saura Rami, J. A., & Sistac, R. (2004). Consideracions sobre el benasquès - Consideraciones sobre el benasquès - Consideraciones sobre el benasqués (Informe sobre la llengua de Benasc). *Ripacurtia*, (2), 243-250.
- Schulze, C., & Stauffer, D. (2006). Recent developments in computer simulations of language competition. *Computing in Science and Engineering*, 8(3), 60-67.
- Sebastià, X. (2001). El català a l'avantprojecte de llei de llengües d'Aragó de l'any 2001. Un llarg camí cap a la cooficialitat de la llengua catalana a l'Aragó. *Revista de llengua i dret*, (35), 39-78.
- Segura Malagó, J. J., & Tomás Faci, G. (2008). Conciencia y reivindicación lingüística en el Aragó medieval: el caso de las Cortes de Aragó de 1382-1384. *Alazet*, (20). Recuperat de https://www.academia.edu/3349334/Conciencia_y_reivindicaci%C3%B3n_ling%C3%BC%C3%ADstica_en_el_Arag%C3%B3n_medieval_el_caso_de_las_Cortes_de_Arag%C3%B3n_de_1382-1384_con_Juan_Jos%C3%A9_Segura_Malag%C3%B3n
- Seminari Aragonès de Sociolingüística. (2015, maig). *El censo de 2011 en Aragó. Avance de resultados sobre el aragonés y el catalán*. Aragó. Recuperat de <http://www.slideshare.net/chabierg/ii-sesin-seminario-aragons-de-sociolingstica-censo-2011-zaragoza-9-mayo-2015>
- Seminari Aragonès de Sociolingüística, Sorolla, N., Gimeno, C., Espluga, J., Eito, A., Moret, M., & Giralt, J. (2014, octubre 28). Investigació sociolingüística. *Heraldo de Aragó*, p. 22. Zaragoza.
- Serrano Dolader, D. (2008). Apuntes sobre la(s) llengua(s) de la comarca del Bajo Aragó-Caspe/Baix Aragó-Casp. En Diputació General de Aragó (Ed.), *Comarca del Bajo Cinca*. Zaragoza. Recuperat de http://www.comarcas.es/pub/documentos/documentos_documentos_apuntes_4a4edce8_c127c57c.pdf
- Servici d'Investigació i Estudis Sociolingüístics (SIES). (s.d.). Fons de dades numèriques. Conselleria d'Educació, Cultura i Esport. Generalitat Valenciana. Recuperat de http://www.cece.gva.es/polin/val/sies/sies_fonum.htm
- Sistac i Vicén, R. (1993). *El ribagorçà a l'alta Llitera: els parlars de la vall de la Sosa de Peralta*. Institut d'Estudis Catalans.
- Sistac i Vicén, R. (2003). *De fronteres i mil·lennis: la Franja, any 2001*. Institut d'Estudis Catalans. Recuperat de <http://books.google.es/books?id=0ejkGPdxLcQC&lpg=PA5&ots=IQpVuyo5Y2&dq=De%20fronteres%20i%20mil%20C2%B7lennis%3A%20la%20Franja%2C%20any%202001&lr&pg=PP1#v=onepage&q=De%20fronteres%20i%20mil%20C2%B7lennis:%20la%20Franja,%20any%202001&f=false>
- Sistac, R. (2014). Llengua, cultura, sentiment, identitat i ciutadania en La Franja: ¿Un cóctel explosivo o un reto creativo? En Associació Aragonesa de Sociologia (Ed.), *II Jornadas Aragonesas de Sociología* (Associació Aragonesa de Sociologia). Zaragoza.
- Smith, L. R. (2002). The social architecture of communicative competence: A methodology for social-network research in sociolinguistics. *International journal of the sociology of language*, 133-160.
- Smith, S., Maas, I., & van Tubergen, F. (2014). Ethnic ingroup friendships in schools: Testing the by-product hypothesis in England, Germany, the Netherlands and Sweden. *Social Networks*, 39, 33-45. <http://doi.org/10.1016/j.socnet.2014.04.003>
- Sorolla, N. (2003a). Llei de Comarcalització d'Aragó per als municipis catalanoparlants. Recuperat 7 setembre 2015, de <http://www.mallorcaweb.net/catalarago/documents/comarcalitzacio/index.htm>
- Sorolla, N. (2003b). Propostes toponímiques per als nuclis de població de la Franja. Recuperat de <http://www.lafranja.net/wp-content/uploads/2012/04/Propostes-topon%C3%ADmiques-per-als-nuclis-de-poblaci%C3%B3-de-la-Franja.pdf>
- Sorolla, N. (2003c). Quins pobles són de la Franja? | La Franja. Recuperat de http://www.lafranja.net/?page_id=971
- Sorolla, N. (2005a). De Vallibona a Pena-roja amb la llengua fora. En T. Pitarch (Ed.), *Vallibona/ Pena-roja de Tastavins. Fraternitas saecularis*. (Diputació de Castelló, p. 149-160). Castelló. Sorolla, N. (2005b). El català a la Franja. Any 2003. *Ripacurtia. Benavarrí: Centre d'Estudis Ribagorçans (CERIB)*, (3), 239-253.

- Sorolla, N. (2006, 15/7). *Català i aragonès: dues llengües, una llei?* Comunicació presentat a II Congreso de l'Aragonés, Zaragoza - Huesca. Recuperat de <http://www.laragones.com/IIcongreso.htm>
- Sorolla, N. (2008, juliol 23). Les bases del PAR discrepen amb la direcció per la Llei de llengües. Recuperat de <https://xarxes.wordpress.com/2008/07/23/les-bases-del-par-discrepen-amb-la-direccio-per-la-lei-de-llengues/>
- Sorolla, N. (2009a). El Futur del català a la Franja. En E. Boix-Fuster (Ed.), *Futurs del català, Els. Un estat de la qüestió i una qüestió d'estat*. Barcelona: Edicions Universitat Barcelona. Recuperat de <http://books.google.es/books?id=HS4Hgi9Cpu4C&pg=PA139&ots=Z6RBSOwxg-&dq=sorolla%20futurs%20catal%C3%A0&hl=ca&pg=PA139#v=onepage&q=sorolla%20futurs%20catal%C3%A0&f=false>
- Sorolla, N. (2009b). Els fluxos interlingüístics d'una societat migratòria: el cas andorrà. *Revista de Llengua i Dret*, 0(52). Recuperat de <http://revistes.eapc.gencat.cat/index.php/rld/article/view/2297>
- Sorolla, N. (2009c, juliol 1). Llei de llengües socialista: introducció, nus i... (sshht! el bo es mor al final de la peli). Recuperat de <https://xarxes.wordpress.com/2009/07/01/lei-de-llengues-socialista-introduccio-nus-i-sshht-el-bo-es-mor-al-final-de-la-peli/>
- Sorolla, N. (2010). Famílies lingüísticament mixtes segons l'enquesta EULP08. *Butlletí 8 de Cercle XXI. «Les famílies multilingües en l'entorn català»*. Recuperat de http://www.cercle21.cat/ca/butlleti/les_families_multilingues_en_lentorn_catala/2/
- Sorolla, N. (2012). Estabilitat i canvi de llengua inicial en els usos lingüístics interpersonals: Una anàlisi comparativa del País Valencià, la Franja, les Illes Balears i Catalunya. En *Posar-hi la base. Usos i aprenentatges lingüístics en el domini català* (Vol. 8, p. 91-108). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Recuperat de http://publicacions.iec.cat/Front/PopulaFitxa.do?moduleName=novetats_editorials&subModuleName=darreres_novetats&idCatalogacio=17208
- Sorolla, N. (2014). Els catalanoparlants, els diglòssics i els monolingües. Grups sociolingüístics a la Franja. *Revista de Llengua i Dret*, 0(61), 87-122. <http://doi.org/10.2436-20.8030.02.56>
- Sorolla, N. (2015a). Context demogràfic i econòmic. L'evolució de la comunitat lingüística. En *Xarxa CRUSCAT, VIII Informe sobre la situació de la llengua catalana (2014)*. Barcelona: Observatori de la Llengua Catalana. Recuperat de <http://blogs.iec.cat/cruscat/publicacions/informe/>
- Sorolla, N. (2015b, juliol). *Les enquestes d'usos lingüístics als territoris de llengua catalana. La Franja, 2014*. Presentat a III Jornada sobre Llengua i Societat als Territoris de Parla Catalana, Barcelona. Recuperat de http://llengua.gencat.cat/ca/serveis/informacio_i_difusio/dades_i_estudis/jornada-llengua-societat-2015/
- Sorolla, N. (2015c, juliol 30). L'evolució del català a la Franja 2004-2014. Recuperat de <https://xarxes.wordpress.com/2015/07/30/levolucio-del-catala-a-la-franja-2004-2014/>
- Sorolla, N., Bretxa, V., & Comajoan, L. (2009). De les pràctiques monolingües familiars a la identificació bilingüe: el cas dels preadolescents de Mataró i la Franja. *NovesSL, Hivern 2009*. Recuperat de http://www.gencat.cat/llengua/noves/noves/hm09hivern/bretxa_comajoan_sorolla1_9.htm
- Sorolla, N., & Comajoan, L. (2008, 5/4). *The relationship between face-to-face sociolinguistic interaction and macro structure: social network analysis, sociolinguistics, and the micro-meso-macro relationship*. Sociolinguistics symposium 17. Micro and macro connections. Amsterdam. Comunicació. Recuperat de <http://www.meertens.knaw.nl/ss17/>
- Sorolla, N., & Flors Mas, A. (2015, juliol). *La transmissió lingüística intergeneracional a Castelló de la Plana i la Franja. Una anàlisi comparada*. Presentat a XVIIè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (AILLC), València. Recuperat de https://www.academia.edu/14204109/La_transmissio%C3%B3_ling%C3%BC%C3%ADstica_intergeneracional_a_Castell%C3%B3_de_la_Plana_i_la_Franja._Una_an%C3%A0lisi_comparada
- Sorolla, N., & Vila, F. X. (2011). Les llengües en els usos interpersonals i en el consum mediàtic i cultural (Capítol 5). En Generalitat de Catalunya (Ed.), *Enquesta d'usos lingüístics de la població 2008: anàlisi. Volum I. Les llengües a Catalunya: coneixements, usos, transmissió i actituds lingüístics* (p. 101-135). Barcelona: Generalitat de Catalunya. Recuperat de <http://www20.gencat.cat/portal/site/LLengcat/menuitem.b318de7236aed0e7a129d410b0c0e1a0/?vgnextoid=e124183b8bd21310VgnVCM2000009b0c1e0aRCDR&vgnnextchannel=e124183b8bd21310VgnVCM2000009b0c1e0aRCDR&vgnnextfmt=default>
- Sorolla, N., & Vila i Moreno, F. X. (2015). Els coneixements i els usos del català: una anàlisi sintètica. En *II Jornada sobre Llengua i Societat als Territoris de Parla Catalana* (Generalitat de Catalunya). Barcelona: Generalitat de Catalunya. Recuperat de http://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/publicacions/btpl/arxius/12_II-Jornada_Lleng_i_Soc_Calaceit.pdf

- Sorolla Vidal, N., Bretxa, V., & Comajoan, L. (2009). De les pràctiques monolingües familiars a la identificació bilingüe: el cas dels preadolescents de Mataró i la Franja. *NovesSL, Hivern 2009*. Recuperat de <http://www6.gencat.net/llengcat/noves/index.htm>
- Soziolinguistika Klusterra. (2009). *BAT 71. Jose Luis Alvarez Enparantza Txillardegiren omenez* (Soziolinguistika Klusterra, Vol. 2). Recuperat de <http://soziolinguistika.eus/bat-artikuluak/658/71.%202009%20%282%29%20Jose%20Luis%20Alvarez%20Enparantza%20TXILLARDEGiren%20omenez>
- Stauffer, D., Castelló, X., Eguíluz, V. M., & San Miguel, M. (2007). Microscopic Abrams–Strogatz model of language competition. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 374(2), 835-842. <http://doi.org/10.1016/j.physa.2006.07.036>
- Stieblich, C. (1986). Interpersonal Accommodation in a Bilingual Setting. *Language Problems & Language Planning*, 10(2), 158-176. <http://doi.org/10.1075/lplp.10.2.03sti>
- Stoessel, S. (2002). Investigating the role of social networks in language maintenance and shift. *International journal of the sociology of language*, 93–132.
- Strubell i Trueta, M. (2003). Possibles aportacions de la psicologia aplicada per al canvi de les normes i els hàbits de tria lingüística. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, (17), 235-261.
- Strubell i Trueta, M., & Boix-Fuster, E. (2011). *Democratic Policies for Language Revitalisation: The Case of Catalan*. Palgrave Macmillan.
- Strubell, M. (1998). Can sociolinguistic change be planned (p. 23–31). Presentat a Proceedings of 1st European Conference, Private Foreign Language Education in Europe: Its Contribution to the Multilingual and Multicultural Aspect of the European Union.
- Strubell, M. (1999). From language planning to language policies and language politics. *Plurilingua*, 21, 237-248.
- Strubell, M. (2001). Catalan a decade later. *Multilingual Matters*, 260–283.
- Subirats, M. (2012). *Barcelona: de la necessitat a la llibertat Les classes socials al tombant del segle XXI*. Barcelona: L'Avenç.
- Sumario del proceso de propiedad iuratorum de Peñarroya et Fornoles*. (1612). Caesaraugustae [Zaragoza]: Apud Petrum Cabarte.
- Tenorio Segarra, X. (2013). Llengua inicial i llengua amb progenitors. Una mateixa realitat o dues variables diferents? *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 0(23), 407-426.
- Terra. (2007, maig 24). Iglesias dice que el PSOE ha hecho «las máximas inversiones» en Aragón y propone «aprovechar las oportunidades».
- Tolsma, J., van Deurzen, I., Stark, T. H., & Veenstra, R. (2013). Who is bullying whom in ethnically diverse primary schools? Exploring links between bullying, ethnicity, and ethnic diversity in Dutch primary schools. *Social Networks*, 35(1), 51-61. <http://doi.org/10.1016/j.socnet.2012.12.002>
- Tomás Faci, G. (2011). Derecho y fiscalidad en la construcción de una frontera interna en la Corona de Aragón (Ribagorza, 1250-1300). *Hispania*, 71(239), 615–638.
- Tomás Faci, G., & Moret Oliver, M. T. (2014). *El pleito del guaije ganadero de Ribagorza (1316-1319)*. Edición y estudio histórico-lingüístico. Zaragoza: Institución «Fernando el católico», Diputación de Zaragoza. Recuperat de https://www.academia.edu/9093625/El_pleito_del_guaije_ganadero_de_Ribagorza_1316-1319_.Edic%C3%B3n_y_estudio_hist%C3%B3rico-ling%C3%BC%C3%ADstico_con_Mar%C3%ADa_Teresa_Moret_Oliver_
- Torres, J., Vila, F. X., Fabà, A., Bretxa, V., & Pradilla, M. À. (2005). *Enquesta dels Usos Lingüístics a Catalunya 2003. Llengua i societat a Catalunya en els inicis del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya - Secretaria de Política Lingüística. Recuperat de <http://llengua.gencat.cat/permalink/49154085-5386-11e4-8f3f-000c29cdf219.pdf>
- Torres, J., Vila i Moreno, F. X., Fabà, A., Bretxa, V., Sorolla, N., & Pradilla Cardona, M. À. (2006). *Enquesta sobre els usos lingüístics a Andorra. 2004: Llengua i societat a Andorra en els inicis del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Recuperat de http://llengua.gencat.cat/ca/serveis/informacio_i_difusio/publicacions_en_linia/classific_temes/temes_d ades_i_estudis/enquesta_andorra_2004/
- Trasobares, J. L. (2009, juny 30). Cómo liarla con la ley de Lenguas (El independiente). *El Periódico de Aragón*. Zaragoza. Recuperat de http://www.elperiodicodearagon.com/noticias/opinion/independiente_508574.html
- Trudgill, P. (1986). *Dialects in contact*. Blackwell Oxford. Recuperat de <http://www.getcited.org/pub/102468899>
- Txillardegi, (José Luis Álvarez Enparantza). (2001a). *Hacia Una Socio-Lingüística Matemática*. (Euskal Soziolinguistika Institutua, Ed.) (1984 1a versió en euskera «Elebidun gizartearen azterketa matematikoa» UEU / (1994) 2a versió en euskera edició Txillardegi i Xabier Isasi Balantzategi «Soziolinguistika matematikoa (Sociolingüística matemàtica)». Bilbo: UEU i EKB). Donostia: Euskal Soziolinguistika Institutua.

- Txillardegui, (José Luis Álvarez Enparantza). (2001b). *Hacia Una Socio-Lingüística Matemática (1984 1a edició en euskera «Elebidun gizartearen azterketa matematikoa» UEU)*. (Euskal Soziolinguistika Institutua, Ed.). Donostia: Euskal Soziolinguistika Institutua.
- Ubalde, J. (2013). L'adopció d'actituds lingüístiques: un estudi transversal sobre les actituds vers el català en adolescents de Catalunya i la Franja. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 0(23), 287-302.
- UNESCO. (2003). *Language Vitality and Endangerment*. París: International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages. Recuperat de <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001836/183699E.pdf>
- Vallverdú, F. (1982). Hi ha o no hi ha diglòssia a Catalunya? Anàlisi d'un problema conceptual. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, (5). Recuperat de <http://revistes.iec.cat/index.php/TSC/article/view/5818/10916>
- Vallverdú, F. (Ed.). (2006). *Cap a on va la sociolingüística?* Institut d'Estudis Catalans.
- Vallverdú, F. (2013). *Apunts i contrapunts sociolingüístics: en el centenari de les Normes ortogràfiques*. Institut d'Estudis Catalans. Recuperat de <http://publicacions.iec.cat/PopulaFitxa.do?moduleName=cataleg&subModuleName=&idCatalogacio=18608>
- Veblen, T. (1899). *The theory of the leisure class: an economic study of institutions*. Macmillan.
- Vermeij, Lotte. (s.d.). *What's Cooking? Cultural Boundaries among Dutch Teenagers of Different Ethnic Origins in the Context of School*.
- Viladot Presas, M. À. (2010). La Teoria de la acomodación en la comunicació de Howard Giles. En *Lengua y comunicación intergrupala*. Editorial UOC.
- Vila i Moreno, F. X. (1993). *Ús informal de català i castellà entre els alumnes d'immersió lingüística* (Tesi de Llicenciatura). Departament de Filologia Catalana, Universitat de Barcelona.
- Vila i Moreno, F. X. (1996). *When Classes Are Over. Language Choice and Language Contact in Bilingual Education in Catalonia*. (Proefschrift aangeboden tot het behalen van de graad van Doctor in de Taal- en Letterkunde Thesis). Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte, Brussel. Recuperat de <http://fxvila.wordpress.com/5-2/algunes-publicacions-previes-some-previous-publications/>
- Vila i Moreno, F. X. (2001). Demografia lingüística. En F. Vallverdú (Ed.), *A: F. Vallverdú (dir.). Enciclopèdia de la Llengua Catalana* (p. 214–233). Edicions 62.
- Vila i Moreno, F. X. (2004a). Aportacions de les altres ciències socials a la sociolingüística catalana. *Revista Caplletra*, (37), 89-152.
- Vila i Moreno, F. X. (2004b). El català i el castellà a començaments del mil·lenni a Catalunya: condicionants i tendències. A: Payrató, Lluís i Vila, F. Xavier (2004). En *Les llengües a Catalunya* (p. 29-51). Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell.
- Vila i Moreno, F. X. (2005). Els coneixements lingüístics. En F. X. Vila i Moreno, A. Fabà, & V. Bretxa i Riera, J. Torres i Pla (Ed.), *Estadística sobre els usos lingüístics a Catalunya 2003: llengua i societat a Catalunya en els inicis del segle XXI*. Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, Secr. de Política Lingüística. Recuperat de <http://llengua.gencat.cat/permalink/49154085-5386-11e4-8f3f-000c29cdf219.pdf>
- Vila i Moreno, F. X. (Ed.). (2011a). *L'avaluació de les habilitats d'expressió oral en català: tendències i evolució*. Institut d'Estudis Catalans. Recuperat de <http://blogs.iec.cat/cruscat/publicacions/informe/>
- Vila i Moreno, F. X. (2011b, maig 19). Sesquilingüisme, semilingüisme, semibilingüisme, bilingüisme receptiu, bilingüisme actiu. Recuperat de <http://slcat.blogspot.com.es/2011/05/sesquilinguisme-semilinguisme.html>
- Vila i Moreno, F. X. (2012). Algunes bases per a la recerca sociolingüística en sentit ampli. En F. X. Vila i Moreno, *Posar-hi la base. Usos i aprenentatges lingüístics en el domini català* (p. 11-24). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Recuperat de http://publicacions.iec.cat/Front/PopulaFitxa.do?moduleName=novetats_editorials&subModuleName=&idCatalogacio=17208
- Vila i Moreno, F. X. (s.d.). Resocialització i llengües (RESOL): els efectes lingüístics del pas de l'educació primària a secundària en contextos plurilingües. Recuperat 10 maig 2014, de <http://www.ub.edu/cusc/sleducativa/projacte/resol-2/>
- Vila i Moreno, F. X., & Galindo Solé, M. (2012). Sobre la història i l'extensió de la norma de convergència lingüística a Catalunya. En F. X. Vila i Moreno, *Posar-hi la base. Usos i aprenentatges lingüístics en el domini català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Recuperat de http://publicacions.iec.cat/Front/PopulaFitxa.do?moduleName=novetats_editorials&subModuleName=&idCatalogacio=17208
- Vila i Moreno, F. X., & Salvat, E. (Ed.). (2013). *Noves immigracions i llengües*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Recuperat de <https://fxvila.files.wordpress.com/2008/03/volum-club-18-enviat-5.pdf>

- Vila i Moreno, F. X., & Sorolla, N. (2003). Els Usos lingüístics interpersonals no familiars a Catalunya. Estat de la qüestió a començament del segle XXI. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, (17), 77-158.
- Vila i Moreno, F. X., & Sorolla, N. (2015). Les llengües en els usos interpersonals i en els àmbits de consum i serveis. En Generalitat de Catalunya (Ed.), *Anàlisi de L'Enquesta d'usos lingüístics de la població a Catalunya 2013. Volum 1: Coneixements, usos, transmissió i actituds lingüístics*. (Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, p. 22-29). Barcelona. Recuperat de http://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/publicacions/btpl/arxiu/15_EULP2013_factors_clau.pdf
- Vila i Moreno, X. (2004). De l'ús al coneixement. Algunes reflexions sobre la promoció de la llengua al sistema educatiu. En *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Vic: 17 i 18 d'octubre de 2003* (p. 149-177). Barcelona: IEC- Institut d'Estudis Catalans.
- Vila, P. (1929). Les Marques de Ponent. Primera sèrie. Entre el Cinca i la Noguera Ribagorçana. *Butlletí-Anuari del Centre Excursionista Rafel Casanova*, 1-31.
- Vilaweb. (2006, maig 23). Aragó suspèn la participació en l'Euroregió. Recuperat de <http://www.vilaweb.cat/noticia/1895792/20060523/noticia.html>
- Villagrasa Rozas, M. del M. (1999). Notas sobre la tramitació parlamentaria de la ley de Patrimonio Cultural Aragonés. *Proyecto social: Revista de relaciones laborales*, (7), 221-232.
- Villaverde, J. A. (2007). Comportament dels grups lingüístics i representacions sobre la llengua. En E. Querol (Ed.), *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI. L'Alguer, Andorra, Catalunya, Catalunya Nord, la Franja, Illes Balears i Comunitat Valenciana* (p. 143-182). Barcelona: Generalitat de Catalunya. Recuperat de www20.gencat.cat/docs/Llengcat/Documents/Publicacions/Publicacions%20en%20linea/Arxiu/llenguaisocietat_inicisXXI.pdf
- Wang, P. (2012). Exponential random graphs model extension: models for multiple networks and bipartite networks. En *Exponential Random Graph Models for Social Networks* (Lusher, Dean; Koskinen, Johan; Robins, Garry, p. 115-129). Cambridge University Press. Recuperat de http://sna.unimelb.edu.au/new_book http://www.amazon.com/Exponential-Networks-Structural-Analysis-ebook/dp/B00A8GYZS4/ref=tmm_kin_title_0#reader_0521193567
- Wang, W. S.-Y., & Minett, J. W. (2005). The invasion of language: emergence, change and death. *Trends in Ecology & Evolution*, 20(5), 263-269. <http://doi.org/10.1016/j.tree.2005.03.001>
- Wasserman, S., & Faust, K. (1994). *Social Network Analysis: Methods and Applications* (1a ed.). Cambridge University Press.
- Wasserman, S., & Robins, G. (2005). An introduction to random graphs, dependence graphs, and p*. En P. J. Carrington, J. Scott, & S. Wasserman (Ed.), *Models and Methods in Social Network Analysis* (p. 148-161). Cambridge University Press.
- Weber, M. (1922). *Economía y sociedad. Esbozo de sociología comprensiva*. (Décima reimpressió (FCE-España)). Madrid: Fondo de Cultura Económica.
- Weinreich, M. (1945). Una llengua és un dialecte amb un exèrcit i una marina. *YIVO bleter*, 25(1), 3-18.
- Weinreich, U. (1953). *Llengües en contacte*. (F. Martínez Marco, Trad.). Alzira: Bromera.
- Wellman, B. (1988). Structural analysis: From method and metaphor to theory and substance. En B. Wellman & S. D. Berkowitz (Ed.), *Social structures: A network approach* (p. 19-61). New York, NY, US: Cambridge University Press. Recuperat de <http://revistas.ucm.es/index.php/POSO/article/download/POSO0000130199A/24637>
- Wiklund, I. (2002). Social networks from a sociolinguistic perspective: the relationship between characteristics of the social networks of bilingual adolescents and their language proficiency. *International journal of the sociology of language*, (153), 53-92.
- Williams, G. (1992). *Sociolinguistics. A sociological critique*. Routledge.
- Wimmer, A. (2013). *Ethnic Boundary Making: Institutions, Power, Networks*. New York: Oxford University Press.
- Wimmer, A., & Lewis, K. (2013). Network boundaries. En *Ethnic Boundary Making: Institutions, Power, Networks* (p. 139-173). New York: Oxford University Press.
- Wimmer, A., & Soehl, T. (2013). Culture and closure. En *Ethnic Boundary Making: Institutions, Power, Networks* (p. 174-203). New York: Oxford University Press.
- Woolard, K. A. (1989). Language convergence and language death as social processes. *Investigating obsolescence: Studies in language contraction and death*, 355-368.
- Woolard, K. A. (1992). *Identitat i contacte de llengües a Barcelona*. Edicions de la Magrana.
- Woolard, K. A. (1995). Gendered peer groups and the bilingual repertoire in Catalonia. En *SALSA (Proceedings of the Second Annual Symposium about Language and Society, Austin)* (Vol. 2, p. 200-220).
- Xarxa CRUSCAT. (2011a). *Informe sobre la situació de la llengua catalana (2008-09)*. Barcelona: Observatori de la Llengua Catalana. Recuperat de <http://www.demolingüística.cat/arxiu/web/informe/informe2008-09.pdf>

- Xarxa CRUSCAT. (2011b). *Informe sobre la situació de la llengua catalana (2010)*. Barcelona: Observatori de la Llengua Catalana. Recuperat de <http://blogs.iec.cat/cruscat/publicacions/informe/>
- Xarxa CRUSCAT. (2012). *Informe sobre la situació de la llengua catalana (2011)*. Barcelona: Observatori de la Llengua Catalana. Recuperat de <http://blogs.iec.cat/cruscat/publicacions/informe/>
- Xarxa CRUSCAT. (2013). *VI Informe sobre la situació de la llengua catalana (2012)*. Barcelona: Observatori de la Llengua Catalana. Recuperat de <http://blogs.iec.cat/cruscat/publicacions/informe/>
- Xarxa CRUSCAT. (2014). *VII Informe sobre la situació de la llengua catalana (2013)*. Barcelona: Observatori de la Llengua Catalana. Recuperat de <http://blogs.iec.cat/cruscat/publicacions/informe/>
- Xarxa CRUSCAT. (2015). *VIII Informe sobre la situació de la llengua catalana (2014)*. Barcelona: Observatori de la Llengua Catalana. Recuperat de <http://blogs.iec.cat/cruscat/publicacions/informe/>
- Xu Daming, Wang, X., & Li Wei. (2008). Social network analysis. En Li Wei & M. G. Moyer (Ed.), *Blackwell Guide to Research Methods in Bilingualism and Multilingualism* (p. 263-274). Blackwell Publishing. Recuperat de https://www.academia.edu/4970943/Social_network_analysis_Li_Wei
- Zapater i Zapater, I. (1990). Les relacions socio-econòmiques entre la Ribera Baixa del Cinca i Catalunya. *Palestra Universitària*, (5), 75–92.
- Zapater i Zapater, I. (1992). *La Ribera Baixa del Cinca: una comarca-frontera* (Vol. 2). Fraga: IEBC. Recuperat de https://books.google.com/books?hl=ca&lr=&id=n5KUdkD5008C&oi=fnd&pg=PP91&dq=ismal+zapater+za pater+la+ribera+baixa+del+cinca&ots=Bti__ywep5&sig=_Cc73XxHsawdBocDBdrThvTX1g
- Zapater i Zapater, I. (2005). Aproximació a l'estudi geogràfic de les comarques-frontera. L'exemple del Baix Cinca (Osca). *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, (35), 157–175.

12 ANNEX: ORIGEN LINGÜÍSTIC DELS PROGENITORS

Taula 55 – Evolució de la llengua familiar (7 tipus). Nombres absoluts. RESOL07.

L1P	LEP	LP	LG	Catalanit.	Català	Comb. 2 ll.	Castellà	Descatalanit.	Castell. al·loglots	Altres	Total
C	C	C	C		29						29
C	C	C	2					4			4
C	C	C	E					1			1
C	C	2	2					2			2
C	C	E	2					1			1
C	2	C	C		3						3
C	2	C	2					1			1
C	2	2	C	1							1
C	E	2	E					1			1
C	E	E	E					1			1
C	A	C	C		1						1
2	C	C	C	9							9
2	C	C	2			1					1
2	C	C	E					1			1
2	C	2	E					2			2
2	2	C	C	1							1
2	2	C	2			1					1
2	2	2	C	6							6
2	2	2	2			12					12
2	2	2	E					5			5
2	2	E	2			3					3
2	2	E	E					2			2
2	E	C	C	3							3
2	E	2	C	3							3
2	E	2	2			9					9
2	E	2	E					5			5
2	E	E	E					16			16
2	A	C	2			1					1
E	C	C	C	2							2
E	2	2	2	2							2
E	2	E	E				2				2
E	E	C	2	1							1
E	E	2	2	2							2
E	E	2	E				5				5
E	E	E	2	3							3
E	E	E	E				24				24
A	C	C	E					1			1
A	C	E	E					1			1
A	C	A	E					1			1
A	2	A	E					1			1
A	E	2	2	1							1
A	E	E	2	1							1
A	E	E	E					1			1
A	A	E	E					1			1
A	A	A	2	2							2
A	A	A	E					3			3
A	A	A	A							22	22
TOTAL				37	33	27	31	44	7	22	201

L1P=llengua inicial dels progenitors, LEP=llengua parlada entre els progenitors, LP=llengua de l'alumne amb els progenitors, LG=llengua de l'alumne amb els germans. C= català, 2 = les dues, E=castellà, A= altres.

13 ANNEX: SELECCIÓ DEL MODEL

13.1 MODEL SIMPLIFICAT (2 BLOCS)

El model simplificat identifica dos grups, el bloc catalanoparlant (RoC) i el bloc castellanoparlant (RoE).²²² Vegeu el model teòric en la Taula 25. En este model predefinit els primers utilitzen el català entre ells, i els segons, el castellà, i en les interaccions intergrupals tots dos utilitzen el castellà. Implementant este model, 107 alumnes queden en el bloc catalanoparlant (43,7%) i 138 en el castellanoparlant (56,3%). Vegeu els resultats en la Taula 56 i en el Gràfic 45. Del total de 1734 relacions de les que comptem amb informació lingüística, es produeixen 148 inconsistències, que representa un 8,5% sobre el total de relacions. Vegeu-les a la Taula 57. La major part de les inconsistències es produeixen en les interaccions del RoC cap al RoE: el 30,1% de les interaccions que es produeixen en esta cel·la són en català, i no en castellà com defineix el model simplificat. Per contra, en el bloc oposat, amb les interaccions declarades pel RoE cap al RoC, només es produeixen un 2,3% d'inconsistències (relacions en català). Entre els membres del RoE es produeix només un 1,2% d'inconsistències (relacions en català), mentre que entre el RoC se'n produeix un 10,7% (relacions en castellà). Així, a la llum de les dades, observem que en el model simplificat les inconsistències més importants es produeixen en el RoC. Tant perquè membres del RoC parlen castellà entre ells, com perquè alguns membres del RoC parlen català amb alguns membres del RoE (però no a l'inversa). Vistos estos resultats, es fa necessari explorar les opcions de millora amb el model bàsic.

Taula 56 – Matriu imatge de relacions amb català / sense català dels blocs del model simplificat.

Interaccions amb català

	C	E	Total
C	300	94	394
E	10	8	18
Total	310	102	412

Interaccions sense català

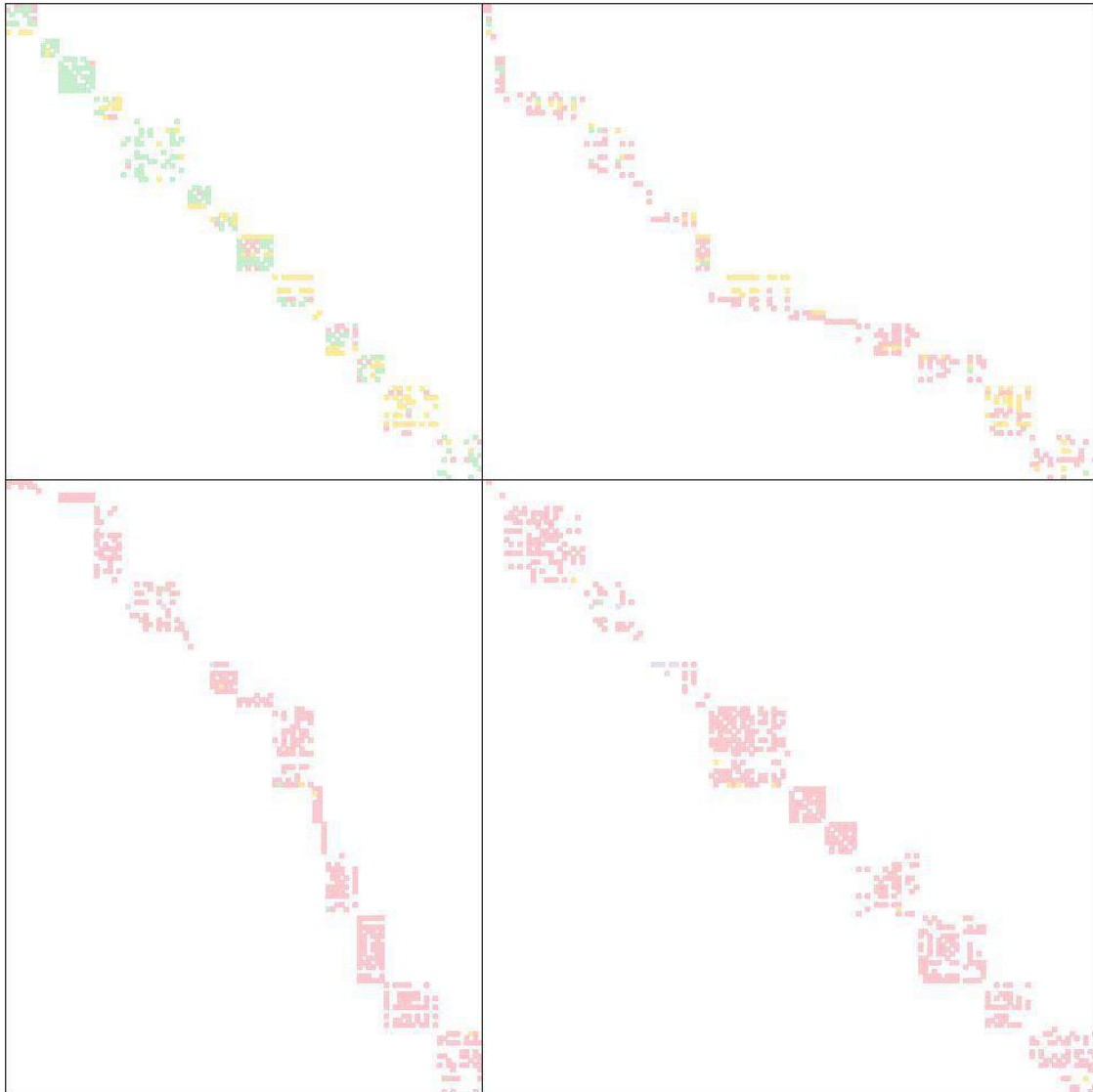
	C	E	Total
C	36	218	254
E	435	633	1068
Total	471	851	1322

Taula 57 – Matriu imatge d'inconsistències dels resultats empírics amb el model simplificat preespecificat.

	C	E	Total
C	36	94	130
E	10	8	18
Total	46	102	148

²²² Recordeu que s'ha dicotomitzat les tries lingüístiques en dues úniques categòriques: relacions amb català i relacions sense català. En la primera s'agrupa l'ús del català i l'ús de les dues llengües (o del català i una altra llengua). En el segon cas s'agrupa l'ús del castellà o l'ús de les altres llengües (i combinacions d'estes).

Gràfic 45 – Model simplificat empíric. 2 blocs.

Nota. El color de les cel·les marca la llengua de la interacció entre dos alumnes: Verd: català. Groc: català i castellà. Roig: castellà. Lila: Altres llengües o combinacions.

13.2 MODEL BÀSIC (4 BLOCS)

En aplicar el model teòric bàsic a les dades (vegeu-lo a la Taula 26), es subdivideix els alumnes en un gran grup que exerceix el bloc de castellanoparlant mantenidors, sumant la meitat dels alumnes (125 alumnes, el 51%), i 3 grups més reduïts, amb el bloc catalanoparlant mantenidor (33 alumnes, el 13,5%), catalanoparlant convergent (47 alumnes, el 19,2%) i castellanoparlant convergent (40 alumnes, el 16,3%). Vegeu el resultat a la Taula 58.

Amb el model bàsic es redueixen dràsticament les inconsistències a la meitat, i passen a ser 62 interaccions que no es corresponen segons el que preveu el model, el 3,6% de les interaccions entre el total de 1734 relacions de les que es compta amb informació lingüística (vegeu-ho a la Taula 59).

El bloc que apunta més inconsistències és el dels castellanoparlants convergents. Té algunes inconsistències en les interaccions que li dirigeixen la resta de blocs, pel fet que algunes de les

interaccions que li dirigeix el bloc catalanoparlant mantenidor són en castellà, a pesar de predefinir-se que serien en català, o bé perquè algunes interaccions que li dirigeixen la resta de blocs o internes del bloc són en català, mentre que s’esperava que serien en castellà. També es poden destacar les inconsistències en les interaccions dels catalanoparlants o castellanoparlants convergents amb la resta de blocs. Vegeu la matriu imatge al Gràfic 46.

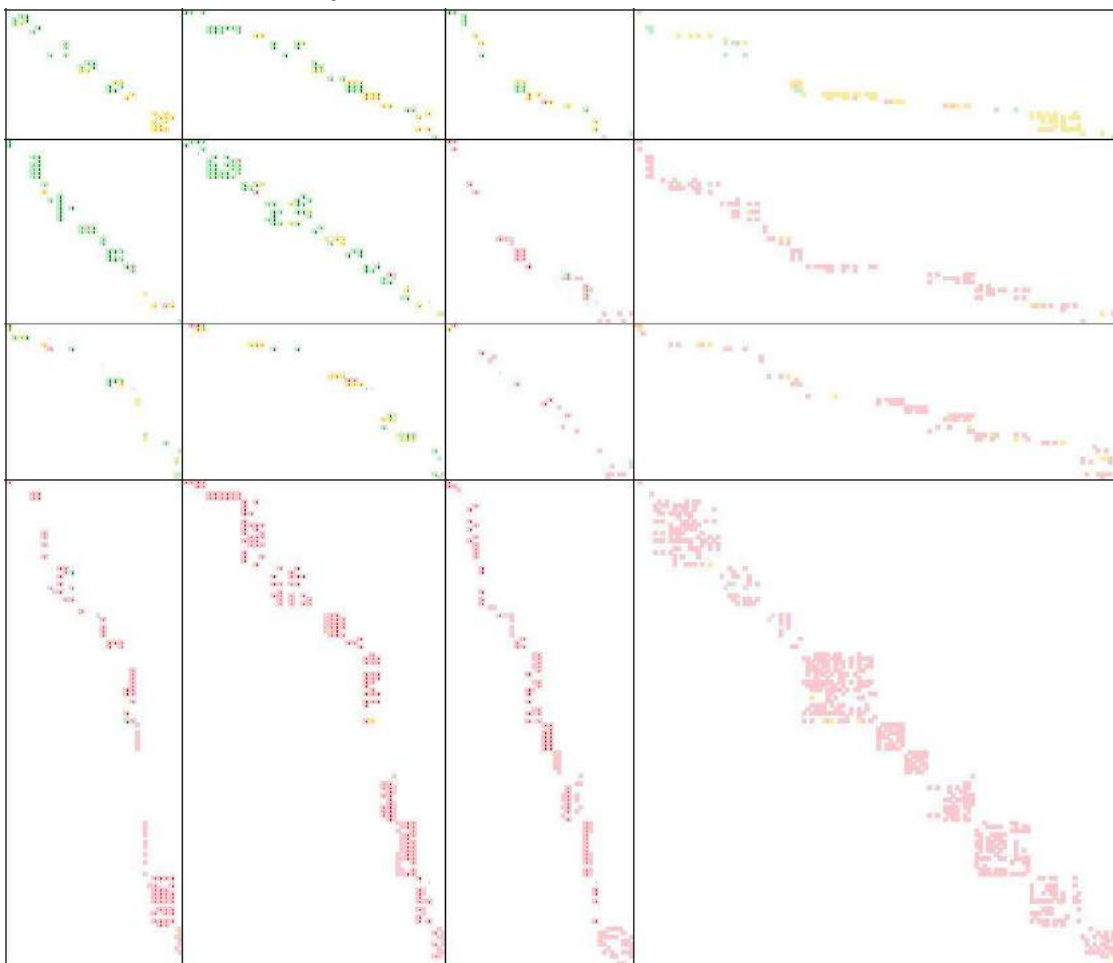
Taula 58 – Matriu imatge amb la llengua d’interacció entre blocs.

Interaccions amb català						Interaccions sense català					
	CM	CC	EC	EM	Total		CM	CC	EC	EM	Total
CM	38	52	24	81	195	CM	0	0	1	8	9
CC	44	79	4	9	136	CC	3	4	29	112	148
EC	23	31	2	13	69	EC	1	5	19	86	111
EM	3	2	0	7	12	EM	101	212	161	580	1054
Total	108	164	30	110	412	Total	105	221	210	786	1322

Taula 59 – Matriu imatge d’inconsistències amb el model bàsic predefinit.

	CM	CC	EC	EM	Total
CM	0	0	1	8	9
CC	3	4	4	9	20
EC	1	5	2	13	21
EM	3	2	0	7	12
Total	7	11	7	37	62

Gràfic 46 – Model bàsic empíric. 4 blocs.

Nota. El color de les cel·les marca la llengua de la interacció entre dos alumnes: Verd: català. Groc: català i castellà. Roig: castellà. Lila: Altres llengües o combinacions.

Amb les propostes de millora del model bàsic, evitant la paradoxa de divergència entre convergents mitjançant el domini de la convergència al català o al castellà (vegeu-les a la Taula 27) no es redueix el nombre d'inconsistència, i superen els 68 errors en tots els casos .

13.3 MODEL COMPLEX (6 BLOCS)

En aplicar a les dades el model teòric complex (vegeu-lo a la Taula 30) les inconsistències es redueixen lleugerament, fins 54, que són el 3,1% de les interaccions. Vegeu-ho a la Taula 61. Tot i que s'arriba a un nivell més assumible d'inconsistències, també és cert que comptar amb 6 blocs fa més complexa la interpretació. Pel que fa a la distribució, el model continua mostrant la configuració d'un gran grup castellanoparlant mantenidor amb 130 alumnes (53,1%) i 5 grups més reduïts. D'estos 5 restants, el bloc catalanoparlant mantenidor és el més nombrós, amb un gruix similar al que mantenien en l'anterior model, de 35 alumnes (14,3%). Els altres 4 grups són quantitativament menors: el bloc catalanoparlant parcialment mantenidor està format per 21 alumnes (8,6%), el bloc catalanoparlant convergent, per 18 (7,3%), el bloc castellanoparlant convergent, per 22 (9%) i el bloc castellanoparlant parcialment mantenidor, per 19 (7,8%). Vegeu els resultats a la Taula 60 i al Gràfic 47.

Tal com també s'observava en el model simplificat, el model complex mostra la major part de les inconsistències en les interaccions que la resta dels blocs dirigeix al bloc castellanoparlant mantenidor. O bé perquè alguns catalanoparlants mantenidors utilitzen el castellà amb ells, o bé perquè la resta els parlen català, o català i castellà. Vegeu les inconsistències a la Taula 61.

Taula 60 – Matriu imatge amb la llengua d'interacció entre blocs.

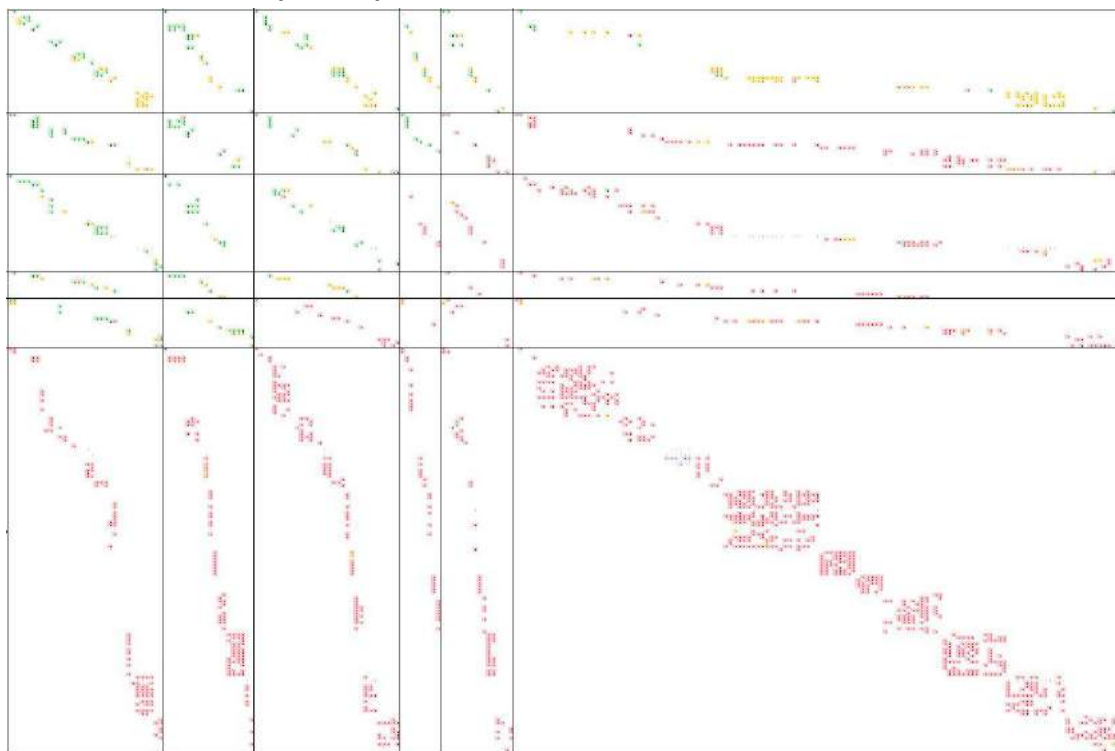
	Interaccions amb català							Interaccions sense català							
	CM	CP M	C C	E C	EP M	EM	Tota l	CM	CP M	C C	EC	EP M	EM	Tota l	
CM	46	22	2 0	2 0	13	83	204	CM	0	0	0	0	0	8	8
CPM	20	15	1 2	1 2	0	8	67	CPM	2	1	1	0	7	49	60
CC	14	9	1 2	0	0	2	37	CC	0	1	0	12	4	46	63
EC	19	17	1 6	0	1	8	61	EC	1	0	0	5	5	65	76
EPM	16	8	0	0	0	5	29	EPM	2	0	3	5	2	44	56
EM	4	1	0	2	1	6	14	EM	11 2	11 0	8 4	89	68	59 6	1059
Tota l	11 9	72	6 0	3 4	15	11 2	412	Tota l	11 7	11 2	8 8	11 1	86 8	80 8	1322

Taula 61 – Matriu imatge d'inconsistències amb el model complex predefinit.

	CM	CPM	CC	EC	EPM	EM	Total
CM	0	0	0	0	0	8	8
CPM	2	1	1	0	0	8	12
CC	0	1	0	0	0	2	3
EC	1	0	0	0	1	8	10
EPM	2	0	0	0	0	5	7
EM	4	1	0	2	1	6	14

Total	9	3	1	2	2	37	54
-------	---	---	---	---	---	----	----

Gràfic 47 – Model complex empíric. 6 blocs.

Nota. El color de les cel·les marca la llengua de la interacció entre dos alumnes: Verd: català. Groc: català i castellà. Roig: castellà. Lila: Altres llengües o combinacions.

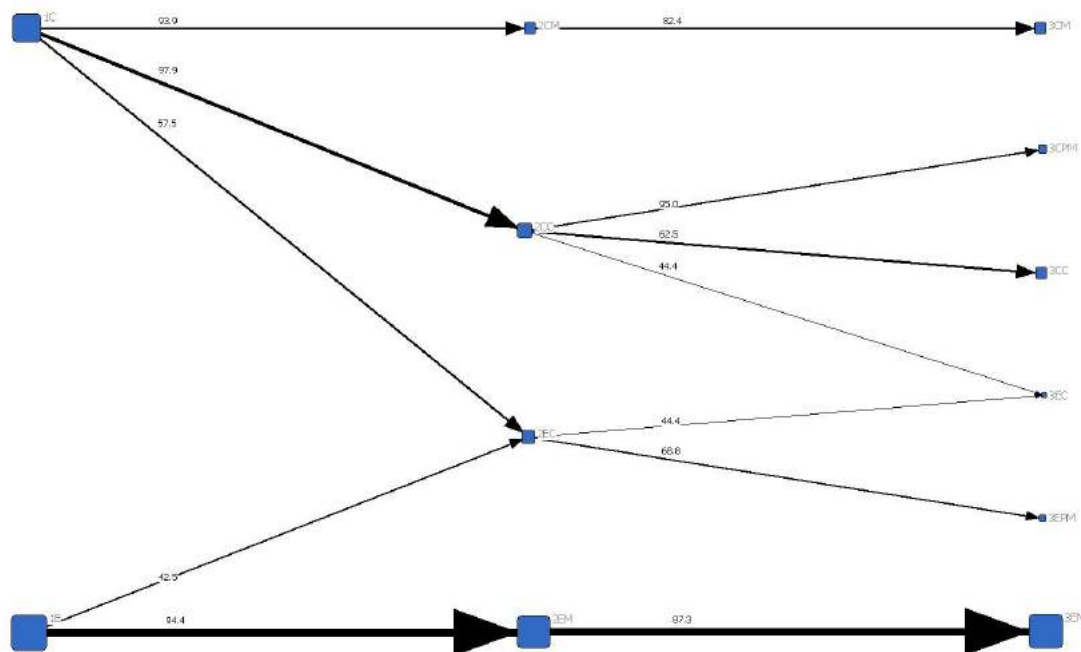
13.4 COMPARACIÓ I SELECCIÓ DEL *BLOCKMODELING*: MODEL BÀSIC

Si es comparen els resultats dels tres models presentats més amunt, s'observa que hi ha certa continuïtat entre ells. Vegeu-ho al Gràfic 48. La definició bàsica entre bloc catalanoparlant i castellanoparlant (model simplificat) a grans trets es manté en les dues subdivisions següents. Gran part dels membres del bloc **catalanoparlant** del model simplificat passen a pertànyer al bloc catalanoparlant mantenidor o convergent en el model bàsic, i al catalanoparlant mantenidor, parcialment mantenidor, convergent i castellanoparlant convergent al model complex. Per contra, el bloc **castellanoparlant** del model simplificat estan molt millor definit d'un bon principi pel seu ús monolingüe del castellà, i això fa que el seu gruix més important continue sent membre del bloc castellanoparlant mantenidor, tant en el model bàsic com en el complex.

Només en un cas es dona un traspàs similar del bloc catalanoparlant i castellanoparlant (model simplificat), que formen de manera equilibrada el bloc castellanoparlant convergent en el model bàsic, i a la vegada, una proporció similar del bloc catalanoparlant convergent i castellanoparlant convergent del model bàsic formen el bloc castellanoparlant convergent en el model complex. Així, sintetitzant els traspassos, el bloc castellanoparlant del model simplificat forma el bloc castellanoparlant mantenidor en la resta de subdivisions, i a la vegada, el bloc catalanoparlant del model simplificat acaben formant els blocs de catalanoparlants de

les subdivisions següents (convergens, mantenidors, o parcialment mantenidors). Per contra, l'únic grup que té un origen més diversificat és el bloc castellanoparlant convergent, ja siga en el model bàsic o en el complex, perquè és un grup que es forma a parts similars entre els blocs catalanoparlants i els castellanoparlants, en qualsevol de les subdivisions que es considere.

Gràfic 48 – Relació entre els blocs del model simplificat (columna esquerra), el model bàsic (columna central) i el model complex (columna dreta). Els llaços indiquen l'origen (percentual) dels membres de cada bloc. Només s'indiquen els llaços amb un percentatge rellevant.

Nota. Gruix dels nodes: membres del bloc. Gruix de les línies: nodes del flux. Llegenda de les línies: percentatge d'alumnes del bloc de destí que tenen l'origen en el bloc antecedent.

Una vegada hem explorat els 3 models exposats, a més d'altres variants,²²³ reprenem la discussió sobre la tria del model més adequat per a les dades empíriques amb que comptem. Així, inicialment definíem que la selecció seria a partir del nombre d'errors de cada model i de la màxima parsimònia. Els models bàsic i complex redueixen d'una manera significativa els 148 inconsistències del model simplificat. Així, el model bàsic obté 62 inconsistències i el model complex n'obté 54. Tenint en compte que la diferència és poca, però ben al contrari, el model complex compta amb 6 blocs, mentre que el bàsic compta amb 4 blocs, **privilegiem la simplicitat del model bàsic per tal d'interpretar els resultats**, davant el menor grau d'inconsistències amb que compta el model complex.

²²³ Entre altres, també s'han explorat models de 3 i 5 blocs, així com variants del model bàsic amb predominança del castellà o del català. Cap d'ells ha disminuït els 62 errors amb que es defineix el model bàsic.

14 ANNEX: ELS ROLS SOCIOLINGÜÍSTICS EN LES DIFERENTS AULES

Deixant de banda les variables que s'associen amb la conformació dels rols, i centrant-nos en la **presència dels rols sociolingüístics segons les diferents aules, s'observa que la distribució dels rols no és aleatòria, i que hi ha una estructura emergent sota la qual s'ordenen**. De rerefons, per la tipologia més comú de combinacions entre els rols en les aules, s'ataïlla una estructura emergent de distribució dels rols sociolingüístics. Hi ha una tendència clara per a la distribució dels rols en les aules: d'una banda se situen les escoles amb major presència de rols catalanoparlants i de l'altra, aquells en les que dominen els rols castellanoparlants. En segon lloc, hi ha un eix menys rellevant, que distingeix entre les aules amb un nombre més important de rols castellanoparlants convergents (i catalanoparlants convergents, en menor mesura) en oposició a les aules amb una proporció major de rols castellanoparlants mantenidors (i catalanoparlants mantenidors, en menor mesura). Esta és la distribució que apunta l'anàlisi factorial de la distribució dels quatre rols sociolingüístics en les 14 aules amb suficient nombre d'alumnes.²²⁴

El mateix tipus d'anàlisi per a classificar les aules en tipologies segons la distribució dels rols sociolingüístics, apunta una conclusió similar: existeixen dos tipologies d'aules clarament distants, segons la distribució dels seus alumnes en rols catalanoparlants o castellanoparlants.²²⁵ A més, si aprofundim en les tipologies internes, observem algunes distincions importants.

²²⁴ Anàlisi factorial efectuat a la distribució dels rols sociolingüístics en percentatges de les 14 aules que compten amb 5 o més alumnes. Els dos grans pols existents en la distribució dels rols sociolingüístics són el resultat del primer factor, únic amb un autovalor major a 1, i que aglutina fins el 65,4% de la variància de les 4 variables.

Variància explicada per cada factor i Autovalors; Matriu de components. Importància de les variables en cada factor.

Component	Total% de la variància% acumulat			Components	
				1	2
1	2,616	65,412	65,412		
2	,882	22,049	87,461	% CM	,839 -,171
3	,502	12,539	100,000	% CC	,870 ,232
4	1,339E-008	3,348E-007	100,000	% EC	-,614 ,763
				% EM	-,882 -,465

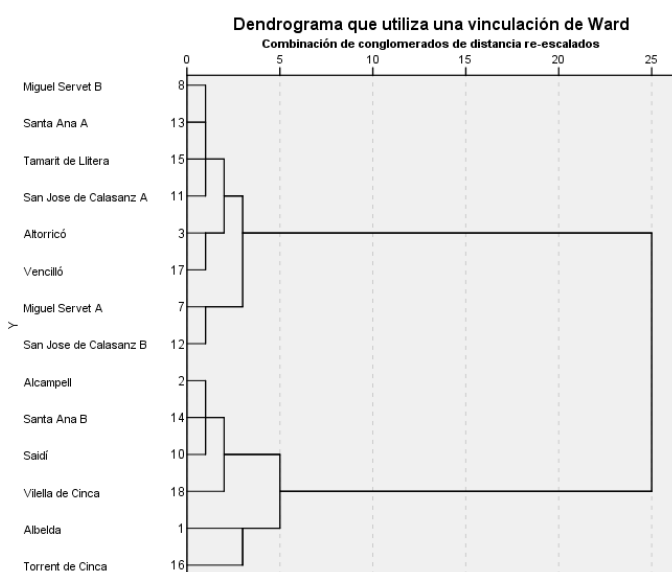
Mètode d'extracció: Anàlisi de Components principals.

²²⁵ Anàlisi de conglomerats efectuat a la distribució dels rols sociolingüístics en percentatges de les 14 aules que compten amb 5 o més alumnes. L'anàlisi de conglomerats és sota el mètode de Ward amb distàncies euclidianes al quadrat. La divisió en 2 conglomerats és el resultat principal de l'anàlisi. La divisió en 5 conglomerats és pròpia a partir de la subdivisió dels dos conglomerats principals: 2 conglomerats catalanoparlants i 3 de castellanoparlants.

Així, a la tipologia d'aules amb major nombre de rols **catalanoparlants**, la major part dels alumnes desenvolupen els rols catalanoparlants (60,5%), ja siguin convergents (37%) o mantenidors (23,5%), tot i que una bona part dels alumnes també desenvolupa el rol castellanoparlant mantenidor (27,3%). Són sobretot les aules de les poblacions menudes. Dins d'esta tipologia d'aules, hi ha una distinció clara entre aules amb **hegemonia de rols catalanoparlants** (81,7%), que són Torrent de Cinca i Albelda (i Miralsot), en oposició a les altres aules amb **domini de rols catalanoparlants** (49,9%), però on hi ha major espai d'alumnes amb rol castellanoparlant (50,1%), com és el cas de Vilella de Cinca, Santa Ana B, Alcampell i Saidí.

A la tipologia d'aules amb major nombre de rols **castellanoparlants** predominen els alumnes amb rol castellanoparlant mantenidor (64,1%), amb acompanyament sobretot de rols convergents, ja siguin castellanoparlants (17,3%) o catalanoparlants (10,9%). La major part de les aules de Fraga i Tamarit formen part d'esta tipologia. Només una aula de Fraga no forma part d'esta tipologia: l'aula B de Santa Ana, a Fraga. Es distingeix, però, fins a tres tendències: les escoles **només monolingües castellanoparlants**, amb només rols castellanoparlants (95%), i on només es produeixen per tant, interaccions en castellà, o alguna interacció escadussera en català, com és el cas d'Altorricó i Vencilló, i on caldria sumar les aules menors d'Estopanyà i el Barri de Llitera. A les aules amb **hegemonia de rols castellanoparlants** (66,7%) prevalen els rols castellanoparlants mantenidors, però la presència perifèrica dels rols catalanoparlants no arriba a una cinquena part dels alumnes (15,1%). Esta és la situació de les aules de San José de Calasanz A, Miguel Servet B, Santa Ana A i Tamarit de Llitera). I finalment, a dues aules també hi ha **domini dels rols castellanoparlants** (Miguel Servet A i San José de Calasanz B), però amb major repartiment entre els mantenidors (50,6%) i els convergents (29,9%), a més de al voltant d'una cinquena part de rols catalanoparlants. Vegeu la distribució dels rols en les diferents tipologies d'aules a la Taula 62.

No es en va refermar que, segons la distribució dels rols sociolingüístics, la presència del català és divers en les interaccions de les aules. Així, a les aules amb hegemonia de rols catalanoparlants els alumnes, de mitjana, tenen pràcticament dues terceres parts de les interaccions en català (o bilingües), mentre que a les aules on estos rols només dominen, de mitjana tenen 45,9% de les interaccions en català (o bilingües). L'ús del català (o bilingüe) a les

aules amb domini o hegemonia dels rols castellanoparlants, tot i que és menor, no és insignificant: 29,9% de mitjana en les primeres, i 22,8% en les segones. Finalment, en les aules monolingües castellanoparlants, els alumnes tenen una mitjana de 14,7% de relacions en català (o bilingües), que és una improporció visible pel fet que els alumnes que fan alguna interacció en català són perifèrics, i per tant, declaren poques relacions, entre les quals n'hi ha alguna en català o en les dues llengües (14,7%).

A més, també existeixen dos tipologies més d'aula, però que només es donen en aules menudes que queden fora de l'anàlisi: aquelles en què només hi ha rols catalanoparlants (és el cas de Miralsot, perquè a Castellonroi només hi ha un alumne) i en les que només s'usa el castellà (Estopanyà i el Barri de la Llitera a Fraga).

Taula 62 – Distribució dels rols sociolingüístics segons la tipologia d'escola a partir de la distribució per rols.

	Hegemonia de rols Catalanop.	Domini de rols Catalanop.	Domini de rols Castellanop.	Hegemonia de rols Castellanop.	Monolingües Castellanop.	TOTAL
RolCM (%)	35,0	17,7	6,4	9,8	5,0	21,0
RolCC (%)	46,7	32,2	13,1	15,1	0,0	17,2
RolEC (%)	0,0	18,4	29,9	8,4	22,5	19,6
RolEM (%)	18,3	31,7	50,6	66,7	72,5	42,2
TOTAL	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Mitjana del percentatge d'ús del català i ús bilingüe	64,6	45,9	29,9	22,8	14,7	32,7

La unió d'estes informacions anteriors (anàlisi factorial i anàlisi de conglomerats) ens permet dibuixar, de manera bastant clara, quina és l'**estructura subjacent en la distribució dels rols sociolingüístics a les aules**. La visualització de les aules en un espai configurat pels dos factors principals permet distingir les principals diferències entre estes, tal com es pot observar en la síntesi de la **Error! No s'ha trobat l'origen de la referència.** i en les dades empíriques representades al

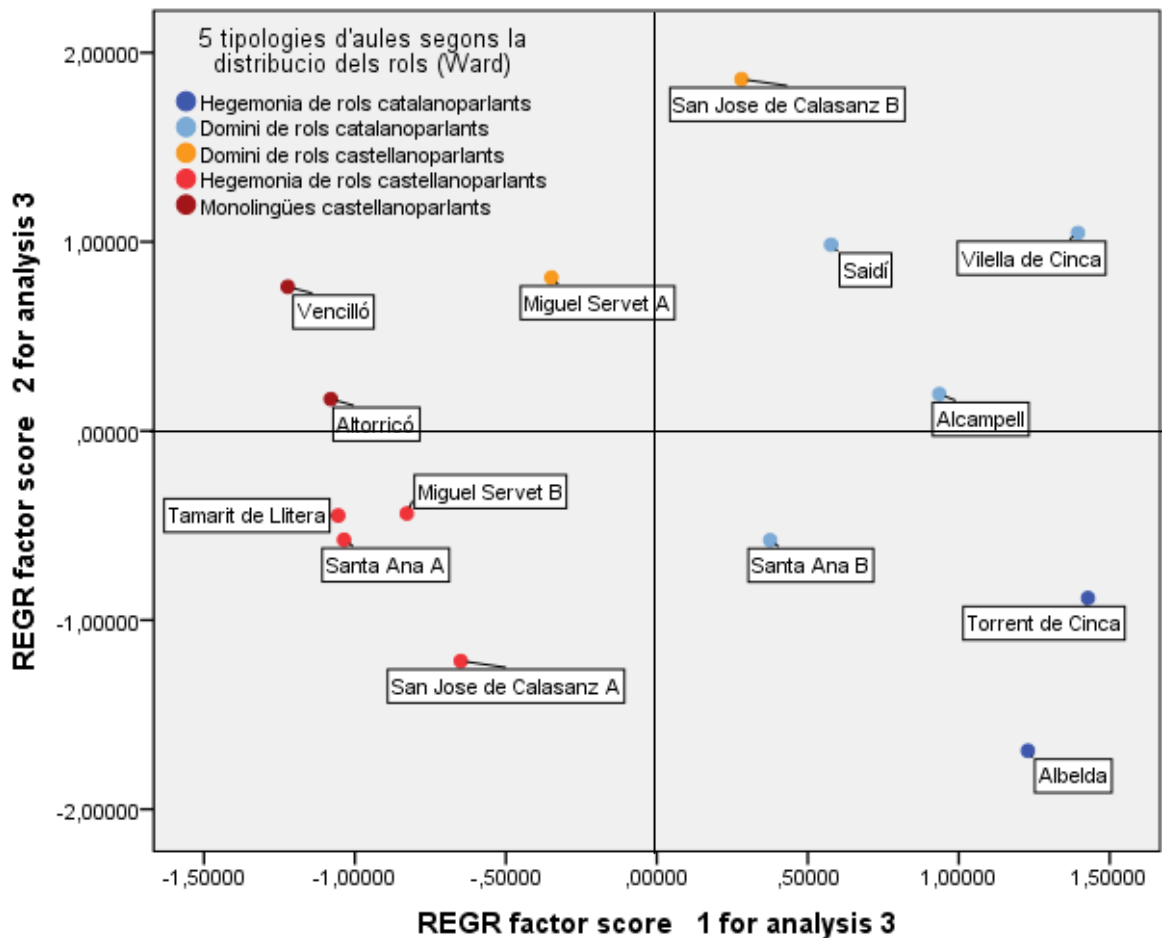
Gràfic 49. Així, l'espai factorial ens permetrà visualitzar a la part inferior de la dreta les aules amb **hegemonia de rols catalanoparlants** (convergens o mantenidors), mentre que a la part superior se situen les aules que, de forma paral·lela, hi **dominen els rols catalanoparlants**, tot i que compten amb una quantitat superior de castellanoparlants convergens.

A la part superior central-esquerra es troben les aules amb **domini dels rols castellanoparlants**, que no són liderades només pels mantenidors, si no que els castellanoparlants convergens hi tenen un espai molt destacat, juntament amb alguns perfils catalanoparlants. A la part esquerra inferior es troben les aules amb un **hegemonia dels rols castellanoparlants**, aquí sí que liderades pels perfils mantenidors, i que es compatibilitzen amb alguns rols catalanoparlants, que en el cas de l'aula situada en el perfil inferior de l'àrea (San José de Calasanz A) es tracta de catalanoparlants mantenidors. Finalment, en la banda més a l'esquerra del gràfic trobem les aules on pràcticament només hi ha rols monolingües castellanoparlants (Altorrícó i Vencilló).

Taula 63 – Distribució de les aules segons l'espai factorial. Síntesi.

Factor 2	EC	Monolingüe o Domini Castellano-parlant	Domini Catalanoparlant
	CM	Hegemonia Castellano-parlant	Hegemonia Catalanoparlant
		EM	CC+CM

Gràfic 49 – Distribució de les aules segons l'espai factorial i la tipologia. Dades empíriques

De totes les aules, les més diverses en la distribució dels rols sociolingüístics són Alcampell, que compta amb 3 RoICM, 3 RoICC, 2 RoIEC i 3 RoIEM, i Saidí, que compta amb 2 RoICM, 4 RoICC, 4 RoIEC i 6 RoIEM. Per contra, les aules més homogènies són Altorricó, Santa Ana A, Tamarit i Vencilló, on més del 70% dels seus alumnes són castellanoparlants mantenidors. Quan, més amunt, indicàvem que els rols sociolingüístics a les aules s'ordenen sota una estructura emergent/subjacent, ens referíem al fet que hi ha un tipus **combinacions de rols habituals** en les aules, i per contra, n'hi ha altres que no són gens comuns. Els rols sociolingüístics s'ordenen, per aules, pel domini d'una llengua o l'altra en els rols, però no són usuals el domini de models amb rols que tendeixen a la convergència (catalanoparlants i castellanoparlants) o a la divergència (castellanoparlants i catalanoparlants mantenidors).

D'una banda, hi ha aules composades majoritàriament per rols catalanoparlants, i de l'altra, aules amb una composició majoritàriament castellanoparlant. És el cas per exemple de d'Albelda, on més del 80% dels seus alumnes adopten un rol catalanoparlant amb una distribució força equilibrada entre convergents i mantenidors, o el cas oposat de San José de Calasanz B, on els alumnes amb rols castellanoparlants també superen el 80% dels rols, i també d'una manera equilibrada.

Per contra, en les aules hi ha dues combinacions de rols/**models poc corrents**: no és gens comú el domini de la convergència (RoICC+RoIEC) ni el domini dels manteniment (RoICM+RoIEM). Els casos en què hi ha molts **convergens**, és pel predomini d'un dels dos grups, i no per una presència equilibrada dels dos. Per exemple, en el cas de Torrent de Cinca, 6 dels 10 alumnes desenvolupen un rol convergent, però tots ells són catalanoparlants convergents. O en el cas de Vilella Cinca, que és la que compta amb major nombre de rols convergents, només dos terços desenvolupen este tipus de rol, i es troben relativament desequilibrats: dels 9 alumnes, 4 pertanyen al RoICC i 2 al RoIEC.

Tampoc és comú la coexistència d'un gran nombre de rols **mantenidors**, perquè no arriben a superar els quatre de cada cinc alumnes en cap de les aules amb alumnes suficients per a l'anàlisi, i en tots estos casos es deu a la predominança del RoIEM (Altorricó, Santa Ana A, Tamarit de Llitera i Vencilló). Només en el cas de San José de Calasanz A l'equilibri és major, però amb tot, la major part dels alumnes desenvolupen el RoIEM (59,1%) i una minoria el RoICM (22,7%). Un altre cas, el de Santa Ana B, compta amb un menor nombre de rols mantenidors, i el 40% són castellanoparlants mantenidors i el 20%, catalanoparlants mantenidors. Vegeu la distribució dels rols sociolingüístics (mitjana) en cadascuna de les 5 tipologies d'aules a la Taula 62.

L'estructura emergent que hi ha darrere dels rols sociolingüístics destaca que és estrany que es combinen en una mateixa aula una alta proporció de rols sociolingüístics convergents, o tampoc és habitual la convivència en una mateixa aula d'un gran nombre de rols sociolingüístics mantenidors amb proporcions equilibrades.

14.1 ANÀLISI DE BLOCS PER AULES

A continuació trobareu una anàlisi detallada de la configuració dels rols sociolingüístics segons les diferents aules, que fa més transparent el paper dels rols sociolingüístics en cadascuna de les aules mitjançant una anàlisi aprofundida. Les aules es presenten segons la seua configuració dels rols sociolingüístics que resulta de la classificació d'aules en les anàlisi anteriors, sintetitzades en la Taula 45 (hegemonia de rols catalanoparlants, domini de rols catalanoparlants, domini de rols castellanoparlants, hegemonia de rols castellanoparlants i aules monolingües castellanoparlants). Noteu que les aules no es presenten segons el creuament dels rols sociolingüístics segons la llengua parlada amb els progenitors, tal com es fa a l'apartat «L'impacte del context en l'adopció dels rols sociolingüístics: escoles i aules» del capítol «» (Taula 46).

14.2 AULES AMB HEGEMONIA DE ROLS CATALANOPARLANTS

Les aules amb **hegemonia de rols catalanoparlants** són aules de **poblacions menudes** (Torrent de Cinca i Albelda), on els rols catalanoparlants són hegemònics, i per tant, també són majoritàries les relacions en català. Tot i ser majoritaris, en totes dues aules hi ha una quantitat reduïda de castellanoparlants mantenidors que, sobretot a Torrent, mostren l'**hegemonia també de la norma de convergència lingüística al castellà**: la major part dels rols catalanoparlants convergeixen al castellà amb els alumnes amb rol castellanoparlant (mantenidor). Noteu que, en cap de les dues aules amb hegemonia dels rols catalanoparlants hi ha **castellanoparlants convergents**, possiblement pel fet que alumnes que en altres contextos actuarien com a castellanoparlants convergents, en situacions de majoria de rols catalanoparlants tendeixen a assimilar-s'hi, i actuen com a catalanoparlants convergents. Noteu per tant que en estos casos, un model amb només tres rols sociolingüístics seria suficient per a descriure este tipus d'aules.

Pel que fa a la **composició sociolingüística** de l'aula, **almenys la meitat dels alumnes són catalanoparlants familiars**, i en tots els casos estos alumnes desenvolupen rols catalanoparlants. Tots els casos d'alumnes de **fills de parella mixta**, o que combinen les dues llengües amb els dos progenitors, desenvolupen rols catalanoparlants, sumant-s'hi fins i tot algun fill de parella castellanoparlant que també desenvolupa el rol catalanoparlant. En tots els casos els rols castellanoparlants (mantenidors) són desenvolupats per alumnes fills de parella castellanoparlant. A més, noteu que en cap de les dues aules hi ha cap al·loglot familiar.

A estes dues aules caldria sumar també l'aula reduïda del Barri de Miralsot, a Fraga, on totes les interaccions entre els 4 alumnes són en català (o alguna en les dues llengües). En este cas, 3 alumnes són situats en el RolCM i 1 en el RoLEM.

14.2.1 TORRENT DE CINCA: MAJORIA CATALANOPARLANT I CONVERGÈNCIA LINGÜÍSTICA AL CASTELLÀ

Torrent de Cinca exemplifica el cas d'una aula amb predominança de rols catalanoparlants, i tendència a la convergència al castellà, on la major part de les dinàmiques són extensibles també a l'altra aula amb hegemonia catalanoparlants, Albelda. En l'aula, de 10 alumnes, trobem 2 alumnes amb rol catalanoparlant mantenidor, 6 amb rol catalanoparlant convergent i 2 amb rol castellanoparlant convergent. Els 2 catalanoparlants mantenidors es defineixen per utilitzar el català amb la resta d'alumnes, fins i tot amb el RoLEM, a pesar que estos se'ls hi dirigeixen en castellà. I de manera oposada, el RoLEM es defineixen per utilitzar el castellà amb la resta d'alumnes, a pesar que els alumnes amb RolCM se'ls hi adreça en català. Els dos perfils encaixen amb la definició de mantenidors que es fa en el model bàsic proposat/predefinit, incloent la divergència lingüística que el model postula entre estos dos grups. En últim lloc, trobem 6 catalanoparlants convergents, que es defineixen per utilitzar el català amb catalanoparlants, ja siguen mantenidors o convergents, i castellà amb els castellanoparlants, en este cas, mantenidors. Vegeu-ho a la Taula 64.

El model s'ajusta perfectament amb les dades empíriques d'esta aula, amb 1 única **inconsistència** del total de 77 relacions existents (1,3%), per sota del general (3,3%): entre els alumnes 017M2 i 024C1, ambdós amb RoICC, hi ha divergència lingüística, pel fet que el primer s'adreça en castellà al segon, però la relació en direcció oposada és en català. Així, en el cas de Torrent de Cinca, un model amb només **tres rols sociolingüístics** (CM, CC i EM) és suficient per a definir l'estructura interna de les relacions sociolingüístiques dels alumnes. S'ha de fer notar, per tant, que no hi ha cap alumne amb un rol castellanoparlant convergent.

Taula 64 – Interaccions i Rols sociolingüístics a l'aula de Torrent de Cinca.

Rol		CM		CC						EM	
		018C1	019C2	016C2	017M2	021E2	022C1	023C1	024C1	020E1	025E2
CM	018C1		1	1	1	1	1	1	1	1	1
	019C2	1		1	1	1			1		1
CC	016C2	1	1		1		1			3	3
	017M2		1	1				1	3	3	3
	021E2	1	1	1	1		1	1	1		3
	022C1	1	1	1	1			1	1	3	3
	023C1	1	1	1	1	1	1		1		3
	024C1	1	1	1	1	1	1	1		3	3
EM	020E1	3	3	3	3	3	3	3	3		3
	025E2	3	3	3	3	3	3	3	3		3

Rols: CM = catalanoparlants mantenidors. CC = catalanoparlants convergents.

EC = castellanoparlants convergents. EM = castellanoparlants mantenidors.

Usos lingüístics: 1 = català. 2 = català i castellà. 3 = castellà. 4 = altres.

Pel que fa a la composició de l'aula, hi ha una majoria de catalanoparlants familiars (6). Observem un **lligam important entre la llengua familiar i els rols sociolingüístics**, pel fet que els catalanoparlants familiars van lligats amb els rols sociolingüístics catalanoparlants, i els castellanoparlants familiars amb el RoEM. Amb només dos excepcions: un fill de parella mixta i un castellanoparlant familiar que desenvolupen el rol catalanoparlant convergent. Així, a l'aula de Torrent de Cinca, només amb la informació de l'origen lingüístic familiar tindríem pràcticament suficient informació com per a traçar els rols sociolingüístics, per la importantíssima associació entre la llengua familiar i el rol sociolingüístic desenvolupat. Noteu també que l'única inconsistència del model es produeix en la relació declarada d'un fill de parella lingüísticament mixta en adreçar-se a un catalanoparlant familiar.

A l'aula es produeix una alta densitat de relacions, però no es detecta **homofília** entre alumnes amb el mateix rol, així com tampoc s'aprecia que cap dels rols sociolingüístics tinga major centralitat.

14.2.2 ALBELDA: MAJORIA CATALANOPARLANT I SEGREGACIÓ

L'aula d'Albelda segueix un model similar al de Torrent de Cinca, però amb tries sensiblement menys clares, i declaració d'usos bilingües d'un alumne. Així, 5 alumnes són catalanoparlants (3 d'ells mantenidors) i un alumne és castellanoparlant (mantenidor). Les tries lingüístiques es desenvolupen sota el model proposat amb 1 inconsistència de les 22 que es registren (4,5%):

un catalanoparlant convergent que declara usar el castellà amb un catalanoparlant mantenidor (i que és correspost en català).²²⁶

Taula 65 – Interaccions i Rols sociolingüístics a l’aula d’Albelda.

	079C2	081C2	08322	080C2	082M2	084E1
1	1	1	1	1	2	4
1	1	1	1	1	1	
1	2	2		2	2	
2	1	3	1	1	1	3
2	1	1	1	1	1	3
4	3					

La correspondència entre llengua familiar i rols és força clara: tant els tres catalanoparlants familiars com els dos bilingües familiars desenvolupen rols catalanoparlants, mentre que l’únic castellanoparlant familiar desenvolupa un rol castellanoparlant mantenidor. **Així, esta aula s’observa que en les aules amb majoria catalanoparlant i bilingüe familiars estos últims tendeixen a desenvolupar rols catalanoparlants.**

14.2.3 MIRALSOT

En el cas de Miralsot totes les interaccions entre catalanoparlants i bilingües familiars de l’aula es produeixen en català, i en dos casos s’adrecen en les dues llengües a l’únic alumne bilingüe familiar amb predominança del castellà. Així, els 4 alumnes desenvolupen rols catalanoparlants (mantenidors), i no es produeix cap inconsistència.²²⁷

Taula 66 – Interaccions i Rols sociolingüístics a l’aula d’Albelda.

	012C2	013e2	014C2	015M2
1	1	1	1	1
1	1		1	1
1	1	2		1
1	1	2	1	

²²⁶ Els tres catalanoparlants mantenidors no declaren interactuar amb el castellanoparlant mantenidor, i per la qual cosa, desconeixem quines són les seues tries lingüístiques amb els rols castellanoparlants, i per tant, amb la informació disponible podrien ser considerats també catalanoparlants convergents.

²²⁷ En el cas d’aules on només hi ha interaccions en català (o en les dues llengües), de manera similar a les aules on només hi ha interaccions en castellà, no és possible distingir entre rols convergents i mantenidors. Tots els alumnes han estat assignats automàticament pel *blockmodeling* en els rols catalanoparlants mantenidors, excepte 012C2, que havia esta inicialment assignada com a castellanoparlant convergent. El fet que 014C2 i 015M2 s’adrecen en les dues llengües amb 013e2 apunta que es poden aproximar més a rols catalanoparlants convergents. Amb tot hem mantingut una totes les alumnes com catalanoparlants mantenidores.

14.3 AULES AMB DOMINI DE ROLS CATALANOPARLANTS:

Hi ha quatre aules amb domini de rols catalanoparlants, però amb un espai major d'alumnes amb rol castellanoparlant: Vilella de Cinca, Santa Ana B, Alcampell i Saidí. En la major part d'estes aules hi ha una xifra important d'al·loglots familiars, i en el cas de Saidí és excepcionalment alt. Amb tot, en estes aules, els **catalanoparlants familiars** continuen superant de bon tros el nombre de castellanoparlants.

En les aules amb domini catalanoparlant, els **catalanoparlants familiars** exerceixen el rol catalanoparlant, amb molt poques excepcions, i la norma de convergència al castellà també és la majoritària. Els **castellanoparlants i al·loglots familiars** exerceixen els rols castellanoparlants, també amb poques excepcions. En tot cas, els fills de **parelles mixtes** en este tipus d'aula deixen d'exercir només el rol catalanoparlant, i es troben casos en què també exerceixen rols castellanoparlants, sobretot el mantenidor.

14.3.1 SANTA ANA B: DIVERSITAT DE ROLS SOCIOLINGÜÍSTICS I CORRESPONDÈNCIA AMB L'ORIGEN LINGÜÍSTIC FAMILIAR

El cas de l'aula B de Santa Ana mostra força equilibri de rols catalanoparlants i castellanoparlants, amb predomini dels rols mantenidors entre castellanoparlants (12), i similar nombre de catalanoparlants mantenidors (7) i convergents (6). No hi ha castellanoparlants convergents.²²⁸

Els usos lingüístics entre els rols sociolingüístics són els esperats segons el model preespecificat. El model s'ajusta en uns paràmetres similars als de les altres aules: es produeixen 5 inconsistències d'un total de 138 interaccions existents (3,6%), en un nivell similar al general. A més, estes inconsistències es produeixen de manera força diversificada: un RolCM que usa el castellà amb un RoLEM (que a més, usa les dues llengües amb un dels progenitors), dos RolCC que usen, d'una banda, les dues llengües amb un RoLEM, i de l'altra el castellà amb un RolCM, i finalment, dos RoLEM que usen el català en dos interaccions, una amb un RolCM, però l'altra amb un RoLEM. Finalment, també destaca que l'alumna 065A2 manifesta usar "altres llengües" en les 4 interaccions que declara, a pesar que cap alumne el nomina.

Taula 67 – Interaccions i Rols sociolingüístics a l'aula de Santa Ana B.

1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

²²⁸ L'alumne 069A1 és l'únic alumne que havia estat assignat automàticament amb un RoLEC, però que també encaixa amb el més majoritari RoLEM: no rep cap nominació, i només declara una relació, en castellà, amb un RolCC a qui parla en castellà, i per tant, encaixaria amb el model d'ús de castellà de RoLEM a RolCC. El canvi de RoLEC a RoLEM manté les 5 inconsistències del model a l'aula. L'alumne és al·loglot familiar, i per tant, la llengua familiar coincideix amb la resituació

		051C1	054e2	056C2	058C1	062C2	064C2	074C1	059C1	060c1	063M1	066C2	067C1	068C1	050e1	052e2	053E1	055E1	057e1	061M2	065A2	069A1	070M2	071c1	072E1	073E1	LProg	ConfC	ConfC-E
1	051C1				1																						C	4,25	-0,667
1	054e2															2											e	4,33	-0,167
1	056C2								1			2	1	2		1		3		1			2				C	4,92	0,083
1	058C1								1																		C	3,67	-0,083
1	062C2				1		1																				C	3,50	-0,417
1	064C2		1				1					1											1				C		
1	074C1								1	1	2		1														C	3,42	0,274
2	059C1		1		1			1																			C	4,50	0,000
2	060c1	1			1			1		2		1	1		3		3	3	3					3		3	c	4,58	-0,083
2	063M1				1			2	1	1													2	3	3	M	3,00	0,909	
2	066C2		3				1		1						3	3							3				C	4,50	-0,250
2	067C1				1			1	1																		C	4,08	-0,417
2	068C1	1			1			1																3	3		C	3,17	-1,750
4	050e1				3				3		3	3					3						3				e	4,42	-0,583
4	052e2						1				3	3															e	3,75	-0,833
4	053E1				3				3		3	3			3									3			E	2,58	-2,333
4	055E1																										E	3,33	-1,667
4	057e1				3				3	3	3						3	1						3	3		E	4,17	-0,500
4	061M2																										M	4,83	0,333
4	065A2		4					4														4					A	2,45	-1,818
4	069A1																										A		
4	070M2				3	3					3		3														M	3,83	-1,167
4	071c1								3	3	3				3												C	2,73	-2,273
4	072E1						3	3				3	3	3									3	3			E		
4	073E1							3				3	3	3									3	3	3		E		

Rols: CM = catalanoparlants mantenidors. CC = catalanoparlants convergents. EC = castellanoparlants convergents. EM = castellanoparlants mantenidors.

Usos lingüístics: 1 = català. 2 = català i castellà. 3 = castellà. 4 = altres.

Pel que fa a la **composició dels rols**, en esta aula veiem que hi ha un importantíssim lligam entre l'origen lingüístic familiar i el rol desenvolupat: l'origen lingüístic familiar dels 13 alumnes amb rol catalanoparlant és catalanoparlant en 11 casos, un dels quals és predominant, un d'origen mixt i un d'ús predominant en castellà. En el rol castellanoparlant mantenidor es troben una majoria d'alumnes d'origen familiar castellanoparlant, ja siga per complet (4) o de manera predominant (3), a més de dos al·loglots familiars. Només trobem tres excepcions en este cas: dos fills de parelles mixtes i un que utilitza el català de manera predominant.

14.3.2 SAIDÍ: DOMINI CATALANOPARLANT I AL·LOGLOT

El cas de Saidí és excepcional, perquè fins a **11 dels 16 alumnes són al·loglots familiars** (o combinen altres llengües amb el castellà o el català).²²⁹ De fet, 6 d'estos alumnes eren passavolants, o amb estades intermitents al municipi, i rebien suport d'una professora suplementària en la mateixa aula (088A2, 091A1, 089A2, 085A1, 086A2, 087A2). En la major part d'estos casos (5 alumnes, excepte 088A2) es va poder arrebregar informació sobre les seues relacions amb alumnes de l'aula, però no va ser obtenir la informació referent a la llengua que utilitzaven en estes relacions per les dificultats que tenien en complir l'enquesta, i només es disposa d'informació sobre les relacions que declaraven, però sí que es disposa d'informació sobre les interaccions que rebien per part dels altres alumnes i la llengua en què les rebien, que n'eren molt poques. Per tal de facilitar la seua identificació i la lectura

²²⁹ Els usos d'altres llengües o combinacions, que sobretot es produeixen en este grup-classe, són considerats en el model com usos lingüístics sense català, i per tant, agrupats amb l'ús del castellà, o altres combinacions de llengües sense català (vegeu l'apartat «**Error! No s'ha trobat l'origen de la referència.**»).

de la matriu, veureu a la Taula 68 que apareixen junts, tot i que desenvolupen diferents rols sociolingüístics.

Tot i que estos 5 alumnes declaren relacions amb els membres d'altres blocs sociolingüístics, només un (091A1) rep un nombre important de nominacions d'altres alumnes, en castellà les provinents de RoLEM i en les dues llengües l'única que rep d'un RoICC, la qual cosa situa l'alumne en el RoICC. La resta d'estos alumnes són nominats únicament per dos alumnes dels que disposem d'informació, una que pertany al grup però sí que va declarar les tries lingüístiques i s'hi adreça en una llengua altra (088A2), i una catalanoparlant convergent que els hi parla castellà a tots excepte al més central (091A1), al qual parla en català i en castellà. Este alumne més central encaixa en la definició de qualsevol dels dos rols catalanoparlants (convergent o mantenidors), pel fet que desconexem els seus usos lingüístics, però les relacions que rep són totes en castellà per part de RoLEM, excepte una relació en les dues llengües que rep des del RoICC. Els altres quatre alumnes encaixen en qualsevol dels rols castellanoparlants, pel fet que cap de les interaccions que reben és en català (i no existeixen catalanoparlants mantenidors).²³⁰

Pel que fa a la **resta d'alumnes**, l'aula té un comportament similar al de Santa Ana B. Entre els alumnes dels que disposem d'informació sobre les tries lingüístiques en les nominacions (11), hi ha una distribució similar entre catalanoparlants, 5 de convergents, i castellanoparlants, 5 de mantenidors i 1 de convergent.. Este alumne castellanoparlant convergent (099ea2) s'adreça en castellà als catalanoparlants convergents, però dos de les tres nominacions que rep d'estos són en les dues llengües, fet que el distingeix dels castellanoparlants mantenidors i el situa com a convergent.²³¹

Els **tries lingüístiques entre els rols sociolingüístics** de Saidí són els esperats segons el model preespecificat. Vegeu-los a la Taula 68. **El model té fins a 4 inconsistències** entre les 71 interaccions de les que disposem d'informació sociolingüística (5,6%), sensiblement superior al nivell general. Són un nombre sensiblement superior a l'habitual a la resta d'aules. En el cas dels 5 alumnes dels que no disposem d'informació sociolingüística, no es produeix cap inconsistència. Però coincideix que dues alumne concentren estes inconsistència. D'una banda, 094C2 s'adreça en castellà a un altre catalanoparlant, i en castellà a un RoIEC. De l'altra, 093C2 està implicat en dues interaccions entre castellanoparlants que es desenvolupen en les dues llengües, en una n'és l'emissor i en l'altra el receptor. En el cas de 3 inconsistències la relació és recíproca: en 2 coincideix que un dels implicats declara usar les dues llengües, mentre que l'altre diu utilitzar-ne només una, i per contra, en l'altra s'usa només el castellà entre convergents de difeent llengua, mentre que el model espera que divergisquen.

²³⁰ L'alumne 089A1 havia estat situat en l'anàlisi *blockmodeling* com castellanoparlant convergent, però el fet que només reba una interacció, en una altra llengua, per part d'un castellanoparlant mantenidor (088A2, també del grup), fa difícil considerar-lo de manera diferenciada al grup majoritari, i per tant, és recodificat com RoLEM.

²³¹ Vegeu aquí la importància de la definició del model teòric, íntimament relacionada amb la resolució que es dona a la paradoxa en les tries lingüístiques entre convergents de diferent llengua. Si bé en este cas els resultats aproximen l'alumne 099ea2 al desenvolupament del rol castellanoparlant mantenidor (declara que s'adreça en castellà als catalanoparlants convergents i estos li corresponen amb tries bilingües, comptant per tant amb només una inconsistència), en la definició del model bàsic (Taula 26) les 5 interaccions que desenvolupa amb catalanoparlants convergents serien inconsistències, pel fet que s'esperaria l'ús del català, a les quals caldria sumar-ne 2 més perquè estos se li adrecen en les dues llengües i s'espera que siga només en castellà. En canvi, en este model bàsic quallaria millor com a castellanoparlant mantenidor, perquè serien inconsistents les dues interaccions bilingües rebudes per part de RoICC.

Taula 68 – Interaccions i Rols sociolingüístics a l’aula de Saidí.

	2	2	2	2	2	3	4	4	4	4	4	2	4	4	4	4	LProg	Confic
	092cea2	093C2	094C2	098C1	10022	099ea2	090ea2	095A1	096E2	097ea2	088A2	091A1	089A2	085A1	086A2	087A2		
2	092cea2		2	2	2	2											cea	
2	093C2	1	2	2	2	2	3		2			2		3	3	3	C	
2	094C2	3	1		1	2			3								C	
2	098C1		1		1												C	
2	10022				2												2	
3	099ea2	3	3	3	3	3			3								ea	
4	090ea2	3	3	3	3	3	3			4		3					ea	
4	095A1		3	3		3		3				3					A	
4	096E2	3	3	3	3	3						3					E	
4	097ea2	3	2	3	3			3				3					ea	
4	088A2	3	3	3		3	4	3				4	4	4	4	4	A	
2	091A1		9	9	9			9					9				A	
4	089A2		9						9								A	
4	085A1			9				9				9		9	9		A	
4	086A2														9		A	
4	087A2		9		9	9	9			9		9	9	9			A	

Rols: CM = catalanoparlants mantenidors. CC = catalanoparlants convergents. EC = castellanoparlants convergents. EM = castellanoparlants mantenidors.

Usos lingüístics: 1 = català. 2 = català i castellà. 3 = castellà. 4 = altres.

El graf té 5 alumnes segregats perquè no van declarar la llengua de les seues interaccions. A la primera columna apareix el rol sociolingüístic assignat per l’anàlisi de *blockmodeling*.

Pel que fa a la **composició dels rols**, també s’observa un lligam important entre l’origen lingüístic familiar i el rol desenvolupat: dels 11 alumnes dels que es disposa d’informació sociolingüística sobre les seues interaccions, els 3 catalanoparlants familiars i 2 alumnes que tenen bilingües (o trilingües) familiars desenvolupen rols catalanoparlants, mentre que tots els altres que no tenen presència del català en l’àmbit familiar (6 alumnes) desenvolupen rols castellanoparlants. A més d’estos casos, els 5 alumnes passavolants, tots ells al·loglots familiars, se situen en rols castellanoparlants en 4 casos, i en 1 cas en catalanoparlants, amb les característiques que hem comentat més amunt.

14.3.3 VILELLA DE CINCA

L’aula de Vilella de Cinca està composta per un nombre similar de catalanoparlants (4, 3 d’ells mantenidors) i castellanoparlants (5, 3 d’ells convergents). Les tries lingüístiques s’emmotllen al model proposat, amb 3 inconsistències entre les 42 interaccions de les que es registra informació lingüística (7,1%): un catalanoparlant convergent d’origen al·loglot que declara usar les dues llengües amb tots, fins i tot amb un castellanoparlant mantenidor, i dos castellanoparlants convergents, que d’una banda un declara usar el castellà amb un catalanoparlants mantenidor, i de l’altra un altre declara usar el català amb un castellanoparlant convergent.²³²

Taula 69 – Interaccions i Rols sociolingüístics a l’aula de Vilella de Cinca.

	1	1	1	2	3	3	3	4	4
003C1									
006C1									
008C2									
009A2									
001c1									
002C1									
004c2									
005A1									
007C2									

²³² Les tries de 002C1 (RoIEC) i 003C1 (RoICM) permeten considerar-los també castellanoparlants convergent, però el fet que es mantinguen les 3 inconsistències del model ens faciliten que es mantinga el rol proposat automàticament per l’anàlisi *blockmodeling*.

1	003C1	1			1		
1	006C1	1	1	1	1	1	1
1	008C2					9	9
2	009A2	2	2		2	2	2
3	001c1	3	1	1	3		3 3 3
3	002C1	1	1	1	3	3	1 3 3
3	004c2		1		3		
4	005A1	3	3	3		3 3 3	
4	007C2		3	3	3	3	

Tot i que l'aula compta amb una majoria pràcticament unànime de catalanoparlants familiars (5 de forma única i 2 predominant, a més de 2 al·loglots), veiem que fins a 4 catalanoparlants familiars desenvolupen rols castellanoparlants, i un dels al·loglots, un rol catalanoparlant. **Així, en esta aula no es ratifica el fet que una majoria demolingüística d'origen catalanoparlant s'associe al desenvolupament de rols catalanoparlants.**

14.3.4 ALCAMPELL

L'aula d'Alcampell compta amb un nombre similar de catalanoparlants (6, 3 dels quals mantenidors) i castellanoparlants (5, 4 dels quals castellanoparlants mantenidors). S'ajusta correctament al model, excepte en 6 inconsistències entre les 84 interaccions de les que es registra informació lingüística (7,1%), un percentatge superior a l'habitual. En 3 d'elles s'hi veu implicat un castellanoparlant convergent (105E2, d'origen castellanoparlant) a qui els catalanoparlants convergents s'adrecen en castellà,²³³ i en 2, un catalanoparlant convergent (107E1, d'origen castellanoparlant) que és interpel·lat en castellà per altres catalanoparlants convergents (i ell s'hi adreça en les dues llengües.²³⁴ Finalment, un catalanoparlant mantenidor declara adreçar-se només en castellà a un castellanoparlant mantenidor (d'origen al·loglot), tot i que declara usar les dues llengües amb els altres dos castellanoparlants mantenidors.

Taula 70 – Interaccions i Rols sociolingüístics a l'aula d'Alcampell.

	102C2	108C2	110M2	103M2	106C2	107E1	111C1	105E2	101A1	104A2	109E1
1	102C2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
1	108C2	1		1	1	1	1	1	2	3	2
1	110M2	1	1		1	1	1	1		1	1
2	103M2	1	1	1		1	3	1	3	3	3
2	106C2	1	9	9	1		3	1	3	3	9
2	107E1	1		2	2	2		2	3	3	3
3	111C1	1	1	1			3		3		3
3	105E2	1	1	1		3			3		3

²³³ Esta alumna 105E2 havia estat codificada originàriament com a castellanoparlant mantenidora en la proposta automàtica de *blockmodeling*, produint-se també 3 inconsistències perquè s'adreçava en català a les tres catalanoparlants mantenidores. Desenvolupa unes tries coherents amb el model bàsic amb tendència a la convergència al castellà (vegeu la Taula 27 a l'apartat «**Error! No s'ha trobat l'origen de la referència.**») perquè convergeix al català amb les catalanoparlants mantenidores, i interactua en castellà (de manera recíproca) amb els catalanoparlants convergents i castellanoparlants. Amb tot, este comportament mostra incoherències amb el model final que utilitzem. Tot i que la seua posició en qualsevol dels dos rols castellanoparlants crea igualment 3 inconsistències (diferents), hem preferit recodificar-la com a castellanoparlant convergent perquè convergeix amb catalanoparlants mantenidors.

²³⁴ Tot i que este alumne també es comporta de forma força coherent amb altres models, la seua situació com a castellanoparlant convergent incrementa les inconsistències.

4	101A1				3	3			3
4	104A2	3	3	3	3	3		3	
4	109E1	3		3		3	3	3	3

La correspondència entre llengua familiar i rols desenvolupats és important, tot i que amb algunes excepcions, que solen beneficiar el català. Els catalanoparlants familiars desenvolupen rols catalanoparlants, amb excepció d'un d'ells que desenvolupa un rol castellanoparlant convergent. Als catalanoparlants convergents cal sumar els dos fills de parella mixta i un dels tres castellanoparlants familiars de l'aula. 4 dels 5 rols castellanoparlants són desenvolupats per castellanoparlants (2) i al·loglots familiars (2).

14.4 AULES AMB DOMINI DE ROLS CASTELLANOPARLANTS:

En les aules amb domini de rols castellanoparlants hi ha una presència important de rols castellanoparlants, que hi predominen, però també de rols catalanoparlants: Miguel Servet A i San José de Calasanz B. En el cas de les aules amb domini o hegemonia dels rols castellanoparlants és on es marca la importància del rol castellanoparlant convergent. Els contextos més castellanitzats és on els rols castellanoparlants convergents són ocupats, habitualment, per catalanoparlants i bilingües familiars.

14.4.1 SANT JOSÉ DE CALASANZ B: SUPREMACIA DELS ROLS CASTELLANOPARLANTS, CATALANOPARLANTS FAMILIARS AMB ROL CASTELLANOPARLANT (CONVERGENT)

El cas de l'aula B de San José de Calasanz mostra un cas de domini dels rols castellanoparlants i certa presència a l'aula de rols catalanoparlants, que en contraposició de les aules analitzades més amunt, té un espai important de castellanoparlants convergents. A l'aula, que compta amb 25 alumnes, hi predominen els rols castellanoparlants (17), 6 dels quals convergents i 11, mantenidors. Els catalanoparlants són 8 alumnes, 3 dels quals mantenidors i, 5, convergents.

Pel que fa a l'**ajustament del model**, també s'adequa a allò habitual a la resta d'aules de la Franja: es produeixen 7 inconsistències entre un total de 154 interaccions de les que disposem d'informació sociolingüística (4,5%), en un nivell sensiblement superior al general (3,3%): en dos un RolCC (231C1) utilitza les dues llengües amb un RolEM,²³⁵ tres interaccions entre castellanoparlants es fan en català (que emeten els dos únics RolEC d'origen

²³⁵ Tot i que este fet el podria situar l'alumne entre els RolCM, el fet que els RolEC se li dirigeixen en castellà faria augmentar les inconsistències.

catalanoparlant)²³⁶ i dos interaccions de castellanoparlants mantenidors (d'origen bilingüe) que s'adrecen en les dues llengües a catalanoparlants.

Taula 71 – Interaccions i Rols sociolingüístics a l'aula de San José de Calasanz B.

	1 1 1	2 2 2 2 2	3 3 3 3 3 3	4 4 4 4 4 4 4 4 4 4
	230C2 241C2 244C1	222C1 231C2 234C2 236A1 239C1	224C1 235M2 238C1 240e1 242E1 245E2	221C1 223M2 225M1 226E2 227E2 228M1 229A1 232E1 233M1 23721 243cea1
1 1 1		1 1 1	1 1 1	2 2 2
2 2 2 2 2	1 2 1		1 1 1	3 3 3 3 3
3 3 3 3 3 3	2 1 1	3 3 3 3 3	3 1 3 3 3	9 3 3 3 3 3 3 3 3 3
4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4	3 2 3 3 3 9 3 3 3 3	3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3	3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3	3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3

Rols: CM = catalanoparlants mantenidors. CC = catalanoparlants convergents. EC = castellanoparlants convergents. EM = castellanoparlants mantenidors.
 Usos lingüístics: 1 = català. 2 = català i castellà. 3 = castellà. 4 = altres.

Pel que fa a la **composició dels rols**, veiem que el lligam no és tant clar com en el cas de les aules amb hegemonia o predomini de rols catalanoparlants. Recordem que la composició demolingüística de San José de Calasanz és similar a la de altres aules com Santa Ana B i l'altra aula de San José de Calasanz (A), totes elles predominantment catalanoparlant familiar, que a esta aula es compona per 10 alumnes que només usen el català amb els progenitors, i juntament amb els bilingües familiars (7) formen una majoria, que va acompanyada per un nombre important de castellanoparlants familiar (5) i al·loglots (3). A pesar d'això, totes tres tenen una distribució de rols ben diferenciada: a Santa Ana B hi dominen els rols catalanoparlants, a San José de Calasanz A hi ha hegemonia de rols castellanoparlants, en oposició a l'aula que analitzem, on els rols castellanoparlants només hi dominen. Si bé veiem a l'aula Santa Ana B que la correspondència entre llengua familiar i rols desenvolupats era clara, en el cas de San José de Calasanz B esta associació no és tant directa: l'origen lingüístic familiar dels 8 alumnes amb rol catalanoparlant és catalanoparlant en 7 casos i al·loglot en l'altre. El rol castellanoparlant convergent, es compona tant per castellanoparlants familiars (3, un dels quals predominant), catalanoparlants (2) o un fill de parella mixta. Per contra, el RolEM es forma per un nombre important de fills de parella mixta (4) o que

²³⁶ Tot i que l'alumne 224C1 es troba implicat en 3 de les inconsistències per usar català entre castellanoparlants, el seu reposicionament com a catalanoparlant convergent no milloraria el model, pel fet que amb altres catalanoparlants interactua en castellà i ampliaria el nombre d'inconsistències.

combinen el català amb altres llengües (2), o fins i tot catalanoparlants familiars (1), però també per 3 castellanoparlants familiars i 1 al·loglot. Així, en esta aula s'observa que, tot i que els pocs alumnes amb rols catalanoparlants són en la major part catalanoparlants familiars, també bona part dels castellanoparlants convergents són catalanoparlants familiars que parlen castellà entre ells, i bona part dels alumnes amb rol castellanoparlant mantenidor són fills de parelles mixtes i altres combinacions familiars amb català. A pesar que esta aula esta formada per una majoria de catalanoparlants i bilingües familiars, com és el cas de Santa Ana B, observem que **es difumina el lligam entre llengua familiar i rols sociolingüístics**, ja que part dels catalanoparlants familiars utilitzen el castellà entre ells i desenvolupen rols de castellanoparlants convergents, mentre que fills de parelles mixtes i altres combinacions amb català es decanten sobretot per un ús monolingüe en castellà amb rols de castellanoparlants mantenidors.

14.4.2 MIGUEL SERVET A

El cas de l'aula A de Miguel Servet també dominen els rols castellanoparlants convergents i mantenidors, però amb certa presència de rols catalanoparlants. A diferència de l'aula anterior, San José de Calasanz B, en esta aula de 21 alumnes només 4 parlen català amb els dos progenitors, a més de 3 alumnes que utilitzen combinacions amb català amb els progenitors. A l'aula hi predominen els rols castellanoparlants (14), especialment els mantenidors (12), amb alguns convergents (2). A més, 5 alumnes desenvolupen rols catalanoparlants, especialment convergents (4), i 1 mantenidor. Dos alumnes ni declaren ni reben cap interacció, i es consideren isolats. Els **usos lingüístics entre els rols sociolingüístics** són els esperats sota el model.

Pel que fa a l'**ajustament del model**, es detecten fins a 7 inconsistències de les 156 relacions amb les que comptem amb informació sociolingüística. Este valor se situa en una proporció de 4,5% relacions inconsistentes amb el model, un valor sensiblement superior a la mitjana en la resta d'aules (3,3%). Però totes les inconsistències (7) es concentren en només 3 alumnes. D'una banda, l'alumne 170A2, que és un al·loglot familiar que encaixa en el rol catalanoparlant mantenidor, declara diferents interaccions amb altres alumnes, tant en les dues llengües com només en castellà. Entre estes interaccions, declara utilitzar les dues llengües amb fins a 3 castellanoparlants mantenidors, tal com pronostica el model, però també utilitza només el castellà amb 2 d'ells, en contraposició al que proposa el model. En tot cas, l'alumne és força perifèric, pel fet que és l'únic alumne que no és nominat per cap altre company de classe. Així, el seu comportament declarat no s'emmotlla amb les normes de tria lingüística generals en la resta d'interaccions, i el seu posicionament com a catalanoparlant mantenidor és el que menys inconsistències incorpora al model.

L'alumne 176e1, que rep totes les interaccions en castellà tant per catalanoparlants com per castellanoparlants, declara usar només el català amb un castellanoparlant convergent (d'origen catalanoparlant) i les dues llengües amb un castellanoparlant convergent. Finalment, l'alumne 171M2, que a pesar de declara que usa les dues llengües en totes les interaccions que té amb catalanoparlants convergents o castellanoparlants convergents, és interpel·lat en castellà pels catalanoparlants convergents, i en català en una de les dues interpel·lacions que té amb castellanoparlants convergents.

Així, observem que tot i que les inconsistències es concentren amb interaccions de tres alumnes, qualsevol canvi en els rols d'estos alumnes no faria més que augmentar el nombre d'inconsistències, així com tampoc s'albira un model alternatiu que indique una millor comprensió de les normes sociolingüístiques entre els alumnes de l'aula.

Taula 72 – Interaccions i Rols sociolingüístics a l'aula de Miguel Servet A.

	1	2	2	2	2	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	l.	l.
	170A2	164C2	165C1	169M2	171M2	160C1	163C2	157A1	159E1	161E1	162E2	166A2	167E2	168E2	172E2	173E1	175E1	176e1	177A1	158E1	174E1	
1	170A2	2			2	2	2				3	3	2		2	2						
2	164C2		1	1	3	1	1				3	3	3		3	3			3	3		
2	165C1		1			1		3					3		3	3	3					
2	169M2		1	1	3		1					3	3	3	3	3	3					
2	171M2		2	2		2	2					3	3	3		3	3					
3	160C1		3	3		1		3	3						3	3	3					
3	163C2		3		3	3	3				3				3	3	3	3				
4	157A1			3														3			3	
4	159E1		3				3								3	3	3				3	3
4	161E1		3	3		3	3	3	3	3			3		3	3						
4	162E2		3	3	3		3						3	3								
4	166A2		3		3	3		3			3		3	3	3	3	3	3	3			
4	167E2		3	3		3						3			3	3	3					
4	168E2		3	3	3	3	3	3			3	3	3		3	3					3	
4	172E2		3	3		3	3				3	3	3								3	
4	173E1		3	3	3		3	3	3	3					3							
4	175E1		3	3		3					3	3	3		3	3						
4	176e1				3		1	3		3							2					9
4	177A1							3									3	3	3			
Iso.	158E1																					
Iso.	174E1																					

14.5 AULES AMB HEGEMONIA DE ROLS CASTELLANOPARLANTS

Les aules amb hegemonia de rols castellanoparlants tenen, sobretot, alumnes amb estos rols. Però els rols catalanoparlants també hi tenen certa presència, tot i que perifèrica, que és al voltant d'una cinquena part dels alumnes. És el cas de quatre aules: Miguel Servet B, Santa Ana A, Tamarit de Llitera i San José de Calasanz A.

14.5.1 TAMARIT DE LLITERA

El cas de Tamarit de Llitera és el més clar d'hegemonia dels rols castellanoparlants, pel fet que estos són la major part dels alumnes. Els rols catalanoparlants són presents, encara que de manera perifèrica. Fins a 20 alumnes desenvolupen rols castellanoparlants (19 mantenidors i 2 convergents), mentre que les tries lingüístiques de 7 alumnes encaixen en els rols catalanoparlants (2 mantenidors i 5 convergents). Els usos lingüístics entre els rols sociolingüístics són els esperats sota el model. Amb tot, es produeixen dues qüestions remarcables. La primera és que els dos alumnes que s'encaixen en el rol catalanoparlant mantenidor declaren majoritàriament de relacions en les dues llengües amb la resta

d'alumnes, que en la major part dels casos són correspostes en interaccions en castellà. El fet que declaren l'ús de les dues llengües amb pràcticament totes les seues interaccions, però que la pràctica totalitat de les interaccions que reben siguen en castellà, excepte amb catalanoparlants, mostra certa inestabilitat de les dades.²³⁷

Pel que fa a l'**ajustament del model**, també s'adequa a allò habitual a la resta d'aules de la Franja: es produeixen 8 inconsistències entre un total de 275 interaccions de les que disposem d'informació sociolingüística (2,9%), un percentatge paregut, però sensiblement inferior, al general (3,3%). En 5 d'elles hi està implicada l'alumne 138e2, que posicionat en un rol castellanoparlant mantenidor, i rebent només interaccions en castellà, excepte per part dels catalanoparlants mantenidors, declara algunes inconsistències respecte els rols sociolingüístics que s'observen a l'aula: utilitza el català amb 1 catalanoparlant mantenidor, i les dues llengües amb 1 catalanoparlant convergent i amb 3 castellanoparlants mantenidors. Amb tot, el seu ús abundant del castellà amb catalanoparlants i castellanoparlants no s'adequa millor a cap altre rol sociolingüístic que el castellanoparlant mantenidor. La resta d'inconsistències estan força repartides, i afecten a l'ús del castellà d'un mantenidor del català amb un mantenidor del castellà, l'ús de les dues llengües entre dos castellanoparlants i l'ús del castellà entre dos catalanoparlants (d'un convergent a un mantenidor).

Taula 73 – Interaccions i Rols sociolingüístics a l'escola de Tamarit de Llitera.

	1 1	2 2 2 2 2	3	4 4
	113_2 131E2	120M2 128ea1 133C1 135C2 136C2	115E1	112E1 114E1 116E1 117E1 118M1 11922 121E2 122e2 123e1 12421 125M2 126E2 127e2 129A2 130E1 132e1 134E1 137E2 138e2
1	113_2	2 2 2 2 2		2
1	131E2	2 2 2 2		2 2
2	120M2	9 9	9 9 9	9 9
2	128ea1		2	3 3
2	133C1			3 3
2	135C2	1 3 1	1	3 3
2	136C2	1 1	1	3 3
3	115E1		3 3 3 3 3	3 3
4	112E1			
4	114E1			
4	116E1		3 3	3 3
4	117E1		3 3	3 3
4	118M1	3		3 3
4	11922	3 3	3 3	3 3
4	121E2	9 9	9	9 9
4	122e2	3 3	3 3	3 3
4	123e1	3 3	3 3	3 3
4	12421	3 3	3	3 3
4	125M2	3 3	3	3 3
4	126E2	3 3	3 3	3 3
4	127e2			
4	129A2	3 3	3 3	3 3
4	130E1	3		3 3
4	132e1		3 3	3 3
4	134E1	3	3 3	3 3
4	137E2	9		9 9
4	138e2	1 3 3	3 2	2 3 3 2 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3

²³⁷ Tot i que el *blockmodeling* automàtic situa l'alumna 127e2 en el RolCC i l'alumne 112E1 en el RolEC, res els distingeix del rol majoritari castellanoparlant mantenidor, pel fet que no declaren interaccions amb la resta d'alumnes, i els castellanoparlants se'ls hi adrecen en castellà, els catalanoparlants mantenidors en les dues llengües i cap catalanoparlant convergent se'ls hi adreça. És per això que són recodificats com a castellanoparlants mantenidors, que és el rol majoritari a l'aula.

Pel que fa a la **correspondència entre la llengua parlada amb els progenitors i els rols sociolingüístics desenvolupats**, les dades mostren que Tamarit de Llitera compta amb un gran nombre d'alumnes que combinen les dues llengües a la família (3 mixtos i 7 que combinen les dues llengües, però 5 d'ells amb predominança del castellà), a més d'alguns que utilitzen només el català (3). Amb tot, tots els catalanoparlants familiars desenvolupen sempre el rol catalanoparlant (convergent), però els bilingües familiars desenvolupen quasi tots rols castellanoparlants, fins i tot amb els alumnes catalanoparlants. La pràctica majoria dels 10 alumnes que tenen les dues llengües com a familiar desenvolupen rols castellanoparlants mantenidors, fins i tot en els que combinen les dues llengües de manera equilibrada/equiparable. Dels 13 alumnes que no tenen el català com a llengua familiar, 11 desenvolupen rols castellanoparlants i 2 se situen en rols catalanoparlant.

Per tant, el cas de Tamarit mostra com **contextos on hi ha una alta presència de bilingües familiars, però sense un acompanyament d'una bona base demogràfica catalanoparlants d'origen, fan decantar els bilingües familiars cap al desenvolupament de rols monolingües castellanoparlants**.

14.5.2 SANTA ANA A

El cas de l'aula A de l'escola Santa Ana es posiciona clarament entre les aules amb hegemonia de rols castellanoparlants: fins a 20 alumnes desenvolupen rols castellanoparlants (17 d'ells mantenidors), mentre que només 4 en desenvolupen de catalanoparlants (3 d'ells convergents). Els **usos lingüístics entre els rols sociolingüístics** són els esperats sota el model. Amb tot, es repeteixen els problemes observats en l'anterior aula: l'alumne amb un rol catalanoparlant mantenidor només declara relacions en *ambdues llengües* amb alumnes que ocupen tot el ventall de rols, però tendeix a rebre interaccions en castellà dels rols castellanoparlants mantenidors, i en les dues llengües o només en català dels pocs castellanoparlants i catalanoparlants convergents. Amb tot, la posició que ocupa s'adiu a les dades declarades per ell i la resta d'alumnes. En segon lloc, també comptem amb poca informació sobre els dos castellanoparlants convergents que existeixen a l'aula, i que els dona una posició poc sòlida: un (026E1) no declara relacions amb cap altre alumne, però només rep interaccions en castellà d'alumnes amb qualsevol rol, amb la qual cosa podria ocupar també el rol castellanoparlants mantenidor. En el segon cas (041e2) declara relacions en les dues llengües amb els rols catalanoparlants, però en les relacions amb castellanoparlants declara l'ús del castellà en tres ocasions i en les dues llengües en dos, formant dos inconsistències. De totes maneres, les interaccions que rep apunten un perfil similar al que ocupa, pel fet que alumnes de tots els rols s'hi adrecen només en castellà, a excepció d'una relació bilingüe que rep del catalanoparlant mantenidor que declara usar les dues llengües en totes les seues interaccions.

Pel que fa a l'**ajustament del model**, també s'adequa a allò habitual a la resta d'aules de la Franja: es produeixen 4 inconsistències entre un total de 185 interaccions de les que disposem d'informació sociolingüística (2,2%), una proporció menor al que és general, i amb posicionades amb força dispersió. En 2 casos es tracta d'una catalanoparlant familiar que desenvolupa el rol castellanoparlant convergent (046C2), i que a pesar de declarar que només usa el castellà amb tots els seus companys, rep interaccions en català i en les dues llengües

dels rols catalanoparlants, fins i tot d'un altre castellanoparlant mantenidor, fent difícil la seua ubicació coherent amb els models majoritaris a l'aula. També dos alumnes catalanoparlants convergents (038C2 i 041e2) utilitzen el català o les dues llengües amb castellanoparlants mantenidors (034e2 i 042e2).²³⁸

Taula 74 – Interaccions i Rols sociolingüístics a l'aula Santa Ana A.

		1	2	2	2	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	
		04022	038C2	041e2	043C2	03121	046C2	049_2	026E1	027E1	028e1	029C_	030E1	032E2	033E1	034e2	035E1	036E1	037E2	039M1	042e2	044A2	045E1	04721	048E2			
1	04022		2	2	2	2	2	2							2			2	2	2								
2	038C2	1		1		1	1	2	3					3		1		3		3							3	
2	041e2	2	2		2	2	2	2						3	3	3					2	3						
2	043C2		1			1								3	3	3	3				3	3						
3	03121										3				3					3								
3	046C2	3		3		3		3						3		3						3						
3	049_2	2		3	3		3															3						
4	026E1					3	3													3	3							
4	027E1									3			3								3							
4	028e1		3			3				3		3	3		3	3	3	3			3							
4	029C_								3	3	3			3		3	3			3					3			
4	030E1		3									3	3		3	3	3			3	3							
4	032E2															3					3							
4	033E1					3			3	3	3	3				3	3	3		3				3	3			
4	034e2		3	3	3	3		3					3			3	3	3	3	3	3					3	3	
4	035E1					3			3				3	3	3		3	3		3	3							
4	036E1		3			3		3		3	3		3	3	3	3	3					3						
4	037E2		3	3	3	3		3	3				3		3						3					3		
4	039M1		3	3	3	3		3	3	3	3		3	3	3	3	3				3	3	3			3	3	
4	042e2		3	3	3	3		3	3				3							3								3
4	044A2						3							3	3					3	3	3					3	
4	045E1					3			3	3			3		3							3						
4	04721														3													
4	048E2				3		2							3				3	3	3		3						

Pel que fa a la **correspondència entre la llengua parlada amb els progenitors i els rols sociolingüístics desenvolupats**, les dades mostren que a l'aula A de Santa Ana, de manera molt similar a la de Tamarit, la meitat dels alumnes no parlen català amb els progenitors, i de l'altra meitat, la major part combina l'ús del català amb el del castellà amb els progenitors. Així, tot i que tots els que no utilitzen català amb cap dels progenitors desenvolupen rols castellanoparlants, només la meitat dels catalanoparlants familiars (2) desenvolupen rols catalanoparlants, i en el cas dels que combinen català i castellà amb els progenitors, només ocorre en 2 dels 8 casos. Així, a Santa Ana A es ratifica que en **contextos on hi ha una alta presència de les dues llengües en l'àmbit familiar, però sense un acompanyament d'una bona base demogràfica catalanoparlant, fan decantar els bilingües familiars cap al desenvolupament de rols monolingües castellanoparlants.**

14.5.3 MIGUEL SERVET B

L'aula B de l'escola Miguel Servet compta amb hegemonia de rols castellanoparlants (16, dels quals 14, mantenidors), amb alguns de catalanoparlants (5, dels quals 4, convergents). El

²³⁸ Tot i que els alumnes 029C_ i 045E1 van ser posicionats per l'anàlisi *blockmodeling* com castellanoparlants convergents, el seu comportament en res es diferencia del dels castellanoparlants mantenidors. Pel fet que totes les interaccions que declaren i reben són en castellà. És per això que són recodificats com a castellanoparlants mantenidors.

model compta amb 5 inconsistències entre les 206 interaccions que es registren (2,4%, una proporció sensiblement inferior a la general), força disperses: d'una banda, un catalanoparlant mantenidor que s'adreça a un castellanoparlant mantenidor en castellà, i tres catalanoparlants convergents, que s'adrecen en les dues llengües a dos castellanoparlants mantenidors i en castellà a un catalanoparlant convergent, a més d'un castellanoparlant convergent que s'adreça en les dues llengües a un catalanoparlant convergent.²³⁹

Taula 75 – Interaccions i Rols sociolingüístics a l'aula Miguel Servet B.

	1	2	2	2	2	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4		
	192C1	180e1	189e1	193C1	195M1	179A1	182C2	178E1	181E2	183A1	18422	185M2	186E2	187e2	188A2	190e1	191A1	194E1	196A1	197E1	198A1	
1	192C1	1	1	1																		
2	180e1	1	1	1		2	1	3	3	3		2	3					3			3	
2	189e1	2		2	2		1	3	3			3						2				3
2	193C1	2	1								3	3										
2	195M1	9	3	1		1		3	3	9		9	9					3		3	9	
3	179A1	9	3	9	9	9		9	3	9	3							9	9	9	9	9
3	182C2	3	3	2				3	3		3	3		3	3			3		3	3	3
4	178E1	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3							3	3			
4	181E2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3				3		3	3	3
4	183A1	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
4	18422	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
4	185M2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
4	186E2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
4	187e2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
4	188A2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
4	190e1	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
4	191A1	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
4	194E1	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
4	196A1	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
4	197E1	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
4	198A1	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3

L'aula B de l'escola Miguel Servet compta amb una majoria de castellanoparlants i al·loglots familiars. Amb tot, 2 dels 3 catalanoparlants desenvolupen rols catalanoparlants, als quals sumar 3 bilingües familiars, 2 dels quals tenen predominança del castellà. El rol castellanoparlant convergent és desenvolupat per un catalanoparlant i un al·loglot familiars. El rol castellanoparlant mantenidor es desenvolupa per 5 castellanoparlants familiars i 5 al·loglots familiars, a més de 4 bilingües familiars, dos dels quals amb predominança del castellà.

14.5.4 SAN JOSE DE CALASANZ A

L'aula compta amb unes dades declarades força diferents als de la resta, pel fet que a pesar que només registra 1 interacció en català, en registra 54 en les dues llengües. A pesar que això ens fa ser precabuts, els resultats mostren que les dades tenen certa coherència, a pesar de tot. Així, fins a 6 alumnes desenvolupen un rol catalanoparlant mantenidor, pel fet que declaren usar les dues llengües amb la resta d'alumnes, també els castellanoparlants mantenidors (i estos els corresponen en castellà). Fins a 14 alumnes declaren usar castellà amb tots els alumnes, fins i tot amb els catalanoparlants mantenidors que se'ls adrecen en les dues

²³⁹ Tot i que alguns alumnes són sensibles de formar part d'un altre rol, no es proposa els canvis perquè no pareix que això mantinga i millori el nombre d'inconsistències. Així, ni 194E1 ni 193C1 passen a considerar-se RolEC perquè s'incrementen les inconsistències, ni pareix que es pugui posicionar millor a 192C1.

llengües. Finalment hi ha dos alumnes que aparentment adequen la llengua al seu interlocutor, posicionant-se com a convergent, l'un catalanoparlant i l'altre castellanoparlant.

A pesar de tot, el model només mostra 4 inconsistències entre 176 interaccions de les que es disposa d'informació lingüística (2,3%, una proporció sensiblement inferior a la general) en què es veuen implicat els dos convergents: d'una banda, perquè en tres casos s'adrecen en les dues llengües a castellanoparlants mantenidors, i en l'altra, perquè s'adrecen en castellà a un catalanoparlant mantenidor.

Taula 76 – Interaccions i Rols sociolingüístics a l'aula San José de Calasanz A.

	1	1	1	1	1	1	2	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
	201C1	202C1	20421	20822	210C2	217C1	212M2	213E1	199C1	200E1	203C1	205e2	206E2	207e1	209C1	21122	214E2	215M2	21621	21821	21921	220C2	
1	201C1			9	9		9	9	9								9	9	9	9			
1	202C1								2								2						2
1	20421	2							2														2
1	20822			2			2																2
1	210C2				2	2																	2
1	217C1	2																					2
2	212M2						1							3	3								2
3	213E1	2		2		3	2		2	3	2	3			3					3	3		3
4	199C1	3			3	3	3	3	3						3	3							3
4	200E1	9			9	9		9	9						9	9	9	9	9	9	9	9	9
4	203C1								3						3	3	3						3
4	205e2	3		3	3	3		3	3						3	3	3						3
4	206E2	3			3	3	3	3	3					3		3	3						3
4	207e1	3			3	3	3	3	3						3								3
4	209C1	3			3	3	3	3	3						3	3	3						3
4	21122																						
4	214E2																						3
4	215M2	3						3															3
4	21621							3															3
4	21821	3																					3
4	21921	3						3															3
4	220C2																						3

En esta aula, l'associació entre rols i llengua familiar també és visible, tot i que amb importants excepcions. Així, els rols catalanoparlants són desenvolupats per catalanoparlants (4) i bilingües familiars (3), mentre que els rols castellanoparlants són ocupats principalment per castellanoparlants (4) i bilingües familiars (7, 2 dels quals amb predomini del castellà), però també per 4 catalanoparlants.

14.6 AULES MONOLINGÜES CASTELLANOPARLANTS

A les escoles amb hegemonia del castellà només es produeixen interaccions en castellà, o alguna interacció escadussera en català. Es tracta d'Altorreicó i Vencilló, on caldria sumar les aules menors d'Estpanyà i el Barri de Llitera.

14.6.1 VENCILLÓ

En les aules o escoles on hi ha hegemonia de rols castellanoparlants la diversitat de rols està constreta. En el cas de Vencilló, a pesar que 2 alumnes dels 8 utilitzen català i castellà amb els

seus progenitors, totes les interaccions entre ells són en castellà, donant lloc a rols castellanoparlants.²⁴⁰

Taula 77 – Interaccions i Rols sociolingüístics a Vencilló.

	149E2	150E2	151E2	152M2	153E2	15421	155E1	156E1
4 149E2		3	3	3	3	3	3	3
4 150E2	3		3	3	3	3	3	3
4 151E2	3	3		3	3	3	3	3
4 152M2	3	3	3		3	3		3
4 153E2	3	3	3	3		3	3	3
4 15421	3	3	3	3	3		3	3
4 155E1		3	3		3	3		3
4 156E1		3	3		3	3	3	

14.6.2 ALTORRICÓ

També en el cas d'Altorricó quasi totes les interaccions de l'aula es produeixen en castellà, fet que posiciona 9 dels 10 alumnes en rols castellanoparlants, dels quals 5 són mantenidors i 4 convergents. Només 1 alumne és excepció a este comportament, que declara parlar les dues llengües amb fins a 4 companys, i 2 alumnes també li corresponen amb relacions en castellà, fet que el situa com a catalanoparlant convergent. Així, es produeixen 2 inconsistències en el total de les 77 interaccions registrades (2,6%), un nombre sensiblement inferior a l'habitual. Estes inconsistències del model estan relacionades amb l'alumne catalanoparlant convergent, pel fet que 2 castellanoparlants se li adrecen en les dues llengües.²⁴¹

Taula 78 – Interaccions i Rols sociolingüístics a Altorricó.

	14521	144C1	146C2	147e2	148E2	139A1	140E1	141E1	142A1	143e1
2 14521		2	2	2	2		3		3	3
3 144C1	3		3	3	3	3	3			3
3 146C2	2	3		3	3	3	3			3
3 147e2	3	3	3		3	3	3		3	3
3 148E2	3	3	3	3		3	3		3	3
4 139A1	3	3	3	3	3		3	3	3	3
4 140E1	2	3	3	3	3	3			3	3
4 141E1			3	3	3	3			3	3
4 142A1	3	3	3	3	3	3	3	3		3
4 143e1	3		3	3	3	3	3	3	3	

Pel que fa a la correspondència entre llengua familiar i rols sociolingüístics, els rols que es desenvolupen a l'aula són quasi de manera única els castellanoparlants, a pesar que 2 alumnes només utilitzen el català amb els dos progenitors, en 1 altre cas utilitza les dues llengües amb

²⁴⁰ En estos casos és innecessari distingir entre castellanoparlants convergents i castellanoparlants mantenidors, perquè desconeixem el seu comportament en relació al català, a manca de dos alumnes amb rol catalanoparlant que puguin mostrar-ho. Quatre alumnes (152M2, 153E2, 15421, 155E1) havien estat situats en el RoIEC, però res els diferencia a l'ús monolingüe del RoIEM, que és on definitivament són situats. De fet, es podria donar el cas que (només) un alumne desenvolupara un rol catalanoparlant convergent, però el fet que no registrarem interaccions amb cap altre alumne amb un rol convergent o catalanoparlant mantenidor ocultara la realitat.

²⁴¹ Amb tot, situar este alumne 14521 amb un rol castellanoparlant mantindria el nombre d' inconsistències del model en 6.

els dos, i en 2 casos més utilitzen les dues llengües amb algun dels progenitors. Així, com hem vist més amunt es confirma que la presència de bilingües familiars sense un grup majoritari de catalanoparlants familiars se sol associar amb el desenvolupament de rols castellanoparlants de manera hegemònica.

14.6.3 ESTOPANYÀ

A l'aula d'Estopanyà només es registren interaccions en castellà, i per tant es desenvolupen rols castellanoparlants.²⁴² Els alumnes són d'origen bilingüe, castellanoparlant i al·loglot familiar.

Taula 79– Interaccions i Rols sociolingüístics a Estopanyà.

	075A1	076M1	077E2
075A1	4	3	3
076M1	3	4	3
077E2	3	3	4

14.6.4 BARRI DE LA LLITERA

A l'aula del Barri de la Llitera només es registren interaccions en castellà, i per tant es desenvolupen rols castellanoparlants.²⁴³ Els alumnes són d'origen al·loglot i bilingüe amb predominança del castellà.

Taula 80 – Interaccions i Rols sociolingüístics al Barri de la Llitera.

	010e1	011A1
010e1	4	3
011A1	3	4

²⁴² L'alumna 077E2 havia estat codificada automàticament pel *blockmodeling* com catalanoparlant convergent, però el seu ús monolingüe en res el distingeix de la resta d'alumnes. La resta podrien ser considerats castellanoparlants mantenidors o convergents, o fins i tot en algun cas, catalanoparlant convergents, però hem preferit mantenir l'etiqueta de castellanoparlant convergent.

²⁴³ L'alumne 010e1 havia estat codificat automàticament pel *blockmodeling* com catalanoparlant convergent, però el seu ús monolingüe en res el distingeix de la resta d'alumnes. La resta podrien ser considerats castellanoparlants mantenidors o convergents, o fins i tot en algun cas, catalanoparlant convergents, però hem preferit mantenir l'etiqueta de castellanoparlant convergent.

15 QÜESTIONARI